Михайло Старицький

Мих. Старицкий

Т. Г. ШЕВЧЕНКО
ФРАНКО
ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Дніпро

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ

Твори у восьми томах

Видавництво художньої літератури
„ДНІПРО“
Київ — 1964

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ

Том другий

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ

Видавництво художньої літератури
„ДНІПРО“
Київ — 1964

Упорядкування та підготовка текстів
В. Й. Петраківського та *І. І. Стешенко*

Примітки *Н. І. Падалки*

Редактор тома *Н. І. Падалка*

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА ДРУКАРНЯ № 4

Чорноморці

Оперета в 3-х картинах

Музика М. Лисенка

По Кухаренку скомпонував М. Старицький

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Драбиниха Явдоха — вдова.
Маруся — дочка її.
Наталка — кревна, за наймичку у Драбинихи.
Іван — козак, сирота.
Тупиця — сотник, хрещений батько Івана.
Кабиця — старий козак, гультяй.
Ілько — молодий хлопець, брат Івана.
Цвіркун — пристаркуватий чоловік.
Цвіркуниха — жона його, молода, жвава.
Очкурня — запияка.
Кулина — дівчина з Самари, перша коханка Кабиці.
Козаки, дівчата і поїзжане.

Діється на Чорноморії.

КАРТИНА 1

Обстава показує зсередини хату вдови Драбинихи: двері просто і збоку — в хижу.

ВИХІД І

Маруся *(сама сидить на лаві, пряде і співає).*

Болить моя голівонька
Від самого чола,
Не бачила миленького } *Bis*
Сьогодні і вчора.
Ой бачиться, не журюся,
В тугу не вдаюся,
А як вийду за ворота, } *Bis*
Од вітру валюся.
Ой бачиться, що не плачу,
Серце замирає,
Як згадаю, що Івана } *Bis*
І досі немає.

(Встає од роботи). Ох, Іване, Іване! Мій голубоньку сизий! Де ти так довго баришся? Скільки днів я тебе ждала, щоб побачитися з тобою та розказати тобі, як мені трудно без тебе! І мати моя чи не задумала чого? Не приведи господи, як Іван заїхав куди далеко, а мати заходяться віддавати за другого, за якого нелюба! *(Сіда знов за роботу і задумується).*

При остатніх її словах за дверима чутно дужче та дужче гомін.

Наталка *(за дверима).* Не лізь, кажу, бо такого духопелу дам, що й не снилося.

Г о л о с. Чи ба? Хіба тебе возом зачеплено, чи що?

Н а т а л к а *(під дверима)*. Отже геть, бо так оцими дровами по голові й шелесну.

Г о л о с. От-то яка!

М а р у с я *(схаменувшись з усміхом)*. О! Вже Наталка когось шустрить.

ВИХІД II

М а р у с я і Н а т а л к а.

Н а т а л к а *(одчиня з серцем двері)*. А така, що не чіпай і близько не ходи! *(Кида коло печі дрова)*.

М а р у с я. Кого се так, Наталко?

Н а т а л к а. Та то... Якраз на таку й напав! Ог-го! дума, що наймичка!

М а р у с я. Та хто-бо тебе, Наталко, обидив?

Н а т а л к а. Ну, не така я, щоб на обиду далася! Діжде хто! Та я б не знаю, що зробила, а вже так би оддячила, що тільки ну!..

М а р у с я. Хто ж там гомонів з тобою?

Н а т а л к а *(знехотя)*. Та... Андрій Якубенко. *(Порається коло печі)*.

М а р у с я. Якубенко? А він щось частенько поуз наш двір ходить...

Н а т а л к а. А мені яке діло? Хай хоч на воротях повіситься!

М а р у с я. Буцімто не було б тобі й жалко? А може, він хоче сватати?..

Н а т а л к а *(почервоніла)*. Що се тобі? Цур йому, пек! *(Заговорює)*. Он мати казала, що ввечері хіба пізно вернеться з міста.

М а р у с я. Що це мати все їздять та їздять? Наталко? У мене аж під серцем холоне!

Н а т а л к а. Чому? Та то вони скуповують на посаг тобі, скриню купили добру, сама бачила...

М а р у с я. Так чого ж так заходилися хутко? Щось недарма!

Н а т а л к а. Авжеж, певно, сватів ждуть!

М а р у с я *(журливо)*. Наталочко! Голубонько моя рідная!

Н а т а л к а *(підходить і обнімає її)*. Ну, ну? Що вже? Старостів ждеш?

Маруся. Тим-то й сумую. Ох, віщує моє серце, що не од милого старости ці!

Наталка. Та од кого ж, як не од Івана?

Маруся. Ні, він би сказав, та й мати б до його так не хапалися. Ще чи й оддадуть? Я щось давненько його й не бачу!..

Наталка. Он там на майдані тепера козацтво збирається, то не де й Іван. Слухай, Марусенько! Та чого ж він досі бабляється? Коли щиро коха, то нехай сватів шле, а не то біс його матері!

Маруся. То ти кажеш, бо ще твоє серце...

Наталка *(перебиває її й співа)*.

Ой ненько, ненько,
Зацвіло серденько;
Ніхто ж мене так не любить, } *Bis*
Як той коваленко.
Коваленко грає,
Дівчина гуляє,
Ніхто ж мене, дівчиноньки, } *Bis*
Нехай не займає.
Бо хто мене займе,
Біду собі знайде:
Руки, ноги переб'ю, } *Bis*
Додому не дійде.

(Сміється). Ну, а ти, якщо не хочеш перебивати, то хоч скажи йому.

Маруся. Та мені якось страшно про матір йому казати, щоб, бува, не подумав чого...

Наталка. Ото вже, по-мойому, не так. Яке там кохання, коли нема щирості! Уже якби я покохала кого, то не крилась би й кришечки: одрізала б, що маю на серці, та й годі! Я й людей отих потайних ненавиджу.

Маруся. Що ж ти мені пораєш?

Наталка. От що! Розкажи все чисто свойому Іванові; хай часу не гаїть, а то погано буде, як другі шлях перейдуть, та й і тобі якось говорити первій...

Маруся. Та де ж Івана знайти?

Чутно здалеку пісню.

Наталка. Чи ба, яка голочка! Як подивлюсь на тебе, то аж сміх бере! Он, чуєш, на майдані співають... однією ногою тут, а другою там... ну, тюпки! *(Бере Ма-*

русю за руку, окручує її тричі і вибігає за нею, не зачинивши дверей).

Чутно гуртову пісню.

Ой гук, мати, гук,
Де козаки йдуть!
І веселая та доріженька,
Куди вони йдуть.
Куди вони йдуть,
Там бори гудуть.
Поперед себе й ворогів лихих
Облавою пруть.

Пісня починається тихо, затим дужче, дужче, а далі затихає.

ВИХІД III

Іван *(сам, до дверей наближаючись, співає).*

Ой зійди, зійди, ясен місяцю,
Як млиновеє коло;
Ой вийди, вийди, серце-дівчино, } *Bis*
Та промов до мене слово.
Ох, і рада б я та виходити
І з тобою говорити,
Так судять-гудять вражії люди, } *Bis*
Хотять же нас розлучити.

(Показується в дверях, погукує помалу). Ні, не чує, а може, й в хаті нема? *(Ввіходить, огляда хату).* Тепер би без матері й побалакати можна. А то до матері не знаю з якого боку і підійти; а все крутись не вертись, а треба буде... Хіба через батька Тупицю! Що то вона мені заспіва? Певне, задере носа, бо горда з біса: їй би багатиря якого або полковника — то так! На те вона б'є! А я що? От, і ввесь тут! Та що ж? Не на те козак п'є, що є, а на те, що буде! Здобудемо собі: не будеш ти в мене, Марусенько, моє ясне сонечко, бідувати! *(Помовчавши трохи).* Одначе нема її, а вже вечір, швидко й рушати нам... Що, як не доведеться й побачитись нам?

ВИХІД IV

Іван, Маруся, а далі Наталка.

Маруся *(вбіга в хату, зрадівши).* Іване, серденько, чи ще ти живенький?

І в а н. Добривечір, моя зіронько! Як бачиш, ще бог милує! *(Обніма її).*

М а р у с я *(гірко).* Ну, добрий же ти! Відцуравсь зовсім мене. Скільки я днів дожидаю тебе, так ні слуху ні вісточки нема; хоч би твій брат Ілько прийшов сказати, де ти й що робиш?

І в а н. Винен, винен, моя голубонько! Я дома не був. Оце недавно приїхав з Васюринської, та й вп'ять прощай!

М а р у с я. Куди ж ти?

І в а н. Підемо з товариством за Кубань, чи не роздобудемо чого?..

М а р у с я *(жалібно).* Так і є! Уже ж ти мене, мабуть, і не застанеш!..

І в а н *(стурбовано).* Як се так, Марусю?

М а р у с я. А так! Моя мати хотять, либонь, заміж мене за когось віддати.

І в а н. Яким би то побитом? І за кого?

М а р у с я. Я й сама не знаю, а так догадуюсь тільки, бо вони частенько ходять до сусідів на раду та й готують усе, що треба на весілля.

Н а т а л к а ввіходить і щось там прибира потиху.

І в а н. А ти підеш?

М а р у с я. А ти б як думав?

І в а н *(дивиться пильно).* Думав би... що ти від мене не одкинешся.

М а р у с я. Не то що од тебе, а то що за нелюба піти мене ніхто не присилує, [illegible] зче на себе руки наложу!

Н а т а л к а *(набік).* [illegible] ! Ач, [illegible] і тихенька заговорила.

І в а н. Серце, золото мо[illegible] [illegible]зацька душа. Та за таку дівчину можна й [illegible]аю [illegible] [illegible]*ма).*

Н а т а л к а *(до себе).* [illegible] [illegible]ови абощо. *(Бере дійницю і виходе).*

М а р у с я *(соромливо).* Годі, годі! *(Дивиться у вічі).* Невже тобі не можна зостатись?

І в а н. Ні, не можна! Та чого нам боятися? Ми кохаємось щиро та вірно, як перед богом, то хто нас розраїть?

М а р у с я. А хіба ж ти не знаєш моєї матері? Вже чого вона захоче, то не кажи — ні! Вже як я піду супроти неї, то не віддасть мене зроду-віку за того, кого ви-

брало моє серце. Уповай добре, що не буде, не буде й по її, по-моєму. А без благословенія материного я заміж не піду.

Іван *(стурбовано)*. Правда, правда... Що ж його робити?

Маруся. Ото ж я й кажу, що як кинеш мене у такій пригоді, то вже навряд чи й побачимось: бо мені одна дорога!..

Іван. Що ти, моє сонце? Бог з тобою! *(Замислюється)*. А? Потривай, Марусю, на часок, я побіжу, покличу мого хрещеного батька, сотника Тупицю, він мене з козаками проводжа за Кубань, то ось тут зараз і дожидається. Се таке діло, що як мене тут не буде, то треба йому все знати: як, що і до чого. Бо він такий чоловік, що поможе, та й мати твоя його послуха. Ти, Марусю, не крийся перед ним ні в чім: він мені той же рідний батько. *(Одступа трохи назад кону і гука в двері)*. Тату, тату!

Тупиця *(з-за кону)*. А що там?

Іван. Ідіть лиш, будьте ласкаві, сюди: до вас мені діло є!

Тупиця *(ідучи)*. То й зараз!

Іван. Ось він зараз прийде, не журись, Марусю: усе гаразд буде!

Маруся. Дай-то господи!

ВИХІД V

Тупиця, Маруся і Іван.

Тупиця. Помагайбі, діти! Будьте здорові з тим, що сьогодні!

Маруся *(низенько кланяється)*. Спасибі, добродію!

Тупиця *(до Івана)*. Так оце і твоя дівчина, Іване?

Іван. Оце ж, тату, і вона!

Тупиця *(любує)*. Годиться, сину! Хороша, дуже хороша дівка! *(Іванові)*. А мати як?

Іван. Та тут, тату, у її матері щось коїться таке. *(До Марусі.)* Ось розкажи, Марусю!

Маруся *(утопивши очі у землю)*. Та то, добродію, я кажу, що, либонь, мати хотять віддати заміж за когось, бо все ходять, і розпитують, і справляють всяку всячину... А тут ще Іван, як розказав мені, що з козаками йде за Кубань... *(Плаче)*.

Т у п и ц я *(перебива)*. Сього, дочко, не журися! Нехай-таки Іван іде з товариством до тих єретичних черкесів, бо він козак, його така стать... От як ми були колись в Старій Січі, то відтіль було ходили добуватись до татар або до турків; уже було не попадайся нашому братові! А тут більш нікуди кинутись, тільки до цих шолудивих черкесів; та хоч скотини або копійчини добудуться хлопці. Нехай собі ідуть з богом; а про те, що тебе мати за другого віддасть заміж, то сього чорт його матиме... Ти знай Івана, а Іван тебе, та й годі.

М а р у с я. А як мати не дадуть благословенія за Івана?

Т у п и ц я. То ще побачимо; мати не дядина, свого пальця не вріже, а от чи ти знаєш Іванового брата Ілька?

М а р у с я. Аякже? Знаю.

Т у п и ц я. Отже ти гляди, він буде до тебе часто навідуватись, так як воно що, то ти йому скажеш, що у вас діятиметься, а він мені; то я вже зараз заправлю всьома чортами, та й буде по-нашому.

М а р у с я. Дай боже, добродію, щоб так було, як ви кажете! Ми за вас довіку будемо бога молити. *(Виходить)*.

Т у п и ц я *(Іванові)*. Та й ти, сину, не сумуй, мов собака в човні, а як трапиться оце за Кубанню, то воюй добре, щоб вражих черкесів оджахнути.

І в а н. Та об цім, тату, і говорить нічого: не так вони нам допекли, щоб їх милувати. Тепера коня або вола і не думай випустити за слободу на пашу, бо так зараз і підхоплють; а скільки вони бідних дітей поперетягали на той бік Кубані в неволю! Так який же чорт після цього їх милуватиме?

Т у п и ц я. Отож і воно, синку! А про Марусю не турбуйся; се вже моє діло. Хіба ж мені первина ворочати по-свойому.

І в а н. Та на вас, тату, тільки й надія!

М а р у с я *(ввіходячи, набік)*. Не видко Наталки, куди б це пішла вона.

Т у п и ц я. Піду лишень я ще до козаків та дещо з ними почурукаю *, а ви прощавайтесь любенько та не бійтесь нічого, все гаразд буде. *(Виходячи)*. Не гайся ж,

---

* П о ч у р у к а т и — поговорити (?).

сину, довго, щоб тебе козаки не дожидались; бо надворі вечір, а вам треба до ночі на Кубані бути.

Іван. Зараз, тату, не забарюсь!

ВИХІД VI

Іван і Маруся.

Маруся. Коли б бог дав, щоб так було, як пан сотник обіцяються; отже мені щось не віриться...

Іван. Чому? На кого ж нам і надіятись з тобою, як не на його?.. Ну, прощай же, моя Марусенько, прощай, моя ясочко! Зоставайся здорова та не вбивайся без мене.

Маруся плаче.

Годі ж, годі тобі плакати, Марусю! Ти козацька дочка, а я козак; мені, крім кохання, треба добувати і слави! Козацьке діло підпирати. *(Співа)*.

Ох, і ти, козаче, ти, козаче!
Та життя твоє та собаче;
Гей, життя твоє та собаче!
Ох, за віщо ти в чорному ходиш
І голівоньку в ньому зложиш?
Ох, за волю, мій коню, за волю.
Нехай вона ляже кривава,
Та нехай козаку буде слава!

Маруся *(співає)*.

Прощай, прощай, мій миленький,
Настав час прощання!
Бувай здоров, ховай пам'ять
Вірного кохання!
Іди собі на ворога
Славу здобувати,
А я буду за тобою
Гадками літати.

Іван *(разом)*.

Не забувай, моя зірко,
Богу помолися;

Маруся.

Буду щиро я благати
Милостивця бога;

Іван.

Та поки вернусь додому,
Не дуже журися!

Маруся.

Щоб вернув тебе додому
З славою живого.

Обоє.

Прощай, прощай.

Іван.

Моя мила.

Маруся.

Мій миленький,
Настав час прощання;
Будь здорова.
Бувай здоров...
Ховай пам'ять
Вірного кохання. } *Bis*

ВИХІД VII

Іван, Маруся і Ілько.

Ілько. Ану, брате Іване, іди швидче! Товариство на конях сидить, давно тебе дожидається; та й старий Тупиця гримає на тебе.

Іван. Зараз, брате Ілько, зараз! За мною діло не стане. *(Марусі)*. Прощай же, прощай, мила Марусенько! Прощай!

Маруся смутно проводжа з Ільком Івана до дверей. Тільки що він вийшов за двері, Маруся, поклонившись йому, вертається до кону тихенько, задумавшись. За лаштунками козацький гомін.

Голос. Гай, гай, козаче! Як ти довго збираєшся!

Іван *(за лаштунками)*. Нічого, нічого, пани молодці, я від вас не одстану!

Маруся вбивається, ламає руки, ходячи по кону.

Ілько. Чого ти, Марусе, журишся? Дивись: козаки сидять на конях, як орли! А коні і землі під собою не чують; а в брата Івана, дивись! Кінь вороний, сам козак молодий, аж дивитись любо. Заспіваю йому хоч пісню на дорогу. *(Співає)*.

Іде козак за Кубань,
Приодягся як той пан.
З себе бравий, коник жвавий,
Хоч куди козак!

Мушкетюга у чохлі,
А шабелька при боці,
Ратище довгеє, } *Bis*
Чому не козак? } *Bis*

Всунув ногу в стремено,
Ратюгою вперся в землю,
Та й на коня із півдня
Він прудко злетів.

А у того ж козака
Жінка гарна, молода:
З хати вийшла — честь обична } *Bis*
Йому на провід! } *Bis*

Славне життя козацьке! Як сів на коня, та й уже де схотів, там і став. Ех, коли-то вже я діжду того щастя? Отже слухай — ідуть...

За лаштунками чутно,
як тупотять коні; козаки співають:

Засвистали козаченьки,
В поход з полуночі;
Заплакала Марусенька } *Bis*
Свої ясні очі! } *Bis*

Не плач, не плач, Марусенько,
Не плач, не журися,
Та й за свого миленького } *Bis*
Богу помолися. } *Bis*

Стоїть місяць над горою,
А сонця немає...
Мати сина в доріженьку } *Bis*
Слізно проводжає. } *Bis*

ВИХІД VIII

Ілько, Маруся і Ївга Цвіркуниха.

Ївга *(вбігаючи)*. Добридень вам! Чи то пак добривечір! Я оце простяглась до вас за багаттям. Матері нема дома?

М. П. Старицький. *Портрет початку 70-х рр.*

Маруся *(крізь сльози)*. Немає...

Івга *(придивляючись)*. Чого се ти, Марусю, смутна така?

Ілько. Та то... вона дверима руку прибила.

Івга. Розкажи свойому батькові... На таку напав, щоб повірила! Утаїте од мене шило! Якраз! *(До Марусі)*. Знаю, знаю! Чи не про тебе ця пісня? *(Співає)*.

Стогне вітер вільний в полі,
Розхвиляє жито:
Козаченька молодого
При дорозі вбито!

Стогне вітер, чорну хмару
Несе з полуночі,
В козаченька орли хижі
Випивають очі.

Стогне вітер, реве, виє,
Нагинає лози:
Ламле руки дівчинонька,
Проливає сльози.

Маруся схиляється на плечі до Івги і почина більш плакати.

Ілько *(набік)*. От іще! Принесло цю Цвіркуниху! Тільки засмутила іще більш Марусю.

Івга *(до Марусі)*. Та ти-бо й справді розрюмалася! Та цур йому, годі! Не хапайся з журбою, ще нажуришся! От і я похопилася вийти заміж, та на такого чорта напала, що в'ївся, мов жаба, в печінки мої!

Ілько *(набік)*. А їй таки перепадає, бідній!

Маруся *(до Івги)*. Ви б, тіточко, горілку перестали пити, а то вам через неї більш і достається!

Івга. Шкода, моя дитино! Не на ту вже ступила. Та мене тільки горілка ще й розважає в житті. А що достається — то воно вже в мене переболіло... Та й я свого не дарую! Тільки як згадаю свої молодощі, то ще й досі мов гадина коло серця зів'ється! *(Замислюється)*. Та ну його, отого луципера, к чорту! Що се на мене найшло? Розперезалась та тільки суму нагнала. Годі ж, годі. Подивися на мене веселенько!

Маруся. І!? Де вже там мені веселенько дивитись!

Івга. А якого ж дідька й журитись? Журбою поля не перейдеш. Чи так, Ільку?

І л ь к о. А справді так! Я й сам оце казав Марусі, розважав її!

Ївга. Добре розважав! А сам ще парубком звешся! Посоловів, неначе кіт у м'ясниці. Та чи ти і на вечорницях такий — то всі поснуть!

І л ь к о. Ось ходім лишень, то побачите, який я!

Ївга. А зась! *(Надіва йому шапку на самого носа)*. Подивись-бо, Марусю, який з його лицар! Брови — колесом, вуси — війями...* Я б оце на твойому місці: Івана набік, а Ілька в жменю.

Маруся усміхається.

І л ь к о. О, вже Ївга почала своє!..

Ївга *(жартуючи, переверта Ілька на всі боки)*.

Чи він справді не козак, не козак,
А чи я не дівка, не дівка!
Шапка довга, жупан куций, } *Bis*
А на спині дірка.
Ой як піде у танець, у танець,
У матні спіткнеться, спіткнеться,
Очкур згубить, а дівчина } *Bis*
Оха та сміється.

І л ь к о.

Ох, і я вже не такий, не такий,
Щоб забила ти мені баки,
Уже добре знаю й сам, } *Bis*
Де зимують раки.
Чи до коней, чи до зброї — до всього
Є в мене охота, охота.
Ану спробуй, поклади-но } *Bis*
Пальця мені в рота.

Ївга *(разом)*.

Не така ж я, вражий сину,
Щоб мене злякати.
Ану лишень чи ти вмієш
Хоч потанцювати?
Цок, цок, цок, цок, цок!
У вустоньки — цмок, цмок!
Брязь, брязь, брязь, брязь, брязь!
А куди ж ти? — Зась! зась!

---

* Війя — дишло у возі для волів.

І л ь к о.

Коли б мені отака
Була молодиця,
От би вдарив гопака,
Хоч серед вулиці!!
Цоц, цок, цок, цок, цок!
У вустоньки — цмок, цмок.
Гоп-па, гоп-па-па,
Хоть би й зараз до попа.

Танцюють.

Ївга. Ху! цур тобі, як натомилась! Оце чи не здуріла я — якби хто побачив! *(Озирається)*. А надто мій бузовір... було б! Ох, лишенько, що я роблю це?! Прибігла вогню вхопити та й забазікалась. *(Іде)*.

Маруся. Та ще дядька й дома нема!

Ївга. Де там? *(Біжить до дверей і стріча Наталку)*. А чи не бачила мого мацапуру? Не йшов додому?

ВИХІД IX

Маруся, Ївга, Наталка і Ілько.

Наталка *(в двері)*. Ні, не видко! *(До Марусі)*. А боїться?

Ївга *(вернувшись)*. От... за чим прийшла, те й забула. У нас тут на селі оказія!

Маруся. Яка?

Ілько. Може, черкеси?

Ївга. Та ні! До нас тут прибилась Кулина Кучугурівна, якщо знаєте? Я її отут здибала та й запросила до себе. Така нещасна: звів її отой Кабиця! *(Шепче на вухо)*. Вона, сердешна, покохала його та й... прийшла оце за ним аж сюди... а того ще й не зна, бідна, що Кабиця на комусь сватається тут, а про неї і гадки викинув!

Ілько. Ну, вже це не по-козацьки!

Маруся. От горенько!

Наталка. Як же вона полюбила такого старого?

Ївга. Ет, диво! Кохання не запобіжиш зрання. Полюбиться іншим часом така сатана, як от і мій, наприклад! А вона сирота, змалку без батька й матері; чи довго таку й з пуття збити?

Наталка. Що ж вона тому іродові?

Ївга. А що йому зробиш?

Н а т а л к а. Ну, вже я знала б що!..

М а р у с я. Ви б її, тіточко, до нас закликали: може, яку раду мати дали б?..

І л ь к о. Або до Тупиці справили б, той не дасть загинути,— настановить на розум.

Чутно, хтось надходить.

Ї в г а. То й добре! Ох, моя матінко, хтось іде. Я ж побіжу оце та й Кулину пошлю. *(Виходить мерщі)*.

Н а т а л к а. Та й у тебе, Ільку, певно, є дома робота?

І л ь к о *(озирнувшись)*. Ну, прощайте! *(Виходить)*.

М а р у с я. Отже, чи не п'яний хто? Піду краще до кімнати. Засунь мерщі двері. *(Швидко іде до кімнати)*.

Наталка іде до дверей, К а б и ц я їй назустріч одчиня ногою двері так, що Наталка ними закрита.

ВИХІД X

К а б и ц я, за ним О ч к у р н я і Н а т а л к а *(за дверима)*.

К а б и ц я *(співа ще за коном)*.

— Ой здорова, дівчинонько, чия ти?..
А чи вийдеш на вулицю гуляти?
— Не питайся, козаченько, чия я,
Як ти вийдеш, то зостанусь дома я.
— Добривечір, дівчино, чи ти спиш?
Ке * лиш мені паляницю або книш.
— Паляницю, козаченьку, я б дала,
Та ще тобі м'якенької не спекла.

Еге! що за вража мати? Нема в хаті нікого! Невже вони полягали так рано? Так ні — двері замкнено. От тобі і книш. От тобі і змовини! *(До Очкурні)*. А що, Гнате? Чи не торохнути лишень мені лобом у двері так, щоб вони на дванадцятеро розтрощилися? Дивись пак! Сплять собі та й гадки не мають, а я й досі не вмовився з дівкою...

О ч к у р н я *(коло дверей)*. Та цур їм, нехай сплять. Ще й завтра вспієш побалакати, а то щоб стара Драбиниха не скомизилася спросоння, то й праця твоя пропаде ні за понюх табаки!..

Н а т а л к а *(набік)*. Так ось за кого лагодить хазяйка Марусю?!.. Ну, ну!

---

* К е — дай.

Кабиця. А що ти думаєш? І се правда! Та потривай, ще я послухаю, може, вони й не сплять, а базікають об чім. *(Підходе до дверей і наставля вухо)*. Еге, сопуть! О, Драбиниха щось крізь сон забелькотала. Гм! Дій його честі! Ну, нічого робить... нехай сплять. Ну, та й тяжко Маруся хропе...

Наталка *(набік)*. А, щоб у твоїй п'яній голові так хропло!

Очкурня. Ось ходімо краще додому, бог з ними!

Кабиця. Потривай ще!

Очкурня. Нема чого. *(Іде геть)*.

Кабиця *(не бачачи, що Очкурня пішов)*. А як, слухай, мене Маруся любить!..

Наталка *(набік)*. Як собака цибулю!

Кабиця. Отоді, знаєш, ще на тім тижні, як ми з тобою од шинкарки Горпини музик вели, а я попереду танцював, співаючи:

По дорозі жук, жук,
По дорозі чорний...
Подивися, дівчино,
Який я моторний!..

А вона як побачила такого лицаря, та тільки: ких-ких-ких! А я зараз на вуса і закрутив та й кажу собі мовчки: «Оце ж вона, мабуть, в мене вляпалась, небога...»

Наталка. Отже вижену к бісу!

Кабиця. А у самого, голубчику, неначе комашня поза шкурою полізла. Як глянув на Марусю, то після того мов шалений ходю; закурив так, що й запорожцям впору б: не йде з думки, та й годі! Так що ж! Стара зовсім рішила дочку за мене, а молода...

Наталка *(перебива його)*. Піднесе печеного рака!

Кабиця *(вирячивши очі)*. Печеного рака?!! Як?!! Хто се каже?

Наталка *(сміло)*. Я кажу! Не навік же дурна вона, щоб піти за старого.

Кабиця. Гм! Наталка!? *(Залицяючись)*. Який же я старий? Отакої! Я ще, Наталю, й за молодого справлюсь: хто мене переп'є або в жартах подужа? Ти ще не знаєш мене!

Наталка. І знати не треба! А про Марусю викиньте й гадки.

Кабиця. Так і послухали зараз! Метка ти та й мордата нівроку!.. *(Підходить)*.

Наталка. Слухайте, ідіть собі краще додому, поки одвірки не показала.

Кабиця *(свистить)*. Чи ба?

Наталка. А так: хазяйки нема дома, то нічого тут сидіти!..

Кабиця. А! То Драбинихи нема? Так це ти сама господарюєш? *(Набік)*. А хороша й ця, біс її батькові. *(До неї)*. Гарна дівка, мовляв, та сердита... так це ти, щоб тебе гуска вбрикнула, мене будеш виганяти? Ну, берись же за мене обома руками та й пхай. *(Хоче її обняти)*.

Наталка. Геть! Бо так і шпортону рогачем.

Кабиця. Оце так! Геть, годі! Цур тобі! Яка сердита!

Наталка. З п'яних очей до всякої пнеться! А Кулину забув? Мабуть, і сорому не маєте? Та ще до Марусі!

Кабиця. Кулину? Де вона взялася! Нехай вона тобі присниться. Чого ти прив'язалась до мене, причепендо? Кулину... І відкіля ти вигадала? Та я Кулину... і що тобі прийшлося? Оце напасть, чиста напасть! На тобі!.. І який чорт нагадав ту Кулину? Ти ще не скажи Марусі... Слухай, я грошей дам!..

Наталка. Подавіться вашими грошима! Якщо не вийдете з хати, то людей покличу мерщі... *(Виходить)*.

Кабиця. От відьма! І не достатися ніяк! Та хай тобі стонадцять куп! *(Плює)*. Піти краще до шинкарки. Гнате!! Га?.. Де ти?.. Кулину вигадала! А щоб ви з Кулиною!

Кулина входить тихо в двері.

Та то вона з серця, де б тут Кулина взялася? Боронь боже! *(Повертається)*. Я вже був Кулину і з садок викинув, а тут...

ВИХІД XI

Кабиця і Кулина.

Кулина *(кидаючись)*. Харку!

Кабиця *(аж затрусивсь)*. Геть, маро! *(Бормоче)*. Пом'яни господи царя Давида і всю кротість його!.. Да

воскреснет бог і расточаться, як дим... *(Все одступа до дверей)*.

К у л и н а. Та це я — Кулина, хіба не пізнав мене?

К а б и ц я. Що се таке? Аж хата колом іде!.. Згинь, сатано! *(Пориваеться тікати)*.

К у л и н а *(до його в двері)*. Харку! Та вернись же, це ж твоя кохана! Не кидай мене, не тікай від мене.

Харко тіка.

Ох, пропала ж я! Одцурався, пішов... Якщо й ти одрікаєшся мене, то що ж тут чужі люде? От тепер я вже навіки сирота!.. Що ж мені робити? Де свою голову притулити? Ох, як же мене тут... *(хапається за груди)* пече, як давить, мов каменюка на серці! Матінко, батенько мій ріднесенький! Чи ви чуєте, чи ви бачите, до чого попустила себе ваша дитина?.. *(Співа навколюшках)*.

1) Прости ж мене, моя нене,
Що я наробила —
Твою чесную могилу
Соромом покрила.
2) Прости ж мене, мій батечку,
Простіть, добрі люде:
Терплю муку, несу горе,
Та вже, мабуть, буде!
3) Літа мої проминули,
Як дощова хмара;
А тепер вже наді мною,
Мабуть, божа кара!
4) Тяжко, важко сиротині,
Серце наболіло;
Розступися, сира земле,
Прийми моє тіло.

З а в і с а

КАРТИНА 2

Хата Явдохи. Ранок.

ВИХІД І

Н а т а л к а *(сама, прибира в хаті)*. Ну, чортів Кабиця у мене й з голови не йде! Учора так розсердив

мене, що трохи-трохи рогачем не вдарила... Де ж пак! Так з своєю п'яною пикою і лізе. Коли б ще не досталося од хазяйки! Та чорт його бери! Нещасна Марусенька! Цілісіньку ніч не спала,— аж тремтить, бідна, як почула, що їй мати такого зятя єднає. Я не знаю, як би вона без мене і одкрутилася? Плохенька дуже, боїться й на слово одважитись... против матері піти: швидче, каже, собі заподію що. Якби мене матір за нелюба силувала, то я б не знаю... І що вона собі дума? На ті гроші ласиться? Так і в самих же, хвалити бога, не злидні, щоб так уже квапитись! Ні, ото гордощі її посіли: дума, що незабаром дочка її полковницею буде,— так запишається уже в тім щасті! Куди там, хіба сама забула про свої любощі, чи їх, може, й не зазнала? *(Кида роботу і підходе ближче)*. Та ні — таки вона мати: своєї дочки на поталу не дасть! То вже нашому братові — сироті безталанній — ні на кого надіятись,— тільки на себе; бийся цілий вік, роби на других, а своєї щербатої долі не знайдеш... А як би того щастя та воленьки хотілось скоштувати! *(Співа)*.

Ой одна я, одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені бог
Ані щастя, ні долі.
Тільки дав мені бог
Красу: чорні очі,—
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братика я,
Ні сестрички не знала:
Між чужими зросла,
Та вже й в'янути стала.
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люде?
Їх нема — я сама,
А дружини не буде!

ВИХІД II

Наталка і Маруся.

Маруся *(входячи)*. А матері ще нема?

Наталка. Нема: забарились чогось... А що Кулина?

Маруся. Та не знаю, де вона ділася? Питалась у

Цвіркунки: каже — не бачила. *(Тулиться з сльозами).* Наталочко, серце моє, що мені робити?

Наталка. Не бійся. *(Обніма її).* Все чисто матері розкажи, та й годі. Хіба вона ворог? А Тупиця знає?

Маруся. Я казала Ількові... та ось він і сам...

ВИХІД III

Наталка, Маруся і Ілько.

Ілько. Не застав дома: кудись пішли... А бісів Кабиця таке в шинку виробля!

Наталка. Дивися ж пильнуй за ним, та не прогай і пана сотника.

Ілько. Ет, не турбуйтесь, не пропустю, протремо Кабиці очі!.. *(Озирнувшись).* Ось і паніматка!

ВИХІД IV

Ті ж і Явдоха Драбиниха.

Явдоха *(входить, зав'язана платком по-дорожньому).* Наталко! Розпряжи лишень коня, та не напувай гарячим, а виводи; візьмеш у коморці й оброку, та гляди запирай мені!

Наталка виходить.

Явдоха. *(Скинула платок і озира Марусю і Ілька).* Чого се ти, доню, ні світ ні зоря уже з парубком стоїш? *(До Ілька).* А ти, божевільний, чого сюди вбрався?

Ілько. Та так, паніматусю, я забіг довідатись, чи ви повернулись з міста.

Явдоха. Гляди лишень: я давно чула про тебе, що де досвітки, де вечорниці, де дівчата на вулиці зберуться, то ти там і вродишся; іди собі, звідки прийшов, та не ходи до нас більше.

Ілько. Та й піду, коли ви на мене сердитесь. *(Гається).*

Явдоха. Іди-таки, йди! *(Розсердившись).* Ось тобі й двері, негідний сину! *(За плечі та в двері).* Отуди к бісу! Як то тепер на світі стало! У нас, в старовину, то ще такі парубки й не думають було про дівок, а дівці такій і в голову не приходило з парубком водитись: не так, як тепер!

Маруся. Що се ви, мамо? Бог з вами! Що се ви на мене кажете? Хіба ж я в вас яка?

Явдоха. Та до якого часу ще дитина така, як і треба, а все-таки не годиться з парубками водитись; от уже і люде трапляються, от уже й заміж пора.

Маруся. Які там люде?

Явдоха. Харко Кабиця!

Маруся *(сама собі)*. Ох, що то буде? *(До матері)*. Який, мамо, Кабиця?

Явдоха. Незаймаївський. Як би ти сказала?

Маруся. Я б сказала прямо, що не піду за його!

Явдоха. Чому? *(Сама собі)*. Так і є, що клятий Ілько обчеркнув її курячим зубом.

Маруся. Він, мамо, старий та сердитий, а ще, як жениться, то буде ревнивий. Та він мені зовсім не вподобався.

Явдоха. От бач, що ти дурна єси. Ти його не знаєш, та й варнякаєш, що тобі на язик навернеться. Він хоч і немолодий, а саме в порі, та й розумний, і багатий дуже, він ще з-під Шмаїлова приніс багацько грошей, та все червінці.

Маруся. Коли він багатий, то нехай собі шука убогої дівки, бо багата по добрій волі не піде за його. А сього ще ви не знаєте, що приїхала Кулина Кучугурівна? Вона того Кабицю, що ви кажете, ще перед розмиром полюбила, і він обіцяв з нею оженитися: божився, клявся та й покинув. Тепер вона, бідна, аж сюди за ним прийшла. Так що ж? Клятий Кабиця і дивитись на неї, бідну, не хоче.

Явдоха. Що ти мелеш? Се все брехня та наговори. Я вже Кабиці і слово дала, уже й могорич запила.

Маруся *(сплеснувши руками, до себе)*. Господи, захисти мене! *(До матері, плачучи)*. Що се ви, мамо, зробили? Чом ви мене не спиталися? Адже мені з ним жити? Не оддавайте, матусенько, за Кабицю, не в'яжіть мені світу! Адже він гидкий мені, обридлий: моє серце ніколи до його не привернеться...

Явдоха *(суворо)*. Ти дурна єси; мати краще зна, за ким ти будеш щасливою.

Маруся *(припадаючи)*. Мамочко ж моя, голубонько! Не віддавайте мене за Кабицю! Я вам по правді скажу, що я... *(Потупила очі)*.

Явдоха. Ну що там, кажи...

Маруся. Що, матінко моя рідненька... я слово подала Іванові Прудкому.

Явдоха. То дурість, дочко! Не зважай! Бач, куди потетюрилась! Та Іван нехай вибача! Він козак хоч і бравий, та голійший од миші. І не думай!

Маруся *(схлипуючи)*. Та як не за нього, то й ні за кого: хоч ріжте мене!..

Явдоха. Що се ти? Супроти матері? Та я й прокляну! *(Тихше)*. І не кажи мені! Я дала слово Кабиці при свідках,— задля тебе його не зламаю. *(Згодом)*. Гай, гай! Ще молодий, доню, твій розум... Слухай лиш сюди... Кабиця вже дослужився, незабаром полковником буде; тоді житиме дома, хазяйство держатиме і худобу доглядатиме. А з молодого що? Усе гонитимуть: то за Кубань, то на кордони або де в далекий похід. Та от недалеко сказати, як твій батько? Адже пішов з кошовим Чепігою в Польщу та там і голову положив. А тут чутка, що військовий суддя Головатий піде в Персію; от і цілуйся з своїм молодим, який у тебе на прикметі! Тепер тільки з старим і пожити. Годі ж, годі не знать об чім сумувати: опісля й сама будеш рада такому чоловікові. Викинь лиш дур з голови та йди приберися, бо незабаром і старости прийдуть: треба дещо й зготовити, щоб було чим прийняти; ох, я так ноги натомила та натрясла спину, що насилу й ходжу. Піду лиш хоч трошки полежу. Дивись же, не гайся! *(Виходить)*.

Маруся *(одна)*. Мамо, мамо! Гріх тобі так зобижати свою дочку! Як мені на світі Кабицю любити, коли мої очі з його очима не зглянуться? І серце до його серця не обернеться? Що мені тепер у світі божому робити? Де мені дітись?

В хижі чутно голос Кабиці.

Ох, мені лихо! Се, либонь, уже йде до нас Кабиця! *(Тіка в кімнату)*.

ВИХІД V

Кабиця *(входе співаючи)*.

Казав мені батько,
Щоб я оженився,
Не ходив на вечорниці
Та не волочився.
А я козак жвавий,

Та й не волочуся,
Як до шинку доберуся,
Горілки нап'юся.

Ех, лихо його матері,— се тільки й не гаразд, що я, либонь, постарів трохи. А колись і з мене козак був меткий та завзятий — на досвітках та на вечорницях. Як було забачу яку браву дівчину, то й моя! А тепер уже не те... *(Позіхає)*. Ех! Оце я не виспавсь! Та де ж у гаспида і виспатись, коли усе запивав оту зустріч з марою,— бодай і не згадувати! *(Плює)*. Налякала як, аж мороз поза шкурою й досі! То мертвяк якийсь був, не що... Ну, де ж тут взялась би Кулина?! Це так Наталка навідьмувала, не як! Отже далека річ... а щось з ума не йде, мов коло серця лоскоче. Була й Кулина гарна: та й кохала ж щиро як! Що його згадувати; на край світа десь... А тут і Маруся,— чорт її бачив такої! Чорнобрива, червона, свіжа та повна. Коли б лишень вона тільки пішла за мене. Та поздоров боже Марусиній матері, вона мені подала слово. Тільки як би ота гаспидська Наталка ще тут не зашкодила. Та що вони оце й досі сплять? Се по-панськи долежують. Вчора приходив — спали, і сьогодні — теж! Хіба розбудити їх піснею.

Максим козак Залізняк,
Козак з Запорожжя.
Як виїхав на Вкраїну,
Як повная рожа!
Зібрав війська сорок тисяч
В місті Жаботині,
Обступили город Умань
Об одній годині.

(В кінці пісні потягається).

ВИХІД VI

Кабиця і Наталка.

Наталка *(входить і йде в кімнату, до себе)*. Уже тут! Потривай, ідоле, прийде час і на тебе! *(Виходить)*.

Кабиця *(потягається)*. Отже, мат-тері його хрін, спати хочеться. *(Позіха)*.

Явдоха *(за дверима кімнати)*. А чи є в нас, Наталко, що поснідати?

Наталка. Та є там, у запічку.

ВИХІД VII

Кабиця, Явдоха, Наталка і Маруся.

Явдоха *(в дверях)*. Ану, Марусю, ходім лишень у велику хату, либонь, жених твій прийшов.

Наталка *(виходить з Марусею і тихо до неї)*. Не бійся, Цвіркунка уже у Тупиці. *(Показує руками)*.

Кабиця. Добридень вам, паніматко, і тобі, Марусю! Отже й добре, що ви їдні вдома, та й дівка тут: ніхто не мішатиме. А скажи, Марусю, при матері, чи ти підеш за мене, чи, може, в тебе кращий є?

Явдоха. І де ж то нема, ще й либонь! Одуріла дівка зовсім, тільки й мови, що не піду за старого, та й годі!

Кабиця. Який я старий!? От так ушквар... Еге! Сором же тобі, Марусю, що мати на тебе жалується, а так би не годилось. *(Матері)*. Та то, може, вона соромиться вас? Гетьте-но звідціль, я з нею сам побалакаю.

Явдоха. Та й сількісь! * Я й піду. *(Обернувшись)*. Іди, Наталко, поведи тепер до річки коня... Я піду, а тільки кажу тобі, дочко: викинь дурість з голови! *(Виходить)*.

Кабиця *(залицяючись)*. Ге, ге! Чуєш, Марусю! Полюби мене, будь ласка! Полюби мене, моя ясочко, моя качечко, моя перепілочко. *(Чепуриться)*. Я, бачиться, козак не послідній! Одежа на мені, як бач; грошей — матері його гиря! — повна кишеня! *(Мацає, показує)*.

Маруся. Не треба мені, дядьку, ваших грошей: у нас, слава богу, й свої є.

Кабиця *(з серцем)*. Який я тобі дядько? Я ще молодець, а не дядько! Що то за дядько? *(Весело)*. Ти скажи «друже» та подай мені свою руку, щоб нам побратися та жити щасливо.

Маруся. Як мені подивитись на вас, що ви такі старі, то не гріх би й батьком назвати, не то що дядьком; а сього, щоб нам побратися, то й зроду-віку не буде!

Кабиця. Як то не буде? А як я підведу людей, та як присудять тобі за мене заміж іти, то як ти скажеш?

Маруся. Хто мені має присудити заміж іти за старого, як я сама не схочу? Ви вже підвели бідну Ку-

---

* Сількісь — гаразд, все одно, згода.

лину Кучугурівну, що тепер ніхто не хоче сватати; так вона аж сюди прийшла з Самари.

Кабиця. Прийшла? *(Набік)*. Що це знов про неї? Чи справді, чи дурять? *(Вголос)*. Та нехай вона своєму родові присниться! Цур їй! Я з тобою, моя галочко, моя курочко... ке лишень хоч поженихаюся! *(Хоче обняти)*.

Маруся *(одпиха)*. Геть-бо, дядьку! Гетьте! Як вам не сором? Що це ви здумали? Та геть, к чорту! *(Вибіга)*.

Кабиця *(звонпивши)* *. Еге! Се біс, а не дівка! Бач, яка брикуха! Нехай тобі хрін, коли така бриклива! Отак, а не чортзна-як! Та й не гаспидська дівка! Так і шморгнула! Еге! От тобі й допитався!

Явдоха *(входить)*. А що, Харку, як діло? Чи допитався?

Кабиця. Якраз допитався: і на мову не дається!

Явдоха. Так я приймуся за неї не так. От посидь тут, Харку, а я збігаю до сусіда Цвіркуна, то, може, вдвох з Цвіркункою чи не вкоськаємо Марусі та й сюди прийдемо.

Кабиця. То й добре!

Явдоха. Я не буду баритися; як зладимо, то щоб зараз і на рушник стати. Прощай же до якого часу.

ВИХІД VIII

Кабиця сам.

Кабиця. Ай, Драбиниха! От моторна жінка! За се вже куплю їй червоні чоботи... Та й жінка ж! Е, я й забув, що в мене в кишені пляшка з горілкою, та й не почастував Драбиниху. Гай, гай! А, дій же його кату! Що це вони всі Кулиною мене лякають? Це все каторжна Наталка! Аж голову заморочили: хто його розбере, що й думати... Ну, що ж тепер? Сяду лишень отуди по-козацьки та заспіваю, бо щось так сумно на серці. *(Сіда долі по-козацьки; витяга пляшку в кишені. Одіткнув)*. Отакечки, без затички! *(Виймає чарку)*. Оце ж і чарка! *(Наливає, випиває і співа)*.

Гей, запив козак, запив, ой та запив, загулявся,
Ой його кінь вороний та на стані застоявся.
Ой та коню ж, мій коню, та ти, коню вороненький.

* Звонпити — тут: схаменутись.

Та ти, коню вороненький, товаришу мій вірненький.
Ой порадь мене, коню, де ми будем ніч ночувати!
Де ми будем ніч ночувати, хто ж нам буде постіль слати!

(Кінчивши пісню, одкашлявся). О! Треба ще промочити горло! *(П'є)*. Аж по череву пішло... *(Прислухається)*. Либонь, хтось іде? Чарку швидче ще на потуху! *(Наливає, мерщі п'є)*. Отак, повеселішало! *(Встає до дверей)*.

ВИХІД IX

Цвіркун, Івга, Маруся, Явдоха, потім у вікно загляда Ілько.

Івга *(іде попереду і співає, проспівавши, танцює вдвох з Кабицею після кожного куплета)*.

Додому йду — товченики,
І з дому йду — товченики,
Та вже ж мені пресучії } Bis
Товченики наскучили. }
Ой чи вийду на танець,
Від старого буханець:
В потилицю або в спину, } Bis
Що й ногами вже не двину! }
Ой тут мені погуляти,
Усім лихом заправляти,
Драбиниху звеселити, } Bis
А Кабицю оженити. }

Цвіркун сердиться і крутить головою, щоб перестала співати.

Оце я, вибачайте, трохи веселенька: Тупиця почастував. *(До Цвіркуна)*. Чого ти головою крутиш, мов той цап у дроковицю? Ти ж мене й горілки навчив пити! *(До людей)*. Як ми побрались з оцим гаспидським дідом та й пішли до людей в гості, а се було об великодніх святках: я тоді була молода, та хороша, та дурна — горілки не вміла пити. А там у нас, у Старому Санжарові, така була привітлива молодиця Мотря Червониха, та й частує мене горілкою: так просить поштиво, що боже мій! Я — глянь на свого старого, а він на мене, та й закрутив головою. Я ж думала, що він сердиться, що я не п'ю, та зараз — черк! Сиджу та й пишаюся. А тут незабаром по другій просять, то я все, що гляну на свого чоловіка, то він ще й дужче головою крутить, а я й

думаю: отже й лихо, коли б лишень навсправжки не розсердивсь того, що як випила першу чарку та й скривилася! Я й сю хильнула, втерлась та й сиджу!

Кабиця. Ай, Цвіркуниха! Козир-молодиця! Жаль, що мене не було з вами!

Явдоха. Чи ти по повній і пила?

Ївга. Аякже?! У нас, крий боже, як пригубиш до чарки, кажуть: після тебе й татарин не питиме! От я вже й байдуже на свого чоловіка поглядати, а він отам і сидів меж козаками *(показує набік)*. А далі по третій та й по четвертій витягли. Прийшли козаки та й чабан з козою, що грають. Як уцюкнуть, братики, шекені: * як піду я в скоки та в боки,— аж намисто на мені грає, а підківки тілько: цок, цок, цок! Куди вам ваш гусарин з острогами? Далеко й ходить! А далі: гульк! — аж нема чоловіка в хаті, пішов, кажуть, додому. Батькові ж його біс, що мене покинув!

Цвіркун поривається її бити, його задержують. Ївга до його.

Тю, навіжений! Чи ти сказивсь? Адже се я розказую! Сядь та сиди отам! От, погуляли там до третіх півнів, я й пішла додому, не дійшла, та перед серединною хатою й звалилася, та й не тямлю, коли і як дома опинилася. А що ж би ви думали, братики, на похмілля? Як почав мене оцей громак *(показує на Цвіркуна)* похмеляти, так я три неділі після його рук вилежала, та й оцю пісню, лежачи, склала. А за що бив?

Цвіркун. А нащо горілку пила?

Ївга. А нащо крутив головою?

Цвіркун. Щоб і в рот не брала!

Ївга. Брешеш, щоб пила!

Цвіркун хоче її бити, його удержують.

Кабиця. Та годі вам! Чи ви з чаду, чи що?

Цвіркун *(випручуючись)*. Та вона вже таки моїх рук не втече!

Кабиця. Та годі вам!

Ївга. Зглянься на бога, прицуцуватий! Дивіться, люде добрі: сам вивчив жінку горілку пити та й б'ється!

Цвіркун *(плює)*. Собако! *(Хоче вийти, та його здержують)*.

Кабиця. Та посидь-бо, Борисе! Чого ти дрочишся,

---

* Шекеня, шегеря — рід танцю.

навісний? Хіба ж ми вас та покликали, щоб вам сваритися? Сідай лишень! Годі комизитись!

Цвіркун. Та й то сиджу, так нехай же Ївга нічого не розказує та сяде поштиво...

Ївга. Та от же сяду!

Явдоха. Сідайте, сідайте! *(Побачила пляшку й чарку)*. Ось і горілка, та так долі й стоїть.

Кабиця. Та то я приніс, та забув вас почастувати...

Явдоха. Спасибі! Та в нас і своя є! Тра хоч стіл заслати, та тоді й почастувати. Як таки горілці так долі стояти? *(Виходить, приносить сирно *, становить долі та й каже Марусі)*. Чуєш ти, придзиглькована! Годі тобі отам слинити! Подавай-но краще!

Маруся подає.

Подай лишень отам з запічка балабани ** гарячі, тетерю та під'їмо трохи!

Кабиця. Еге! Під'їмо, під'їмо,— бо я цілісіньку ніч нічого не їв та виголодався як собака в пашенній ямі! ***

Явдоха *(сідаючи)*. Так за вчорашній день натрусилася та натомилася, що й крий боже! Аж кісточки болять.

Ївга. Чи не був і в вас, ненько, покійний Драбина такий, як у мене Цвіркун!

Цвіркун. Та цить! *(Круте головою)*.

Явдоха. Е, ні, пером земля: легко йому, покійному, лежати! Такий був чоловік, що хоч би і моїй тонкослізці Кабиця такий удався.

Кабиця. Себто я? Е! Я, паніматко, жалуватиму твою дочку...

Ївга. Бреше, не к вам річ! Чоловіки все так кажуть, як женяться, а навпослі — як от мій...

Цвіркун. Та цить, кажу, а то вражий син, коли оцими ваганками голови не розіб'ю.

Кабиця. Та далебі, що жалуватиму, от щоб я оцього балабана не проковтнув. *(Бере балабан)*.

Явдоха. Та жалуйте ж горілки! Ну, лишень, Ївго, попоштуй нас!

Ївга. Та й сількісь! *(Бере пляшку з горілкою)*.

Явдоха. А я трохи одпочину. Сідайте, люде добрі!

* Сирно — столик на малих ніжках.
** Балабан — рід печива.
*** Пашенна яма — яма для зерна.

Ілько (*зазира в вікно, потиху*). Еге! Тут, либонь сватання!

Цвіркунка налива і підносе Явдосі.

Ївга. Пожалуйте!

Явдоха (*не приймає чарки*). Звольтесь!

Ївга. Дай же боже вам, сестро, дочку віддати, зятя придбати, унуків діждати! (*Випива й налива Явдосі*)

Ілько (*тихо*). І, вже од Кабиці навряд хто діжде унуків!

Ївга (*до Явдохи*). Пожалуйте!

Явдоха (*взявши чарку й вставши*). Спасибі вам чесні люде, що ви не цураєтесь моєї хати! (*П'є*).

Ївга (*до Кабиці*). Пожалуйте!

Кабиця. Звольтесь!

Ївга. Дай тобі боже жінку хорошу, та в світі жити, діток прижити. (*Випиває, потім налива і підносить*).

Кабиця (*прийняв чарку*). Спасибі, Ївго, моя перепілочко! Добре діло є не поміха — буде утіха!

Ілько. А зась, бісів діду!

Ївга (*наливає чарку і підносить до Цвіркуна*). Чи не розвеселю мого старого хоч чаркою! (*Співає*).

Поздоров боже мого старого
І мене коло його,
Що він мене не б'є, не лає:
Він мене в гості пускає!

Усі сміються.

Цвіркун (*усміхнувся нехотя*). Враже насіння!

Явдоха. Контентуйтеся *, люде добрі, прошу покорно!

Ідять.

Кабиця. Пухкі балабани та й тетеря гожа. Чого то з цього хліба не зробиш? Усячину: діда, рябка, братки, каленика!

Ілько (*тихо*). А щоб ти удавивсь, огородня сатано!

Явдоха. Оце ж, Харку, після [хліба-]солі та й за діло пора взяться!

Кабиця. Та еге ж! Я вже давно наслухаю, до чого воно йдеться!

Ілько (*потиху*). До того, що ти облизня спіймаєш!

---

* Контентуватися — їсти, угощатися.

Маруся *(сама до себе)*. Боже ж мій! Невже-таки мати хотять мене прямо втопити. Ні, цього не буде! Живою принаймні в руки не дамся. *(До матері)*. Що це ви, мамо, зі мною робите? За що мені хочете світ зав'язати? Адже я казала раз, що не піду за Кабицю! Швидче на себе руки здійму!

Ілько *(тихо)*. Сердешна Маруся!

Явдоха *(сплеснувши руками)*. Що се ти, чи я не твоя мати? Чи ти збожеволіла?

Кабиця *(встаючи)*. Отакої?!

Ївга *(одводить Марусю мерщі наперед кону і тихо їй)*. Та цить поки! Роби, що я кажу: усе гаразд буде!

Маруся *(тихо)*. А ви ж, тітко, не обманете?

Ївга *(тихо)*. Їй-богу, ні! *(Голосно)*. Та ну-бо, Марусю, годі румсати, чого ти боїшся? Воно тільки спершу ніби трохи страшно, а далі й байдуже!

Кабиця щось дуже розмахує руками до Явдохи.

Ївга. Не турбуйтесь, венько! І де ж ви бачили, щоб дівчина не брикалася? Ми її зараз укоськаємо і приберемо. *(Штовха Марусю ліктем)*.

Кабиця. Оце так! Оце Цвіркунка, козир-молодиця! Спасибі тобі велике... Розпережусь на дукача!

Ілько. А щоб тебе розперезало!

Явдоха. Спасибі тобі, сестро, і тобі, Марусю, якщо схаменешся! *(Кабиці)*. Знаєте що? Ідіть, Харку, оце до попа та єднайте його борше, бо, може, ще й з дому вийде, а ми їй тут косу розплетемо. Які тут прибори? Та й до церкви, та й на рушник!

Ілько *(тихо)*. Отака ловись!

Кабиця. Еге, та й так-таки! Оце річ до діла, а то було... Так я оце до панотця піду, а у вас щоб було усе готове. *(Марусі)*. Чого-бо ти справді, Марусю, румсаєш?

Явдоха. Дурна, та того, от як стане на рушник, то де ті й сльози дінуться!

Ївга. Де ж ви, венько, бачили, щоб дівчата, як ідуть заміж, та щоб не плакали?

Ілько *(тихо)*. А найпаче за такого мацапуру, як Кабиця?

Кабиця. Та й правда! Ну, прощавайте ж до якого часу! *(Виходе)*.

Ілько *(тихо)*. Іди до біса на обід з залізною

ложкою! Туди тобі Тупиця й дорогу покаже. Побіжу лишень і я! *(Щезає)*.

Кабиця *(вертаючись з-за дверей)*. Гляди ж, Марусе, щоб моя праця не пропала. Глядіть, паніматко, щоб часом Маруся не згедзкалась!

Явдоха. } Та ідіть безпешне, робіть своє діло,
Івга. } а ми своє зробимо!

Кабиця. Тож-то! Ну, прощавайте!

Усі. Прощавайте!

Явдоха *(до Івги)*. Приберіте ж, сестро, Марусю, та треба і в хаті порядок дати.

Івга *(чоловіку)*. Ти б вийшов проходився, Борисе, поки ми тут своє жіноче діло справимо.

Цвіркун крутить головою і виходить.

ВИХІД X

Явдоха, Івга і Маруся.

Явдоха *(до дочки жалібно)*. Схаменися, моя дитино. Хіба я тобі ворог, хіба я тобі лиха бажаю? Після ще спасибі матері скажеш, що не попустила до дурості!

Маруся *(плаче)*. Мамо! невже вам...

Івга *(сіпа її за рукав і моргає, а далі жартівливо затуляє їй рота рукою)*. Та ну-бо, не єрепенься, Марусю, ти свого щастя не знаєш. От сиди лишень, я тобі косу розплету! А ви, сестро, квітки, стьожки виносьте, намисто, прибори...

Явдоха. Та й зараз! *(Цілує в голову дочку, виходить, вертається з приборами, і починають убирати Марусю)*.

Івга *(співає)*.

Та пливи, пливи, селезню,
Тихо по воді,
Та прибудь, прибудь, мій батенько,
Тепера к мені!
Ой рад би я прибувати,
Дитино, к тобі,
Та насипали сирої землі
На груди мені!

Завіса

КАРТИНА 3

Хата та ж, але гарно прибрана, дівчата-дружки сидять коло Марусі, коло неї Наталка, співають.

ВИХІД I

Дівчата, Маруся і Наталка.

Дівчата.

Ой, матінко-голубонько,
Розкоше моя!
Просю тебе, не дай мене,
Я в тебе одна!
Бо чужая сторононька
Без вітру шумить,
Чужий батько, чужа мати
Не б'є, та болить!
Ой не будуть вони бити,
Дитино моя,
Вони тільки картатимуть
Словами щодня!

Маруся встає і заливається сльозами.

Наталка *(іде за нею)*. Марусю, чого ти? Хіба справді кого боїшся? Господь з тобою!

Маруся. Ох, як мені гірко, Наталю! Що мати ж то рідная, а своєї дитини не жалує! Чужі люде добрійші.

Наталка. Та вона дума, як лучче, звісно, що на її розум. Та не журись: усе буде гаразд!

Маруся. Я за ту Івгу не певна: хто її розбере! Вона на словах ніби й добра, а там з матір'ю все щось шепочуться: знаєш, за чарку горілки...

Наталка. Не бійсь! А Тупиця? Ілько од хати й не одходить. Що ж, дівчата, ви б заспівали веселішої якої?

Дівчата *(одна до другої)*. Ну, якої ж?
— Починай ти!
— Ні — ти!

ВИХІД II

Ті ж, Цвіркунка з Явдохою.

Цвіркунка. Бач, яка тепер ти хороша, Марусю, що аж подивитись любо! Так, як маків цвіт! Нехай уже тобі бог помага на добре діло...

Я в д о х а. Як то я на тебе, моя дитино, буду радуватись. Будь же веселенька! *(Дівчатам)*. Спасибі і вам, дівчата, що прийшли до Марусі! Заспівайте ж їй!

Дівчата кланяються і штовхають одна другу.

ВИХІД III

Ті ж і К у л и н а, а за нею Т у п и ц я.

К у л и н а *(падає на плечі Явдосі і тяжко тужить)*.

Ой матінко-голубонько!
Рятуй мене, лебідочко!
Оборони од напасті,
Не дай мені враз пропасти,
Харко мене любив, кохав, } *2 рази*
Своє слово навік зламав.
Ой матінко-голубонько!
Рятуй мене, лебідочко!
Оборони од напасті,
Не дай мені враз пропасти.
Літа мої дорогії,
Літа мої золотії.
Ізвів марно він дівчину,
Довів, ненько, до загину.
Твою дочку хоче брати,
Мене, бідну, зацурати!
Ой матінко-голубонько!
Рятуй мене, лебідочко!
Оборони од напасті,
Не дай мені враз пропасти!
Харко мене любив, кохав, } *2 рази*
Своє слово навік зламав.
Ой матінко-голубонько,
Рятуй мене, лебідочко!
Оборони од напасті,
Не дай мені враз пропасти.

(За сльозами не здужа більш співати).

Я в д о х а *(утира сльози, до сотника)*. Здорові, пане! Що це! Чого вона так тужить дуже.

Т у п и ц я. Оце твій гаспидський зять Харко занапастив цю дівку. А ти ще й дочку пхаєш за нього! Чи ти з глузду не зсунулась, чи що?

Я в д о х а. Як так, добродію? Що таке?

Тупиця. Ото розпитай попереду! Він, еретичний дід, підманив оцю дівку, обіщавсь женитись ще в Новоселиці. От коли знаєш старого діда Кучугуру, що жив землянкою на Матні між Хріном?

Явдоха. Та як же, знаю! Так оце Кулина — його дочка? Я знала її, як вона ще малою була.

Тупиця. Еге! Оце ж то й вона! Так вона, бач, полюбила оцього бісового діда, волоцюгу, сказано, сирота, не знала, може, й ласкавого слова, а цей підлабузивсь, приголубив її, ну і оддала своє серденько дівоче на його щирість! Так що ж, старий собака, пустивши славу, й цурається її тепер, з очей жене.

Явдоха. Ох! Мені лишенько!

Наталка *(підступаючи)*. Як же таки, паніматко, ви за такого ірода хотіли оддати Марусю?

Явдоха. Та цить уже хоч ти!

Тупиця. Оце якби не здибав її дід над кручею та не привів сюди, то, може б, уже досі і раків годувала сердешна: от те й твоїй дочці буде, от що!

Маруся *(кидається до матері)*. Не губіть мене, матусю!

Явдоха *(голубе її)*. Та годі, годі, доню! *(Тупиці)*. Спасибі ж вам, добродію, що ви оце сказали. Цур йому, тому Кабиці! Не віддам дочки за нього! А мені Маруся й казала, що він такий, так я не поняла віри.

Цвіркунка *(перебива)*. Так, оце бідній Кулині так тепер, як у тій пісні співається:

> Ох, ох, моя ненько,
> Не спинила я серденька,
> Полюбила пройдисвіта,
> Загубила свої літа!
> Ой не дві, не три ночі
> Цілувала карі очі,
> Зрадниченька милувала,
> Поки славоньки придбала.
> Що тепера плачу дуже,
> До того йому байдуже:
> Завдає мені він тугу,
> Хоче сватати вже другу.
> Ох, лихо ж, моя нене,
> Порятуйте тепер мене,
> Пошукай найшвидче пари,
> Коли хочеш збутись кари!

Наталка *(Цвіркунці)*. Не до ладу пісні ви співаєте!

Цвіркунка. О!? Може й так...

Кулина *(ламає руки)*. Доле моя, горе моє! Що ж мені в світі робити?

Явдоха *(Тупиці)*. Та коли отой бузувір такого накоїв, то не пропадати ж дівчині: він мусить її взяти.

Тупиця. Та вже ж.

Кулина. Ні, люде добрі, я вже за нього не піду. Вже коли він од мене одкаснувся раз, отут вчора, на сім місці... То вже я краще на гілці повішусь, ніж назову його своєю дружиною! *(Плаче)*.

Тупиця. Гай, гай! Чорт батька зна що мелеш! Отого все й біда з вами од дурного дівоцького розуму! Ну, що ти путнього хотіла зробити? Піти жабам на снідання або почепитись горобцям на пугало. Себе б занапастила ні за понюх табаки, та й йому, дурному, лиха накоїла...

Кулина. Як же мені меж люде піти, як же себе спокутувати?

Явдоха. Не надривай себе!

Цвіркунка. Та годі тобі так побиватись: хто з нас без гріха?

Тупиця. Ет! піп своє, дяк своє! Ти мене слухай, та розумом притни, а не те що все з реву та згарячу. Тільки лиха накоїш! От, бач, чому вже ти тепер не хочеш за Кабицю? Що він сп'яну не пізнав тебе, одцурався! Дурниця! Ти таки йди за нього... Він через який час оговтається, ще й спасибі скаже. З тебе вийде господиня добра, хазяйство піде на лад... Опорядиш хату, як віночок. Та заживете так любо, він любитиме тебе: у нього таки добре серце, то він од ледарства та од перепою так озвірився!

Кулина ніби веселіща трохи.

Кулина. А все-таки, якщо не любить...

Явдоха. Та тільки, добродію, як то з тим Кабицею справитись, його не нагнеш зразу: мені й за себе страшно!

Тупиця. А тобі що? Хіба ти дочку запродала? Не хоче, та й усе!

Цвіркунка. Ну, вже відро або два горілки треба буде поставити, без того не обійдеться.

Тупиця. Та й сількісь! А я твоїй дочці кращого зятя знайду! *(До Марусі)*. Івана Прудкого?

Маруся (*рада*). Спасибі!
Явдоха. | Та й добре, добродію!
Цвіркунка. | Оце-то так!

ВИХІД IV

Ті ж і Цвіркун.

Цвіркун. Уже, либонь, Кабиця од попа повернувсь, чуєте?

Чутно його голос.

Тупиця. Іди ж ти, Кулино, з Марусею поки до кімнати, а ми тут самі будемо поратись з Кабицею.

Кулина і Маруся виходять.

Явдоха. Ну, буде баталія!
Тупиця. Держись, Явдохо!

ВИХІД V

Ті ж і Кабиця.

Кабиця (*під чаркою трохи, співає*).

По дорозі жук, жук,
По дорозі чорний,
Подивися, дівчино,
Який я моторний!
Подивися, зглянься,
Який я удався,
Хіба даси півталяра.
Щоб поженихався!

(*Побачивши Тупицю, зупиняється і зніма шапку*). Ваші голови, отамане батьку й товариство!

Тупиця. Товариство! А що ж, Харку, чи ти справився з попом? Я до тебе на сватання прийшов!

Кабиця. Спасибі, батьку! Та чи ви знаєте, що зо мною трапилось? Я, бачте, окульбачив * шкапу та хотів бігти в місто попа єднати, щоб звінчав. Коли мені люде кажуть, що в Видну новий піп приїхав... Я шкапу покинув та до нього. Аж це знайомий давній... Так ми з ним розбалакались, випили по чарці, по другій та й ще, так оце вже я п'яненький трохи.

Ілько в вікно зазирає.

---

* Окульбачувати — сідлати.

Я в д о х а. А що ж ти, поєднав попа?

К а б и ц я. Аякже! «Я тебе, каже, зараз звінчаю».

Т у п и ц я. Ну і добре! А ти, Харку, гаразд добре робиш оце, що задумав женитись: а то тебе враг не взяв: ти чоловік не вбогий. Тільки шукай собі такої, щоб тебе любила та жалувала!

К а б и ц я. Еге ж! Щоб пригортала та гладила... Я те люблю!..

Н а т а л к а *(Цвіркунці й дівчатам, котрі сміються)*. Я б його по-по-огладила!

Т у п и ц я. Бачиш! А я тобі по правді скажу, Харку, що не по тобі буде жінка Маруся!

Ц в і р к у н к а. Так, так, добродію: куди йому!?

К а б и ц я *(передразнює Цвіркунку)*. Так, так, куди йому! Нате й моїх п'ять, щоб було десять! А Кабиця чим не козак? Дивись лиш добре, якого ж кращого молодця Марусі треба, як ми? Хоч збоку! *(Повертається)*. Хоч спереду *(повертається)*, хоч ззаду, куди не поверни, кругом козак бравий!

Т у п и ц я. Та що про тебе балакати? Видно Хому по походу. Тут лиш про те ми толкуємо, що Маруся, либонь, тебе не буде любити...

Я в д о х а. Ох, правда-таки, така прикра та лиха.

К а б и ц я. А це якої? Здрастуйте! Як же ти, стара, слово подала? *(До Цвіркунки)*. А ти не обіщалась укоськати? Що це, люде добрі! Га! А не казав я, як ішов: дивіться, щоб не згедзкалась, щоб моя праця не пропала даром...

Я в д о х а. Та я од свого слова не одступлюсь...

Ц в і р к у н к а. Не бери краще, бо в шапці будеш!

К а б и ц я *(не дочув)*. Га! Та як же воно буде, Цвіркуне?

Ц в і р к у н. Погано! *(Круте головою)*.

Т у п и ц я. Знаєш що, брате: та я б на твоїм місці не захотів би й даром такої, що сама не хоче, а її силують. Та за такого, мовляв, козака найдеться дівчина, що й сама попроситься, а то що возжатись! Кинь, та й усе!

К а б и ц я. Спасибі, пане отамане, за розумне слово. *(Випрямляється і грізно до Явдохи)*. Так так? Що я вам справді на дурниці дався? Що ти думаєш, що я за твою дочку тобі кланятись буду! А не діждеш! Велика цяця! Розносилась з своєю Марусею. От не бачили! Та тьху!

(Плює). Оце раз тобі. *(Плює)*. Оце два. *(Плює)*. Оце й три!

Явдоха. Та ти не дуже тут! Ач, як розходився...

Тупиця *(сіпа її)*. Та цить! п'яний.

Кабиця. Ти думаєш, що я не знайду собі кращої? Та за нас всяка з радістю піде! Кабиця не абищо? Ні? Ти пошукай ще другого Кабицю, от що, а не то що!

Цвіркунка. Молодець-таки, молодець!

Кабиця *(зиркнув скоса)*. Поцілуй мене сьогодні, а я тебе завтра! Та дивись не підступай близько!

Цвіркун. А хоч би оперезав її добре, оту гаспидську.

Тупиця. Та ти, Харку, дуже й не сердься; не ти, мовляв, тратиш, а вони...

Кабиця. Та й то! *(Чухається)*. Тільки задля чого я попа поєднав? От він у церкві дожидається! От тобі і халепа! Тут налагодивсь оце зараз женитись, а тут... А, матері вашій ковінька! Що ж ви думаєте, що трудно мені женитись?

Цвіркунка. Які ж тут труднощі оженитись? Хіба ж ми мало переженили усякого народу. У нас на Чорноморії швидко всі діди *(морга на свого)* переженяться з молодими дівчатами! Тепер уже така поведенція, що старі женяться з молоденькими не тільки в нас, у Чорноморії, а по всьому світові!

Цвіркун. Та годі тобі, хоч дух переведи! Це біс, а не жінка! І не заціпить їй, бісовій торохтійці!

Тим часом Тупиця каже щось Наталці, та виходить до кімнати.

Кабиця. Коли мені на прикрість, то й я докажу свого! Оженюсь зараз!.. Таки от, от тепереньки, зараз... Я вже налагодивсь! *(Повертається і точиться на Цвіркунку)*. Дівчата, хто за мене хоче? Зараз візьму! Уставай котра!.. Хоч і дві — нічого!

Дівчата з криком: «Цур тобі! Одчепися» — тікають з хати.

От тобі і Кабиця!.. Минуло наше!

Тупиця. Не журись, Харку; я знаю таку дівчину, що тебе коха від щирого серця і вийде за тебе з радістю!

Явдоха. І господи як любить!

Цвіркунка *(набік)*. Ніде дітись, треба любити.

Цвіркун *(круте головою)*. Та цить хоч тут!

Вона затуля собі мерщі рукою рота.

Кабиця. Хто ж вона?

Т у п и ц я. Та ти її, либонь, знаєш; Кулина Кучугурівна з-під Самари.

К а б и ц я. Кулина?! Що це мені втретє про неї? А вона хіба тут?

Т у п и ц я. А ось... Глянь!

На порозі з'являється К у л и н а бліда.

ВИХІД VI

Ті ж і К у л и н а.

К а б и ц я *(протира очі)*. Свят, свят! Справді, чи не вона? Кулино, це ти чи душа твоя?

К у л и н а *(крізь сльози)*. Я, Харку...

К а б и ц я. Гай, гай! Як же ти змарніла та зблідла!

К у л и н а. Тим-то ти вчора і одцуравсь мене! *(Плаче)*.

Т у п и ц я. Не диво, що й змарніла; малий світ із Самари пішки притюпати. От щасливий ти, Кабице, що так тебе люблять!

Я в д о х а. Нещасна, як тінь яка! Так за тобою побивається!

Цвіркунка щось хоче сказати, та силою держить рота, а Цвіркун їй пригрожує.

К а б и ц я *(підходить до Кулини, трохи протверезившись)*. Справді ти за мною так пропадаєш? Голубко моя, як же мені тебе жалко, як на тебе гляну!

К у л и н а *(пада йому на груди)*. Не кидай мене, Харку!

К а б и ц я. Ні, не покину! А що, знайшлась і мені дружина. Аж на серці вияснилось! Таки так весело стало, як давно не було!

Н а т а л к а і М а р у с я показуються на дверях.

Люде добрі! Пане отамане! Простіть мене — я дуже був винен перед цією дівчиною; критись не хочу, чи я прокурив з козацтвом тут своє слово, чи на мене найшло... а якось оця щира душа у мене й з ума вилетіла. Спасибі богові, та й вам, пане отамане, що довелось хоч оправдатись. Благословіть же нас на чесний шлюб.

Т у п и ц я. А що — не козак! Не казав я вам, що в нього щира душа! Ну, спасибі ж тобі, брате, що піддержав лицарську честь. Дай тебе як брата обняти.

Я в д о х а. Прости ж і мене, Харку, що я тебе поводила.

Кабиця. Та я вже ні на кого не сердюсь.

Наталка і Маруся обіймають Кулину; вона обніма Явдоху.

Цвіркунка. Ну, Харку, не ждала од тебе такого: не похожий ти на мого бугая! Оце козак, так козак! Аж покращав зразу; гляньте-бо на нього! Дай я вже тебе поцілую.

Кабиця. Спасибі, Ївго! *(Цілує).*

Цвіркун. Годі, годі!.. Та годі ж, кажу тобі, чортове кодло! Тут і розірву! *(Кидається).*

Цвіркунка *(одскакує).* Тю на тебе! Хіба я справді? Це ж до речі тепер...

Тупиця. Та нуте вже, не робіть бешкету. От сідайте лишень, та поблагословимо молодих.

Кабиця. Оце гаразд... та мерщі й до вінця.

Явдоха. Марусю! Піди ж там вийми Кулині рушники; все чисто, що треба.

Кулина, Наталка і Маруся виходять.

ВИХІД VII

Тупиця. Ну, Харку, люби ж свою Кулину та жалуй її; натерпілась вже вона, бідна сирота! А жінкою тобі буде такою, що дай боже й мені, якби молодчим був. А ти таки кинь уже і теє... далебі, так!

Кабиця. Та я такий радий, що хай йому хрін! І любитиму, побачите, ох, Кулину! А Горпині-шинкарці тепер од мене дуля!

ВИХІД VIII

Кулина входить, несе на тарілці рушники і хустку; за нею йдуть Наталка і Маруся; Ілько зазира в вікно.

Явдоха. На лишень, Ївго, подерж тарілку; а ти, Харку, встань, та беріть у нас благословення, та й з богом! *(Бере в Кулини тарілку і оддає Ївзі).*

Кабиця *(встає, озирає себе, бере Кулину за руку і підводить її до Тупиці й Явдохи).* Благословіть, тату, і ви, мамо, молодим на рушник стати.

Ілько *(тихо).* Коли б ще не впав!

Тупиця і Явдоха. Боже вас благослови та поможи вам на добре діло!

Кулина перев'язує хустками Цвіркунів; усі сідають.

Кабиця. От і ми діждалися-таки хустки; перев'язали й нас; прощавай, бурлакування!

Ілько *(тихо)*. Давно час з ним попрощатись.

Кабиця *(співа)*.

Ой ти, дівчино,
Горда та пишна,
Ой спасибі тобі, серце,
Що за мене вийшла!

Кулина.

Як же мені, козаченьку,
За тебе не вийти?
Що без тебе не матиму } *2 рази*
Я життя у світі.

Кабиця.

От тепер ти, моє серце,
Будеш панувати:
Єсть у мене вівці, коні } *2 рази*
І воли рогаті.

Ілько *(з вікна)*.

Будеш мене, моє серце,
У плуг запрягати
Та по спині ломакою } *2 рази*
Добре потягати.

Явдоха *(забачивши Ілька в вікні)*. Чи то ти, Ільку, в вікно дивишся? Іди сюди, вражий парубче!

ВИХІД IX

Ті ж і Ілько.

Ілько. Помагайбі на все добре!

Явдоха. Спасибі, синку! Наталко, іди сюди; ти будеш дружкою, а Ілько боярином. Гаразд, що трапився боярин з дружкою, а то Кабиця налякав був так дівчат, що й розбіглись геть! *(До Цвіркунів)*. Оце ж буханець панотцеві і пляшка горілки, та й ідіть, нехай вам бог помагає!

Усі виходять, окрім Явдохи, Марусі і Тупиці. Музика гра на відхожу.

Тупиця. Ну, хвалити бога, аж на душі полегчало. Я й не сподівався, щоб усе так гаразд вийшло. Окрутили

Кабицю, та й будуть щасливі! Та ти знаєш що, Явдохо? Уже коли робити добро людям, то робити. Оддай Марусю за Івана Прудкого!

Явдоха. Та воно б так, добродію; та треба перше з людьми розпитатись.

Тупиця. Та вже з ким хоч питайсь, то всяк скаже, що він козак добрий, з себе бравий, не п'яниця, не волоцюга, не розбишака, а моторний, проворний, хоч до лука, хоч до дрюка!

Входить Маруся.

А що, Марусю? Я тебе оце сватаю. Скажи лишень по правді, чи ти підеш за Івана Прудкого?

Маруся. А чом же, як мати скажуть?

Явдоха. От, бач! Вона до цього торгу й пішки: вона давно на нього оком стріляє.

Маруся. Бачите-бо, мамо, як за Кабицю я не хотіла, боже мій, сама б собі смерть була заподіяла; так ви казали все йди та йди; а за Івана то не кажете...

Явдоха. Бо я Івана боялась, що молодий ще дуже, та й не такий безпешний, як старий!

Маруся. Бачте, мамо! Отже слухайте:

Ой пий, мамо, тую воду,
Що я наносила,
Хвали, мати, того зятя,
Що я полюбила.

Тупиця.

Не розливай води, сестро,
Бо тяжко носити;
Не розлучай дочки з милим:
Тобі з ним не жити.

Дует.

Тупиця.

Не розливай води, сестро,
Бо тяжко носити;
Не розлучай дочки з милим:
Тобі з ним не жити.

Маруся.

Не розливай води, мамо,
Бо тяжко носити;

Не розлучай мене з милим:
Тобі з ним не жити!

Явдоха. Еге — бач! Себто матері на здогад буряків, щоб дали капусти!..

Тупиця. Отже слухай, Явдохо! Ти на свої витребеньки плюнь! Те що молодий, то й добре: молодому треба молодої. Я вдівець, дітей нема зроду, то вже от мені і вмерти треба, а це Іван мій хрещеник, то він за сина в мене й буде.

Явдоха. Та як се ви, добродію, кажете, то я й теє... Так де ж він?

Тупиця. Та він тепер у козацькому ділі, та швидко й буде.

Чути гомін і топіт.

Тупиця й Явдоха *(заразом)*. Що там таке? Та се наше весілля йде з вінчання.

ВИХІД X

Цвіркун, Цвіркунка, Ілько, Маруся і Наталка. Чутно весілля все більше і більше.

Летів горностай через сад,
Пустив пір'ячко на ввесь сад,
Збирайте, дружечки, пір'ячко,
Звийте Кулині гіллячко.

Всі придивляються до вікна. Весілля наближається під саме вікно. Чутно музику.

Цвіркунка.

Таки-таки журавель, журавель
До бабиних конопель, конопель!

(Аж заливається регочеться).

Тупиця. От тобі й окрутили Харка! *(Через вікно)*. Ільку, Ільку, заводь молодих в мою хату: нехай там при мені одбудуть весілля.

Цвіркунка *(вбіга)*. Перевінчали вже! Таки такий веселий молодий. Іще піп дав по чарці, то вже — боже мій!

Цвіркун. А ти і в церкві реготалася? Тривай, я тебе перехрестю дома!

Ой сват добрий, ой сват добрий, а сваха лихая,
Наварила варенухи, а нам не дала.

Ілько і Наталка ввіходять.

М. Заньковецька в ролі Цвіркунки (оперета «Чорноморці»).

Поставила на припічку,— кішка пролила.
Тим, тим пролила, що нам не дала.
Нехай тече, нехай тече до самого вуха,
А щоб наша пані сваха та не була скупа!

Я в д о х а *(поки співають — метушиться і виймає з мисника три пляшки з горілкою, варенухою і медом, буханки, хліб, гільце і ставить на столі. Після того оддає одну Цвіркунці)*. Сідайте, сідайте! А ти, Ївго, пошануй Наталку та Ілька. Спасибі, що потрудились, а то б досталось бігати та шукати боярина з дружкою.

Ц в і р к у н к а. Та тут такий вражий Ілько балакучий та чудний. От бач тут і мовчав, мов не він, а як пішли до попа, то всю дорогу регочеться та жартує,— а я й собі... *(Частує Ілька)*.

Він, покепкувавши з неї, біжить собі.

Ц в і р к у н. Та мовчи ж, ледащо! А то я й тут ще дам товченика тобі.

Т у п и ц я. Та годі тобі витребенькувати! Сідай лишень та слухай готового; оце ми вже одно діло добре зробили, що старого Кабицю оженили з Кулиною; а тепер я сватаю Марусю за Івана Прудкого.

Ц в і р к у н і Ц в і р к у н к а. Так що ж? Боже помагай! І ми знаємо, що то козак хороший!

Т у п и ц я. Так рішай же, стара: чи даєш благословення своїй дочці за мого Івана? Він козак бравий; дівка його любить і хоче за нього заміж. Чи так, Марусю?

М а р у с я. Коли матуся скажуть, то авжеж!

Т у п и ц я. О, бач, ну кінчай же діло!

Я в д о х а. Та де ж він? Нехай же з'явиться! Як бог дасть, що вернеться, то я і поблагословлю їх, коли вже так бог судив Марусі. А до того часу нехай лиш молода нас почастує. Треба могорич запити.

Т у п и ц я. Оце річ до діла! Ану лишень, Марусю, давай по чарці. Ми вип'ємо за твоє з женихом здоров'я.

М а р у с я. Од щирого серця. *(Частує сотника)*.

Т у п и ц я. Та і тобі, Наталко, я незабаром, може, кого надибаю.

Н а т а л к а. Я і сама знайду собі.

Т у п и ц я. О! Та ти метка!

Сміються.

ВИХІД XI

Ілько *(вбіга і співає).*

Ей, гоп, гоп, гоп та чуки,
Повернулись козаки...

Усі. Чи вже, чи справді?

Тупиця. Клич же їх декого сюди: до свого козака на змовини.

Ілько вибіга.

Іван *(за лаштунками).*

Ой заржи, заржи, вороний коню,
Під круту гору йдучи,
Нехай зачує серце дівчина,
Снідання готуючи!

Перерва мала.

Маруся. Ой матінко! Се ж Іван, се ж моє кохання!

Явдоха. Слава ж тобі господи!

Цвіркунка. Цитьте лиш. Годиться і нам зустріти його піснею!

Перечула я через люде,
Що мій милий в гості буде;
Ніч моя темна, а зіронька ясна,
Доленька моя вже щасна.

Іванів голос.

Ой на волики та налигачі,
А на коники пута,
Ох і бог знає, бог і відає,
Чи побачимось тута.

На остатнім слові входить Іван. Маруся до нього кидається.

Тупиця. Та що-бо ти, Ївго, стрічаєш сумною. Хіба не втнеш веселішої!

Ївга *(зразу пританцьовує).*

Ой надіну черевики
Та піду я на музики,
З козаченьком пожартую,
З милесеньким потанцюю.
Черевички ж мої,
І Іван при мені.

Отож любий, чорнобривий
Сподобався мені!

Усі гуртом остатній приспів підхоплюють. Ілько з Ївгою пританцьовують.

Черевички ж мої *і т. д.*

Ївга.

Не дай, матінко, на бога,
Мене заміж за старого;
А оддай хоч завтра зрана
За коханого Івана!
Черевички ж мої,
І Іван при мені.
Отож любий, чорнобривий
Сподобався мені!

Усі.

Черевички ж мої *і т. д.*

Ївга.

Хоч нема в Івана грошей,
Так зате він сам хороший,
Так зате він приголубить,
Бо так щиро мене любить!
Черевички ж мої,
І Іван при мені.
Отож милий, чорнобривий
Сподобався мені.

Усі *(підхоплюють разом, а тим часом козаки і дівчата підходять)*. Черевички ж мої *і т. д.*

Тупиця. Ану-те лишень утнемо на славу нашим чорноморцям.

Хлопці.

Слава! Слава! Слава!
Нашим козаченькам слава!

Увесь гурт.

Слава нашим козаченькам!
Нехай ворог гине!
Слава нашим чорноморцям —
Орлам України!
Що в гори йдуть —
Черкеса б'ють,

Беруть срібло й злато,
А вернуться додомоньку,
Аж мліють дівчата!

Ж і н о ч и й г у р т.

Ой час-пора тобі, мати,
Кидати коцюбу,
Виряджай-но свою дочку
З козаком до шлюбу! } *Bis*

Х л о п ц і.

Слава! Слава! Слава!
Нашим козаченькам слава!

У в е с ь г у р т.

Слава нашим козаченькам!
Нехай ворог гине!
Слава нашим чорноморцям —
Орлам України!

З а в і с а с п а д а

Кінець

Різдвяна ніч

Музикальна комедія на чотири дії

(Тема по Гоголю)

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

К о р н і й Ч у б — багатий козак, удовець.
О к с а н а — дочка Чубова.
С о л о х а — вдова, гожа баба; вважають за відьму.
В а к у л а — її син, коваль і маляр.
П а ц ю к — старий запорожець.
Г о л о в а — кум Чуба; чоловік ліниви й, байдужий.
П а н т е л и м о н Н и к и х в о р о в и ч — дяк; худий і тонкий, з маленькою кіскою.
О д а р к а — подруга Оксани.
М а р у с я, К а т р я, Ї в г а — дівчата з одного села
Г р и ц ь к о — товариш Вакулин.
Т и м і ш — парубок, пастух.
Т к а ч и х а, Ш п о р т у н и х а — брехливі і лайливі баби.
П а р у б к и і д і в ч а т а — колядники.

Діється на селі першого дня різдвяних свят, сто літ тому назад.

ДІЯ ПЕРША

Хата Чуба, доволі пишно вбрана. Всюди висять рушники, вінки і всяке добро: напереді на стіні — дзеркальце; насупроти — добра скриня; просто — двері вхідні, ліворуч — в кімнату. На покуті на стіні стоїть вузвар з кутею. Просто на кону — стіл, зап'ятий скатертиною; на столі — пляшка горілки і ковбаса.

ВИХІД І

Чуб і Голова.

Чуб *(сидить з Головою за столом)*. А ти ще, куме, й не був у дяка в новій хаті! Е, так ходім: там тепер буде добра на́пійка!

Голова *(набік)*. От тобі й Солоха! *(До Чуба)*. Чи не пізно? Вже ніч... Чи й втрапимо?

Чуб *(сміється)*. Ото, куме, вигадав що! Та тепер місячно, як удень!.. *(Встає, підходить до вікна, придивляється довго й одхиляється)*.

Голова *(набік)*. Як би од його одчепитися!

Чуб. Що за біс? Глянь-бо! Дивись, Панасе!

Голова. Що там? *(Дивиться)*. Нічого нема.

Чуб. Та то-бо й то, що нема!

Голова. А тобі кого треба?

Чуб. Місяця!

Голова. А де ж він?

Чуб. Пропав; оце зараз пропав, мов чорти вхопили!

Голова *(зрадівши)*. Ну, нема то й нема!

Чуб. Як? Так тобі й діла мало?

Голова. А мені що? Аби додому! *(Бере шапку й кожуха)*.

Чуб. Ну, що тепер? Треба ж було втрутитися сюди якомусь чортяці, бодай йому, собаці, не довелось зрана

і чарки горілки випити!.. Мов на сміх! Глянув уперше — хоч голки збирай, глянув удруге — хоч у воко стрель!

Голова. Справді, не при хаті згадуючи... Оце їм цеї ночі хвости повтинають, так вони й коверзують востаннє!

Чуб. Ну, що його робити?

Голова. Зоставатися дома, от що. Прощай: мені треба до завірюхи допхатись...

Чуб *(уперто)*. Ні, куме, ходім! Не можна: треба йти! *(Бере на себе байбарака * і шапку)*.

Голова *(набік)*. Од цього реп'яха й не одчепишся! *(До Чуба)*. Про мене, як дідько не вхопить...

Чуб *(зупинившись коло дверей)*. Оксано! Оксано!

Оксана *(з-за дверей кімнати)*. Чого, тату? Зараз!

Чуб *(беручи ціпка)*. Так оце я, дочко, іду... а ти дивись мені!.. Не гасай по вулицях, а дома краще сиди та стережи хати... Знаєш — святки: вештається всякого люду!

Голова виходить, а за ним Чуб; далі він повертається і з-за дверей.

Та, гляди мені, не кидай вогню, щоб пожежі не наробити!

Оксана. Хіба я, тату, маленька! Адже ж не первина, що на мене кидаєте хату?!

Чуб. Та так, так! То гляди ж! Прощай!

ВИХІД II

Оксана сама.

Оксана *(одбіга од дверей)*. Ну, хвалити бога, хоч батька вирядила: пішов до дяка на ковбаси. *(Прибира горілку й закуску)*. Там уже без варенухи не обійдеться!.. На здоров'ячко!.. А мені й на руку ковінька: без батька просторніше в хаті! От і парубки з дівчатами незабаром надійдуть: колядувати підемо! *(Підскакує)*. Весело! А як ті парубки упадають за мною, як залицяються! І чого їм далася я? Хіба у нас на селі мало дівчат красунь! Одарка, Маруся, Пріська, Горпина... чим не дівки? Так ні: Оксани-таки та й Оксани! І сама не знаю, чого їм од мене треба? *(Усміхається)*. А надто отой Вакула-коваль... як гляне на мене, то мов несамовитий.

* Байбарак — верхній суконний одяг.

Ох, така ж моя доля,
Що єдина в батька доня:
Маю воли і корови
Ще й до того чорні брови!

Дарма ходиш, козаче,
Дарма плачеш, неборache:
Не на те вже я здалася,
Щоб з тобою понялася!

Та яке ж мені діло,
Що тебе я уразила?
Мусиш мати більше гарту,
Бо моргнула тільки з жарту!

Ой лихо! Набік, хлопці,—
Я в гаптованій сорочці,
І в намисті, і в коралях,
Бо таки я справжня краля!

Таки подратувати люблю я, ніде правди діти: тільки й мого тепер, що пожартувати та посміятися. А там уже! *(Махнула рукою)*. Е, ні! ще не час мені заміж: не хочу собі світа в'язати! Та й то: ще й не покохала щиро нікого. Так тільки... потрошку... Усі вони, оті парубки, якісь кислі, неначе квашені огірки! От хіба Вакула; то справді козак: огрядний, дужий! От такого до рук прибрати! Тільки батько мій, коли б господи не нашкодив: він такий на того Вакулу лютий, та все підходить до його матері, Солохи,— либонь, хоче з нею женитись?

За кулісами чутно навдалі колядку.

1

Добривечір тобі, пане господарю:
Радуйся!
Ой радуйся, земле,— син божий
Народився! *(Тихо)*.

2

Ой застилай столи, та все тесовії:
Радуйся!
Ой радуйся, земле,— син божії
Народився! *(Голосніше)*.

3

Та й клади калачі з ярої пшениці:
Радуйся!
Ой радуйся, земле,— син божий
Народився! *(Стихає).*

О к с а н а *(прислухається)*. Ох, мені лишенько! На селі вже й колядок почали, а я ще й не прибрана! *(Кидається мерщі до скрині. Після першого куплета прислухається й каже).* Ні, це не до нас: здається, ряднівські. *(Вийма керсетку, серги, дукачі й намиста).* А що, хіба керсетку червону надіти? Чи до лиця ж воно буде? Хто його зна! *(Одягає і підходить до дзеркальця).* І що людям здумалось розславити, ніби я хороша? Брешуть люде — я зовсім не гарна! *(Надіває перед дзеркалом намиста, серги, скида на плече косу).* Не гарна... не гарна... *(Співа).*

Кому ж до вподоби
Ці брови, ці очі,
Що чорні, як терен,
Темніші від ночі?
І що за краса в тім,
Що ніс, як струнина,
Що чоло — той папір,
А щічки — калина!
А хвилі ці чорні
Нащо пак здалися?
Немов ті гадюки
У косу сплелися;
Їх можна злякатись,
Як спадуть до стана...
Коли придивитись,
Я — таки погана!

(Одхилившись трохи од дзеркала, з палом)

О ні! я хороша,
Пишаю красою,
Як квіточка вранці,
Умита росою!

В а к у л а ввіходить.

В а к у л а *(про себе)*	О к с а н а *(разом)*
Чи бачив хто зроду	Далеко до мене

Такую дівчину?
Сама тут на себе
Любує з годину;
Своїм голосочком
Щебече, воркоче,
А серденько в мене
Мов вирватись хоче!
Дівчино-рибчино,
Краса-чарівниця,
Над моїм серденьком
Ти повна цариця!
Чи є хто на світі
З душею живою,
Кого б не вразила
Своєю красою?!.

Вам, хлопці, я знаю...
Дивіться, мов лебідь
Яка, виступаю.
Гальонки чи стрічки,
Дукач чи намисто—
Аж грають та сяють,
Бо з золота чисто!
Кого ж з парубоцтва
Собі залучити?
Кого тим коханням
Палким напоїти?
О! Певне, од щастя
Й себе не спочує...
Вогнем мене спалить,
На смерть зацілує!..

ВИХІД III

Оксана і Вакула.

Оксана *(озирнувшись хутко; суворо)*. Ой хто се?! Злякав як!.. Чого се ти, мов злодій, підкрався? Хіба хочеш, щоб лопатою прогнала за двері? Ви всі митці до нас підлеститись: миттю пронюхаєте, що батька нема дома! Знаю я вас!.. А що, моя скриня готова?!

Вакула. Скінчу, моя ясочко, після свят зараз викінчу. Коли б ти відала, кільки я попоходив коло неї! Зате вже ані в панни, ані в попівни не буде такої скрині! Залізо на окову поклав таке, якого чорт його матиме й сотник на таратайці — дарма що з Полтави вивіз! А як розмалюю!.. Поле буде жовтогаряче, як жар, а по йому розкидаю червоні та сині квітки!.. Не сердься ж на мене! Дозволь мені хоч поговорити, хоч подивитись на тебе! *(Підходить боязко)*.

Оксана *(з ухмилкою)*. Хто ж тобі боронить? Говори, дивись! *(Сіда на лаві і зазира в дзеркало)*.

Вакула. Яка ти хороша, Оксано! Дивився б на тебе... здається б, і закам'янів на сьому місці... та все б дивився!

Оксана. Справді?

Вакула. Оксано! Зірко ти моя! Дай хоч поцілую тебе! *(Потягся до виду)*.

Оксана *(одхиляється)*. А зась! Чого забажав! Тобі як мед, так і ложкою! *(Одпиха)*. Геть собі, геть! У тебе

й руки цупкі, як залізо; та й сам пропахтів димом: певне, й мене всю в сажу убрав! *(Знов до дзеркала)*.

Вакула *(одійшовши набік)*. Не любить вона мене: їй все жарти... А я, мов той дурень, і очей не здолаю звести!

Оксана *(тим часом щось вийма ще з приборів, надіва на себе, любує, а далі через плече до Вакули)*. Чи правда пак, що твоя мати відьма?

Вакула *(наближаючись до неї)*. Що мені до матері? Ти в мене — і мати, і батько, і все, що не є найдорожче на світі!..

Оксана. Ач, який ти! Тільки й батько мій пройда! Побачиш, коли він не ожениться з твоєю матір'ю!

Вакула. Ну, цього не буде!..

Оксана *(дивиться на нього пильно)*. Побачимо! *(Зазира в вікно. Трохи згодом)*. А що се дівчат нема? Давно вже й колядувати час!..

Вакула. Бог з ними, моя зіронько!

Оксана. Чому пак?! За ними, певно, прийдуть парубки... Підуть у нас ляси та баси... а вигадок, а побрехеньок, а сміху та реготу?!.

Вакула. Так тобі з ними весело?

Оксана. Авжеж, веселіш ніж з тобою! *(Підходить до дзеркала, набік)*. Наче окропом линула! *(Прислухається)*. Ой! Хтось стукнув... певне, чужий. Утечу лишень я в кімнату та й каганець візьму, щоб не зуздріли з парубком. *(Од дверей)*. Та й ти іди собі геть з хати, а то ще поговір піде... *(Тікає за двері й зачиняється)*.

На кону стає темно.

ВИХІД IV

Вакула сам.

Вакула *(дивлячись услід)*.

Отак усе б їй жартувати,
Неначе кішка, заграє!
Чого б не дав я, щоб дізнати,
Що там на серці в неї є?
Кого коха вона? Чи шкóда
Їй хоч на кришечку мене?!
Е, ні, кепкує вона, горда,
Та серце шарпає рвяне!
Я їй не варт і за підкову...
Чого ж тривати тут мені?!

Щось стукнуло.

Хтось крадеться?.. О! Стукнув знову!..
Чи не коханець це її?!
А!! Коли так — не діждеш, брате,
Щоб на сміх дався я тобі!
Коли б тільки мені спізнати,
Хто ходить тут? Хто ворог мій?

Більший стук.

Його б побачить рад я дуже:
Ех, дався б я тобі взнаки!
(Стає коло дверей).
Вже коли що, то, милий друже,
Скуштуєш ти ції руки!!
(Засукує рукава).

ВИХІД V

Вакула і Чуб.

Чуб *(ввіходить у двері помацки)*. Ну, та й хуртовину збили оце раптом чорти! Сказано, й глянути не дає... Як почало водити!.. Та не те, щоу до дяка,— кума згубив, трохи й з села не вийшов. Думав, що пропаду!.. Хвалити бога, хоч додому допхав! Оксано, засвіти!..

Вакула *(не пізнавши Чуба)*. А чого тобі треба? Га?..

Чуб *(набік)*. Отакої! Це не моя хата: в мою хату не залізе коваль; зроду-віку не зайде! Не так я на його визвіривсь!

Вакула. Ну, чому ж не кажеш? Заложило хіба, чи що?

Чуб *(набік)*. От халепа! Не люблю я з ним на самоті говорити... Краще піти собі! *(Почина помацки йти)*. Піч? Так це ж не ковалева хата! Що за мара? Де ж це я?

Вакула *(набік)*. Так і є: щось непевне... Недарма моє серце ворога чуло!

Чуб *(мацає по стінах)*. І чия б воно хата? Е! Чи не Левченкова? Так, так! Тільки ж задля чого коваль тут? Еге-ге! Та це він, бачу, до молодиці ходить! Он як! Добре, добре!.. Тепер я вже розумію! *(Шукає дверей)*.

Вакула. Чи довго ти там мимритимеш? Кажи зараз, хто ти і чого сюди вбрався?..

Чуб. Чи ба, як присікавсь! От же не признаюсь

йому: не гаразд, як пізна! *(Змінивши голос)*. Та це я, чоловіче добрий, прийшов до вас поколядувати!..

Вакула *(набік)*. Бреше, іродів син! Певно, до Оксани. *(До його грізно)*. Геть собі в зуби до чорта з своїми колядками!

Чуб *(образившись)*. Чого ж ти справді тюкаєш, мов на собаку? Хочу колядувати, та й годі!

Вакула. Еге! Та тобі, як бачу, не дошкулиш словом... *(Бере його за шиворот і пха до дверей)*. Отуди!..

Чуб *(одступивши)*. Ти вже, здається, й пхаєшся?!

Вакула. Ей, мовчи та диш! Тікай од гріха: а то скую тебе на підкову! *(Одходить далі)*.

Чуб *(тихо до себе)*. Цур йому!! Чи він не п'яний? Ще справді скалічить! Коли б хоч двері знайти! *(Маца по стіні)*. Чи ба? І дверей нема!.. Оце водить! Може, це й не коваль, а чортяка! Свят, свят!

Разом

Вакула

(до себе)

Пішов, здається!

(Гірко).

То така ти! Ач, на шкоді
Довелось піймати!
А все сміхи! Е, ні! Годі
Себе мордувати.

Допитаюсь оце в кралі,
Чи їй до любові?
Якщо ні, то гайда далі,
Зоставайсь здорова!

В чистім полі, на роздоллі
Розіб'ю я тугу!..
Ні! Вже вам мене не мати
Більше на поругу!

Чуб

(тихо; набік)

Ще й реве, неначе в лісі!
Так і є, що п'яний...

(Чуха).

А бодай тобі, гульвісі,
В печінки поганий!
Щоб ковадлами по пиці
Тебе молотило!

(Маца руками).

А дверей чортма
в світлиці,—
Мов чорти вхопили!..

(Шука).

Ох, коли б намацать
двері!..
Ну, сказився б клятий!..

(Лукаво й радісно).

Втім, його нема тепера
У Солохи в хаті...

Гм!.. Сама вона в господі...
Що ж? Піти б до неї!
Хай розважить на пригоді,
Або, може, й теє...
Де ж ці двері!?

(Зачіпа й звалює кочерги).

Вакула. Так ти й досі не пішов? А? *(Пха його кулаками межи плечі).* Отуди к бісу!!

Чуб *(з-за дверей).* Тривай, чортів сину! Ти думаєш, що я на тебе не знайду управи? Будеш мене знати! Я не подивлюся, що ти коваль та маляр!

ВИХІД VI

Вакула і Оксана.

Оксана *(вибіга з каганцем).* Що се тут за грюк, за гармидер? *(Придивляється до Вакули).* А? Це ти товчешся по хаті, з кочергами бавишся? *(Сміється і ставить на стіл каганця).*

Вакула. Оксано! Що хоч наді мною роби, убий мене краще враз, а не рви мого серця кліщами! Не любиш, то не знущайся, не смійся!

Оксана. Подумаєш... їй-богу! Наказав два мішки вовни! Чи мені ж рюмати перед тобою, чи що?

Вакула. Скажи мені хоч, кого вибрало твоє серце, дай хоч гляну я в вічі своєму ворогові!..

Оксана *(жартуючи).* Чи ба, який цікавий?! А може, й тебе: чим не козак? *(Засміявшись).* Та не дивися на мене такими очима, бо спалиш!

Вакула *(з запалом).*

Як буря у лісі дуби нагинає,
Отак те кохання мене знемагає;
Аж рве моє серце до смерті-загину;
Його ти струїла, недобра дівчино!
Куди не піду я, чи вдень, а чи вночі,
Печуть мене, ріжуть знадні твої очі;
До кого промовлю, на кого не гляну —
Одно тільки й бачу — дівчину кохану!
Кохаю, кохаю й кохати все буду:
Моя ти цариця довіку, до суду!
Промов же словечко ласкаве вустами,—
Й за тебе хоч зараз поляжу кістками!!

Оксана.

Як послухати, то справді
Ніб мене кохаєш?
А допевнись — то й на другу
Ще мене зміняєш!
Всі ви хлопці-парубки
Одним ликом шиті:
У вас правди тільки й є,
Як води в кориті!
А щоб лиха не зазнать,
Долі не зламати,
Далебі, що краще вам
Віри не діймати!

Вакула.

Не жартуй-бо, моя зоре,
Вислухай вважливе,
Та скажи мені востаннє
Словонько правдиве:
Чи такий вже осогидлий
Я на твої очі,
Що до мене й прихилитись
Серденько не схоче?
Чи ще, може, обізветься
Доля з-поза тину
І мені ти коли-небудь
Станеш за дружину?

Оксана *Разом обоє* Вакула

Оксана:

Поки місяця немає,
Сяють ясні зорі,—
Поки дівка, поти й вільна,
Як рибонька в морі;
Куди підеш — парубоцтво
За тобою грає;
Полюбила, кого схочеш,—
Хто тебе спитає?
Ні, ще рано козаченьку
Волю продавати...
Та і чим мене запевниш,
Що будеш кохати?
Чим докажеш мені,

Вакула:

Як я стану тебе, зоре,
Чуло пестувати,—
Навіть вітру не дозволю
На тебе буяти!
Чого схочеш,—буде в тебе
Повнісінька скриня!
Ти в моїй світлиці будеш
Краля-господиня!
Твоя воля — моя воля
Буде аж до суду!
Чого схочеш, тільки скажеш —
Зараз і здобуду!

Чи ти зрадиш, чи ні,
Чи любову свою
Я слізьми не заллю?

Хоч у пекло чи в рай
Ти мене засилай:
Я за кралю рідну
Рад і зараз в труну!

О к с а н а. Побачимо.

Чутно гомін і сміх під вікном.

ВИХІД VII

О к с а н а, В а к у л а, О д а р к а, х л о п ц і та і н ш і д і в ч а т а.

Г о л о с и *(під вікном)*. Панове господарі! Дозвольте поколядувати, святого вечора вшанувати коло чесної господи вашої!..

О к с а н а *(радісно сплеснувши руками)*. От і дівчата наші, от і наша коляда! *(Через вікно)*. Спасибі, спасибі вам,— раді слухати!

В а к у л а. Оксано! Скажи ж хоч одно слово, хоч надію подай.

О к с а н а *(з досадою)*. От причепився, мов з ножем! Хіба оце тобі так нагло приспічило?.. *(З усміхом)*. От краще слухай!

В а к у л а *(гірко)*. Шкода вже! *(Махнув рукою й одходить набік журливо)*.

Д і в ч а т а *(за вікном співають)*.

Ой дивнеє нарождення
Божого сина,
Його же днесь спородила
Діва Марія.
Спородила Суса Христа
Пречиста пані,
Ой іще ж ми не знаємо
Божої тайни!

О к с а н а *(до вікна)*. Спасибі! Просимо ж до господи.

Г о л о с и. А батько дома?

О к с а н а. Нема. Я сама в хаті.

Г о л о с и. Сама?.. Ото добре!

О к с а н а *(іде одчинять двері, зазира до Вакули й сміється. За дверима)*. Роздягайтеся тут, дівчаточка!

В а к у л а *(одходить набік)*. Смійся, смійся! Я й сам з себе сміюся! І де заподів я свій розум? Не любить вона мене... Ну й бог з тобою! Хіба тільки й світа, що

в вікні? Є вашого брата багато! Та й що — Оксана? Яка з неї господиня буде: тільки до жартів та до приборів. Кинути зараз, та й годі!

Оксана вертається. Вакула глянув на неї й зупинився.

(Набік). Яка ж вона тільки хороша!.. Неволя моя, недоля моя!..

Увіходять дівчата, пересміхаються потроху і штовхають ліктями одна одну.

Дівчата *(співають).*

1

Чи дома, дома
Бідная вдова?
Славен єси!
Славен єси,
Наш милий боже,
На небеси!

2

Немає дома —
Пішла до бога.
Славен єси!
Славен єси,
Наш милий боже,
На небеси!

3

Що ж вона діє?
Золото віє.
Славен єси!
Славен єси,
Наш милий боже,
На небеси!

4

Що одвієчки —
На сиріточки.
Славен єси!
Славен єси,
Наш милий боже,
На небеси!

Віншуємо вас з святим вечором! Дай боже вам вік довгий, а нам дохід добрий! *(Кланяються).*

Оксана *(весело).* Спасибі, спасибі! Дай боже! *(Здоровкається).* Здорова, Одарко! Марусе! Катре! А? Й тебе, Ївго, мати пустила: не лається?

Деякі *(сміються).* Де там... може, на дорогу й товченика дала!

Другі *(сміються).* Або паляницю в потилицю!..

Ївга *(засоромилась).* Ні, моя мати нічого!

Оксана. Та годі вам: бачите, як засоромили дівчину! Скажіть краще, чого ви так забарилися? Ми вже вас тут ждемо, ждемо... аж нуд напав!

Одарка. Та, знаєш, поки позбирались усі... деякі і од гурту одбилися: Пріськи Шпортунівни нема, Мотря Шаповалова до тогобітчан повіялась... там, бачиш,— Микола! *(Підморгує).* А ми пішли ото колядувати до Со-

лохи, а там як загуде щось з комина, як схопиться завірюха,— так ми врозтіч!

Оксана, показуючи на Вакулу, заливається сміхом.

Маруся *(сіпа Одарку за рукав)*. Та цить! Хіба не бачиш Вакули: то ж мати його!

Деякі сміються.

Одарка. Оце так! *(До Оксани)*. А чого він такий понурий у тебе?

Оксана. А я що?.. От ви його розвеселіть, дівчатка!

Маруся. Чого-бо, Вакулочку, сердишся?

Катря. Глянь-бо на мене!

Одарка. Чому ти, справді, мов квач у дощ?

(Разом, сміючись, біжать до Вакули, жартливо.)

Вакула *(суворо)*. Не лізьте, кажу!

Маруся, Катря *(одскакуючи)*. Ой лишенько: битиме! Хто в бога вірує — ховайся!

Оксана. Оце по-парубоцьки! *(З сміхом виступа наперед)*. А ще хоче, щоб його дівчата любили!

Вакула *(до Оксани)*. Мало тобі самій глузувати, а ще виставила другим на посміх! Мабуть, кращого не діждеш від тебе! *(Махнув рукою і мерщі за двері)*.

ВИХІД VIII

Ті ж, пріч Вакули.

Одарка. От же він справді розсердився. Ти-бо таки ним дуже нехтуєш.

Маруся. А він за тобою... і — боже мій!

Оксана *(замішавшись)*. Звідкіля це тобі? *(Швидко заговорюючи)*. Та чого се ми стоїмо? Сідайте: я винесу зараз яких ласощів...

Дівчата. Е, ні! Нема чого тут зимувати. Бери кожушанку мерщі, та й рушаймо!

Оксана. Ще наше не втече, ніч — як море!

Одарка. Далебі, швидче, Оксано: мені й у хаті не сидиться! *(Придивляється до вікна)*. Та гляньте-бо, як зразу надворі вияснилось,— хоч у хрещика грай! Аж сміється ніч!

Оксана *(підскакуючи і обіймаючи дівчат)*. Весело! Тривайте, сестрички... я в один мах! *(Біжить до дверей)*.

ВИХІД IX

Ті ж, без Оксани.

Маруся. А шкода, їй-богу, того Вакулу! Він у нас на все село парубок, а Оксана йому закрутила голову та й водить... аж змарнів, бідний!

Дівчата. Шкода, шкода! Моторний парубок!

1-а дівчина. А маляр який з його! Розписав нашу церкву як писаночку!

2-а дівчина. А чорта якого намалював,— хто й не захоче, то сплюне!

Другі дівчата *(сміються)*. Мабуть, і тому, не при хаті згадуючи, не раз чхнеться!

Маруся. І чого б сій Оксані ще треба? Таке щастя, а вона ще брикається!

Івга зітха на всю хату.

Усі *(до неї)*. От кому до серця припало! Признавайся, признавайся, Івго!

Івга *(засоромившись)*. Що се вам? Далебі, ні!

Усі *(сміються)*. Говори.

Одарка. Не руште її! А я вам кажу, що Оксана тільки удає з себе таку перебору, а вона на Вакулу давно уже оком стріля. Хіба не запримітили, що як вискочив він, то аж на виду змінилася,— дарма що сміється.

Деякі *(почувши, що йде Оксана)*. Чш! Чш!

ВИХІД X

Ті ж і Оксана, пов'язана платком; несе в руках миску з маковниками, а другу — з насінням.

Оксана. Чого се ви понишкли? Годуйтеся, сестрички... ось маковнички смачні, насіннячко! А парубоцтва й досі немає?

Одарка. Та чорт їх не вхопить!

Беруть усі маковники й горіхи; їдять.

Оксана *(до Одарки згодом)*. Так що, що про Солоху?.. Тобі перебили.

Одарка. Ага! *(Згадує й сміється)*. Ото... як сунули ми од Солохи...

Маруся і Катря *(перебивають)*. А з комина як заіскрить!

Другі дівчата. Ми, пробі, — рятуйте!.. — та звідти!

Маруся. А Катря як зачепилась за тин... та кричить: чортяка вхопив, чортяка!

Всі сміються.

Катря. Добре тепер сміятись, а там би стали на моє місце!..

Оксана. О, бодай вас! Що ж ви, вирятували?..

Маруся. Та — еж!.. Так нічого не вдієш! Одно — біжить та кричить: «Чортяка женеться!»

Другі. А ми — за нею, а ми — за нею!..

Одарка. А парубки ряднівські як побачили, що ми в горидуба граємо, та за нами лавою: «Лови їх, хапай!» — кричать. Маруся захотіла набік та як гепне! — так ногами і вкрилася!..

Оксана. Бач, а вона за себе й мовчить!..

Маруся. Коли на ковзалку скочила — усяк упаде...

Одарка. Та знаєш — ще впала та й не встає; а парубок який не добіжить, зачепиться через неї й — шкереберть!.. Та сміху, сміху!..

Оксана. Так ото тим ви так і барились! *(Прислухається)*. Здається, парубки ідуть... *(Підбіга до вікна)*. З звіздою, з звіздою! Це вже Вакулина праця! *(До дівчат)*. Слухайте! Як прийдуть сюди, то ми підмовимо декого з нами колядувати і складчину зробимо! *(Підморгує)*.

Усі. Добре, добре... з музиками!

ВИХІД XI

Ті ж і парубки.

Хлопці *(ввіходять з звіздою; на двох — торби здорові. Співають)*.

1

Нова рада стала,
Що на небі хвала:
Над вертепом звізда ясна
Увесь світ осіяла!

2

Пастушки з ягнятком
Перед тим дитятком
На колінцях упадають,
Христа-бога вихваляють:

3

Ой ти, царю наш, царю!
Ти, небесний шахварю! *
Даруй літа щасливії
Сього дому господарю!

Будьте здорові з святим вечором! Дай боже і на той рік діждати!

Дівчата і парубки кланяються одні одним.

О к с а н а. Дай боже! *(Вийма з печі пироги, ковбасу і книші)*. Спасибі за честь і за шану! *(Дає до рук міхоноші пироги, книші й гроші)*. Не поцурайтесь нашої вдяки.

М і х о н о ш а і д е я к і. Велике спасибі! *(Хочуть іти)*.

О к с а н а. Та ви б спочили хоч трохи!

П а р у б к и. Е! Ніколи!..

О д а р к а. Що ж ви нас самих кидаєте? Нехай зостанеться принаймні хто й з нами колядувати!

Д е я к і х л о п ц і. Ну, вже зостаємося: шкода вас сиротити!..

Д р у г і з з в і з д о ю. Ач, зрадники!.. Прощавайте ж! *(Виходять з звіздою)*.

У с і *(в хаті)*. Щасливо!

ВИХІД XII

Ті ж, без хлопців з звіздою.

Г р и ц ь к о. Ну, чи всі ви здорові, мої чорноброві? Скажіть нам спасибі на цім слові, та за нашу ласку дайте нам ковбаску, а в подарунок — кожному поцілунок!

Д і в ч а т а о д н і. Ого! Захотів печеної криги!

Д і в ч а т а д р у г і. Уже Грицько без прикладу не обійдеться!

Сміх.

О к с а н а. Спасибі вам, пани молодці! Сідайте ж, будь ласка,— гостями будете!

Здоровкаються дівчата і парубки; деякі сідають.

Г р и ц ь к о. А, їй-богу, сьогодні б і поцілуватись не гріх для святого вечора.

О к с а н а. Е, вибачайте: ще не вияснилось!

О д а р к а. Та й губи поприщить!

---

* Ш а х в а р — начальник.

Грицько. Сількісь! Я вже цю покуту прийму! *(Утира полою губи; хоче Одарку поцілувати).*

Одарка. Чи ба? Він і справді! *(Біжить між дівчат).*

Дівчата *(сміються).* Кортить котові сала, та—зась!

Грицько. Отакі дівчата: вір їм! І слова не дотримає. Адже, гляньте-бо, як вияснилось надворі?

Оксана. Маєш рацію, Грицьку: нема що, вже треба тебе поцілувати!

Грицько. От дівка! От моторна!.. *(Хоче її обняти).*

А та зненацька бере Марусю і намість себе пха до Грицька; той її цілує. Маруся кричить. Усі сміються.

Дівчата *(кидаються).* Рятуймо Марусю!

Маруся *(пручаючись).* Геть, геть! Одчепися! *(Виривається).*

Оксана. Годі, годі! *(Розбороня).*

Парубки *(до себе).* Не подавайсь, хлопці!

Разом усі.

Починається мішанина: деякі хлопці цілують дівчат; гвалт. Маруся одривається. Дві купи: ліворуч — дівчата; праворуч — парубки; посередині — Оксана й Маруся.

Маруся *(до Оксани).* Що се ти, Оксано?!.

Оксана *(перебива її й цілує).* Не сердься, голубонько! *(На вухо).* А буцім і не рада? Це ж твій коханий! *(До хлопців).* Що се ви, чи не з морозу?.. Сідайте ж, хоч почастую вас.

Грицько. А може, і тут одуриш! *(Сміється; до Марусі тихо).* Прости мене, моя рибонько!

Оксана. Ні, ні, мої лебедики: є в мене запіканочка лепська! *(Виходить).*

Деякі парубки. Спасибі, оце так! Бо справді мороз здоровий.

1-й парубок. Аж скалками сипле...

2-й парубок. З очима!

Парубки сідають.

ВИХІД XIII

Ті ж, без Оксани.

Одарка. А ви вже й подубли? Бідні!

Другі дівчата. А ще дві торби взяли!.. І що вони виколядують? Та вам би на печі сидіти!

Тиміш. Говоріть! *(Трясе торбою).* От у нас: і ков-

бас, і паляниць, і пирогів... а у вас, мабуть, і торбу вкрали, бо щось не видко!

Дівчата. Вкрали?.. Ми ще й колядувати не починали, а от ви!.. *(Співають, показуючи з сміхом на хлопців).*

Виспівали пирогів, пирогів —
Двоє дохлих горобців, горобців;
Та ще до присмаку —
Недоїдки з таку!

Парубки *(схоплюючись).*

Гей, дівчатка, не брешіть, не брешіть —
Нашу здобич полічіть, полічіть!
А себе й забули —
Виспівали дулі!

Дівчата.

Ще побачим, чия взяла, чия ні?
Ми заробим за коляду півсвині,
А як буде мало,
То ковбас і сала!

Парубки.

Гей, дівчатка, наша думка така:
Заробите з-під вікна кулака;
Та ще для посмішки —
Хвостика від кішки!

ВИХІД XIV

Ті ж і Оксана.

Оксана. Отакої... вже й на сварку пішло? Ходіть-но, я вас помирю. Ну, Грицьку! *(Налива чарку).*

Грицько. Пригуб же спочатку ти, пишна господине!

Оксана *(підійма чарку).* Дай же боже, щоб усе було гоже! *(П'є і кривиться).* Міцна!..

Грицько *(приймаючи до рук чарку).* А тобі, моя крале хороша, дай боже два мішки грошей, та ще в придачу до того козака молодого! *(П'є).*

Тиміш. Або й двох!..

Дівчата деякі. Отуди к бісу! *(Сміються).*

Оксана *(сміється).* Оборони господи і од одного!.. Тимоше! *(Налива й дає).*

Т и м і ш. Пошануй же сама. *(Одхиля).*

О к с а н а. Е, та так я і вп'юся! *(Бере).* Ну, дай же боже нам, дівкам, на здоров'я, а вам — на безголов'я!

Д і в ч а т а. Еге! Дай боже, дай боже!

Т и м і ш. Кривдиш, моє серце! Пошли господи, щоб наші дівчата не брикалися та за нами, молодцями, побивалися! *(П'є).*

П а р у б к и *(сміючися).* Щоб коси потіпáли й на собі волосся порвали!

Д і в ч а т а. Діждете!

О к с а н а *(передаючи Одарці пляшки й чарку).* На лиш, Одарко, частуй за мене, а я вийду подивлюсь, чи не видно батька?

О д а р к а. Добре. Тільки вибачайте, панове,— сама, далебі, не питиму, а то мені зараз заверне голову.

1-й п а р у б о к. Е, це не порядок: уже коли не хочеш пригубить чарки з вінця, то пригуб мене, молодця!

О д а р к а. Ач, вигадав! Минеться!

Усі купчаться навколо Одáрки; дівчата шепочуть собі з своїми. Одарка частує. Примовляють щось пришептом; впродовж монолога хихикають.

О к с а н а *(іде до дверей, замислена. Зупиняється коло вікна, придивляється і потиху до себе).* Щось не видко Вакули. Може, справді образився! Я таки уже надто його дратувала сьогодні... аж досадно! Таки мене мов бісик крутить! *(Зазира іще раз у вікно і йде в двері).*

ВИХІД XV

Ті ж, без Оксани.

Г о л о с и. Дай же боже... Спасибі... За твоє здоров'ячко!

1-й п а р у б о к. Щоб наші вороги не сміялися! *(П'є).*

О д а р к а. Здається, всіх обнесла?

Г р и ц ь к о й д р у г і. Мене забула!.. А мені?

О д а р к а. Овва!.. Захотілось по другій? Ще не заробили: от наколядуємо сперше, та в Солохи вже складчина...

М а р у с я. Ось — маковники; закусіть солоденьким.

Г о л о с и. Еге, еге! Солоденьким! Давно б час... *(Сміються; беруть і їдять).*

ВИХІД XVI

Ті ж і Оксана.

Оксана *(ввіходить смутна; до себе)*. Ні, не видко Вакули ніде... *(Зітха)*. Не покине! Не так у його й очі зорять!

Грицько їв і зразу приснув та й почав реготатись, узявшись за боки.

Усі. Чого се ти? Дивіться, чи не здурів?!

Грицько *(береться за живіт)*. Ох! Та це я згадав... *(Знову приснув)*.

Деякі *(показуючи пальцем, починають самі сміятись)*. Та кажи-бо, що згадав?

Оксана *(підходячи, й собі сміється)*. Ну-бо, що там?

Грицько *(маха руками)*. Волосний писар...

Парубки. Ну, ну?

Грицько. Я біжу ото до гурту... дивлюсь — щось рачкує, аж то... «Що се ви, пане писарю, кажу, робите?» — «Місяця, каже, шукаю!»

Усі *(сміються)*. Місяця?.. Ха-ха!

Грицько. Та так, знаєте, маца по снігу руками: «Де ж, кажу, тут місяць? Адже він на небі!»—«Е, каже, був... та оце зараз, перед моїми очима, почав танцювати, поки не впав!»

Тиміш. Ото смикнув добре!

Сміються.

Грицько. Там такого поназбігалось... регіт такий зняли! А він, знай, гвалтує, що або чорти... або Солоха вкрала місяця!

Сміються всі.

Одарка й Маруся. А знаєте, й нам була у Солохи оказія; оце ми розказували...

Тиміш. Е, та то відьма!

Оксана. Невже таки правда, що вона відьма? То, може, люде брешуть?

1-й парубок. Де там? Я й сам торік бачив у неї хвоста.

Деякі. А чи великий?

1-й парубок. З веретено завбільшки!

Дівчата. Ох, моя матінко!

2-й парубок. А позавчора, хіба не чули? Переки-

нулась вона свинею, прибігла до попаді, наділа шапку батюшчину, крикнула півнем та й зникла!

Дівчата. Невже?!

Тиміш. Та що й говорити! Мені й самому торік літом таке вшкварила... *(Хита головою)*.

Усі. Ану-ну? Розкажи.

Тиміш. Саме перед петрівками... ліг я в хліві; коли це, дивлюсь,— відьма... простоволоса, в одній сорочці, страшна така!.. Корів почала доїти... Я ж хотів був повернутись, а вона як мазне мене чимсь по губах... *(Спльовує)*. Бр-р-р!.. Аж три дні вернуло!

Усі *(враз)*. Ха-ха-ха! Ото нагодувала! Го-го-го!

Тиміш спльовує.

Оксана. Та годі вам казна-що вигадувати про бідну Солоху. Вона така ласкава до нас — чи вечорниці, чи складчина, то не де як у неї: от хоч би й сьогодні...

Грицько. Не будемо, не будемо; я ще тільки одно щось розкажу! *(Щось тихо розказує)*.

Дівчата і парубки оточують його купками. Виголоси й регіт.

ВИХІД XVII

Ті ж і Вакула.

Вакула *(тихо одчиня двері й дивиться пильно на Оксану)*. З парубками жартує! Їй все весело! Невже з голови я не виб'ю цієї Оксани? Не хочу про неї думати, а дума самохіть лізе! Тікаю, не хочу йти до неї, а мене так і тягне, так і тягне!

Одарка *(зуздрівши)*. Вакула, Вакула!

Оксана *(скочивши)*. Де ти був, Вакуло? А ми тебе ждемо!

Парубки. Здоров, здоров, пане брате! Та без тебе у нас і свято не в свято!

Маруся й Одарка. От слава богу, що ти прийшов! Тепер і колядувати рушаймо: Вакула за ватажка!

Вакула. Ні, на цей раз — без мене!

Грицько. Що се з тобою зробилося? Чи не наврочив хто? Первий був до колядок, а тепер — на тобі!

Оксана. Та ну-бо, Вакуло, не сердься, ходім! *(Підходить до його й кладе на плече руку)*.

Одарка. Чи не про тебе, козаче, ця пісня?

Грицько. Ану, яка? Піддай палу!

Одарка.

Ой на дубі листя січеться,
Козаченько з туги аж гнеться.
Та дівчина лиха
Доведе до гріха!
Ех, згинь ти, моя доле,—
Заллю медом своє горе!
Хай музика стогне, грає,—
Козаченька звеселяє!

Парубки й дівчата.

Так, справді,— набік горе!
Хай вино-мед ллється морем!
Хай музика стогне, грає,—
Козаченька звеселяє!

Одарка.

«Кину, каже, горду дівчину
Та повіюсь геть на чужину:
На багатство моє
Та чи мало тих є
Ласих оченят!»

Парубки й дівчата.

Не журися, козак,
Буде справді все так!

Разом.

Парубки	Дівчата
Ох, і дівчатка, бог вас уродив!	Та нам байдуже, хоча б і сім літ
Що б ви робили та без парубків?	Був на вас, хлопці, сильний недорід!

Одарка.

Ой ходив козак, доходився —
У шинкарки з горя пропився
І лишив за красу
Там худобу усю!
Ех, годі! Набік горе!
Наливай ще, моя зоре:
Хай музика стогне, грає,—
Хай козак ще погуляє!

Парубки й дівчата.

Так, справді,— набік горе!
Наливай ще, моя зоре:
Хай музика стогне, грає,—
Так козак у нас гуляє!

Одарка.

А шинкарка йому на слові:
«Купи мені керсет шовковий,
Та не будь-бо скупий
Й черевики купи,
Та ще й золоті!»

Парубки й дівчата.

Ой чи сяк, ой чи так,
А попався козак!

Дівчата

Так вам і треба,
Хай шинкарки вчать:
Нащо вам шукати
За селом дівчат?

Парубки

Так на чужині
Погиба наш брат,
Та з-за тих лукавих
Чорних оченят!

Грицько (*моргаючи на Одарку*).

За таку, наприклад, дівчину
Та чого я, братці, не скину?
І кису *, і жупан —
З нею й так буду пан!
Ех, усе пропадай —
Мене тільки покохай!

Парубки.

Ну, та й Одарка — козир-дівчина!
Варт черевичків не таких вона!

Оксана.

А в тебе, Одарко, справді
Нові черевики!
Які ж гарні! Ще й з золотом,—
Хоч і на музики!
От щаслива, що є кому
Тобі купувати,

---

* Киса — мішок, калита.

Мені ж, бідній, безталанній,
Нема що й гадати!

В а к у л а.

Не тужи, моя рибчино!
Та такі Оксані
Я доскочу черевики,
Яких чортма й [в] пані!

О к с а н а.

Ти? Дістанеш? Я й забула
Про тебе, їй-богу!
Подивлюсь я, чи й надіну
Ще на свою ногу!
Хіба б тільки від цариці
Черевички взула!

П а р у б к и й д і в ч а т а.

Ну й Оксана, ну й Оксана!
Ач, куди махнула!
Ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха-ха!
Ач, куди махнула!

О к с а н а *(до Вакули)*.

Якщо ти мені здобудеш
Царські черевики,—
Отоді-то вже, Вакуло,
Я твоя навіки!

П а р у б к и й д і в ч а т а.

Ха-ха-ха-ха!.. Чи ви чули?
Завдала задачу!

В а к у л а.

Ти смієшся, ти глузуєш
Наді мною, бачу!..

О к с а н а.

Присягаюсь перед миром —
Слова не зламаю:
Дістань тільки черевички,
Щиро покохаю!
Тоді зараз хоч до шлюбу
Веди за рученьку!

П а р у б к и й д і в ч а т а.

Ану лишень до цариці
Вдарся, коваленку!

Д і в ч а т а.

Ха-ха-ха-ха!.. До цариці!
Лихо, моя ненько!

О к с а н а.

Ти казав, що рад і в пекло
Для мене дістати;
Докажи ж тепер, Вакуло,
Що вмієш кохати!
Ну, дістанеш? Як за те я
Обійму кохано!

В а к у л а.

Не дратуй-бо!.. Не жартуй-бо
Так з вогнем, Оксано!

П а р у б к и й д і в ч а т а.

Гей, ходім колядувати:
Час давно до діла!
Гей, рушаймо!.. Ну, та й дівка!
Ну, та й насмішила!

Всі рушають.

О к с а н а *(обернувшись)*.

Пам'ятай же, черевички,
Що взува цариця!..

П а р у б к и й д і в ч а т а *(у дверях уже)*.

Ха-ха-ха-ха! Бодай тебе!
От так вигадниця! *(Виходять)*.

ВИХІД XVIII

В а к у л а сам.

В а к у л а.

Не здолаю, не здолаю —
Нема більше сили!
Чого ж вона така гарна,
Боже ти мій милий?

Її очі, її речі
Рвуть, шматують, палять
Моє серце... Над собою
Й волі вже не маю!!

О к с а н а *(з-за вікна).*

Від цариці черевики —
Пам'ятай, козаче!

П а р у б к и і д і в ч а т а *(за вікном).*

Ха-ха-ха-ха!.. Ну, та й метку
Завдала задачу!..

В а к у л а.

Е, ні — досить!.. Час скінчити:
Нитку увірвали!
Душу чорту! В ополонку —
Й поминай, як звали! *(Вибігає).*

З а в і с а с п а д а

ДІЯ ДРУГА

Хата Солохи — простора, порожнювата. В однім кутку здоровий житін * і ковальські причандали. В другім кутку лежить три здорових лантухи; один з вугіллям.

ВИХІД І

Солоха сама.

Солоха *(прибирає у хаті)*. Оце! Мов і не прибирала! І не знать, що святки — такий гармидер у хаті! А все Вакула; поназносить завжди сюди свого струменту, мішків, вугілля та й набруднить усюди. Ну, щоб у своїй кузні держати? Так ні, каже — цигани покрадуть! От і прибирай за ним, як знаєш! Та ще отими барвами поналяпує! Ні вже! Дрібноту яку я й сама вимету, лави помию... А мішки і кадоби — вибачай! Винесеш ти на своїх плечах; бо мої вже й підносилися трохи! *(Почина вимітати і стира з лави; зачіплює глечика й розбива)*. Отуди к бісу! *(Знов прибира, а далі сідає на лаві оддихати)*. Ху, утомилась! Не та вже стала: важко от і спину зігнути!.. Ох! Літа мої красні минають!.. А за молодощів була з мене й дівчина, була й молодиця! Все в руках у мене горіло — і гульня, і діло! Вогонь була — не дівка: хороша і до хлопців моторна! *(Співа)*.

Було пройду по селу,
Вже й юрба за мною;
Той шапочку ізніма,
Той маха рукою.

А я собі — мов не я,
Мов недобачаю;
Усміхнуся з рукава
До кого вже знаю!

---

* Житін — ковадло (?).

Оченьками підморгну,
Поведу бровою:
Лягай, хлопче, у труну
Або йди за мною!

Мати було лаються, батько сікаються бити, а мені байдуже! Чорт своє, а дяк своє! *(Співа)*.

Як була я молодою
Преподобницею,
Було сяду за роботу
Під віконницею;
Ой хто йде, не мине —
Задивляється;
А чи оком, а чи словом
Затримається!
«Чи я ж тобі, моя доню,
Не наказувала,
Щоб до вікон мені хлопців
Не принаджувала!
Затуляй вікна
І віконниці;
Роби дома, сиди мені
Хоч на долівці!»
А я ж тобі, моя мати,
Перекір наряжу!
Повну хату ще й кімнату
Парубків наведу!
Перекір, перекір,
Перекорище:
Повну хату ще й кімнату,
Та ще й дворище!

(Підморгує й пританцьовує). Нажилася-таки я, натішилася! Нехай другі будуть дурні, а я — ні! Ех! Аж згадати весело! Знали Солоху навкруги! *(Зав'язує платком голову)*. Та ще й тепер не втекло наше, дарма що постаріла, а на які очі, то й гарна! Поповодимо за вуса ще; на кого з старих голів оком не скину, то й мліє: Свербиніс, Чуб, дяк, Голова... та чи мало чуприн тих! Шкода тільки, що жонаті; та й я не дурна,— не на таку напали! *(Співа)*.

Ти думаєш, дурню,
Що я тебе люблю,
А я тебе, дурню,
Словами голублю!

Ти думаєш, дурню,
Що я тебе кличу,
А я тобі, дурню,
Крізь тин дулі тичу!

А!.. Думайте, дурні,
Що ви всі хороші,
То носіть до мене
І добро, і гроші!

Отак дури їх, а й слід: не лізь, діду, на вишню, бо вб'єшся! Кожний думає, що я за ним і боже як побиваюсь! А мене аж сміх бере! Дарунків поназносять такого!.. Платіться, сиві чуби! *(Лукаво)*. Де ж бідній вдові й узяти? На моє сирітство і бог вибачить! *(Замислюється)*. А все-таки треба б собі на старість що-небудь певне придбати! От, Чуб — удовець; за того вже давно я обома руками! Та ще й дука на все село! Грунтів, худоби всякої — сила; скирти на токах, у засіках аж тріщить, а в скринях од покійної Горпини добра скільки зосталося! А! Тільки очі пасу!.. Прибрала б я до рук оте все, попорядкувала б! Що ж? Чуб до мене... і землі під собою не чує... хоч сьогодні до шлюбу! От коли б тільки Вакула мій тут не нашкодив! Він за тією дзигою Оксаною ударя. Та, здається, я проти його добре піддрочила Чуба: і в хату не пустить!

Чутно, хтось стукає в двері.

Ой хтось іде! Чи не Вакула? *(Іде до дверей)*.

ВИХІД II

Солоха й Голова.

Голова *(увіходить в двері, тупоче ногами й струшує сніг з капелюха й кожуха)*. Ух! Трохи не замело! Оце втрапили до дяка?.. Не казав я? Як знялась хуга — то кум чи не в заметі застряв де?! А я... на світло — та до вас, Солохо! Одігрійте мене, моя пані! *(Скидає кожуха)*. Та тепер, на розговинах, здається, і попоштувати можна... *(Підморгує)*.

Солоха *(перебива)*. Сідайте, сідайте, пане Голово! Я почастую вас зараз калганівкою, а на закуску і ковбаси спряжу! *(Іде до хижі)*.

Голова *(дивиться услід)*. Ех, добра баба! Чорт не баба! Коли б тільки хто не притьопавсь! Та в таку негоду й собаки не виженеш! *(Крякнув)*.

Солоха *(виносить на тарілці горіхи, шишечки, чарку і в руці пляшку; налива)*. Покуштуйте: сама настоювала!

Голова *(дивиться в вічі)*. Мусить бути смашна! А що ж ви самі? Може, це отрута? *(Хихика)*.

Солоха. Вигадали! *(Пригублює)*. Ну, будьте здорові з святками; дай боже, щоб наші вибрикували! *(Долива й подає)*.

Голова. Дай боже все частуватися та частіше з вами видатися! *(П'є й крекче)*. А! Добра калганівка! Мабуть, і бодян * є!

Солоха. Трошки вкинула. Призволяйтесь поки — медяників, горіхів!..

Голова. Е! Не ті вже в мене зуби... не вкусю! Мені чого-небудь мякенького...

Солоха *(потупивши очі)*. Чого б же вам? Їй-богу, не знаю!

Голова. От сідайте, будь ласка, отут... *(Обійма потроху за стан)*. Так не знаєте?

Солоха *(соромлячись)*. Далебі, не знаю!..

Хтось стукає; схоплюються.

Ох, мені лишенько! Хтось іде!

Голова *(встає й шука шапки)*. Хто б це? *(Набік)*. От чортяка!

Голос дяка. Пані Солохо, отверзи!

Солоха *(набік)*. От халепа! *(Вголос)*. Це чи не дяк?

Голова. Сховайте мене куди-небудь зараз: мені не випада тепер з дяком здибатись!

Солоха. Ох, біда ж моя! Куди я вас, пане Голово, сховаю? Лізьте під запічок!

Голова. Що ви?! Туди і мій чобіт не влізе!

Голос дяка. Солопія Остахвієвна!

Солоха. Хіба в лантух? *(Висипа вугілля в кадіб)*. Лізьте ж швиденько, а я зашморгну вас...

Голова. А там не тісно буде?

Знов стук.

Солоха. Ой, лізьте-бо швидче, не ґайтесь, бо бісовий дяк і двері висаде!

Голова. А, щоб вас! Чи лізти, то й лізти... *(Влазить)*.

---

* Бодян — рослина.

С о л о х а *(зашморгує над ним лантуха і кричить до дверей)*. Зараз, зараз! Тривайте, одягнусь!

Г о л о в а *(з мішка)*. Ой-ой! Чуба прикрутили! Чуба! Чуєте?

Солоха не чує й біжить до дверей.

ВИХІД III

С о л о х а і д я к.

Д я к *(ввіходить, тупоче на місці й потира руки)*. Здравія і долголітія, благоденственного і мирного житія!

С о л о х а. Спасибі вам! *(Озирається на мішок, де ще крекче Голова)*. А що... надворі мете?

Д я к. То єсть — світа преставленіє! До мене іміла собратись кумпанія: пан Голова, Чуб, козак Свербиніс, Передерипуп, знаменито берущий баса́, і прочії; но стихії, здається, воспреп'ятствували сьому. Мню, що сіє к луччому, ібо я возмог кинути храмину свою і побрести по заметах до вас, ліпообразная Солохо! *(Потира руки)*.

С о л о х а. Спасибі за ласку! Сідайте!

Д я к *(сідає на кінчику й очима їсть Солоху; та трохи не при собі)*.

Який час тиша.

Одначе за такий подвиг уповаю нєкую мзду од вас получити...

С о л о х а. Що се ви бозна-що кажете, а ще письменні!

Д я к *(встає)*. Не розумієте мене: мзда — сиріч надгорода, ліпообразная Солохо!.. А обладаєте ви таковим багатством сладчайших прелестей, що не гріх сущу рабу єдиную од сіх уділити!

С о л о х а *(засоромилась)*. Я вас сьогодні й не второпаю, про що ви кажете?

Д я к. О, ліпото уязвляющая, сосуде іскусительний!.. Хитриш, а розумієш добре, чого алчет душа моя!.. *(Співа)*.

О ізбранная Солохо,
О владичице моя!
Ощаслив хоч вельми трохи
Дні моєго битія!
    Без тебе блуджу я дето;
    Без тебе — усюди мла:

От, неначе «в руці лето» —
Моє серце ти взяла!
О внемли, як тя кохаю:
Ти для мене цілий мир!
Титло серця, путь до раю
І душі моєї клир!

Разом співають.

Солоха *(набік)*.

Розманіживсь як медяно
Оцей капосний бабій!
Ач, мізерне та погане,
А до патоки й собі!

(До дяка).

О, я знаю вас незгірше —
Язиком солодите:
Пошукайте яку іншу,
Щоб повірила на те!
І чого б мене кохати,
І здалась би нащо я? —
Коли збоку, в власній хаті,
У вас жінка є своя?!

Разом.

Дяк

О, не рци про ню і слова,
Бо не чтить сіх серце уз:
Ваші щічки, ваші брови
Його взяли на мотуз!
Але зимність ваша губить!
А в писанні гріх за се:
Бо хто многії возлюбить,
Тому проститься усе!
О, купино золотая,
Всі єсьми твої раби;
Дай іспити з чаші рая,
Миро сладосне люби!

Солоха

Я не вірю в ваше слово,
Щоб приміли полюбить,
Коли ви уже готові
Свою жінку обдурить!..
І мене яким ви робом
Полічили за плоху?
Ви ж письменні, вам би сором
Підбивати до гріху!
Та й яке там злато в мене
І яка там купина?
Втиште серденько шалене,
Бо я вдівонька сумна!

Дяк. Почто убо, ліпообразная Солохо, і досі не отверзете серця своєго на моленія мої? *(Усміхається)*.

Солоха. Не знаю, чого вам од мене треба? Та й звідкіля ви взяли, що в мене злато є?

Дяк. Гм!.. Гм!.. *(Усміхається)*. Звідкіля? Очеса мої видіста! *(Підходить близько, кашля й пальцем торка)*.

А що це у вас, ліпообразная Солохо? *(Одскакує, потира руки).*

С о л о х а. Як що? Рука, Пантелимон Никихворович!..

Д я к. Гм!.. Рука!.. Хе-хе-хе! *(Пройшовся).* А це що у вас, многоцінная Солохо? *(Доторкується до шиї й одскакує, потираючи руки).*

С о л о х а. Хіба не бачите, Пантелимон Никихворович? Шия, а на шиї намисто.

Д я к. Гм! На шиї намисто? Хе-хе-хе! *(Знов пройшовся).* А це що у вас, благовонная Солохо? *(Приторкнувся до дукача).*

С о л о х а. Як що? Дукач, Пантелимон Никихворович.

Д я к. Гм!.. Дукач, то дукач! Но там мню...

Хтось стукнув.

Ох, боже мій, стороннє лице!.. Що, як застануть тут особу мого званія? Дійде до... Ох, мені лихо!

С о л о х а. Та не бійтесь, може, це ваша жінка?

Д я к *(тремтить).* Ох, последняя горше первого!.. Бога ради... добродітельна Солохо... ваша добрість, як глаголет писаніє... глава тринад... тринад... стука, стука! Їй-богу, стука! Ой сховайте мене куди-небудь!..

С о л о х а. Хіба в лантух? *(Висипа мерщі вугілля).* Лізьте ж!

Д я к *(лізе).* Аки Іона во чрево китово!

С о л о х а *(зав'язує й біжить до дверей).* Оце!.. Іще хтось! Мов змовились! *(Одчиня і набік).* Ох, моє горенько — Чуб!

ВИХІД IV

С о л о х а і Ч у б.

Ч у б *(струшує сніг).* Здрастуй, Солохо! Ти, може, й не сподівалась на мене? А? Правда, не сподівалась? Може, я перешкодив? *(Підморгує, розперізується і хапається за спину).* Ач... клятий!

С о л о х а *(соромливо).* Чим же б то ви мені перешкодили? Ви в мене завжди дорогий гість!

Ч у б *(усміхається і бере за щоку Солоху).* Гм-гм!.. Дорогий?.. А може, ви тут бавились з ким, може, ти кого сховала уже, га?

Солоха *(з острахом озирається на мішки; набік).* Пропала я! Невже він підслухав?! *(До Чуба).* Що це ви кажете? Гріх вам таке вигадувати! Хіба ж я до кого, крім вас...

Чуб. Хі-хі-хі! Знаю, знаю! А ти вже й розсердилась! Поможи ж мені хоч кожуха скинути!

Солоха скида, а Чуб покрикує.

Ой-ой! Обережніш! Там отой... о... я спину намулив...

Солоха. Чим же се?

Чуб. Та, здається, на печі спік! Хоч би ти погоїла...

Голова в мішку гикнув.

Хто се? Справді, чи нема кого? *(Озирається).*

Солоха *(змішавшись).* Їй же богу, нікогісінько!.. То я... ногою рипнула...

Чуб. Ногою?! Дивись мені! *(Усміхається і пальцем пригрожує; розперізується).* Ну, а тепер, Солохо, дай хоч чарку горілки: мабуть, у мене й горлянка замерзла од клятого морозу. Послав же бог таку ніч саме на різдво! Як схопилось, чуєш, Солохо, зразу як схопилось... аж пальці подубли!.. Як схопилось, кажу...

Голос за дверима. Одчини!

Чуб. Хтось стука?! *(Встає).*

Голос. Одчини!

Солоха *(набік).* От напасть. Розносило їх сьогодні! *(Метушиться по хаті).* Хто б же це?.. Хіба, може, син?!

Чуб. Вакула?! Слухай, Солохо! Куди хоч дівай мене, а я не хочу... *(Хапається за спину).* Ні за що на світі не хочу показатись тому клятому виродку! *(Хапається знов).* Щоб йому набігло під обома очима по пухирю з копицю завбільшки!

Солоха *(біга по хаті).* Ох, мені лишенько! Куди б же вас?!

Чуб. Куди хочеш, кажу!

Солоха. Лізьте хіба у лантух?

Чуб *(лізе і лається).* А, щоб тебе ковадлом по пиці!

Солоха зав'язує.

Чуб *(з мішка).* Ох, ох! Щоб тебе молотами пошкварило! Собачий син! Ох! ох!..

Голос. Одчини-бо.

Солоха. Зараз, зараз! Тривай! *(Вибіга за двері).*

ВИХІД V

Три мішки, що лежать так: спереду на кону, праворуч — 1-й мішок (Голова); ліворуч — 3-й мішок (Чуб); посередині, трохи далі,— 2-й мішок (дяк). Який час на кону тиша і далі межи кожною реплікою чималі паузи.

Чуб. Ох, ох! Гемонів син!.. Ху!.. Тісно як! *(Пручається).*

Голова *(гика).* Ги... ги!.. Ач-хи!.. Ач-хи!

Чуб. Хтось чха?

Дяк *(продира дірку).* Хоч обозріти б! *(Висовує голову).* Чи не можна вспять?

Голова. Гик... гик!.. Ач-хи!.. Ач-хи!

Дяк. Ой! ой! *(Ховається мерщі).* Спаси мя, господи!

Чуб. Ох! І не повернешся!

Голова. Ач-хи!.. Ач-хи!

Чуб. Який там біс чха?

ВИХІД VI

Три мішки і Солоха.

Солоха *(тихо ввіходить і зачиня двері; до себе співа).*

Що ж тепер, кажіть, почати?
Як з мішків їх повиймати?!
До других байдуже,
А за Чуба дуже
Мені страшно!

Голова. А-а! Ги-ги!

Чуб. Ох-хо!

Дяк *(висунувши голову в дірку).*

Порятуй, Солохо,—
Дам ті брашно!

Солоха. Та цить, мовчи, вражий дяче!

Чуб. Який там біс іще плаче?!

Дяк.

Ой змилуйся, жено,
Не дай пропасть бренно!

Голова.

А-а! Ги-ги!

Чуб.

Ох, сказився б, клятий!

Солоха.

Їх випустить з хати —
Не до чмиги!

Солоха	Дяк
Ой пропала Моя справа! Піде в селі Тепер слава! Не дістанусь Чубу,— Не візьме до шлюбу Мене зроду! Тепер мені просто Кинутись хоч з мосту Та й у воду!	А ще жінка Розпізнає, Поб'є мене, Розтерзає! І останню косу Мою скудовлосу Потріпає!
Чуб	**Голова**
А, сказився б Той проява! Ну, Солохо,— Кепська справа! Тривай, моя люба, Уже більше Чуба Не видати!	Оце! Ги-ги! От робота! Ач-хи! Ги-ги! Ну й тіснота! А, біс оцій бабі; Коли б мені набік Хоч до хати!

При остатніх віршах починає за вікнами хор і заверша квартета.

Хор.

Ой радуйся,
Наша земле!
Ой радуйся,
Наша земле!
Добривечір тобі, пане господарю.
Радуйся!
Ой радуйся, земле,— син божий
Народився!

Солоха *(вдарившись об поли)*. Мало ще! Колядників принесло! Як впруться ще в хату... Біда!.. Я й сама не своя! *(Бере мерщі паляниці, ласощі, гроші і кида похапцем за вікно)*. Спасибі, спасибі!.. Ідіть собі, люде добрі!

ВИХІД VII

Солоха, Маруся і Катря.

Маруся і Катря *(ввіходять швиденько)*. Здорові були! З святим вечором, тіточко!

Солоха *(набік)*. На тобі ще!.. *(До їх)*. Спасибі... спасибі!.. А я оце простяглась з хати... до Явдохи...

Маруся. Те й добре. А ми, тіточко, до вас...

Катря. Коляду знести, складчину зробити...

Солоха. Складчину?! *(Набік)*. Якраз до шмиги! Що мені сьогодні за придача?! *(До їх, змішавшись)*. Знаєте, мої любі, чи не можна б краще на сьогодні деінде?.. От хоч би у Марини Шпортунихи, чи що?!

Маруся. Ні-бо, лебідочко; уже, будь ласка, пустіть до своєї господи: ми не нашкодимо! Адже знаєте?

Катря. Та до другої хати із нашого гурту не захоче ніхто й піти! Ми вже тут так призвичаїлись...

Солоха. Та я б, знаєте, радніша! *(Розводить руками; набік)*. Ну, що тут мені робити? І остатнього розуму збулась! *(До їх)*. Радніша б... так Вакула прийде,— тут його струмент... розсердиться!

Катря і Маруся. Про Вакулу байдуже! Він моторний, не розсердиться!

Солоха. Та все, знаєте, струмент, мішки... *(Набік)*. Як би од них хоч на хвилину одчепитись! *(До їх)*. Не прибрано... Знаєте що? Ідіть лишень, я вже приберу вам,— мішки повиносю, а ви тоді й прийдете!

Маруся і Катря *(весело)*. Не турбуйтесь, не турбуйтесь, тіточко, ми й самі мішки повиносимо! Ану, берись!

Солоха. Не руште, не руште! *(Набік)*. Ох, пропала ж я!

Маруся і Катря *(беруть мішок з дяком)*. Що тут, тіточко? Важке таке!

Дяк крекче.

Щось живе? Звірюка якась?!

Солоха *(не при собі)*. Не знаю... що ж би воно?.. Може, Вакула... собаку...

Маруся і Катря *(силкуються підняти)*.

Дяк тим часом гарчить і гавкає; вони кидають додолу.

Ох, лишенько! Справді собака, та ще, може, й скажена!

Дяк *(з мішка)*. Ой-ой! Рамено!.. Гав-гав-гав!!! Гр-р-р!..

Маруся і Катря *(одскакують)*. У! у! Чортяка! Собака! *(Біжать за двері і кричать)*. Сюди! Сюди!

ВИХІД VIII

Солоха і мішки.

С о л о х а *(в розпачі, ударившись руками об поли)*. Рознесуть тепер! Ославлять на все село Солоху! Почешуть зуби!.. Пропали мої заміри! Не бути вже мені Чубихою... Отака урвись!.. *(Люто)*. А все через цього глистюка; не зміг змовчати!.. Кавчить! *(Штовха дяка ногою у бік)*.

Д я к *(з мішка)*. Ох, ох!.. Умилосердьтесь, добродітельна Солохо! Пустіте на покаяніє!

Ч у б *(з мішка)*. Розв'яжи й мене!

Г о л о в а *(з мішка)*. Ги-ги!..

С о л о х а *(яро)*.

Ага?! Уже знаєте всі?
За носи більш не буду водити?!
Тепер раді б Солоху втопити,
Раді б з'їсти мене ви зовсім!
А самі? Пресвяті, пречесні?!
Так сидіть же, чорти б вас убили!
Хай принаймні і ваші чуприни
Вкриє сором!

Мішки стогнуть.

Мовчіть, навісні!

Д я к *(витика голову)*.

Христа ради, Солохо... внемліть!
Мого звання особа!.. Ох, чую,—
Вже по стогнищах вразі гвалтують!

Ч у б і Г о л о в а.

Та пусти ж бо і нас хоч на світ!

С о л о х а *(люто, помстливо)*.

А?!. Пусти! Уже проситесь?.. Ні!
Порозв'язують тут вас, панове!
О! біжать!.. Все село вже готове!..
Ну, тепер — світ за очі й мені!

(Вибіга).

Мішки всі ворушаться, хотять розв'язатись і крекчуть.

ВИХІД IX

Оксана сама.

Оксана *(сама)*. Нема... нема Вакули! Уже ми сливе все село оббігали! І що з ним сталося? Що, як він, справді, на страшне що одважився?.. Чого доброго: він такий! З горя ще заподіє собі що-небудь!.. А все я, я, я винна! Усе нехтувала, уїдалася!.. А він мене любив!.. Тепер, може, до другої... *(Співа)*.

Невже він за жарти
Безвинні, дівочі —
Зміня мої брови,
Зміня мої очі

На вуста чужії,
На щічки ворожі?
Дожить до такого
Не дай мені боже!

Тоді моє серце
В розлуці загине!
О ні! Мій Вакула
Мене не покине!

Я справді сувора,
А він пак горює...
Нехай вже зненацька
Хоч раз поцілує!

Я гляну на його,
Всміхнуся кохано...
Чи вже ж він над цюю
Та знайде Оксану?

Ні, тоді напевно
Собі не спочує!..
Нехай мене тільки
Хоч раз поцілує!

І спалахне зразу
Серденько гаряче:
Не втечеш від мене,
Мій любий козаче!

Я гляну на його,
Всміхнуся кохано —
І буде незмінно
Твоєю Оксана!

ВИХІД X

Одарка, Маруся, Катря і другі дівчата.

Одарка *(вбігаючи)*. Де тут чорти? В якому мішку?

Дівчата. Глянь, чи не це?

Оксана. Що се ви, чи не збожеволіли?

Одарка. Ану, розв'язуйте мерщі!

Дівчата. А як укусить? Хай йому біс!

Одарка. Перехрестіть та й не бійтесь!

Дівчата. Цур тобі! Цур, сатано!

Одарка. Та йдіть же, поможіть хто розв'язати... Чого ж ви поторопіли?

Оксана. Та що ж там таке? Я — зараз!

Беруться за мішок; дяк гавка.

Одарка *(одскочивши)*. Що за чорт? Та там, здається, собака!

Дівчата. Ох, не руште — ще покуса!

Маруся і Катря *(вбігають)*. Не руште, не руште: там скажена собака!

Оксана *(одскочивши)*. Так біжіть-бо, дівчата, покличте хлопців з дрючками: та тут і вбить її в мішку!

Деякі. Добре! *(Біжать з хати)*.

Одарка. А ти, Оксано, бери мерщі кочергу, а я — молота!

Дяк *(з мішка)*. Ой-ой... Не бийте!.. Єй же єй, це — не собака, це — я!

Усі *(кинулись за двері)*. Чорт, чорт!

ВИХІД XI

Оксана, Одарка і мішки.

Оксана і Одарка *(теж, жахнувшись, одскочили)*. Свят з нами! Що воно справді?!

Дяк *(висовує голову, вбрану й умазану в сажу)*. Ох, випустіть, молю! Зжальтеся над злополучним!

Оксана, Одарка. Що се за мара?

Дяк *(жалібно)*. Аз многогрішний Пантелеймоній!

Оксана *(взявшись за боки)*. Ха-ха-ха! Та це дяк!

Одарка. Яким це ви робом, добродію, туди залізли?!

Дяк. Ох, випустіть швидче!.. Це все враг чоловічеський накоїв... Ох, аще душу маєте, швидче!.. Ох, біжать уже, з дреколієм... аки татя во полунощі... біжать!.. Христа ради, скоріше!

Одарка *(розв'язує мішок)*. Ну, вилазьте!

Заливаються обоє сміхом.

Дяк *(зразу вискочив)*. Ух! Возстах убо од мертвих! Спасайте мя, нозі мої! *(Хутко без шапки вибіга)*.

Оксана *(регочеться)*. Ач, дяче! Дивись, як чкурнув!

Одарка. Побігти розказати нашим, яка собака в мішку була! Ото буде реготу!

Оксана. Побігти, побігти!!

Чуб *(з мішка)*. Куди ви простяглись? Розв'яжіть лишень і мене!

Одарка і Оксана. Лишенько! Ще хтось в мішку сидить! Оце диво! *(Обережно розв'язують)*.

Чуб поважно вилізає і потягується.

Оксана *(сплеснувши руками)*. Батько!!

Одарка. Дядько!!

Чуб *(ніяково)*. А ви думали хто?.. Що, славну я вшкварив вам штуку?

Оксана. Як же це вас, тату?

Чуб. Еге ж! Спитайся!

Одарка. Тут без нечистої сили уже не обійшлось!

Чуб. Не обійшлося! *(Набік)*. Ну, клята Солохо, тепер ми вас добре спізнали!.. У неї що не мішок, то й чоловік захований, а я думав, що вона тільки мене одного... От тобі й Солоха! *(Плює)*.

Впродовж цього Оксана і Одарка щось шепчуть і хихикають.

Одарка. Це, не при хаті згадуючи, такого ще й не чували! Замість ковбас та книшів, людей у мішки кидає!

Чуб *(почухавшись)*. Ану лишень розв'яжіть третього мішка: я знаю, що й там не без чоловіка!

Одарка і Оксана *(кидаються, сміючись, до мішків)*. Що за оказія?!

Чуб. А цікавий би я був знати, хто там сидить?

А нуте лиш, вилазьте сюди, вашець; вибачайте, що не знаємо, як вас по найменню величати!

Голова *(вилазить повагом)*. А-а-а-чхи!

Одарка і Оксана *(одскочивши)*. Ух! Голова! *(Регочуться в кутку)*.

Чуб. Це ти, куме? *(До себе)*. І Голова туди ж! Ач як? Еге!..

Голова *(змішавшись)*. Повинно... надворі холодно?

Чуб. Морозець єсть... А дозволь спитати... чим ти змазуєш свої чоботи — смальцем чи дьогтем? *(Набік спльовує)*. Зовсім не те.

Голова. Дьогтем краще. *(Згодом)*. Ну, прощай, Чубе! *(Насовує шапку і виходить)*.

ВИХІД XII

Оксана, Одарка і Чуб.

Чуб *(дивиться вслід і чухає потилицю)*. І навіщо я спитавсь, чим він чоботи маже?! *(Крутить головою)*. Ай да Солоха! І Голову в мішок! Гм! Чортова баба! А я, дурень... Ну, бісова дурисвітко, не доведеться тобі більше мною коверзувати.

ВИХІД XIII

Ті ж і дві баби.

Ткачиха *(вбігаючи)*. Тітко Солохо, чи чули ви, що Вакула втопився?

Шпортуниха *(вибіга за нею в козачій свитці)*. Ні, не втопивсь, а повісився; хай мене хрест уб'є!

Ткачиха. Бреше, бреше вона, люде добрі,— втопився!

Шпортуниха. Їй-богу, повісився!

(Разом, перебиваючи одна другу.)

Чуб. Тю на вас! Хто повісився?

Оксана *(з тривогою)*. Хто, тіточко? Хто?

Шпортуниха. Коваль Вакула!

Оксана. Ой!! *(З несили пада до Одарки на руки)*.

Чуб *(злякавшись)*. Оксано! Що се? Господь з тобою!

Одарка *(до Оксани)*. Серденько! Не вір їм!

Деякі дівчата *(вбігаючи)*. Що там таке? Хто кого зарубав!?

Чуб *(бабам)*. Що ви брешете про Вакулу?

Шпортуниха. То вона бреше! *(Показує на Ткачиху)*. Чого ви мені не ймете віри? Хіба я прокралась, чи що? Хіба я послідня...

Ткачиха *(перебива)*. Та тебе всі знають, плетухо! Утопився, кажу!

Шпортуниха. Брешеш — повісився! От щоб мені води не захотілось пити!

Оксана *(ламаючи руки)*. Хто ж бачив хоч, скажіть?

Ткачиха. Переперчиха власними очима бачила, як втопився! От хоч землі з'їсти!

Шпортуниха. Кажи краще, щоб тобі горілки не пити, п'янице стара! Треба бути такій божевільній, як ти, щоб топитись. Він повісився; повісився на драбині. Це я знаю так певно, як те, що ти зараз оце в шинку була!

Оксана ридає на грудях Одарки. Чуб, збентежений, чуха голову.

Ткачиха *(з кулаками)*. Ач! Чим здумала дорікати! Мовчала б, безстидо! Хіба я не знаю, хто до тебе щовечора ходить?

Шпортуниха *(наступаючи з кулаками)*. Хто ходить?! Хто? Докажи!

Ткачиха *(одступаючи)*. Докажу!

Шпортуниха. Докажи ж, відьмо,— бо й очі видеру п'яні!

Ткачиха *(дає дулю)*. На тобі ось що!

Шпортуниха. Ах ти ж, нетіпо! *(Кидається битись)*.

Чуб *(сердито)*. Геть звідсіль, капосні! Завелися вже! Тільки людей тривожите! От я вас! *(Замахується)*.

Баби і дівчата тікають.

ВИХІД XIV

Чуб, Оксана і Одарка.

Чуб *(до Оксани)*. Та годі! Брехня все! *(Одходить на передкін і до себе)*. А може, й справді втопивсь? То-то, думаю, чого він розлютувався? Аж то йому своє прийшло! Шкода християнської душі! Боже мій, який маляр з його був важний! Які ножі, серпи, плуги умів кувати! Що за сила була! Мало таких людей у нас на

селі... А я ще з ним сварився: то все через відьму!.. Ох!! *(Хапається за спину)*. Бог тобі простить. От тобі й коваль! Був, а тепер і нема! *(Замислено іде до дверей. При початку співання Оксани зупиняється оддалі)*.

О к с а н а *(вибіга наперед кону і лама руки)*.

Ой і я нещасна! Що ж я учинила?
Що своє кохання та й занапастила!!
Я ж тільки хотіла од його втаїти,—
А тепер зосталась сиротою в світі!

О д а р к а.

Ой не надривай-бо, сестро, себе рвяно!
То ще люди брешуть: він живий, Оксано!

Ч у б *(до себе)*.

Бідна моя дочко! Й щастя не діждала!
Я й не знав, щоб його так вона кохала!

О к с а н а.

Ні, умер! Його нам більше не видати;
Очі ніч закрила в свої чорні шати!
Ох, поліг мій милий, мов з похмілля п'яний!
Більш не усміхнеться до тії Оксани,
Що його за щирість сміхом уразила!
Доле ж моя, горе! Що я й наробила?!

О д а р к а *(набік)*.

Бідна, безталанна! За ті жарти, сміхи
Виплачеш ти очі од журби й од лиха!
(До Оксани).
Та не рви-бо серця собі, сестро, рвяно;
То ще люди брешуть: він живий, Оксано!

Ч у б *(до себе)*.

Як же мені шкода тебе, дочко люба!
Хто ж тут більше винен? Сам ти, старий Чубе!
На свою дитину не вважав і трохи,
А одно, мов дурень, швендяв до Солохи!
(Маха рукою й хутко йде геть).

З а в і с а с п а д а

ДІЯ ТРЕТЯ

Стара, якась химерна хата, по-стародавньому вбрана. Кругом широкі лави, килимами вкриті; по стінах оружжя і всяке запорозьке убрання; на полицях дорогі кубки і різне начиння. Одні двері вхідні, а другі, менші, до хижі.

На столі цілий жбан меду і два кубки.

ВИХІД I

Пацюк сам.

Пацюк *(хмурий, як ніч, п'є мед).*

Ні, не заллєш ти, старий Пацюче,
Медом лиха: не таке пекуче!

(Підпира голову).

Ох, тобі й не снилося ніколи
Зложить сиву голову не в полі,
А де-небудь у шинку з сивухи!
Чи ти, серце, сподівалось скрухи,—
Пережити, ой, Січ, нашу неньку?
Що ж то буде, як оте серденько
Вирвуть, виймуть з нашої Вкраїни?
Безталанна вже навік загине!
І тепер-от — старшина панує,
Та в кріпацтво козаків рабує,
Ще й поспільство гне, свойого ж брата...
І нема вже духу одсіч дати;
Мов померли неживі ці люди!..
Ох, шукаю, виглядаю всюди,
Чи ще можна товариство мати?
Та не знаю, де його й шукати?
Все дрібнота... От — хіба Вакула?

Йому б можна в Січ за осавула,
Коли б тільки удалось піймати!..

Чутно стук.

Хто б це грюкав до моєї хати?

Входить Вакула.

ВИХІД II

Пацюк і Вакула.

Пацюк *(до себе)*.

О, до речі!

Вакула *(боязко)*.

До твоєї, пане господарю,
Милості...

Пацюк.

Що ж саме?

Вакула.

Не у гнів оце тобі сказати,
Ти, мовляв, з отим запанібрата...
Дай пораду до моєї згуби,
Бо мені тепер — хоч чорту в зуби!

Пацюк.

Добре кажеш: чую річ козачу!
Яке ж лихо? Розкажи — побачу.

Вакула.

Мого лиха не розкажеш другим!
Переїло воно серце в вугіль,
Сушить мозок... тягне до загину!
Покохав я зіроньку-дівчину;
Так вона ж... тоді моєю буде,
Як коли Вакула їй здобуде
Од цариці черевички...

Пацюк.

Брате!
І не сором це тобі казати!..
Отаке у вас, панове, горе?
Бабське лихо!! А на чайки в море
Вже забули! Чи, мабуть, шаблюки

Боїтеся більш узяти в руки?
Вам би тільки аби шкура ціла,—
А до Січі так нема і діла?
Тут находить час її сконання,
А ти пнешся до бабів з коханням?!
Геть, нікчемо!

Вакула.

Ти не лайся дуже:
За образу я не змовчу, друже!

Пацюк *(набік)*.

Буде лицар — моє серце чуло!
(До Вакули).
Добрі речі! Буть тобі, Вакуло,
Запорожцем!.. Ех! Роздолля, брате,
З товариством в Січі погуляти;
Та по степу, по широкім полю
Навтішати свою буйну волю!
Або в чайках,— на високі хвилі,
З ворогами щоб помірять сили!
Тільки раз ти виїдь на просторе,
Позабудеш і ту дівку, й горе!

Вакула.

Не таке то горе, як здається:
Коло серця гадиною в'ється,
Не дає мені на світі жити,
Тягне в пекло!

Пацюк.

Горе, горе, діти!
Не таких би козаків нам треба!
Не всміхнеться більше сонце з неба,
Не зведеться вже країна млява,
Не вернеться запорозька слава!
(З палом).
Озовіться, діти, діти!
Ще не схаменулись?
Чи склепились ваші очі,
Чи вуста замкнулись?

Чи упали дужі руки
Од журби й несили?

Чи вже більше кров козача
Не ворушить жили?

Батьки трупом полягали
За Вкраїну милу...
Полягали й здобували
Славу та могилу!

А що діти, то й не дбають
Про свою родину!
Стару матір покидають
У тяжку годину.

Була хмара з-за Лимана,
Насуває друга:
Ох, і швидко вже не буде
У нас батька Луга!

Зажурилось товариство,
Не зна, що чинити?
Та послало до цариці
Милості просити!

Ото горе! Не твойого!..

Вакула.

Я не чув про цеє!..
Де ж вони всі? У цариці?
Що ж вона на теє?

Пацюк.

Невідомо!..

Вакула.

Отже душно!
(Показує на серце).
Тут ти всипав палу...
Серце рветься, серце ниє
За родину з жалю!..
Полетів би, так несила,
Бо прибиті крила;
Журба-туга мене, батьку,
Поїдом заїла!

П а ц ю к.

Викинь з думки ти свою дівчину!
Помирай, як маєш, за родину!

В а к у л а *(з пориванням).*

Твоє серце, певно, змала
Ще кохання не зазнало!
Чи світились опівночі
Тобі зіроньки дівочі?
Чи серденько ж твоє мліло,
Як рука в руці тремтіла?

П а ц ю к.

Що там згадувать, мій сину:
Не така тепер хвилина!

В а к у л а.

За те щастя, моя зоре,
Зараз кинувся б я в море!

П а ц ю к.

Чи козак ти? Здерж серденько —
Пам'ятай про славу й неньку!

В а к у л а.

Ой не здержу — воно хворе!
Покінчи ти моє горе,
Порубай шалені груди,
Хоч я мучитись не буду!

П а ц ю к *(разом).*

Пам'ятай свою родину,
Що дорожча над дівчину!
Порятуй їй честь і славу,
Незабутнюю, криваву!

В а к у л а.

Ні, без неї, без рибчини,
На цім світі я загину
І без сили, і без волі,
Як билина тая в полі!

П а ц ю к *(разом).*

Не вважає він на мене,
І не чує — мов шалене!

(До Вакули).

Не до мислі тут дівчина,
Як зове тебе Вкраїна!

(З серцем).

Чортма пуття з такого бабія!
Іди з очей.

В а к у л а.

А черевики?

П а ц ю к.

К бісу!

В а к у л а.

А! Так? Ну, пропадай душа тепер моя,—
У прорубі!.. Ти ж будь проклятий довіку!
(Біжить до дверей).

П а ц ю к *(до себе).*
Мо й справді він ще нагодує раки?

(До Вакули).

Гей! Стій! *(До себе).* Великий гріх
християнина
До згуби дать! Та з його ще й людина
Буде колись, як пройде тільки дур...
Як би спинить? *(До його).* Не кидай так
господу:
Перш вип'ємо, а там собі — хоч в воду!

В а к у л а *(люто).*

Сміятись ще?

П а ц ю к.

Тю, тю! Ото скажений!
Та вислухай! *(Набік).* Хоч би чим одурить!..
А?! Черевики є у мене од туркені...
Підкинути... та добре захмелить!..

(До Вакули).

Ну вже — на чорті чи на крилах птиці,
А черевички будуть від цариці!

В а к у л а *(в нестямі).*
О?! Справді?! Не зведеш?!

П а ц ю к.

Я ще не зводив зроду!
Тра викликать чортяку із-підсподу,
Для тебе вже! Подай той жбан з полиці!

Вакула з жахом подає.

Тепер якраз братерство у цариці,
Туди й лети! *(Набік)*. Як вип'єш з цього жбана,
То полетиш під лаву!

В а к у л а *(оглядаючись)*.

А жупана
В мене нема!

П а ц ю к.

А справді... Ось убрання!
(Здіймає).
Вдягай мерщі. Я приготую дання
Тим часом тут.

В а к у л а *(одягаючись)*.

А там же що почати?

П а ц ю к *(щось сипле в кухоль, налива з жбана і гріє на каганці; з кухля вибуха полум'я)*.

До гурту стань, і як почнуть прохати,
То ти й собі навколішки впади
Та й попроси...

В а к у л а.

Щоб не було біди!?

П а ц ю к.

Не бійсь!
(Дивиться на його).
Чи ба? Який козак нівроку!
Шаблюку — ген! — ще причепи до боку...
Тепер як слід... І трунок вже готовий!
(Подає кухоль).

В а к у л а *(не бачачи)*.

Ото, я думаю, там хати прездорові?
А бакану * ж то!

* Б а к а н — червона барва, колір.

П а ц ю к *(підносить кухоль).*

Швидче пий мені!

В а к у л а *(оджахнувшись).*

Що там таке? Питво якесь чортяче?
Великий гріх!!

П а ц ю к.

Ха-ха-ха-ха! Козаче!
Ти ж думав як? І богу, й сатані?
Топитись біг, тепер назад одлинув!
Отак кохаєш ти свою дівчину?!

В а к у л а *(вириває кухоль).*

Для неї — все... І в пекло кинусь рвяно!
Чи чуєш ти, що я чиню, Оксано?
Для тебе я навіки запродавсь:
Покинув все — товаришів, родину,
Од неї одступивсь в таку тяжку годину...
І бога в небі одцуравсь!

(Випиває разом).

П а ц ю к *(набік).*

Тепер гаразд: не вийдеш, певно, з хати!

В а к у л а *(хапається за голову й за груди).*

Отрута! Тут пече!

П а ц ю к.

Нема чого лякатись,—
Так треба!

(Набік).

Переспиш ти, брате, тільки дур!

Вакула кидається по хаті і хоче вибігти в сіни.

Та потривай! *(Заступа).* Я вийду до кімнати,
Щоб там тобі чортяку осідлати!

(Виходить і засува двері).

ВИХІД III

В а к у л а сам.

В а к у л а *(сливе пада на стіл).*

Гуде!.. В очах огонь... На мозок наче мур
Який наліг!.. Нічого не вбачаю...

О! Це вже смерть!.. За тебе помираю!
А? Чорт?.. По душу вже?.. Тривай:
Неси мене... ти перше... в рай,
А там... уже... Ух!.. Високо як!
(Спада на стіл як мертвий).

Задня стіна підіймається догори стиха. Спочатку туманіє, а далі прояснюється така картина: величезна химерно-розкішна зала; в кінці стоять запорожці; їх сиві голови схилені під тяжкою думою. Напереді стоїть Вакула, а проти його велична жіноча постава; за нею кілька пишно вбраних персон, а трохи позаду якийсь прислужник держить на золотій таці черевики.

Картина зника, і з'являється на порозі Пацюк з черевиками; він навспинячки крадеться до Вакули.

Завіса тихо спада

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Хата Чуба. Обставини першої дії.

ВИХІД І

Оксана, Одарка і інші дівчата.

Дівчата *(оточують Оксану)*.

Не вмивайсь дрібними,
Не тужи, Оксано:
Може, ще й коханець
Повернеться рано!

Оксана *(ламає руки)*.

Дівчатонька, лебідоньки,—
Жаль ваги не має:
Упустила голубонька,
Та вже й не піймаю!
Упустила, не впустила,—
Геть сама одбила:
А тепер лежить він в полі
Та й стуливши крила!

Дівчата.

Не тужи, сестрице,
Не вбивайся з горя:
Ще твоє вернеться,
Усміхнеться доля!

Оксана.

Не вставати, поки й сонця,
Скошеній травиці;
Не видати вже дівчині
Козаченька в вічі!

Не сльозами — дзвінким сміхом
Я його струїла;
А тепер вже нас з'єднає
Заступ та могила!
(Падає на груди до Одарки).

ВИХІД II

Ті ж і Чуб.

Одарка.

Не змивай очиць журливо,
Ластівко кохана:
Їй же богу, набрехали
Оті баби сп'яна!
Чи не знаєш Шпортунихи,
А хоч би й Ткачихи?
Наплетуть вони, що разом
Не вбереш в три міхи!

Чуб *(увіходить сливе з початку. Разом з Одаркою).*

Не вгаває й на хвилину,
Надрива серденько:
Бачу, звів мені дитину
Бісів коваленко!
(До Оксани).
Годі, дочко, надриватись;
Не впада дівчаті
Так за хлопцем побиватись,
Ще й при батьку в хаті!

Оксана *(схопившись).*

Де Вакула, тату, тату?
Чи знайшли хоч трупа?

Чуб *(ласкаво).*

Та не взяли його кати —
Ще ногами тупа!

Оксана *(радісно).*

О?!. Живий ще?!

Дівчата.

Пане дядьку!
Розкажіть, здорові!

Чуб.

От, цікаві! Певно, з чарки
Десь сопе у рові!
Не турбуйтесь! Не загине:
Годі сумувати!

(Весело).

От заклич колядників ти
До своєї хати;
Та вточи горілки, пива,
Чи вишнівки й меду:
На те бог нам і святки дав,
Щоб збирать беседу!

Оксана дає ключі дівчатам; деякі виходять до хижі.

А щоб вас не турбувати,
Піду до Грицька я,
Бо вже й ніч свята минає
Чорти батька зна як!
Прощавайте ж! Ну, Оксано,—
Годі, кажу, годі!

(Виходить).

ВИХІД III

Ті ж, без Чуба.

Оксана.

Ні, ніхто не бачив п'яним
Ще його в пригоді!

(Журно).

Ой навіщо радісненько
Стукнуло серденько?
Не прогляне більше сонце
До мене любенько!

Одарка.

Ти ще й досі не забула...
Усьому є міра:
Не продасть душі Вакула,—
Що він за невіра!..
Та чого ж ми тута сами?
Так не в свято й свято!

Оксана.

Не до того...

Дівчата.

Дух свят з нами!
Регіт коло хати!

Чутно стук.

Цитьте, в двері наче грюка?

Другі дівчата *(вносять кухви з горілкою, медом, пивом і т. ін.)*.

Наші повернули!

Оксана *(схопившись за груди)*.

Ох, як серце моє стука
З-за того Вакули!

ВИХІД IV

Ті ж і парубки, за ними й Вакула.

Парубки.

Гей, жвавіш, веселіш,
Ви, милесенькі!
Вже Вакула вернувсь,
Та й живесенький!

Оксана.

Ой! Вакула?

Одарка.

Де він?

Дівчата.

Не казали ми —
Все брехня?

Парубки.

Ну, й гульня
Піде святами!

Вакула *(вбігає)*.

Ох, Оксано!!

Оксана *(кидається)*.

Ти жив?!

Вакула.

Моя вірная!
Черевички привіз
Від цариці я!

Оксана *(одхиляє їх)*.

Ні, не треба, й без них
Мені весело!

Вакула.

Доле, щастя!.. Тепер
Гуляй все село!

Дівчата.

Гляньте, гляньте, які
Черевичечки!
Золоті, аж горять,—
Невеличечкі!

Парубки і дівчата.

Певне, ніжка взува
Їх царицина...
Де-бо, справді, здобув,
Розкажи ти нам?

Вакула.

Чудо-диво таке
Мені трапилось,
Що навряд, чи й у сні
Кому марилось!

Усі, цікаві, оточують Вакулу навколо. Біля його Оксана.

Я простягся був сховати
Горе під водою...

Оксана.

Ох, не згадуй, серце в'яне:
Я всьому виною!

Вакула.

Ні, голубко! То призводить
До всього лукавий;
А споміг бог гору взяти,
Ще й здобути слави!
Так простягся... а це — зразу,
Мов мене штовхнуло:

М. В. Лисенко. *Портрет початку 80-х рр.*

А чому до Пацюка ти
Не підеш, Вакуло?

Усі.

А то, справді, характерний
Запорожець в ката:
Усіма чортами, певне,
Вміє заправляти!

Вакула.

От, приходжу: від остраху
Мене аж зварило:
Сидить Пацюк, а на стільці
Перед ним барило.
Сидить Пацюк над барилом,
Думоньку гадає
Та мед-вино червонеє
Поставцем кружляє!

Парубки.

Е, та й добрі запорозькі
І життя, й звичаї!

Дівчата.

Й вам такого забажалось?
Та коли ж — гультяї!

Вакула.

Уклонивсь я Пацюкові:
«Помагайбі!» — кажу;
А він тобі хоч би слово,
Тільки глянув враже.
Я до його: «Сякий-такий!
Поможи в пригоді;
Звези мене до цариці!»
А він каже: «Годі!
Побабіли, вражі діти!
Де ваш дух козачий?»

Усі.

Ото, мабуть, за «магайбі»
Так тобі оддячив!

Вакула.

Як почав же лаять, ганить!
Я хотів вже й з хати,—

Так тоді він схаменувся
Й каже мені: «Брате!
Не тікай-но! Дам пораду,
Стало тебе шкода;
Визву чорта! Зварю трунку...
А чи вип'єш?» — «Згода!
Я за зірку, за Оксану,
В пекло рад дістати!»
Хильнув зразу... загуло щось
Круг сумної хати...
Зирк! А німець вузлуватий
Вже й передо мною:
«Оддай душу, каже, в пекло,
Та й майну з тобою!»
«Добре, добре!» Та на слові —
Цап за хвіст небога;
Смикнувсь куций, та хотів був
Вшкварить за порога;
Так я кажу: «Тривай лишень,
Не тікай одразу:
Вези мене до цариці,
Слухай мого казу!
А не то тебе я миттю
Охрещу й нагрію!»
Сказав оце та зненацька —
Чортові на шию!

Усі.

Ну, та й славний наш Вакула!
Хто такого й бачив?
Не злякався навіть чорта,
Взяв та й окульбачив!

Вакула.

Ледве слово я промовив —
Пацюка не стало;
Озирнувся — під ногами
Вже й земля пропала!
Летимо ми, тільки зорі
Наді мною сяють,
Та на днищах часом відьми
Поуз нас минають!

Усі.

От страху-то! Не при хаті
Нам його згадати!

Вакула.

Не до ляку: було треба
Міцно ся держати.
Поки здумав: що я? де я? —
Уже під ногами,
Наче море розлилося,
Всяяне вогнями;
Поки ахнув,— провалились
Ми уже й крізь стелю!
Обернувся, аж стою я
У царській оселі...
Кругом барви, оксамити,
Срібло, злото, свічі;
В кінці хати чубатії
Запорожці з Січі!
Я до гурту: «Пугу-пугу!
Привітайте брата!»
А вони до мене з дива:
«Де ти взявсь у ката?»
Я хотів вже розказати
Їм про своє лихо...
А це — зразу у світлиці
Так зробилось тихо,
У труні мов; всі схилились
В землю головами...
Підвів очі — аж цариця
Саме перед нами!
Пишна, гарна, при клейнодах,
В золоті, в коралі...

Усі.

Тихо, тихо! От цікаво...
Що то буде далі?

(Тиснуться).

Вакула.

Наче бджоли, запорожці
Загули всі: «Мамо!
Чим ми гнів твій заслужили?
Змилуйся над нами!

Ми кістками досвідчили,
Що незрадні слуги,
А тепер по чужій кривді
Завдаєш нам туги!»
«Што вам нада? — одмовляє.—
Я вже не серджуся!»
Я тоді їй — пуць! — у ноги:
«Ти — наша матуся!
За тебе молитись буду
Богу я повіки:
Подаруй моїй дівчині
Свої черевики!»
Усміхнулась, каже: «Дати!
Ну, козаче: згадуй!»
А мене оті чубаті
Знай штовхають ззаду...
Я мерщі — за черевики
Та до чорта тихо:
«Гей! Винось мене ти звідси,
А то буде лихо!»
Чорт порвався, мов скажений,
Аж сопе, сірома...
Не вспів люльки я смикнути,
Як уже і дома.
Біжу, лечу, чи не стріну
Свою ясну кралю?

Оксана.

Ох, соболю! Я без тебе
Пропадала з жалю!
Ну, тепер уже довіку
Тебе не покину;
Чи простиш за тії жарти
Ти свою дівчину?

Вакула.

Ох, од щастя чи й здолають
Серце вдержать груди!
Ти моя тепер цариця,—
Хай всі знають люди!

Усі.

Отак наші! Нехай слава
Лине аж до неба:

Хоч на чорті, а здобудуть
Таки чого треба!
Ну, та й лицар же Вакула:
Звеселив нас, брате!
От тепер уже нам можна
Добре й погуляти!

Ввіходить Чуб.

Деякі.

Чуб! Чуб!.. Хазяїн!

Оксана.

Ох, батько!

ВИХІД V

Ті ж і Чуб.

Чуб *(удає з себе сердитого)*.

Добривечір, люде добрі,
Помагай вам боже!
(До Вакули).
Чи не рано перед миром
Об'явивсь, небоже?
Бо й мене ти чи питався —
Щось не пам'ятаю!

Вакула *(змішався)*.

Ні, я зроду не ламав ще
Нашого звичаю!
(Кланяється низько).
Змилуйсь, дядьку, та до мене
Серцем прихилися:
Сам до рук даюсь, — хоч вибий,
Тільки не гнівися;
Ви ж жили з покійним батьком
Як душа єдина:
Преложи ж ти гнів на милість
І для його сина!

Чуб *(подумавши)*.

Ну, вже батька хіба ради
Змилуюсь на тебе...

Вакула.

Каюсь щиро у всьому я —
Сам не рад за себе...
Вволи ж, батьку, й мою волю...

Чуб.

Ну, яку? Погляну...

Вакула.

Оддай, тату, ти за мене
Та свою Оксану!

Чуб.

Гм... не знаю...

Парубки і дівчата.

Чого світу
Молодим в'язати?
Хай зів'ють вони гніздечко
Коло цієї хати!

Чуб.

Та чого ви загули всі?
Тра й дочки спитати,
Чи согласна?.. Ну, Оксано,
Де ти заховалась?

Оксана *(виступає, дивлячись у землю й колупа піч).*

Я?.. Нічого...

Чуб *(весело).*

Гм! Ледащо!
А мене спиталась?
Ну, сама ж ти під ковадло
Підставляєш руки.
А мені що? Аби було
Тішити онуки!

Молоді кланяються.

Коли ж так, то щоб Вакули
Знов чортам не взяти,
Хай на завтра йде з сватами,—
Тут його й зв'язати!

У с і *(радісно)*.

От спасибі тобі, дядьку,
На цім добрім слові!

Ч у б.

Ну, тепер же годі смутку:
Гуляйте здорові!
Гей! Музиків, меду, пива,—
Я тепер трахтую!

В а к у л а *(тихо до парубків)*.

А за тиждень на весілля,
Певне, попрошу я!

Оксана і Одарка наливають у кухлі меду й пива.

Ч у б.

Наливай же, не скупися,
    Моя дочко люба,
Щоб лилося через вінця,—
    Хай всі знають Чуба!

У с і *(п'ють)*.

Щасти боже у здоров'ї
    Пана господаря!
Хай красує і пишає
    Молодая пара!

Ч у б, В а к у л а й О к с а н а.

Ой спасибі ж вам, панове,
    На ласкавім слові;
Дай же боже, щоб вік цілий
    Були й ви здорові.

Ч у б.

Ех, заграла кров стареча,—
    Серце молодіє!
Та з такими козаками
    Хто не ошаліє?

Входить т р о ї с т а м у з и к а.

У с і.

Гей, гуляй, душа козача,
    Киньмо набік горем!
Грай, музико, а горілка
    Розливайся морем!

Починається козак.

Грицько.

Ой дівчата, не тужіть, не тужіть:
А нас, хлопців, пригорніть, пригорніть!

Одарка (*виступаючи у танець*).

А хто ж із вас молодець, молодець,
Щоб зі мною у танець, у танець?
А я ж йому на біду, на біду,
Брівоньками поведу, поведу!

Парубки.

Ой дівчино, не у гнів, не у гнів,—
Нам не страшно твоїх брів, твоїх брів!

Дівчата.

Ох, козаче, дарма крутиш свій вус,
Бо я тебе не боюсь, не боюсь!

Усі.

Гей, музико, швидче, шпарче заграй!
Гей, душа наша козача, погуляй:
Нехай знають, які славні козаки,
Що і чорту, а даються узнаки!!

Починається спільний танець. Всі опівкола ззаду стають і танцюють метелиці, а посередині кілька пар садять козака з фігурами.

На самім розпалі танцю завіса тихо спада.

Кінець

Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка

Комедія з співами в одну дію

(З старої події)

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Горпина Шпортуниха — молода жінка, держить корчму.
Степан — літній чоловік, подорожній.
Потап — небіж його, молодий хлопець.
Шпонька — старосвітський панок, лисий.
Шило — сусіда його, з економів.
Гаврило — хлопець Шпоньки.
Андрій — хлопець Шила.
Ріська — наймичка у Шпортунихи, дівча.

Діється в Полтавщині.

Просторна хата, з кімнатою, доволі гарно прибрана. Просто — двері вхідні; наліво — широкі лави, у кутку — барило та всяка шинкова посудина; направо — двері в кімнату.

ВИХІД I

Горпина сама.

Горпина *(сидить під вікном, шиє очіпок і співа)*.

Голуб сизий, голуб сизий — голубка сизійша;
Батько милий, мати мила — дружина милійша.
З батьком, з матір'ю зійдуся — гріха наберуся,
А з дружиною зійдуся — не наговорюся!
Та вже ж мені не ходити, куди я ходила,
Та вже ж мені не любити, кого я любила!
Та вже ж мені не ходити в ліски по горішки,
Ой вже ж мені минулися дівочії смішки!

Ох, правда, правда! Минулася воля дівоча! Незчулася, як і голову покрили... незчуюся, мабуть, як і красу мою мов водою змиє! То була вільною пташкою — мій день, моя й ніч! Ні клопоту, ні журби: було кому журитися! А тепер — ні, сама упадай коло всього: за хазяйствечком назирай, подорожніх вітай та шануй, щоб не минали господи, бо з того й хліб їмо... Інший пристане, як шевська смола, а прогнати не можна; то тут і хитруй, і дури його: що ще, мов, пиріжок не готовий, от спечу, то й піднесу! Сміху з ними — та й годі! А надто з панами, як от Шило чи Шпонька... Уже й сиві чуприндирі, а все: «Горпиночко, перепілочко та лебедочко!» — аж заслиняться та облизуються... А я їм: і паноченьки мої, і голубчики, а сама собі в думці співаю:

Ой густий очерет, та й лепéхуватий;
Чи ти ж мене не пізнав, пришелепуватий?

Ой ти дурний давав, давав,— я розумна брала;
Як ти вийшов за ворота,— з тебе глузувала.
У городі бузина, перерубленая:
Одчепися ти, плюгавий,— я полюбленая!

Ще, хвалити бога, маю чоловіка, що не заздрить і йме мені віри; а то б з другим лиха набралась! А мій — ні: ми живемо лагідно. Та що це нема його? Поїхав по горілку та й пропав: коли б ще не запізнився, бо надворі таке коїться!.. аж! *(Зазира у віконце)*. І світа не видно — така завірюха: бідному люду тепер горе, та й годі! *(Прислухається)*. О! Когось бог і несе вже.

ВИХІД II

Степан, Потап і Горпина.

Степан *(у кожусі й сіряці)*. Помагайбі!

Потап *(теж; тупає ногами, струшує з кобеняка сніг)*. День добрий!

Горпина *(кланяється)*. Здорові були! Роздягайтесь!

Степан *(скида сіряк)*. Та й холодно ж, матері його ковінька, аж руки поклякли!

Потап. Мороз здоровий, а надто, як повернули проти вітру,— ножем ріже! *(Б'є рука об руку)*.

Горпина. Погрійтесь же коло печі: оце тільки що витопила.

Степан. Кеть-те нам краще чого такого, для чого чарки роблять.

Потап. Еге! Піч — то бабська річ, а пляшка — козацька!

Горпина. Та то горенько, що нема ні краплі: я вже чоловіка давно жду з горілкою... от-от буде!

Потап. Е, кепсько!

Степан. Погано, Тетяно! Так, значить, і погрітись не вдасться.

Горпина. Та я б радніша, та коли теє... Почекайте, я паляницю внесу та борщу гаряченького всиплю. *(Вибіга)*.

Степан. Моторна молодиця! Та й хороша, нівроку! От щастя отому Панасу! Ех, якби на мене!

Потап. Куди вам, дядьку?

Степан. Звісно куди! Знаємо куди!

Потап. Еж! Бачить кіт сало, та сили мало.

Степан. Говори; ще, може, й тебе за пояса заткнемо, дарма що сиві! Пам'ятають мене по всіх шляхах: знаємо, звідкіля підійти! Бували по світах!

Потап. А вам часами, дядьку, не дався хто узнаки? Не задавали хльору?

Степан. Мені? Щоб зо мною яка оказія була? Зроду-віку! Та я й з води сухим вилізу,— не то що!

Потап (*підійшов до мисника і перегледжує пляшки*). Либонь так?!

Степан. Ану й справді, вдарся до скляного бога; може, хоч на чарку пошле нам!

Потап. Та таки, на наше щастя, позливаю дещицю!

Степан. От і добре! Ану, ке сюди! (*Підходить жартливо*).

Потап. Нате ж, та й мені лишіть половину!

Степан. Тобі меншу, бо ти молодший!

Потап. Добра правда!

Степан (*п'є нахильцем*). Спасибі! Не бійся, лишив і тобі.

Потап (*дивиться*). Не дуже багато!

Горпина (*вбігає*). От і паляниця, а борщ зараз витягну з печі.

Степан. Та тут, господине, ми без вас позлодійкували трошки.

Горпина (*висипа борщ*). О! Як?

Потап. Поназливали недопитків чарки на дві,— та й пожили!

Горпина. То й добре!

Степан. Так не сердитесь, ясна кралечко?

Горпина. Ні! Сідайте ж та закусіть, чим бог послав.

Потап. Од такого діла не цураються.

Всі сідають. Їдять. Горпина сіла шити. Кілька хвилин мовчать, а далі — покволом.

Горпина. З города?

Потап. Еж.

Горпина. А що?

Потап. Борошно.

Горпина. Почім?

Степан. Три з шагом.

Горпина. А мій по чотири.

Степан. Добре.

Ідять.

Горпина. А свинина як?

Потап. Не дуже.

Горпина. Пилипівка?

Степан. Еж!

Встають, хрестяться й кланяються.

Потап. Ну, спасибі вам!

Степан. Уконтентували: тепер і в дорогу не страшно.

Горпина. Та куди ви? Одпочиньте ще!

Степан. Е, ні; спізнимось.

Потап. Тепер у пилипівку не оглянешся, як і ніч!

Степан. Ще як поламаємось, то в вас і заночуємо, моя ясочко!

Потап. Та ви, дядьку, й нарочито мені віз поламаєте? Глядіть!

Горпина. Вигадайте ще що!

Степан. Далебі! А може, й отой пан, що ми стріли, поламавсь нарочито? Признавайтесь!

Горпина. Одчепіться з ним! Який це там пан?

Степан. А з Чаплїівки — пан Шпонька.

Горпина. Невже? А я його оце й згадувала...

Степан. Бач, яка правда: панові й чорти дитину колишуть! Його й згадують, а нашого брата то ні!

Потап. Захотіли!

Горпина *(жартливо)*. Іншого згадаєш так, а іншого й інак.

Степан. О? Ну, прощавайте! А що там слід?

Горпина. Та що ласка; сіна не брали?

Степан. Ні. *(Дає гроші)*.

Горпина. Спасибі. Не минайте ж нашої хати...

Степан. Та я щодня б завертав, якби ласка. *(Підморгує і чуха потилицю)*. Га?

Горпина. Якої ж вам ще ласки?

Потап. Такої, як од дядини щодня! Коли не за чуба, то по потилиці!

Степан. Ге-ге! Такої не треба!

Горпина *(проводячи їх)*. Ха-ха, не любите? Ну, прощавайте ж! Щасливо!

ВИХІД III

Горпина сама.

Горпина. Ах, і старий, а туди ж! І чого вони до нашого брата так липнуть? Просто і не одчепишся! *(Оглядає кругом)*. Чи ба, як забруднили хату; а я люблю, щоб у мене було як у віночку. *(Прибира)*. Отим мені й не до вподоби наша стать, що одно — тільки колотись та прибирай за ними! Натомишся за день, а діла й не знать! *(Дивиться у вікно)*. Прісько, Прісько! Зажени лишень теля у кошару, а то корову виссе!

Голос Пріськи. Та от чекайте: ворота одчиню.

Горпина. О! Може, Панас приїхав?! *(Бере на плечі кожух і виходить)*.

ВИХІД IV

Шпонька і Гаврило.

Шпонька *(увіходить засапаний, у кожусі, обв'язаний поясом, у капелюхах)*. Ух! Ох! Фу! Фр-р-р! *(До Гаврила)*. Ну, куди ж ти дивишся?! Не бачиш, що пан засапався? Ух! Аж дух забива! Оце так! Та ну-бо, хоч розперізуй швидче!

Гаврило *(мотузиться коло пояса)*. Та тут затяглось!

Шпонька. Зубами, зубами... От пропаду! Та швидче-бо!

Гаврило *(сіпа зубами і крутить пана)*. Нічого не вдієш! Ач як! *(Упирається коліном у спину і тягне обома руками пояса)*.

Шпонька. Ой! Та ну тебе к бісу: ти мені і черево перервеш надвоє! Ой!

Гаврило. Не подається... *(Пояс перервався, і Гаврило одлетів шкереберть; піднімається, чухається)*. Ач, і увірвався!

Шпонька. Я тебе увірву! От, каторжний, трохи нещастя не зробив! *(Хапається за живіт і кривиться)*. Фу! Скидай же кожуха, неприторенний! Так і звик по біси батька зна якому!

Гаврило з-за плечей скида кожуха так, що рукава вивернулись, і кида його на ослоні.

Стягай ще чоботи!

Гаврило *(сіпа за ногу; пан береться за ослона і їздить по хаті)*. Коли не злазить.

Шпонька. Та ну тебе к бісу, ногу одірвеш! *(Насилу зняв чоботи і зостається в одних довгих панчохах)*. Ви б раді пана в ложці води утопити! Які ти санки запріг? Не придивився хіба, що панові легко й шию звернути? Ти думаєш, що у пана шия не така, як у тебе? Ти думаєш, що панові легко пішки ходити? Га?

Гаврило. Та хто ж його знав, що таке скоїться? Я про себе байдуже, а ви ж поїхали на санках пана Шила...

Шпонька. Не згадуй мені його — хай він тобі скажиться!

Гаврило. Та я тільки кажу, що завжди з ними їздите й теє...

Шпонька *(з серцем)*. Ти знов-таки? Геть з очей! Та щоб мені санки були полагоджені!

Гаврило чухається і виходить.

ВИХІД V

Шпонька сам.

Шпонька *(ходить по хаті сердито)*. Завжди їздите?! Тьпху! Я тепер на його, собачого сина, й глянути не хочу! Шпонька, каже, свиняча... А щоб тобі заціпило, іроде! А! Я його цілий вік за приятеля вважав... а він як гадюка та! Тривай, побачимо, хто з нас дворанин? Плюєш на моє дворанство? Плюнуть і тобі межи очі! Мій батько, дід, прадід, прапрадід — споконвіку тутешні стовбові... а він хто? *(Ходить)*. Який ще з його дворанин? Твій батько пришлець! От що! Я тобі докажу! *(Ходить знов по хаті)*. Шпонька... Шпоньку всі знають, кого не спитай!

ВИХІД VI

Шпонька і Горпина.

Горпина. Здрастуйте, добродію! Чи ще живенькі?

Шпонька. Здорова була, Горпино! Та так собі, не дуже-то... А ти як ся маєш? Чи ще?..

Горпина. Та ще, хвалити бога, живемо, хліб жуємо та вас згадуємо. Чого це вас, добродію, так довго і в

вічі не видати: то було щотижня з приятелем, паном Шилом...

Шпонька *(з запалом)*. Який він мені приятель? Ворог лютий, чорт!..

Горпина *(сплеснувши руками)*. Що це ви кажете, добродію? На пана Шила? Та ви ж з ним з однії ложки, з однії чарки...

Шпонька. Було колись, а тепер подай мені його — заріжу, застрелю!

Горпина. Ох, моє лишечко! Таке страшне кажете, та ще проти ночі! Що з вами сталося?

Шпонька. А ти ще не знала, серденько, який я сердитий? Е, зі мною не шуткуй: я такий, що бр-р-р!

Горпина. Цур вам! Я до вас тепер і підступити боятимусь!

Шпонька. Ну тобі, перепілочко, підступити безпешно.

Горпина. Ні, годі; ще й мене застрелите! І що й вигадали? І де б вам з паном Шилом посваритися? Сказано, приятель...

Шпонька *(знов з серцем)*. Який він мені приятель? Був, кажу, колись, а тепер... тьпху! Собака, от що!

Горпина. Та чи ви справді, чи в жарт? Я й не второпаю...

Шпонька. Навсправжки, навіки. *(Ходить посатанілий)*. Я його засуджу, того христопродавця!

Горпина *(сплеснувши руками)*. З паном Шилом позиватись?

Шпонька. З ним! Хутір продам, а таки того чортячого виродка в саму Сибір запроторю! *(Б'є об стіл кулаком)*. Побачимо, який ти дворанин! Твій батько — пришлець! От що!

Горпина. Та з чого ж сварка у вас? Як діло було?

Шпонька. А ось як! *(Вийма тавлинку і нюха покволом, трошки отишений)*. Приходить до мене сьогодні отой *(плює)*. «Ну, — каже, — рушаймо, пане Йване, на зайців: перша пороша добра!» — «Рушаймо,— кажу,— який і мене біс в хаті вдержить!» Запріг він санки, взяв я свого Хапая... знаєш?

Горпина крутить головою.

Не знаєш? Настоящий хорт; недавно купив у копитана. Знатна собака: ребро круте, нога дебела, спина колесом!

Сивий чисто, тільки під черевом біленьке... я за його дав двадцять карбованців, дві четверті жита і пшеничного борошна п'ять мірок!

Горпина. Господи! За собаку — хліб святий!?

Шпонька. За собаку? Яка ж собака? Не кримська, а хорт настоящий! *(Нюха)*. Ну, так узяв я свого Хапая, а той — свою Стрілку, кримська погань! Ну, сіли ото ми вкупі на сани й поїхали. Гаврило з Хапаєм на гринджолах... Недалеко й заїхали; перевалили отут за вигін, на ріллю... коли це з-під коней — прись! — куций... Я кричу: «Ату його! Ату його!» Гаврилко ж мій, чорти б його вбили, десь загавився, а бісів Андрій з Стрілкою так і насів... У мене аж серце — тьох, тьох, тьох!.. А в очах тільки — мель, мель, мель! Я з санок — за зайцем мерщі та не своїм голосом до Гаврила: «Зарізав,— кричу,— мене! Спускай Хапая!» Насилу дочувся. Дивлюсь: Стрілка дала угонку раз та й осіла, а заєць як уструже, так і покотив; а Хапай, зуздрівши, як припустить, як витягнеться, мов бич... Господи! Я біжу тільки та кричу: «Ату-ту! Ату-ту!» Уже й гласу, й духу нема; а бісове Шило стоїть на санках та все на Стрілку... так куди їй? Тільки кива! А мій як допався — зараз од лісу одрізав та й насів: одна угонка, друга, круть-мель, круть-мель... Заєць уже тільки транди б'є, а це навпереймн Стрілка — так і розчепірили! Тільки ж я власними очима бачив, що мій ухопив, а та паршива тільки на готове наскочила. Так ні! Витрішкуватий отой кричить: «Стрілка понесла, Стрілка!» — «Брешеш, — кажу, — Хапай!» — «Куди,— кричить,— твоєму кудлатому барану!» — «Ах ти,— кажу,— пришлець: та в тебе не хорт, а кішка шолудива!» А він: «Мовчи,— каже,— Шпонька свиняча!» — «Цить, — кажу,— Шило собаче!» А він мені: «Геть же з моїх санок к бісу! Плентайсь додому пішки!» — «Як? — крикнув я,— ти хочеш заставити дворанина пішки йти?! Та ти хто? Та я тебе... з начинням!» А він каже: «Начхав я на твоє дворанство!» Та по конях... Га? Усі в хуторі знають, що мене з санок спхнуто... честь мою зачіплено! *(З запалом)*. Та я його в Сибіряку! Я — не я!

Горпина. Гай-гай! Із-за чортзна-чого, прости господи, сварку здіймати? За собаку на старості позиватися?

Шпонька. Що ж я йому коритись буду, чи що?

Він мене з санок пхнув, а другий раз і по потилиці заціди́ть,— а я мовчи? Е, ні! Не на того напав!

Горпина. Мало чого нема, полаялись, та й годі, та й помирилися.

Шпонька. Якби він не чіпав моєї дворанської честі, то б сількісь... А то ні! Я не пожалую на його грошей!

Горпина. Люде кажуть: поли вріж, та тікай од позовів, а ви — грішми трусити; тільки славу пустите!

Шпонька. Не можу я попустити честі; на те я дворанин!

Горпина. Їй-богу, тільки сміху наробите, що через зайця глека розбили!

Шпонька *(ходить і чуха потилицю; про себе)*. Чого доброго, воно тошно, будуть сміятись... Так якби ж він не чіпав моєї дворанської честі? «Начхать,— каже,— на твоє дворанство!»

Горпина *(жартливо)*. Та годі, годі, паноченьку мій, сердитись: ви ж добрі! От краще я вам вареничків зварю або пиріжечків... то й на серці полегшає, як-от співають:

Ой ти, милий, не журись, не сварись,
А на мене подивись, подивись!
А я ж таки молода, молода,
Коло мене втіхонька, не біда!
Я милому догоджу, догоджу,
Борщу й каші наложу, наложу;
А в макітру пирогів, пирогів,
Щоб мій милий тільки їв, тільки їв!

Шпонька *(розм'як)*. Та ти, голубочко, розговорити вмієш, та не таке діло... А от, дай мені зараз чарку вистоялки, бо в мене аж під серцем пече.

Горпина. Та тут лихо, нема ні крапельки: чоловік забарився чогось з винниці.

Шпонька. Ох, горенько моє! Як же це буде? У мене й живіт підвело... Хоч би чарочку одну!

Горпина. Хіба побіжу на хутір, чи не роздобуду де? *(Вибіга)*.

ВИХІД VII

Шпонька сам, а далі Гаврило.

Шпонька. Ох, ох, ох! Так якось на серці погано. І їжа на думку не йде! *(Замислюється)*. Хоч би півча-

9*

рочки, щоб не нудило! *(Підходить до пляшок, перебира, дивиться на світ, хита коло вуха і нюха)*. А хоч би тобі краплина! От оказія! Чи не надумався хоч Гаврило з дому узяти? *(Підходить до дверей, одчиня трохи)*. Гаврило, Гаврило!

Гаврило *(з-за дверей)*. Чого?

Шпонька. Чи ти не взяв з дому горілки?

Гаврило. Та отам під кожухом у пуделку ковбаси та паляниця.

Шпонька. Я тебе питаю за горілку!

Гаврило. Хіба ж ми горілку беремо, адже завжди пан Шило.

Шпонька. Тьпху! *(Спльовує з серцем)*. Правда, що він завжди брав і добру настоялку... Ох, ох-хо! Ні, вже годі, минулося! *(Сіда за стіл і замислюється)*. І з чого воно в світі коїться оте лихо? Живуть собі люде тихо та любо... ні ж! Візьме один... та й обидить тебе, зневажить... здійметься завірюха! Чи є де така губернія, щоб один одного не кривдив? Чортма, мабуть! *(Нюха)*. Ну, та й кортить горілки! *(Спльовує)*. Оце сидів би я дома, чи в його... та по чарці, по другій... Тьпху! Хай йому чорт, аж слина котиться! Ох, правда, правда: лучче солом'яна згода, ніж золота звада! *(Зажурився і співа)*.

Пресучая та журба мене ізсушила;
Вона мене, молодого, із ніг ізвалила.
А вже ж я отій журбі та й не піддаюся,
Ой піду я до шинкарки горілки нап'юся.
Ой хто хоче меду пить,— ходім до жидівки,
А в жидівки чорні брівки, високі підківки.
Шинкарочка ти моя, насип меду і вина,
Да щоб моя голівонька веселенька була!

(Замислюється).

ВИХІД VIII

Шпонька і Степан.

Степан *(крадеться в двері потиху)*. Там у Панаса поламалася вісь; то я Потапа лишив коло бочки, нехай помагає... а сам нібито за віссю, та сюди! Вони там до світа возитимуться, а ми тут на самоті з кралею, може, до чогось і добалакаємось. *(Озирається)*. Та тут хтось є? А, лихо його матері! Ще, здається, пан з нашого села?

Набреше, бува, жінці... Краще б не здибатись з ним. Полізу хіба на піч та рядном вкриюся... *(Нишком залазить на лежанку і вкривається рядном)*.

ВИХІД IX

Шпонька і Горпина.

Шпонька *(почув, що Горпина дверима стукнула)*. Се ти, серденько? А що?

Горпина. Сказано, і крапельки нема ніде; та мій чоловік от-от-от мусить бути, почекайте вже!

Шпонька. Ай-ай-ай! Коли б ти, перепілочко, знала, як мені хочеться! *(Прислухається)*. А цить, чи не Панас їде? *(Потира руки)*. От, до речі!

Горпина *(загляда у вікно)*. Ні,— це кіньми, а не волами...

Чути голос: «Дивись же мені, гарячими коней не напій!».

Це — пан Шило!

Шпонька. Хто? Він? *(Біга по хаті і зазира у вікна й двері)*. Га?.. Оце так!.. Куди ж мені дітись? *(Кричить)*. Гаврило, Гаврило! Запрягай коня!

Горпина. Куди се ви, паночку? Що се ви? Чого тікати? Та й санки ж поламані!

Шпонька *(кричить)*. Не хочу я з тим іродом, христопродавцем бачитись! *(Силкується натягти чобіт і скака по хаті)*. Гаврило! Натягай чобіт! Ач, шельмені! Як треба, то й не лізуть! Де ж кожух мій? *(Хапається і надіва навиворіт)*. Де ж та шапка, господи?!

Горпина. Та вгамуйтеся, чого ви!

Шпонька. Ой лишечко! Іде вже! *(Хапа очіпка та, не вважаючи, й надіва на голову, та мерщі в двері)*.

ВИХІД X

Ті ж і Шило та Андрій; за ними Гаврило.

Шило *(ввіходить, одягнутий в теплій бекеші, смушевій шапці і рукавицях; за ним Андрій з батогом)*.

Шпонька наткнувсь прямо на Шила.

Тю! Що це за мара?! Свят, свят з нами!

Горпина *(регочеться)*. Та то пан...

Андрій *(теж сміється)*. Кумедія!

Шпонька. Каторжні! *(Засоромившись, одходить і сіда, одвернувшись, кінець столу).*

Шило *(до Горпини).* Здрастуй, моя рибочко, здрастуй! Що це в тебе машкара, чи що? Ще ж, здається, пилипівка?

Горпина *(сміється).* Та то жартували... *(Шепче на вухо щось).*

Шило. Дивно! Жінок у шапках бачив, а чоловіків у очіпках ще не траплялося...

Шпонька *(зрива з серцем очіпка і кида).* Нема вам до мене діла!

Шило Хто там ще озивається? *(До Горпини).* Де це ви такого ведмедя завели? Дивіться!

Шпонька *(кидається до Гаврила; скида кожух, кида йому).* Посмієтесь мені на суді! Все потрачу, а в Сибір запроторю!

Шило. Ой, ой, ой! Як страшно! Це їх благородіє: дворанин!

Шпонька *(скакує).* Дворанин! Так — дворанин! А ви хто?

Горпина. Та годі вам!

Шило. І то правда: цур йому! *(До Андрія).* Принеси мені люльку! Та гляди, цибуха продми, а то я знаю тебе: ти так з сіном і подаси. Потягнеш — а воно в горло тобі чортзна-яка погань лізе...

Андрій. Та я завше дму. *(Виходить).*

Шило. Дмеш? Гляди ж мені, наслинь!

Горпина *(до Шила).* Як же вас, добродію, бог милує?

Шило. Та поки що йдеться, моя мила; тільки треба купити кадила.

Горпина. Для чого?

Шило *(кива на Шпоньку).* А щоб од чортів одкурюватись.

Шпонька *(набік).* Сам ти чортяка!

Горпина. Жартуєте.

Шило. Ні, не жартую. А розвелись у нас такі, що з тим дворанством, як дурень з писаною торбою, носяться! Ти шануй себе, то й тебе поважатимуть, а дворанство оте, як з клоччя батіг.

Шпонька. Твоє таке й є.

Горпина *(тихо).* Навіщо вам ця звада? Ви б краще помирилися.

Шило *(теж)*. Не потурати ж: нехай кирпи не гне! *(До Андрія, що приніс люльку, кисет і кресало)*. Підкинь же сіна коням, та мірку вівса у хазяйки візьми!

Той виходить.

А мені, рибочко, принеси оце зараз миску сметани, та сиру вкинь свіжого, бо мені їсти, аж тіло труситься.

Горпина. Добре, добре! Я зараз! *(До його, жартуючи)*. Та помиріться-бо: я за те вас поцілую.

Шило. О? Давай завдаток!

Горпина *(вибіга)*. Е, плата вкінці.

ВИХІД XI

Шило і Шпонька та Степан на печі.

Шило *(дивиться і дме в цибух)*. Сопе. Щось харчить? *(Дме ще дужче)*.

Шпонька *(набік)*. От дме! І не лусне!

Шило *(вибив люльку в чобіт)*. А може б, перше голубочки? Чи не розбилася? *(Вийма пляшку, любує)*. Ні, ціла. Ех, добра ця старочка-вистоялочка, аж губи злипаються... Ану, моя голубочко, моя втіхо, заговори мені лихо! *(Налива чарку і дивиться на світ)*. А, аж червона; а душить, мов душу тягне на пораду...

Шпонька *(стиха поверта голову до пляшки і одверта раптом)*. Щоб тебе на живіт потягло!

Степан *(висовує голову з-під рядна)*. А, матері його чорт, смачна, мабуть! *(Спльовує)*.

Шило *(підносить чарку)*. Ну, чарочка-чепурушечка, п'є Сидорова душечка. *(Кива на Шпоньку)*. Нехай же нашому ворогові ікнеться, як собака з тину урветься...

Шпонька. Нехай тобі, іроде!

Шило *(п'є і ставить на стіл чарку)*. Кха!.. Добра... Мов у животі полискотала... Сказано, голубочка!

Шпонька *(позира і одвертається)*. Розносився біс з настоялкою! Аж нутро верне... просто пропаду!

Шило. Хто п'є, той хвалить, а хто не п'є, того давить...

Шпонька. Куди мені од цього розбишаки дітись? Нападом лізе... *(Хоче знов надіти чобіт, але він не налазить)*. А тут тобі чобіт не налазить, хоть розірви!

Шило. От тепер би й сметанки; тільки по першій

не закусюють. *(Налива)*. А по другій пило б і ледащо, якби було за що! *(Підніма чарку)*. Ну, хай же наші дворани будуть тверезі, не п'яні, а нам, сіромам, аби заснути дома...

Шпонька. Ну, хто ж його видержить таку муку?

Шило. Справедлива животкова, як масло. *(Ставить на стіл)*.

Степан *(спльовує)*. А, чисто кишки витягне; хоч би рушав далі, а то, чого доброго, цілу ніч тут прочоломкається з чаркою, то моя й справа вийде на кепське...

Голос Андрія *(знадвору)*. Геть, од наших коней далі!

Голос Гаврила. Тю! А ти не підходь до наших санок!

Голос Андрія. Та вони тільки курям на сідало!

Шило сміється вголос.

Шпонька *(б'є кулаком об стіл)*. Ну, хутір продам, всього збудусь, а засуджу вас обох розбишак, в кайдани замкну!

Шило *(свистить)*. Ф'ю, ф'ю!

ВИХІД XII

Ті ж і Гаврило.

Гаврило *(вбіга)*. Там, пане, той шибеник розламав чисто наші санки.

Шпонька *(схоплюється)*. Бий його моєю рукою!

Гаврило. Та ще каже: «Підете пішки, бо звикли...»

Шпонька *(визвіряючись)*. А! Так це по приказу душогубця цього робиться таке безчестя моєму званію? *(Хапа сокиру)*. Бери оцю сокиру, рубай їхні санки!

Шило *(встає)*. Ану спробуй; то я цибухом цим так тебе вріжу, що й твій дурний пан не одліпить...

Шпонька. Рубай санки, рубай його!

Гаврило. Ох, господи! *(Злякався і труситься)*.

Степан *(підводиться з печі)*. От попався в баталію!

Шило *(заміряється)*. Тікай, щеня, поки не зацідив по голові!

Шпонька *(хапається за цибух)*. Бий його, рубай його!

Гаврило. Ой гвалт! *(Тіка)*.

Сцена з вистави «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» за участю М. Садовського і П. Саксаганського.

Ш и л о *(повернувшись)*. А, так ти так? З тобою по-чеськи, а ти, бачу, по-песьки... Геть!..

Ш п о н ь к а *(злякавшись)*. Не пущу, не пущу! Ой уб'є!

Ш и л о *(грізно)*. Пусти ж, а то такого духопéлу дам!

Ш п о н ь к а. Не пущу, ой! Рятуйте!

С т е п а н *(з печі)*. Рятуйте!

Тягаються з цибухом по хаті, Шпонька ближче до дверей.

Ш и л о. Пусти ж! *(Вирива цибуха)*.

Шпонька одліта до дверей, а Шило — до печі і, розмахнувши цибухом, прямо урізав Степана по лобі.

С т е п а н. Ой убив, убив! *(Зривається і прямо під ноги Шпоньці; той упав)*.

Ш и л о. Злодій, злодій! Держіть!

Степан виривається та до дверей, за ним Шило; в двері ввіходить н а й м и ч к а з мискою сиру, а за нею х а з я й к а з мискою сметани. Степан прожогом збива наймичку з ніг; та летить з мискою і пада; Степан — у двері, вибива у хазяйки сметану всю собі на голову; Шило — за ним. Гвалт; усі кричать: «Ой розбійники! Лови! Хапай! Злодій!»

ВИХІД XIII

Ш п о н ь к а і П р і с ь к а.

Кільки часу обоє лежать; перша встає Пріська.

П р і с ь к а. Ой лишечко! Ой матінко! Що ж це таке?

Ш п о н ь к а *(підводить голову)*. Чи я живий, чи я мертвий?

П р і с ь к а. Ох не знаю, паночку, не знаю...

Ш п о н ь к а *(маца себе)*. Чи я вже на тім світі? Га? *(Підводиться)*.

П р і с ь к а. Не знаю, паночку, не знаю! *(Тіка прожогом)*.

Ш п о н ь к а *(схоплюється)*. Ні, здається, живий ще? Слава тобі боже! Господи, пом'яни царя Давида і всю кротість його! *(Озирається по хаті)*. На смерть перелякали. *(Труситься)*. Треба буде переполох виливати... Хоч би чарку горілки, а то пропаду, їй-богу, пропаду! *(Забачив на столі чарку)*. Чи ба! Ось і вона! І повна,— далебі, повна! *(Підходить і придивляється)*. А справді, на колір добра — червонувата: певно, шахраном підкрашена? *(Нюха)*. Ні, не чуть; а чимсь добрим одгонить...

(Спльовує і одходить, приспівуючи: «Пресучая та журба»). Пху! Як кортить, мов перед смертю... наче коти в животі скребуть! Надало ж з отим чортом полаятись! Оце б будькались та будькались... *(Відходить до дверей, прислухається й приспівує)*: «...мене ізсушила» *(і далі знов до чарки)*. Чи не покуштувати б, га? Трішечки. Він не пізна! А може, його й вбито? *(Бере чарку і знов ставить на стіл)*. Ні, цур їй! Ще як пійма, то потягне, мов злодія! І принесла ж його нечиста сюди з запіканкою! Та ще й поставив на спокусу! Розбить її к чорту, щоб і знаку не було! *(Бере чобіт і заміряється на чарку)*. Шкода тільки посудини. *(Опуска чобіт)*. Далебі, не видержу, так хочеться, аж-аж-аж! Ану, тільки язик умочу, чи справді горілка? *(Куштує)*. Вона! *(Облизується)*. Якби він моєї дворанської честі не чіпав!.. Та й я лаяв же; воно, може, й гріх, що за онучу збили бучу! Га? Випить би, мат-тері його чорт, щоб не кортіло! *(Підносить тихо чарку й озирається)*. Чи пити, чи не пити?.. Аж рука тремтить, мов на страженії... *(Підносить до рота)*. Пити? Ех, один тому час: що буде, то буде — вип'ю! *(Перехиля зразу)*. Кха! Мов на світ народився! *(Ставить чарку на стіл)*. А тепер і ковбаскою закусити. *(Бере з пуделка ковбасу і, почувши, що хтось іде, раптом сіда до столу й весело приспівує)*. «Вона ж мене, молодого, із ніг ізвалила!».

ВИХІД XIV

Шило і Шпонька.

Шило *(до себе)*. Утік шельмений дід: чисто у сметані,— слизько було й ухопити. І який воно чорт? Так і чкурнув геть по полю без шапки! Налякав, бісів син, і хазяйку, і наймичку: десь поховались так, що й не знайдеш! *(Нишпорить по миснику)*. А хоч би тобі шматочок хліба... а тут їсти — аж плач! *(Придивляється до чарки)*. Чи ба, оце штука! *(Дивиться на Шпоньку)*. Чи воно з тепла, чи з морозу? *(Переверта чарку)*. Ач, як висохла! Мов вилизано! Гм-гм! Це значить підголив, як той москаль! *(Морга на Шпоньку)*.

Шпонька ані зморгне — одно запихається ковбасою.

Шило. Е, е, е! Що він трощить там, га? Чи не капосний: випив оце та й закусює. Іще як чвака...

Ш п о н ь к а *(про себе, але голосно)*. З часником таки положили; іншим це до смаку, а мені — ні.

Ш и л о. Ще й дратує! А справді, часник чути!.. Що се мені? *(Плює)*. Мов три дні не їв!

Ш п о н ь к а. З'їм оцю, та там ще якась є!

Ш и л о. От же все поїсть: там і пелька, мов прірва... Бач — лига, як Мартин мило...

Ш п о н ь к а *(лама друге кільце)*. О! З печінкою та з сальцем; оце моя любима.

Ш и л о. З печінкою! А? Чи попросити, чи просто вирвати з рук? А втім, цур йому! Хоч люльки б посмоктать, може, чи не переб'є? *(Достає кисет і набива люльку)*.

Ш п о н ь к а *(набік)*. От тепер би хильнути по другій. А!..

Ш и л о *(креше)*. Ну, та й охляв, мов щеня в дощ! Аж за печінки тягне!.. Ет, треба кінця покласти. *(Креше)*. Гай-гай! Чи не дурні ми з тобою, пане брате?

Ш п о н ь к а *(жуючи)*. Може, хто й дурний, а я—ні!

Ш и л о *(вийма пляшку)*. Тут ось яка благодать, а ми з тобою надулись, мов сичі, та й гиндичимось...

Ш п о н ь к а *(закида оком на пляшку)*. Ох, ох!

Ш и л о. Тут і ковбаса, і чарка, а у нас іде сварка.

Ш п о н ь к а *(дивиться вхітно* * *на пляшку)*. Ох, ох!

Ш и л о. Оце б ми, як перше: «Будьмо та будьмо», та ковбасці б дорогу промочували, а то...

Ш п о н ь к а *(спідлоба)*. А хто ж винен?

Ш и л о. Ти ж почав.

Ш п о н ь к а. Не я, а ти. Я сказав тільки, що Хапай поніс, а ти й почав: «І брешеш, і сякий, і такий», і дворанство зачепив...

Ш и л о. Та цур йому згадувати: обоє — рябоє! Знаєш що, пане брате? *(Встає і булька пляшкою)*. Помиримось! Чи не гріх таки на старість братерство зламати?

Ш п о н ь к а *(тихо)*. Воно й справді, чи не гріх...

Ш и л о *(підходить і нюха ковбасу)*. Та ну-бо вже, годі! Подивись мені в вічі!

Ш п о н ь к а *(набік)*. Чи миритися? Га? *(Встає і дивиться в землю)*.

Ш и л о. Ну ж, зведи очі! Адже я до тебе встав...

---

* В х і т н о — охоче, втішно.

Шпонька *(потиху підводить очі, а далі рішучо)*. Помиримось! Нехай йому біс!

Обнімаються і цілуються по тричі.

Шило. Прости мене, мій братику!

Шпонька. І ти мене!

Шило. І вдруге!

Шпонька. І втретє!

Шило *(бере під руку Шпоньку)*. А тепер, друже мій, ходімо, і поклонімося, і припадімо до нашої пляшечки-череваточки; нехай вона зніме наругу та залле нашу тугу... *(Налива чарку)*. Ану, торкай, покажи ще штуку! Ха-ха-ха!

Шпонька *(сміється)*. Хе-хе-хе! Та ну! То тоді не я, а вона справді вимерзла... *(П'є)*. Кхе! А!.. Мов світ піднявся! *(Одламує собі шматок ковбаси)*.

Шило *(налива)*. І я радий! *(П'є)*. Ану, давай лишень і зубам роботу. *(Одбатовує ціле кільце ковбаси)*. А то так мене аж жур було обгорнув...

Шпонька. І мені так було смутно!

Шило. А що? Чоловік на одній нозі не ходить, а на двох... *(Налива)*.

Шпонька *(бере)*. Еге, еге! Оце ти мене, серденько, як з труни звів! *(Випив і цілує Шила)*.

Шило *(налива)*. А що, пане Йване, бог любить тройцю. *(П'є)*.

Шпонька *(п'є)*. А так, так, голубчику! *(Налива знову)*. А хата на чотирьох вуглах ставиться.

Шило. На чотирьох, іменно. *(П'є)*.

Шпонька *(п'яний)*. Спасибі, голубчику... *(Цілує його)*. Ти такий добрий, а я... свиня...

Шило. Нехай воно... цур йому! Знаєш що? Бери і Стрілку собі, нехай вона у тебе...

Шпонька. Ох, братику, як же ти без хортів зостанешся? Ох, свиня я, свиня я, свиня...

Шило. Не вбивайся-бо...

Шпонька почина плакать.

Не надривай себе!

Шпонька *(хлипа)*. Сирота я... ні батька, ні матері! Один ти тільки в мене й був, та й того зобидив!

Шило. Бог з ним, годі!

Шпонька. І для чого бог сотворив того зайця?

Шило. І-і, не руш! Бог усе зна!

Цілуються.

ВИХІД XV

Ті ж і Горпина.

Горпина *(з опаскою одчиня двері)*. О! Цілуються!

Шило. А, Горпино! Іди, не бійся тепер!

Шпонька. Минулося вже, серденько, минулося!

Горпина. Хвалити бога! А я йду, та й сама не своя: такого ляку нагнали, а надто тим злодієм!

Шило. Ану-ну, признавайтесь, кумо, якого чорта на печі ховали?

Шпонька. Еге, еге, ціпонько!

Горпина. Кого я ховала? Нехай він вам скаэиться!

Шило. Так і повірили! А чого він лежав на печі?

Шпонька. Еге, на тепленькому, горличко моя!

Горпина. Чого? *(Крізь сльози)*. Що се ви на мене вигадуєте, панове? Як вам не гріх!

Шило. Та ми жартуємо; дід якийсь був, у бороді...

Горпина. Дід, кажете? Та це чи не Степан? Він з небожем заїздив оце.

Шило. Ну, буде ж по середах згадувати: весь у сметані, так і чкурнув; обмерзне, поки добіжить!

Горпина *(сміється)*. Котюзі по заслузі!

Шпонька. А отакій кішечці манюсенькій? У! *(Підморгує)*.

Горпина. Не забувайте й ви сметани!

Шпонька. Хе-хе-хе! Поки до сметани,— вип'ємо краще на радощах.

Шило. Випий з нами, Горпиночко! *(Налива)*.

Шпонька. І ми коло такої куріпочки-перепілочки помолодшаємо! *(Бадьориться)*.

Горпина *(прийма чарку до рук)*. Я така рада, що втишилась звада! Ну, дай же боже, щоб заснуло лихо, а між вами щоб було тихо! *(Пригублює)*.

Шпонька *(одхиля чарку)*. Ну-бо, пошукайте дна в чарці!

Горпина *(кривиться)*. Пекуча! *(Знов одпива трохи)*.

Шило *(одхиля чарку)*. Хіба лишаєш на сльози, чи що?

Горпина. Та я й уп'юсь! *(П'є)*. Фу, хай їй цур яка, аж у голові закрутило!

Ш и л о. Заспівай тепер нам, знаєш, такої, щоб і хата заходила.

Г о р п и н а. А будень — гріх!

Ш п о н ь к а. Та ну-бо, перепілочко, на радощах... *(Налива і п'є)*. На веселощах...

Г о р п и н а. З вами тільки гріха доскочиш!

Ш и л о. То ваша сестра до гріха приводить!

Г о р п и н а. Тільки на жінок лихо звертаєте, а що б ви без нас робили, га?

Ш п о н ь к а. Ох, і не кажи, ціпонько! Пропали б! Пропали б!

Ш и л о *(сміється)*. А може б, що й придумали?

Ш п о н ь к а. Не придумали б, не придумали б... Сказано — премудрість.

Ш и л о. Годі, та заспівай, Горпино!

Ш п о н ь к а. Заспівай-бо!

Г о р п и н а *(співа)*.

Коли б мені, господи,
Неділі діждати! } *Bis*
Сюди, туди й он куди
Неділі діждати!

Ш п о н ь к а і Ш и л о.

Сюди, туди, он куди... *і т. д.*

Г о р п и н а.

То б пішла я
До роду гуляти } *Bis*
Сюди, туди... *і т. д.*

Ш п о н ь к а і Ш и л о.

Сюди, туди, он куди... *і т. д.*

Г о р п и н а.

А у мене увесь рід багатий,
Будуть мене часто частувати!
Сюди, туди... *і т. д.*

Ш п о н ь к а і Ш и л о.

Сюди, туди, он куди... *і т. д.*

Г о р п и н а.

А я буду повну випивати!} *Bis*
Сюди, туди... *і т. д.*

Ш и л о і Ш п о н ь к а.

Туди, сюди, он куди... *і т. д.*

Ш и л о *(схоплюється і почина раптом співати, пританцьовуючи).*

Отак чумак дочумакувався,
Пропив штани та й у боки взявся!
Ой ти, чумаче, голубче, } *Bis*
Чом ти не робиш, як лучче? }

Г о р п и н а.

Чужі люде конопельки сіють,
А наші десь у мішечку пріють!
Ой ти, чумаче... *і т. д.*
(Танцює з Шилом).

Шпонька підспівує на губах, підхитуючи плечима й головою.

Ш и л о і Г о р п и н а.

Чужі люде конопельки мочать,
А наші десь свині волочать!
Ой ти, чумаче... *і т. д.*

Ш и л о. Ех, пане Іване, покажемо їй, які ми старі! *(Почина садить гопака).*

Шпонька схоплюється теж танцювати навприсядки, держачись тільки за ослона, щоб не впасти.

З а в і с а т и х о с п а д а

Високоповажному артистові
Миколі Карповичу Садовському
присвячує автор

Не судилось

/панське болото/

Драма в 5 діях

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Іван Андрійович Ляшенко — 60 літ, багатий пан, але зовсім простий; інакше говорить не може, як по-українськи.

Анна Петрівна — 40 літ, його жінка; закида часом по-українськи, моди ради.

Николай Степанович Бєлохвостов — кузен Ляшенчихи, 30 літ; фатуватий.

Зізі — дочка Ляшенків; манірне дівча, 13 літ.

Михайло — син їх, 22-х літ, студент; чистюк і джигун.

Павло Чубань — його товариш, 25 літ; уже лікар. Бідна одіж.

Жозефіна — швейцарка, учителька.

Катря Дзвонарівна — дівчина молода, селянка.

Горпина Дзвонариха — її мати, недужа й слаба.

Дмитро Ковбань — парубок, годованець Дзвонарів.

Пашка — подруга Катрі.

Степанида — покритка, п'яничка й плетуха.

Шльома — жид, орендар.

Харлампій — старий лакей.

Аннушка — покоївка; вертка на всі заставки.

Селяне, соцькі, парубки, дівчата, дворові.

Діється на правім березі Дніпра, з початку 60-х років.

Між 1-ю і 2-ю дією мина два тижні; між 2-ю і 3-ю — місяць; між 3-ю і 4-ю — два місяці.

ДІЯ ПЕРША

Панський садок. Наліво від слухачів — стіна офіцини; вікна й двері з ганком виходять в садок. Направо чверть кону впродовж огороджено барканом з хвірткою; за барканом — вулиця. Просто — доріжки, луговина, дерева; між дерев далі блищить став, а з-за його визира панський будинок.

ВИХІД І

Михайло, розкішно по-українськи одягнений, лежить без жупана; далі на луговині Жозефіна і Зізі гуляють в м'яча.

Михайло *(курить сигару)*. Славно покачатись на траві після купання і затягтись сигарою! Чорт його зна, якось мене лінощі обсіли: сьогодні уже й до школи не пішов. *(Потягається)*. Та з цією дрібнотою нудно й воловодитись... тільки Павло й зможе!

Голоси *(за вікном)*. Ос-са! Рос-са! Кос-са! Нос-са!

Павло *(за вікном)*. Ну, тепер разом, швидче, не зупиняючись.

Голоси *(за вікном)*. Оса! Роса! Коса! Носа!

Михайло. Товчи, товчи! А я полежу та поніжусь: тут у холодку так славно! Вітрець подиха; пахощами якимись тягне,— здається, липа розцвіла. Читати навіть не хочеться: отак би лежав, затопивши очі у те синє море блакиті, та зорив би за хмариною.

Зізі *(здалека)*. Тібора! Тібора! Піль!!

Жозефіна. Ту-бо! Ту-бо! Laissez mon mouchoir *. Ві не карош!

Зізі. Ха-ха-ха-ха!! Пиль, пиль! Рви его, рви!

Жозефіна. Ві не рві!

Михайло. Не руш собаки! Лиши мені зараз!

---

* Лишіть мою хустку *(франц.)*.

З і з і. Так и послушала! Тибора, иси, иси! *(Біга, тріпле платок, а собака рве)*.

М и х а й л о. Лиши, кажу! А то встану та вуха намну!

З і з і. Попробуй! Я маме скажу! Мужик!

М и х а й л о. Чекай же! *(Устає)*.

Зізі тіка; за нею спішить Жозефіна.

Як розпустилась! Ну, я з матір'ю побалакаю про тебе! *(Знов лягає)*.

П а в л о *(з-за вікна)*. А це коло бича — óбід, бачите? То вимовляється — р-р-р-р! Кажіть!

Г о л о с и. Р-р-р-р! Р-р-р-р! Р-р-р-р!

М и х а й л о. І не обридне йому? Уже я б такий, щоб і обідати, а він таки працює. Усе за ділом якимсь. На вулицю ледве затяг, та й то вже етнографії ради... А яка хороша Катря Дзвонарівна, таки просто і між паннами красунею була б, та й годі! Очі — карі, але глибокі, темні; а погляд — такий милий, лагідний, любий, що аж пронизує душу тихим променем... Тільки між брівóк рисочка; вона надає і якусь дýмність личеньку, і якусь силу вдачі. Щось оце не було її; треба б довідатись через Пашку.

ВИХІД II

А н н а П е т р і в н а під руку з Б є л о х в о с т о в и м.

А н н а П е т р і в н а *(до Бєлохвостова)*. Я тебя непременно с ним познакомлю. Он оригинал большой; знаешь, из этих новых.

Б є л о х в о с т о в. Ну, уволь, ma chère *; я этих новых терпеть не могу; занесет гиль, а попробуй возражать — сейчас подлецом выругает.

А н н а П е т р і в н а. Ну нет; m-eur Поль очень умный и честный, нетронутая такая натура. Michel! Где твой Павло?

М и х а й л о *(схоплюється)*. А, мама! Микола! *(Цілує у матері руку, а з Миколою обнімається)*. Павло ще й досі з школярами у офіцинах там.

А н н а П е т р і в н а. Я пойду позову его. *(Іде на ганок, зазира і вступа в хату)*.

---

* Моя люба *(франц.)*.

Михайло. Ну, Миколо, давно ми з тобою бачились!

Бєлохвостов. Давно, давно. Поздравить можно с окончанием университета?

Михайло. Ще не зовсім.

Бєлохвостов. Передержка или диссертация только?

Михайло. Дисертація.

Бєлохвостов. Молодец! Ну, куда ж после направишь стопы? На коронную или на ораторскую трибуну?

Михайло. Ні туди, ні туди.

Бєлохвостов. Как так? Свободным художником? Sans profession? *

Михайло. Sans profession!

Бєлохвостов. Понимаю: отдохнуть желаем, пожуировать?

Михайло. Ні од кого не залежать, а працювати там, де мені мило,— на користь народові!

Бєлохвостов. А! Ты хлопоман en forme? ** У вас там других диалектов, кроме вашего выдуманного, не допускается?

Михайло. Видуманий? Для нéука дуже легкий спосіб зрікатись: не бачив Америки — значить, нема, не чув про Канта — значить, вигадали! Розмовлять на другій мові з тобою не буду; не для того, що не вмію, бо ми руську літературу незгірш вашого проковтнули, а для того, що не хочу потурати твоїй писі! Живеш в Україні, то знай її й мову!

Бєлохвостов. Очень укорительно, но не вразумительно. Premièrement ***, с пейзанами в философские дебаты я не вступаю; лексикон с ними очень короток: личные объяснения все исчерпываются лишь просьбою об отмене штрафов. Secondement ****, кормление от земли не обязывает меня, надеюсь, обратиться в дохристианского дикаря для поклонения ей, как богине. И, наконец, в-третьих, я — за культуру. Циви-ли-за-ция, civilisation, mon cher *****, приводит все языки к одному знаменателю, то есть к такому, в котором все остальные

* Без певного фаху *(франц.)*.
** Справжній, форменний *(франц.)*.
*** По-перше *(франц.)*.
**** По-друге *(франц.)*.
***** Цивілізація, мій любий *(франц.)*.

будут содержаться. А ваш украинофильский идеал подходит, кажется, к идеалу рака. C'est le mot! *

Михайло. Стара байка! Хто тобі казав, що ми бажаємо вернутись назад? Брехня, ваше-ці, про́ше: я стою більш за просвіту, ніж ти! У вас тільки накрадено високих слів: «цивилизация», «культура», «общечеловеческие интересы»! Ти за цивілізацію — на словах, а в серці її нена́видиш, бо з нею непевні будуть штрапи! Чи буде колись одна мова, чи ні — про те не нам знати, а от, що всякий примус, всяке руйнування природи ради переробу її під один аршин — вадить і кравцеві, і сукні,— то це кожному звісно. Кожному народові бажається виробити собі такі форми, у яких йому найпридобніше. Кожному народові у своїй власній одежі найвільніше, найзручніше поводитись: то що й казати про мову? Ви порвали з народом; а ми стоїмо за освіту меншого брата, за народне щастя, за правду!

Бєлохвостов. Однако ты красноречив. Je te félicite ** — прелестный будешь адвокат, хотя я и не все понимаю в твоей тираде.

Михайло. Ви всі вихваляєтесь любовію до всього люду,— брехня це, лукава брехня. Ви й отечества не любите, коли не можете любити своєї родини! Тільки себе самих любите, а одбріхуєтесь, що — цілий світ.

Анна Петрівна *(виходить з офіцини; до Павла)*. Кінчайте-бо швидче з дітьми та йдіть до нас!

Бєлохвостов. Ну, мой друг, ты уж очень горячишься; так мы, пожалуй, и поругаемся после долгой разлуки!

Анна Петрівна. О чем это у вас тут спор?

Бєлохвостов. Об украинофильстве. Знаете, Michel обнаруживает положительные ораторские способности; только горяч, горяч: нужно еще школы.

Анна Петрівна. Миша мой молодец! *(Цілує його)*. Да, голубчик, пойди до батька и припиши непременно к дяде; этим пренебрегать нельзя.

Михайло. Для чого заставляєте ви мене підлещуватись? Я й думки не маю служити, та ще по Петербургах.

Анна Петрівна. Вот этой эксцентричности не

---

* Оце слушний вираз *(франц.)*.
** Я тебе вітаю *(франц.)*.

люблю: там только и делают карьеру... да еще при таких связях,— не правда ли, Nicolas?

Бєлохвостов. Certainement *.

Михайло. Хто за кар'єрою ганяється...

Анна Петрівна. Ну, вот, вот...

Бєлохвостов. Да вы, chère soeur **, не насєдайте! Уляжется!

Михайло. По собі судиш?

Бєлохвостов. Ну, полно дуться; я нарочно подразнил. *(Обніма його)*. Мы еще с тобою на эти темы почешем языки. Вот костюм этот в деревне — одобряю.

Анна Петрівна. Tout à fait charmant! ***

ВИХІД III

Ті ж і Жозефіна й Зізі.

Жозефіна. Madame! C'est improssible avec Zizi! ****

Анна Петрівна. Ах, вечно с жалобами... Qu'est-ce qu'il y a là? *****

Жозефіна. Elle me gronde, elle me taquine ******.

Анна Петрівна. Vous êtes trop rude, vous même! *******

Михайло. Ні, мамо; Зінька, як собака, лізе у вічі; до паскудства розбещена!

Анна Петрівна. Что за выражения? Зінька! Паскудство!

Бєлохвостов. Зінька? C'est joli! ********

Михайло. Нехай буде й по-модньому — Зізі, хоч, на мене, вона більше підходить до зінського щеняти; але ви придивіться краще, що це за перéкрутень? З неї вийде моральна каліка!

Бєлохвостов. C'est trop fort! ********* Милый, резвый ребенок, не больше!

* Безперечно *(франц.)*.
** Люба сестро *(франц.)*.
*** Чудово! *(Франц.)*
**** Мадам, Зізі просто неможлива *(франц.)*.
***** Що там таке? *(Франц.)*
****** Вона мене лає, вона мене дражнить *(франц.)*.
******* Ви самі надто суворі! *(Франц.)*
******** Чудово! *(Франц.)*
********* Це занадто! *(Франц.)*

Анна Петрівна *(до Михайла)*. Оставь, пожалуйста! Ты доведешь меня до мигрени.

Зізі проходить здаля.

Зизи, Зизи! Ступай сюда!

Зізі підходить з опущеними очима.

Анна Петрівна. Что это ты творишь, дрянь? Чтобы я еще от вашего братца выговоры получала?

Бєлохвостов. Ах, ma cousine *, не обижайте моей крошечки! Ко мне, Зизюк, под мою защиту! Дядя в обиду не даст!

Зізі *(підбігає до Бєлохвостова, плаксивим голосом)*. Она сама... воображает много! Через... этого урода достается только.

Анна Петрівна. Они меня сговорились уморить! Я слабонервная, чувствительная — и вечно какие-либо дрязги! У меня голова не выдержит,— чувствую, что сейчас начнется тик... Недоставало еще, чтобы из-за вас *(до Жозефіни)* я слегла в постель! С пустяками в глаза лезет... Там в Швейцарии коров доила, а здесь обижается, если ребенок что-нибудь скажет.

Жозефіна сумна; Зізі пересміюється з Бєлохвостовим, і йдуть далі.

Михайло. Ne vous chagrinez pas! **

Анна Петрівна. Пожалуйста, без трагедий! Скажешь Павлу, чтобы сейчас пришел ко мне: у меня тик. Я такая слабонервная, чувствительная... *(Виходить)*.

Михайло підходить до Жозефіни й потіша її, проводячи по дорозі.

Павло *(за вікном)*. Ну, тепер — годі! Рушайте додому! Спасибі за увагу й слухняність!

ВИХІД IV

Пашка і Михайло.

З школи виходять діти з книжками, кунштуками ***; жарти і сміх стиха. Позаду кілька дорослих. Наостанці Пашка.

Старші. Ну, не пустуйте! Це вам не вулиця, а панський садок!

---

* Моя кузино *(франц.)*.

** Не сумуйте! *(Франц.)*

*** Кунштуки — малюнки. Тут — абетка з кольоровими малюнками.

Пашка входить і озирається кругом.

Михайло *(повернувся назад)*. Бідна оця Жозефіна! Поневіряється на чужині, без язика, без мови. Всяке аж сікається принизити, осміяти; а заступитись нема кому. І все ото гонить бідність та доля щербата! А матір яка немилосердна, жорстока! Гидко й здумати! *(Зуздрів Пашку й хутко підходить)*. А! Здрастуй, Пашко! І ти сюди прийшла? Яким способом? *(Подає руку)*.

Пашка. А вчитись до школи.

Михайло. Хіба?

Пашка. Авжеж! Думаєте — стара?

Михайло. Куди там! А тільки здивувало мене, що ти нічого перше не казала, а це здумала.

Пашка. А що ж? Захотілось вивчитись на ѓулянках читати, щоб і самій можна було бавитись отими книжечками, що ви приносили: такі занятні та втішні!

Михайло. Добре, добре єси задумала. І вивчишся?

Пашка. А чому ж ні? Аби хіть.

Михайло. А трудно здалося?

Пашка. Не так трудно, а якось ніяково з малими сидіти. От Варка Горбанівна перше ходила, то ще й проказує, аж соромно.

Михайло. Пусте! Шкóда, шкóда, що я не знав: я б зайшов сам проказати... А Катря де? Може, тут?

Пашка. Ні, вона дома; у неї мати чогось слабує, то ні на кого кинути. А вона б охоча була вчитись, бо вже трохи й чита,— ще за батька почала.

Михайло. Ти б її, Парасю, серце, привела коли, то ми б разом і вчилися.

Пашка. Добре. А що, вам подобається?

Михайло. Кому ж вона не до вподоби? Дуже гарна та мила. Оченята, брівоньки — в світі нема!

Пашка. Чи ба, як у око впала! А от ви стережіться залицятись до неї.

Михайло. Або що? Хіба не можна любувати красою, тішить серце розмовонькою дівочою?

Пашка. Та то, що у неї Дмитро є.

Михайло. Хто ж це?

Пашка. Ковбань, парубок; годованцем був, а тепер сам хазяйнує. Вони змалку з Катрею, як брат з сестрою: певно, швидко й поберуться. *(Зітхає)*.

Михайло. Ну, то й щасти боже; а мені що до того?

Пашка. А то, що Дмитро дуже заздрісний, завзятий і Катрю коха без душі. *(Зітхає).*

Михайло. Про мене, Семене, аби я Йван!

Пашка. Так-то так! А як здиба вас з Катрею, то буде лихо.

Михайло. Овва! Злякались!

Пашка. Ні, далебі,— він страшний!

Михайло. Ти чорзна-що, Парасю, верзеш! Чого ж йому казитись? У вас, як тільки постóяти з дівчиною, побалакати,— то вже й язики чешете. Хіба не можна чесно та мило бавити часу без усяких зальотів? Хіба не можна просто товаришувати, дружити, як людина з людиною, а треба конечне любощі замішати?

Пашка. Розказуйте, розказуйте! Так і повірили! Щоб ото ваш брат ходив до нашого так тільки, аби час пробавити, а щоб про інше й на думці не мав?! Ще парубок — може, а що пан — зроду!

Михайло. Та я за панів не обстоюю!.. Але, здається, я нічим не образив нікого, а зо всіма вами щиро, як з рівними.

Пашка. Крий боже! За вас всі чисто... і Катря так,— боже! Питала навіть, чого пана Михайла третій день не видко?

Михайло. Невже питала?

Пашка. І не раз. Та вас-таки, певно, в любистку купали, бо всі дівчата за вами аж-аж-аж! А Катрі й надто сподобались. Тільки й мови, що про вас...

Михайло. Брешеш!

Пашка. Далебі!.. Ага!.. А чого почервоніли? А тільки що казали! *(Сміється).*

Михайло. Де там почервонів? Пустуєш! То у мене звичка така... Адже, пам'ятаєш, як була маненькою у дворі та вмісті гралися, то було цукеру тобі вкраду, та зараз і піймаюся: спитають тільки, а я й спалахнув!

Пашка. Пам'ятаю, пам'ятаю — ви добрі були. Ну, прощавайте ж!

Михайло. А ти куди тепер?

Пашка. Піду до Катрі; може, витягну.

Михайло. Піди, голубко, та виклич гуляти. Сьогодні ж неділя.

Пашка. Заманулося? Ну, добре, добре! *(Вийшла).*

Михайло. Будь ласка!

ВИХІД V

Михайло і Павло.

Михайло *(до себе)*. Жартівлива, але щира. Тільки, що вона постерега? І чого я почервонів справді? Чого я зрадів так?

Павло *(виходить до дивана)*. Михайло! Ти тут?! А чого ти не прийшов допомогти?

Михайло. Спізнився купанням, а тут перебили ще наші: кузен Білохвост приїхав.

Павло. Ага! А я так натомився, що й рук не зведу. Дай тютюну!

Михайло. Може, сигари хочеш? Добрі.

Павло. Цур їм, то панські витребеньки! А мені ке лишень міцного; якби махорки, то ще лучче!

Михайло. А сигари — ласощі? *(Подає тютюн)*.

Павло. Атож! Мені от треба затягтись міцним чим, щоб у грудях одлягло, бо переговоривсь; а вашому братові, білоручці, сигару в зуби для того, щоб пахучим димом дурманить нерви та придумувати собі заласні картини та мрії.

Михайло. По-твоєму — кожна приятність, кожна втіха, то трохи чи не карна провинність? Аж досадно, їй-богу!

Павло *(закурює)*. А ти, мій голубе, розкинь розумом, що кожна така приятність для одного коштує неприятності для багатьох.

Михайло. А! La propriété c'est le vol? * Чули! Не згоден: довго ще вона світ підпиратиме, та й хто його віда, коли її знищать? Егоїзм — підвалина усьому; треба його тільки направляти добре та викохати в противагу йому другу силу не меншу — любов!

Павло. Ф'ю! Ф'ю! Уже окульбачив свого Пегаса, сів на кохання?

Михайло. А що? Може, зречешся од цієї сили?

Павло. Хто каже? Тільки у здорових людей вона єсть присмака до приязні, до спілки, що зв'язує людей ради вищих пориваннів, ради діла, а ви, пани, покладаєте на це діло життя, і як не заноситесь в хмари — своїми ідеями, своїми замірами народові послужити, а все оте зложите перед першою спідницею.

Михайло. Ти дуже гостро судиш: не всіх же

---

* Власність — це крадіжка *(Прудон)* *(франц.)*.

рівняти до розбещених лодарів, золотих ласунів? Так би прийшлось і віру в чоловіка згубити!

Павло. Та от... вибач на слові, хоч би запитати й тебе: чого ти став учащати на вулицю?

Михайло (*змішавшись*). Що ж, ти й про мене?.. Я тобі, Павло, не дав приводу мене кривдити?

Павло. І в думці не маю, а все ж таки я б обачніш поступòвувавсь...

Михайло. Як? Що на вулицю ходжу? Так ти навіть проти єднання з народом? Небезпешно, значить, з ним знатись, споучати його, хоч би етнографії ради...

Павло. Яка там етнографія! Чого лукавиш? Спіднички тягнуть... Ти ж мені недарма живописав якусь Катрю поетичними кольорами!

Михайло. Не ждав я, щоб ти мене за бидло вважав!

Павло. Не за бидло... а тільки я добре знаю ваші ледачі нерви: отак вразить яке-небудь свіже личико — ви зараз і ну упадати, залицятись — така вже ваша вдача... Панича ж порива поезія, примха, а дівча молоде, дивись,— і підбите навіки.

Михайло. Тільки подлячі ледаща здатні на те! Павло, не зневажай мене; я б себе сам зненавидів, коли б таку думку мав!

Павло. Вірно: навмисно ти паскудства не зробиш; але запалившись, стратиш розум в загáрі...*

Михайло. Ніколи в світі! Будь я проклят всіма, хто мені дорогий!

Павло. Дай боже! Але все [ж] краще не грай з вогнем, не дратуй ні своїх, ні чужих нервів... щоб, бува, несподівано не закінчити своєї справи мерзотою...

Михайло (*ображено*). Значить, я на мерзоту здатний? З доброю шаною ти на мене дивишся! Спасибі!!

Павло (*тисне руку Михайлу*). Не сердься, друже: я тебе люблю за твоє серце чуле та добре; але воно й надто м'яке. Для того-то й кажу: стережись!

ВИХІД VI

Ті ж і Аннушка.

Аннушка (*вбіга*). Павло Платонович! Гдьо вн? (*Побачивши Михайла*). Ах, як я спужалась!

* Загар, загара — запал, пристрасть.

Михайло. А ви не пужайтесь, щоб, бува, вави не було.

Аннушка. Надсмешники!

Павло. Чого там мене треба?

Аннушка. В баринє тік. Просють, щоб сю минуту прийшли.

Михайло. Що се ти вигадала «тік»?

Аннушка. Звьосно: галава балить.

Павло. А! Не люблю я з цими слабими паніями возжатись!

Аннушка. Просють очінно, штоб зараз, пущай безпрімьонно.

Павло *(з досадою)*. Та піду вже! *(Іде)*.

Михайло. Не ламай, будь ласка, хоч при мені язика по-собачому!

Аннушка. Я не виноватая, што міньо по-благородному грамоті вивчено. З міньо так требують... Ви мене вчіть *(маніриться)*, то я вже буду як слід, по-мужичому, коли вам хочеться...

Михайло. Хочеться! Цигане, цигане, якої ти віри? А якої тобі треба?

Аннушка. На вас не догодиш.

Михайло. А ти лучче і не догоджай всякому.

Аннушка. Не всякому, а вам то́льки. *(Наближається, заграє)*. Забули?

Михайло. Ну, про ме́не і далі посунеш: минулося! Мене нудить од таких лакузованих перевертнів.

Аннушка *(образилась)*. Куди ж нам? Певно, з мужичкою якою знюхались! *(Іде)*. Посмотримо!!

Михайло. От, освіта лакейська яких покручів робить! З якого боку не глянь — паскудство. Але й Павло крайній песиміст! У всякій мали́зні бачить злочинства! Та так же й жити не можна?.. Піти ще приготувати набої: може, качок на Росі здибаю. *(Іде до офіцини)*.

ВИХІД VII

Іван Андрійович і Шльома входять з бокової доріжки.

Іван Андрійович *(в халаті, з люлькою, все пихтить)*. Так трудно, кажеш, віддати пшеницю за десятий?

Шльома. Ох, вельможний пане, трудно! Такий тепер народ, такий!.. Тільки плюнеш,— далебі, так!

Іван Андрійович. Що ж вони, каторжні, кажуть?

Шльома. Та кажуть,— пан з нас із жили тягне, а йому ще хоцетьця олію видушити! Гвульт! Не підемо, та й уже! У нас, спасибі богові та цареві, свої наділи єсть, буде коло цого поратись, а пан нехай свого сам жне! Минулись ті роки, що розпирали боки!

Іван Андрійович. Ач, гадюки! Це бунт! От випустили на волю гайдамак! Ти мені приготуй кілька свідків, то я до станового бумагу: покажу їм, скручу!

Шльома. Щоб гірше не вийшло! Жнаєте шьо, вельможний пане? Краще їх прикрутіть ж толокою. Якшьо пан заборонить проганяти товар через скарбове толока, то їм нікуди буде й ж хати випхнутись.

Іван Андрійович. А що думаєш? Нехай пасуть, прóкляті, по своїй пшениці!

Шльома. А пан тоді що скаже, то й мусять. Поки, вельможний пане, отого хлопа не взяв у лещатах, то він, вибачайте, як швиню борсається; а як його з чуприном тримаєсь, то воно робиться, жвиняйте, таке мняке, як віск; хоч до рани клади!

Іван Андрійович. Добре, добре, Шльомо! Перекажеш від мене це Степану. О, ти в мене добрий зух!

Шльома. Жартує пан. А я таки, правду казати, жнаю, як того хлопа обійти; раз у раз ж ним у корчма гешефти ружні веду; то треба — хитро. От я вельможному пану скажу, що як їх прикрутити добре штрапами та толокою, то можна буде оті кучугури з піском їм слічно * продати, взяти гіт ** гроші! Хе-хе-хе!

Іван Андрійович. О? Оце б штука була дуже ползительна. Ти, Шльомо, розкинь тут своїм жидівським розумом, то будеш мати десять процентів.

Шльома. Цц-цц-цц! Далібуг, антик буде! Тільки, пане, коли б нам не пошкодив навчитель?

Іван Андрійович. Який? Оцей кудлатий Павло?

Шльома. Він. Часом бачу — на вулиці шепоче, а то й коло корчма... Воно розтлумаче, то й буде ферфал міт ганцен *** постройка.

Іван Андрійович. Доброго гостя привезла нам пані! Одгодували, а він так дякує! От якби накрити,

---

* Слічно — гарно *(польськ.)*.

** Гіт — хороші *(євр. з нім.)*.

*** Ферфал міт ганцен — пропала вся... *(євр. з нім.)*.

велике б спасибі було! Безштанько чортовий! Се він, се його діло і за жнива; люде були як люде, а тут, дивись,— сколотились!

Шльома. Шьо мужик? — клямка, кавалок жалізо, а його вчать!

Іван Андрійович. Треба цій школі кінець положити: годі іграшок!.. А що, як нащот грошей?

Шльома. Ох, таке тепер на світі, цур йому! Ніхто нікому не віре... цц-цц-цц! Далібуг!

Пані з Павлом проходять мляво через кін. Іван Андрійович з Шльомою одходять далі і жваво балакають.

ВИХІД VIII

Іван Андрійович, Анна Петрівна, Павло і Жозефіна.

Анна Петрівна. Така тоска, нудота... нерви розбиті. Тільки ви мені хоч трохи помагаєте; хоч почитаєте, слово розумне почую...

Павло. Вам би краще було тільки перележати в покої, а ви шпаціруєте.

Анна Петрівна. Чисте повітря... Там от в холодку приляжу... Прочитайте що-небудь! Взяли Авдєєва «Подводный камень»?

Павло. Та взяв. *(Набік).* От причепилась потороча!

Проходять далі.

Іван Андрійович *(до Шльоми).* Так поїдь-таки, поїдь, розстарайся, бо мені аж-аж треба!

Шльома. Слухаю, пане! *(Пішов).*

Жозефіна виходить з другого боку, смутна.

Іван Андрійович *(зуздрівши).* А! Мамзель! Мамзель!

Жозефіна. Ах, се фі сама!.. Я шкаль madame.

Іван Андрійович. Чого ви такі смутні? Ходіть побалакаємо!

Жозефіна. Qu'est-ce-que c'est * балякá?

Іван Андрійович. Хе-хе-хе! Парле, парле...

Жозефіна. Oui? Балякé?

Іван Андрійович. Та йдіть-бо, сядемо тут та гарненько, любенько і поговоримо.

---

* Що означає *(франц.).*

Жозефіна. Мне не мошна́... очень трудно, bien difficile... *

Іван Андрійович. Чого там трудно? Ви не лякайтесь; потрошку...

Жозефіна. Нет трошка́... моя трошка́ не може́.

Іван Андрійович. О, бодай вас!.. А як же? Ось сідайте!

Сідають на дереві.

Які в вас славні ручки!

Входить Харлампій і крадеться тихо.

Жозефіна *(не дає руки)*. M-eur, vous me faites des compliments? **

Іван Андрійович. І очки славні... чим ви їх закаляли?

Жозефіна. Comment? ***

Іван Андрійович. А подивіться, які чорні! *(Хоче обняти)*.

Харлампій кашляє.

Жозефіна *(встає)*. Я так не хотіль! Laissez moi tranquille! ****

ВИХІД IX

Ті ж і Харлампій.

Іван Андрійович *(з досадою)*. Чого тобі треба?

Жозефіна хутко пішла.

Харлампій. Та там, вельможний пане, люде прийшли.

Іван Андрійович. А чого їм?

Харлампій. Загнали на спашу гусей, чи що.

Іван Андрійович. Ага! Побалакаємо, побалакаємо, голубчики, лебедики!

Пішли.

---

* Дуже важко *(франц.)*.

** Пане, ви кажете мені компліменти? *(Франц.)*

*** Як? *(Франц.)*

**** Дайте мені спокій *(франц.)*.

ВИХІД X

Пашка і Катря виходять з кінця кону по той бік баркану.

Катря *(зупинившись коло хвіртки)*. Ну, іди ж ти, а я тут почекаю.

Пашка. Ходім разом.

Катря. Не піду.

Пашка. Чому? Туди всі ходять; он до того будинку: там і школа.

Катря. Я й тут постóю.

Пашка. Чого ти боїшся? Не вкусить. От розкажеш і за матір — чим і як слаба.

Катря. Та про це діло, то, може б, до знахарки краще...

Пашка. То таки лікар, вчений, а то... Он і люде всі дякують, що пособля.

Катря. Та я тим тебе і послухала, що ти про матір нагадала, а сама б зроду не насмілилась...

Пашка. То й добре: от і за матір порадимось, і прогуляємось до Росі, бо ти все дома та дома,— аж занниділа.

Катря. Гуляти,— то дарма; а от лікар, чи й піде? Ми бідні...

Пашка. Що ти? Він такий добрий; до самого найбіднішого піде; коло слабого аж упада, а як той не слуха, чи з'їсть, що не велене,— то й вилає добре!

Катря. Він сам тут сидить? Чи й...

Пашка *(підморгує)*. Там і панич.

Катря. Геть!

Пашка. Та ну, справді, ходім! Адже ти хотіла й до школи ходити і про Михайла питала, що не видко, а тепер затялась!

Катря. Та ти мене й тоді на вулицю потягла і тепер...

Пашка. А може, скажеш, Михайло не гарний?

Катря. То що?

Пашка. Як одягне жупан, та дорогим поясом підпережеться, та сиву шапку набакир,— і очі б видивилась! Куди нашим парубкам до його! Вид біленький, вус чорненький, брови на шнурочку!

Катря *(засоромившись)*. Та годі вже! Чи так закохалася!

П а ш к а. Хто б говорив?.. У самої тьохкає, а вона на другу!

К а т р я. Отакої!

П а ш к а. Такої ж! А як загра на гармо́ніку, то аж душу тягне: часом і плакать хочеться, а часом так весело серце заб'ється, що й господи!

К а т р я. Він і співа славно, голосно так та чуло; та все наших пісень, тільки таких, що я й не знаю... слухала б і не наслухалась!

П а ш к а. Бач, для тебе й співав!

К а т р я. Чого для мене? Так прийшлось. Знаєш, я боялась перше і слово промовити з паничем, а він — нічого, зовсім простий, ласкавий: розказує таке все цікаве, а часом смішне, і так звичайно, з великою шаною... Я потроху розбалакалась, як з парубком, та аж злякалася.

П а ш к а. Чого? Ото дурна! *(Засміялась)*.

К а т р я. Е, тобі смішки, нічого, бо змалку до панів призвичаєна,— у дворі була.

П а ш к а. Такі ж люде. Ну, ходім же, ходім! Чого ми будемо тини підпирати, коло хвіртки стояти? *(Тягне Катрю за рукав у садок)*.

К а т р я *(озираючись)*. Як тут славно! Квітки які хороші, дух такий...

П а ш к а. Хіба ти ніколи не була?

К а т р я. Ні, вперше. А то куди оті широкі стежечки?

П а ш к а. До горниць, до ставка. Хочеш — я тебе кругом обведу?

К а т р я. Ні, ні, не хочу. На мене й без того якийсь ляк напав... неначе порвалося що, як переступила порога: так серце щось здавило, мов руками, аж защеміло всередині... Ходім звідси мерщі, бо мене чогось і сум, і страх огорта... краще другим разом.

П а ш к а. Вигадай ще!

ВИХІД XI

М и х а й л о, К а т р я і П а ш к а.

М и х а й л о *(виходить з рушницею на ганок)*. Тібора!! Тібора!! Ісі! І де вона забігла? Зіпсують чисто собаку! *(Зуздрівши дівчат)*. А!! Здоровенькі! *(Підходить, подає руки)*. Спасибі, що прийшли.

П а ш к а. Та насилу затягла; так боїться вас, що й глянути не хоче.

К а т р я. Ви не слухайте її, то вона жартує.

П а ш к а. Далебі! А хочеш, розкажу зараз, що ти тут казала і про кого?

К а т р я *(сіпа Пашку)*. Що ти? Борони боже! *(До Михайла)*. Ви не слухайте її... вона такого...

М и х а й л о. Та чи я ж повірю? Хіба я не знаю Пашкиних пустот!

К а т р я. Не вірте, будь ласка...

П а ш к а. Ні, ні! Не бійся! То ми сюди на гу́лянках зайшли з вами чи з Павлом Платоновичем порадитись: у неї матір слабує.

М и х а й л о. О? Давно? Що ж такого?

К а т р я. Та вони слабують давно, ще з того часу, як батька деревом прибито. То все якось перше ходили, а це, не знаю й чого, гірше сталося: сказать би, натрудились,— так я вже ж і до хазяйства нікуди не допускаю. Так боюся за маму, одведи мати божа! Нас двойко тільки й на світі: ото вся моя й роди́на!

М и х а й л о. Не тривожся, голубко; я з Павлом навідаюсь. Де ваша хата?

К а т р я. На Горбанівці; зараз за цвинтарем, коло тополі.

П а ш к а. Та от ми підемо з Катрею до Росі нарвати квіток та зілля; то, назад вертаючись, і вас проведемо.

М и х а й л о. Або краще — я Павлові скажу та сам до вас на Рось вийду, а звідти укупі й підемо.

К а т р я. Спасибі вам. Коли б помогли мамі!

М и х а й л о. Не бійся, серце: Павло добрий лікар. Нічого не пожаліємо, вирятуємо.

П а ш к а. А я не казала? *(До Михайла)*. А на вулицю сьогодні вийдете?

М и х а й л о. А ви будете обидві?

П а ш к а. Авжеж!

К а т р я *(до Пашки)*. А мати як?

П а ш к а. Ет! Будемо, будемо! Ви ж, дивіться, й гармонію принесіть.

М и х а й л о. Гаразд. Приходь же й ти, Катре; ми до матері оце зайдемо, дамо лікарства,— то чого ж?

П а ш к а. Нема чого й говорити: мати ж не така слаба, щоб не здужала й встати. А тобі треба і розважити себе, провітритись.

Катря. То й прийду уже.

Пашка. Ну, ходім же до Росі. Ми там коло млина будемо.

Михайло. Добре, добре.

Катря. Прощавайте, спасибі вам.

Пашка *(за хвірткою)*. Так прийдете?

Тихо пішли.

Михайло. Я зараз! *(Любує здалеку на Катрю).*

ВИХІД XII

Михайло сам.

Михайло. Яка хороша, хоч малюй! А погляд, погляд... такий уже лагідний, чисто янголиний! Сердешне голуб'ятко! Сирота ще: сама-самісінька. Хоч би матері її пособити! Так просила, аж слізки бриніли на оченятах... Ех, Павло, Павло!! Плетеш ти дурницю: життя має свої права, і проти них воювати годі! Та на біса б і колотивсь цілий вік чоловік, якби не загорював якої втіхи? Навіщо б поневірятись і лити кривавий піт над працею, коли б не мати таких одрадісних хвилин у житті? Чого тікати від краси? Який там гріх — одволожити поезією душу? — Буду, конечне буду!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Глухе місце на березі Росі. Праворуч млин і місток до його з кручі. Ліворуч — якась пустка, руїна; за нею — темний ліс. Просто — крутий берег і кручі Росі, кущами уквітчані. Чудовий краєвид. Місячна ніч.

ВИХІД І

Пашка, Параска, Пріська, 1-а, 2-а дівчина й інші.

Дівчата *(сидять картинно на березі, на мостику, коло млина)*.

Ох і зійди, зійди, зіронько та вечірняя,
Ох і вийди, вийди, дівчинонько моя вірная!

Неподоба зірці до місяця та зіходити,
Неподоба дівці до козака та виходити.

Рада б зірка зійти,— чорна хмара заступає,
Рада б дівка вийти,— так матінка не пускає!

Ой і зійшла зірка, усе поле освітила,
Ох і вийшла дівка, козаченька звеселила.

Параска. Коли б сьогодні панич Михайло прийшов та з гармонією: от би весело було! Як він гра славно!

2-а дівчина. Е, діждешся! Уже його, може, тижнів зо два і в вічі ніхто тут не бачив.

1-а дівчина. Чого він справді перестав ходити? То було що божого дня, а то — як одрізав.

Пріська. Чого? Хіба не знаєш? У Дзвонарівни застряв,— і днює й ночує.

Параска. Чого ж панич до неї ходить?

Пріська. Чи тебе мама не п'яною привела? Дивіться, люде добрі, яка маненька, наче з капусти вискочила.

Усі сміються.

Не дивно, якби парубок ходив, ну — сватати дума; а паничеві — звісно чого...

Параска. Чого ж?

Пріська. Тю на тебе! Та вона — навіки дурна!

Сміх.

Пашка *(сиділа трохи пóдаль, за остатніми фразами зверта увагу)*. Чого плещеш? Чого славу пускаєш? Від кого ти чула? Що ти знаєш?

Пріська. Аннушка казала.

Пашка. Така ж, певно, мерзенна плетуха, як і ти?

Пріська. Та ти не дуже-то!

Пашка. Та й ти дивись, щоб тобі Дмитро не повернув потилиці наперед. Совісті не маєш, оббріхувати дарма бідну дівчину, та ще сироту!

Параска. Та то вона з заздрості: досадно, що за нею такий гарний панич не впада.

Пріська. Подавись ти ним тричі! *(Відходить далі)*.

Деякі. Та годі вам сваритись!

1-а дівчина. Про кого се річ? Про яку дівчину?

Пашка. Про Катрю Дзвонарівну. В неї, сердешної, мати слаба, так панич з лікарем Павлом навідують її і корують, а вона, з доброго дива, он як паскудить!

2-а дівчина. Гріха не мають!

Пашка. Довго ославити! У дівки, може, тільки й посагу того, що честь.

1-а дівчина. Та Катря ж, здається, заручена з Дмитром Ковбанем?

Пашка. Ні, вона, певно, за його не піде.

Параска. Чому? Він такий славний!

Пашка. Мало хто не хороший? Може, іноді чоловік би себе надвоє розірвав, щоб того щастя-кохання добутись, а як нема долі, не судилося — то й ковтай тільки нишком сльози!

ВИХІД II

Ті ж, Євстрат, Панас і інші парубки. Парубки виходять до дівчат, здоровкаються гуртом і попарно.

Парубки. Здорові!

Дівчата. Здорові! Чого пізно?

Другі дівчата. Де вас чорти носили? Уже по других вулицях тини підпираєте?

Парубки. Атож!

Деякі парубки. Думаєте, що кращих не знайдемо?

Дівчата. Куди вам, гиряві!

Євстрат. Куриного товару кільки хоч!

Панас. Дешевий!

Дівчата. Ех, ви, голодранці!

Сміх.

Деякі паруються і одходять далі, а то на одшибі сідають на кручі; деякі на переднім кону, коло млина. Картинні грона. Ближче всіх на кону Пашка, 1-а дівчина, Панас і Євстрат.

ВИХІД III

Дмитро, Панас, Євстрат, парубки і дівчата.

Дмитро *(виходить тихо і озира дівчат, шукаючи когось)*. Нема. І сьогодні не вийшла, а обіцялась: все коло матері. Сам то з хурою, то коло буряків, мов у каторзі; прийдеш додому, ждеш тії хвилини, як сонця божого, щоб перекинутись тихим, люб'язним словом, а тут у хаті чужі — лікар, а надто панич той... Така досада! Чорзна-які думки у голову лізуть!.. Дати їм волю — то й... Краще зараз оцю голову розбити! *(Зуздрівши Пашку)*. Здрастуй, Параско!

Пашка *(вітається)*. Здрастуй!

Дмитро. Не приходив сюди ще лікар?

Пашка. Ні, не було. А що?

Дмитро. Та то він обіцявся до людей вийти, порадити, як боронитись од пана, бо поїдом їсть... та щось і нема.

Пашка. Може, хто задержав; коли обіцяв, то вийде.

Дмитро. А не бачила ти оце увечері Катрі?

Пашка. Бачила.

Д м и т р о. Не казала вона, чи вийде, чи ні?

П а ш к а. Казала, може, й вийде.

Д м и т р о. А не було ще?

П а ш к а. Ні.

Д м и т р о. Чого б же вона зосталася, не знаєш ти?

П а ш к а. Може, коло матері...

Д м и т р о. Хіба погіршало?

П а ш к а. Боронь боже!

Д м и т р о. Так чого ж? Мати ж і встають уже, та й Степанида коло їх ночує; Катрі б слід і розважитись чим-небудь: аж змарніла...

П а ш к а. А тобі дуже шкода Катрі?

Д м и т р о. Атож!

П а ш к а. Так що, якби, крий боже, вона вмерла...

Д м и т р о. Господи! Хіба Катря слаба? Може, лікар казав? Не затаюй, Христа ради!

П а ш к а. Як ти її любиш!

Д м и т р о. Довго ти будеш з мене жили тягти? Кажи все! Вкинула вогню, так печи разом!

П а ш к а. Заспокойся! Катря нічим не слаба,— здорова; то я так хотіла тільки спитати, чи ти б її ніколи не забув?

Д м и т р о. Бога ти не боїшся жартувать таким словом; та ти все їдно, що ножа мені у серце встромила та й повернула ще тричі!

1-а д і в ч и н а *(до Євстрата)*. Як побивається за Катрею!

Є в с т р а т. А Катрі про його, може, й думки нема.

1-а д і в ч и н а. Тут оце розказували... *(Щось шепоче)*.

Є в с т р а т *(засміявся)*. Унадився, значить, журавель...

Д м и т р о *(прислухався, завважив)*. Хто ще там шипить? Хто згадує Катрю?

Є в с т р а т. А хоч би й я! Хіба вона преподобилась уже, що не можна?

Д м и т р о. Дивись, часом, щоб я твого паршивого язика з пельки не витяг!

Є в с т р а т. Чого ти сікаєшся, чого лаєшся?

П а н а с. Що ж це, не можна про Катрю й пожартувати? Хіба вона заручена з тобою?

Д м и т р о. Хоч і не заручена — дарма! Вона — сестра мені, і рідніша за всіх вас укупі! Мене як хоч ви-

лай, а за неї я перерву горлянку кожному! Гріха не побоюсь! *(Пішов)*.

Євстрат. Чи він не сказився?

Панас. Цур йому! Не чіпай! *(Зирнувши на гай)*. Гля! Чи то не пані у білому маячить? Ходімо далі!

Ідуть назад.

Пашка *(стояла замислена)*. Як він її любить! *(Теж, зітхнувши, пішла)*.

ВИХІД IV

Ті ж та Аннушка й пані.

Анна Петрівна. Какая тут глушь! Я ни разу, кажется, еще не была в этой части парка? Что это за развалина? *(Сіда на колоді)*.

Аннушка. Не знаю, што воно білó. Там под низом льох, такой довгой, просто вужасть! Я раз туда хотєла полєзти, да так спужалась...

Анна Петрівна. Тут и девки гуляют?

Аннушка. Да, девушки з кавáлерами, з вечора натірально.

Анна Петрівна. Ты говорила, что сюда и Павел Платонович ходит?

Аннушка. Да, я їх видєла здєсьдечки нєсколько разов.

Анна Петрівна. А взгляни, не идет ли? Смотри не пропусти; да посторожи там...

Аннушка *(одходячи, набік)*. Сторожи! Вона тут рандєвою заніматиметься, а ти на часах стой... Ех, життьо! *(Іде далі)*.

Анна Петрівна. Как эта таинственность, неразгаданность отношений обновляет силы! Ах, сколько их прожито! Какая вереница воспоминаний! И вот закопаться в этой глуши, где ни души не отыщешь?.. Павел меня очень волнует: такая нетронутая, сильная натура.

Парубки і дівчата *(стиха співають)*.

Ой місяцю, місяченьку, зайди за комору:
Нехай з своїм милесеньким трошки поговорю!
Ой місяцю, місяченьку, і ти, зоре ясна,
Та світи там по подвір'ю, де дівчина красна!

Анна Петрівна. Поют? Где это? *(Встає і прислухає).*

Дівчата. Гляньте, чи не пані йде?

Парубки. Мабуть. Рушаймо!

Розходяться парами, обнявшись, співаючи.

Ой зацвіла маківочка, зачала бриніти;
Іде козак від дівчини,— починає дніти!

Анна Петрівна. Песни, объятия, свобода наслаждений... Ах, как это вновь меня наркотизирует! Дрожу, как девчонка; так жарко в груди,— кровь даже бросилась в лицо... До сих пор я не могу привыкнуть к минуте ожидания, быть хладнокровной... Что это? Жизненность сил или жгучесть темперамента, порода?

Аннушка *(вернувшись).* Как будьто што-то пройшло, та завернуло направо — может, і воні.

Анна Петрівна. Пойдем навстречу.

Ідуть направо.

ВИХІД V

Катря і Пашка.

Пашка. Тут Дмитро за тебе було таку бучу збив, що трохи нещастя не було!

Катря. Ох мені лихо, чого?

Пашка. Та так абичого... більш розсердився, що тебе не було.

Катря. Що мені в світі робити? І Дмитра шкода, і не знаю, що йому й казати!

Пашка. Хіба з Дмитром у тебе що вийшло?

Катря. Боронь боже! Тільки він за мною душі не чує, а мене... в черниці тягне.

Пашка. Та що це з тобою сталося?

Катря. Хто його зна: чи мені наврочено, чи у мій слід хто вступив? Все одно та одно на думці... не дає мені ні робити, ні спати!

Пашка. Що ж то, Катрусю?

Катря. Так... нічого... нудьга тільки... Тут нема нікого на вулиці, не приходив ніхто?

Пашка. Про кого ти питаєш? *(Дивиться їй пильно у вічі).*

Катря *(похнюпилась)*. Так собі... про всіх, що були.

Пашка. Брешеш! Про панича Михайла. Ой дивись, чи ти не закохалась?

Катря. Що ти? Що ти? І не говори мені про це!

Пашка. Чому ні? Хіба гріх? Нам, сестро, не заказано ще любити, кого серце схоче: не запродані ще нікому! Та й, правду кажучи, хіба Михайло не красень? А як стане коло тебе, то хто його зна, де й знайти таку другу пару!

Катря. Цить!.. Бога ради!.. Занапастила ти мене!

Пашка. Я? Чим?

Катря. Як я просилася в тебе, як молилася, щоб не йти на вулицю дивитись на паничів: прочувало серце погибель мою... А ти таки пристала та й пристала.

Пашка. Ну?

Катря. Я ж і послухалась, пішла... та од тієї ночі сама себе не спочуваю: мов отрути напилася! То була я собі пташкою вільною,— співала, щебетала, сміялася; на всіх мені весело було дивитись, світом божим радіти; а теперечки потемрів світ мені, якась гадина вп'ялась в моє серце, сушить його, п'є кров мою! Навіть матері в очі важко глянути: вони так люблять мене, так побиваються,— а у мене в серці — тільки ворог мій, а у мене в думках — одно та одно: тільки б його побачити, тільки б його послухати... Як же ти не загубила мене, як не загубила?

Пашка. Чого ж ти побиваєшся? Чого гризеш себе? Коли б ти закохалася, та твоє кохання зневажили,— то було б горе... Таке горе!.. Ох, і не вимовиш!.. Глянь на мене, яка я стала? А ти щаслива: тебе панич коха, душі не чує. Може, ні, скажеш?

Катря. По чому ти знаєш, по чому?

Пашка. Шила в мішку не втаїш. Хіба ти сама не бачиш? Та й по очіх пізнати можна зараз: як гляне на тебе, то аж на виду міниться!

Катря. Ні, як йому любити мене, коли я нерівня? Він добрий, шанує нас, помагає... а мені тим ще гірше завдає жалю. То було поки не ходив він до матері, то я ще сяк-так з своїм серцем вагалася; а як став ходжати до нас, став зі мною балакати, учити мене, то своїм тихим голосом та словом ласкавим витяг усю мою душу, вийняв цілком моє серце...

П а ш к а. Чудна ти якась: другі ждуть того кохання, як щастя, а вона руки лама.

К а т р я. Що ж з того кохання? Мука одна!

П а ш к а. Вільному воля: і собі пригадувати муки, і коханому серце в'ялити.

К а т р я. Що ж би ти зробила? Що?

П а ш к а. Я? Кохала б, жила, землі під собою не чула! Пригортала б миленького свого, милувала б, цілувала б його — до загину, до пропаду...

К а т р я. Схаменися, що говориш ти? Як у тебе язик повернувся на такі речі? Подумай тільки, де сумління твоє!

П а ш к а. Ет!

К а т р я. А мати? А батько? А люде?

П а ш к а. Що мені до батька, до матері, як оддала я своє серце дружині, а вони стоять на дорозі! А люде?.. Ні, не така я! Не двічі жити, а раз!.. Ух, натішилася б вільною волею, а там... а там, хоч і поневірятися вік цілий,— принаймні знала б хоч зá що?!

К а т р я. На людей би махнула? Слави не побоялася б?!. Може... не знаю... А як же б ти наплювала на матір, що й душі у тобі не чує? Як би ти приспала в своїм сумлінні її сльози? Ох, і подумати страшно!

П а ш к а. Не ронив ніхто по мені сліз, не зазнала я ласки, то й не зумію сказати, чи тяжко йти проти них, чи ні? А от як картають та волю над тобою показують,— то я добре знаю!

К а т р я. Та ти слухай, яка мені скрута: мати ледве одужали, слабі, безпомошні; тільки й думки у них, щоб мене швидче заміж оддати за Дмитра. Я було йому й слово дала... а тепер мені його тільки жалко... я мов кам'яна чи глуха яка зробилася: мати говорять, Дмитро закида, а мені немов хто за муром гомонить і не про мене. Я й ходжу, і роблю, та мов не своїми руками: усе мені здається, що я уже — не я, що я і не дома, а десь в іншому хорошому місці; тепло там, гарно, люб'язно — тільки от через річку перебрести... хтось кличе мене таким чулим голосом, ласкаві речі шепоче,— і такий на мене страх нападе, що оце зараз мене хтось дома прив'яже, каменем надавить, що аж затремчу... Я, певно, швидко умру!

П а ш к а. Крий боже, що вигадала!

К а т р я. Хоч би довідатись, дознатись, чи він... Гос-

поди, яка я дурна, божевільна! Чи впада ж нещасній синиці думати про ясного сокола? Що я йому?.. Та й на який кінець оце мені лихо? Нудьга тільки точить моє серце, мов...

Пашка. Господь з тобою! Слухай, Катре: коли ти така, то тобі треба залишити це діло. Ти переможи себе, здави серце; не бачся з паничем, забудь його...

Катря. Як же його забути, коли несила моя! От третій день не бачила і не знаю, що заподію з собою!

Пашка. Ти не зоставайся сама собі на самоті з такими думками; більше в гурті бувай! От ходім зараз за млин, на Деркачівку,— там тепер вулиця: може, хоч трохи розважиш своє серце.

Катря. В гурті ще гірше.

Пашка. Та ходім, ходім! Вдармо лихом об землю!

Виходять.

ВИХІД VI

Павло, пані, а далі Аннушка.
Павло виходить з панією з гущавини.

Пані. Невже ви думаєте, що я не понімаю нових ідей? Не... не... сочувствую им? Ужасно трудно.

Павло. Та ви не трудіться, пані, кажіть по-своєму: гражданку ми вчили.

Пані. Не кепкуйте! Я хочу пересилити себе, хочу вивчитись... своїй мові...

Павло. Навіщо вона вам? Адже з мужиками знакомства водить не будете?

Пані. А ви б уже хотіли, щоб я з простим, грубим мужиком рассуждала, одкривала ему душу свою? Не доставало! Та... що він і пойме!

Павло. Нічогісінько. Куди йому? Нечувстве́нний, правда-таки: з голоду пухне, та й то не чувствує!

Пані. Ну, це вже брехня, наговóри: швидче нас ограбили.

Павло *(набік)*. От тобі й зачепив! *(До неї)*. Та цур йому! Ще набалакаємось вдруге: тепер спати пора.

Пані. Ні, тривайте! То вам оддалеки здається — і село, і мужики... ідеальними, а сядьте на... собственнім хозяйстві,— не те заспіваєте!

Павло. Хранив господь: батько крав, та хоч дітям не лишив краденого.

Пані. Ви дуже... упрямі: я це по ваших чорних очах бачу... і ще... озлоблені; я понімаю вас... я вас довго із... із... ах!.. наблюдала. І знаєте, чому ви такі чорстві?

Павло. Цікаво?

Пані. От сядьмо тут на траві.

Павло. Та я й постою. *(Набік)*. От, не здихаюсь!

Пані. Ні, сідайте тут та пильно слухайте; я вам, як си... як другу казатиму.

Павло *(набік)*. Ну, нав'язалась потороча! *(Сіда й запалює цигарку)*.

Пані. Ви тим так, так... мрачно на все дивитесь, що ваше серце не гріли, певно, ласкою, любовію?

Павло. Байдуже паски, аби порося!

Пані. Признайтесь, вас ніхто ще не кохав гаряче... страстно? Щоб аж дух захватывало?

Павло *(набік)*. Куди це вона гне? *(До неї)*. А вам навіщо?

Пані. Навіщо? Ах, коли б ви знали! *(Схиляється потроху до його на плече)*. Моя душа теж одинока; так прожила вік, щастя не знаючи. Оддали мене заміж молоденькою за этого старого... Що я понімала? Я так боялась перед вінчанням, а прийшлось... разочаруватись! Ви не можете повірить, яка у мене палка́ натура; а тут літа свої трать... в томлении...

Павло *(набік)*. Розманіжилась баба! *(До неї)*. Так ви, значить, томитесь через гарячу натуру: яка ж тут рада?

Пані *(зляга більш на Павла)*. Яка? *(Бере злегка за чуба)*. Плут этакой!!.

Павло. Ох! Не злягайте так: бо ви, нівроку, аж плеча не чую.

Пані. Який ви грубий з женщинами! Як відром холодної води обіллє! *(Дивиться у вічі)*. Впрочем, мені й самій обридли лебезіння та делікатності: навіщо китайські церемонії? Нащо розвитим людям іти проти природи?

Павло. Правда... Тільки, далебі, рука отерпла. *(Випручує)*.

Пані *(розпаляючись)*. Я давно шукала случая... щиро, откровенно поговорить... розкрить душу... Ви, віроятно, догадались, що я...

Павло. Ні, не догадався.

Пані *(набік)*. Какой медведь! Что, впрочем, с ним церемониться? *(До його)*. Ви заставляєте мене крас-

ніть... *(Закривається рукавом)*. Ну, начистоту, так начистоту! Павло, разве ты не видишь — я люблю тебя!

Павло. Що-о?

Пані. Люблю страстно, безумно!

Павло *(піднімається)*. Анна Петровна, чи ви не здуріли?

Пані *(обніма його)*. Я вся твоя!

Павло *(одхиля її і встає)*. Годі! Пора закінчити цю гидку сцену! Мені не пристало Іосифом бути, та й вам до Пентехріїхи далеко: не всі зуби в роті!

Пані *(скочивши)*. Ах, невежа! Мужик! Ха-ха-ха!! Вообразил, дурак, что на него обратили внимание! Только потешилась! Ха-ха-ха!! Нашла халуя! Ха-ха-ха!!

Павло. Не регочіться дуже, бо щикотурка з лиця обсиплеться.

Пані. Аннушка! Аннушка!! Аннушка!!!

Аннушка вбіга.

Проводи меня! Грубиян!! *(До Павла)*. Надеюсь, что вы избавите меня от удовольствия и минуту вас видеть в своем доме!

Павло. Дуже радий.

Аннушка *(проводить паню; набік)*. Ну й репрьоманд!

ВИХІД VII

Павло сам.

Павло. Тьху!! Мерзота яка! В матері мені годиться: син одноліток зо мною, товариш, друг... а вона поквапилась! Просто опам'ятатись не можу од такого паскудства! Тікати з цього багна, щоб і самому не вбратись в тванюку! Михайла жалко; але й слова про це сказати йому язик не повернеться... Поїду мерщі до пана Олександра, а Михайлові одпишу, придумаю яку-небудь наглу причину...

ВИХІД VIII

Павло, Дмитро, 1-й і 2-й хазяїни.

Дмитро *(тихо підкрадається)*. Павло Платонович! То ви?

Павло. Я.

Дмитро. Тут давно прийшло кілько хазяїв, хочуть побалакати з вами.

Павло. Добре. Клич їх сюди!

Дмитро *(одійшовши, маха)*. Ідіть!

Павло *(підходить до руїни)*. Сюди, панове, тут безпешно.

Люде скидають шапки.

Здрастуйте, здрастуйте! *(Подає руки)*. Та надівайте шапки: я не пан і не батюшка.

Люде надівають.

Ну, в чім же, панове, річ?

Дмитро. Та тут біда, Павло Платонович: пан позаорював прогони та ще силує — або кучугури на наші добрі землі зміняти, або щоб ми їх купили.

1-й хазяїн. Та ще й ціну править, як за рідного батька.

2-й хазяїн. Нема кому нас і обстоювати!

Павло. Якби ви більше дбали про громадські діла та дітей учили, то, може, і з вас би народилися люде, що стояли б лавою за громаду; а то ви шкіл не заводите, а де вони суть,— дітей не посилаєте!

1-й хазяїн. Бо й дома рук треба.

2-й хазяїн. Та й школи ті... вивчиться штокати, то вже на сім'ю та на господарство й не дивиться: пан, значиться; не те вже в голові! З них більше п'яниць і виходить.

1-й хазяїн. Та з чого нам ті школи заводити? Які наші достатки? Убожество.

2-й хазяїн. У нас — сьогодні Луки, ані хліба, ні муки!

Павло. Тото-бо й горе! Темність та убожество держать вас в своїх пазурах. Приніс хто з волості «Положеніє»?

2-й хазяїн *(вийма з-під поли)*. Приніс. Писаря напоїв та й викрав.

Павло. Давайте ж, я прочитаю і розтлумачу усі вам закони.

1-й хазяїн. Велике спасибі, якщо ласка.

Павло *(розгорта «Положеніє»)*. Так, кажете, силує кучугури на ваші добрі землі поміняти? А ось, слухайте. *(Чита)*. «Местное положение для губерний малороссийских».— «В состав надела, причитающегося крестья-

нам, включаются одни только удобные земли». Ст. 20. «Пески, болота, каменистые овраги и тому подобные пространства не полагаются в счет крестьянского надела». Зрозуміли?

Всі. Зрозуміли, зрозуміли.

Павло. Отже, не сміє пан міняти ваші добрі земл на кучугури. Закон те забороняє. І за такі його наміріння ви мусите на нього жалобу мировому посреднику подати.

1-й і 2-й хазяїни. А Шльома ще й улещує: купуйте, купуйте, добрі люде, бо пропадете, як руді миші: ні вам до водопою, ні вам до вигону — як у мішку.

Дмитро. А я не казав вам, бреше, сучий син!

2-й хазяїн. Та й ми теє... так уже там такий галас у шинку підняли...

Павло. Навмисне намовля і підмогоричує за панські гроші. Так ось же і купувати вам тих кучугурів не треба, бо по закону *(говорить з притиском)* пан мусить дати вам прогони і до водопою і до вигону. Ось ст. 24 про це й гласить, та ще в примічанії додано *(чита)*: «Пространства, оставляемые на основании сей статьи для прогона скота, не подлежат выкупу, но должны оставаться свободными для прогона». Зрозуміли?

Дмитро. Зрозуміли, зрозуміли.

1-й і 2-й хазяїни. Та й ми... воно ніби так, а писар усе одно товче: тут про водопої сказано, а про вигони ні, а вам, каже, до водопою шлях не заказаний.

Павло. Ах, вони лиходії, мошенники! Та це ж все одно, чи до водопою, чи до вигонів. Та гляньте сюди, ще й ширина прогону оприділяється. Пишіть посредникові, то пан у вас, як карась на сковороді, закрутиться.

Дмитро. А так. Збирати сход.

1-й хазяїн. Щоб, бува, гірше не вийшло... Всі не підуть, побояться...

Павло. Чого?

1-й хазяїн. Та щоб пан, як розгнівається, ще більше не прикрутив...

Павло. Не прикрутить. Годі! Урвалася панам нитка.

Дмитро та інші. Урвалася.

Павло. Урветься вона ще й більше. Стійте тільки горою за свої права, та гуртом, всією громадою, то ваше й буде зверху.

1-й хазяїн. Хто каже, Павло Платонович, громада — великий чоловік, та коли ж пан... Ось у цьому ж таки наказі, отутечки спочатку писар читав, що всяка, мов, душа должна повинуватися властям і воздавати поміщикові урок і дань... Як відберуть знову землю й волю...

Павло. Ех, ви, люде, люде темні! Як будете вівцями — одберуть, а не будете — самі відберете. Та хіба все те, що пишеться в царському указі,— то вже й правда? Хіба у вас власного розуму нема? А слухайте-но сюди, чуєте, що тут пишеться з самого початку? *(Читає)*. «Было бы противно всякой справедливости пользоваться от помещиков,— чуєте, от помещиков,— землею и не нести за сие соответственной повинности». А я вас питаю: чия земля споконвіку була — поміщицька чи людська? Що вони, ті поміщики, з іншого тіста зліплені, чи що? Якщо їхні діди, даймо, на війні билися і за те землі одержали, то ваші хіба на печі лежали, а не вмирали на тому ж кривавому полі? За що ж тепер йому нетрудженому тисяча десятин, а вам по чотири?

Хазяїни. Правда, правда...

Дмитро. Ех, Павло Платонович, слухати б вас!

Павло. І слухайте, й самі міркуйте. Отже не пішли за десятий сніп, мусив пристати на ваше.

Всі. Та спасибі ж вам, спасибі, ви й напутили!

Павло. Слухайте ж далі... Скликайте сход... Та пам'ятайте,— для того, щоб жалоба мала законність, треба мати дві третини голосів.

Всі. Так, так...

Павло. Тож дивіться! Щоб не підмогоричили в корчмі з панської намови...

Всі. Атож, атож!..

Павло. Ач, що задумав, богобоязливий! Та не вскурає! * Відділить прогони. Глядіть ще й того, щоб шляхів не врізував, не заорював. Десять сажнів завширшки битий шлях...

Всі. Знаємо, знаємо...

Дмитро. Тільки ось що, Павло Платонович, напишіть ви вже нам самі жалобу. Ходімо до моєї хати.

Всі. Та вичитаєте нам усі закони.

Павло. Гаразд, ходім, поміркуємо. Пам'ятайте

* Вскурати — зважитись.

тільки добре мої слова: може, не ми, а діти наші чи внуки, а таки землю всю по правді поділять.

Всі. Дай боже, дай боже!

Павло. Ох, люде, люде! Все сподіваєтесь,— як бог дасть, то й у вікно подасть. Шкода! Самі дбайте та добрий розум майте...

Голоси. Та хіба ми що... аби хто почав...

Павло. Не такий страшний чорт, як його малюють. Є воля, буде й доля! Гуртом, кажуть люде, і батька бити добре...

Дмитро. Авжеж, віддячити батькові треба і за хліб, і за сіль, і за добру ласку...

Всі. Правда, правда...

1-й хазяїн. Тихо; щось наче йде... чи не панський підглядач?

Дмитро. Ходім, Павло Платонович, ходім, люде добрі, до моєї хати.

Всі. Ходім! *(Пішли)*.

ВИХІД IX

Михайло сам.

Михайло *(виходить по стежці з гущавини, засмучений)*. Страшна нудьга: ні спати, ні читати не можу; серце щемить. Хочу робити що — руки опадають, хочу думати — думки розбігаються; тільки одна про Катрю й панує: куди я не піду, її образ слідкує за мною, лагідно сяє тихими очима, манить дитячою ухмілкою, тягне, горива мою душу, і я, як безнадійно слабий, борюся, а чую, що й змагатися годі! Чи давно пак я почував себе велетнем, готовим і гори на плечі підняти? Давно здавалось мені, що нема такої сили на світі, котра б залякала мене, зупинила на моєму шляху? Що я, хоч на які муки піду, а того світла народного не випущу з рук і ціле життя своє зложу на боротьбу за його? І що ж? Досить було дівочого погляду, шовкових брівок — і я вже розкис... Чи у нас, справді, за гріхи батьків наших, якісь ледачі, непотрібні нерви — чулі, м'які, а до загарту нездатні? *(Сіда на колоду й замислюється)*. А проте чому кохання вадить? Павло каже: «Кохання, власне, тільки щастя; але сила його така, що поглине інчі поривання».

Чи не справдовується це й на мені? Не може бути: кохання мусить ще окрилити чоловіка. Мене не кохання гризе, а непевність, розрада. Коли я звірюсь, то чому з тим коханням не піти мені поруч? Тільки нерівня... по розуму, по розвитку; чи порозуміємось душею? А рід мій... прийшлося б навіки порвати... Та ще, чи й любить вона мене? Часом, правда, назустріч вона спалахне вогнем, потупить очі, і голосок тремтить... Та це, може, й од незвички з паничем розмовляти? Хто її зна. Чому не виявснити всього — раз, та гаразд? Чого не зважусь я перерубати вузла сокирою? Або допитайсь, або тікай!

Чути з-за млина пісню; Михайло схоплюється.

Катря *(за коном)*.

Тяжко, важко, а хто кого любить,
А ще тяжче, хто з ким розстається!

Михайло. Боже мій! Пісня ця рве серце! Це її голос,— вона тут! Куди вже мені тікати? Та я ж люблю її, кохаю цілим життям моїм; вона мені наймиліща, найлюбіща!.. Та я оддав би всі розкоші, всі утіхи на світі, аби з нею бачитись, аби дивитись на її зіроньки-оченята!

ВИХІД X

Михайло й Катря.

Катря *(йде з того боку по мосту і зупиняється коло млина)*.

А ще тяжче, хто з ким розстається,
Ох, і муки-горя набереться!

Михайло *(хутко йде через міст до млина)*. Ні, треба це покінчити: пан або пропав! *(До Катрі)*. Катрусю, здорова була! *(Подає руку)*.

Катря *(аж затремтіла)*. Здрастуйте!

Михайло. Яку смутну пісню співала ти, аж за серце бере!

Катря. Так собі... Чого ви довго не були?

Михайло. Нездужалось. А що? Матері хіба гірше?

Катря. Ні, хвалити бога; матері краще... а так...

Михайло. Так ти і без матері згадала мене? Спасибі! *(Бере її за руку)*.

Катря. Кого ж і згадувати? Я, може, і вдень і вночі молюсь за вашу ласку, за добрість.

Михайло. Спасибі; ти щира душа. Тільки не величай мене: всякий те зробить, а ще надто тому, хто дорогий йому, любий.

Катря. Ні, не всякий.

Михайло. Далебі, всякий; більше для себе і робиш! *(Придивляється)*. А чого ти так зблідла? Може, слаба?

Катря. Ні, нічого.

Сідають під млином.

А ви швидко звідсіль поїдете?

Михайло. Через місяць.

Катря. Так швидко уже!.. А там довго будете?

Михайло. Цілу зиму, аж до весни.

Катря. Господи, як довго! *(Зітха)*.

Михайло. Певно, як вернуся уже, то застану тебе молодицею. Я чув, що ти, либонь, заміж виходиш?

Катря. Хто вам казав?

Михайло. Мати казала про Ковбаня, і Аннушка.

Катря *(палко)*. Не вірте їм! Я заміж ніколи не піду.

Михайло. Чом?

Катря. За не́люба — зроду!

Михайло *(радо)*. Хіба ти не любиш Дмитра?

Катря мовчить.

Ти мені вибач, Катрусю, що я про такі речі питаюсь; це з приязні тільки — вір мені!

Катря. Або що? Чого мені перед вами таїтись? Якби правда була, сказала б.

Михайло. Так ти ще нікого не кохала і не кохаєш?

Катря. Хто його зна...

Михайло *(гладить обидві руки у Катрі)*. Слухай, Катре! Ти віриш усьому тому, що я говорю тобі? Не вважаєш мене за брехуна?

Катря. Що ви? Борони боже!

Михайло. Так і вір же, що я, поки на світі живу, не обманю тебе, що що б я не казав тобі — то від щирого серця, з душі! Знаєш... я люблю тебе... з кожним днем ти мені дорожча становишся...

Катря *(спалахнула)*. Ви смієтесь...

Михайло. Нехай наді мною посміється так лихо! Серце моє, рибонько, зіронько ясна вечірня, чи любий я тобі хоч капелиночку?

Катря потупилась з сорому.

Скажи мені щиру правду: чи кохаєш ти мене, як парубка? Чи журишся так за мною, як я за тобою?

Катря схиляється на груди до Михайла почина ридати.

Михайло. Катрусю, голуб'ятко моє, чого ти плачеш? Невже моє кохання тебе образило?

Катря *(схлипуючи)*. Ви такі... мені... я б не знаю що...

Михайло *(цілує їй руки)*. Так ти любиш мене? Господи, яке щастя! Раю мій!

Катря *(вирива руки)*. Що ви? Що ви? У мужички руки цілувати?!

Михайло. Ти — цариця моя, от що! За тебе, мою ясочку, все на світі віддам! Не плач же, усміхнися? Он бринять на оченьках сльози. *(Голубить її і цілує то в одно око, то в друге)*.

Катря обійма його, хутко цілує, а далі, засоромившись, закрива вид рукавом.

Михайло *(гладить по голівці і цілує Катрю)*. Коли б ти знала, моя доле, яка обійма мене радість, яке огорта мене щастя! Такого раювання і на тім світі немає, вір мені! Глянь, он місяць задивився на нас, зорі миготять радісно нашому щастю; а ніч аж притихла, притаїлася; прислухається заздрісно, як наші серденька б'ються укупі... б'ються і будуть битись, і ніхто, ніяка сила не розлучить їх!

Катря крадькома цілує руку у Михайла; Михайло вириває і обніма її палко.

Катря *(боязко)*. А ви ж казали, що поїдете швидко?

Михайло. Так що ж? Тепер уже я сам не поїду без тебе: ти молода моя, заручена. Підеш за мене?

Катря *(з жахом)*. Що ви? Цього зроду не буде!

Михайло. Як так?

Катря. Не буде, не буде! Що ви тільки кажете? Я й подумати не посмію: хто я? І мізинця вашого не стою!

Михайло *(цілує її)*. Стоїш, перлино моя дорога! Більше мене варт!

Катря. Ні, ні! Не мені судилося таке щастя! Куди мені, бідній мужичці, бути дружиною вашою? Ні ступити, ні заговорити не вмію; ви взяли б собі камінь за плечі. І люде осміють, і бог скарає; паруються тільки рівні. Не за нас це сталося, не за нас і перестане!

Михайло. Не плещи, моя лебідочко, абичого; не плутай сюди бога! Перед ним усі рівні; він кожному дав серце, і у кожного воно одинаково б'ється. Ми з тобою підемо поруч чесно по новому шляху, і ти мені станеш не каменем, а товаришем-дружиною; я тебе всьому, всьому вчитиму; переложу в тебе знаття своє, свою душу, свої мрії — і засвітиться твій розум новим променем, і осяє мою душу тихим, радісним світом!

Катря. У мене серце з грудей трохи не вискочить, аж у очах темріє! Не можу я, бідна, і зрозуміти такого щастя... тільки аж мороз поза спиною йде, так страшно. Що оце ви задумали?

Михайло. Та як же інако я й думати міг? За кого ти мене маєш? Хіба, ти думаєш, я здатний би був занапастити твій вік молодий та й кинути на посміх?

Катря. Ні, я такого зроду і в думку не клала. Ви як батько рідний до мене були... я не знаю, як і шаную вас, і люблю... Господи, сказати не вмію! *(Припада)*.

Михайло. А коли любиш, моє голуб'ятко, моє серденько, щастя моє,— то звірся на мене: дай мені свою рученьку, і нехай бог благословить нашу долю!

Катря. Я як п'яна: все в мене в голові коломутиться... Страшно тільки... не за себе: я б за вас душу свою оддала... А як через мене вам лихо, не доведи господи! Батько, матір, пани всі... Як мені і стати поруч з вами, сорому завдати? Лучче зараз умерти...

Михайло. Ти знову за своє. Та розумієш ти, дитино моя, що я без тебе жити не можу, дихати не можу... що мені без тебе один шлях — отуди, під лотоки!

Катря. А мені хіба ні?

Михайло. Так і не мучся ж, і не думай: так судилося, так йому й бути! Моя ти? Правда?

Катря *(хова свій вид у Михайла на грудях)*. Аби ви тільки були щасливі!

Михайло *(пригорта палко)*. Моя, моя! Перед оцим небом клянуся!

ВИХІД XI

Пашка, Катря, Михайло, Павло, Дмитро і другі.

Пашка *(гука з-за млина)*. Катре! Катре,— гу!! Де ти заховалася?

Михайло *(сполохнувшись)*. Хтось кличе тебе; іде сюди... Прощай, моє сонце, до завтрього! Звірся на мене! *(Обійма з притиском)*. Приходь! У садку краще: ніхто не мішатиме. Не знаю, як і доживу до завтрішнього вечора... Прийдеш?

Катря *(палко)*. Прийду, прийду, мій соколе, моя доле!

Михайло хутко іде в гай, а з руїни вийшов Павло, з ним два хазяїни, остатнім Дмитро. Катря, як кам'яна, стоїть, не зводячи очей з того місця, куди зник Михайло.

Павло. Так так же і робіть.

1-й і 2-й хазяїни. Будемо, будемо, спасибі вам.

Павло. Прощавайте!

1-й і 2-й хазяїни. Щасти вам, боже!

Павло іде в один бік, люде — у другий.

Пашка *(підбігає)*. Катре! Ти осьде?

Катря *(кидається до неї на шию)*. Парасю! Яка я щаслива!!

Дмитро, завваживши це слово, скам'янів на місці.

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Картина 1

Глухе місце в лісі коло криниці; ранок.

ВИХІД І

Михайло сам.

Михайло *(при рушниці; сидить на поваленому дереві)*. Не видко нікого, а переказував, щоб я конешне сюди, до криниці, вийшов. Що за таїна́? Місяць тому назад Павло утік несподівано, навіть не попрощався ні з батьками, ні зі мною,— аж збентежило всіх. Одного листа тільки й одібрав; пише, щоб я не дивувався і не допитувався, бо так треба; де діло, мовляв, кличе, там і я! У дядька Олександра сидить тепер. *(Виймає листа і пробігає)*. «Тут не таке болото; гаразд би було й отаборитись. Суть людські душі, яким бракує тільки живущої води... Ми з паном Олександром балакаємо багато, радимось, міркуємо — може, до чогось і доміркуємось. Умовились з ним завести і спільну позичкову касу, і училище, а не забавку-школу, і больницю. Можна буде ще декого перетягти до цього куреня, щоб розтаборитись звідци. Приїзди сюди швидче; годі тобі там одгодовуватись да ласувати поезією: тут здоровіще». Золоте серце: сам нічого не має, а все про других дба! Скучив я за тобою дуже: давно не балакали, давно не було з ким одволожити своєї душі... Тільки, брате мій, друже мій, у мене тепер на самому споді душі завівся такий куточок раю, куди я тебе не пущу, про який і не признаюсь й не шепітну навіть... *(Запалює цигарку і ляга, потягається)*. Мене аж одурманило щастя! Куди не

гляну, все мені усміхається; на серці якась дивна музи́ка; кожна жилка тремтить залассям * і втіхою... Отак би, не дбаючи про буденні справи, не ламаючи нічого, вік пити по́вну чашу поезії... Катрусю, моя зірко! Коли я упився твоєю красою,— ти ще миліща моєму серцеві! *(Згодом)*. Яка тільки вона дитина душею; вся мов потонула в коханні, а соромиться його проявити, ховає перво́цвіт жаги́... Іноді таке простувате сплете щось, що знехотя засмієшся і поцілунком затушиш досаду; а то — дивує на мене мовчки, мов на бога. Треба б її вчити, освітити... так не до книжок тепер... після уже краще! От коли б тільки вона не мастила голови оливою чи смальцем; а то з щирості так наялозить для мене, що аж одгонить. Треба буде їй купити помади, та ще й гольдкрему до рук, бо порепані, жорсткі... І кільки раз просив її, щоб не вешталась по сонцю, бо засмалиться,— так ні! Правда, їй поки працювати треба... От оці каторжні, невладовані питання отруюють тільки щастя і встають якимись страшидлами!

ВИХІД II

Михайло і Павло.

Павло *(з-за кону)*. Агов! Де ти там?

Михайло *(схоплюється)*. Павло? — Тут, тут!

Павло *(виходить)*. Здоров, друже!

Михайло *(кидається, обійма)*. Голубчику!.. Як же ти мене потішив несподівано! То несподівано кинув було утеком, а то... *(Знов обніма)*. Спасибі, серце! Я такий радий тебе бачити; далебі, занудився. Ну, ходімо ж мерщі до нас...

Павло *(перебива)*. Ні, до вас я не маю часу. Сідаймо тут та побалакаємо...

Михайло. Невже до нас і не зайдеш?

Павло. Кажу ж — і хвилини нема... До вельми тяжкого слабо́го хапаюсь... *(Кладе руку Михайлові на плече)*. Ну, як же ти ся маєш? Що наробив? Розцвівся, пишаєш красою, як майський крин душистий, прекрасний?

Михайло. Бачу, що й ти скучив за пасиком, на якому язика гостриш. *(Цілує Павла)*.

---

* Заласся — насолода, захоплення.

П а в л о. Ні, без жартів; на тебе глянути, то й всяк постереже, що у твоїх очіх і ласощі, й радощі аж грають,— певно, їх повно на серці?

М и х а й л о *(трохи соромлячись)*. Журби не маю... тобі зрадів.

П а в л о. Справді? Чи не занадто уже буде для мене одного, признайся?

М и х а й л о. Чому? *(Потупив очі і почав крутити цигарку)*.

П а в л о *(б'є його ласкаво по коліні)*. Ну, ну, нехай і так! Гаразд поки!.. Кланявся тобі дуже дядько твій, пан Олександер; ремствує, що ти не хочеш до його і в хату плюнути!

М и х а й л о. Я сам би радніший; та, знаєш, рід у сварці, то й мені вихоплюватись раз по раз якось ніяково...

П а в л о. Так і у такій пустій справі рід твій стоїть на перепоні?

М и х а й л о. Не то, що мені можуть заборонити з дядьком бачитися,— та я й не послухаюсь; а то, що якби наші бували, то малося б більше оказії...

П а в л о. Славний він, брате, чолов'яга; поневірявся на віку, бився з родом, з панами, а таки переміг, не дав чужої душі на поталу і спорудив своє чесне гніздо!

М и х а й л о. Я дуже люблю і поважаю дядька.

П а в л о. І він тебе любить, та жалкує, що ти з твоїм чесним напрямком і таланом по багнищах валасаєшся...* *(Дивиться пильно йому у вічі)*. Слухай, я до тебе забіг по важному ділу,— скажеш правду? Не збрешеш?

М и х а й л о *(змішавшись)*. Що це за допит? Я — не брехун.

П а в л о. Не те... можна іноді в таке влізти... Скажи мені щиро, чи ти уже зайшов за край з Катрею?

М и х а й л о *(спалахнув)*. Відкіля ти взяв?

П а в л о. Чутка пройшла; та інаше й бути не могло: певні скутки! **

М и х а й л о. Якісь падлюки плетуть, а ти за ними!

П а в л о. Ну, глянь у вічі, скажи щиро!

М и х а й л о. Є такі речі, до котрих з голими руками не доторкуються...

П а в л о. Щоб не вразити дворянської совісті?

---

* В а л а с а т и с я — блукати, волочитися.
** С к у т к и — наслідки *(з польськ.)*.

Михайло. Павло, лайся за все, за що хочеш; корени мене за лодарство, за панські звички; але не чіпай моєї честі, бо я за неї сам себе перерву, а глузувати не дам!

Павло. Я не чіпаю твоєї честі, а волаю до неї.

Михайло. У кожного є у серці своя святиня, у якій він не дасть другому полоскатись!

Павло. Бач, як ти бережеш свою святиню власну, а про чужу — байдуже? У Катрі хіба, по-твоєму, нема своєї святині? А в їй уже полощеться ціле село!

Михайло. Не може бути, щоб хто смів! Це вигадки!

Павло. Та бачиш же, що аж до мене дійшло.

Михайло. Я заціплю їм писка усім, уріжу кожному язика!

Павло. Єсть на те один тільки спосіб.

Михайло. Знаю і повінчаюсь. А ти про мене думав як? Щоб я мою Катрусю дав жироїдам на посміх? Не буде цього!

Павло. Як я про тебе думаю? Поки не зовсім іще погано, бо прийшов перебалакати; але все ж... ти закінчив... по-панськи... а як змагався й бундючився! Ет! Одним ви миром мазані: обтешетесь зверху тією культурою, приберетесь у ідеальні химороди та й красуєтесь; а дмухни тільки на вас, продряпай трішки,— то такі ж жироїди у грунті!

Михайло. Павло! Ти не маєш жодного права так ображать мене: я тобі не дав на те приводу. Правда, я не таюся з коханням; я кохаю Катрю, і кохаю на ціле життя, чесно! Я не побоюся перед цілим світом сказати про кохання, назвати її моїм подружжям,— і назову, і повінчаюсь!

Павло. Гаразд. А коли це буде?

Михайло. Коли? Та незабаром... Треба уладнати діла, я з тобою хотів порадитись... Тільки ти був завжди проти шлюбів формальних?

Павло. Гай-гай! Куди стріляєш! Якраз до ладу приміряти сюди теорію рівноправних станів! А які ж тут права у цієї бідарки-рабині? Приймати од кожного, хто не схоче,— і регіт, і глум, і зневагу, і бійку навіть,— так, бійку, бо по закону і в волості можуть одпарити! Дочекатись, щоб на смітнику косу обрізали та дьогтем голову вимазали! Піти попідтинню на знущання за кус-

ком хліба? Втопити з одчаю свою власну дитину та й згнити в тюрязі? Ні, паничу, тут не до теорії, бо тут ставиться на пробу цілком людина, все життя її: тут виходить — «котові смішки, а мишці слізки», та ще які? — не елегічні, а мужичі, криваві, після яких одна дорога — в ополонку!

Михайло. Правда, конечне тра повінчатись; та у мене і в думці другого не було!

Павло. Іначе — було б шельмовство! І без того у нашої селянської дівчини не густо тих прав, а зачепи її, то й остатні однімеш! Тоді її вся ота темна сила просто-таки задавить,— я вже й не кажу про власні муки розбитого серця! А може, ти думаєш, що у їх отого серця чортмає?

Михайло. За що ти печеш мене? За віщо картаєш? Я до тебе за порадою, а ти що не слово, то й наміряєш шпигнути. Стидно, брате!

Павло. Вибачай! Ти знаєш, як гірко у мене на душі, то й на язиці перга! * Ну, поговоримо ж любенько: треба повінчатись і найхутче,— це раз...

Михайло. Та як же його зразу укоськати моїх батьків? Трудна́ річ, тут треба поволі.

Павло. Що? Ти сподіваєшся ще на згоду з своїми?

Михайло. Атож!

Павло. Ха-ха-ха! От ушкварив! Та швидче в мене на долоні волосся виросте, ніж це станеться; і в думку собі не клади!

Михайло. Чого ти так думаєш? Тепер не ті часи, щоб вони мою волю захотіли в'язати, та й люблять,— не чужий же я?

Павло. Тим-то, що люблять, то й будуть рятувати тебе; це ж для них «бесчестие званию».

Михайло. А як я не схочу їхнього рятунку?

Павло. Проклянуть. Тут уже так і клади: прийдеться з родом поламати навіки!

Михайло. А далі що?

Павло. Жити своїми руками і завойовувати невпинною працею собі щастя.

Михайло. Трудне щастя...

Павло. Звісно, шлях терновий; треба з певними

---

* Перга — квітковий гіркий пил, що його бджоли переносять разом з медом.

силами рушати в дорогу. Але я тебе на цьому шляху не покину, вір!

Михайло. Знаєш, і піп не повінча без согласія батьків...

Павло. Пусте! Ми вже про це балакали з дядьком твоїм; він домовить і попа!

Михайло. Правда, правда; тут єдиний дядько поможе. Тільки почекай!

Павло. Що, страшно зразу одцуратися од панських розкóш і придоб? *

Михайло. Не страшно, а безглуздо, не спробувавши броду, кидатись у воду. Коли все одно ламати, то чому не зробити проби? Ану ж переконаю їх і випрошу згоду? Батько мій чоловік простий і не надто уже лихий; мати драматургію нехай і зробить, але...

Павло. Тож-то, що але: одкриєш таїну та гвалту наробиш! Слухай мене: кинь оті проби, їдьмо мерщі з Катрею: адже над нею висить тяжкий меч!

Михайло. Як же його так зразу? Та от візьми, щоб поїхати повінчатись, упорядитись як-небудь, треба грошей; то як же я обійдусь без батька?

Павло. Так-так, правда... дарма! У мене оце умерла тітка і по духовній одписала тисячу карбованців; вони там мені й прислані опекою. Візьми їх, серце!

Михайло. Спасибі, друже! Але остатніх твоїх грошей не візьму: коли я і чим їх віддам?

Павло. Не плети абичого, тут діло іде про чоловічу жизнь, а ти будеш у якісь гонóри грати! Хіба лишень для того, аби крутить!

Михайло *(чуло)*. Друже мій, Павле! Невже ти мене важиш за паршиве ледащо? Невже я буду здатен усе, що придбав найкращого у своїй душі, закинути ласощі ради? Невже ти мені більше не ймеш віри? Чи ж я упав так низько, чи безповоротну підлость вчинив? Чого ти мене кривдиш,— що я один раз хочу побалакати з батьком за неї?.. Таж я серце своє готовий оддати за Катрю...

Павло. Угамуйся, друже! Вибач мені: може, справді у мою голову одне погане лізе? *(Пригорта його)*. Тільки слухай, коли уже наважився з старими побалакати, то не одсовуй справи! Бо, не дай боже, дійде чут-

---

* Придоба — зручність.

ка до двору, то сяк чи так,— а замордують твою милу.

Михайло. Я сьогодні конешне перебалакаю, а там, як не в лад, то я мерщі — до вас.

Павло. Ну, як знаєш; тільки поводься, як твоє серце прокаже, та не бари діла! Я ще з тиждень пробуду в цих краях у дядька. У його й гроші твої лежатимуть.

Михайло. Не вимагай мене, серце, за гроші: вони тобі знадобляться на чорний день.

Павло *(устає)*. Ти знов своє? Твоє діло та Катрине і є той чорний день: мені ваше діло дороге; то не смій мені й писнути, бо, їй-богу, ще поб'ю!

Михайло, усміхаючись, обніма Павла.

А мені на чорта вони, оті гроші! Поки оці мозольні руки не одсохли,— працюватимуть; та чи багато мені й треба!.. На діло — друга річ, а для мене самого...

Михайло. Поки самого, а — усміхнеться доля, то й власного щастя заманеться...

Павло. Кому, нам? Гай-гай! Не на те пішли! Нам, лихом битим боякам, не про своє щастя дбати! Наша доля, Михайло, може, десь у тумані гойдається на гілці... Ну, прощай! Не дбай же тільки про себе самого, а пам'ятай, що в твоїх руках чужа жизнь! *(Хутко обніма і виходить)*.

Михайло проводжа.

ВИХІД III

Михайло сам; вертається з рушницею.

Михайло. От тобі і щастя! Швидко минув чарівний сон: розбуркав Павло грубо, жорстоко,— і сувора доля, з турботами, з нуждою та скрутою, грізно стала перед очима... *(Бере рушницю, опирається на неї)*. Але Павло правду казав: страшно за мою зірочку! Треба рішатись батьку сказати. Тільки як його підійти? Язик не повернеться. Коли б як наздогад; або призвичаїти потроху до цієї думки... А може, матері перше сказати, попросити? Просто голова туманіє... А треба, треба! *(Замисливишись, іде)*.

Декорація хутко міняється.

Картина 2

Дворище Дзвонарихи. Направо хата, збоку сінешні двері; за хатою садок. Ліворуч — тин і причілок другої хати, Дмитра Ковбаня. Просто — повітка й ворота; за ними йде вулиця. По той бік мріють городи, а над зеленочком садків здаля сяє хрест і баня церковна. Вечір. Спочатку ясно, а під кінець сонце заходить і сутеніє потроху.

ВИХІД І

Дзвонариха стара і Катря.

Дзвонариха *(виходить, обпершись на Катрю, і сіда на призьбі)*. Ху-ху! *(Оддихує)*. Хвалити милосердного бога, і не гадала, і не сподівалася уже більше бачити ясне сонечко, небо святе, а господь і привів.

Катря. Я така рада, така рада!

Дзвонариха. І я рада, доню: раз за тебе, а друге, що мені дано ще пільги спокутувати гріхи мої. *(Позирає кругом)*. Як же славно тут дихати свіжим повітрям; дух який іде з садочка: гвоздиками, любистком пахне... Дихала б і не надихалась!..

Катря. Дасть бог, мамо, швидко одужаєте тепер: я вже так молилась, на часточку подавала. Сьогодні і паніматка в церкві питались про вас і проскурку ото дали.

Дзвонариха. Спасибі їй, що згадала; як одужаю, то й я одслужу їй чим-небудь. А от, доню, чим оддячимо лікареві та паничеві, отим спасенним душам?!

Катря. Молитвою хіба однією.

Дзвонариха. Без їхньої добрості пропала б я... А що з тобою, сиротою, було б,— то й подумати страшно! Що вже лікар добрий, а що панич Михайло,— то такого й не бачила: щодня навідував. Тебе от читати довчив. Не знаю, у кого й удалася ота дитина? Хіба в дядька?

Катря. У якого, мамо?

Дзвонариха. У пана Олександра, брата нашого пана. Наші пани з ним у сварці з того часу ще, як він оженився з простою дівчиною, кріпачкою.

Катря. Як? З простою?

Дзвонариха. Еге, з Мотрею Пальоною.

Катря. Хіба бува, що пани беруть селянок?

Дзвонариха. Рідко, але трапляється.

Катря. Ну, а покійні старі пани? Дозволили?

Д з в о н а р и х а. Прокляли були. Стара пані трохи не вмерла; по лікарів аж до Києва посилали... Уже перед смертію тільки помирилися, та й то сестра Анна Дмитровна перепросила уже, а наш то ще наговорював на брата, приску * підсипав, і до сього часу зашморгом дивиться, а надто наша пані: не дозволю, каже, мужичці переступити порога свого!

К а т р я. Так наші пани такі немилосердні? Господи!

Д з в о н а р и х а. А ти ж думала?

К а т р я. Лихо тяжке!

Д з в о н а р и х а. А тобі що?

К а т р я. Так... *(Зітхає)*. А як же пан Олександер живе?

Д з в о н а р и х а. Нічого... Чула,— гаразд! Тільки все-таки йому тяжко: пани одцурались, одкинулись...

К а т р я. Так-так,— одцураються... всі одцураються... що мужичку ввів до панського роду!.. Бідний він! *(Зітха і сидить мовчки, перебираючи кісниками)*.

Д з в о н а р и х а *(оглядає дворище кругом)*. А в тебе порядок у дворі, по-хазяйськи, по-хазяйськи, дитино! *(Цілує її)*. От якби покійний батько побачив тепер тебе, радувався б, боже як! Не привів господь, а любив він тебе страх як! Ти пам'ятаєш батька?

К а т р я. Пам'ятаю: вуса були сиві, довгі; співали в церкві, мене з собою брали. Навіть на одчитування до мерців ходила була з татом. Спочатку боялася покійників, а далі привикла... Я й тепера їх не боюсь!

Д з в о н а р и х а. Живі, доню, страшніші! Тепер у мене тільки й думки, тільки й молитви, щоб тебе оддати до рук щирої, чесної людини, одружити! Привів би бог побачити дитину свою щасливою, порадуватись на неї, то тоді й очі закрити безпешно.

К а т р я. Мамо, годі про це! Не кину я вас, аби ви мене не кинули!

Д з в о н а р и х а. То вже божа воля.

К а т р я. Ні, я не про смерть кажу, одведи господи...

Д з в о н а р и х а. А про що ж?

К а т р я. Так, про всякі пригоди.

Д з в о н а р и х а *(цілує її)*. Сумна ти чогось: все зі мною та зі мною, то й занудилась; не знать що в голову

---

* П р и с к — жар.

лізе. Ти б пішла до подружок, абощо... а то подивись, як ти змарніла, мов зів'яла...

Катря *(з сльозами припада до матері)*. Зів'яла, мамо!

Дзвонариха. Дитино моя люба! Що з тобою?

Катря *(утира хутко сльози)*. Нічого, мамо... вас шкода!

Дзвонариха. Голубко моя! Чого ж ти за мною так побиваєшся? Час і про себе думати...

Катря. Цитьте, мамо! Он Дмитро сюди йде!

Дзвонариха. А, Дмитро? Моторний, доню, хлопець, хорошого роду і до нас, сиріт, лине, бо й сам сирота...

ВИХІД II

Ті ж і Дмитро.

Дмитро. Здорові були, мамо, з неділею! Уже й з хати вийшли? Здрастуй, Катре!

Катря. Здрастуй!

Дзвонариха. Слава богу, Дмитре, дибаю потроху; уже час і за діло братися.

Катря одходить і почина дещо прибирати; здійма глечики з тину і зносить до хати тощо.

Дмитро. Де ж вам трудити себе? Спочивайте!

Дзвонариха. І то вже нале́жалася; заїла багато чужої праці. От і ти,— не знаю, чим уже й одслужу,— оплів, охаїв наш дворик і всім нам, сиротам, допомагаєш.

Дмитро. Яка там поміч? Не варт про те й говорити. Зайвий був час, а руки не куповані.

Дзвонариха. Хоч і не куповані, так здалися б на своє діло, а не на чуже.

Дмитро. Не яке воно й чуже! Мені, може, ваша сорочка ближче до тіла, ніж своя. Що я? Один собі, як палець,— бурлака, та й годі! Багато мені треба? Заробив що чи не заробив — не велика журба. А от вам — друге діло: ви слабі, а Катря молода; і коло вас, і коло господарства сама побивається... Як же не пособити? Такій молодій дівчині і надірватися можна! Я ж не скотина яка нечувстве́нна!

Дзвонариха. Нехай уже тобі за твою добрість господь оддячить!

Дмитро. Мені, може,— коли ви оце слабі були,— серце шарпалось, як гляну було на Катрю, що вона як тінь яка ходить! Я б, може, радніший був свої руки підложити, а не те що зробити яку малúзну...

Дзвонариха. Та бачу, бачу, козаче, що тобі дочки жалкіше, ніж старої...

Дмитро. Ні, крий боже! І вас я вважаю за матір: рідних пак не згадаю ні батька, ні матері. Чоловік ваш покійний, царство йому небесне, виховав мене, зберіг сироті і батьківщину, і хату, наставив мене самого добрим хазяїном, до пуття довів,— так як же мені не любити вас? З Катрею зросли ми укупі...

Катря *(надходить)*. Я, мамо, розпалю у комині, кулешика вам зварю на вечерю.

Дзвонариха. Не треба, доню. *(Гладить по голові її)*. Славна у мене, Дмитре, дочка: і хороша, і моторна, і упáдлива.

Дмитро. Що й казати? Нема, може, в світі за Катрю!

Катря *(гірко)*. Не хваліть, мамо!

Дзвонариха. Запишаєшся? А тебе таки справді, кралечко, гедзь з одного боку напав.

Катря *(перебиваючи)*. Он дивіться, як сонце сідає червоно; певно, вітер буде на завтра. Треба буде однести до млина мірочки зо дві пшениці, бо в нас уже борошна обмаль.

Дмитро. Я завтра зайду й однесу.

Дзвонариха. Та то борошно борошном, а ти таки...

Катря *(хутко)*. Мамо, цитьте! *(Прислухається)*. Хтось іде до нас; може, лікар? *(Біжить з тривогою; дивиться за ворота)*.

Дзвонариха. Може, справді. Він того тижня заїздив, то обіцявся, що ще заверне.

Дмитро. Та тепер уже ви, хвала богу, одужали, то чого б і ходити йому чи паничеві?

Дзвонариха. Та лікаря уже більш місяця і в селі нема.

Дмитро. А паничеві б чого? Хіба й він лікар?

Дзвонариха. Не знаю; тільки така вже добряча душа, що й господи! Що божого дня трудився!

Дмитро. Себто вас жалував так?

Дзвонариха. Господь його святий зна,— чи у його вже таке серце, чи ми заслужили ласки у бога?

Дмитро *(зітхнувши)*. Може.

Катря *(вертаючись)*. Ні, то не він; хтось у хустці. Позношу лишень я на ніч полотна в комору.

Дмитро *(ідучи за Катрею)*. Я тобі поможу.

Катря. Та я й сама зберу — не важкі. *(Іде до тину і збира полотно, що на йому розвішане)*.

Дмитро *(підходячи до тину)*. Катрусю! Я хотів би з тобою побалакати...

Катря. Об чім? *(Потупилась)*.

Дмитро *(мне шапку)*. Сама знаєш, об чім... тільки й думки, тільки й гадки!

Дзвонариха. Піду вже я: і пізно, та й молодята нехай собі поговорять! *(Вголос)*. Дмитре, синку! Проведи вже мене до хати: нагулялася.

Дмитро. Зараз, мамо!

Пішли.

ВИХІД III

Катря сама.

Катря. Боже мій! У які тенета я вплуталась — і думок не зберу. Чого ти раділо, дурне серце? Не бути сьому, не допустять пани! І Михайла уже третій день немає; то було й вечора не пропустить, а на цім тижні тільки раз ускочив на час, та й на досі... Може, не вільно... Тільки як же мені нудно без тебе, як нудно! А тут ще Дмитро! Пристає з словом, що я йому перше дала... любить... а я... Ну, що йому казати? Водити парубка, та ще такого,— гріх! Правду сказати? Та чи язик же у мене повернеться? До матері ще дійде... хоч би од цього хранив господь!

Степанида *(за ворітьми)*. На! З'їж!

Катря *(здригнувшись)*. Хто це? Степанида?

ВИХІД IV

Степанида і Катря.

Степанида *(ввіходить, п'яненька)*. Що ж, що я була панською полюбовницею? Не по своїй волі, дрантя, чуєш? Не по своїй волі!.. А ти — по своїй, повіє!..

Дівуєш? І я навчуся по сьомій дитині так дівувати! Чия б казала, а твоя б мовчала! Яка я п'яниця? Випила, ну — випила на свої, а не на крадені, злодюго, чуєш?

Катря. Тітко, кого це ви так лаєте?

Степанида. А ту шелихвістку бісову, покоївку панину, Аннушку. Вродила мама, що не прийме й яма! Розпустить плахіття, бендерська чума, та й зачіпа! Я тебе зачеплю! Я тебе як візьму на зуби, то ти й носа до нашого кутка не покажеш!

Катря. Охота вам, тітко.

Степанида. Така, серце, охота, що як нема з ким полаятись, то й їсти не буду. Оце я її, шльондру, аж до самісінького двору проводжала; шпетила вже, шпетила на всю губу! Почухаються і батько її, і дядько, і тітка, і дядина! Е! Мене не чіпай: я й сама зачеплю! Уже так налаялась, так налаялась всмак, що аж на серці полегшало; зайшла до шинку та й випила...

Катря. Та бачу, бачу.

Степанида. Що ж, Катре? На свої, на зароблені...

Катря. Та й на свої не гаразд пити.

Степанида. Розкажи своєму батькові, голубко моя... Тільки тепер і мого! *(Співа й пританцьовує).*

Коли б мені, господи,
Неділі діждати!
Сюди, туди, он куди —
Неділі діждати!
То й пішла б я } *Bis*
До роду гуляти! }
Сюди, туди, он куди —
До роду гуляти!
Там мене будуть } *Bis*
Часто частувати! }
Сюди, туди, он куди —
Часто частувати!

Катря. Та вже ж, хвалити бога, неділі діждались, начастувалися...

Степанида. О?! Уже?! Моя перепілочко! *(Приспівує).*

А в перепілки та головка болить;
Тут була, тут, перепілочка,
Тут була, тут, сизопірочка!!

Я тебе дуже, Катрусю, люблю... така ти в мене хороша... дай поцілую... от шкóда тільки, що горілки не п'єш!

Катря. Недоставало!

Степанида. Дай поцілую... а та, панська помийниця, каже, що я Катрю з паничем звела... похваляється покрити...

Катря. Що ви кажете?

Степанида. Похваляйся, похваляйся, повіє! Думаєш, що так на твоїх панів і поласились?.. А, нехай вони тобі виздихають!.. Та в нас і кращі є!!

Катря. Господи! За що вона обносить мене?

Степанида *(недочува)*. Та у нас така парочка! Ось ми спаруємо... і мати казала, що весілля швидко... Ух, коли б швидче! От уджигну вже та брязну підківками!.. *(Пританцьовує)*.

Унадився журавель, журавель
До бабиних конопель, конопель:
  Таки, таки дибле,
  Конопельки щипле!
А я ж тому журавлю, журавлю...

Ходім-бо, Катрусю, до шинку!

Катря *(недочува, стоїть мов кам'яна)*. Обносять... наступає вже...

Степанида *(весело)*. Коли не хочеш, то я й сама піду. Трай-на-на-на! Трай-на-на-на!! Трай-на!! *(Іде за ворота, хитається; трохи не впала)*.

Очеретом качки гнала,
Спіткнулася та й упала...

(Іде, співаючи).

ВИХІД V

Катря сама.

Катря *(ламаючи руки)*. Ну, дівко! Надівувалася? Наступає вже кара людська, невпросима, невмолима... От і заховалась! Не приспало, моє кохання, ти ли́ха: підкралося воно, та аж серце, мов на ножі, кипить! Михайло! Голубе мій! Скруто моя! За тебе мені і страждати не тяжко... все оддала, то що мені люде? От матір тільки... Ох, і не знаю, що з мамою буде, як дійде... а

неминуче дійде: вже коли Степанида на губу взяла,— все село знатиме! *(Зложивши руки, стоїть замислена).*

ВИХІД VI

Катря і Дмитро.

Дмитро *(підходить тихо; Катря не чує)*. Катре!

Катря *(здригнувшись)*. Га? Що? Як ти мене злякав!

Дмитро. Коли ж сватів присилати до матері?

Катря *(сплеснула руками)*. Уже? Ой лелечко! Насядуть же тепер! Невже й ти на мене?

Дмитро. Як на тебе? Хіба ж ти не подала мені слова?

Катря. Ох, нудьго моя! Коли ти любиш мене хоч капелиночку, то пошануй: бачиш, яка я? Мені не шлюб у голові... заміж я не піду.

Дмитро. Що з тобою? Скажи мені щиро!

Катря. Не знаю... Ти б посватав краще Пашку; вона тобі такою вірною дружиною буде, так тебе любить!

Дмитро. Чужого віку заїдати не хочу! Ех, Катре, Катре! Не любиш ти тепер мене,— от що! То було стрінеш, аж у очіх сонечко; щебечеш не нащебечешся, воркочеш не наворкочешся! А тепер ти й не дивишся, ухиляєшся зо мною і словом одним на самоті перекинутись... Запропастила ти мою голову!

Катря. Дмитре! Пожальсь наді мною! Я тебе, як брата, люблю; мені так тебе шкóда... Тільки я не знаю, що зі мною сталось?

Дмитро. А я знаю! Кажи прямо, бий одразу — легше буде!

Катря. Не муч мене!

Дмитро. Знаю я, хто розлучник мій, хто наступив мені ногою на горло! Ти в панича закохалась; він тебе звів!

Катря. Дмитре! Бога ради! Мене не зводив Михайло!

Дмитро. Він, він — і не кажи! Не обманюй мене!!

Катря. У мене сили нема тебе обманювати... Що ж? Я люблю Михайла... тільки не він... сама винна...

Дмитро *(ухопившись за серце)*. О-о! Спасибі хоч

за правду... і хотілось її, і надія якась ще тліла... а тепер уже край!

Катря. Дмитре, прости мене! Не моя сила... так судилося!

Дмитро. Не твоя, нещасна,— так! Але на кого ти мене проміняла? Чи буде ж він тебе так кохати, як я? Чи буде з тебе очей не зводити, перед тобою стежку промітати? Навіщо ти йому, отому паничеві, здалася? На ласощі, на жарт, а потім на пóкидьку!

Катря. Цить! Цього не буде: не звір же він?!

Дмитро. Буде, пом'янеш моє слово!.. Вони такі! Увесь світ би зажерли,— та й то не вдовольнять своїх тельбухів! Мало їм, розбещеним, тієї втіхи на світі, ще зазіхають і на нас, старців, однімають остатню радість, остатнє щастя!

Катря *(з криком)*. Не добивай мене! Я й так уже підбита! Не може цього бути, не може! Нема ж такого ката на світі, щоб завдав такі муки! Адже краще задавити власними руками!! За віщо ж би так насміятись?

Дмитро *(обніма Катрю)*. Дитино моя, надіє моя! Рад би я тебе розважити, та... язик не повертається! Чи тебе чарами приворожено, чи тобі пиття дадено? Задля чого, задля кого ти мене сиротою кидаєш? Тільки ж і жив тобою змалку, тільки ж і бився з злиднями, аби загорювати того щастя, і от тепер, допливши берега, мушу топитись...

Катря *(ридаючи, обніма Дмитра)*. Що ж мені робити? Збожеволіла я!

Дмитро *(боязко)*. Катре!.. Може б, забула ти... перемогла себе... може б, вернулося...

Катря. Ні, Дмитре! Несила моя...

Дмитро. Значить, годі! Ну, що ж — радощів не зазнали, з лихом — приятелі... горювати — не привчатися! Та що про мене?.. Хоч би ти була щасливою!

Катря. Де вже? Кругом таке лихо... Хоч би ти зненавидів мене — легше було б!

Дмитро. За що? Чим же ти винна? Така вже моя доля щербата: кого б'є, то вже не милує!

Катря. Коли б ти вийняв моє серце та розкраяв надвоє!

Дмитро. І, вже! Дай боже... щоб хоч тобі щастя, то хай уже тішиться ворог мій... а мені *(махнув рукою)* — утоплю десь своє горе!.. Але ж як він насміється над

тобою, як потопче красу твою, кине тебе на зневагу, на горе,— то не сховається він від мене ніде: на краю світа знайду його, зо дна моря винесу, з-під землі викопаю... І тоді вже з паничем побалакаю!

Катря *(хапа за руки Дмитра)*. Що ти задумав, Дмитре?!

Дмитро. Не бійся... поки не кине... Ну, прощай! Напився вже я радощів! *(Обніма Катрю)*. Прощай! А!! Не мені, злиденному,— щастя! *(Утира сльозу)*. Бувай вже ти щаслива! *(Іде)*.

Катря. Дмитре! Не побивайся!!

Дмитро. Пропадай усе!! *(Іде хутко)*.

Катря, ламаючи руки, біжить до воріт і схиляється до них від несили.

ВИХІД VII

Катря і Михайло.

Михайло *(тихо крадеться з садочка)*. Катре! Катре!

Катря *(уздрівши його, несамовито кинулась на груди)*. Ай!!

Михайло *(обніма)*. Не кричи, серце, так, бо почують!

Катря. Зраділа!.. Боже як! Третій вечір не бачила.

Михайло. Ну, все ж обачніше треба.

Катря. Не буду, не буду, любий мій, хороший; тільки не сердься!

Михайло. На тебе трудно й сердитись. *(Цілує)*.

Катря *(обніма)*. Господи, як я рада! Нічого й не тямлю... Чого ти вчора й позавчора не був?

Михайло. Не можна ж мені щодня ходити, щоб не завважили... Я все, знаєш, вибираю годину, щоб з моїми батьками про тебе побалакати...

Катря. Господи, що то буде?

Михайло. Й сам не знаю... трудно то, трудно; якось усе не випада...

Катря *(зітха)*. Ох! Не випада... і не випаде!

Михайло. Не сумуй, зірко: ми таки свого діждемось... Зразу, звичайно, ніяково; треба здалеку зайти, наздогад закинути... Я, може, через маму...

Катря. Ой ні, ні! Пані такі страшні, сердиті... вони з'їдять мене!

Михайло. От, вигадай! Чого ти всього боїшся?

Катря. Боюсь, голубе, і душі у мене нема!

Михайло *(пригорта і лащить Катрю)*. Дурна ти! Дурнюня!! Ну, не морщи ж своїх брівочок, не затемрюй оченят! Глянь на мене любо, та обійми палко, та пригорнися шпарко!

Катря через силу усміхнулась і поцілувала.

Михайло. Не так, не так, а отак! *(Обніма)*. Ходім звідси, щоб хто не здибав.

Катря *(журно)*. І-і, вже! Нема чого й критись...

Михайло *(звонтпивши)*. Як нема чого?

Катря. Уже швидко по всьому селу роздзвонять, рознесуть... Степанида оце була, каже — Аннушка похваляється... плеще на мене...

Михайло. От каторжна! Я їй утну язика!

Катря. Не втнеш, ще більше здратуєш! Де вже там те шило в мішку утаїти! Пізно.

Михайло. Ти жалкуєш?

Катря. Борони боже! Своєю волею покохала... аж згоріла у тім коханні! Все без жалю віддала тобі; за тебе і муки прийму... Не зраджуй тільки мене, соколе мій, доле моя! *(Припада до Михайла)*.

Михайло *(цілує)*. Що тобі завжди в голову лізе, моя дурнесенька?

Катря. Правда, цього не буде? Цього не може бути?.. То мене тільки лякав Дмитро? Правда? *(Припада до Михайла)*.

Михайло. Як Дмитро! І він сюди лізе?

Катря. Він нещасний, бідний... я його скривдила... сватався... так його шкóда: занапастила!..

Михайло. Слухай, Катре, не муч мене! Щоб я більше не чув про Дмитра! Не поминай мені про його! Тут прийдеш до тебе порозкошувати душею, упитись коханням,— а ти мені вкинеш приску за пазуху.

Катря. Що ж я зробила, що сказала? У самої пекло́... Тільки що був... трохи на себе рук не зняв... похвалявся на тебе...

Михайло. Недоставало ще! Швидко сюди без конвою й ходить не можна буде...

Катря. Ні, ні, то він з одчаю! Він не зачепить...

Михайло. Розв'яжись з ним; не пускай його до хати!

Катря. Він і без того більше не прийде: я йому призналась.

Михайло. Розумна! Сама пускаєш славу?

Катря. Пущена вона уже; не вдержиш! Та що мені до слави, аби ти при мені... От тільки за матір боюсь, як дійде — не переживуть вони!

Михайло. Правда, за матір — погано.

Катря. Що мені робити, порадь, мій соболю?

Михайло. Хіба, може б, тебе одвезти до дядька на хутір?

Катря. Як, щоб я маму кинула?

Михайло. Ну, то вдвох?

Катря. Ні, ні! Як таке їй і сказати! Вона б швидче на себе руки зняла, ніж пішла б на публіку! *

Михайло. Слухай, серце! Я поговорю з твоєю матір'ю, присягнусь їй за тебе,— то вона й заспокоїться; лучче ж од нас правду почути, ніж од других...

Катря *(сумно і чуло)*. І не знаю вже й як... аж серце окипа крів'ю, як подумаю! Любила ж мене, цілий вік поневірялась за мене...

Михайло. Та угамуйся, не забігай лиха! От, може, і в мене з старими швидко владнається справа, то тоді безпешно! Прийде день — потурбуємось, а нічка—наша!

Катря *(ламаючи руки)*. Коли б мені мами не вбити! Царице небесна, зглянься хоч ти!

Михайло. Годі-бо, Катре! Ходім у садок: час гине...

Катря безнадійно сплеснула руками.

Завіса тихо спада

---

* Публіка — сором, ганьба.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Широкий рундук з ганком у панськім будинку. Навкруг квітки, клумби, луговина; далі — розкішний садок. Вікна деякі одчинені на рундук; на рундуці — стіл, самовар з причандалами, кріселка. Вечір.

ВИХІД І

Харлампій, а далі Аннушка.

Харлампій *(ставить на стіл чайні причандали; потім підміта)*. Ач, знов накидали цигарок! Що я їх ненавиджу! Нема, хвалити бога, отого кудлая,— так жиди; а ти за ними прибирай! Тьху! Чистоє наказаніє! Хіба це моя обов'язаность підмітати, примірно сказать, всяку погань? Це козачків діло, чи там служок яких, а не моє; моє діло за ними доглядать та давать запотилишників... А от, Харлампіє Григоровичу, довелося і вам щітку до рук узяти та підмітати собственно підлоги! Ох-ох-ох! *(Спирається на щітку)*. Не ті теперечки часи, доложу вам,— сумнительні! Гай-гай! Де те вельможне панство дівалося? І знаќу нема, мов корова язиком злизала! Тепер, приміром кажучи, мужику волю дали, ну й посіда́, або ще — жидова та! Ну, які вони пани? Харкнув та ногою розтер, та й уже. Сказано — одно боже попущеніє, скусительство! Наші теж, дивись, незабаром у пазурах того Шльоми опиняться... А через кого все прахом іде? Через нашу паню: як прибилася сюди, зараз завела нові моди,— покойовок, лакеїв... Ми вже, значить, стали невгодні, неодуковані! А сама повіялась по Києвах та по Варшавах; понавозила губарнорів отих — по дві пари держала... Їй-богу! Ну і додержалась! *(Підходить до столу, поправля масло, сметану, сухарі й цукерки)*. Такі завели заведенія за при́водом отого кудлая, що, на моє мнительство,— кінець світа: з ким тільки

кумпанію водять? Тьпху! — та й годі! Тепер, приміром кажучи, наш панич, дворянин, з мужвою воловодиться, на вулицю ходить... Страмовище одно! Не зна того, як в старовину... От хоч би, значить, нащот женського полу — як було благородно, прекрасно! Звеліли кого, привели... та й кінець... І делікатно, і поштительно! А тепер?.. Ех, гріхи наші, гріхи! Отаким шелихвісткам, як ота Аннушка, припоручають тепер до рук панське добро! Господиня, значиться! Так би й зацідив! *(Дивиться у кухлик)*. А сметанка яка? Хіба така при покойному панові була? Хоч ножа стромляй! А то! *(Нахильцем п'є)*.

Аннушка *(зазира в одчинене вікно)*. Чаго ви до сьох пор самовара не даєтьо́? Бариня сердяться!

Харлампій. Ти ще мені, смердюча, приказувати будеш? Геть, поки ціла!

Аннушка. Што ви себе воображеніє взяли! Скажите, пожалуйста! А зливки для чого випили?

Харлампій. Хто випив?

Аннушка. Нехто!

Харлампій. Хто випив? *(Наступає)*.

Аннушка. Хтокало!

Харлампій *(яро)*. Бачила?

Аннушка. От только троньте, я такого шкандаля́ здєлаю!

Харлампій. Так ти бачила?

Аннушка. Аж вуси всє у зливках; гляньте! *(Одступає до дверей)*.

Харлампій *(змішавшись, утира рукавом)*. У-у! Смалена! Киш мені звідціля! *(Іде в двері)*.

Аннушка *(тіка на рундук)*. Ругателі!! Будете знать! Постойте, я вас всєх на чистую воду! — І ви, паничу Михайло Іванович, почешетесь! У мене письмо од дядиньки: я його викрала... Будет і бариня знати! Проміняли меня на ту шльондру,— і я ж потєшусь! Попануєш! Попануєш! Ух, печуть меня всі, та й я ж попеку!! *(Побачивши паню з Михайлом, іде далі)*.

ВИХІД II

Анна Петрівна і Михайло.

Анна Петрівна виходить разом з Михайлом з парку, у неї в руках карточка.

Анна Петрівна. И не думай отнекиваться. В сенате серьезное дело; все наше состояние на волоске.

Коли батько говорит, что нужно ехать, то уж верно нужно.

Михайло. Та я в ділах не знаюся!

Анна Петрівна. Ну, ну, не рисуйся! Сам дядя приглашает,— научит!.. А кузину разве можно упустить: красавица, chic suprême, bon genre! * Потом дядя: шансы-то какие! Ведь это черт знает где можно очутиться! Я бы тогда переехала к вам в Петербург, освежилась бы хоть немного...

Михайло *(з досадою)*. Що вам за охота, мамо, зараз мене сватать? Та ще й вибираєте таких, що тільки плечима здвигнеш! Я з вами хотів би побалакати...

Анна Петрівна. Оставь, во-первых, свою хохлащину! Надоела...

Михайло. Дуже швидко.

Анна Петрівна. Это уж мое дело... Ты пойми, что дядя сам намекает в письме...

Михайло. Та яке ж мені діло до його превосходительства...

Анна Петрівна. Что?.. От такой блестящей карьеры отказываешься? Да ты в уме ли?

Михайло. Мамо, я хотів би побалакати...

Анна Петрівна. Отстань с твоим балаканням! Вы меня уморить хотите? Воспитывала, нежила, холила, чтоб хоть иметь утешение, видеть сына в блеске, гордиться им... и вот благодарность родителям — за их любовь, за то, что не жалели для вас ни здоровья, ни средств, потворствовали даже всяким прихотям хохлацким! Вот и утешение!

Михайло. Мама! Да выслушайте же меня!

Анна Петрівна. Оставь!! Твои вечные противоречия положат меня в могилу... Я женщина слабонервная, чувствительная; у меня уже начинается тик... Я знаю, откуда вся порча: ты заразился идеями этого пария! **

Михайло. Не браните же мне хоть в глаза человека, который мне дорог!

Анна Петрівна. Дорог? Для вас всякая дрянь дороже матери!! Вы свою мать родную готовы променять на всякую сволочь! Молчите!.. Уж скоро добьете! *(Іде хутко на рундук)*.

---

* Найвищий шик, гарний тон *(франц.)*.

** Парія — безправний, зневажений.

ВИХІД III

Михайло сам.

Михайло. Ну й добалакався! Два місяці чекав случа́ю, годив, думав натрапити на щасливу хвилину, ко́ли матір весела,— от тобі й натрапив! З нею, значить,— годі: цей про́клятий дядьків лист усе попсував... Хіба до батька удатись? Просто і думок не зберу... у такі нетрі та болота зайшов, що з кожним кроком тільки грузнеш більше та глибше.

ВИХІД IV

Михайло і Пашка.

Пашка *(тихо підкрадаючись)*. То ви, Михайло Івановичу?

Михайло. Пашка! Чого ти?

Пашка. Вийдіть зараз до млина: там Катря дожидається.

Михайло. А що там?

Пашка. Як що? Цілий тиждень не бачили її, та й жалощів нема? Ви ж би подивились, що там у неї дома коїться. Мати зно́в занедужала; та то ще й слава богу: хоч не чує, що по селу дзвонять! І без того догадується вже, картає...

Михайло. А мені хіба легче? Он зараз з матір'ю мав яку бучу!

Пашка. Хіба довідались?

Михайло. Та ще ні... я ж оце збирався поговорити з мамою, попрохати... а тут до Петербурга притьмом кажуть їхати: пильне діло.

Пашка. Нещасна Катря! Невже ви її так кинете?

Михайло. Хто ж тобі каже, що кину? Я ж за неї і розпинаюсь тут!

Пашка. Хоч би ж навідували її, а то все рідче та рідче почали ходити, мов цураєтесь! Вона ж такі за вас муки прийма — господи! Мов з хреста знята!

Михайло. А ти думаєш, мені легко? Тут і дома не знаєш на яку й ступить,— і так і сяк підходиш, щоб прихилити своїх... і такі й сякі думки не дають спокою; а там прибіжиш до неї, щоб одвести хоч трохи душу, а вона зітхає, часом плаче... Така нудьга візьме, що й на світ би не дивився!

П а ш к а. Диво, що плаче! Вона більше й побивається, помічаючи, що ви не такі вже стали...

М и х а й л о. Я такий самий, а радощі-то не такі, яких чекалось.

П а ш к а. Чим же Катря винна? Хіба ж не бачите, що вона божеволіє, гине за вами?

М и х а й л о. А в мене, Парасю, хіба не плаче все у нутрі? Тим-то і тяжко йти на ті сльози...

П а ш к а. І як-таки вам рівняти себе до неї? У вас — і достатки, і розкоші, а у неї, бідної, часу нема і на своє горе: роби і на себе, і на свою матір слабу... А тут ще Дмитро скаженіє, всякі пóхвалки чинить! А ви хочете, щоб вона була весела.

М и х а й л о. Мало ще скрути — Дмитра на! Стережись, щоб з-за кутка не торохнув! Просто хоч пропадай! Адже я її хотів поки що одвезти до дядька чи саму, чи з матір'ю,— не хоче; хотів і її матір заспокоїти — боїться; що ж я маю чинити?

П а ш к а. Ну, а що ж і їй робить? Ідіть, голубчику, зараз, прошу вас, бо дівка просто не при собі...

М и х а й л о. Та ходім! *(Подумавши)*. Треба конешне написати до дядька, послати мерщі... Так затяглося вузлом, що й не розв'яжеш. *(До Пашки)*. Почекай мене за хвірткою у садку, я тільки листа напишу та зараз і вийду! *(Іде направо)*.

П а ш к а *(проводжаючи його очима)*. Паничу! Здається, ти дбаєш тільки про свою шкуру! *(Пішла)*.

ВИХІД V

З і з і і Х а р л а м п і й.

З і з і *(вбіга і бере до кишені цукор; потім дзвонить)*. Харлампий! Харлампий! И где эта скотина шляется?

Х а р л а м п і й показується в саду.

Харлампий! Давай самовар да подмети балкон,— мама велела, тут мы играть будем... Да иди же скорей; только даром кормят!

Х а р л а м п і й. Ще в вас, панно, молоко на губах не обсохло, щоб на мене лаять.

З і з і. Поговори! Вот я маме скажу, так и выгонят вон! *(Іде)*.

Х а р л а м п і й *(прибира)*. Тьпху! Прости господи! Од такого блазня терпіти! Що ще, звиняйте, блоха, а й та

кашля! Взяв би я тебе, та задрав би плахіття, та випарив би лозою по місцю, звідкіля ноги ростуть, щоб ані сіла, ані почесала!

Чути за коном голос Анни Петрівни: «Позовите скорей пана! Воды! Скорее! Дурно!»

Харлампій. О, вже пустила лотоки! Реве, аки лев рикающий! *(Іде)*.

ВИХІД VI

Анна Петрівна і Аннушка, потім Іван Андрійович.

Анна Петрівна *(бліда, плаче; Аннушка піддержує)*. Ах! Ах!! Они меня дорежут! Воды! Дай скорее: душит! *(Дзвонить)*.

Аннушка. Не беспокойтесь, бариня. *(Подає воду)*.

Анна Петрівна. Ах! Эту мерзавку чтоб сейчас... раскатать!.. Чтоб духу ее не было! Где пан? *(Дзвонить)*. Дурно, ах! Капель скорей! Виски три!

Аннушка біжить до дверей, стикається з Харлампієм, що несе свічку; вирива у його свічку.

Аннушка. Бариня казала, чтоб барина звали, бо у барині до барина очинно... у барині голова...

Харлампій. Тьпху! *(Пішов)*.

Анна Петрівна. Спирту! Спирту! Виски три! Дурно!..

Аннушка. Ах, боже мой! Хоч би барин!

Іван Андрійович *(підтюпцем)*. Що там таке?

Анна Петрівна *(зуздрівши)*. Ах! Умираю! *(Зомліла)*.

Іван Андрійович. Анюточко! Анюточко! Що з нею?

Аннушка. Потрьовожились од сюприманду.

Іван Андрійович. Анюточко! Зомліла? Ох, господи! *(Біга, хапа крило, що з столу підмітали, смалить на свічці й тика під носа панії)*.

Анна Петрівна. Ай! Что это? *(Схоплюється)*. Фу!! Мужик!

Іван Андрійович. Нічого, нічого! Смалятиною найлучче! Постой, ще! *(Смалить крило і хоче знов під носа)*.

Анна Петрівна. Ай!.. Оставьте!.. Изверг!

Іван Андрійович. Що з вами?

Анна Петрівна. Ах, виски... тик, тик! Полюбуйтесь вашим сынком!

Іван Андрійович. Що там? Не натягуйте-бо тетиви!

Анна Петрівна. Зарезал... Женится на простой девке, на твари женится, ваш братец — подлец — устраивает свадьбу!

Іван Андрійович. Чи ви в умі, що ви мелете?

Анна Петрівна *(кида зім'ятого листа)*. Прочитайте, что братец пишет! У них уже все улажено... Ох, уморят, уморят: я слабонервная, чувствительная! Вот и разгадка, почему в Петербург не хочется ехать! Выкормили сокровище... утешайтесь! Ох, виски! виски! виски!

Аннушка тре виски. Іван Андрійович пробіга листа.

Зізі *(вбіга і кидається до матері)*. Maman, неужели Michel с простой дрянью повенчался?

Анна Петрівна. Отстань! Убирайся! Уведите ее!!

Аннушка бере за руку; Зізі б'є її по руці.

Зізі. Не тронь, сволочь!!

Виходять.

Анна Петрівна. Ах! Он погибнет, погибнет!

Іван Андрійович. Господи! От горе! Може, ще пособити можна? Та не лементуйтесь, не ділайте бешкету! Це не іграшки! Начхав я на все інче, а за сина — ні! Не перебивайте... слухайте: прикажіть, щоб там ні Аннушка і ніхто — ані писнули, що ми знаємо, бо я кишки випущу!

Анна Петрівна. Ах, боже мой! За что я страдаю, за что?

Іван Андрійович. Анно Петрівно! Не натягуйте, кажу, тетиви, даби не лопнула! Треба спасать сина, а не телесуваться *

Анна Петрівна. Кто ж спасет? Он погибнет, погибнет; это все братец!

Іван Андрійович. Конешно, подлець; но не ділайте публіки, прошу вас.

Анна Петрівна. Хоть этой шлюхе задам! О-ох!

Іван Андрійович. Не про неї річ. Коли буде тихо і Михайло нічого не провіда, то я одведу йому очі

---

* Телесуватися — кидатися в усі боки.

і мерщі виряджу до Петербурга; хоч і ви його проводіть... А там уже ту спровадимо: окручу з першим парубком, дам придане та й витурю...

Анна Петрівна. Да денег же нет?

Іван Андрійович. Дістану у Шльоми: ми тут гешефта зробили.

Анна Петрівна. Неужели? Ах, матерь божия, сжалься!

Іван Андрійович. Коли кажу, то вірно. Тільки ж слухайте, щоб ніхто мені нічичирк, та й ви знаку не покажіть Михайлові!

Анна Петрівна *(веселіше)*. Хорошо, хорошо! Это ты отлично придумал: именно только Петербург нас спасет!

ВИХІД VII

Ті ж і Харлампій.

Харлампій. Миколай Степанович Бєлохвостов зволили приїхать.

Іван Андрійович. Слава богу: от хто нам поможе укоськати Михайла.

Анна Петрівна. Как я рада! Cousin такой умница; он наверно подействует... даже голова отошла. *(До Харлампія)*. Ступай, проси барина в мою гостиную.

Харлампій пішов.

Іван Андрійович. Тільки ж я вас прошу, пожалуста, не лопотіть язиком багато, бо спортите діло.

Анна Петрівна. Ах, мой создатель, да говори сам; лишь бы только поскорее выехать из этого болота! Я пойду гардеробом распорядиться...

Харлампій *(знову ввіходить)*. Зволили піти.

Анна Петрівна і Іван Андрійович виходять.

ВИХІД VIII

Харлампій і Пашка.

Пашка *(ввіходить хутко, збентежена)*. Харлампіє Григоровичу!

Харлампій. Га? А тобі що?

Пашка. Не бачили панича Михайла Йвановича? Може, в горницях?

Харлампій. А тобі нащо?

Пашка. Пильно треба.

Харлампій. Нащо, кажу? Глуха!

Пашка. Щоб зараз ішли! Нагло треба!

Харлампій. Куди?

Пашка. Вони знають!

Харлампій. Що це ви, шелихвістки, собі в моду взяли? Так і преться, каторжна! Я тобі дам панича!!

Пашка. Чого ж ви лаєтесь?

Харлампій. Брись мені зараз!

Пашка тіка.

Розпустились, бач, до чого? Так прямо і кличе,— без сорому казка! Тьпху! *(Іде).*

ВИХІД IX

Михайло сам.

Михайло *(виходить з садка, замислений, читаючи свій лист).* Треба, треба уже це покінчити! Пишу до дядька, щоб приїхав сюди мені раду дати... або я до його; тільки спробую ще раз перебалакати з батьком та й поїду. Так оце й Катрі скажу. Далі тягти — уже несила! Не знаю вже, чи й є з цього провалля стежка? Батьків кинути, розплюватись — безчоловічно: вигодували ж, випестили! Та й куди без них удатись? Легко сказать тільки — порви! Але й Катрю кинути на поталу, на горе — теж безчоловічно, подло! Що ж його чинити? *(Шарпа руками волосся).* Та виміркуй же хоч що-небудь, мозку безсилий, ледачий!! О, будь ти проклята та година, що завела мене у кохання! Як здавалось, що тому раєві кінця не буде, а от тобі й кінець, та ще який гидкий, пекучий!.. Павло правий був, ох правий; болізно щемить у моєму серці його гірке слово: «Не вистачить у тебе сили на боротьбу, а на гірше що — вистачить!» Так, вистачило! Павло уже два місяці й не пише, розплювався... і всі плюнуть... чесне товариство одвернеться... навіть святі думки і заміри, що освітили мою душу новою вірою, станутъ передо мною грізними суддями... і я сам розплююсь з собою! *(Безсило опуска голову й руки).*

ВИХІД X

Михайло і Бєлохвостов.

Бєлохвостов. Где ж он?

Іван Андрійович *(з-за дверей)*. Вірно, в саду. Ти ж, гляди, прикинься, ніби од Олександра. *(Зачиня двері)*.

Бєлохвостов. Понимаю, понимаю, дядюшка! Разыграем в первом сорте. Ба! Да он здесь! *(До Михайла)*. Здравствуй, Миша! О чем это призадумался?

Михайло. Здрастуй! *(Сходе на рундук і обнімається)*.

Бєлохвостов. Что ты, в самом деле, похудел? Болен?

Михайло. Ні, так собі.

Бєлохвостов. На тебе лица нет. Что за причина? Мне тебя жаль, Миша.

Михайло. Спасибі.

Бєлохвостов. Ведь я тебя люблю; не веришь?

Михайло. Чому ні? Вірю.

Бєлохвостов. Послушай, у тебя на душе завелось какое-то горе. Поделись со мною; ведь мы товарищи, des garçons? *

Михайло. Так, значить, при сій вірній оказії, вийми душу та й поклади!

Бєлохвостов. Бог с тобою, коли не нуждаешься.

Михайло. Та в чім же?

Бєлохвостов. Так не в чем?

Михайло. Авжеж.

Бєлохвостов. Vous mentez, mon cher cousin **.

Михайло. C'est trop rude! ***

Бєлохвостов. Pardon! **** Послушай, чего же ты скрываешь? Ведь я должен быть твоим confident *****.

Михайло. Яким confident?

Бєлохвостов. Да ведь пойми ты, голова, что я все знаю и послан к тебе тайным послом! As tu compris? ******

---

* Хлопці *(франц.)*.
** Ви брешете, мій любий кузене *(франц.)*.
*** Це занадто! *(Франц.)*
**** Вибач *(франц.)*.
***** Вірником *(франц.)*.
****** Ти зрозумів? *(Франц.)*

Михайло. Від кого послан?

Бєлохвостов. От дяди, Александра Андреевича.

Михайло *(збентежено)*. Слухай! Ти не брешеш? Говори правду!

Бєлохвостов. Чтобы тебя заверить, я сообщу и по какому вопросу приехал *(озирається)*: устроить твой брак с Катрею!

Михайло. Тсс! Бога ради! Невже ти за мене руку тягнеш?

Бєлохвостов. За кого ж ты меня принимал? Неужели ты думаешь, что если мы с тобою тогда поспорили, так ты мне и не дорог? Ошибаешься! Убеждений твоих я могу и не понимать, а сердечные дела — понимаю: c'est une musique à brûler le cerveau...*

Михайло *(кидається і обніма)*. Спасибі тобі щире; ти для мене, як зірка, блиснув серед темряви.

Бєлохвостов. Слушай, друг мой Миша! Брось ты этот натянутый диалект, да поговорим по душе: ведь дело серьезное!

Михайло. Ну, ну!

Бєлохвостов. Как ты решил, поедешь ли завтра со мною?

Михайло. Видишь ли, какого рода обстоятельство... я просто с ума схожу,— посоветуй, голубчик! Батько требует, чтобы я послезавтра в Петербург ехал.

Бєлохвостов. Почему? Узнал разве?

Михайло. Нет, дело в сенате: говорят — все состояние на карте.

Бєлохвостов. А, помню, с Александровичами!.. Серьезнейшее дело.

Михайло. Ну, что мне, по-твоему, ехать?

Бєлохвостов. Ехать, конечно.

Михайло. А Катря как?

Бєлохвостов. Надеюсь, что ты в Петербурге век не останешься, не изменишь своей chère Katerine! **

Михайло. Об этом и речи нет; я Катрю страшно люблю!

Бєлохвостов. Ну, через месяц воротишься,— и я к твоим услугам всегда.

Михайло. Но как же Катря останется?

---

* Від такої музики паморокн заб'є *(франц.)*.
** Любій Катрі *(франц.)*.

Бєлохвостов. Да ведь ты, верно, ее материально устроил, обеспечил существование?

Михайло (змішавшись). Как же я мог? Ты знаешь — у меня лишних средств нет; просить у отца на сей предмет невозможно...

Бєлохвостов. Та-та-та! Это серьезный вопрос. Тут не бог знает какая и сумма нужна,— четыре, пять радужных * могут озолотить их жизнь...

Михайло. Да она бы денег не взяла: это бы оскорбило смертельно ее чувство; она им не торговала за деньги!

Бєлохвостов. Какое сентиментальничанье! Это зависит от формы предложения. Ты ломаешься над решением тонких вопросов,— шокирует ли предложение материальных средств чувства милой? А самую милую заставляешь терпеть...

Михайло. Да, это меня постоянно мучило... вот что она на работах и что этот грубый труд убивает, понимаешь, красоту... Да я не находил пока выхода; но согласись с тем, что сбеспечивать окончательно может лишь брак...

Бєлохвостов. Это еще вопрос, что важнее — реальное ли довольство, или формальное, условное право? Возьмем, например, твое положение. Не задумывай ты брака, а взгляни на дело практически, comme tout le monde **,— тебе бы не только не помешал батько, да не пожалел бы денег отлично устроить судьбу твоей милой,— клянусь тебе! — и она бы зажила счастливо, припеваючи, услаждая свободные твои часы пасторальной идиллией; а вот задуманный тобою брак сразу тебя самого лишит средств, оторвет от родных, и ты пойдешь скитаться по свету, проклиная свою судьбу и заедая чужой век.

Михайло. Можно и трудом зарабатывать. Я хотел поступить сельским учителем... слиться с народом, послужить ему...

Бєлохвостов. То есть нищенствовать, зависеть от пьяного писаря, старшины, дьячка... Хорошо народное служение! Разменяться на жалкое ничтожество! Да ты если народовец, то во имя своих же дорогих идей

---

* 25-карбованцева асигнація.

** Як усі *(франц.)*

добивайся карьеры, чтобы приобресть силу влиять на народ... участвовать, так сказать, в том горниле, где куется его судьба!

Михайло. Можно и в маленькой норке приносить пользу.

Белохвостов. Да какая это польза? Посмешищем стать у самого народа! Да наконец главное, ей-то, коханке, какую ты готовишь участь?

Михайло. Но и то, что ты предлагаешь,— тоже позор, только для другого лица; ведь ты ей даешь роль содержанки?

Белохвостов. Да не в словах, mon cher *, смысл жизни, не в этом пустом звуке! Оставь метафизику, а взгляни на дело серьезнее и увидишь, что я прав. Какое главное твое стремление? Доставить дорогому тебе существу счастье, покой, свободу,— не так ли?

Михайло. Конечно.

Белохвостов. Ну-с, так вот, при браке ты лишаешь себя всяких средств и кидаешься, не закалившись сызмала, в отчаянную борьбу с чудовищными социальными врагами; на тебя восстанут все, понимаешь — все... и ты, после первой схватки, если не угодишь к Макару, то сделаешься Дон-Кихотом. Обаяние героизма и страсти пройдет, и останется на душе разочарование, злоба... и за все это ответит твоя милая: начнутся, с одной стороны, упреки, укоры; с другой — безответные слезы, дети, голод... Да вы исстрадаетесь, тут и до преступления недалеко.

Михайло. Миколо, как я несчастлив, как меня все это терзает! Ведь я люблю ее, страшно люблю, а мне самому больно, что и теперь уже вместо радостей дарят меня или немым страданием, или слезами.

Белохвостов. Понятно, совершенно понятно; нужда, мать, рискованное положение, постоянный страх... все это гнетет. Ты идешь за поэтическими мгновениями, а ее изломало всю на поле, а дома изгрызло горе... Воображаю, какие у вас любовные tête-à-tête **.

Михайло. Да, тяжело. Но что же делать?

Белохвостов. Взглянуть на вещи просто и вместо ада устроить маленький рай. Послушай меня,— я

---

* Мій дорогий *(франц.)*.

** Побачення *(франц.)*.

тебе говорю искренно: не делай необдуманного скачка, который бы сломал вам шеи! Первое дело, помни, что, женившись на ней, ты ее же сделаешь несчастною...

Михайло. Но, понимаешь, я ее люблю и должен венчаться...

Белохвостов. Это все пустое.

Михайло. Как пустое? Разбить чужое сердце?

Белохвостов. И сердца не разобьешь! Да давай пари, что если ее хорошо обеспечить, то она с большею радостью выйдет замуж за какого-либо парубка.

Михайло *(гаряче)*. Никогда, никогда в свете! Она меня страшно любит! Ты не знаешь ее — это поэтическая, глубокая натура!

Белохвостов. Не горячись; я огорчать тебя не желаю, а клянусь все-таки, что я прав.

Михайло. Как? Чтоб она променяла меня сразу на парубка?

Белохвостов. Так-таки променяет. И понятно — с ним она будет гораздо счастливее: и по развитию, и по всему сойдется... А прошлый роман с паничом, если он принес материальное довольство, не возмутит их покоя, а будет служить лишь приятным воспоминанием. На селе тоже такой закон: заброшенная, нищая панская любовница — позор и мишень для всевозможных оскорблений, а обеспеченная, покровительствуемая любовница — сила, которой все кланяются!

Михайло. Не может быть! Чтобы она меня променяла? Чтобы успокоилась только приданым! Это ложь! Это было бы чудовищно!

Белохвостов. Тебя не переспоришь; но так или иначе, а все же мое предложение в обоих случаях полезно. Ты поезжай в Петербург; за Катрю я похлопочу сейчас у твоего батька, и даю слово, что он без пререканий обеспечит ее и мать отлично и даже возьмет под свое покровительство. А потом уже как знаешь...

Михайло. Неужели ты уломаешь батька, и он все даст, согласится без скандала? И ее тут никто не обидит без меня?

Белохвостов. Ручаюсь. Parole d'honneur *, что сию минуту улажу! Только матери — ни гугу; ведь женщина все испортит... нервы, понимаешь...

---

* Слово честі *(франц.)*.

Михайло. А я матери хотел было признаться, а батьку и язык не поворачивался...

Бєлохвостов. Хорош бы ты был! Только скандал бы устроил! Нет, от матери — строжайший секрет.

Михайло. Так ты уладишь все?

Бєлохвостов. Да улажу же, верь!

Михайло *(кидається на шию)*. Голубчик, друг мой! Как я тебе благодарен! Ты меня просто воскресил.

Бєлохвостов. Ну, рад, рад! *(Обніма)*. А чтобы доказать не на словах, а на деле мою дружбу — сейчас же устремлюсь к родителю твоему и прямо врасплох на абордаж! Ну, adieu * *(Жме руку й виходить)*.

ВИХІД XI

Михайло сам.

Михайло *(ходить по рундуці стривожений)*. Який Микола щирий та добрий; я й не вважав його за такого, та то більше проти його Павло настроював!.. Павло уже надто гострий, а Микола практичним своїм розумом ясно, логічно дивиться на все... Правда-таки, щоб послужити народові, треба собі здобути сили... От про Катрю тільки, щоб вона мене проміняла,— бреше, не повірю!.. А проте, може, вона зі мною й не буде щасливою? Коли б хоч на світ мене вивів! Коли б тільки у батька вдалась справа! Серце тріпочеться так, що аж у висках стука... Страшно чогось... А як вихлопоче і уладнає все? Господи, і не знаю я, на якому вже небі й опинюся!.. Зараз побіжу порадувати Катрусю. Миколо, брате мій, якщо вирятуєш мене із виру, де я потопаю, то станеш мені за батька!.. Поможи, господи, мати божа! *(Ходить по кону і часами стуля руки)*. Коли б же тільки мати не провідала! Борони боже, як треба таїтись!.. Коли б хто не наплів, храни господи! *(Ходить з тривогою і прислухається до дверей)*.

ВИХІД XII

Михайло і Катря.

Катря йде з садка, нап'ята платком, бліда, стривожена.

Михайло *(зуздрівши Катрю, аж затрусився)*. Катря? Тут? Пропав я! *(Збіга хутко по сходах з рундука і*

---

* Прощай! *(Франц.)*

мерщі до Катрі; одводить її на передкін). Катре! Бога ради, чого ти сюди прийшла?

Катря *(припада)*. Скучила, занудилась, Михайло!

Михайло. Що ти здумала?

Катря. Ох, несила моя... нудьга мене точить... тебе не бачила... мати картають...

Михайло. Христа ради! Іди звідси!

Катря. Постой! Я щось мала тобі сказати...

Михайло. Що там? Кажи швидче!

Катря. Ох, не згадаю,— паморoки забило.

Михайло. А! Боже мій!! Іди-бо, Катрусю, мерщі: застукають,— то ми пропали! *(Відводить за рукав)*.

Катря. Не жени мене, не випихай мене! Дай хоч гляну на тебе,— вимучилась, так вимучилась!..

Михайло. Зарізать мене хочеш? Тікай-бо, серце, кажу,— я мерщі вибіжу за садок!

Катря. А! Згадала! Не йди, борони боже, не йди! Дмитро чатує тебе коло садка, коло будинку,— хоче вбити! *(Хапає руками Михайла і не пуска)*. Не йди! Я за тим і прибігла! Він уб'є... страшний такий, очі горять...

Михайло. Що ж ти зі мною робиш? Мало мені й без того напасті, що й очей не знаю куди дівати, батька і матері цураюсь, а тут іще розбишака? В Сибір його!

Катря. Він не винен: така вже йому кара... Любить без душі, серця свого не переробе, божеволіє...

Михайло. О-ох! Побий мене лиха та нещаслива година, що я й зв'язався з божевільними! Спокою ні вдень, ні вночі — і все через тебе...

Катря. Михайло! Ти мені дорікаєш? О, краще б ножем ти мене вдарив у груди, ніж почуть оте слово! Мати божа, чим же я винна? *(Плаче)*. Що ж я учинила? Душу і тіло оддала... *(Рида)*.

Михайло. Коли оддала по любові, то чого ж по них тужиш? Та перестань, будь ласка,— мені твої сльози в печінках уже сидять!

Катря. В печінках? Більше не будуть: це вже останні,— мабуть, з крів'ю ринули! І де вже вони взялися?.. Здається, лились, лились, як той дощ осінній,— і по матері, і по долі своїй щербатій, і по віку своєму молодому... та ще ось кілька крапель видавилось... Більше вже нема: там, мабуть, усе перетліло!

Аннушка *(одчиня вікно і придивляється)*. З кєм то панич? З Катрею? Єй-богу, Катря Дзвонарівна!

Михайло. Катре! Заспокойся, серце! Ходім звідси: у мене душі нема, щоб хто не здибав... Я тобі розкажу: все уладнається,— тільки ходім!

Катря. Боїтесь? Як побачать — сорому завдам!

Михайло. Я не за себе боюсь, а за тебе...

Аннушка. Побіжу сю минуту, одлепортую барині,— пущай полюбуються на рандєву!

Катря. Мені тепер однаково... Я як прочула, що Дмитро наміряється, то й не стямилась, кинулась мерщі... У саме б пекло кинулась, ніякі б муки не спинили мене!

Михайло *(лама руки)*. Боже мій! Час біжить... кожна хвилина мордує... от-от застукають...

Катря. Прощайте, більш не буду стояти... достоялась уже, доходилась до краю! В печінках не буду! Гріх тільки вам, Михайло, за мене, ох, який гріх!

ВИХІД XIII

Ті ж і Анна Петрівна.

Анна Петрівна *(бліда, злютована, прожогом біжить до Катрі)*. Как? Сюда осмелилась прийти? Где эта шлюха?

Михайло *(з розпуки)*. Мама! Пропало все!!

Катря, як скам'яніла, дивиться на паню.

Анна Петрівна. А!! Мерзавка! Потаскуха! Ты, подлая дрянь, посягнула на сына? Я тебя собственными руками разорву! *(Сікається до Катрі)*.

Катря *(закрива руками голову)*. Ой!! Не бийте мене! Не бийте!!

Михайло *(кидається до матері)*. Мамо! Не троньте ее, бога ради! Не оскорбляйте!

Анна Петрівна. Вон!! Раскатать ее!.. Эй, люди!! Кто там?

Михайло *(хапа матір за руки)*. Мамо! Ради бога, не делайте скандала! Ради всего святого, пощадите меня!

Анна Петрівна. Нет!.. Нет! Такая дерзость... Я эту подлячку проучу!

Михайло хапає матір за руки і не допуска до Катрі.

Катря *(тільки несамовито тремтить і шепоче)*. Не бийте мене! Не бийте!!

ВИХІД XIV

Ті ж та Іван Андрійович, Бєлохвостов, Харлампій, Аннушка і дворові.

Бєлохвостов *(показується на рундуці; за ним Іван Андрійович)*. Боже мой, ma cousine * все дело испортит! Накрыла их... Скандал!!

Іван Андрійович. Я ж просив, я ж молив її не мішаться! І хто ту впустив?

Обидва хутко збігають до Анни Петрівни.

Анна Петрівна. Эй, люди!

Іван Андрійович. Нюточко! Перестань бога ради! Іди звідціль! } *Разом.*

Бєлохвостов. Кузина, ради бога, уйдите! Пожалейте Мишеля... Все дело погубите! } *Разом.*

Анна Петрівна. Не могу!.. Убили!! Эй, люди!

Михайло. Что же это? Насилие!

Катря *(несамовито)*. Михайло! Рятуйте!!

Михайло *(кидається, ламаючи руки, то до Бєлохвостова, то до матері, то до батька)*. Миколо, спаси! Мамо... тату!.. Не руште її... Я не знаю, що з собою зроблю! Не оскорбляйте ее — я все сделаю, что вы хотите! Пальцем ніхто не коснись!! Я все зроблю... Простите ее!

Анна Петрівна. За нее заступаешься! За мерзавку?

Бєлохвостов. Что вы? Ради бога, уйдите!

Анна Петрівна *(скажено)*. Отстаньте! Затронули чувство матери, и я, как тигрица, ее растерзаю! Позовите ее мать сюда, эту старую сводню! Тащите ее сюда за косы!! Пусть полюбуется!

Зам'ятня. Надбіга Харлампій, Аннушка, ще кілька дворових.

Катря *(несамовито)*. Матір кличуть? І її катуватимуть? Зводниця, кажуть?! *(Скида платок і, мов не при собі, виступа наперед)*. За що знущаєтесь? Що я вам учинила? Кого я занапастила? Мене оганьбили, мене обікрали, а тепер привселюдно топчете у болото, як остатню падлюку! Топчіть!! Регочіть з дурної!! Плюйте! Кличте всіх!! Мамо!! Йди сюди! Дивись, любуй, на яку публіку поставили твою дочку єдину!!

---

* Моя кузина *(франц.)*.

Михайло *(кидається до Катрі)*. Господи! Пощадите же! До исступления доведете меня!

Анна Петрівна. Какая смелость! Позор, позор!! Уведите ее! Завтра едем отсюда!

Бєлохвостов і Іван Андрійович улещують пані, що ледве на ногах стоїть; Харлампій і Аннушка пориваються взяти Катрю, але через Михайла не насмілюються.

Бєлохвостов *(набік)*. Mais elle est charmante! *

Харлампій. Що з нею возжатись? Косу одрізати, та й годі!

Катря *(божевільно обводить очима всіх, кинулась од Харлампія до Михайла)*. Ріжте косу! *(Рве кісники і розпущена коса хвилями спадає на плечі)*. Тобі її різати, Михайло! Ріж!! Чого ж зупинились? Катуйте! Розшарпали серце — добивайте! Христа ради, добивайте, не пускайте живою! Топчіть ногами; давіть і дитину від вашого сина!

Анна Петрівна. Ай!! *(Зомліла)*.

Михайла як громом ударило. Всі скам'яніли.

Завіса

---

* Але вона чудова! *(Франц.)*

ДІЯ П'ЯТА

Хата Дзвонарихи зсередини. Праворуч — піч і проміж неї вихід у ванькир *; наліво — вікна, лави. На переднім кону стіл і інше. Бідні обставини. Ніч. На комині горить каганець.

ВИХІД І

Катря сама.

Катря *(схилилась на стіл і довго сидить нерухомо; далі підводить голову, ніби памороки забиті)*. Ох, як голова болить... мов лещатами за виски здавлено... Ну, Катре, тепер що? Насміялась доля? О, як насміялась! І сліз нема; тільки очі горять... Ох! Важко й голову підняти, мов не моя... Пожила-таки я, зазнала щастя... ну й буде!

Чути з кімнати стогін.

Матір бідна, непритомна... положила дочка... Може, й очі закриє навіки? Так у мене все в голові крутиться, що й не пригадаю... хто мене вів?.. Упхнули в хату... накинулись... Ох! А Михайло ж де дівся? Забула... Чогось мені тільки так шкода, так жаль... аж коло серця пече!

ВИХІД II

Катря і Пашка.

Пашка *(ввіходить хутко)*. Що там, Катре, таке скоїлось? У дворі гвалт якийсь стоїть... Чого то?

Катря. Весілля справили...

Пашка. Яке весілля? Що ти кажеш?

Катря. Так-таки: весілля... бучне, панське... Пан і

* Ванькир — бокова кімната.

пані поблагословили мене; Михайло привселюдно признав мене своєю... коханою молодою... Ну, й пані теж була дуже рада, так вітала щиро... Вся дворня на радощі збіглася... бенкет такий був!.. Мене напоїли... бач, аж голови не зведу з хмелю!

Пашка. Боже мій! Певно, лихо збилось? Ти мов з хреста знята!

Катря. Що ж? Так і треба... На таку стежку ступила, йшла на муки, ну й треба вже йти до кінця, спокутовать... Ох, тільки які ж муки! Кісточки на мені живої нема... Господи, хоч би душу мою швидче прийняв!..

Пашка. Схаменися, Катре! Не рви себе!

Катря. Ох, Парасю! Де вже мені себе рвати? Порвали вже, пошарпали мене другі!.. Як мені тяжко!.. Дай свою руку, притули до чола мені: там мов свинцю налито, мов топлять його!

Пашка підтримує їй голову.

Пашка. Бога ради, заспокойся! Ти вся тремтиш!

Катря. Холодно... у-ух!! Нівечили мене, Парасю... Мати моя били... А Михайло... ох-ох! *(Ламаючи руки, припада до Пашки)*.

Пашка. Невже Михайло?

Катря. Ні... він... зас-ту-пав-ся... *(Давиться словами і усміхається)*.

Пашка. Не побивайся-бо, голубко моя! Та коли він — звірюка такий, то я б йому очі видерла з лоба!

Катря. Та він і невинуватий... інакше, певно, не можна... Тільки навіщо було мене, дурну, дурманити? Віщувало серце мені, що не може того статися ніколи... і хотілося вірити, і не тулилося це у моїй голові... Виплакала вже я давно свої очі; уже давно по своїй надії і по собі справляю похорон... Тільки не сподівалася, щоб так немилосердно.

Пашка *(обніма Катрю)*. Сестричко моя, лебедочко! Як мені тебе жалко! Бідна ти, безталанниця моя!.. Як я тебе просила востаннє — забути панича! Не здолала подужати серця! *(Плаче)*.

Катря *(дивиться на Пашку гостро)*. Тобі шкода мене? Плачеш? Правда, шкода?

Пашка. Душу б я свою вийняла за тебе!

М. Кропивницький у ролі Шпоньки («Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка»).

Катря. Ну, а там не пожалували, ніхто!.. Дай мені, серце, водиці! Пече мене всередині, в роті пересохло.

Пашка *(подає воду і піддержує голову Катрі)*. Гаряча, як вогонь,— аж пашить!

Катря. Спасибі! Ти, кажеш, була коло двору... Що там чути?

Пашка. Пакуються всі; вибираються звідціль кудись далеко: либонь, удосвіта й вирушать.

Катря. Удосвіта? А Михайло теж їде?

Пашка. Та їде ж: його ж то, либонь, і везуть...

Катря. Ох!! *(Хапається за серце)*.

Пашка. Та забудь його, прóклятого!

Катря *(хапа за руки Пашку)*. Парасю, голубочко! Коли ти мене хоч крапелиночку жалієш, побіжи у двір, запроси до мене Михайла, хоч на хвилиночку,— попрощатись тільки... попрощатись тільки... попрощатись!..

Пашка. Для чого він? Плюнь на його! І так слава! Та до двору й доступитись трудно...

Катря *(несамовито)*. Лебедочко, не одмовляй! Зглянься наді мною! Не муч хоч ти мене! Пожалій! Поклич його, на одну хвилиночку... подивитись хоч... глянуть, та й попрощатись навіки! Скажи йому, що я на його не серджусь... Бог з ним!.. Нехай живе, щасливий... йому стежки не переступлю! Побіжи-бо, голубочко! *(Цілує руки їй)*.

Пашка. Що ти, Катре? Опáм'ятайся!!

Катря. Ноги цілуватиму, тільки попроси! *(Хоче нагнутись до ніг)*.

Пашка не допускає.

Пашка. Чи ти при собі? Приляж краще, голубко, отут на лаві! Я піду, побіжу, попрошу пана Павла,— може, він викличе.

Катря. Хіба Павло тут?

Пашка. А тут, приїхав оце... я його бачила.

Катря *(сплеснула руками)*. Боже мій! Може, ти його мені посилаєш на поміч, на пораду! Попроси і його, попроси, попроси! Розкажи йому... може, він моєму горю...

Пашка. Та заспокойся ж, я його покличу...

Катря. І Михайла, і Михайла!..

Пашка. Та й Михайла ж! Приляж же, заспокойся: я — зараз!

ВИХІД III

Катря сама.

Катря. І чого те серце ще тріпочеться? Живуче якесь! Краяли його тупицею, давили кліщами, та ще не роздавили,— ворушиться... допевнитись хоче, чи зникла надія, чи ще за хмарами мріє? Дурне, дурне! Мало тебе вчора нівечили, в багні топтали? А ти знов-таки щемиш і допитуєшся чогось? Годі вже,— над силу муки!.. Треба тебе заспокоїти... Матері шкода, та їм легше буде, як я умру, о, легше! Сира земля і гріх, і сором покриє; а так щодня — публіка, глум, зневага... краще, краще умерти... Осьде мій рятунок! *(Бере пузирьок)*. Тут якісь краплі. Лікар давав матері закроплювать у вічі, то казав, що страшенна трутизна,— зразу може покласти... І нічого не болітиме, жалю не буде; душа пташкою полине... Полечу я зозулею до його, до мого милого, край віконечка сяду: закую-застогну, тугою обійму його серце, нехай згадає воно, як колись любилися, як з кохання того захмелилися... Побачити б тільки ще раз його на прощання та й випити... *(Дума)*. А гріх? Свою душу самій загубити? Про́клята я, про́клята! Наїдуть станові, потрошитимуть мене привселюдно... Як собаку в землю закинуть... Без хреста, без панахиди... Могили навіть не насиплять... Ох, як мені тяжко!.. Несила ж мені і мук таких терпіти, несила!! Ой!! *(Встає і, хитаючись, знову пада)*. Гуде як! Чи буря надворі? Чи у мене в голові? Хтось іде... іде!.. *(Прислухається)*. Він, певно, він! Я зараз. *(Знов устає, пада на лаву, ухопившись за голову)*. Нічого не пам'ятаю! Га? Хто мене кличе?

ВИХІД IV

Катря і Харлампій.

Харлампій *(увіходить і стоїть у шапці коло дверей, оглядаючи хату)*. А що? Хто тут живий?

Катря *(підвівшись трохи)*. Хто це? Гука щось...

Харлампій *(увійшовши)*. А! Це ти тут, преподобнице? Чого ж мовчиш? Позакладало?

Катря *(труситься, спершись обома руками на стіл)*. Дядьку...

Харлампій. Дядьку, та вже ж, розуміється, не батьку... Де стара?

Катря *(не розбираючи добре)*. Не знаю...

Харлампій. Не знаю! А з паничем... знаєш?

Катря *(якось не при собі)*. Панич! А!!

Харлампій. Свята та божа! Ну, скоїла гріх там, прогрішилась, значить, то й крилася б уже, сиділа б, слідственно, собі, в рот води набравши: з паничем невелика й біда; пани б пошти не зобідили, дали б там що; знайшовся б, може, й попихач, приміром, за яким би голову собі скрила,— а то ще й принидиться! Куди маха? Що собі в думку забрала? Тьху!

Катря широко дивиться йому в вічі, мов божевільна.

Чого ти на мене вирячилась? Чим ви панича обкурювали та обпоювали? Признавайсь!

Катря. Добре...

Харлампій. Бач? Добре! Еге-да! Взяв би я вас, приміром, обох з матір'ю-чаклункою, та провчив би в волості поштительно, щоб знали, як господ, панів, значиться, чарувати та зводити.

Горпина *(з-за ванькира)*. О-ох! О-ох!!

Харлампій. Стогне! Постогнала б ти у мене не так! І не знаю, чого ще пани такі добрі, піклуються?

Катря *(шепоче)*. Добре...

Харлампій. Добре... *(Набік)*. Тут якось ніяково й стояти, доложу вам... *(До Катрі)*. Не дивись, кажу, на мене! Пан оце послав мене тобі сказати, що як ти схаменешся, значить, і зараз, слідственно, без всякого бешкету, вийдеш заміж...

Катря *(шепоче)*. Добре...

Харлампій. Не перебивай! Як вийдеш заміж зараз же за кого-небудь там, приміром, то вони простять тобі, ще й придане добре дадуть,— пару волів, корову, овечат там і грошей на весілля, щоб, значиться, гріх твій покрити; тільки щоб після шлюбу і не смерділи тут, щоб і духу вашого не було!

Катря. Щоб духу...

Харлампій. Еге-да! А якщо ти згедзкаєшся, то буде тобі і матері таке сумнительство, що і згинете у тюрязі або й у Сиберію улучите! Ну? Чого ж мовчиш?

Катря. Га!

Харлампій. Що га?

Катря. Добре...

Харлампій. Значить, слідственно, безпремінно вийдеш?

Катря. Добре...

Харлампій. Ну, гляди ж! *(Набік)*. А ловко я обділав цю справу! Триста карбованців, що пан дав, значиться, благодареніє богу, у кишені зостануться. Ловко, Харлампію Григоровичу, спроворили: що значить, приміром, як голова не порожня, натоптана! Я знав, що вона согласиться, а тільки все думав, що побрикається, приміром, а воно вийшло — дешево; зараз і доложу. *(Зиркнув на Катрю, що вона, хитаючись, почала наближатись до його, пильно дивлячись)*. Свят! Свят! Чистая відьма! Тут, не при хаті згадуючи, страшно й зоставатися з ними! *(Іде хутко до дверей і, зачиняючи, гука)*. Дивися ж мені! Цур тобі й пек!

ВИХІД V

Катря сама.

Катря *(хитаючись і обпираючись рукою то об стіну, то об лаву, іде до дверей)*. Стійте!.. Чогось приходили... лають, що не йду... кличуть кудись... мене і матір... Не можу ж я йти! Хата крутиться... червона така! Дайте-бо руку, голову мені піддержте... то я й піду... Добре... піду!

ВИХІД VI

Катря, Аннушка, Дзвонариха і дехто з дворні.

Аннушка *(скажено вбіга)*. А де тут та бариня, судариня? Осьдечки вони прогулюються! Що! Думала помєщицею бути? В чепчику ходить? А не діждеш! На смітнику повінчають!

Катря *(трохи опам'ятавшись)*. Хто прийшов по мою душу? Аннушка? Ай!! Одступись!

Аннушка. Думала — любить? Йому тільки одного треба було... А він сміється, зі мною сміється над тобою, потаскухою!

Катря *(спалахнувши, кидається)*. Брешеш! Брешеш!.. Ти кров мою прийшла пить!.. Одступись!

Аннушка. Не одступлюсь! Натішуся над ворогом! Ей, хлопці, сюди! Давайте мазницю,— двері і вікна дьогтем вимазати!

Хлопці *(з реготом вриваються в хату; у одного*

мазниця і квач). Давай, давай! Та разом їй і голову квачем!

Катря *(несамовито кидається то до одного, то до другого)*. Ой!.. Змилуйтесь!.. Хто в бога вірує! Не наді мною, над матір'ю: вона неповинна... умре... Ой простіть мене!

Аннушка *(хапа Катрю за руки; та пручається несамовито)*. Не слухайте її! Мажте зараз дьогтем!

Дзвонариха вибіга, хитаючись, з ванькира; скажені очі, бліда, простоволоса. Хлопці і Аннушка з жаху одступаються до дверей.

Дзвонариха *(до Катрі)*. А! До чого довела! Будь же ти проклята! проклята! проклята!

Катря *(кидається матері в ноги)*. Мамо! Не проклинайте мене!

Дзвонариха *(одпиха)*. Щоб ти своїх дітей не діждала бачити! Щоб вони насміялися над тобою, заплювали тебе! Щоб ти не знала ні щастя, ні радості! Щоб моя смерть на твою голову впала!

Аннушка. Так її! Так її!

Катря *(плазує за матір'ю; хапа за ноги)*. Мамо! Мамо! Не проклинайте!

Дзвонариха *(скажено)*. Щоб ти умерла без покаянія! Щоб тебе, як собаку, закинули!! *(Пха Катрю ногою)*.

Та з криком «Ай!» пада на спину; зомліла.

ВИХІД VII

Ті ж і Дмитро.

Дмитро *(трохи п'яненький, вліта в хату на те саме, коли матір, проклинаючи, пхнула Катрю)*. Геть звідціль! Іроди! Дияволи! *(Кидається до Катрі і підніма її)*. Убили-таки! *(Кладе на лаву)*. Ти матір'ю зовешся? Над твоєю дитиною безневинною знущаються ідоли, а ти ще проклинати її! Будь ти сама проклята, каторжна!

Дзвонариха *(навіжено)*. Ха-ха-ха! Весілля!! Ха-ха-ха!! Мати в шапці! Піду приданок скликать... Ха-ха-ха!! *(Вибіга)*.

Дмитро *(до Аннушки)*. Це ти, гадюко, привела? Пропадай же!

Аннушка. Ой! Рятуйте! В'яжіть його!

Дмитро кидається на Аннушку, давить за горло; та кричить: «Калавур!». Кілька хлопців сунулись оборонять; беруть ззаду Дмитра за руки. Той як струснувся,— хлопці одскочили.

Д м и т р о *(кидається на того, що з мазницею)*. Тебе мені треба було, щеня! *(Кида об землю)*.

А н н у ш к а. Калавур! *(Вибіга)*.

Х л о п ц і *(разом кидаються на Дмитра, щоб зв'язать)*. Крутіть його!

Д м и т р о *(борюкається)*. Роздавлю, пси смердючі! *(Далі, вислобонивши праву руку, вийма з-за халяви ножа)*. Ей! Зараз падлом запахне!

Х л о п ц і *(побачивши ніж — врозтіч)*. Не руште його! Ніж! *(Вибігають)*.

ВИХІД VIII

Д м и т р о і К а т р я.

Д м и т р о *(озирається)*. Втекли, дияволи! Щастя ваше! Попадетесь ще! *(Підходить хутко до Катрі)*. Боже мій! Нежива? Катрусю, Катрусю! *(Хова за халяву ножа; сіпа за руку, ворушить голову)*. Не ворушиться... бліда, як з воску білого вилита! Катрусю! *(Нахиляється)*. Диха ще... *(Більше сіпа; рукою тримає за чоло)*. Диха... бліда, а тіло, як вогонь... Господи! Чим би рятувать її! *(Кидається по хаті, бере кухоль води і приска або примочує голову; сливе кричить)*. Катре! Катре! Прочуньcя, прокинься, на бога!

К а т р я *(тихо одкрива очі, підвівши голову, непритомно обводить ними хату, а далі стиха)*. Не безчестьте мене!! Не проклинайте!! Змилосердуйтесь!! *(Хоче на коліна падати. Далі всю сцену веде безсилим шепотом)*.

Д м и т р о *(придержує її)*. Господь з тобою, Катре! Опам'ятайся! Ніхто тебе не проклина, нікого і в хаті нема!

К а т р я. Нема?

Д м и т р о. Нікогісінько; тільки я.

К а т р я *(кладе йому безсило руки на плечі і пильно дивиться в вічі)*. Хто ти?

Д м и т р о. Дмитро.

К а т р я. Дмитро? Який Дмитро?

Д м и т р о. Дмитро, Катруню! Невже не пізнаєш мене?

К а т р я *(проводить рукою по чолі)*. А!! Дмитро? Дмитро... згадала!

Д м и т р о. Що з тобою, зоре моя?

К а т р я *(очунюється)*. Дмитре, ти?.. Ох, як мені тяжко! Пече мене... дай хоч краплину води!

Дмитро піддержує Катрю і напува водою.

Не можу думок зібрати... тут страшне щось скоїлось... банітували *, проклинали мене?!

Д м и т р о. Заспокойся! Не згадуй!! Не варт вони всі і мізинця твого!

К а т р я *(ламаючи руки)*. Дмитре! Брате мій! Що вони зі мною зробили?..

Д м и т р о. Тебе ж окривдили та ще й банітують!! Дитино моя, нещасная моя!

К а т р я. Де ж правда?

Д м и т р о. Де хотіла ти правди, моя безталаннице? У кого ти шукала її? Споконвіку неправдою живуть! Насміятись, натішити свою пельку неситу — то так! А жалощів — у їх печінках не було звіку!

К а т р я. Що вони зі мною зробили? Оплювали, як послідню!

Д м и т р о. Горлице моя підбита! На́що так сталося? *(Обніма Катрю і страшно рида)*.

К а т р я. Прости мене, Дмитре! Занапастила я тебе! Бачиш, як караюся...

Д м и т р о *(палко)*. Забудь його! Забудь оте все!! Вийди за мене! Хай мені мозок усохне, коли я згадаю що! Хай мені рот заціпить, коли я й словом одним попрікну! А всякому, хто тільки писне про тебе,— я вирву падлючого язика!

К а т р я. Ох! Тобі треба дівки чесної.

Д м и т р о. Хто каже, що ти нечесна? Хто сміє? Ти нещасна, мучениця!

К а т р я. Так, мучениця... уже все перемучене...

Д м и т р о. Ти молодесенька,— ще все перемелиться... Коли несила, то й не люби мене; я тільки доглядатиму тебе, як свою рідну дитину, дивитимусь на тебе, горе ділитиму!

К а т р я. Як мені тебе шкода, Дмитре! Не судилось!!

---

* Б а н і т у в а т и — лаяти останніми словами, мучити.

Глянь на мене — я труп... мені... о-ох! *(Хапаючись, звисає на стіл, а потім на лаву)*.

Дмитро. Порвалася... остатня порвалася! Де ж ворог мій? Де катюга неситий той, проклятий? Ще досі його носить земля! Іще не шматують чортяки його смердючого серця? Ні, годі! Досить тобі жирувати! Знайду тебе! Зубами перерву твоє горло... ногами розтопчу, як гадину! *(Скажено вибіга)*.

Катря. Не бий!.. Не бий!! *(Сунулась бігти і упала на лаву)*. Ой!! Обороніть! Обо-о-ро-ніть!.. Про-бі!..

За вікном чути гомін. Катря не може крикнути, а тільки стука в вікно.

Голос Михайла. Та чого ж їй?

Катря. Він... він... прийшов! *(Підводиться)*.

Голос Михайла *(під вікном)*. Адже заміж іде!

Катря *(дочувши)*. А! Й ти знущаєшся? Годі ж! *(Хапа несамовито пляшечку і всю випива)*.

ВИХІД IX

Михайло і Катря.

Катря, спотикаючись, кидається до Михайла. Спочатку веде розмову, рвучи слова, а далі, під впливом атропіну, розпалюється і навіть підживляється на силах, поки трутизна не підрізує їх в корені. Михайло, увійшовши, стоїть яку хвилину коло дверей.

Катря. Михайло!.. Світе мій!.. Доле моя!.. Ой піддерж, бо впаду...

Михайло. Що з тобою? *(Трошки чуло бере її за руку)*.

Катря. Прийшов-таки... пожалував...

Михайло. Ти слаба? На тобі лиця нема!

Катря. Ні, ні! У мене уже нічого не болить... я така рада, така рада, що тебе бачу... Господи, яка я щаслива, аж серце мало з грудей не вискочить!

Михайло. Та як же? А Харлампію що ти казала?

Катря. Харлампію? Зараз, зараз... тільки постой... я Харлампія не бачила...

Михайло. Як не бачила? Так це він брехав,— що ти заміж ідеш і за мною не жалієш ні крапельки?

Катря *(пригадує)*. Не бачила... не бачила... Мене щось лаяло... Господи, усе забула!.. Тебе? Ні, ні!.. Тебе не забула... не забуду,— мій ти, мій! *(Хоче обняти і, похитнувшись, трохи не впала)*.

Михайло. Що з тобою, Катре?

Катря. Нічого, нічого... то у мене щось у очах потéмріло. Доведи мене до скамейки... Мені так весело, що ти зі мною!

Михайло. Так ти мене любиш, Катрусю?.. Так то набрехав ірод той? *(Веде її, обнявши, до скамейки, що коло столу)*.

Катря. Чи люблю тебе?.. Аж зотліла!.. Не бійся, не бійся! Плакати більше не буду... не засмучу́ тебе сльозою! Я така щаслива, така щаслива, що ти коло мене... у мене все аж кипить у грудях од... щастя... Сідай тут, до мене ближче, близесенько!

Михайло *(зрушений, обніма)*. Голубко моя, серденько! Ти вся тремтиш! Рученятка у тебе холодні як лід, а з лиця аж пашить...

Катря. Ні, ні! Я здорова... *(Дивиться на його пильно)*. Який ти гарний, соколе мій! Світе мій, який гарний!

Михайло. Зіронько моя! *(Хоче обняти)*.

Катря *(бере за руку)*. Постой, постой! Дай я на тебе надивлюсь, дай надивлюсь... щоб ніколи не забути... Брівоньки мої шовковії! Очі мої ясні та прекрасні! Вустоньки мої любі та милі! *(Цілує і в очі, і в уста і припада до Михайла)*. Не забуду вас!

Михайло *(палко пригорта її)*. Доле моя! Щастя моє! Я тебе кохаю так, як ніколи в світі! Всі вони брешуть! Не хочу я знати — ні батька, ні матері! З твоєї хати не вийду! Ніхто не розлучить уже нас!

Вікна у хаті починають з ції години світитись червоним вогнем, котрий ік кінцю дії розжеврюється більше.

Катря *(якось непевно)*. Любиш? Ой!.. Кольнуло щось під серце!.. Дай мені до твоєї щоки притулитись...

Михайло *(з страшною тривогою)*. Катре! Ти слаба! У тебе гарячка? *(Цілує її руки і гріє їх духом)*.

Катря. Ні, ні! Не рушся... мені одлягло. Господи, як хороше, яке щастя!! Я не переживу його... *(Важко диха)*. Тепер уже не... одірве... ніхто мене... до самої смерті. Діждалась-таки й я долі!

Михайло *(з жахом)*. Ти слаба! У тебе губи посиніли... Я побіжу за лікарем...

Катря. Ні, ні! Не пущу тебе! *(Пригортається)*. Раю мій! Осьде ти!.. *(Яку хвилину сидить у щасливім забут-*

ті, а далі раптом зривається з місця). Ой смерть моя! Да-вить мене під серце!

Михайло *(піддержує її)*. Господи! Що з нею?

Катря *(ламаючи руки)*. Ой!.. Давить, давить!.. Дух забива... Рятуйте мене!!

Михайло *(хапа кухоль води)*. Напийся води... Тітко Горпино! Хто там?!

Катря *(упуска кухоль; виривається, кидається на авансцену)*. Рятуйте!!! Михайло... я випила трутизну оту в шкляночці... серце... ох!..

Михайло. Атропін? Пропав я!!. *(Рве на собі волосся і кричить несамовито)*. Хто там? Гей! Сюди!! Рятуйте!! Отруїлась!!

Катря *(учепилась за Михайла, не пуска його)*. Не тікай! Не тікай! Христа ради!! *(З криком)*. Я не хочу вмирати!.. не хочу! *(Непритомно рида)*. Таке щастя!.. Не однімайте од мене!! Я жити хочу! Михайло, рятуй мене!!

Михайло *(примочує їй водою голову, приска)*. Катре моя! Що ти наробила?! Через мене, про́клятого!.. Гей!! Сюди!! *(Держить Катрю, що б'ється в його руках, і стука в вікно, аж вибива шибку)*. Хто в бога вірує!

ВИХІД X

Ті ж і Пашка.

Пашка *(вбіга)*. Що тут таке?

Михайло. Катря отруїлась...

Пашка *(сплеснувши руками)*. Лишенько моє! Там Дмитра ловлять... Панський двір горить... Мати її божевільна біга!

Михайло. Біжи зараз! Клич лікаря, фельдшера... Кожна хвилина дорога... Рятуйте!

Пашка. Я за Павлом... він тут.

Михайло. Клич його, Христа ради, зараз!

Пашка вибіга.

Катря. О!! Дай мені чим дихати... вогнем пече мене... каменюкою давить... Смерть? Уже смерть? *(Тиснеться до Михайла і божеволіє)*. Гуде! Ух, гуде як!!. То виють уже... по мою душу летять... Не дай мене, Михайло! Нічого не бачу!! Де ти? Де ти? Ой страшно!

М и х а й л о *(рида)*. Я тут, Катрусю! Боже мій, зглянься!!

К а т р я *(опускаючись на руках)*. О-ох! Як же тяжко!! Ой!! Несила... не можу вже більше... одпустіть мене!.. Смерть... смерть... *(Несамовито кидається на коліна)*. Мати божа!.. Прости мені... не дай моєї душі! *(Хитається)*.

М и х а й л о *(кидається, піддержує)*. Катрусю! Життя моє!! Опам'ятайсь!.. Павло прибіжить зараз!! Вирятує!!

К а т р я *(б'ється на руках у Михайла)*. Холод під серце підступа... туман застила очі... Михайло! Де ти? Не зникай! Ой!! *(Витягується на руках у Михайла)*.

Тим часом чути за вікном голоси і тупотню.

М и х а й л о *(спуска її на долівку)*. Катре! Катре! *(Припада до серця)*. Не б'ється? Умерла!! *(Одскакує в непритомнім жаху на авансцену направо і стоїть каменем)*.

ВИХІД XI

Ті ж, Д м и т р о, с о ц ь к і і л ю д е.

Д м и т р о *(вбіга на остатнім слові)*. Умерла? Добив-таки! *(На хвилину остовпів над трупом)*.

Тим часом соцькі і люде вриваються в хату.

Д м и т р о *(вихоплює ножа й кидається на Михайла)*. Здихай же, кате!!

С о ц ь к і і л ю д е *(кидаються на Дмитра і крутять йому руки)*. В'яжіть його!!

Д м и т р о *(борсаючись)*. А! Іроди! Не діждете! *(Б'є себе ножем; але як руки йому не вільні, то тільки ранить)*.

С о ц ь к і. Однімайте ножа!

Сцена така: направо — Михайло, скам'янілий; наліво — група з окровавленим Дмитром; посередині — труп Катрі.

ВИХІД XII

Ті ж і П а в л о.

П а в л о *(одчиня раптом двері, з жахом зиркнувши округ)*. Так така, паничу, ваша поезія?!

З а в і с а т и х о с п а д а

Утоплена, або Русалчина ніч

Оперета в 3-х діях, 4-х картинах

Лібретто по Гоголю

Музика М. В. Лисенка

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Голова.
Левко — син його.
Писар — із бурсаків.
Микола — парубок-гуляка.
Каленик — п'яниця.
Ганна — сирота.
Горпина — зовиця.
Панна — утоплена.
Явтух — винник.

Парубки, дівчата, соцькі
і русалки.

Діється в козачім селі, на Україні, у дні
празників св. тройці.

ДІЯ ПЕРША

Сільський краєвид. Вулиця й вигін. На першім плані зліва хата Ганни, за нею верби, вишневі сади, тини. На третім плані, далі, хата Голови, побудована з великими претензіями — з ганком і т. п. Праворуч — левади, між деревами колодязь. На заднім плані зліва розкинулось село; праворуч — великий став, що заріс вербами, тополями, очеретом, через нього гребля з проваленим мостом і млином, а за ними, на кручі,— руїни старого будинку. Вечір. Кін поволі темнішає, а пізніше сходить місяць і криє все сріблястим світлом.

ВИХІД І

П а р у б к и, а далі д і в ч а т а *(вертаються з робіт).*

П а р у б к и.

Туман хвилями лягає
По степу німому,
Гей, вже сонечко сідає —
Час і нам додому.

Потомились, наробились,—
Час одпочивати,
З дружиною молодою
Душу розважати.

Ой зіходь же, місяченьку,
Високо, високо;
Бо чекає козаченька
Дома чорноока.

Бо чекає його доля —
Треба поспішати:
Повертаються вже з поля
Молоді дівчата.

Дівчата *(разом з 3-м куплетом виходячи).*

Ох і там за садом-виноградом,
Там за садом зеленим,
Дівчинонька з козаком стояла,
Молода до його промовляла:
«Ох, бувай здоров, козаченьку!
Як ся маєш, як живеш?»

Всі *(разом).*

Добривечір, дівчаточка,
Рибоньки, вутяточка,
Чи вийдете ввечері до нас?
Ой чи ви нас не забули,
Може, пак пом'янули,
Добрим словом раз хоч про нас!
Та дивіться, не баріться
По хатах;
Бо без вас самим нам нудно
Так, що страх!
Зіроньки, квітоньки!
Повертайтесь швидче до нас.
З вами вкупі, в гурті
Сплине весело час.

Пам'ятайте й поспішайте —
Ніч така тиха, ясна,
Соловейко тьохка в гаю;
От тепера й погуляти,
З вірною розмовляти.
Приголубить долю свою!
Гей, ну, жвавіш,
В гурті буде веселіш.
Гей, прийдіть лиш —
В парі з серденьком миліш
Буде на вулиці гуляти,
Пісні про кохання співати!

Всі розходяться. Музика стиха проводить вечірню мелодію. Чути оддалеки сопілку, а потім і пісню.

ВИХІД II

Левко *(співа за коном).*

Ой ти, місяцю-зоре,
Освіти на все поле:

Ой там моя дівчинонька
Та пшениченьку поле.
Кукіль вона вибирає
Та на сонце поглядає,—
Чи високо соколонько
Із орлами літає?

(Виходячи на кін).

Таки ж орла виганяла,
Таки ж з милим розмовляла;
Таки ж з милим розмовляла
Та од щирого серця!

Ось і садок, і любе гніздечко моєї пташечки... чом тільки вона не щебече? Невже заснула? Так рано? Ще й місяць ось тільки що почав вирізуватись з-за верб... ще й дівчата на вулицю не виходили. Хіба, може, не вільно? Дам про себе звістку хоч піснею, що для неї зложив: почуєш — виходь, моя рибонько, бо занудився серцем без тебе... *(Налагоджує бандуру).*

Речитатив, серенада і арія (алегро).

Нічка спускається місячна, зоряна —
Ясно, хоч голки збирай;
Вийди, коханая, вийди, моторная,—
Часу кохання не гай!

Лиха забудемось тут під калиною,—
І над панами я пан!
Глянь, моя рибонько, срібною хвилею
Стелеться полем туман.

Став зачарований, променем всипаний,
Чи загадався, чи спить;
Ген на стрункій та високій осичині
Листя пестливо тремтить.

Небо глибоке засіяне зорями —
Що то за божа краса!
Зіроньки он миготять під тополями —
Так одбиває роса.

Ти не лякайся, що свої ніженьки
Вмочиш в прозору росу:

Я ж тебе, вірная, аж до хатиноньки
Сам на руках однесу.

Ти не лякайся, що змерзнеш, лебедонько,
Тепло — ні вітру, ні хмар;
Я пригорну тебе до свого серденька,
А воно ж палке, як жар!

Арія Левка.

Не лякайся і не гайся,
Моя рибко, Галю;
Не томи ти мого серця,
Не завдавай жалю:
Бо ці хвилі очекання
Вийдуть за години...
Вдовольни ж моє бажання,
Серденько дівчино!
Чи ж не чуєш, одчини хоч
На часок віконце,
Дай поглянути на тебе,
Моє ясне сонце!
Або, може, ти кепкуєш,
Гордая дівчино!
Коли так, прощай навіки,
Я і сам загину.
Прощай навіки!..

ВИХІД III

Левко і Галя, а далі парубки.

Галя *(вибіга)*. Тривай-бо! Який нетерплячий: уже і розсердився! Ну, й де ж його вибрати таку ранню годину? Ще раз у раз юрбами вештається по вулицям народ... я аж тремчу...

Левко. Не тремти, моя червона калинонько! Пригорнись, притулись до мене і нікого не бійся! Ти знаєш, що мені тяжко не бачити тебе й хвилину? *(Обніма її)*.

Галя. Тривай, Левку! От ти ходиш до мене, а мені здається, що нас розраюють з тобою, що ми більше і бачитись не будемо... і мати моя стали назирати за мною, і люде у вас якісь недобрі... на чужині навіть ласкавіші були...

Левко. Два місяці заледве, як у рідному краєві, та й то вже занудилася. Може, й я обрид тобі?

Галя. Ні, ти не обрид мені і не обриднеш ніколи! *(З запалом співа).*

Козаченьку милий, мій ясний соболю,
Тріпочеться серце, щемить за тобою.
Ой тим, що над сокола в світі немає:
В очах твоїх карих аж блискавка сяє.
Поглянеш на мене, мов вдариш стрілою,
А як поведеш ще чорною бровою,
Аж в грудях з утіхи дзвенить щось і грає!
Коли ж на бандурі почнеш приграватн
І пісні чудові складати-співати,
Слухала б вік їх, мій коханий раю,
Так та пісня душу мою пориває!

Дует.

Левко.

Дівчино кохана, зіронька ясна,
Єдина ж у мене доленька щасна!
Божуся, клянуся любить без ліку, } *Двічі*
Поки світ сонечка, поки вік віку! }

Галя.

Тебе я кохаю, тебе бажаю,
Мій милий козаче, ясний кришталю!
Тобі я ховала віночок з рути, } *Двічі*
Божуся ж вірною довіку бути! }
З тобою умерти, з тобою жити,
Стуканням серденька щастя ділити,
В палкім коханнячку злить свої літа,
До кінця світонька й за кінець світа!

Обоє *(разом).*

Коли б нам, боже, на рушник стати,
Тоді не розлучать ні батько, ні мати,
Ні люди заздрісні, ні зла година,
Коли судилася вірна дружина!

Галя.

Чого б нам з тобою тоді бажати?

Левко.

Садочка, віночка побіля хати;

Ставочка, млиночка на край гребельки,
Гаю хоч трішечки, шматок земельки.

Галя.

Не квапся, серденько, на ті маєтки,
Проживем і без них вік веселенькі!
Багатство і бідність — то божа воля;
Не в грошах, мій милий, щастя і доля,
А в щирій правдоньці, в вірнім коханні,
У праці невтомній, в спільному дбанні!

Левко.

Ой правда ж, зіронько моя єдина,
Подаруй мені ти сокола-сина;
Тоді я зрівняюсь з багатирями,
Тоді вже буду я пан над панами!

Галя.

Тебе кохаю, тебе бажаю,
Мій милий козаче, ясний кришталю!

Левко.

Тебе кохаю, тебе бажаю,
Моя ти зіронько, мій тихий раю!

Обоє *(разом)*.

Божуся, клянуся любить без ліку,
Поки світ сонечка, поки вік віку;
З тобою умерти, з тобою жити,
Стуканням серденька щастя ділити,
В палкім коханнячку злить свої літа,—
До кінця світонька й за кінець світа!

(Який час стоять обнявшись).

Галя. Годі, Левку! Скажи краще, чи ти вже говорив з твоїм батьком?

Левко. Що ми кохаємось і хочемо братись? Говорив.

Галя. Що ж батько?

Левко. А що з ним зробиш? Прикинувся, старий хрін, глухим; ніби не чує, та ще лає, що я вештаюсь казна-де та з хлопцями байдикую. Але не журись, моя Галочко: слово козацьке, що я вкоськаю батька!

Галя. О, твоє слово вага: я й по собі знаю... Дивись, дивись! Он далеко заблимали зіроньки: одна, друга, тре-

тя, четверта, п'ята... А чи правда, що то янголи божі поодчиняли віконечка і зорють на нас? Так, Левку? Адже вони дивляться з неба на землю? Що, якби у людей були крила, та полетіти туди високо, високо... Ух, страшно! Ні один дуб не достане до неба... Проте, кажуть, десь у далекім краю росте таке дерево, що верховіттям шелестить у самому небі, і бог перед великоднем сходить по йому на землю...

Левко *(гладить Галю)*. Ні, Галю, у бога єсть довга-довга драбина, і як тільки він ступить на перший щабель, то всі чорти стрімголов летять в пекло.

Галя *(задумано)*. А як тихо колихається вода у ставку, мов дитина в колисці; а панський будинок чорніє... марою... Давно, давно, наче крізь сон пам'ятаю,— розказували страшне щось про його... Ти, певно, знаєш, Левку,— розкажи!

Левко. Цур йому, моя кралечко! Мало чого дурні баби не набрешуть? Тільки стривожиш себе...

Галя. Розкажи-бо, розкажи, любий мій, чорнобривий!

Левко хита головою.

Е, ти, певно, не любиш мене: у тебе єсть друга дівчина, якій ти розказуєш! Я не буду боятись... А так, то мучитимусь, думатиму і не засну... Розкажи-бо, Левку!

Левко. Та я й забув уже про ці брехні...

Галя. Розкажи-бо, любий, коханий мій, серденько! *(Цілує)*.

Балада Левка.

Левко *(цілуючи)*.

Давно в тім будинку
Жив сотник з дочкою,
Всього була повна господа.
Як мак цвіла панна,
Пишала красою,
Та нащо без долі та врода?!
Задумав пан сотник
Женитись удруге,
На старість узяв молодицю...
Як глянула панна
На матір-подругу,
Дрібними умилась в світлиці,
І справді, хоч гарна була сотничиха,

Та люта, ще й відьма до того.
Премило б дочку свою на лихо з'їла:
Була тая краща від неї.
Раз в північ зненацька
Кіт чорний з-за печі
Покрався на панну помалу...
Вона з переляку вхопилась за меча
І лапу котові одтяла...
Кіт приснув, кіт нявкнув...
Мов щось застогнало...
Оглянулась панна круг хати —
Край неї в сорочці кривавій лежала
Не кіт, а безрукая мати!..
Поскаржилась відьма... зненавидів батько,
Прокляв свою доньку єдину...
А та від образи шубовснула з кручі
Й знайшла у ставку домовину!

Галя. А відьма?

Левко. Відьма? Старі баби вигадали, що з того часу що місячної ночі почали русалки виходить на кручу і грітись на місячнім промінні, а панна стала над ними старшóю. Раз уночі підстерегли вони відьму і втопили в ставку, так вража відьма і тут викрутилась: щоб не скуштувати зеленого осикнягу — перекинулась у русалку, та й годі! Отаке-то, вір тим бабам! Кажуть ще, що панночка щоночі збирає русалок і загляда кожній у вічі, шука між ними відьму, та й досі не пізнала. А як попаде кого із людей, то так просить,— боже,— щоб поміг їй пізнати!

Галя *(пригортаючись до Левка)*. Ух, Левку, страшно!

Левко. Бачиш, голубко, а просила як!

Знавдалі чути парубочу пісню.

Гурт.

Та туман яром, та туман яром,
Мороз долиною.

Галя. Мені так жалко панночки: і на світі не нажилась, бідна, та й по смерті мучиться!

Левко. Правда. Кажуть люде, що нема гіршої муки, як мать в руках своїх ворога і не здолати віддячить йому.

Гурт *(уже ближче).*

Та не по правді, та козаченьку,
Живеш з дівчиною!

Галя. Я все буду думати про панночку: така вона нещасна!

Левко. Спи спокійно та не думай про ці бабські теревені.

Гурт парубків *(виходячи на кін).*

Що пізно ходиш, рано виходиш,
Важиш на другую!

Левко. Уже наші вертаються. Прощай, Галю!

Галя. Прощай, Левку!

Перший парубок *(обнявши з-за плечей).* Прощай, Ганно!

Галя. Ти вернувся? Ой! Хто це?

Другий парубок *(з-за плечей).* Прощай, Ганно!

Галя. От іще, приніс дідько другого.

Третій і четвертий парубки. Прощай, голубко Галю!

Галя. Та тут їх ціла юрба! Гетьте!!

Левко. Годі! Одчепіться од дівчини!

Галя тіка в хату. Дехто регочеться.

ВИХІД IV

Левко, Микола і парубки.

Перший парубок. Овва!!

Левко. Не дуже овва, бо й ребра полічу!

Дехто. Що ж це він до чужих ребер,— тим, що головенко!

Другі. Очортів вже нам і Голова, а то ще й син — цяця!

Перший парубок. Полічить би йому самому ребра!

Левко. Не займайте моеї дівчини! Знаете парубоцький звичай!

Другий парубок. Та що ж, її хіба возом зачепили, чи що?

Микола. Годі вам, панове, сваритись! Левко моторний парубок, не гордуе ніколи; а дівчини таки чіпати не слід!

Перший парубок. Та цур їй!

Другий парубок. Обминатимемо другою вулицею!

Микола. Та годі ж, кажу! Не сердься, Левку,— то він з радощів, що до гурту прийняли; парубоцтво сьогодні справляє... Ходімо з нами гуляти: весело так, і дівчата вийдуть, гадатимуть, складчину зробимо!

Левко. Ні, я вам не товариш!

Микола. Та не сердься-бо, голубе! Без тебе і гулянка не в гулянку!

Дехто. Не сердься-бо, Левку,— то ж жарти!

Другі. Та заведи краще нам пісню!

Микола. Ану справді! Ти ж до пісень — первий!

Левко. Ні, Миколо, не буду!

Дехто. Та ну-бо, Левку! Який ти!

Левко. Ні, хлопці, я вже не серджусь, а тільки гуляти не хочу! Обридло байдувати! Та як і вам не очортіє цілісіньку ніч турів ганяти та хрещений люд лякати, і то вже пішли за таких пройдисвітів та паливод! Лягайте краще спати!

Другий парубок. Чи ба який богобійний!

Перший парубок. Чи не в ченці дума пошитись?

Третій і четвертий парубки. Що ж це? Після розмови з дівчиною заманулось?

Левко. Дзвони, дзвоне, бо порожній! Що мені тут з вами заходити? Прощайте!

Микола. Та потривай-бо! Вернись!

Левко пішов.

Дехто. Певно, огородами та до дівчини.

Другі. Підстережемо їх і вдруге!

Микола. Рушаймо, хлопці! І без його обійдемось! А нуте «Туман яром»!

Гурт.

Туман яром котиться...
Гулять хлопцю хочеться:
Ой горе, горе не біда —
Гулять хлопцю хочеться! } *Двічі*

Гуляй, хлопче, молодий,
Не дізнав поки біди!
Ой горе, горе не біда —
Не дізнав поки біди! } *Двічі*

Поки служить тобі час,
Поки волі є у нас!
Ой горе, горе не біда — } *Двічі*
Поки волі є у нас!

От дівчині все біда —
Чи стара, чи молода!
Ой горе, горе не біда — } *Двічі*
Чи стара, чи молода!

Вона ж плаче, ридає,
Бо воленьки не має!
Ой горе, горе не біда — } *Двічі*
Бо воленьки не має!

Пішли.

ВИХІД V

Горпина *(сама. Виходить з відрами до колодязя).* Он як весело співають, а я веселощів і не зазнала. І молода ще, і заманулось би, та поплили мої молодощі, як ряст за водою! Другим хоч згадати є що, а мені й згадати нічого: сиротою зросла, сиротою і в люде пішла! Віддали заміж, не питаючись,— яка вже там воля приймачки? Думала, що який-не-який, а хоч свій закуток матиму, та й тут щербата доля збрехала: взяли чоловіка у москалі та й убили, а я й поневіряюсь московкою удовою по людях... Голова от узяв до себе... Ох-ох-ох! Прости господи! Кривий чорт, а мушу послухáти! Ще, чого доброго, жениться вдруге, то зараз мене в потилицю та за двері! От і писар лізе у вічі, лицяється... Цей і молодший од мого бендзеокого, та хто його зна,— може, одурить: від кого вже сироті шукати тієї щирості? Хоч би пристроїтись! Ох, доле, доле! *(Співа).*

Ой вийду ж я на моріжок,
Гляну я на поле,
Та спитаю, де блукаєш,
Темна моя доле?

Чи у панів у світлиці,
На шовках, єдвабах?
Чи у шинку за припічком,
На золотих лавах?

Чи у лісі гойдаєшся
　　На високій гілці,
　　Чи на дні страшної ями
　　У глибокій річці?

А проте журбою тільки сушиш себе! Чи не краще кинуть лихом об землю?

Доки ж мені журитися,
Наганяти тугу?
Уберуся, піду краще
По темному лугу.
　　Темним лугом через яр
　　Та й у місто на базар;
　　Там куплю я дукача,
　　Подратую панича!
Нащо мені вік прожити
Дарма, без любові,
Нащо мені поносити
Свої чорні брови?
　　Темним лугом через яр
　　Піду в місто на базар;
　　Черевички там куплю,
　　Коваленка зачеплю!
Літа мої вже минають,
Нічим пом'янути;
Не хочу я московкою
Удовою бути!
　　Піду лугом через яр
　　Таки в місто на базар;
　　Та музику я найму
　　І підківки поновлю!

Чути здаля гуртову дівочу пісню.

Он і дівчата ідуть русалчин великдень справляти, вінків по воді пускати... Заховаюсь та послухаю хоч пісень, хоч подивлюсь на чужі радощі. *(Заходить за верби)*.

ВИХІД VI

Дівчата — гурт *(виходять співаючи)*.

Ой зав'ю вінки на всі святки,
На всі святки, на празнички!
Ой леле, рано, та ранесенько,
Щоб сонце глянуло веселесенько!

В бору сосна коливалася,
Дочка батька дожидалася:
«Та прибудь, прибудь, мій батенько,
Мій голубонько, хоч на літечко,—
У мене в тину під воротами
Синє море розливалося,
Пани гетьмани з'їжджалися,
Тому диву дивувалися».

Перша дівчина. Де ж ми, сестрички, будемо вінки пускати? У тому ставку?

Друга дівчина. Вигадала! Щоб русалки похапали та залоскотали.

Третя дівчина. А правда, тепер їх великдень; тепера вони опівночі так і грають!

Дехто. Е! Ми туди не підемо!

Другі. Та з парубками б не страшно...

Друга дівчина. Розкажи! На парубків-то і нападуть на первих!

Перша дівчина. А тобі їх шкода?

Друга дівчина. Атож!

Третя дівчина. Чи ба, яка жалослива!!

Дехто. Та куди-бо вони до дідька зайшли!

Другі. Давайте хоч гукати!

Дехто. Давайте! Го-го! Го-го-го!!!

Друга дівчина. Ага! На ваше гукання ніхто й не 'дгукнеться, а от на моє так мій миленький озоветься зараз.

Третя дівчина. Ану, ну!!

Друга дівчина. Го-го!! Го-го-го!! Озовись, сатано, хоч з болота!!

Чути, хтось одгукує п'яним голосом.

Перша і третя дівчини. Чи ба! Справді одгукнувся!

Деякі. Мов перепел!

Друга дівчина. А що, а що? Не казала я?

Перша дівчина. Раденька, що дурненька!

Друга дівчина. Дарма, а твій мовчить!!

Чути ближче голос Каленика: «Гей, гоп, гоп!! го-оп, го-оп!»

Перша дівчина. Поцілуйся з ним!

Друга дівчина. То що?

Каленик-дід п'яний виходить погукуючи і пританцьовуючи.

Д е х т о. Так оце твій коханець?
Д р у г а д і в ч и н а. Тьху!
Д р у г і. Ха-ха-ха-ха!! Піймала сокола!!

ВИХІД VII

Ті ж і К а л е н и к.

К а л е н и к.

Коли б мені зранку
Горілочки шклянку,
Тютюну на люльку,
Дівчину Ганзульку:
Горілочку пив би,
Люлечку курив би,
Дівчину Ганзульку
До серця тулив би!
Гоп, гоп!! Тра-та-та!
Відбувайся п'ята:
А ти, жінко, злізай з печі,
Уже, серце, не та!
Гоп, гоп! Тра-та-та!
(Танцює).

Д і в ч а т а. Ха-ха-ха! Ото садить!!

Д р у г і. Держись, дядьку, за землю, а то впадеш!

П е р ш а д і в ч и н а *(до подруг)*. От здурів чоловік! Нехай би уже хлопець який, а то старий кабан танцює, дітям на сміх, на вулиці!

К а л е н и к.

Гоп, гопа! Гоп, гопа!
Пішла баба до попа!!

Та гопак не так танцюється! Тож-то я бачу, щось не до чмиги! Що ж бреше кум?.. Ану: гоп-тра-та! Гоп-тра-та! Чи це та, чи не та?! *(Пританцьовує)*. Далебі, не так гопака танцювати! Чого мені брехати? Їй-богу, не так! Ану:

Гоп, гоп! Ти-ни-ни!!
Вари, жінко, лини!

Д е я к і д і в ч а т а. Ідіть, дядьку, в свою хату! Спати час!!

К а л е н и к. То що, і піду! І піду! А мені що? Та я не подивлюсь і на якого-небудь Голову! Що він собі

дума, дідько б утисся його батькові? Що він Голова, так і кирпу гне! Ну, Голова — а я сам собі голова! Присяй-богу, бий мене сила божа,— я сам собі голова. От що, а не то що! *(Підходячи до Галиної хати)*. Бабо, одчиняй! Бабо, одчиняй швидче, кажу! Козаку спати час!

Деякі дівчата. Куди ви, дядьку? У чужу хату попали!

Другі. Та не займайте, нехай лізе!

Каленик. О? А де ж моя хата? Чорт його й пійма... Танцюють бісові хати... мов п'яні...

Перша дівчина. Показати вам, дядьку, вашу хату?

Каленик. Покажіть, мої молодички гарнесенькі!

Деякі дівчата. Чуєте, молодички? Ото, звичайний дядько! За те вже покажемо хату... Тільки сперш потанцюйте!

Друга дівчина. Покажемо йому, сестрички, хату Голови, нехай втеліщиться!

Другі. А справді, справді: от буде штука!

Каленик. Потанцювати? Ой ви, забісовані! А дастесь перецілувати? Усіх чисто перецілую, усіх! *(Поточився до дівчат)*.

Дівчата. Ой лихо! Тікаймо! Он-он, Каленику, твоя хата! Он-он, між вербами.

Каленик. Тривайте! Покажіть... то поцілую!

Дівчата *(тікаючи)*. Та он-он, з ганком!

Каленик. А! Добре! Я й піду... бо я сам собі голова... А тому каторжному Голові... начхав я на Голову тричі... і в сліпе око плюну... От що, а не то що! *(Побрів)*.

ВИХІД VIII

Голова, Галя і Горпина.

Голова *(іде з другого боку поважно, озираючись)*. Ні, не видко; розійшлись уже, слава богу; а то такий гармидер стояв і саме у цьому кутку: співи, та реги, та сміхи! От тут до дівчини треба, до моєї качечки, а ти через отих каторжних і тиняйся,— нема доступу! Треба безпремінно знічтожить оті вулиці та пісні! Таке доношеніє і Комисарові пошлю... Потому — одно баловство, а началству через те поміха ходить до кого, значить, хоче...

Горпина *(виходить з-за верб і прислухається)*. Хто б це? Щось знайоме на голос.

Голова. Уже й батюшка через той предмет нарікал... Ми з ним оборудуєм ето самоє діло... буде вільно значному люду уночі ходити... гм! гм! Потому — не абияке і началство, а Голова!! Та ще який Голова? Що колись покійну найяснішу царицю, блаженної пам'яті, Катерину, возив! Одно слово — саму величню царицю! *(Підійма догори палець)*. Он то що!!

Горпина. Та це ж мій старий чорт! Куди ж це він чимчикує?

Голова. Чи спить то моя кралечка? Що то за дівчина гарна! Такий уже ласий шматочок, що й не знаю, чого б я не дав за неї! Не пожалував би навіть і цариціної мегдалії... Тільки щось вона губу копилить: це той шибеник Левко встряв їй в око! Ну, вже я його, я йому!.. А з матір'ю поладнаємо,— на те ми началство! Трусну кишенею ще,— то й будеш моєю! *(Стука у вікно)*. Галю, Галю! Чи ти спиш? Вийди хоч на часиночку!! Галю!!

Горпина. Ах ти, сибірний дід, бендзеокий гемон! Бач, куди потетюрився? З молоденькою дівчиною хоче єднатись! Чуло моє серце, що за цим ідолом затинку не буде! Е, ні! Потривай же, шкарбуне,— зараз кликну сюди Левка, нехай здиба коло своєї милої батька! То-то він усе глухим прикидається, як почну і я йому казати про Галю й Левка... Чи не каторжний? Стій же! Наскребу і я тобі моркви! Стій! *(Крадькома пішла)*.

ВИХІД IX

Голова і Галя, далі Левко.

Голова. Ганно! Ганно! *(Стукає в вікно)*. Та одчини-бо двері!

Галя *(виходить)*. Що вам, пане Голово, треба?

Голова. Знаєш сама, моя качечко, моя вуточко! Без тебе тепер і мій чин не потіха мені.

Галя. Гріх вам, пане Голово, з бідної дівчини сміятись? Хіба я вам рівня?

Голова. Положим, що я не абиякий Голова, а над головами Голова — ето тошно! Ти, певно, чула: давно... чи то пак не дуже давно... коли блаженної пам'яті най-

ясніша цариця Катерина їздила в Крим, то пану Комисару наказано було вибрать з усіх козаків найспритнішого, найрозумнішого і найкращого *(гладить вуси)*, щоб міг попровадить царицю... Ну, і на це діло обрано було мене! *(Підніма палець угору)*. Три дні, значить, цілих і три ночі я правив сю справу, з кучером-машталіром, значить, царським сидів навіть рядом — он то що!! Синій жупан, у якому я їздив, і досі захований в моїй скрині, а оце на грудях мегдалія теліпається... Так он то який пан Голова!

Г а л я. Та це звісно: всі вас бояться і поважають.

Г о л о в а. Гм! То-то! Ти повинна за щастя приймати, що сам Голова тебе між усіма дівчатами покохав.

Г а л я. Сорому не маєте... Хіба вам, пане Голово, про кохання думати?

Г о л о в а. А чому ні? Ти не дивись, що у мене одно око, то то машталір наконечником... або що у мене лисина — байдуже: ще краще по гладенькому рукою гладити... Ну, а все прочеє як слід... значить, і в скринях, і поза скринями,— такою головихою будеш, панією на всю губу!

Г а л я. Бога не боїтесь! Та я вам не то за дочку, а й за внучку уже б стала, а ви, пане Голово, що собі в думку заклали!?

Л е в к о *(здаля іде крадькома)*. Чого се мене Горпина послала? *(Зуздрівши Галю)*. А!! Що воно за знак?

Г о л о в а. Приголуб-бо мене, моя ціпонько, вутонько... та я тебе золотом окрию... та я ще козак бравий, хоч куди! *(Хоче обняти)*.

Л е в к о. Їй-богу, це Галя! Але з ким вона? Ух! Руки сверблять.

Г а л я. Гетьте-бо, не ображайте мене! Їй-богу, Левкові скажу!

Г о л о в а. А, Левкові? То це через того вражого пройдисвіта Левка ти й мені таку честь робиш! Тривай же, я йому намну чуба!

Л е в к о *(стає за деревом)*. Цікавий би я знати, яка це шельма похваляється нам'ять мені чуба?

Г а л я. Зглянься на бога, не дуріть мене,— не пускайте про мене слави! Ви моєму серцеві аж холод нагоните, та я й не повірю ніколи, щоб такі старі кохали...

Г о л о в а. Знаю я: Левко тобі наплів теревенів і задурманив голову; але я дамся Левкові взнаки! Він ду-

має, що я не бачу його крутнів? Попробує він, собачий син, які в мене кулаки...

Л е в к о *(сунувся наперед)*. А не діждеш! *(Пізнавши Голову, подається назад)*. Батько!

Тріо.

Г а л я *(набік)*.

Боже, що ж мені почати,
Порадь сиротину?
Коли й батько заступає
Світ своєму сину.

Разом всі троє.

(До Голови).
Зглянътесь, дядьку, наді мною,
Не шматуйте серця:
Над плохою сиротою
Всякий насміється!

Я ж кохаю щиро, вірно
Ще й вашого сина;
За що ж хочете мене ви
Вкинуть в домовину?

Подивіться, добродію,
Як Ганнуся плаче...
Не розрайте її щастя:
Господь вам оддяче!
(З сльозами пішла).

Г о л о в а *(до Галі)*.

Полюби мене, кохана,
Обгорни руками:
Обдарую тебе злотом,
Перлами, стрічками,

Будеш, наче гетьманиха,
На весь край пишати;
Будуть тобі, моїй кралі,
Всі шапки ламати!

Ні, щоб вражому Левкові
Поступивсь тобою,—

О, того не буде, поки
Я тут Головою.

Левко *(набік)*.

От так батько! Потривай же!
Тривай, старий хріну!
Удаєш глухого й важиш
На мою чуприну!

Потривай же, пошануєм
Ми й твою парсону —
Зараз бешкета ушкварим,
Буде не до сону!

Пом'янем тебе по честі,
А то й по заслузі!..
Бідна Галя мочить личко
Слізьми в тяжкій тузі!!

При останніх куплетах здаля підспівує і хор, вертаючись.

ВИХІД X

Голова, Левко і парубки.

Деякі парубки. Дивіться, вони знов тут! Ану!!

Перший парубок *(підскакує і обніма Голову)*. Прощай, Ганно!

Другий парубок *(теж ззаду)*. Прощай, зірочко!

Голова *(пхнув його)*. Ото-то тобі Ганна!

Дехто з парубків *(обнімаючи Голову)*. Прощай, прощай, Ганно!

Голова *(одбиваючись кулаками)*. Згиньте, прокляті шибеники! Що я вам за Ганна? Проваліться у пельку до чорта разом з вашим родом! Улипли, як мухи до меду! Дам я вам Ганни!! *(Пішов сердито)*.

ВИХІД XI

Левко і парубки без Голови.

Левко *(сам собі)*. Оце батько! Ну-ну! Не сподівався навіть, щоб таке отому старому дурню і в голову залізло! *(Голосно)*. Гей, хлопці, сюди, сюди! Біжіть сюди! Я прохав вас спати лягати, а тепер роздумав і ладен цілісіньку ніч прокурить з вами.

Микола. Оце річ до діла! Мені аж нудно, коли не напустуєш досхочу, не підстроїш якої каверзи! Буцім бракує чогось, мов загубив шапку чи люльку, мов не козак.

Дехто. А так, так!

Левко. Чи згодні ви побісить Голову?

Парубки. Голову?

Левко. Атож! Що він собі дума? Верховодить нами, мов гетьман, дере з кожного шкуру, та ще й дівчат наших чіпа!

Парубки. А так, так!

Левко. Що ми, хлопці, кріпаки йому, чи що? Ми, слава богу, вільні козаки! Покажемо йому, що ми вільні козаки.

Парубки. Покажемо! Покажемо! Та й Писаря не минать!

Левко. Не минем і Писаря... А у мене в голові і пісня про Голову готова: я вас виучу! Та слухайте, понапинайте машкару, яку хто попав!

Парубки. Добре, добре! От весело! Гуляй, душа козача!

Левко (*приграваючи на бандурі*). Ось слухайте!

А в нашого Голови, Голови
Нема клепки в голові, в голові!
Ой набий, бондаре, стальовий обруч!
Спар його, бондаре, з шапки до онуч!

Гурт.

Ой набий, бондаре, стальовий обруч!
Всип йому хлосту ще:
Коверзує пак над нами,
Ну, так треба батогами —
З шапки до онуч!

Баси.

Сивий, безокий...

Левко.

Та ще й гиря, наче коліно!

Баси.

Дід престарезний!

Левко.

Порохняве і струхле поліно!

Гурт.

Ой набий, бондаре, стальовий обруч!
Всип йому хлосту ще:
Коверзує пак над нами,
Ну, так треба батогами —
З шапки до онуч!

Левко.

А ще дума, що він хват, що він хват!
Притьмом лізе до дівчат, до дівчат!

Гурт.

Цур йому, пек йому — божевільний дід;
Всім нам уївся він,—
От сибірний та каторжний,
Навіжений, прекапосний,
Бендзеокий дід!

Баси.

Час і вмирати!

Левко.

А йому таки давай дівчину!

Баси.

Варт би й по шиї!

Левко.

За чуприну таку злу личину!

Усі.

Цур йому, пек йому — божевільний дід.
Всім нам уївся він,—
От сибірний та каторжний,
Навіжений, прекапосний,
Бендзеокий дід!

Завіса спада

ДІЯ ДРУГА

Середина хати Голови. Велика світлиця, обставлена як у полупанка. Ліворуч двері в хижу, просто — вхідні. Ніч. Хату ледве освітлює каганець.

ВИХІД I

Горпина і Писар.

Писар *(наливає чарку)*. Так... удивительная річ... Викушайте, прошу! Вишнівочка, доложу вам, аж губи злипаються... Тут один землячок знакомий предоставив... дільце було... Так я зараз до вас.

Горпина. Та спасибі! Я ще й уп'юсь... *(П'є)*. Так отакий-то вражий дід! Повіявся оце з Винокуром, либонь, до куми...

Писар. От бачите, коли він ветхий теє... то вам, такій пухкій та свіжій паляничці, чого за ним побиватись? Я б нарочито отому бабію такий рішенець вчинив: плюнув би, та й уже!

Горпина. Спасибі за раду,— уже правда, що щира: щоб зараз мене за хвіст та й у череду!

Писар. Ох-ох-ох! Таку теличку усякий прийме... ще як прийме! То єсть лепортую вам, і жилетку сію моднійшую, і штани сії пістрові довгійшії застановив би, а телички такої з рук би не випустив! Коли б тільки серце ваше мені одзив вчинило!.. *(Хоче обнять)*.

Горпина. Годі, годі! Ви вже смикнули трохи!

Писар. Пустоє діло, ніякого касательства не іміющеє! квасок...

Горпина. Та квасок... Цитьте! Чи не він оце вертається? У мене й душі нема...

Писар *(прислухається)*. Нікоторого слуху не обрітається. Та ви, любезная Горпино Євстахієвно, по сему предмету не імійте турбації, поелику у нас на всякий

артикул оправдательні пункти знаходяться: тека з бумагами при мені,— значить, по ділу прийшов, а суть такі неукоснительні діла, сиріч справи,— як, наприклад, ваша, дражайшая Горпино Євстахієвно, щб і серед глухої нощі винудительно прибігти буваєть,— істинно!

Горпина. Йому все жарти! А у мене із голови не виходить, куди стріля старий! То-то я думаю, чого він не дочува, як Левко йому почне про Ганну говорити, аж він сам туди поперед сина — у одну миску з ложкою...

Писар. Н-да, хитро... *(Налива)*. Викушайте, курі-почко, єй-ббгу — оце саме цілюще собственно... і всі огорченія, як рукою!.. Ібо, кажу вам, плюньте на таке доношеніє і не давайте нікоторого лепорту — значить, начхать!

Горпина. Добре вам чхать, що є де, а мені куди? Знаєте — ні кутка, ні закутка, тільки й слави, що в спідниці...

Писар. Н-да! В спідниці... ох-ох-ох! Самі винуваті,— чого ж к моїм чувствіям віри не прихилите?

Горпина. Та порадьте ж що путнє у моїм горі: ви ж на язик такі щедрі!

Писар. Тривайте! Перве вип'ємо... це ползительно: потому *(налива)* зараз у голові просвітленіє, і всякі химороди, і прочеє, і прочеє, і прочеє...

Горпина. Та й вип'ємо,— тільки кажіть!

Писар *(глубокомисленно)*. Позвольте, се діло треба розжувати... обміркувати, з статутами справиться, до магденбурзького права удариться... ябеду учинити, чи прошеніє, по титулі, катну́ти, закрутити... Одно слово, мозгівні вколупнути прийдеться... вірно!

Горпина. Та зробіть же ласку, серденько!

Писар. А за мою ласку, любезная Горпино Євстахієвно, чи діждусь вет-за-вет * і од вас хоч отакісенької ласочки?

Горпина. Тільки одведіть мені од Ганни мого бендзеокого чорта, то вже... подякую...

Писар. То єсть одно вишереченноє ваше слово такоє запаленіє сотворило, же все нутро моє пожаром узялося...

Горпина. Та ви порадьте хоч що, а то тільки язиком дзвоните...

---

* Вет-за-вет — око за око; тут — взаємно *(польськ.)*.

Писар. Зараз, в одну хвилину, у ту ж мить... Позвольте ще одну, сокрушу для просвітленія... *(Налива, п'є і налива)*. Викушайте!

Горпина, зрікаючись, мота головою.

Нічого, кушайте сміло! В мою голову! Ми на сю справу таку контраверсію устругнемо, що старий бовдур тільки руками розведе! Так, вірте, моя зозулечко! Наприклад, приміром кажучи, мені звісні всі його пригрішенія, сокровенниє таті, винудительні подаруночки, сиріч хаптурики, многообразні утиски копійки ради, і тому подобне... Щоб пан Комисар поставив це все йому на очі, та щоб присовокупив, що дійшло до його відома, же старий пес уганя й за дівчатами і хоче у сина молоду одбити.

Горпина. Та хіба пан Комисар захоче у це діло встрявати?

Писар. О, простото дитиняча, не іскушенне розумом серце! Ми і турбувати його милості не будемо, а самі напишемо все сіє на папері вельце мудро і красно: налякаю, значить, сим і оним, та й дам рапорт, жеби сина з Ганною неукоснительно повінчав... Вірте, моя пампушечко, що ваш дід зараз і слину пусте...

Горпина. А справді, це ви добре видумали; які ви розумні! Це так, так!.. *(Випива чарку)*.

Писар. Не казав я, моя пупонько, що у мене всякоє діло осьде! *(Показує кулак)*. Взяв, зімняв, і положив, та й насів! *(Показує жестами)*. Потому,— він голова тільки для прохвормп, а настоящий Голова — я! Усякою справою орудуємо, знаємо, з якого кінця зайти і куди налягти, моя пупонько!.. *(Обніма)*.

Горпина. Отакої! Ви ще заходитесь і цілуватись?

Писар *(повеселів вкінець)*. Та я, то єсть, боже ти мій, господи!.. Тільки не отвергайте любові моєя, пупонько, не кладіть під сукно моєї супліки, а учиніть їй сердешну резолюцію! *(Співа)*.

Горпино Стахівно, горить,
Мов сірка, моя кров,
Бо не даєть на світі жить
Проклятая любов!

Пропащий, значить, чоловік,
Хоч вішайсь на вербі,
Коли не буду я повік
Та миленьким тобі!

Отцовський дом покину я,—
Травою заростьоть;
Собачка вірная моя
Загавкаєть коло ворот!

На дасі пугач заспіва,
Аж стогін піде по лугах...
В труні поляже моя голова,
Й ніхто не заплаче, ах!

Горпина. А зась не хочете? Ще й вигадав співати якусь нісенітницю, що й купи не держиться...

Писар. Сіє єсть прекраснійшая пісня; мене научив попович Рождественський. Якби чули, як вона виходить при гітарі,— так жалосно, що просто реви, та й годі!

Горпина. А при горілці ще, певно, жалісніше...

Писар. Горпино Євстахієвно! Імійте рачительство, бо в мене й без того чистоє запаленіє... *(Співа)*.

Як вступив я в цю світлицю,
То й тепера каюсь,—
Полюбив я молодицю,
Що й у сні жахаюсь!

Така гарна, біла, повна,
Пухка, як перина;
Чепурная і моторна —
Удова Горпина!

Вже не милі мені в свята
Хаптурі великі:
І курчата, і гусята,
І качки, й індики!

Вже не маю я охоти
Збирати подушне:
П'ятаки, гривні і злоти —
Все для мене скушне!

Що там гроші, й до горілки
Смак загинув в ката:
В голові одно пак тільки,
Щоб... трам-та-та-та-та!

Горпина *(підморгує)*. Що ж це за молодиця така, що звела з розуму козака-юнака, та ще такого, що варт півзолотого?

П и с а р. Хіба не знаєте?! Горпино Євстахієвно! Кажіть-бо! Говоріть! Дайте одзив!

Г о р п и н а *(навеселі)*. Гм!! Слухайте!

Чом писаря не любить,
Писар буде паном,
Обується в личаки,
Впережеться валом!

Чом писаря не любить,
Хіба ж не подоба?
Ой, як сяде на собаку —
Вся й його худоба!

Чом писаря не любить,
Писар буде панувать,
Писар буде свиней пасти,
А я буду заганять!

На вгороді ямка,
Нема ж мого Йванка;
Як нема, то й дарма,
Буду жити я сама.

П и с а р. Ух, пропадай моя голова! Ходи перо по бумазі!

Дуетино.

П и с а р.

Ой капусто, ой розсадо моя!
Ой дівчино, ой досадо моя!
Ой капуста-одностеблиця,
Я до дівки — вона ж сердиться!
Ой, ох! Одчепись, не займай!
Я до дівки — вона сердиться!

(Пританцьовує).

Г о р п и н а.

Нащо мені старий шуть, старий шуть,
Що не здатен пригорнуть, пригорнуть:
Мені краще отакий молодець,
Щоб взяв мене у танець, у танець;
Ох, ох! З любим рай, з любим рай!
Щоб взяв мене у танець, у танець!

Танцюють.

П и с а р.

Ох, ох! Одчепись, не займай!
Я до дівки — вона сердиться!

Г о р п и н а.

Ой засуну старенького та у хаті я,
Сама ж з милим чорнобривим геть до шинкаря;
Ой брязь, цоки-цок!
Обіймуся, пригорнуся, нап'юся вина,
Закручуся й позабуду, де мій сатана!
Ой брязь цоки-цок!
Пригорнуся й позабуду, де мій сатана!

П и с а р.

Ой засунь ти, серце, в хаті діда гультяя,
Та зі мною, моя мила, геть до шинкаря;
Ой брязь, цоки-цок!
Обніму я, пригорну я, дам тобі вина,
Смиконеш і позабудеш, де твій сатана!
Ой брязь, цоки-цок!
Пригорну я, й позабудеш, де твій сатана!

Танці.

Чути гуркіт в ворота.

Г о р п и н а. Ой лихо! Оце ж мій старий лізе! Ховайтесь!

П и с а р. Стійте, не робіть дешпету! Не бійтесь! Приберіть пляшки! А я просто на його й піду, та й напишу дома що треба: не первина!

Г о р п и н а. Не первина то, та все боязко...

П и с а р. Не імійте дишперації і не спускайте духу! *(Виходить)*.

Г о л о с Г о л о в и *(чути за коном)*. Та, може б, вернулись з бомагами?

Г о л о с П и с а р я. Ні, уже ліпше завтра.

ВИХІД II

Г о л о в а, В и н н и к і Г о р п и н а.

Г о л о в а *(до зовиці)*. Чому ти, Горпино, не пустила до хати пана Писаря?

Г о р п и н а. От, маю ще пускати, щоб упився?

В и н н и к. Ху, ху, ху!! Добрий для нас чолов'яга!

Голова. Як же ти так неповажно, адже пан Писар началство! Розумієш? Положим, не таке, як я... але, але все ж таки...

Горпина. Для кого началство, а для кого свиня, не при вас, добродію, кажучи.

Голова. От, ненавидить чоловіка, та й ненавидить, а чоловік собі...

Винник. Для нашого діла, ху, ху, ху!

Голова. Сідайте ж! Та, може б, Горпино, дала нам по чарці, абощо...

Горпина. Так нема ж у хаті ані краплини: хіба послати?

Винник. Та не турбуйтесь, спасибі. А от чи можна смикнути люлечки?

Горпина. Куріть, здорові!

Сідають за стіл.

Голова. Скоро ж ви сподіваєтесь поставить винницю? А-а! *(Зіва)*.

Горпина. І ви, свате, увесь час проживете тут?

Винник. Поживу, а як бог дасть, то, може, восени і закуримо. Я готовий у заклад побитись, що на покрову пан Голова, як то кажуть, «по дорозі буде мислите писати, а на покуті дверей шукати!» Хо-хо-хо!

Голова. Дай боже!

Горпина. Щасливо діждати, то ми й побенькетуємо!

Винник. Побенькетуємо, свахо, побенькетуємо, хо-хо-хо!

Голова. Тепер ще, хвалити бога, не дуже багацько розвелось тих винниць, а то колись-то, як я провадив по Переяславській дорозі царицю, як ще покійний Безбородько...

Винник. Еге, свате! Хо-хо-хо-хо! Близький світ згадав! Тоді од Кременчука до самого Ромна навряд чи було й зо дві винниці. А теперечки... еге-пак, чи ти чув, свате, що вимудрували прокляті німці? Кажуть, що незабаром будуть курити горілку не дровами, як усі хрещені люди, а якоюсь чортячою парою? Хо-хо-хо-хо!! Уже як це парою — їй-богу, не знаю!

Голова. І що за дурні, прости господи, оті німці? Я б їх, проклятих, батогами, та й годі! Ну, де ж хто чув, щоб парою можна було що варити? Адже так би не

можна було й ложки борщу донести до рота, зараз би спік губи, як шкуру на поросяті!

Винник. Іменно дурні, хо-хо-хо!

Горпина. І ви оце, свате, житимете все у нас самі,— без жінки?

Винник. А на стобіса здалась вона мені?

Горпина. Як так? Хіба... *(Затуля рота).*

.Голова. Не гарна?

Винник. Де в ката гарна? Стара, як біс; а пика вся в зморшках, мов порожній кисет, ха-ха-ха-ха!

Голова. Ну, й гарна ж, бодай тебе!

Горпина. То жартуєте, може, вона й гарна?

Винник. Поночі! Ха-ха-ха!!

Голова. Ха-ха! Це чисто, як у пісні співають:

Комічний терцет.

В мене жінка, ой біда!
І патлата, і руда:
Очі, як цибуля,
А на лобі гуля;
Щоки жовті, як дині,
А що губи, то аж сині,
Ще й скандзюбивсь ніс,—
Хай йому біс!

Винник.

Ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха!
Отака й моя стара!

Горпина.

О, бодай вас, мій дідуню:
В пеклі б стала за красуню...
(Набік).
От би тобі, бендзеокий, на віку —
Замість Ганни стару відьму таку!!

Голова.

Хоч вона ж, як гріх, стара,
А ще дещо розбира:
«Ох, кричить, чоловіче,
Хто ж мене пополіче?
Хоч кістками я дзвоню,
Так зате ж тебе люблю,—
І од смерку та до ранку

Буду я тебе, коханку,
Цілувати, милувати,
До серденька пригортати!
Бо знемогá
Мене жогá!»

Г о р п и н а.

Ох, якби я стала Комисаром,
Не пройшли б тобі бешкети даром!
На сліпого Голову
Почепила б я сову,
Отаку цибату,
Стару та горбату,
Й заставила б милувати,
Хоч тут лусни серед хати,
Хоч полізь на мур,
Хай тобі цур!

В и н н и к.

Ха-ха-ха-ха! Ну, та й скрут,
Я б сховався в темний кут,
Якби така поторча
До мене була охоча:
Вже, хоч навіть серед ночі,
Втік од неї б світ за очі,—
Швидче б себе вбив,
Аніж полюбив!

ВИХІД III

Ті ж і К а л е н и к.

К а л е н и к *(входить п'яний і сіда на лаві, біля печі)*. Ху! Насилу додому діставсь! Ач, як розтяг собачий син сатана дорогу! Ішов, ішов, ішов... аж поки того кінця-краю дійшов! А ноги тобі наче хто поперетинав.

Г о р п и н а *(підходить і придивляється)*. Це Каленик... насмоктався!

К а л е н и к *(взявши за рукав)*. Жінко, ке лиш мені кожуха — послатись! На піч не полізу: ноги болять!

Г о р п и н а. Хі-хі-хі! Болять?

Г о л о в а. Оце так пак! Убрався в чужу хату та й порядкує, як дома! Випровадь лишень його з богом!

В и н н и к. Ні, свате, не займай його! Нехай одпо-

чине: це чоловік здатний, хо-хо-хо! Якби таких більше, то наша винниця добре б пішла!

Каленик. Жінко, вибач... не полізу... Пошукай-бо кожуха; таменьки він лежить десь коло покутя, та гляди мені, не перекинь горщика з табакою!

Горпина. А цур тобі, божевільний! *(Відійшла)*.

Каленик. Або ні, краще не займай нічого! Не руш, не руш! Ти, може, ще п'яна сьогодні... Нехай я вже сам візьму!

Голова. Їй-богу, випровадю!

Винник. Не займай, свате... не годиться!

Каленик *(кладеться)*. Що то, як старість прийде! Іще б, сказать, п'яний,— так ні ж, не п'яний!! Їй-богу, не п'яний! Нащо мені брехати? Я годен об'явити це хоч самому Голові... Що мені Голова? Хай він скапуститься, іродів син! Начхав я на його! Бодай його, одноокого чортяку, возом переїхало!

Голова. Еге, бачу — посади свиню за стіл, то вона й ноги на стіл? Стривайте! *(Підводиться)*.

Брязнула шибка, а каменюка прямо Голові під ноги.

Голова *(піднявши камінь)*. Коли б я знав! Коли б я знав, який це шибеник кинув,— я б його вивчив шпурлятись! От які дешпети завелись у нас! А щоб ти подавивсь цею каменюкою!

Винник. Годі, цить, свате! Борони тебе боже! Борони тебе боже і на цім і на тім світі поблагословить кого такою лайкою!

Голова. От ще, найшов за кого заступатись! Бодай він пропав!

Винник. І не кажи, свате! Хіба ти не знаєш, яка була причина моїй покійній тещі?

Голова і Горпина. Тещі?

Винник. Еге ж, тещі. Ось слухайте! Отак колись увечері, може, трохи раніш як тепер, сіли ми вечерять: покійна теща, покійний тесть, наймит, наймичка, я та дітей щось із п'ятеро. Теща одсипала галушок із великого чавуна в миску, щоб трохи вихololи, тільки, по роботі, усі дуже виголодались і не хотіли ждати, поки галушки вихолонуть. От понастромляли галушки на спички та й їмо. Коли це де не взявся якийсь чоловік, бог його знає, якого він роду,— та й просить, чи не можна й йому доступити до трапези? Ну, звичайно, як же

не нагодувати голодного чоловіка? Дали й йому спичку. Тільки ж і гість той як почав галушки уминати, мов сіно корова: поки ті з'їли по одній та хотіли настромити по другій, аж у мисці дно вже чистісеньке, мов той панський поміст. Теща всипала ще, дума собі: «Тепер вже гість трохи під'їв, то, може, не так укладатиме...» Коли — де тобі! Ще лучче став маніжити,—і другу миску убгав! «А бодай би ти подавився тими галушками!» — подумала теща голодна. Що ж би ви думали? — той зараз похлинувсь і упав; до його — аж уже й духу нема: подавився!

Горпина. Матінко!

Голова. Так йому, проклятому ненажері, і треба!

Винник. Еге, так би, та не так; з того часу не було тещі спокою. Тільки що зайде ніч, мертвяк і лізе; сяде, проклятий, на комині верхи і галушку держить у зубах. І оце вдень, то нема нічогісенько, так мов його й не було ніколи, а тільки почне сутеніти надворі, то глянь — уже й сидить, чортів син, на комині!

Горпина. І галушка в зубах?

Винник. І галушка в зубах!

Голова. Чудасія, свате! Чув я щось подібне, ще за покійницю...

Під розбитим вікном почувсь бубон, бандура і сковорода.

Горпина. Ай!!

Винник. Ой!!

Голова. Який там біс!?

Винник. Еге, музика! Мо, й пісня буде? *(Хита головою до міри, підтяга часом).*

Левко і парубки за вікном співають.

Левко.

А в нашого Голови, Голови
Нема клепки в голові, в голові!
Ой набий, бондаре, стальовий обруч!
Спар його, бондаре, з шапки до онуч!

Гурт.

Ой набий, бондаре, стальовий обруч!
Всип йому хлосту ще:
Коверзує пак над нами,
Ну, так треба батогами —
З шапки до онуч!

Баси.

Сивий, безокий!

Левко.

Та ще й гиря, неначе коліно.

Баси.

Дід престарезний...

Левко.

Порохняве і струхле поліно!

Гурт.

Ой набий, бондаре, стальовий обруч!
Всип йому хлосту ще:
Коверзує пак над нами,
Ну, так треба батогами —
З шапки до онуч!

Левко.

А ще дума, що він хват, що він хват!
Притьмом лізе до дівчат, до дівчат!

Гурт.

Цур йому, пек йому — божевільний дід!
Всім нам уївся він;
От сибірний та каторжний,
Навіжений, прекапосний,
Бендзеокий дід!

Бас.

Час і вмирати!

Левко.

А йому таки давай дівчину!

Баси.

Варт би й по шиї!

Левко.

За чуприну таку злу личину!

Усі.

Цур йому, пек йому — божевільний дід!
Всім нам уївся він;
От сибірний та каторжний,
Навіжений, прекапосний,
Бендзеокий дід!

Винник. Славна пісня, пане свате! Їй-богу, хороша! Шкода тільки, що Голову взивають не дуже-то шанобними словами.

Парубки *(за вікном, ударивши в сковороду і бубни)*. Знову! Знову! Заводь!!

Голова *(моргнувши на зовицю, з нею разом вибіга за двері)*. Стійте ж, гультяї!!

За коном галас.

Голова *(вбіга і тарабанить чоловіка в вивернутому кожусі і вимазаного сажею)*. Ні, тривай! Не втечеш від мене! Чорта втечеш! От ми його в хижу: хай посидить там! А ми розбудимо Писаря, зберемо десяцьких... переловим усіх розбишак та сеї ночі і резолюцію їм!!

Зовиця і Винник хочуть зазирнути йому у вічі і жахаються страшидла. У Горпини каганець. На цю мить летить знову у вікно камінь і влуча в Каленика.

Каленик *(схоплюється несамовито)*. Ой гвалт! Жінко!! Не бий! Не можу! Ря-ту-у-йте!! *(Кидається прожогом під ноги Горпині, пада і вибива у неї каганця)*.

Горпина пада. Той, що в кожусі, сіпнувсь, оставив кожуха в руках Голови і вибіг з хати. Голова пада і накрива кожухом Горпину; та з переляку поривається й собі утекти з хати, але Голова держить її кріпко і не пускає.

Каленик *(репетує, ухопившись за Винника)*. Ой! Ря-ту-у-йте!! Пробі!

Горпина поривається од Голови.

Голова *(в темноті дума, що то переодягнений)*. А куди! Ні, тривай-но! Не втечеш!

Горпина. Ой! Пусти! Це я!!

Голова. Не поможеться, братику, не поможеться. Верещи собі не то бабою, а самим чортом, а мене не одуриш! Шкода мене одурити! *(Тягне до хижі, пха і замика)*.

Каленик. Ой жінко! Рятуй! Чорти!!

Винник. Тю на тебе! Яка я жінка? Ще жіночого гріха — ха-ха-ха-ха! зроду не мав! Чекай, хоч вогню добуду!

Каленик. Ой пропав! Живіт!!

ВИХІД IV

Ті ж і Писар, за ним кілька соцьких.

Голова *(до Писаря)*. А я до тебе простягсь, пане Писарю!

Писар. А я до твоєї ласки, пане Голово!

Голова. Чудасії пішли, пане Писарю!

Писар. Чудасії пішли, пане Голово!

Каленик. Ой! Ха-льє-ра!!

Винник. Та он двері, чоловіче! З богом!! *(Випиха його)*.

Голова. А що там?

Писар. Хлопці казяться, бешкетують по вулицях цілою юрбою! Твою ласку величають такими словами, що й вимовить сором; москаль не зважиться навіть такого верзти своїм язиком! А співають що?.. Ну, проте, первого призводника вхопив я на гарячому вчинку: одспівається він тепер у холодній!

Голова. А в що він одягнений, пане Писарю?

Писар. У чорний вивернутий кожух, пане Голово!

Голова. А чи ти, пане Писарю, часом не брешеш? А що, як ця мацапура тепера у моїй хижі сидить!

Писар. Ні, пане Голово, мабуть, чи не прогрішився ти сам, не тобі кажучи.

Голова. Світла! Давайте мерщій світла! Ось побачимо!

Винник *(роздуваючи губку у віхті)*. Та ось зараз!

Писар і соцькі. Швидче світла! Роздивимось! *(Запалюють каганець)*.

Голова. Вони, дурні, узяли собі в голову, що я їм рівний! Вони думають, що я який-небудь простий козак. У тисячу... у тисячу... от оцих проклятих років, хоч убий, не потраплю. Ну, так у тисячу та ще якімсь там році прийшов тодішньому комисарові, Ледачому, приказ: вибрати з усіх козаків самого найтямущого. О! *(Підняв догори пальця)*. Самого найтямущого межи всіма, їхати з царицею. Я тоді...

Писар. Та що й казать! Всім відомо, що заслужили-есте панську ласку.

Винник. Ось, уже запалив каганця!

Голова. Давайте сюди! Побачимо, чия правда!

Усі. Ану-ну!!

ВИХІД V

Ті ж і зовиця Горпина.

Голова одчиня хижу і аж остовпів, побачивши зовицю.

Фінал-ансамбль.

Голова.

Свят-свят! Це зовиця!

Писар.

Отака ловись!

Соцькі.

Ну, тепер всім буде,
Як було колись!

Горпина.

Та скажи мені, будь ласка,
Чи ти з глузду ще не зсунувсь?
Чи була хоч крапля мозку,
Бендзеокий татарюко,
У твоєму кавунові,
В твоїм бовдурі порожнім,
Як мене ти пхав у хижу?
Я ж кричу тобі, що — я це,
Репетую, галасую,
А йому заклало вуха!
Пха, неначе вовкулака,
Пха, штовхає у комору!
Щоб тебе на тому світі
Попопхали так чортяки!

Голова.

Та я бачу вже, що ти це!

(До Писаря).

Що на цюю дивовижу,
Пане Писарю, ти скажеш?
Чи той шибеник не шельма?

Писар.

Отой шибеник? О, шельма,
Пане Голово, то шельма!

(Набік).

Як би нам оцю пригоду
На користь собі звернути?

Винник.

Ну, та й штука, от так штука,—
Перекинувсь у зовицю!
Роздивиться б краще треба,
Чи це чорт, чи молодиця?

Соцькі.

Окропити перш водою,
А тоді і подивитись...
Але ми у цьому ділі —
Їй же богу, не виновні!

Голова.

Чи не час мені пробрати
Отих л[illegible]ів, гультіпак:
Спарить так, щоб аж до хати
Поліз кожен, наче рак!
А вже гемонському сину,
Що в кожусі витина,
Я спишу примірно спину,
Ужахнеться й сатана!

Писар *(до Горпини).*

За цей дешпет нарочитий,
Що вчинив на глум він, слід,
Щоб був вами тричі битий
Цей дурний, безокий дід;
Отепер сліпе те око
Зацурав би зараз я...
О, моя палка мороко,
Термін скинь, прошу тебя!

Винник.

Ну, та й штука; добру спицю
Він забив отут усім:
Перекинувсь в молодицю...
А цікаво б, чи зовсім?
Отаку нечисту силу
І до винниці бери,
Чи замість панікадила
Почепи на димарі!

Соцькі.

Пане Голово! Ласки просимо!
Не карайте нас — не виновні ми,
Що чортяка вліз у Євстахівну

І зовицею перекинувся!
Що ж ми вчинимо, коли сила зла
До скоромного дуже ласиться?

Горпина.

Що, тобі на сміх далась я,
Щоб село все глузувало
Тепер з мене, як з дурної?
Щоб і хлопчики маненькі
В мене тикали паліччям,
Що сиділа в буцегарні,—
То того тобі хотілось?
Ну, тривай же, вражий діду,
Потикнешся й ти до мене,
Заживеш од мене ласки:
За чуприну та у спину,
Не потовпишся і в двері,—
Заметеш і шлях до мене!

(Вибіга і за дверима).

Ай!! Ай!!

Голова.

Ну, та й сипле, мов горохом!
Хоч оддиш-бо, серце, трохи!!

(До соцьких).

Гей, рушай, лови, хапай!

Усі.

За дверми хтось крикнув: «Ай!»
Гей, рушай, лови, хапай!!

Писар, Винник і соцькі *(всі разом).*

На ворога ми сміло
Рушаймо у гурті!
Держись, нечиста сило,
Погинеш без путі!
Вперед, вперед!
Рушайте-бо который,
Вперед, вперед!
Виймай кілки з обори!
На ворога ми сміло
Ударимо в гурті!
Держись, нечиста сило,
Погинеш без путі!

Завіса спада

ДІЯ ТРЕТЯ

Картина 1

Мальовнича, але дика місцевість біля ставка. Праворуч гребля, обсаджена вербами й тополями; далі напівзруйнований будинок. Місячна ніч.

ВИХІД І

Галя *(одна, виходить і прислухається)*. Нічого не чуть. Куди ж це я зайшла? Ой, ставок: тепер саме русалчин великдень, і вони щоночі на місяці граються... Ух, страшно! Темно, холодно попід вербами; вода, мов сонна, коливається між сикнягом, очерети шепочуться... А з страшної руїни панського будинку то сова, то кажани вилітають... то пугач застогне... або, може, то не пугач, а сама панна нещасна побивається?.. Ще нема півночі... Може б, пустити вінок? Куди-то він попливе уплинь за водою? Яка-то мене доля спітка? Господи! Як згадаю старого Голову, то й серце у мене похолоне, мов кригою візьметься! Ой не буду я за Левком... Не згодиться старий повік! Заклав у голову, що я б то поласилась на його! Та ти мене хоч ріж, хоч печи... а я не зраджу мого Левка: або за ним, або за ніким! Де-то він тепер? Чи вийде хоч на хвилину погуляти?.. Я б розказала йому своє лихо, він ще про такий гріх батьків і думки не клав! Левку, де ти? Любий мій, хороший, дорогий!

Ой місяцю, місяченьку,
Не світи нікому;
Та засвіти миленькому,
Як іде додому!
Коли ж стрінусь з чорнобривим,
Зайди за комору:

Нехай я на самотині
З милим поговóрю!

Ай! Щось дзвенить! Відьма, русалки? Ох, пропала! *(Тіка прожогом).*

Музична прелюдія.

ВИХІД II

Л е в к о сам, виходить з цією піснею, в вивернутому кожусі.

Л е в к о.

Ой не спиться й не лежиться,
І сон мене не бере:
Пішов би я до дівчини,—
Так не пустять до дверей!
Не так доля, як неволя,
Як лихії вороги,—
Що навік нас розлучають,
Як річенька береги!
Бистра річко, дай пораду,
Як тебе перебрести,—
Як з милою дівчиною
Навік руки нам сплести?!

Чи спиш ти, моя ясочко, чи, може, після батькових річей плачеш нишком і подушку мочиш дрібними? Ну й батько! Аж подумати страшно; на свою ж кров пішов! Ні, не буде цього: я й до панотця вдарюся, й до Комисара піду: їй-богу, піду!.. Та й Галя зроду-віку за батька не згодиться... не піде, не піде — тільки оця напасть серце їй висушить. Спи спокійно, моя жаданко! Хай з золота та й з срібла виткані сни укриють твою голівоньку і присплять твоє стужене серце! Якось-то бог поможе,— на його надія! *(Сіда біля ставка і схиляється на колоду).* Як тихо тут: ставок, мов срібне дзеркало, простягсь між тополями; лист ані зворухнеться, а місяць аж сипле на його промінням... далеко тільки десь тьохка соловейко... Одначе сон і мені щось голову клонить, аж очі злипаються... так я й засну... підвестись несила!.. *(Зовсім зляга).*

Картина зміняється: ставок, будинок, рослини всі починають грати чарівними вогнями, і все скрасилось неземним сяєвом. Левко обводить круг сонними очима, як сновида; потім бере кілька акордів на бандурі.

Хоч заграти що, щоб перебить дрімоту!

Ой місяцю ясний,
Ти козаче сонце,
Глянь на мою милу
Крізь її віконце.

Панночка *(у вікно)*. Заспівай мені, козаче!

Левко. Що за диво? Брехали, що старий будинок, а він новесенький — блищить...

Як не спить ще мила,
Розкажи про мене,
Що нуджуся серцем
За нею шалене;

Коли ж спить, навій їй
Сни, ще й золотії,
І натхни про щастя
Радісні надії.

ВИХІД III

Левко і Панночка.

Панночка *(виглянувши більш)*.

Душа болить. Козаче молодий,
Заграй мені, хоч піснею розбий
Мої страшенні муки:
Нехай струна і стогне, і рида,
Нехай з очей закрапає вода,
Коли не виссали гадюки!
Глянь, яка я молода,
А, як місяць той, бліда,
Як туман, прозоре тіло:
То ж та мачуха лиха
Заподіяла гріха
І мене занапастила!

Левко.

Не стямлюсь я... чи сон це, чи мана?
А серце жме, і жаль вражає душу...
Он, мов туман, пливуть прозорі тіні...

ВИХІД IV

Ті ж і хор русалок.

Русалки.

Вже місяць над нами високо,
І зорі роями мигтять;
Ой час нам, пора, ясноокі,
Зі дна на проміння зринать;
Гуляти на срібному лоні
Вільненько без дум, без журби;
Сміятись і плескать в долоні
Під гіллям розкішним верби;
По місяці маять косою,
Гойдатись, блищати красою
Й зачать чарівнії пісні,—
Щоб ними зманути козаченька,
Його притиснуть до серденька,
Й заснути укупі на дні!
Вдаримо лихом,
Ми, сестри, на волі,
Позабудьмо
Гіркії недолі:
Як нас соколи кохали,
Як зраджали, як пускали
Славу на весь мир;
Як ми тяжку ту наругу,
Невимовний жаль і тугу,
Ховали у вир!
Погуляймо ж,
Поки місяць сяє:
Ниньки свято
Наше наступає!
    Ух! Ух!
Солом'яний дух, дух!
Нас мати зацурала,
Нехрещених поховала,—
Легкі, як пух,—
    Ух, ух, ух!!

Левко *(впродовж хору вставля деякі речини).*

То русалки, які бліді й хороші їх видочки...
А з довгих кіс перлистий дощ спада...

Одежа їх, неначе сніг, біліє...
Чудовий спів всю душу порива...

Панночка *(надходить до його й показує на русалок).*

Там, між ними, мачуха лихая...
О, пізнай, знайди її, благаю!
Вона кров мою точила,
В мене пазури топила:
Подивися,— я, як глина,
Була ж перше, як калина;
Глянь на шию мою білу —
Синяки самі по тілу;
Глянь — на ніжках моїх рани
Од тернів, через ту пані;
Глянь,— потухли мої очі —
Од тії страшної ночі!!

Левко.

Панночка сердешна,
Безталанна доле!
Туга безконечна
Рве серденько кволе!

Панночка.

Вони підуть коло,—
Ти заграй їм стиха
Та пильнуй навколо,
Де та відьма в лиха?!

Левко пограє на бандурі.

Перша русалка. Давайте грати у танка!

Русалки *(взявшись за руки, сплітаючи і завиваючи вінки).*

Ох, і глупої пори,
Як князь-місяць угорі,
Гей, збирайтесь, сестроньки,
Завивать в танку вінки!
Очерет коливається,
До калини залицяється,
А лепеха й баговиннячко
Слухають те шепотіннячко!
Ой місяцю золотий,
Ти нелюбу не світи,
А доріжку ту осяй,

Куди іде любий, рай!
Очерет коливається *і т. д.*

Панночка.

О, тут вона! І серденьком давно
Я чую відьму, сохну з скрути:
Я каменем все падаю на дно,
Не зможу рибкою плеснути!
Ой знайди її, козаче,
Тобі Панночка оддяче:
Суть у мене перські шалі,
Камні, перли і коралі,
Кармазинові жупани,
Пояси золототкані,
Запорозькії рушниці,
Гострі шаблі-блискавиці,
Чого хочеш вибирай,
Тільки мачуху пізнай!

Русалки *(ідуть в танок, розвиваючи вінки)*.

Їхав милий, та й минув,
Місяць в хмарі потонув —
В'яне мій вінок!
Очерет коливається *і т. д.*
Ох, і глупої доби,
Зашуміли всі дуби,—
Розвивай танок!
Очерет коливається *і т. д.*
Розплелась моя коса,
По воді пішла краса —
Хай пливе й вінок!

(Кидають всі вінки на воду).

Перша русалка. Годі співати! Нема у нас веселих пісень.

Русалки. Ну, в ворона!

Перша русалка. Швидче ж, бо вже он світає на день. Хто ж вороном буде?

Русалки *(показують на одну)*. Хай буде вона!

Панночка. О, пізнай! Між ними сатана!

Одна русалка становиться за ворона; а перша русалка за квочку з циплятами, що за нею одна по одній стають.

Перша русалка *(квочка)*. Вороне, вороне, що ти робиш?

Друга русалка *(ворон)*. Ямку копаю.
Перша русалка. Нащо?
Друга русалка. Казани ставити.
Перша русалка. Для чого?
Друга русалка. Окріп гріти.
Перша русалка. Кому?
Друга русалка. Твоїм дітям очі заливати.
Перша русалка. За що?
Друга русалка. За те, що мої тини поламали вчора.
Перша русалка. Котора?
Друга русалка. А от я пізнаю та очі їй повидираю!
Перша русалка. Не дам моїх діток... не дам!.. Не займай! Киш, вороне лютий! Киш! Гай-гай!

Ворон хоче піймати курчатко, а квочка не дає.

Панночка *(до Левка)*.

> Знайди мені мачуху: я знаю,
> Ти якого прагнеш серцем раю;
> Дай пораду ти моєму жалю —
> І тобі оддам я завтра Галю!

Левко *(роздивляється пильно на всіх)*.

> Як одна — усі на зріст:
> Пронижу їх пильно оком,
> Може, й втраплю ненароком,
> Хоч малий в якої хвіст!

Русалки. Ще в ворона!
Перша русалка. Кому ж ним бути?
Друга русалка. Не хочу я, мені курчат жаль у квочки брать.
Левко. Ні, ти не відьма люта!
Третя русалка. Я буду ним, яка мені печаль! *(Становиться до гри)*.
Перша русалка *(квочка)*. Вороне, вороне, що ти робиш?
Третя русалка. Ямку копаю.
Перша русалка. Нащо?
Третя русалка. Окріп гріти.
Перша русалка. Кому?
Третя русалка. Твоїм дітям очі заливать. *(Кидається хижо зразу)*.

Левко *(показує)*. Он вона! Он відьма!!!

Русалки. Ха-ха-ха-ха!! *(Кидаються на відьму і тягнуть у ставок)*.

ВИХІД V

Левко і Панночка.

Панночка.

Спасибі, спасибі!
Я вільна рибчина;
Тепер не завадить
Ця люта личина:
Як пліточка, гратись
Я з хвилями буду;
Тебе, козаченьку,
Повік не забуду...
Як сонячний промінь
На небі займеться,
З листа твоя доля
Тобі усміхнеться!

Левко.

Я радий за тебе,
Панянко, й без плати!

(Зляга, ніби дивлячись на ставок, куди уплива Панна).

Панночка *(пливучи по ставку в раковині)*.

Хмари червоніють,
Вітрець стає грати...
Прощай, мій козаче,
Прощай, мій юначе,
Бери свою Галю,
Дізнай з нею раю,—
Зі мною ж навіки,
Навіки прощай!!!
(Зника в хвилях).

Музика яку часину проводить мелодію.

Завіса спада

Картина 2

Інша частина села. На передньому плані — буцегарня з забитими віконницями; в глибині — вітряк.

ВИХІД І

Голова, Писар, Винник.

Голова. Тут?

Писар. Еге!

Винник. Стій!

Голова. Одмикай!

Писар *(цока ключем)*. Що за чорт! От навожденіє — не влазить!

Голова. Що не влазить?

Писар. Та ключ... От причина! Це сатанинська сила!

Голова. Ти, пане Писарю, такого проти ночі... та ще в глупому місці...

Писар. Та що ж, коли подіяно? Тьху! Це ключ од моєї скрині, а я пхаю та й пхаю!.. Чиста напасть! І де заподівся той ключ? У кишеню вкинув, іменно знаю... а тут і нема! *(Шука і виверта довгі кишені)*. Чи ба? Не долапаюсь!

Винник. Дайте я пошукаю!

Голова. Та витягай мерщій! Пусти кишеню!

Голова і Винник починають обшукувати кишеню: виймають — паляниці, ковбаси, пляшку горілки, кисет.

Винник *(витягши пляшку, струшує)*. Нічого, добра горілка! Розбавлена трохи... але нічого!

Голова. Ого! Ціле кільце!

Винник. А ось і шматок добрий сала!

Голова. Та ти, бачу, пане Писарю, з запасом?

Писар. Еге... Всяко буває... на всякий случай...

Голова. Так, так! А, осьде він, каторжний: у пиріг угруз... *(Вийма пиріг, а звідти й ключ)*.

Писар *(бере і до замка)*. Я зараз.

Голова. Потривай! Перш роздивимось.

Дивляться крізь двері в дірочку.

Писар. Що за біс?

Голова. Сатана! Сатана!

Писар. Ох, ох! Що його чинити з вражою силою?

Винник. Спалити!

Писар і Голова. Вогню! Вогню! Швидче вогню!

Писар. Ось зараз! *(Почав кресати).*

Голова. Не пожалую й скарбової будови... паліть її, паліть,— щоб і кісточок чортячих не зосталося на землі.

Горпина *(кричить).* Ой рятуйте! Я не відьма. Це я!.. Це я!!

Винник. Гай-гай, братці, що це ви? Уже ж, хвалити бога, й посивіли, а досі розуму не придбали: чи таки ж відьма займеться від простого вогню! Аджеж тільки з люльки можна підпалити нечисту силу! Тривайте, я зараз владнаю! *(Витрушує з люльки вогонь у віхоть і почина махати).*

Горпина. Ой пробі! Що ви робите? Не губіть мене!!

Писар. Пождіть, панове! Не беріть гріха на душу: кричить «пробі»,— може, й не сатана? Якщо воно,— значить, оте, що там сидить,— згодиться на себе хреста положить, то це певний знак, що воно не чортяка.

Голова і Винник. Цур тобі, пек тобі, сатано! *(Підходять до дверей).*

Писар. Як з місця не рушиш, то одчинимо двері...

Одчиняють.

Перехрестись!

Голова. Дух свят при нас! Та це зовиця!.. Але скажи мені, на милость бога, яка тебе нечиста сила вперла у хлів?

Горпина *(виходячи).* Прокляті хлопці вхопили мене та й кинули у вікно, і віконницю забили! *(Плаче).*

Голова. А справді — завіси поодривані...

Винник. От штука!

Писар. Н-да, штукерія!

Горпина *(підступа грізно).*

А-а! Безокий сатанюко!
Знаю, знаю твою думку;
Ти хотів, ти був би радий,
Мене здихатися, збутись,
Щоб вільніш було старому
За дівчатами ганяти?

Щоб я більше не дивилась,
Щоб не бачила, не чула,
Як пустує голомозий,
Як ганя безокий бовдур,
Під хатами, під тинами
За дівками молодими?!

Голова.

Та хоч дух переведи-бо!

Писар і Винник.

Ні, що хоч,— не обійшлося
Без нечистої тут сили!

Горпина.

Що, хіба не правда?
Може, це не правда?
Ба, ні! не брешу я!
Ти думаєш, що нічого я не знаю,
Ти поклав мене сліпою та дурною,—
Тільки я ще не здуріла за тобою,
І ще тямлюсь за такою сатаною!
Ти чого, шкарбунище, чіпаєш Галю?
Ні? Я чула, як ти сватався учора:
Проти сина лізеш, чортова потвора?
Хоч гріха б ти побоявся, старий діду,
Що посягся на таку мені обиду!!
Потривай же, потривай же!
Настружу тобі я моркви —
Будеш знати, будеш знати!
Ти хоч глянув би на себе,
Бендзеокий пoторочо,
Чи пристало тобі, діду,
Псом по вулицях ганяти?
Будеш знати, будеш знати!

(Повертається і, погрожуючи кулаком, тіка хутко).

Голова.

Ху, аж душно! От гадюка.
Хоч тікай тепера з хати!

Писар і Винник.

Ні, що хоч, не обійшлося
Без нечистої тут сили!

ВИХІД II

Ті ж, без Горпини, і соцькі з Калеником.

Соцькі.

Піймали, ми піймали!

Голова.

Кого піймали там?

Соцькі.

Паливоду в кожусі!

Голова.

Тягни сюди! Я дам!!

(Придивляється до Каленика).

Чи ви не подуріли?
Поб'ю вас на дрова!

Каленик.

Начхать! Бо сам собі я
Такий же Голова!

(Поточивсь за лаштунки).

Писар і Винник.

Тю, тю! Каленик п'яний!
Чи з глузду ви зійшли?

Соцькі.

Помилуйте, панове!
Ловили, що змогли!

Голова.

Надана мені влада
Наказує вам так:
Зловіть призвідця зараз
І всіх з ним розбишак!

Почина світати.

ВИХІД III

Левко, Голова, Писар і соцькі.

Перший соцький. Онде щось у вивернутім кожусі лежить!

Писар. Де, де?

П. Саксаганський у ролі Голови («Утоплена, або Русалчина ніч»).

П е р ш и й с о ц ь к и й. Та он, під вітряком.

Г о л о в а *(до соцьких)*. Беріть його, шибеника, в'яжіть, кажу! В диби забийте!

С о ц ь к і. А як часом, не при вас, пане Голово, кажучи...

Г о л о в а. Що? Чого поторопіли! Хапайте у мою голову. Уже світа... незабаром і сонце вихопиться...

П и с а р. Да воскреснеть бог і розточаться вразі його...

С о ц ь к і. Ох, лишенько!

Г о л о в а. Зараз мені! А то я вас, я вам!.. Ач, полякались! Він один, а нас дев'ятеро... я готовий об заклад піти, що це чоловік, а не чортяка! Ну, разом!

П и с а р. Перехрестіться!

Г о л о в а. За мною! *(Навалюється на Левка, що ще не прочумавсь, а за ним і соцькі)*. Ану, скидай лишень, братику, свою потвору! Об'явись, що ти за один!

Л е в к о. Та це я... чого вам?

Г о л о в а. Левко мій! Свят, свят!.. *(Відступа)*.

П и с а р *(придивляється до Левка, якого соцькі держать)*. Левко... істинно... от штукерія! *(Набік)*. До речі: впхну наказ йому за пояс. *(Запиха листа знишка і одходить)*. Гм! гм! Левко — істинно!

Г о л о в а *(підступаючи)*. Так це ти, вражий сину? Ах ти, чортів кришенику! Я думаю, яка шельма, який це вивернутий гемоняка коверзує, — аж це все ти, хвороба на твого батька, заводиш дешпети та складаєш пісні?!

П и с а р *(ніби придивляючись)*. Та у його якийсь ще й папір за поясом.

Л е в к о *(глянувши)*. Папір? Це, певне, той, що Панна обіцяла... Дивне чудо!

П и с а р. А глянуть би?

Л е в к о. Це лист... це побачите що...

Г о л о в а. Не до листів! Так отак, Левку? Так це ти, сякий-такий, за хліб, за сіль та за ласку так батька шануєш? Тривай же: спишу тобі спину, щоб не свербіла, та й в некрути запроторю! Щоб і духу твого не було на селі! Я до вас всіх доберусь, розбишаки, гультіпаки! Будете знать у мене, що то єсть Голова за начальство! В'яжіть його! Крутіть йому руки!

П и с а р *(вихоплює з-за пояса лист)*. Стій, пане Голово! Та це Комисарова рука!

Левко *(до себе)*. Комисарова? Господи, що ж там?

Голова. Комисарова?

Соцькі. Ко-ми-са-ро-ва! *(Попускають Левка)*.

Голова. Ну, читай уже! Послухаємо, що таке до нас пише пан Комисар.

Соцькі. Послухаємо, почуємо.

Писар *(одкашлявшись, чита)*. «Наказ Голові Явтуху Макогоненку. Одібрали-сьмо відомість, що ти, старий дурню, замість того, жеби давні недоїмки збирати та лад на селі держати,— дурієш і кохаєшся у паскудстві...»

Голова. Хоч убий,— нічогісенько не чую!

Соцькі *(між себе)*. Не дочува вже!

Писар *(набік)*. Позакладало? Почуєш! *(Дуже голосно)*. «Наказ Голові Явтуху Макогоненку. Одібрали-сьмо відомість, що ти, старий дурню...»

Голова. Стій! Стій! Не треба! Хоч я й не дочув, але знаю добре, що тут ще про справжнє діло нема. Читай далі!

Писар. Гм!.. Гм!.. «Що ти, старий дур...»

Голова. Далі, кажу, читай!

Писар. Та не піймаю... гм... гм... а ось: «дурієш і кохаєшся у паскудстві...»

Голова. Чули, далі!

Писар. «А задля того наказується тобі зараз же одружити твого сина, Левка Макогоненка, з козачкою ж таки з вашого села, Ганною Петриченковою,— а ще до того — посправляти містки на стовбовім шляху і не давати без мого відома обчеських коней судовикам, хоча й би вони їхали від самісенької казенної палати. Як же ж, приїхавши, побачу, же це все не буде так, як наказую, то не з кого іншого, як з тебе ж самого, й спитаю. Комисар, відставний порутчик Козьма Деркач-Дришпандовський».

Левко *(набік)*. Боже! За мою Галю пише... Це ж Панночка!!

Писар. Ну, ну!!

Голова. Он що!!

Соцькі. Чи ба!

Голова *(помисливши)*. Чуєте? Чуєте ви? За все Голова одвічатиме,— так слухаться ж мене, ані гу! А то побачите, що вам буде!.. А тебе б то оце, по приказу Комисаровім, женити, чи що? Дивно мені... тільки ж

все-таки спробуєш ти мого канчука, отого, знаєш, що висить у мене на покуті! Сьогодні я його поновлю... Ти скажи мені, де це ти взяв цю бомагу?

Левко. Де? Як де? *(Набік)*. Що його казати? Хоч би збрехати ловко. *(Вголос)*. Та це я ще вчора... навідувавсь у город, та ото й зустрів пана Комисара; він саме вилазив з брички. Прочувши, що я з нашого села, він мені і дав оту бомагу!..

Голова. Чудно!

ВИХІД IV

Ті ж, Горпина, Винник і Каленик.

Горпина *(до Голови)*. Ач, де він? Чекає дівчат, щоб з ними вінки пускати? Замкнув ще й хату! Мало тобі було з мене сміятись, саджати в холодну, на глум всьому хрещеному мирові, мало? Замкнуть мене хотів, а сам он-то куди? Дай хоч ключ од хати!!

Винник *(до Каленика)*. А ловко язиком лопоче! Ха-ха-ха!

Каленик *(обнявши Винника)*. І моя така... Що мені Голова? Їй-богу, правда — така!

Голова. Та слухай, хоч дух переведи!

Горпина. Мовчи! Я знаю тебе: де жнива чи грабовиці * — ти там; де коноплі мочуть чи сорочки перуть — ти там; і не одженеш тебе... дивишся, пасеш очі, аж вилізло одно! Тепера тут тобі треба було вінки пускати, га?

Голова. Та які вінки, бог з тобою! Що ти собі в голову узяла!

Горпина. Вінки, вінки — знаю!

Голова. Та що ти? Цур їм! Я злодія ловив.

Горпина. Якого?

Голова. Та Левка!

Левко. Який же я злодій, тату! Що я вкрав?

Голова. Хоч і не вкрав, та розбишацтво заводиш! Це він усьому лихові призводник!

Горпина. Не повірю!

Писар. Істинно.

Голова. Я його хотів був добре провчити, та от пан Комисар велить з Ганною оженити.

* Грабовиця — пора збирання сіна.

Г о р п и н а. Невже? От слава богу, що й до Комисара дійшло, що ти на сина гирі вернеш,— до Ганни чіпляєшся!

К а л е н и к. Що він Голова, то йому й можна! А мені чом ні! Я сам собі Голова.

В и н н и к. Ловко,— хо-хо-хо!!

Г о л о в а. Та цить уже! Мовчи!.. Щоб Голова... та хто я? Знаєте, хто я? Іще блаженної пам'яті, ясновеличної цариці, пам'ятаєте?

С о ц ь к і. Пам'ятаємо, пане Голово, пам'ятаємо!

Г о р п и н а. Не забивай баки! Що ж ти не послухаєш і пана Комисара?

Г о л о в а. Та вже нема що...

П и с а р *(до Горпини)*. Моя робота.

Г о р п и н а *(до Писаря)*. Подякую.

П и с а р. О-о?!

Л е в к о *(до Голови)*. Пан Комисар ще на словах велів переказати вам, батьку, що він сьогодні, вертаючись, буде у вас на обіді.

Г о л о в а. Він це казав?

Л е в к о. А казав.

Г о р п и н а. От, яка честь! Тобі б слід к приїзду його сповнити наказа.

Г о л о в а. Чули ви, — сам Комисар, отакий дука,— буде в нашого брата, себто в мене, на обіді! О!! *(Підійма палець)*. Комисар — чуєте ви,— сам Комисар буде в мене на обіді! Як тобі здається, пане Писарю, і тобі, свате,— дурниця се,— отака шаноба?

В и н н и к. О-го-го!!

К а л е н и к. Велике цабе!.. Я сам собі Голова...

П и с а р. Та це скільки є пам'яті, ні одному Голові не доводилось приймати обідом Комисара.

Г о л о в а. Так то — бач, Голову Голові й рівняй! Як ти думаєш, пане Писарю, чи не треба б було задля вельможного гостя наказати, щоб знесли з кожної хати по курці, по сувою полотна та ще там чого, га?

П и с а р. А таки треба б, пане Голово!

Г о р п и н а. А коли ж весілля?

Л е в к о. Благословіть, тату; простіть мені! *(Кланяється)*.

Г о л о в а. Я б тебе не так поблагословив; ну, та вже, коли пан Комисар так ушанував мене, то для вель-

можного гостя... Нехай пан Комисар зна, яке то бува началство!

Горпина. Так, значить, згоден ти на весілля?

Голова. Щоб і пан Комисар у мене погуляв,— он то як, а не абияк! Знайте Голову!

Левко. Спасибі, батьку!

Голова. Та спасибі ж, чорт твого батька бери!

Каленик. Ну, брате, погуляю ж! Там що хоче стара, а я й Голові носа утру!

Винник. Добрий приятель, хо-хо-хо!

Соцькі. Ну, й пан Голова!!

Голова. Це мені нагадало той час, як я блаженної пам'яті...

Писар. Ну, це вже Голова заведе про те, як він віз царицю.

Чути жіночий хор.

Горпина. Он вертаються дівчата й парубки; треба ж їх завітать, чи що?

Голова. А треба!

Сонце сходить.

ВИХІД V

Ті ж, дівчата і парубки.

Дівчата вертаються додому в вінках, попереду іде Галя.

Музичний фінал.

Дівчата.

Порох, порох по дорозі,
Гомін, гомін по діброві,—
Батько дочку убиває;
Дочка батенька благає:
«Не бий мене, мій батеньку,
Не бий мене, молодую:
Мені жалко ще вмирати,
Іще я не нажилася
На хорошім, білім світі!
Не бий мене хоч у лісі,
А вбий мене в чистім полі,
При криниці, край дороги,
Обвий мене барвіночком,
Барвіночком, васильками!»

Левко *(набік)*.

Хай на тому світі, панно,
Тобі янголи всміхнуться;
Не скажу про цеє диво,
Пріч Ганнусеньки, нікому:
З нею вкупі й помолюся
За утопленої душу!

Голова.

Ну, задав би вам я співів
І тобі списав би спину...
Та началство... ніде дітись,
Мушу зараз послуха́ти.

Писар *(до Горпини)*.

Так все сталось, як жадали,—
Буде в нас він під п'ятою.
А тепер мою супліку
Чи призна серденько ваше?

Горпина.

Хай же ця скінчиться справа,
Що вже певною я стану,
То тоді вже поговорим!

Винник *(до Каленика)*.

Голова справля весілля.
От де, брате, погуляєш!

Каленик.

Погуляю... Що ж такого?
Голова — велика цяця!..
Сам собі я голова.

Левко *(обніма Галю)*.

Зозуленько! Бог зглянувся над нами.
На чесний шлюб отець благословля!

Галя.

Ой господи! Невже це, Левку, правда?
Од щастя я не можу й оддихнуть!

Дівчата *(далі)*.

Подорожні прийдуть,
Нап'ються водиці —
І мене згадають;

Молодички прийдуть,—
Барвіночок зірвуть —
І мене згадають!
Дівчатонька прийдуть,
Васильочок зірвуть —
І мене згадають!

Парубки.

Святая неділя,
Зелені святки!
Уставай раненько,
Та пряди тоненько,
Та біли біленько,
Та ший сорочки!

Левко *(до батька)*.

Коли ж нам вінчатись?
Благословіть, тату!

Голова.

Коли, коли? Зараз!
Он до церкви дзвонять — *(в один дзвін)*.
Вибирайте дружок,
Та й на рушник гайда!
Хай Комисар знає
Справність Голови!

Галя.

Я й не стямлюсь з дива —
Радість серце давить...
Мамо, чи ти чуєш,
Яке доні щастя?!.

(До Левка).

Милий мій, хороший,
Клянусь вік любити!

Левко *(обніма)*.

Зіронько єдина,
Світи мені стиха;
Розкажу після я,
Хто нам допоміг.

Горпина.

Ну, тепер безокий
Назад не посуне;

Галю з пліч зіпхнувши,
Я сміліше буду
І про себе дбати!

Писар.

Маю вже тестамент
На блаженство смачне,—
І позов до неї
К терміну вчиню!

Винник *(до Каленика).*

Ти ж лиши місцину
Й на мою горілку —
На покрову буде...

Каленик.

Не турбуйся, друже,
Буде нас щодня там...
Що мені началство,
Голова і баба?
Сам я голова!

Левко *(до парубків).*

Батько нас благословляє —
З Галею до шлюбу ниньки:
Прошу всіх вас, товариші,
Вшанувать моє весілля!

Галя *(до дівчат).*

Вас, сестрички, прошу я,
Не згордуйте мною, любі!

Голова.

Всіх прошу! До церкви перше,
А після і на весілля...
Уджигну його на славу,
Й Комисарові закрутить!

Починають у всі дзвони дзвонити.

Всі.

Честь тобі, пане Голово, й слава!
Всіх здивує твоя гойна справа!
По всім світі заговорять люде,
Який бенькет у нас ниньки буде!
Долинé, напевне, і в столицю
Про того, хто проводжав царицю.

Честь тобі, пане Голово, й слава!
Всіх здивує твоя гойна справа!
Молоді ж нехай цвітуть як квіти!
Щасти боже їм на довгі літа;
Козакові — юнакові — слава!
І Ганнусі — пишній кралі — слава!
Слава! Слава!!

Прославний хор.

Слава нашим молодятам,
Вік їм довгий, щасний,
Щоб жили, як голуб'ята,
В лагодоньці красній!
Щоб не знали ні пригоди,
Ні журби, ні лиха,
Щоб у світлій їх господі
Панувала втіха!
Щоб родило їм щороку
Жито і пшениця,
Щоб діток їм, з божой ласки,
Вродилась копиця!
Дай їм боже віку,
Худоби без ліку,
Повні скрині скарбу,
Одежі, достатку;
Щоб пишались в шатах
І цвіли, як мак!
Щоб в ґромаді нашій
Шанував їх всяк!
Дай же боже щастя
Пишній нашій парі!
Слава молодятам, слава!

Шапки вгору і танці.

Завіса спада

Сорочинський ярмарок

Комічна оперета із українського побиту в 4-х діях

(Сюжет позичено у М. В. Гоголя)

Музика Гротенка

Дія перша — «На переправі».
Дія друга — «На ярмарку».
Дія третя — «У кума».
Дія четверта — «На дворищі».

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Солопій Черевик — підстаркуватий козак.
Хівря — жінка його, друга.
Хотина — дочка Черевика од першої жінки.
Антін Цибуля — міщанин, кум Черевика.
Мокрина — його жінка.
Панько — парубок із м. Сорочинець.
Стась — приятель його.
Хвенько — циган.
Груня — сестра його, молода циганка.
Афанасій Іванович Пречистенський — семінарист.
Хайка — шинкарка і крамарка.
Жид — чоловік її, шинкар і шапошник.
Крамар — з картинами і платками.
Сластьониця } — перекупки.
Прянишниця }

Жиди, вірмени, сидухи*, козаки, баби, парубки, дівчата, цигане, діти, перевожчики, музиканти, соцькі.

Діється в 30-х роках. Одіж здебільш стародавня.

---

* Сидуха — торговка.

ДІЯ ПЕРША

На першім плані від зрителів шинок; наліво — ряд тополь, а найближче — розложиста верба. Далі просто річка; на березі причал і порон. За річкою на узгір'ї видко Сорочинці.

ВИХІД І

Коло шинку на ганку:

Цибуля, козаки, міщане, Хайка.
Коло порона:
Юрба, цигане, подорожане, парубки, дівчата.
Козаки *(п'ють і співають)*.

Цибуля.

Та була в мене Хвеська,
Жінка дуже лепська;
Що то за моторне:
Не проси — пригорне!

Хор.

Сидить дід на печі, на печі,—
Бабка на припічку, не вечеряючи!

Цибуля.

Попросиш цибулі —
Вона тиче дулі;
Попросиш водиці —
Вона лясь по пиці!

Хор.

Сидить дід на печі, на печі,—
Бабка на припічку, не вечеряючи!

З шинку між куплетами чутно музику й сміх.

Коло порона.

1-й козак. Пускай воза!

Поронщик. Назад! Куди прешся!

1-й поронщик. А що, я тобі ярмарок цілий тут стоятиму, чи що?

Поронщик. Пождеш!

2-й козак. Та вже аж остобісіло!

Поронщик. На своїй спині не возитиму!

Соцький *(до баби)*. Куди, бабо, прешся? Порона затопиш!

Баба. Та я худенька!

Соцький. Е, худенька, так гріхів на спині пудів з сотню!

Дехто *(сміючись)*. Більше, дядьку! Вона з хвостиком!

Баба. Тьпху на вас!

Коло шинку.

(Співають).

Цибуля.

Та просив в неї кавуна,
А вона мені — стусана!
Та просив в неї диню,
А вона — за чуприну!

Хор.

Сидить дід на печі, на печі,—
Бабка на припічку, не вечеряючи!

Хайка. А що, пани козаки! Може, ще горілки, меду?

Цибуля. А жінка там?

Хайка. Там, там, не турбуйтесь: вишнівочкою бавляться...

Цибуля. Так сип мерщі нам оковитої!

Хайка. Зараз! *(Біжить і вносить; підходить до других)*.

Коло порона.

Дівчина *(до Стася)*. Чи ти не сказився? Мало з кручі не гепнула!

Стась. Ну, то що? Скупалася б, біліщою б стала!

Дівчина. Геть, к чорту!

Жінка *(до баби)*. А що то, бабусю, несете?

Баба. Прядиво, голубко; воску на свічку треба.

Хвенько *(до чоловіка)*. Гей ти, сива шапко, що в мішках?

Чоловік. Хліб святий!

Хвенько. Джа непсуй! Чи святий, чи грішний,— а який?

Чоловік. А тобі нащо?

Хвенько. А може, куплю?

Чоловік. Менжуй усе кіньми, а до хліба циганові — зась!

Хвенько. Не хочеш?! Передеру твого батька надвоє!

Поронщик. Перекидай віръовку!! Гетьте од стерна! Не злягай, кажу!

Голоси коло порона: «Ой, задавите!», «Тріснуло щось!», «Закинь воза!», «Тпру!», «Чорти б убили твого батька!», «Прийми ноги!», «А куди ти?..»

Гвар *.

Цибуля *(до Хвенька)*. Цигане, цигане! А оселедця не хочеш?

Хвенько. На сости парнеле, на кривокорди каркуреле!

Цибуля. Забелькотав!

Хвенько. Сальця краще та чарку горілки! Акуратніще діло!

Дід. За шматок сала і батька продасть!

Хвенько. Гі, що ви думаєте? Який там у батькові смак!

Дехто. Ха-ха-ха! Ну й віра! *(Підносять)*.

Хвенько. А! Добре! *(Умина сало)*. А що, свате, на продаж?

Цибуля. Не твій товар: капуста, огородина, кавуни, кабаки!

Хвенько. Хавка! Та купимо, все закупимо!

Цибуля. От бреше!

Хвенько. Брехати — не ціпом махати!

Усі. Ловко! Ну, що то вже за кодло!

Хазяїн. Купи у мене свиню!

Хвенько. Герджа! Шиби руку!

Хазяїн. На ярмарку.

Хвенько. Давай тут, кажу!

Хазяїн. Та свиня поросна...

---

* Гвар — шум, гомін.

Хвенько. Ой мамеле! Шиби принде руку: дам добрі гроші, настоящі, не хвальшиві!

Хазяїн. Тут не продаю,— на ярмарку...

Хвенько. Мій могорич! Хайко, горілки цуп!

Хазяїн. Та могорич могоричем, а торг на ярмарку.

Хайка вносить горілку, циган усіх частує, перебива руки; його б'ють по плечах; сміх.

Голос *(з того берега)*. Та подавай порона, гов!

Поронщик. Не гукай, а тягти помагай.

Голос *(з того берега)*. Хіба я птиця?

Дехто *(з порона)*. Скакай у воду, пливи!

Другі. Або на ту бабу верхи сядь; вона відьма,— перенесе.

Сміх.

ВИХІД II

Ті ж і Панько з Стасем.

Панько *(з Стасем обнявшись, зближаються до авансцени)*. Нема! Трохи очей не посліпив, шукаючи!

Стась. Кого це? — Марини?

Панько. Ні, куди їй!

Стась. Так кого ж?

Панько. Там однієї дівчини з хутора. От, брате, ловка! Там очі, та щоб її чорти взяли! І така чепурненька... А коса — так нам двом повіситись можна!

Стась. Чи ба! Чиїх же вона?

Хвенько одходить трошки од шинку, придивляється навколо і ловить кілька слів Панька, та й знову до шинку, бреше нишком щось смішне.

Панько. Та то ж, що не знаю. Я її бачив ось на храму у церкві; та так вона з того часу перед очима й стримить, мов око запорошила. Оце й визираю: певно, на ярмарок ітиме.

Стась. Гай-гай! На чортзна-що тратити час. Та йдім краще до шинку,— чарчину, другу перекинути в горлянку.

Панько. Ні, після; боюсь її прогавити.

Стась. Та ти справді чи не здурів!? Я б зроду не проміняв чарки горілки на бабу!

П а н ь к о. Ну, а я, бачиш, ні.

С т а с ь. Про-о-пащий же ти навіки! *(Махнув рукою і пішов у шинок).*

Панько повернув наліво до авансцени і сів під вербою, поглядаючи осторонь.

Ц и б у л я *(зареготавшись з усіма).* Та ну тебе к чорту! От бреше!

Д р у г і *(під чаркою).* І де вони вчаться так шахрувати?

Х в е н ь к о. Гі! Мене й мамка привела на світ через шахрайство: батька ошукали жиди на шкапі, дак вони з досади смикнули добре окаянної *(показує на горло),* а через те вийшло... джала карде... от я з вами й балакаю!

Ц и б у л я. Ха! Значить, ти сивухин син?

Д р у г і. Го-го-го! Здорово!

Х в е н ь к о. А джерда! З того-то я й веселий такий, і хвацький на всі руки! Що не пливе — перейму, що не біжить — дожену, де не треба — уроджусь, на все добре пригоджусь! *(Співа).*

Породила мене мати
На соломі, а не в хаті;
Годувала не сальцем,
А добрячим буханцем!
Ой лихо, не сальцем, а добрячим буханцем!
Гм-да-а-ла, да-лай-ла! Гм-да-а-ла, да-лай-лом!
Хоч ходив я без калошей,
А удавсь сандул хороший:
Кучерявий, огрядний
І на все тобі здатний!
Ой лихо, огрядний і на все тобі здатний!
Гм-да-а-ла, да-лай-ла! Гм-да-а-ла, да-лай-лом!
Чи купити, чи продати,
Чи що хоч променжувати,
Кого треба — одурить,
А кому, то й підсобить!
Ой лихо ж, той Хвенько,— циган спритний, не хвалько!
Гм-да-а-ла, да-лай-ла! Гм-да-а-ла, да-лай-лом!

П о р о н щ и к. Тягни! Навались!

Голоси. «Насилу рушив!», «Ну й миру!», «Аж боком риє!»

Порон одплива. По дорозі знов підходять до пристані люде.

Хайка *(до Цибулі)*. Там жінка вас кличуть! Плачуть, що ні з ким танцювати!

Цибуля. Уже пустила патьоки! Черкнула, стало буть, вщерть!

Хайка. Далібуг, ні: вони тільки вишнівочки, та слив'яночки, та тернівочки, та спотикачем запили... Цц! цц!.. така слічна господиня!..

Мокрина *(з-за кону)*. Де мій старий? Хто ж мене приголубить, хто ж мене поцілує, хто ж зі мною в танець піде?

Цибуля. Хі! От тепер і возжайсь!

Хвенько. Авта карде! Я поможу вашу жінку ублаготворити... то й за городину зійдемось...

Ідуть.

Мокрина *(реве)*. Ой сирота я!

Другі. Цікава сторія! Ходім!! *(Заходять у шинок)*.

ВИХІД III

Панько сам, а потім Хвенько.

Панько *(замислившись, співа)*.

Повій, вітре, на долину —
Там покинув я дівчину;
Повій, вітре, з полуночі —
Там покинув карі очі;
Повій, вітре, тишком-нишком,
Понад її білим ліжком,
Повій, вітре, озовися —
Чи спить мила, подивися!

Хвенько *(послухавши пісню, підбіга)*. Шьо, бра, сумної завів,— хіба шкапа здохла?

Панько. Яка шкапа? Одчепись!

Хвенько. Яка? А та, що день біжить, а три дні лежить, море перескоче — хвоста не замоче! *(По плечу б'є)*.

Панько. Та в мене шкапи нема!

Хвенько. Ну, продавай воли сірі! Га? Шиби руку!

Панько. То шкапу, то воли! От уже кодло: вашому брату тільки б шахрувати та доброго чоловіка в шори брати!

Хвенько. Та ну, шьо там! Хрестись та молись та в болото лізь!

Панько. Одступись!

Хвенько. А я поможу, за дівчину...

Панько. Не лізь у вічі осою, бо як устану...

Хвенько. Тю-тю! Порожня в тебе шапка!

Панько *(встає)*. Геть, сатано!

Хвенько *(одскакує)*. Ой, ой! Гляди ж!! *(Набік)*. Добрі воли. Як би їх видурити? *(Пішов)*.

ВИХІД IV

Ті ж і парубки та дівчата; потім Стась.
По одході порона парубки і дівчата все надходять до причалу, паруються, купчаться мальовниче, а з шинку розлягається музика й сміх.

1-й парубок. Та чого ми тут зимуватимемо? Ходім краще до шинку, погуляймо!

1-а дівчина. А справді; ти нам музику поставиш.

1-й парубок. Панько он поставить: рушаймо! *(Зачина пісню; всі підхоплюють)*.

Ой знати, знати,
В кого єсть дочки:
Топтані стежечки } *Bis*
Через садочки!
Ой знати, знати,
Хто не жонатий:
Білеє личенько, } *Bis*
Як у панятй!
Ой знати, знати,
Хто оженився:
Скорчився, зморщився, } *Bis*
Ще й зажурився!

1-а дівчина *(до Панька)*. А ми оце до тебе: постав музику.

Панько. Не до музики!

1-а дівчина. Як не до музики, так до нас; а ми тебе подякуємо.

П а н ь к о. Малий клопіт!
1-а д і в ч и н а. А то що?
1-й п а р у б о к. Який тебе гедзь укусив?
П а н ь к о. Такий, що не сікайсь!
2-й п а р у б о к. Ого! Чи не люльку загубив?
1-й п а р у б о к. А мо, горілкою подавився?
С т а с ь *(з шинку)*. Ні, панове, утьопався!
Д е х т о. Овва! В кого? В кого?
П а н ь к о. Гей, держи мені язика за зубами!

Дівчата підбігають до Стася розпитувать.

ВИХІД V

Ті ж і циганка Г р у н я.
Груню, що раніш вийшла, здибав Хвенько і щось намовив; вона підходить до юрби з бубном, приспівуючи й пританцьовуючи, а Хвенько коло порона смішно займа ярмаркових людей.

Г р у н я *(співа)*.

Я циганка-ворожбит,
Знаю, що в кого болить;
За дешевую ціну
Лихо всяке оджену:
Од любощних тих клопот
Маю зілля — приворот...
Гей, дівчата й парубки,
Витягайте п'ятаки!
Чих-ма, да-лай-ла, } *Bis*
Далай-ла, да-лай-ла! }

Х о р *(спільний)*.

Ану, відьмо, ворожи,
Тільки правду-но кажи,
Бо замісто п'ятака,
Одбереш ще кулака!

П а н ь к о.

Ну, на штуку,
На ось руку,
Подивися — не сказися,
Та по правдоньці, чортихо,
Розкажи про моє лихо!

Хор.

Гей, козаче, не у гнів,—
А ти справді ошалів!

Груня.

Ой щасливий, уродливий,
Маєш привереду:
Всі дівки до тебе липнуть,
Як мухи до меду!
А ти оком зазирнув
На чужу дівчину!

Хор.

От, коли б де здибать їх
Нишком коло тину!

Панько.

Ну, та й відьма ж не мала:
Зразу одгадала!
А до мене дівка як,
От що ти брехала?
Чи моторна, не лиха
І мене чи покоха?

Груня.

Та й дівчина ж та — краса!
Од вогню палкіша...
І вшпигне, як та оса,
І втече, як миша!
Вона б рада і за двір,
Так не пустить з дому звір!

Хор.

Ну й найшов собі він птаха
Із-під звірячого даха!

Разом (від «Чи моторна, не лиха» до «Із-під звірячого даха!»)

Груня.

Сам, козаченьку, не важся,
А з Хвеньком мерщі порадься!
Я циганка-ворожбит,
Кому ще чим засобить?
За дешевую ціну
Всяке лихо оджену!
Маю я зміїний зуб,
Що приверне всякий чуб,
Маю серце від котят —
Зведе з розуму дівчат!

Чих-ма, да-лай-ла, да-лай-ла, да-лай-ла!

Гурт.

Чих-ма, да-лай-ла, да-лай-ла, да-лай-ла-лом!!

Панько. Ну і кодло,— аж шкура говорить.

Стась. Ходім он туди на моріжок: хай гада!

Дехто. Ходім! Ходім! *(Заходять направо)*.

ВИХІД VI

Панько, Солопій і Хотина.

Хотина. Тату, не заходьте до шинку, бо мачуха сердитимуться.

Солопій. А я її боюся? Овва!

Хотина. Не дуже й овва! Як почнуть лаяти... та...

Солопій. А я не вмію лаяти? Ого! ще й як?! То мене часом лінощі обсядуть щелепами кивати та язиком махати, а то я б... ха!.. ще он як, а не чорзна-як!

Хотина. Та то ви за очі тільки...

Солопій. За очі, дурна! За очі?! І в очі, і на очі, і під очі... Мене тільки трудно розсердити, а то я... *(Перелякано)*. А дивись, чи не видно ще воза?

Хотина. Та ні, он під горою стоять; вони ж прохали, щоб за брід розпитатись...

Солопій. Ага, ага! А де ж розпитатись: у шинок тра зайти.

Хотина. А господи, боже мій! Як ще розсердяться та повернуть віжки додому, а я й ярмарку зроду не бачила, на превелику силу впросилася...

Солопій. Що? Без мене поїде? Та я б її... ну, вже не знаю... а не доведи господи!.. Чи то не жінка? *(З страхом зирнувши на Панька)*.

Хотина. Та ні, то парубок якийсь... От, розпитайтесь у його... *(Уздрівши)*. Ох, матінко!

Панько *(прислухавсь, а далі пізнав)*. Вона, щоб я луснув, вона!

Солопій. Та що мені з хлопцем?.. Там поважніща кумпанія... *(Крадеться до шинку)*.

Хотина. Ой тату...

Панько *(сіпа її за рукав)*. Та нехай іде!

Хотина. Ох, чого тобі?

Панько *(тихо)*. Не бійся, серце,— я тобі лихого не скажу; а поки він черкне, хоч словом перекинемось.

Хотина. Одчепися, парубче, я тебе не знаю...

Панько. От штука, взнаєш!

Солопій заходить на ганок до шинку.

Хотина. І не в думці навіть!

Панько. Брешеш! А в церкві не стріляла оком?

Хотина. Не мала б на кого!

Панько. Ех, ти, дівко! *(Хоче обняти)*. Та я б усю худобу оддав, щоб тебе поцілувати!

Хотина. Геть! Чи у вас тут всі такі придуркуваті?

Панько. Та за тобою здурієш!

Хотина. Отак пак!

Починають говорити тихо і відходять далі од шинку,— аж за вербу.

ВИХІД VII

Солопій, Хотина, Панько і Хвенько.

Розмова в цім виході ведеться разом; завважити тільки треба, що Мокрина хазяїн говорять повагом, а Панько й Хотина хапливо. Тони й міра повинні бути різні.

Солопій *(то ступить у сіни, то назад)*. Чи йти, чи не йти? І весело там, і пах такий добрий іде; але ні шеляга в кишені, та й жінка... *(Чухається)*. От тобі й розваж! Хоч би знакоме що вийшло! А-а! *(Одходить од ганку далі направо)*.

З шинку виходить Мокрина з хазяїном і стає на ганку.

Мокрина. Та й думати нічого! Повісьте мене хоч за ноги. На отій гілляці щоб я гойдалася, як ковбаса перед різдвом в хаті,— коли продасте хоч мірку пшениці.

Хвенько *(підходить до Панька)*. Ну що? Як воли?

Панько. Геть в зуби до чорта!

Хазяїн. Кого ти, тітко, морочиш? Привозу, крім моєї, катма!

Солопій *(тихо)*. Говори собі, а в мене десять мішків єсть!

Хвенько. Ой, ой! Який сердитий; а не зна, яким способом з дівчиною побалакати!

Панько. Ти знаєш?

Хвенько. А хочеш: батько її зараз застряне в шинку?

Панько. Ну?

Хвенько. А про воли побалакаєш?

Панько. Побалакаю.

Хвенько. Гляди ж! *(Одходить і наближається до шинку).*

Мокрина. Та тото-бо й є, що вже де замішається чортячина, то жди стільки проку, як од п'яного, вибачай, чоловіка!

Панько. А підеш за мене?

Хотина. Хто тебе зна, що ти й за чоловік?

Хазяїн. Яка чортячина?

Солопій. От тобі й на! Свят, свят з нами!

Панько. Ну, а глянь, як думаєш?

Хотина *(кокетливо).* Та зверху ще й так-сяк, а зсередини, може, на чорта схожий.

Панько сміється і щось нашіптує.

Мокрина. Яка?! А чи не чув?

Хазяїн. Ну, ну?

Мокрина. То-то, ну! Засідатель, бодай йому не довелося обтерти губ після панської наливки, одвів ярмарку прокляте місце, біля руїни, де чорти завели кубло!

Хазяїн. Що ти?

Панько. А ти мені он як упала! Чи присилати сватів?

Хотина. Мачуха не оддасть зроду.

Панько. Укоськаємо.

Хвенько. Вчора волосний писар ішов поночі біля руїни, а звідтіль як висунеться свиняче рило та як захрюка!

Мокрина. Ох, мені лишечко! Вони, вони! Бути лиху, бути! Ще, чого доброго, з'явиться червона свитка!

Солопій. Тікати мерщі, та й уже. *(Крадеться наліво).*

Хазяїн. Яка червона свитка?

Хвенько. Ой, ой! І не питайтесь! Пропащий ярмарок! *(До Солопія, переймаючи).* Чоловіче добрий, куди ви? Зайдім до шинку: я все й без ярмарку куплю, дам добрі гроші! Щоб я дітей не бачив!

Солопій. Та ходім... поки не зайшло сонце... а то я я нічого не боюсь... Ого! Мене злякаєш?!

ВИХІД VIII

Ті ж і Цибуля.

Цибуля *(виходить)*. А-а, куме! Слихом слихати, видом видати; чи по волі, чи по неволі?

Солопій. Здоров, куме! Я б по неволі? На такого й напали?!

Мокрина. Яким чудом? Хівря пустила?

Солопій. Здорові, кумонько! Хівря там на возі!

Мокрина. О! Ну й гаразд; до нас же?

Хвенько. Шьо то за добре, що всі свої з'їхались!

Цибуля. А що, куме, признайсь: боїшся здорово жінки?

Солопій. Я? Жінки? Та я її... вона в мене ось де!.. Хто б і боявся!? Ого! Ви ще мене не знаєте! *(Озирається з страхом)*.

Цибуля. Невже? Молодець!! Так з бабами й треба!

Хвенько. Авта до шинку! Я всіх на радощах частую. Гей, принди, Хайко!

Мокрина. Ходім, цигане, ходім! *(Співа)*.

Секстет.

Ой ти кум, я кума,
Почаркуємось дарма;
Ох, горілочка тума,
Зведе всякого з ума!
Бо од пива болить спина,
А од меду голова!

Солопій.

Ходім, ходім у шинок,
Нехай чорт бере жінок:
Як черкну я там, кума,
То й страху в мене катма!
Ой лихо, та й уже,—
Хай хто Хіврю стереже!

Цибуля.

Я тепер розпережусь.—
З кумом вишняка нап'юсь!
Жінко, пий, хоч через край —
Тільки не плач, не ридай!

Х а й к а.

Прошу чесную беседу:
В мене досить пива-меду,
І горілки, і вишнівки,
І слив'янки, і перцівки,—
Вдовольнити можна ріт...
Ой вей мір, усе те гіт!

Х в е н ь к о.

Всіх, мосьпаноньки, трахтую;
Все, що маєте, купую:
І кобили, і лошата,
І цапи, і козенята,
І корови, і воли,
Бочки риби і смоли!

Виходять всі до шинку.

П а н ь к о.

Моя ти зоре, моє ти горе,—
Попливем в човнику через те море!
Хай щогла має, хай хвиля грає —
А наше щастячко буде безкрає!

Х о т и н а.

Мій ти козаче, моє ти горе,—
З тобою, серденько, не страшне море;
Коли б пустили вкупі з тобою,
З хвилями й в бурю стала б до бою!

ВИХІД IX

П а н ь к о, Х о т и н а, С т а с ь, а далі п а р у б к и.

С т а с ь *(виходить справа і бачить, що Панько з Хотиною обнявшись)*. А, бач з ким він! Підхопив-таки кралю! Агов, хлопці!

П а н ь к о. Слухай! Ти приятель мені; але як здіймеш дівку на глум, то я тобі ребра переламаю!

С т а с ь. Ще хто кому?!

П а н ь к о. Там уже побачимо!..

С т а с ь. Так одчіпного дай: такий уже звичай.

П а н ь к о. За віщо?

С т а с ь. За чужу дівку: постав музику нам і горілки відро.

Панько. Та то пусте! *(До Хотини)*. Потанцюєш?

Хотина. Атож!

Панько. Гей, музики! Хайко, горілки сип!!

Стась. А-го-го!! Парубки і дівчата!

Виходять музики; підходять хлопці та дівчата. Музика починає грати. Танцюють.

ВИХІД X

Солопій, за ним Цибуля і Мокрина, виходять з шинку, а далі і другі.

Цибуля. Та куди ти, куме: ще жінки нема.

Солопій. Що мені жінка? Та бодай вона свій язик замість вареиць ковтнула — мені байдужісенько! Овва! Велике цабе!!

Танці спинились.

Мокрина. І я танцюватиму, далебі, танцюватиму... з кумом піду!.. Щоб мене хрест убив, коли не піду; ти ще, може, старий собако, мене не пустиш, бо я така сирота!.. Нема кому заступитися! О-о-о!! *(Плаче)*.

Цибуля. Та йди танцюй, не реви тільки!

Мокрина. Я піду, з кумом піду!..

Солопій. А так... матері його ковінька! Начхав я на Хіврю...

Мокрина. Музйко, шквар! *(Почина сама без музики приспівувати й танцювати з Солопієм)*.

ВИХІД XI

Ті ж і Хівря виїжджа на возі, конякою запряженим.

Хівря *(побачивши)*. Ах ти, слинявий! Уже налигався! А йди-но сюди, макухо!

Солопій. Ой!! Жінка!! Ой сховайте мене, кумо, хоч під юпку... пропащий!!.

Мокрина. Лізь!

Цибуля. А куди!?

Хотина ховається за батька.

Стась. Розступіться!

Юрба розступається цоб і цабе*.

Хівря. Стонадцять діж чортів тобі в пельку, п'я-

* Цоб і цабе — повороти наліво і направо.

нице! А щоб вони рогами тобі всю утробу понівечили; щоб у тебе горіло все, як під казанами у винниці!..

Дехто. Ну й лається ловко!

Стась. Здорово!

Панько. І як у неї, відьми, язик не заболить?

Хівря. А щоб ти подавився, заволоко паршивий! Щоб твого батька горшком по голові стукнуло! Щоб він на льоду підсковзнувся, антихрист проклятий! Щоб йому на тому світі чорти бороду осмалили!

Мокрина. Ох, я нещасна, не вмію так славно лаятись, як кумася!

Солопій крадеться до воза, дочка теж.

Панько. Ач, як лається! І не заціпить їй, бабі столітній.

Всі. Столітня! Ха-ха-ха!!

Хівря. Столітня?! Ах ти, негідна тварюко! Та піди носа утри, шибеник! Я не бачила твоєї матері, а знаю, що шльондра, і твій батько...

Панько *(кинув болотом їй в пику)*. На, з'їж!

Хівря. Ай, щоб тобі... І ти тут смієшся, ідоле?! *(За чуприну чоловіка)*. А ти теж під шинками моргаєш?! *(Бере за косу Хотину)*.

Панько. От ускочив! Та це ж її мачуха!! *

Фінал.

Хівря *(до дочки)*.

Ну, тепер запру у хату
Й носа виткнути не дам;
Ти дістанешся чортяці,
А не нашим парубкам!
(До Солопія).
А тобі обсмичу гирю
Й кочергою натовчу,
Пам'ятатимеш ти Хіврю,
Що довів тут до плачу!

Хотина.

Та я знаю, що ви раді
Мене й в ложці утопить,

---

* Можна завісу спускати і тут, виключивши музичний фінал. *(Примітка М. Старицького)*.

Щоб добром моєї мами
Свою пельку вгонобить!
Коверзуйте — та дарма:
Швидко збудусь я ярма!

Солопій.

Я... я... та я... нічого...
Тут куми мене... їй-богу!..
Й тебе просять на блини...
Ой за чуба не тягни!

Панько.

Це мене нечиста сила
Ляпнуть в тещу підвела:
Ой пропала моя мила,—
Хоч тікай тепер з села!

Цибуля.

А казав, що тобі воля.
Бачу — луплять, мов кота!

Мокрина.

Он яке кумі роздолля!
Сирота, я сирота!

Хор.

Ха-ха-ха! Гей, відьмо, відьмо!
До якої б'єш пори!
Помело давай, поїдьмо
Аж до Лисої гори!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Ярмарковий плац. Позаду село. Праворуч оддалі руїна якась; коло неї коні, вівці, вози з усякою всячиною, там же, ближче до зрителів, віз Черевика під тином кумової садиби. Наліво ятки — з картинами, красним крамом, дріб'язком, шапками. Просто ближче: рундуки — бублейниці, пранишниці, сластьониці, за ними гори кавунів, динь. Спочатку вечір, а потім ніч.

ВИХІД І

Музична інтрада *, впродовж якої іде ярмарочний гвар. Народ — хазяї, баби, парубки, дівчата, жиди, цигане — снуються, штовхаються, торгуються, перебивають руки — по ятках, коло возів. Німа сцена під музику. Впродовж цілої дії стоїть тихий гвар, поки головні персони ведуть розмову; а коли вони примовчують — гвар росте і всякий викрикує про свій крам.

Хівря, Хотина, Солопій, старці 4, посередині люде й крамарі.

Хівря *(до воза йдучи)*. Бачила свого голубчика, Афанасія Івановича, кланялася: може, от-от надійде. *(До Солопія)*. Ну, чого б я тут, як кілок перед очима, стирчала? Чад іще з голови не вийшов, чи що?

Солопій. Та я, жінко, що? Я нічого... я й сяду собі — мені що?

Хівря. Скажіть на милість — сяду! Це тобі не баштан, щоб горобців полохати! Узяла помічника, щоб гав ловив та витрішки продавав! Побила мене лиха та нещаслива година! Та ти б же пішов по ярмарку та прислухався б, як люде торгують, та прицінявся б...

Солопій. О, я зараз! Ще б не прицінився — ого! Мене й ошукають, якраз! Ти б тільки...

---

* Інтрада — вступ.

Хівря. Що? Грошей? Іди, іди... і без грошей, може, де з приятелями застрянеш!?

Солопій. Ну, як-таки не гріх, Хіврюшко? Що я, господи, боже ти мій...

Хівря. Та знаю, знаю!.. *(До Хотини)*. А ти чого похнюпилась, як свиня в дощ? Іди вже та за своїм батьком дивись, щоб не змок... та гляди мені...

Хотина. Або я що?

Хівря. Та ну-ну!!

Хотина з батьком пішли.

Слава богу, здихалась, а то ще помішали б!

Старець *(співа, приграючи на лірі)*. По-дай-те, Христа ради, сліпенькому, незрячому; подайте, милостивці, каліці нещасному, за спасеніє душеньки, щоб ваша милостинька, як свічка, перед богом стояла, щоб за гріхи ваші бога благала; подайте за родителів ваших, подайте за діточок померших, подайте, благодітелі, подайте, рачителі!

Дехто кида гроші.

Коло крамниці з картинами.

Баба *(з дитиною)*. Що ж воно таке? І не розберу.

Купець. Не видишь, што ль? Геена огненная, пекло: вот черти вашего брата за косы тянут...

Баба. Ох, страховина яка! Прости господи согрішенія наші! *(До дитини)*. Цить, не плач! Бач, яка кака намальована! Зараз з'їсть!

Купець. А вот египетская царица Семирамида. *(Показує)*.

Баба. І мені Єгипетську треба... тільки не Сороміду, а Магдалину...

Купець. Так вот, на! Смотри, какая важная!

Баба. Чого ж вона верхи?

Купець. Дура! Есть пешая, есть и конная!

Хотина *(до батька, що ще наліво тиняється)*. Тату, ходім он туди, до крамниці... там такого.. я зроду не бачила!

Солопій. Та що ж без грошей... мені он треба... ну й де той кум?..

Хотина. Господи, до свиней тягнуть!

Заходять.

Бублейниця. Бублики, бублики гаряченькі!

Сластьониця. По сластьоне! По сластьоне!

Пряничниця. Купіть, тіточко, суслик!

Хлопчик *(до матері)*. Мамо, коника!

Стась *(до дівчини)*. Хочеш козака з золотою головою? Шага не пожалую!

Дівчина. Значить, така вам ціна! Дешеві!!

Панько *(до Стася)*. Не бачив моєї дівчини, Хотини?

Стась. Учадів-таки!

Панько. Не бачив, питаю?

Стась. Ти он краще купи їй що, коли наваживсь... а я пошукаю...

Панько. Ну-ну! Зроби ласку!

Стась. Тільки я одіб'ю!

Панько. Овва!

Коло крамниці з красним крамом.

Жінка. Та беріть копу з шагом!

Купець. Што ты, тетка! За такой платок две копы мало! Право слово! Ты вот погляди-ка, клетки какие! А золото... Эхма!

Жінка. Та що там того золота; а он рідкий який, аж світиться.

Жид. Решитилівського шапка! Іване! Купи! Глянь яка!

Парубок. Та мені не треба!

Жид. На, примір, примір! *(Надіва йому)*.

Парубок. От, учепився-таки!

Жид. Ой, ой, ой! Іване? Де ти? Де ти дівся? Тут пан якийсь! Іване, де-бо ти?

Парубок. Яка ціна?

Старець. За душі померших родителів сліпенькому та хроменькому!

Коло третьої ятки.

Хайка. Ах, як тобі слічно в цих кульчиках... Ой, ой, ой! Краля, правдива краля! Усі хлопці губи кусатимуть... Цц!!. цц!.. цц!!!

2-а дівчина. А що коштують?

Хайка. Двадцять шагів.

2-а дівчина. Ох, моя матінко, які дорогі!

Стась *(підійшов до Хіврі)*. А що продаєш, бабо,— тванюку, що на греблі набрала?

Хівря. А щоб тобі такою тванюкою чорти заліпили і очі, і ніс, і ріт, і всяке місце...

Парубки. Ха-ха-ха-ха! Завела!

Хівря. Гетьте, к нечистій матері!!

В глибині коло возів.

1-й чоловік. По золотому мірка!

Жид. Шьо? Мешигине! Чи ти не здурів! Який це овес? Це полова, а не овес!

1-й чоловік. Не розсипай! Геть!

Жид. Сміття, а не овес... Півзолотого хочеш? Бери гроші, бери!!

1-й чоловік. Золотий! Одступись!!

Чути далі голоси: «Давай руку?», «Та дешево!», «Могорич мій!», «Хіба!». Б'ють руки.

ВИХІД II

Ті ж і Хвенько.

Хвенько *(крутить коня)*. Та ти глянь, що за кінь! Птиця, їй-богу, птиця!! Куди хоч, і під становим видержить, не то що! Та що під становим? І під самим справником не лусне! Ось на, синку, поїдь!

Циганча сіда і заїздить за кін.

1-й чоловік *(відходить наперед)*. Та що ти брешеш? Обдурити, обшахрувати хочеш!

Хвенько *(за ним)*. Та щоб я і чуба не мастив салом, коли брешу! Ну, давай мінятись: у тебе єсть поросна свиня...

1-й чоловік. Та одчепись! Хіба я вашого кодла не знаю: твого батька у коморі піймали.

Хвенько. Ет, штука — в коморі! Посадив би ти його на коня та в степ пустив — от тоді б нехай піймали, то так!

Коло крамниць раз у раз то одсунуть, то насунуть. Чути часами: «Дорого!», «Ни по-лушки!», «Та уступіть!», «Цуєс, для тебе!», «Решетилівського шапка!»

ВИХІД III

Ті ж і Мокрина.

Мокрина *(до Хіврі)*. А я своїх кумів шукаю, шукаю! Цілий ярмарок витовкла,— аж вони коло мого дворища й стали: оце гаразд!

Хівря. Здорова, кумасю! Я тоді через того п'яницю та сибірних шибеників і не привіталася з тобою!

Обнімаються.

А що це таке? *(Показує на пакунок).*

Мокрина. Це мій вовтузяка розперезався! Глянь, який ситець? На юпку набрала...

Хівря. Ох, мамо, гарний-гарний! Жовтогарячий з зеленими джерегелями!..* От коли б і мені такого... аж очі вбира! Так за моїм же макухою увесь ярмарок порозпродують, поки він тини підпиратиме!..

Мокрина. Та він мого вовтузяку шука...

Хівря. Як ти свого дразниш? *(Сміється).*

Мокрина. Та, їй-богу, як почне вовтузитись, як почне, то аж обридне...

Жид. Шапка з решетилівських смушків! Гей, хлопці-козаки!

Хівря. Ха-ха-ха! А бодай тебе! *(Сміється).*

Мокрина. Тут Афанасій Іванович оце забігав двічі, питав, чи ти не приїхала? *(Штовха).*

Хівря. Бог зна що! Чого б йому?

Мокрина. Та то вже ваше діло чого...

Хівря. Та годі! Невіть що! Я вже за своїм макухою і забула, як веселяться...

Мокрина. Та пригадати можна... Так ночуйте, кумасю, в нашій хаті,— там нікого не буде: ми з ярмарку не підемо, бо вже, кажуть, червона свитка проявилась! *(Пішла).*

Хівря. Ох, мені лишенько, так я тут не ночуватиму зроду-віку: нехай батько з дочкою... а я до куми...

Підходять до неї часами баби: дивляться, торгують пряжу.

Бублейниця. Бублички гаряченькі, бублички свіжі! Сама пекла!

Сластьониця. По сластьоне! На олійці, смачні: самі в рот лізуть!

Лірник *(гра на лірі й співа).*

Ой боже, боже, та рятуй наші душі
Од того-то пекельного катуші,
Як несподівано нас
Застукає, ох, і смертельний час!

Солопій з Хотиною виринають направо з юрби.

---

* Джерегелі — коси, заплетені в три смуги, тут — смуги.

2-й чоловік *(на возі)*. Кавуни, кавуни! Червоні як жар, солодкі як мед!

Солопій. Ну, де той кум?

Хотина. Тату, та ходім до яток!

Панько *(коло галантереї)*. Так оцей дукач і намисто що варт?

Хайка. Ах, антик! Такого тільки вельможній пані носити... далібуг! Ох, мамеле, тателе, шене, шене!

Панько. Та годі белькотати! Яка ціна?

Хайка. Нехай пан зауважить, що це справжнє добре намисто... цц... ццц... червоне як кров! А дукач з битого таляра, ще й сутозлотий... іх бін аідес?

Панько. Та бачу... ну ж, що?

Хайка. Десять карбованців...

Панько. Чи ти не сказилася?

Хвенько. А джинда гуга! Гарна дівчина! Не скупися, козаче! *(Б'є по плечу)*.

Панько. Де дівчина?

Хвенько. А глянь, знаком: джа й вона! А без мене побалакати хвойда.

Панько. Ну, зроби ласку!

Хвенько. А воли?

Панько. Та казав же! *(Починає тихо торгуватись)*.

Хотина *(наближаючись)*. Що, боже ти мій, господи! Чого, чого нема на цім ярмарку: колеса, сало, дьоготь, тютюн, ремінь, воли, вівці, свині, крамарі всякі...

Солопій. Е, сила! Хоч би в кишені було карбованців з тридцять, то й тоді б не закупив усього ярмарку!

3-й старець. Глухенькому, безрукому, подайте милостиньку, Христа ради! *(Набік)*. Вдяч матланцю на матланку, тільки щоб хто зіньками не пошкодив.

2-й старець. Кльовий шустить...

3-й старець. Милостивці, рачителі... *(Першим тоном)*.

ВИХІД IV

Ті ж і Попович.
Насупротив Хівриного воза показується на тину Попович.

Хівря. Сюди, Афанасій Іванович! Ось тут перелаз... Піднімайте ногу, та не бійтесь: дурень мій пішов до товару, далеко.

Афанасій Іванович. А, бачемус перелазус...

скакандум ест. *(Пробує, де б перелізти і куди б скакнути).*

Хвенько *(б'є Солопія по плечу).* А, земляк! Чи продав шкапу й пшеницю?

Солопій. Ні ще!

Хвенько *(тягне).* Ходім, я куплю! Давай руку!

Солопій. Та де... той кум?

Хвенько *(тягне його назад).* І кум там... Он дивись!..

Панько *(до Хотини).* На ось, серденько, дукач і намисто...

Хотина *(соромлячись).* Навіщо?

Панько. Кого шаную, тому й дарую!

Хотина. Ох, яке ж хороше! І дукач, лелечко! Тільки... я не візьму... лаятимуться...

Панько. Так ти ж за мене йдеш?

Хотина. А мачуха?

Панько. Та вже якось, аби батька влестити...

Ідуть вперед, по крамницях дивлячись... Панько щось нашіптує.

Афанасій Іванович *(скака і упав).* Ой жалива!! Зміеподобний злак анахтемський!

Хівря. Ох, лихо! Чи ви не забили чого, борони боже,— ноги або... спини?

Афанасій Іванович. Тс... тс!.. Нічого, нічого, оптиміссіма хвемино, Хавроніендо Нікихворовно! Пріч уязвленія жаливою рук і других частей мого корпуса...

Хівря. Хі? Ото чухатиметься...

Афанасій Іванович. Чухандемус буденде...

Хівря. Ох, бурса! А я вже думала, що до вас болячка або соняшниця причепилася: нема та й нема!

Солопій. Тривай, тривай! Чи то не кум!? *(Одходить назад).*

Хвенько *(глянувши на Хіврю).* А-а! Джа воно що! *(Прислухається).* Та це на руку ковінька! Ану, послухаємо!

Афанасій Іванович. Наука все, о моя смашнітіссіма! Вченість. Вірите — от тут тепер тільки,— аж капутіс хитається!

Хівря. Невже хитається?.. Брешете! *(Бурсак крадькома обніма її й шепоче щось).*

Коло крамниці.

Х о т и н а. Ах, яке дзеркальце!

П а н ь к о. Візьми — я заплачу!

Хотина церемониться.

Х і в р я. Ох, ото чи не дурень мій?.. Тікайте, голубчику... та приходьте увечері до кумової хати: там нікого не буде, пріч мене...

А ф а н а с і й І в а н о в и ч. Отлично, добре! Буденду і випієнду. *(Пригнувшись під тином, тіка)*.

Х в е н ь к о. Тепер тільки б накрити їх, то воли будуть мої!! *(Пішов, здибав Груню, щось шепнув)*.

Тим часом на другім кінці.

С о л о п і й. Еге-ге! *(Наблизившись до дочки)*. Та ти, бачу, парубче, обніматись зугарний! А я тільки на четвертий день по весіллі спробував покійну Хвеньку обняти та й то, спасибі,— дружко уже напутив!

Б а б а *(здалеку)*. Купіть, паничі, диньку: там така, аж репнула!

П а н ь к о. Ти, певно, чоловіче добрий, не знаєш мене? А я тебе зараз пізнав!

С о л о п і й. Може, й пізнав: чому не пізнати? Ого!

П а н ь к о. Коли хочеш, і йменння, і прізвище, і всяку всячину розкажу: ти Солопій Черевик.

С о л о п і й. Еге ж, Солопій, та ще й Черевик!

П а н ь к о. А придивись добре, чи не пізнаєш мене!

С о л о п і й. Ні, не пізнаю. Не во гнів тобі, на віку доводилось стільки морд та пик бачити, що чорт його й пригада всі!

П а н ь к о. Шкода, що ти не пригадаєш Голопупенкового сина!

С о л о п і й. А хіба ти Охрімів син?!

П а н ь к о. А хто ж? Лисий дідько, коли не він!

С о л о п і й. Невже? *(Обніма і цілує тричі)*.

Д і в ч и н а *(до парубка)*. Чого ти лізеш? От так оцим прядивом і опережу.

П а н ь к о. Ну, Солопіє: оце, як бачиш, я і дочка твоя покохались... хоч би й навіки жити укупі...

С о л о п і й. Що ж, Хотино? Може б, і справді... щоб уже, як кажуть, вкупі і теє... щоб уже і паслися на одній траві...

Х о т и н а. Воля ваша... а он, як мачуха?

С о л о п і й. Що мені мачуха? Такий і я? Ого!! Хіба

я не батько? Єй-богу, батько, справжній батько... про покійницю, нехай царствує, гріх лихого слова сказати... Що ж, давай руку та могорич став!

Панько. З радістю! Ходім!

Солопій *(до Хотини)*. А ти біжи до воза та не кажи Хіврі, куди ми... а що я, мовляв, прицінююсь...

Хотина, усміхаючись, пішла.

ВИХІД V

Ті ж і Груня.

Хівря *(до Хотини)*. А батько де? Застряв уже?

Хотина. Пішли... прицінюватись... там у кума...

Хівря. Знаю, де вони прицінюватись будуть!.. Посидь тут, а мені куми треба. *(Пішла в юрбу)*.

Хвенько *(підвівши сестру до край кону)*. Лякай мені усіх чортячиною і червоною свиткою!

Груня. Навіщо?

Хвенько. Джала карде! Мені треба... Та, крім того, в переполосі, може, й нам перепаде що!

Груня. А так, каркуреле! Галай!! *(До жінки)*. Чи чула, серденько: кажуть, що червона свитка...

Баба. Не доведи господи.

Жінка. Та он у кавунниці замість динь кобилячі щелепи та копита.

Баба. Де? Де? Ходім!!

Всі пішли, а циган назирцем за бабою.

ВИХІД VI

Ті ж і Мокрина.

Циган вихопив у баби гуску і хова, тікаючи.

Баба *(женеться)*. Гей гвалт! Держіть злодія!

Циган *(біжить)*. Держіть, держіть! Онде!

Баба *(надбіга)*. Та ти ж украв! Оддай!

Циган. Що украв?

Баба. Гуску! Он де й вона!

Циган. Хіба це гуска? На: я думав гусак!

Баба *(бере)*. Ах ти, каторжний!

Той щез.

Мокрина. Ну, й ти ж проява! Мало гусака не прогавила.

Прянишниця *(до дітей і циганчат)*. Оступіться, ще покрадете!

Хлопча. Тіточко, дай планичка!

Бублейниця. Чи ба, як потіпує!

Пряничшниця. Геть, приблудо!

Мокрина. Чудесно, ловко!

Сластьониця. Не чіпай дитини, ти!

Пряничшниця. Тьпху на тебе тричі!

Сластьониця. На свого батька, злодія!

Бублейниця. Ого, ловко вкусила!

Пряничшниця. То мій батько злодій? Ах ти, мазнице чортова!

Мокрина *(починa реготаться)*. Ой, ой, ой!

Груня підкрадається.

Хівря. Ха-ха-ха! Важно!

Сластьониця. То ти така! На, з'їж! *(Кида сластьоном)*.

Пряничшниця *(кида прянмками)*. Ось і тобі!

Діти і циганчата кидаються підбирати.

Бублейниця. Та що ви, сказилися? Рундук мені перевернете?!

Пряничшниця *(кидається)*. Я тобі патлі всі обірву!

Мокрина *(до сластьониці)*. А ти її ваганками!

Груня одрізує гроші у Мокрини.

Бублейниця. Калавур! *(Б'є бубликами одну й другу, що зчепились)*.

Починається спільна валка; рундуки перекинулися.

Соцькі *(надбігають)*. Беріть їх, п'яниць, до волості!

Баби сидухи. Ой гвалт!!

Соцький. Волочіть їх, анахтемських!

З реготом їх виводять.
Починає вечоріти. Крамарі збирають крам. Дехто зачиня рундуки.

ВИХІД VII

Ті ж і Цибуля.

Мокрина *(схопившись за сорочку)*. Ой лишечко! Ой горенько! Пропала ж моя голівонька! А бодай на того пиці чорти горох молотили, хто так зобидив мене! Ой, ой, ой!

Хівря. Що там, кумо, за нещастя?

Мокрина. Украли гроші! Ох, злодії гемонські! Пропала ж уся моя огоро-ди-на!!

Хівря. От горе!!

Цибуля *(надходить)*. Чого вже ти ревеш?

Мокрина. Гроші украли!

Цибуля. Цілуйся тепер! Ах ти, прояво!

Мокрина. Розбійники, душогуби! Витягли, з м'ясом витягли!!

Цибуля. Та де ж ти їх ховала?

Мокрина. От тут у сорочці коло пазухи, зав'язала мотузкою... а воно взяло та й одрі-за-ло!!

Цибуля. Ех ти дурна та придуркувата! Ти так ховай, як я ховаю! *(Поліз за халяву у чобіт)*. О! От так ховай, як я ховаю!.. *(У другий — нема)*. От так ховай, як я... *(Шарить у кишені)*. От так ховай, як... *(У другій)*. Що це? *(Скида чобіт)*. От так!.. *(Скида другий)*. Ой гвалт! Обікрадено!

Мокрина. Ох, це ж нечиста коверзує!! Не казала я? Іменно — вони! Та де ж ти був?

Цибуля *(тихо)*. От там, у жида...

Мокрина. Ходім! Може, загубив де... От тобі і поярмаркували!

Пішли плачучи.

Юрба рідчає. Збираються купами; сідають під возами і осторонь вечеряти. В хатах де-не-де світло.

ВИХІД VIII

Ті ж і Черевик з Паньком.

Хівря. Ох, коли б і нас ще не обікрали! Ти дивись мені *(до Хотини)*: з батьком од возу — ні кроку!

Хотина. Та я й не спатиму!

Солопій *(виходить з шинку)*. Ех, хвацький молодець з тебе: півкварти за одним духом витяг!

Панько. Та я й кварту подужаю!

Солопій. От так зять! Ще б я не знайшов? Ого! *(Співа)*.

Ой я жінку посаджу
На індичі яйця,
А сам з зятем побіжу
На ріллю по зайця...
Сиди, сиди, Хіврюха,
Нас порадить сивуха!

Та вже ж прийде-но пора,
Що сказиться жінка;
Тоді я її з двора
Прожену до дідька!
Не піддамся зроду їй,
Не такий, бач, Солопій!

Хівря *(побачивши Солопія)*. Уже! Хоч викрути!

Солопій. Ну, жінко, я найшов дочці женишину!

Хівря. Ах, ти дурень, дурень! Чи ж видано, чи ж слихано, щоб на ярмарку молодих шукали? Чи ти вже і закон християнський забув, опияко, чи тебе на цвіту прибито? Ти подумав би краще, як пшеницю та кобилу з рук збути?! А він — свататись! Гарний, певно, і молодий — голодранець або гультіпака!

Солопій. Ет, як би не так! Ого-го! Подивилась би ти, що за парубок! Там свита така, що—матері його болячка в ребро — дорожча за твою керсетку і червоні чоботи... Що мені? Єй-богу! А горілку як дме! Та, щоб мене чорт узяв разом з тобою, коли я бачив на віку, щоб хто, не поморщившись, за одним духом стільки витяг!

Хівря. Ну так: йому як п'яниця та заволока, то його й масті! От хоч об заклад, що це той самий шибеник, що ув'язавсь на переправі! Шкода, що не попаду його в руки, а то б знав!

Солопій. Що ж, Хівре, хоч би й той самий? Чим же він шибеник?

Хівря. Е, чим шибеник? Ах ти, бовдуре! Чим шибеник? Де ж ти свої очі в шинку був заставив, чи що? Йому хоч би перед самісіньким його носом в табаці вчинили жінці безчестя — і горенька мало!

Панько *(що стояв осторонь, далі, перекинувшись шепотом з Хотиною, виступа)*. Простіть мене, мамо: то я невзначай!

Хівря. Ах ти ланце, пройдисвіте, волоцюго, п'янице! Невзначай? Ось я тобі невзначай межи очі плюну!

Солопій. Та ну-бо, стара, прости йому: що ж він там такого вчинив, що раз у твою пику кизяком ляпнув?!

Панько понуро одійшов.

Хівря. Еге, та, я бачу, ти мені й слова не даси вимовити? А то що? Коли це було?

Хотина. Мамо, та простіть уже, не сердьтесь!

Хівря. І ти туди ж, слинява! Геть мені! *(Штовха в плечі)*. А то й за коси візьму! *(Пішла)*.

Хотина. Та доки ж вона буде знущатися? *(Плаче)*.

Солопій. Та цить уже! Бачиш—непереливки! *(Почухавшись)*. Господи, боже мій! За віщо така напасть на нас, грішних? І так багато всякої погані на світі, а тут ще й жінок єси сотворив? *(Влазить на воза й ляга)*.

ВИХІД IX

Ті ж і Хвенько.

Хвенько *(до Панька)*. Не журись, хлопче! Що даси, що дівчина буде твоєю?

Панько. Що хоч!

Хвенько. Оддаси воли за двадцять?

Панько. За п'ятнадцять оддам.

Хвенько. Давай руку!

Панько. На! *(Перебивають)*.

Хвенько. У тебе тут набереться кілька хлопців?

Панько. А що?

Чотири старця починають приграватн.

Хвенько. Забери їх та гайда до руїни! Нашмаруйте пики собі та завийте щось страшне.

Панько. Навіщо?

Хвенько. А! Піди шапку набий собі!! Треба налякати ярмарок... то вони кинуться по хатах і накриють мачуху твоєї дівчини, бо Хівря тепер, певно, з поповичем...

Панько. Невже?

Хвенько. Джала карде!

Панько. Оце штука!

Хвенько *(підходить до Груні)*. А ти рви червоний платок та підкидай.

Груня. А хто заплатить?

Панько. Я.

Хвенько. Гайда!

Пішли в глибину.

Чотири старця *(починають співати)*.

Хто матір, отця поважає,
Того нечиста сила не займає.

А душа того в раї панує,
Хто милостиньки не жалує;
Хто дає і сліпому, й німому,
І безруці хромому;
А хто не дасть і шага,
Той у пеклі задрига!

Хотина *(під акомпанемент квартета голосить).*

Горе мені, горе, що не рідна мати:
Ні в кого й поради серденьку шукати.
Ні до кого й словом обізватись стиха,
Про свою недолю та про тяжке лихо!
Що ж мені почати у такій годині?
Випадає гинуть бідній сиротині!

(Ридаючи пішла до кумової хати).

ВИХІД X

Фінал

Зовсім темніє. Ятки всі закриті. Хто де-не-де лягає спати. Юрба ярмаркова зникла. Солопій спить на возі. Музика проводить ніч і якісь страхи. Над возами, над рундуками в темряві вбачаються фігури Хвенька і Груні, які щось підкидають. Панько з деякими парубками прокрадається в руїну.

Гурт *(у руїні).*

Гей, чорти, напружмо литки —
Дошукати брату свитки:
Весь майдан перевернім,
Буде дяка нам одним!

Під музику іде далі розмова.

1-й чоловік *(підвівшись).* Що воно, чи не вовки виють?

2-й чоловік. А може, й ті, не вночі згадуючи!!

Баба *(з другого кінця).* Ой чорт! Свитка!! *(Біжить).*

1-й чоловік. Чорт! Чорт! *(Побіг, упав; баба на нього).*

Жінка *(з третього кутка).* Рятуйте, хто в бога вірує! *(Біжить і пада на купу).*

Прокидаються, схоплюються де-не-де. Чути: «Пробі! Чорти, чорти!!»

Цибуля *(з ліхтарем).* Куме! Чи чув, хтось пом'янув чорта?

С о л о п і й. А хоч би він всіх родичів пом'янув!

Ц и б у л я. Ходім: он когось давлять!

Підходять до купи; збирається юрба з ліхтарями. На купі кричать: «Пробі, чорти душать!!»

С о л о п і й. Свят, свят з нами! Світи!

Ц и б у л я. Хто лежить?

С о л о п і й. Ніби два чоловіка... *(Тремтить)*. Один зверху, а другий насподі.

Ц и б у л я. А хто ж зверху?

С о л о п і й. Баба!

Ц и б у л я. Ото ж і єсть чортяка!

В с і *(з ліхтарями, обступивши, співають велебно)*.

Цур, цур! Сатано, щезни, згинь!
Цеє місце освячене ти покинь!
В пеклі тобі дано волю, а не тут —
Ось вода свята: окропим — і капут!
Ох, прогнівавсь милосердний бог на нас,—
Бути лиху: наступає кари час!!

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

Середина хати Антона Цибулі. Звичайні обставини, трошки заможненькі. На стіні дзеркальце заквітчане і картини; на полу багато подушок. Стіл, застелений довгим обрусом.

ВИХІД І

Хотина сама.

Хотина *(сидить засмучена, спершись руками на стіл)*. Господи, боже мій, коли вже оце поневіряння мені скінчиться? І треба ж було батькові вдруге женитись!? Доскочив таку відьму, що й сам, мов цуцик на мотузку, біга і мені зав'язав світа! Ох, мамо, мамо! Покинула ти мене сиротою! Замість твоєї ласки тепер мене ненавидять так, що, здається, в ложці води утопили б! Вона, ота мачуха, і зіпхнула б мене за першого пройдисвіта, так шкода материних скринь оддавати, а дома я їй, як кістка в горлі: на мене, бач, хлопці звертають більш уваги, ніж на неї... А батько мовчать! Ох, доле моя, гірка та нещаслива! *(Співа)*.

Ой одна я одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені бог
Ані щастя, ні долі!
Тільки дав мені бог
Красу — карі очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій!
Ані братика я,
Ні сестрички не знала:
Між чужими зросла,
Та вже й в'янути стала!

Де ж дружина моя?
Де ви, добрії люде?!
Їх нема! Я сама!
А дружини не буде!

ВИХІД II

Хотина і Панько.

Панько *(хутко вбігаючи)*. Хотино, ти тут?!

Хотина. Ох мені лишечко! Хто там?!

Панько. Це я — Панько!

Хотина. Тікай мерщі, бо як застукають...

Панько *(обнявши)*. Не бійся: мачуха твоя в шинк зайшла, а я прожогом сюди!

Хотина *(одпихаючи)*. Іди собі, будь ласка... дай хоч каганець засвітю. Ще славу пустиш!.. Геть!!

Панько. Що ти, борони боже! Та я тільки прибіг сказати, щоб не журилася: все піде на лад! Знайшлася у твоєї мачухи принада, а ми пастку поставимо — тоді зуміємо і в шори взяти...

Хотина. О!!? Тільки на неї треба добрих віжок!

Панько. Знайшовся такий лимар *,— позичить!

Хотина. Ох, не йметься мені віри...

Панько. Ну побачиш! Уже щоб я порохом сів, а ти будеш моєю! І батько, і мачуха...

Хотина. А може, я затнусь...

Панько. Ти?! І на тебе єсть спосіб...

Хотина. Який?!

Панько. Ось який! *(Обійма й співає)*.

Коли б ти, рибонько,
Та теє знала,
Як ти до серденька
Мені припала,—
Ти б не одмовила
Ані словечка:
До мене б скочила
Як та овечка!

* Лимар — ремісник, майстер шкіряних виробів.

Х о т и н а.

Не важся на теє,
Любий козаче:
Хай цеє серденько
По тобі плаче,—
А перше, ніж станем
Вкупі до шлюбу,—
Не будеш горнути
Ти свою любу!

Разом.

П а н ь к о	Х о т и н а
На бога надія,—	Як мене, козаче,
Цей час настане,	Кохаєш рвяне,
Тоді вже коханням	То час цей щасливий
Нап'юсь я п'яне:	Для нас настане:
До серця серденько,	Тобі дружиною
До уст устоньки —	Вірною буду
І хай тоді зітнуть	Не зраджу,
Хоч головоньки!	серденько,
	Довіку-суду!!

Після пісні Панько обніма Хотину; вона пручається.

Х о т и н а. Ну, геть-бо к чорту! Не перехрестившись, води не пий! Іди ж, іди, бо небезпешно...

П а н ь к о. Та я зараз... тільки дозволь ще... Хотино, голубко?..

Х о т и н а. Не звикай! *(Жартливо випиха).*

ВИХІД III

Х о т и н а сама.

Х о т и н а. Ну що, як не справдиться те, що казав він? Ну що, як мене не віддадуть. Ні, ні, цього не буде! Мачуха робить, що їй на думку спаде, а чи я теж не можу робити, що мені забажається? Не маленька вже, а упертості стане й у мене! Який же він гарний! Як чудово горять його чорні очі! Як промовляє він любо: «Хотино, голубко!» Як пристала йому біла свитка; тільки б пояса гарячішого кольору... Та я вже йому витчу, як перейдемо в нову хату! *(Вийма з-за пазухи маненьке дзеркальце і дивиться).* От буду рада тоді з нею здибатись! Та хоч вона лусни, а я їй не вклонюсь ні за що.

Ні, мачухо, годі вже товкти свою пасербицю! Швидче пісок на камені зійде або дуб похилиться в воду, ніж я нагнусь перед тобою! Ет, я й забула: а дай приміряю хоч мачушин очіпок, чи він до лиця мені буде? *(Достала з пакунку, наділа і тихо, тихо пішла по хаті, придивляючись в дзеркальце)*. Що я, справді, мов дитина: боюся ступити ногою! *(Притупує ногами й співа)*.

Зелененький барвіночку,
Стелися низенько,
А ти милий, чорнобривий,
Присунься близенько!
Зелененький барвіночку,
Стелися ще нижче,
А ти милий, чорнобривий,
Присунься ще ближче!

Музика переходить в танцюристу. Хотина танцює.

ВИХІД IV

Хотина і Солопій.

Солопій. Цур мені й пек, щоб я там ночував! Нечиста сила такий гармидер зняла, що трохи-трохи соняшниці не вхопили! Спасибі кумові: чарчину-другу з баклажки перекинули, то мов полегшало, веселіш на душі стало... Чи ба! Що це їй за примха прийшла самій танцювати? А гарна в мене дочка, єй-богу, гарна! Хто скаже, що вона не моя? Моя, справедлива... от щоб мені табаки не довелось понюхати, коли ні!? *(Любує)*. Так, так, дрібушками, а я виступцем... *(Починає притоптувати й співати)*.

Ой чук, не журись,
Сюди й туди повернись!

Хотина. Тато?!

Солопій.

Узувай мерщі жовтинці,
Бо музика тне на ринці!
Ой гоп, гопака,
Бо я зроду така!

(*Садить*).

Піддай, доню!!

Хотина.

Ой жовтинці мої,
Тільки порються;
Козаки за мене
Одно — спорються!
А я собі ненароком
Та й опечу кого оком.

Солопій.

А козаченько до мене
Уже й горнеться шалене!

Хотина і Солопій.

Ой гоп, гопака,
Бо я зроду така!
Ой чук, чумандра,
Бо ще я не стара!!

Дочка аж літа, а батько навприсядки.

ВИХІД V

Ті ж і Хівря.

Хівря (*аж руками об поли*). А то що?! Чи ти не сказився, псявіро? Кинув усе чисто на ярмарку та з дочкою гопака садить! Що це ти, залив очі, чи що? І та, подла, туди ж? Завела транди з батьком, а там все покрадуть? От я вас, каторжні!

Солопій (*одступа*). Та я тільки за кожухом, бо холодно...

Хотина. А я за свиткою...

Хівря. Так, так! Зима, бач, надворі!..

Солопій. Та з страху... нагнали такого холоду твої родичі...

Хівря. Які?

Солопій. Та... не при хаті згадуючи... чорти...

Хівря. Ах ти, макухо чортова! (*Штовха*). Ах ти, телепне!

Солопій. Та ну-бо, Хівре... аж обридло... та я... ого!!

Хівря. Геть мені з хати! Щоб і не рушав з воза! І ти дивись!

Х о т и н а. Та вже надивилася! Остобісіло!

Х і в р я. Поговори, поговори!

Х о т и н а. Язик не одпаде!

Х і в р я. Ой, так за патлі й виволочу!

Х о т и н а. Не чіпайте краще!

С о л о п і й. Та цить! Ходім!

Х о т и н а. Не буду мовчати: мені й за вас сором! Буде колись годі! *(Пішла)*.

ВИХІД VI

Х і в р я сама.

Х і в р я. Ач, як язика розпустила! Потривай, потривай! Сидітимеш ти дома в одній джерзі! * Я тебе виманіжу роботою: побачимо, чи погуляєш?.. І хлопців з голови виб'ю! Старий отой пес... та ну їх к чорту! Ось мій голубчичок прийде; я аж злякалася, що на їх міг би наскочити та й утік би. Тепереньки безпешно: оковитої купила, а запіканочки й наливочки з дому взяла. Ось і пиріжки, і курятинка, і млинці: вони хоч і холодні, та, поздоров боже, у Опанаса Івановича зубки добрі. *(Розставля все на столі і зазира у віконце)*. Не видно щось; а може, воно злякалось через майдан іти та посунуло огородами? Ану, приміряю отой очіпок, чи не краще до лиця? *(Бере те дзеркальце і той очіпок, що Хотина кинула)*. Єй-богу, гаразд; там що не кажи, а я ще багатьох за пояса заткну, як поведу плечем та моргну бровою... О, от так! Трошки керсетку розстібнути та окрутнутися! *(Приспівує і притупує)*.

Через яр на базар
    Поночі ходила;
Панича-павича
    Там приворожила!
На біду в лободу
    Попала ногою;
Гей, панич! Іди пріч,
    Не стій наді мною!
Ой намисто ж моє
    Розсипається...
А панич, як той сич,
    Вищиряється!..

* **Д ж е р г а — те саме, що й запаска, але з непофарбованої тканини.**

ВИХІД VII

Хівря і Пречистенський.

Афанасій Іванович *(стука в вікно)*.

Хівря *(підскакує)*. Хто там?

Афанасій Іванович. Я! Его!

Хівря. Ідіть безпешне: нікого нема! *(Чепуриться)*.

Афанасій Іванович. Сальве, або помагайбі, гарніссіма, пухтіссіма, гарячіссіма хвемине!

Хівря. Так уже по-вченому почали говорити, що й не второпаю.

Афанасій Іванович. Вчений єстем здоровендо: номинативус аква, генитивус акви, дативус...

Хівря. Бозна-що закидаєте, та ще зразу...

Афанасій Іванович. Ха-ха-ха! Це падежі!

Хівря. Які? Борони боже, скотинячі?

Афанасій Іванович. Ні, граматичеські. О, sancta simplicitas *.

Хівря. Ой, ой, ой! Аж страшно!

Афанасій Іванович. Навуки юношів питають, ерго годують.

Хівря. Ой не видко... по вас; не то — не одгодували, а певно, остатні жили витягли?!

Афанасій Іванович *(поглядаючи на страву)*. Справедливендум ест: через них утроба моя до ковбасорум та до куркорум — вопіє.

Хівря. Так сідайте ж, сідайте ж, мій голубчику; шкода, що нема тепленького чим живота вам пополоскати...

Афанасій Іванович. Гарячительних напитків не потреблендо. *(Сіда)*. А кетьте меліорум чарку горілкорум.

Хівря. Зараз, зараз! *(Налива)*. Покуштуйте: стрючковатим перцем заправила.

В вікно зазира Панько і ховається.

Афанасій Іванович *(п'є)*. Оптиміссіма! Прошу репетиції!..

Хівря. На здоров'ячко! *(Налива)*. Дуже тільки не репетуйте, щоб не почули!

Афанасій Іванович *(одламує стегно, а в*

---

* О свята простота! *(Лат.)*

другу руку пиріг, запихається). Ми тихенько будемус репетиції творити.

Хівря. Та по другій же не закусюють!

Афанасій Іванович. Справедливо, верітас.

Хівря налива.

Почекайте, проковтну...

Хівря. Кушайте, кушайте!.. Ну, як же ви поживаєте? Я чула, що вашому батюшці перепало оце немало всякої всячини!

Афанасій Іванович *(давлячись).* Пустя-ковина! За ввесь піст мішків п'ятнадцять... *(п'є)* ярого, проса мішків вісім та курок *(знов одбатовує що),* та курок штук п'ятдесят... а яйця йому, повірите, знайбільше тухлі носили... Але воістину, найсолодчіссімум приношеніум радендус од вас, ласа хвемине, получити!

Хівря. Ось вам і приношенія, Панасе Івановичу: пампушечки, товченички, вишнівочка, спотикач...

Афанасій Іванович. Веленіпно! *(Присува те й друге).* Гм-гм! Щоб і язика не проковтнути ще! Самий смак! Оптімо! *(Давиться).* Бене! *(Знов).* Обжирательно! *(Налива).* Прополоскать горлянку треба. *(П'є).* Ого-го-го! Б'юсь об заклад, що все це зроблено хитрійшими руками із євиного роду!

Хівря. Призволяйтесь же: ось спотикач!

Афанасій Іванович. Можна! *(П'є).* Важно! Одначе серце моє алчет од вас...

В друге вікно зазира Хвенько і ховається.

Хівря. Якої б же вам хотілося ще страви?

Афанасій Іванович. Жажду любові вашої, оптиміссіма хвемине, Хавроніендо Никихворовно, і сопричастних з нею утіх!

Хівря. Бозна-що... ну, як-таки...

Афанасій Іванович. Жажду і вопію. *(Співа).*

Хоч я вчений хвилозоп,
А при тобі стультус,
Бо як глянеш: — аж окроп
Попо жилах мультус;

Од тих розкошів і чар
Сам сказився б Вальтасар:

А у мене ж в капут чад,
Що й на стінку лізти рад.

О, Пентехрія-жено!
Возлюбих тя сатіс,
Жду con amore * давно
Любощів і гратіс!

Хівря. Вам уже й гратись! Слухайте! *(Співа)*.

Причепився та прудиус до мене,
А хто ж того прудиуса оджене?
Цур тобі, прудиусе,
Які в тебе руді вуси!
Сама собі дивуюся:
З прудиусом цілуюся...
Ох, мій любий прудиусе,
Цур тобі й пек!!

Афанасій Іванович. Важно! Голубочко, туртуре ** моя! *(Обніма)*.

Хівря. Ви, либонь, заходитесь іще й цілуватись!?

Афанасій Іванович. Ого-го-го! Можу! Нащот цього так я такий...

Гвалт. Стук у ворота.

Хівря. Ох, лишенько! Пропали ж ми з вами, Панасе Івановичу! Народу грюкає сила, і мені почувся кумів голос!

Афанасій Іванович. Ой мені живіт підвело!

Голоси. Гей, кумо! Жінко! Одчиняй мерщі!!

Афанасій Іванович. Ой куди ж мені? Ой!!

Хівря. Лізьте під стіл!

Афанасій Іванович. От тобі й дательний падеж! А як ускочу в винительний... ох... ох!! То буде творительний!! *(Лізе під стіл)*.

ВИХІД VIII

Цибуля, Мокрина, Черевик і два сусіди.

Цибуля. Що, кумо? Тебе й досі трясця трясе?

Хівря. Еге, щось не теє... *(З острахом на стіл)*.

---

* З любов'ю *(італ.)*.

** Туртуре — горличка *(лат.)*.

Мокрина. А там на ярмарку таке завелось... нечиста сила верхи на людях почала їздити,— от щоб мого чоловіка правцем поставило!..

Хівря. Ох, матінко моя!!

1-й гість. Одному хазяїну замість шапки макітру насунуло по самісенькі вуха!

2-й гість. А одній бабі одітнуло от поти манатки; як схопиться... аж нічогісенько, тільки червоний хвіст ззаду теліпається... дак вона давай кричати та драла по базару...

Черевик. Ого, ловко! Ото, думаю...

Цибуля. Налякала хрещений люд! Може, кому й очі поприщить!

Мокрина. Тобі першому!

Цибуля. І не бачив!

Мокрина. Та годі при хаті про його й згадувати; от обдивітесь краще, добрі люде, чи нема й тут де червоної свитки?

Цибуля. Давай каганця! Світіть мені!

Черевик *(злякано)*. Та не шукай його! Цур йому!!

Хівря. Ох, лебедики! Не шукайте краще! Не доведи чого, боже!

Цибуля. Та ми тільки під лавами та під столом подивимось!

Хівря. Ой, ой, ой! Не треба: я зараз лусну!

Мокрина. Держись, сестро!

Хівря. Несила!

Мокрина *(до Цибулі)*. Та кинь ти!

Цибуля. Ох, кумо, які ж ви слабі на втори!

Черевик. Воно тошно... а на ярмарку, а хоч би хто тобі хоч спитався про мою пшеницю й кобилу! Мов зав'язано!

1-й і 2-й гість. Попорчено.

Цибуля. І мене обікрадено... Е, та що там! Доставай, жінко, баклажку,— ми з добрими людьми черкнемо по чарчині, а то проклятущі баби налякали, аж сором! Та я свою шапку ставлю, коли їм, шелихвісткам, не здумалось поглузувати над нами!

Мокрина подає. Цибуля розлива всім у кухлики.

Черевик. А хоч би й справді сатана! Що мені сатана! Такий і я, щоб злякався! Ого-го! Та хай він зараз

переді мною стане, будь я собачий син, коли не піднесу йому під самий ніс дулю!!

Під столом щось рипнуло. Черевик затрусивсь. Всі заніміли. Пауза.

Ц и б у л я. А чого ж ти оце пополотнів?

Ч е р е в и к. А!! Я? Господь з вами! Приснилось!

Ц и б у л я. Ну, будьмо!!

В с і. Будьмо! *(П'ють)*.

2-й г і с т ь. Та де йому полотніти? Він червоний як рак або як ота свитка!

Ч е р е в и к *(вихиливши кухоль)*. Та скажи мені, куме, будь ласка, що то за чудасія, свитка ота червона?

Ц и б у л я. Е, куме! Диковина! Воно, хоч би й не годилось проти ночі... та вже слухайте! Раз за якусь-то вину, єй-богу, вже й не знаю, а тільки вигнали одного чорта з пекла... *(Запалює люльку)*.

М о к р и н а. Чортиху!

Ц и б у л я. Чорта!

1-й г і с т ь. Чи ба!

Ч е р е в и к. Як же таки, щоб чорта та вигнали з пекла? *(Нюха табаку)*.

Ц и б у л я. А що ж удієш? Вигнали, та й уже, як собаку з хати! Може, він ненароком яке добре діло вчинив чи в бабу закохався...

М о к р и н а. Буває...

Ц и б у л я. Ну й дали, значить, запотилишника. Блукає чорт, блукає: занудився за пеклом, та так, хоч вішайся! Що його робити? Давай він пити. Окублився у тій повітці, де ярмарок, та й ну щодня од ранку до смерку в шинку сидіти...

М о к р и н а. Од смерку до ранку...

Цибуля глянув і похитав головою.

Ч е р е в и к. Як же таки можна, щоб чорта пустив хто в шинок? Адже в його, хвалити бога, і ріжки, і кігті...

2-й г і с т ь. А так...

Ц и б у л я. Ото-бо й ба, що на йому була шапка і рукавиці — ну й розпізнай! Гуляв ото він, гуляв і пропив усе дочиста; прийшлося чорту заставити жидові за так-гроші свою червону свитку.

М о к р и н а. Жовтогарячу...

Ц и б у л я. Жінко!

Мокрина затуля собі рот.

Ц и б у л я. От чорт і каже йому: «Дивись, жиде, я прийду за свиткою якраз через рік, щоб свитка була ціла!» Та й злиз! Роздивився жид: сукно таке, що і в Миргороді чорт його має, а червоне, аж горить, аж очі вбира,— думає: що я буду ждати? Узяв почесав пейси та й здер з якогось пана мало не п'ять червінців!

1-й г і с т ь. Важно розказує!

2-й г і с т ь. Добре.

Ц и б у л я *(сплюнувши)*. Тільки раз надвечір...

М о к р и н а. Уже пізно, як і собаки поснули...

Ц и б у л я *(глянув і помовчав)*. Тільки раз надвечір приходить хтось до жида: «Давай, каже, жиде, свитку!»

М о к р и н а. Спершу оддав гроші...

Ц и б у л я. Слухай, жінко! Як я здійму при всіх з тебе спідницю, то не гаразд буде. Глянув жид, пізнав: сюди-туди: «Яку свитку? В мене нема жодної свитки; я знать не знаю твоєї свитки!» Той глянув і щез; а вночі, коли жид, полічивши гроші, нап'явся рядном і почав джерготіти, чує — хрюкіт... зирк! — аж у всіх вікнах свинячі рила...

Під столом щось мов хруснуло чи чхнуло.

Ч е р е в и к. Що?

Ц и б у л я. Нічого... *(Трясеться)*.

1-й г і с т ь. Га?

2-й г і с т ь. Ти сказав?

1-й г і с т ь. Ні!

М о к р и н а. Хто ж це хрюкнув?!

Ч е р е в и к. Може, це ти, Хіврюшко, хрюкнула?

Х і в р я. Одчепись!

Ц и б у л я. Бог його зна... роздивитись би...

Х і в р я *(не пускаючи)*. Ех ви, баби, баби! Та чи вам же козакувати? Вам би веретено в руки та за гребінь! Один хто-небудь... може, прости господи, під ким стільчик рипнув... а вони вже й шелеснулись...

Д е х т о. Та, може, й правда.

Ц и б у л я *(випивши знов кухоль)*. Жид зомлів; а проте свині на довжелезних ногах повлазили в вікна й одживили його тройчатими канчуками, заставивши плигати аж під сволока. Жид у ноги... признавсь у всім чисто... Але свитки не можна вже було вернути: пана обікрав на дорозі якийсь циган і продав свитку перекупці.

Мокрина почина мичати. Цибуля б'є по столі кухлем. Мокрина затуляє рот.

Та привезла її на Сорочинський ярмарок; але з того часу їй як одрізало: ніхто нічого не купує. Перекупка дивувалась, дивувалась, а далі збагнула, що виною всьому свитка червона, та й шусть її у вогонь!.. Що ж би ви думали? Не горить чортяча одежа!

Хівря. З нами хресна сила!

Чути здалеку тихо хор: «Всі чорти напружмо литки!» Музика проводить страховину.

Черевик. Щось виє!

Гості. Мов у комині!

Мокрина. На горі Арараті стала П'ятінка прати; ох, П'ятінко, не пери, а мене од нечистої сили бери!

Цибуля. Та що ви? То вітер. *(Знов вихилив кухоль)*. «Е, та це подарунок чортячий!» — сказала перекупка і підсунула в віз одному мужику на ярмарку: дурень зрадів, але масла в нього ніхто не купив ані грудочки. «Ех, недобрі руки підкинули мені оцю свитку!» Схопив сокиру і порубав свитку в шматки... Зирк! Лізе один шматок до другого — і знов ціла свитка! Перехрестився він, порубав її вдруге і шматки порозкидав по всьому майдану та й рушив додому. Тільки ж з того часу щороку, якраз у ярмарок, чорт з свинячою пикою ходить по всьому майдану, хрюка і підбира шматки своєї свитки; кажуть, тепер одного лівого рукава йому й бра...

ВИХІД IX

Ті ж і Хвенько та Панько з хлопцями, одягнутими чортами з свинячими пиками.

Вікно брязнуло одно й друге разом, і свинячі рила виставились в шибки.

Всі. Ой! Ой! Рятуйте! Чорти!! *(Скам'яніли на місці)*.

Афанасій Іванович. Пробі! *(Підвівся і підняв на собі цілий стіл; баклаги і чарки покотилися; стіл потім звалився)*.

Мокрина. Ой! Сатана!! Хто в бога вірує!! *(Упала на лаву)*.

Цибуля. Рятуй!! *(Стромля голову їй під керсетку)*.

Сусіди кинулись один під піл, другий на піл, а Черевик ускочив у саму піч і дрига ногами.

Х і в р я. Ой, пропала я!

Ч о р т и *(вбігають і хапають Афанасія Івановича і Хіврю, що стоять слупами* * *серед хати, та й в'яжуть їм руки, приспівуючи, пританцьовуючи, похлопуючи їх канчуками).*

Гей, хапаймо їх мерщій,
Бо в них з свитки рукав мій;
Поки не доточуть свитки,
Канчуками шквар їм литки!

На лемент і гвалт завіса спада.

З а в і с а

---

* С л у п — стовп.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Дворище Цибулі. На першім плані справа і зліва по хліву, дверцями до зрителів; на третім плані справа — хата, зліва — комора; між ними вздовж кону тини з воротами; далі за воротами ярмарочний плац і село. Світає.

ВИХІД I

Хівря і Афанасій Іванович прив'язані до слупів у хліві.

Афанасій Іванович *(стогне)*. Ой! Ой! Підступило! Живіт... живіт мій вічний! Ох, і курятина, і пироги, і ковбаси — все пропаде марно...

Хівря. Ой, світає вже! Як здибають тут з вами, пропала я: чоловік, кум, увесь ярмарок! Ви ж учені, то хоч би молитви які читали, то, може, воно одпустить! Ой лелечко, ой матінко!

Афанасій Іванович. Мно... вло... дло... тло... зло... Бийся в вікно скло! Рци... слово... он... товчи макогон! Бийся сокира з обухом — нечистій силі со духом! Щоб вона в пеклі сиділа, бо до нас нема діла, щоб щезли їхні події, як гаснуть зорі блідії... Згинь, сатано, к Вельзевулу, бо Середа піднесе тобі дулю!.. Згинь! Цур тобі й пек! *(Борикається, щоб розв'язатись)*. Не бере!

Чути з ярмарку: «Решетилівського шапка!», «По сластьоне, по сластьоне!», «Покажи курку?», «Що хоцешь!?», «Дурна!», «Тпру!», «Куди ідеш?»

Хівря. Ох, уже прокинувся ярмарок! Читайте далі голосніш: мені вже нечиста сила одну ногу пустила. *(Борсається)*.

Афанасій Іванович *(почина виспівувати)*.

Ох, коли б возможно на аер літати;
Вільно, з високостей землю обзирати!
Но не можно, невозможно, о-пас-но!

По тобі, Хавросю, серцем ізниваю
І тебе обняти зв'язаний бажаю...
Но не можно, невозможно, на-прас-но!

Ох, коли б як можна позбутися муки,
З грубої вірьовки слобонити руки...
Но не можно, невозможно, у-жас-но!

ВИХІД II

Хівря, Афанасій Іванович, Хотина, а потім парубки і дівчата.

Хотина *(ввіходить у ворота, ламаючи руки)*. Господи! Що ж мені в світі божому робити? Тікай тепер хоч світ за очі од тієї відьми, бо кажуть люде, що чорти й батька вхопили!

Хівря. От гаразд, як так сталося!

Афанасій Іванович. Било би найоптиміссіме... а тепер «квоускве тандем Катіліна абутере пацієнція ностра»?

Хівря. По гріхах усе...

Афанасій Іванович. Та єгда би хоч тако, а то... о, ме мізере!

Хотина *(схилившись на тин, голосить)*.

Та коли б мені воля,
Та коли б мені доля,—
То я б не журилась,
А все б веселилась!

Афанасій Іванович. Сладосно співа віргіна *.

Хівря. А ви вже й на неї закинули оком?

Афанасій Іванович. І на думку не йде при такой позиції...

Хотина.

Ой сама ж я в неволі,
Як билинка у полі,—
Вітер коливає,
Поки не зламає!

* Віргіна — дівчина *(лат.)*.

Хівря. От, голосить почала! Ще люде збіжаться!

Афанасій Іванович. Ой лихо! Віргіне, таце! *

Хотина.

Ой піду ж я до гаю —
Свою тугу розмаю:
Чи в глибокій річці,
Чи на тонкій гілці...

Надходять за воротами дівчата, а за ними і парубки.

1-а дівчина. Гля, то Черевикова дочка голосить.

2-а дівчина. Вона, вона! Ходімте розважимо її!

Стась. То вона за Паньком так.

1-й парубок. Ой, ой! Заміж ото хочеться: ану, утнім їй весільної!

Парубки і дівчата обступають Хотину.

Хівря. Зібрала-таки юрбу! Пропащі!

Афанасій Іванович. Притрусіть мене соломкою... бога ради... потому, аще начнуть канчуками, то сія вещ в большом количестві нестерпимая...

Парубки і дівчата *(співають)*.

Гей, летів орел над ліщиною,
Над ліщиною, над калиною;
На червоній же на тій калиноньці
Сидить горлинка та на гілоньці.
Як уздрів орел тую горлинку,
Із-за хмари впав він додолинку;
Аж почувся тут голос жалібний
Під червоною під калиною:
«Ти не бий мене, орле заздрісний,—
Тобі бутиму я дружиною».

Хотина *(ще більше заголосила)*.

Ой матінкоріднісінька,
Одна я тут, однісінька!
Нема й батька — десь загинув,
Сиротою мене кинув
Лихій мачусі на муки...
Ой здійму на себе руки:
А ти, ненько, коли мога,—
Замоли мій гріх у бога!

---

* Таце — цить *(лат.)*.

Дівчата. Вона й справді! Та годі, серденько!

Парубки. Не знать що! Ходім її батька знайдемо і мачусі не дамо на поталу! *(Пішли)*.

ВИХІД III

Хівря, Афанасій Іванович, Панько і Хвенько.

Хвенько *(ввіходить з Паньком)*. Що воно, мов стогне хтось у хліві? *(Підморгує)*.

Панько *(крізь сміх)*. А подивимось!

Хівря. Ой рятуйте!

Афанасій Іванович. Капут: тепер накладуть!

Хвенько. Гелеге! Це ви, паніматко?

Панько. Що це з вами за пригода?

Хівря *(плаче)*. Нечиста сила...

Хвенько. Ой джа! Ото й вона?

Хівря. Ох, не питайся!

Хвенько. Так я її! *(Б'є батогом)*.

Афанасій Іванович пручається і вищить.

Хівря. Не руште!.. З'їсть!

Панько. Та не чіпай!

Хівря. Ох, не чіпай! Рогами заколе!

Хвенько. Го-го-го! Ховається в солому, як свиня! Роздивитись би...

Хівря. Лишенько! Не дивись!.. Що хочете!..

Хвенько. Не противсь парубкові...

Панько. Я вас розв'яжу, паніматко.

Хівря. Розв'яжи, голубчику! Пусти душу на покаяніє!

Панько. А ви вже простіть мене: то невзначай... єй-богу... з дуру...

Хівря. Та... хай уже... тільки рятуй... і чорта...

Афанасій Іванович більше пручається і верещить.

Хвенько. Не мішайсь до Хотини, то й сатану пустимо... *(Сміється)*.

Афанасій Іванович. Соглашайся, хвемино! Ай, ай! Канчуки знатні!

Хівря. Та будь вона!.. Тільки розв'язуй мерщі...

Хвенько. Я зараз... *(До Панька)*. Не руш уже чорта, бо йому і в пеклі за бабу достанеться.

Афанасій Іванович *(перервав вірьовку і навтікача)*. О темпора! О морес!

Хвенько *(за полу його)*. А куди? Ловіть його! Го-го! Тільки хламида зосталася!

Панько *(розв'язавши)*. Так благословіть же, паніматко!

Хівря. Після... а тепер геть́те! Бо ще з мене нечиста сила не вийшла. *(Пішла в хату)*.

Панько. Що ж це вона? Знов своеї?!

Хвенько. Не бійся: оця хламида виручить. Іди шукай свою дівчину,— та й уже!

Панько. Дивись же! *(Пішов)*.

Хвенько *(услід)*. Справу виграємо! *(Приспівує)*.

Ой лихо, той Хвенько,
Циган справжній,— не хвалько!

ВИХІД IV

Черевик, Хвенько, соцький і люде.

Черевик *(веде в ворота кобилу)*. Косю! Косю! Слава богу, хоч світа діждалися, а то нечиста сила попоморочила! Ньо, сіра! Ньо, ньо!

Тим часом Хвенько моргнув, і два цигани, що крались за Черевиком, одрізали повід, одвели кобилу, а до повода учепили щось червоне і закинули на кілок.

Хвенько *(б'є Черевика по плечу)*. Гі, приятелю! Що продаєш?

Черевик. Сам бачиш, що продаю...

Хвенько. Ге, джуздере! Ремінці?

Черевик. Та й ремінці ж, коли кобила на ремінці схожа.

Хвенько. Але ж, земляче, бий тебе той, що з ріжками: ти її, певно, соломою годував?

Черевик. Тю! Соломою?! Ньо, сіра! Ньо, косю, ньо! Чого вперлась? *(Глянувши)*. Ой! Сатанинське навожденіє! *(Побіг)*.

Хвенько. Ловіть його! Ловіть злодія! Кобилу вкрав! Го-го-го!

Голоси. Лови! Хапай! Держи! *(Піймали)*.

Хвенько *(до соцького)*. Це той самий, що вкрав кобилу у Черевика.

Соцький. В'яжіть його!

Черевика в'яжуть.

Черевик. Господь з вами! Я ж той самий... За що ви мене в'яжете?

Соцький. Ще й питає! А нащо ти вкрав у доброго чоловіка, у Черевика, кобилу?

Черевик. Та чи ви з глузду не зсунулись? Ну, де ж видано, щоб чоловік сам у себе що вкрав?

Соцький. Стара байка! А чого ти щодуху тікав, мов сатана за тобою гнався?

Черевик. Поневолі побіжиш, коли сатанинська одіж...

Соцький. Е, голубчику! Мороч других! Киньте його у той хлів! Буде ще тобі од засідателя, щоб ти чортячиною не полохав добрих людей.

Черевика пхнули у хлів.

Голоси. Лови його! Лови, хапай! Он утікач! Он злодій!

Коло воріт схопили Цибулю й ведуть.

ВИХІД V

Цибуля, Стась та парубки.

Цибуля. Ой за віщо? Присяйбі, я нічого! Випив у шинку тільки чарочку... бо нечиста сила холоду нагнала...

Соцький. Та ти ледве на ногах стоїш!

Цибуля. З переполоху... одну чарочку,— не більше... бо коли б глянув, які у чортяк пики... як твоя, приміром...

Соцький. Так ти ще й базікати? В'яжіть його!

Стась. Чудасія, мосьпане! Послухали б, що провадить цей зух, що тільки глянути у вічі, то кожен скаже, що злодій! Питаємось: «Чого тікав, мов скажений?» — «Поліз, каже, в кишеню за люлькою, та замість неї витяг шматок червоної свитки, аж полум'я спалахнуло...»

Цибуля. І спалахнуло! Далебі! Хіба я п'яний, чи що? Випив з переполоху чарочку... а тут сатана... і побіжиш: коли од баби часом побіжиш, то як же од сатани?

Соцький. Еге-ге! Та це з одного гнізда птахи! Саджайте ж їх в одну клітку!

В'яжуть і кладуть до Черевика.

Голоси. Держіть, держіть злодія!

Соцький. Рушай! Пильнуй! Переймай!

Сцена з вистави «Сорочинський ярмарок» у театрі М. Садовського.

Баба. Ой гвалт! Горшки побили!

Соцький. Мовчи, баба! Казенноє діло!..

ВИХІД VI

Черевик і Цибуля.

Черевик. Це ти, куме?

Цибуля. Я.

Черевик. І тебе зв'язано?

Цибуля. Попущеніє.

Черевик. Може, й справді ти підголив?

Цибуля. І ти туди ж? Та щоб мені руки і ноги покорчило, коли я що у кого крав, окрім вареників дитиною у матері,— царство їй небесне!

Черевик. Добра була покійниця.

Цибуля. Жалувала, а тепер от напасть... хіба я п'яний, чи що, щоб красти?.. Випив чарочку з страху... тошно...

Черевик. І не згадуй!

Цибуля. А то б крав! *(Хлипа)*.

Черевик. За віщо ж це, куме, напасть! Тобі ще нічого: тебе винують, що ти у другого вкрав, а за що ж на мене, нещасного, поклеп такий: ніби я сам у себе свою ж власну, рідну кобилу й украв?! Видко, нам, куме, на роду так написано!

Цибуля. Горе нам, сиротам бідним! Нема в мене ні батька, ні матері, щоб заступилися. *(Плаче більше)*.

Черевик. Не плач! За все благодареніє господу милосердному!

Цибуля. Хоч би ж я п'яний... а то вкрав! Мене обікрадено... капуста, огірки, картопля... все прахом пішло!!

Черевик. А ти знаєш... глянь оком на храм господень і скажи: «Поможи тому боже, хто мене зобидив!»

Цибуля. Поможи тому боже... дай хоч табаки понюхати...

Черевик. Руки ж зв'язані!

Цибуля. Горе нам! *(Співа сльозно)*.

Ой горе нам, горе,
Як чайці-небозі,
Що попалась в сильце
При битій дорозі!

Ч е р е в и к і Ц и б у л я.

Ох, ми сироти бідненькі —
Нема ж у нас отця й неньки!
Хто ж поверне нам той збиток,
Хто ж заступиться за діток?

Ч е р е в и к.

Хто голівку змиє
Зв'язаному сину,
Хто нас приголубить,
Піднесе чарчину?

Ч е р е в и к і Ц и б у л я.

Ох, ми сироти бідненькі *і т. д.*

ВИХІД VII

Ті ж і П а н ь к о з Х в е н ь к о м.

П а н ь к о *(підходить до хліва)*. Що це з вами, тату? Хто це зв'язав вас?

Ч е р е в и к. А! Голопупенко, Голопупенко!

П а н ь к о. Та я вас зараз, тату!

Ч е р е в и к. Оце, куме, той самий, що я казав: за одним духом кухоль мало не з твою голову випив.

Ц и б у л я. Митець, митець! А я тільки чарочку...

П а н ь к о. Зараз і вас розв'яжу... тільки оддайте ж дівчину... *(Розв'язує)*.

Ч е р е в и к. Та я б радніший... а що ти зробиш з жінкою, коли в неї сім кіп чортів сидить...

Ц и б у л я. Та що ти потураєш бабі? Ти ж чоловік?

Ч е р е в и к. Та я... що й казать... я... я...

П а н ь к о. Та звісно — ви батько, не хто...

Ц и б у л я. От і вшквар таке весілля, щоб і чарочку... щоб цілий рік боліли ноги після гопака!

Ч е р е в и к. Що справді? Я — ого! Та мені тепер так весело, немов мою стару вкрали цигане!

Х в е н ь к о. Вкрадемо, аби могорич!

Ч е р е в и к. О! Ану!

П а н ь к о. Дивіться ж, тату, щоб уже назад не йшли; а ось вам гроші за кобилу й пшеницю.

Х в е н ь к о. Ще й добрі гроші.

Ч е р е в и к. Так кобила знайшлась?

П а н ь к о. Знайшлась, і купців Хотина знайшла.

Цибуля. От тобі яке щастя: і пшениця, і зять, і кобила... а мені...

Черевик. Начхай, куме! Весілля справимо!

Цибуля. І зараз!

Панько. Спасибі вам, батьку, дядьку!

Черевик. Ого! Я покажу, що я! У мене зразу кінець усьому — значить, шапка... Що мені жінка?

ВИХІД VIII

Ті ж і Хівря.

Хівря *(вийшла з хати)*. І де це мій вовтузяка? Пропав, як собака на ярмарку!

Черевик. Ой жінка! Біда! *(Присів)*.

Цибуля. А ти, куме, по-запорозьки!

Черевик. Ні, я вже за вас, куме... бо куди!.. Звісно — гірш сатани!

Хвенько *(сміється)*. Та ти їй дай грошей, то вона й злизне...

Черевик *(злякано)*. Хіврюшко!

Хівря. А! Ти тут?

Черевик. На ось тобі грошеняток, купуй собі що... усе продав...

Хівря. О?! Оце гаразд! За це спасибі, мій лебедику! *(Пішла хутко)*.

ВИХІД IX

Ті ж і Мокрина, а далі Хотина і гурт.

Мокрина *(до Цибулі)*. Ось він, мій голубчик сивесенький, мій горобчичок! *(Обніма)*.

Цибуля. Що ти,— чи не п'яна?

Мокрина *(плаче)*. Як же мені не обнімати мого одуда, коли думала, що вже тебе чорти вхопили! По всьому ярмарку шукала мого перепела чубатого!

Цибуля. О? А я не п'яний... тільки одну чарочку... з страху... тошно...

Черевик. А ми оце, кумо, весілля... щоб зараз... бо я — ого! В мене зразу і цоб, і цабе!

Панько побіг назустріч Хотині й шепоче їй щось, щасливий. В ворота помалу ввіходять парубки і дівчата.

Мокрина. О? Кого ж з ким?

Черевик. Дочку мою Хотину, настоящу, справжню...

Панько. Зі мною, тіточко.

Мокрина. Молодець, єй-богу, молодець! Коли ж?

Черевик. Зараз... тобто... Еге! Щоб жінка не теє... бо я... звісно... що я? Черевик? Так, кумонько? Черевик я, а не постіл? От що!

Мокрина. Авжеж! Знаю дівку,— Хотина? Еге ж, Хотина: рука дебела, нога дебела: саме на порі.

Цибуля. А мачуха не дає заміж.

Мокрина. Не дає?! А дівка, певно, аж кричить?

Цибуля. Пищить!

Черевик. Так ви, кумо, поблагословіть!

Мокрина. Що ж? На таке діло з радістю.

Панько. От спасибі вам!

Черевик. А ти як, дочко?

Хотина. Та я... проти батьківської волі не піду...

Черевик. Бач!

Мокрина. А самій мов і не теє.

Черевик. Кланяйся ж посаженій матері!

Хотина кланяється обом.

Хвенько *(Паньку)*. Ну що, воли тепер мої?

Панько. Твої, твої!

Цибуля *(до підходячого гурту)*. А у нас тут весілля: Панько Хотину бере!

Парубки. Славно! Оце так!

Дівчата. От весело!

Черевик. Погуляємо на цілу кобилу!

ВИХІД X

Ті ж і Хівря, а потім жид, жидівка і Афанасій Іванович.

Хівря *(приходить з покупками і дочувшись)*. Що? Як? Без мене? Не попущу, не попущу!

Черевик. Ой лихо! Знов жінка! Рятуйте, люде добрі!

Всі. Женіть відьму! *(Не пускають її)*.

Хівря. *Мене гнати? Ось я вам!* Подайте мені Черевика!

Панько. Що це? Знов! Не пускайте!

Хвенько. А хламида ця? При всіх виявлю!

Хівря. Ой не видержу! Пустіть, хоч натовчу чоловіка!

Черевик. Ой не пускайте! У неї кулак з відро!!

Голоси. Держіть, держіть злодія!

Жид *(гониться за Афанасієм Івановичем)*. Гей, держіть злодія! Хапайте бурсака. Шапку! Решетилівську шапку вкрав!

Жидівка *(гониться)*. Ой мамеле! Ой тателе! Тараню вкрав! Папушу вкрав!

Голоси. Переймай! Переймай!

Хівря. Ох лишенько! Чи це воно не з голоду? *(До Панька і Цигана)*. Рятуйте: на все згодна!

Афанасій Іванович біжить повз ворота; за ним женуться, переймають і хапають.

Жидівка. Ах ти, мешигене, шарлатан! Папушу оддай! Тараню, тараню!

Жид *(засапався)*. Решетилівську... шапку!.. Шапку!

Афанасій Іванович. Клевета клевет і всяческая клевета!

Хівря. Вирятуй, а то воно, бідне!..

Хвенько. Ага!

Панько. Не бійтесь, мамо!

Жид. Ой люде добрі! Іх бін аід... щоб я луснув... решетилівська шапка... смушок антик... щоб я своєї Сурке не бачив... щоб я гугелю не їв... первий сорт... з червоним верхом... Ой вей мір!

Мокрина. Це твій ускочив?

Хівря. Вирятуй!

Афанасій Іванович. Брехня од коліна Іудина!..

Жидівка. Як брехня! Гершти! Щоб я шабашу не діждалась! Така слічна тараня, як золото... і папушка... Ой мамеле! Ой тателе!

Афанасій Іванович. Що ви їм вірите? Клянусь Горацієм і Ювеналом,— брехня!

Жидівка. Брехня? А це що? *(Витяга папушу)*. Брехня? *(Витяга тарань)*. А це що? Ах ти шарлатан! Бурсак!

Ж и д. А то шьо? Шапка! Решетилівська шапка! Моя! *(Витяга з-за пазухи).*

В с і. Ха-ха-ха! Ото цапонув!

А ф а н а с і й І в а н о в и ч. Підкинули! Єй-єй, підкинули!

Ж и д и. Ах ти, мошельнику!

П а н ь к о. Цитьте, жидова! То я послав його купити: ось і гроші!

А ф а н а с і й І в а н о в и ч. Я ж говорив...

Ж и д и. Гроші? А гіт гешефт!

М о к р и н а. Подавіться та й далі... а ми веселитись!

Жиди пішли весело.

Х і в р я. Добрий парубок!

Ч е р е в и к. Годі гвалту! Цупте сюди горілки, меду, музик!.. Ого! Я покажу, що я Черевик!

Ц и б у л я. Гуляй, катай! Ануте, хлопці й дівчата, вшкварте!

Надходить м у з и к а.

Г у р т.

Узуй, відьмо, чобітки
Та набий собі п'ятки;
Тут тобі тепер не в пору,
Полети на Лису гору!

Починаються танці.

Гей, парочко,
Будь весела і щасна́!
Сип же меду і вина
Нам, шинкарочко!

Ц и г а н і Г р у н я *(приспівуючи, пускаються у танець і далі, при спільнім танці, на першім плані танцюють).*

На поповій, гей, на дачі,
Там їхав мужик на клячі...
Гей, гей, ти, Хотино,
Ой мамеле, джа дівчино!
А чом не ночуєш дома,
Моя гуга чорноброва!
Гм-да-лала, гм-да-ла!
Гм-да-лала, да-лай-лом!

Цибуля і Мокрина.

Ох ти ж моя
Попередниці!
Уже ж твоє дівування
Та не вернеться!

Гурт.

Гей, парочко,
Будь весела і щасна!
Сип же меду і вина
Нам, шинкарочко!

Спільні танці і бучна музика.

Завіса

За двома зайцями

Комедія із міщанського побиту
З співами і танцями
в 4-х діях

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Прокіп Свиридович Сірко — міщанин, має крамницю.
Явдокія Пилипівна — його жінка.
Проня — дочка їх.
Секлита Пилипівна Лимариха — сестра Сірчисі, перекупка.
Галя — її дочка.
Свирид Петрович Голохвостий — промотаний цилюрник.
Настя, Наталка — подруги Пронині, манірні.
Химка — наймичка у Сірків.
Пидора — поденщиця у Лимарихи.
Степан Глейтюк — був наймитом у Лимарихи, тепер слюсар.
Марта — бублейниця, Устя — черевичниця, Меронія — живе при монастирі — гості у Лимарихи.
Два баси.
Йоська — жид.

Квартальний, катеринщик, міщане і люд.

ДІЯ ПЕРША

Глибокий яр. Під горою наліво гарненький домик Сірків з садком; за ним баркан і знов якийсь садок і домик, направо — гора, баркан, а далі яр. На дальній горі видко Київ. Вечір.

ВИХІД I

Прокіп Свиридович і Явдокія Пилипівна. Сидять на лавці біля дому.

Явдокія Пилипівна. Бач, як сьогодні вечірню зарання одправили, ще й сонечко не зайшло! А то тим, що новий дячок гарно вичитує.

Прокіп Свиридович. Чим же гарно?

Явдокія Пилипівна. Як чим? Голосно: словами, мов горохом, сипле.

Прокіп Свиридович. Так, так! Як пустить язика, то він у його, як млинове колесо, тільки бр-р-р!.. І меле разом, і шеретує...

Явдокія Пилипівна. А твій старий мне, мне той язик, як баба вовну...

Прокіп Свиридович. Прирівняй ще цього штокала до старого дячка! Той таки і чита по-стародавньому, по-божественному, а цей...

Явдокія Пилипівна. Заступається за свого шкарбуна тим, мабуть, що табакою поштує.

Прокіп Свиридович. Так що ж, що поштує!

Явдокія Пилипівна. А то, що і в церкві заживаєш табаку, мов маненький...

Прокіп Свиридович. Лопочи, лопочи; а ти заступаєшся за нового тим, що молодший.

Явдокія Пилипівна. Вигадай ще що!

Прокіп Свиридович. Та й вигадаю!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. От уже не люблю, як ти почнеш вигадувати та дратувати! *(Одвернулась)*.

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Ну, ну! Не сердься, моя старесенька, то я пожартував!

Стара мовчить надуто.

Не сердься-бо, моя сивесенька!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Та годі вже!

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Чого годі? Хвалити бога, прожили вік у добрій згоді та лагоді, діждалися й свого ясного вечора... Да не зайдет сонце во гніві вашім...

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Та я вже на тебе не сердюся! Тільки не вередуй.

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Ні, ні, не буду. А нам таки справді нарікати ні на що: вік пройшов, лиха не зазнали, хоча й були хмарки, та господь хранив од тучі. Єсть на старість і шматок хліба, і закуток.

Я в д о к і я П и л и п і в н а. А працювали ж зате як, рук не складаючи!

П р о к і п С в и р и д о в и ч. То що ж! Хто дбає, той і має! Неперестанно трудітеся, да не увійдете в напасть! Аби чужого хліба не заїдали та з чужої кривавиці не користувалися!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Здається, уже на нас, голубе, нікому й скаржитись!

П р о к і п С в и р и д о в и ч. А хто зна? Може, й нам перепала марно чужа копійка!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Як же гандлювати * без того? То вже нехай бог проща! Нам же треба було дбати: дочка росла — єдиначка; треба було на посаг складати.

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Та так, так... А наградив-таки нас господь дочкою — розумні!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. І вже! Що розумні, так на весь Подол! Так не жалували ж на їх і грошей: у який кошт та наука увійшла — страх! Скільки отій мадамі до пенціона переплачено!

П р о к і п С в и р и д о в и ч. А за який час? Довго там побула?

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Мало хіба? Аж три місяці! Ти б уже хотів свою рідну дитину запакувати у науку — на муку, аж до загину!

---

* Г а н д л ю в а т и — торгувати, баришникувати.

Прокіп Свиридович. Я не про теє: мені ті пенціони і не до смаку, а коли гроші за рік заплачено, то треба було б принаймні за їх одсидіти!

Явдокія Пилипівна. Грошей шкода було, а дитини то ні, що за три місяці змарніла та знівечилась, хоч живою в труну клади! Там уже мало того, що науками вимучили, вимордували та ще й голодом морили! Дитина не видержала й утекла!

Прокіп Свиридович. То нічого: одпаслися ж дома; одно тільки не гаразд...

Явдокія Пилипівна. Що там? Уже знов почав вередувати?

Прокіп Свиридович. Та я й мовчатиму, а тільки той пенціон...

Явдокія Пилипівна. Що пенціон?

Прокіп Свиридович. От тут у мене сидить! *(Показує на потилицю)*.

Явдокія Пилипівна. Ти знову?

Прокіп Свиридович *(зітхнув)*. Та й мовчу ж!

Чути знавдалі гуртову пісню:

Не щебечи, соловейко,
На зорі раненько,
Не щебечи, манюсенький, } *Bis*
Під вікном близенько! }

Явдокія Пилипівна. А славно співають! Я страх люблю хлоп'ячі співи!

Прокіп Свиридович. Славно, славно! Завтра неділя, а вони гукають.

Явдокія Пилипівна. А коли ж їм і погуляти, як не під свято! За будні натрудяться!

Прокіп Свиридович. То й розходились би спати; а то й самі не сплять і другим не дають... *(Позіха)*.

Явдокія Пилипівна. То й іди ж собі спати, хто ж боронить?

Прокіп Свиридович. Та я б уже такий, щоб і лягати, та Проні ж ждемо.

Явдокія Пилипівна. А правда, чого вони так забарились? Уже й ніч надворі; ти б пішов та знайшов їх!

Прокіп Свиридович. Де ж я їх буду шукати? Та їх і кава́лер проведе.

Явдокія Пилипівна. Та проведуть... кавáлерів за ними, як полови за зерном, а все-таки страшно.

Прокіп Свиридович. Не бійся — не маненькі. *(Позіха здорово)*. Ой господи помилуй мене, грішного раба свого! *(Знов позіха і хрестить рота)*. Чого це я так позіхаю?

Явдокія Пилипівна *(позіха й собі)*. Оце! Ти позіхаєш, а я за тобою.

Прокіп Свиридович *(позіха знов)*. Пху на тебе, сатано! Позіхнув так, що трохи рот не роздерся!

Явдокія Пилипівна. Та затуляв би рота, а то так негарно дивитись, що й...

Прокіп Свиридович. А ти думаєш, мені гарно дивитись, як ти роззявиш свою вершу?

Явдокія Пилипівна. З якого це часу з мого рота стала верша?

Прокіп Свиридович. Та хіба ж уже не пора?

Явдокія Пилипівна. Пху! пху! *(Розсердившись, пішла)*.

Прокіп Свиридович *(почухав голову)*. Розсердилась моя старенька, розгнівалась; треба піти помиритись. *(Виходить теж у ворота додому)*.

ВИХІД II

Міщане, міщанки і хор.

Хор *(за коном, але ближче)*.

Твоя пісня дуже гарна,
Гарно ти співаєш:
Ти щасливий, спарувався } *Bis*
І гніздечко маєш.

Через кін переходить кілька пар: дівчата з хлопцями і самі дівчата; за остатніми уганя Голохвостий у циліндрі, піджаці, рукавичках. Полебезивши, одскакує до других.

Голохвостий *(до себе)*. А славні тут дівчатка-міщаночки, доложу вам: чистоє амбре! Думав, що знайду між ними ту, що коло Владимира бачив,— дак нема, а вона, здається, з цього кутка. От пипочка, що просто тільки — а-ах та пере-ах! Одно слово — канахветка, только смокчи! Трохи чи я даже не улюбився у єйо, чесне слово: просто з голови не йдьоть... Господи! Що ж це я? Чи не прогавив за нею главного предмета, Проні?

От тобі й на! Побігти шукать. *(Пішов хутко яром направо)*.

Хлопці, хор *(входять на передній кін)*.

А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати;
Не довелось мені в світі } *Bis*
Весело співати!

Оддалеки чути, що гурт другий співає цю ж пісню.

1-й бас. А в нас баси кращі... у них як побиті горшки!

2-й бас. Або як старі циганські решéта!

Усі *(сміються)*. А справді!

Хлопець. А який тепера хор найкращий? Чи семінарський, чи братський?

1-й бас. Звичайно, братський.

2-й бас. А я кажу семінарський.

1-й бас. Ба брешеш!

2-й бас. Ба не брешу! В семінарському хорі сам Тарас як попре горою — го-го-го! Або Орест як посуне октавою — гур-р-р, аж гори дрижать!

1-й бас. А в братському Кирило чого варт?

2-й бас. Ну, що ж? Кирило, та й годі.

1-й бас. Ет!

Степан. А хто, по-вашому, панове, розумніший у Києві: чи семінарист, чи академіст, чи університант?

Хлопець. Голохвостий!

Степан *(регоче)*. Ото ушкварив!

1-й бас. Попав пальцем у небо!

Дехто. Найшов розумного на смітнику! Ха-ха!

Хлопець. А хто ж розумніший за його? Говорить по-ученому, що й не второпаєш!

Степан. Чи у тебе часом не загублено якої клепки?

Хлопець. Чого ти присікався?

Степан. Дивіться, люде добрі, що по-свинячому хрюка, то й розумніший, значить!

Другі. Чого ж, справді, сміятись? Голохвостий, таки не взяв його кат, розумний, освічений; таки паном діло, і ходить, і говорить по-панському!

Степан. Овва! Не бачила розкошів свиня, то й саж за палаці здався!

Дехто. Та годі вам за чортзна-що змагатись!

Степан. І то правда, пху!

Дехто. Од міщан одстав, а до панів не пристав.

Степан. Та як же! Натягне штани-галанці, узує чоботи на рипах, та ще напне на голову капелюха, та й дметься, як шкурат на огні! Які були у батька гроші — процвиндрив, а тепер що на йому, то й при йому!

1-й бас. А так: батько його було на базарі голив та кров пускав, баньки ставив, то й копійка водилась, а він уже, бач, і цилюрню по-модньому...

Степан. Не знаю, чи голить других, а що себе обголив — то так!

1-й бас. А який ласун до дівчат, як зводить усіх — біда!

2-й бас. Та то ж через теє Степан на нього і гори верне.

Дехто. Боїться, значить, щоб не одбив дівчини.

Степан. Одбив би я йому печінки!

Другі. О! Він хваткий!

1-й бас. А в тебе уже є коханка?

Степан. Що ти їх слухаєш? Верзуть теревені!

Дехто. Єсть, єсть...

1-й бас. А хто?

Хлопець. Галя Лимаришина.

1-й бас. Гарна?

Хлопець. Чудо яка!

Степан. Ти-бо мені, гляди, і честь знай, бо язика й полатати можна!

Хлопець. Що ж я сказав? От напасть!

Другі. Цитьте! Он Голохвостий іде!

ВИХІД III

Ті ж і Голохвостий.

Дехто. Здрастуйте, Свириде Петровичу, а ми вас оце згадували...

Голохвостий. А, хорошо, добре...

Степан *(набік)*. Шкода, що не чув!

Голохвостий *(подає декому руку, а решті кланяється згорда)*. Меня таки везде споминають: значить, моя парсона у шику!

Степан *(набік)*. Як свиня в дощ!

Голохвостий *(вийма цигарницю)*. Нєт лі у кого иногда сірника?

Хлопець. Ось у мене єсть. *(Запалює йому)*. А мені, Свириде Петровичу, можна одну взяти?

Голохвостий. На! Може, чи не угодно ще кому? Цигарка первий сорт!

Дехто. Давайте, давайте! *(Закурюють)*. Нічого собі!

Голохвостий. Нічого! Понімаєте ви, як свині у апальцинах! Це шик — не цигарки! Каждая стоїть п'ять копеєк; значить, примєром: затягся ти, а уже п'яти копеєк нема.

Хлопець. От дорогі!

Степан *(набік)*. Бреше гладко!

Дехто. Ви таки кидаєте силу грошей!

Голохвостий. Чаво мінє дєньог жалєть? Главноє дєло сабє удовольствіє! Можеть, у меня їх іногда перегорєло сколько тисячов, дак зато ж вийшов образованним, как пєрвий дворанин!

Степан *(тихо до других)*. Такого дворанина під тина!

Другі. І правда: надів жупан та й дума, що пан.

Голохвостий. Тепьор, слєдственно, меня по всєх усюдах первим хвисоном принімають; а почóму? Потóму, што я умею, как соблюсти свой тип, по-благородньому говорить понімаю!

Степан *(вголос)*. А по-собачому, добродію, часом не вмієте?

Дехто сміється.

Голохвостий. Ще нєт! Прийдьоться хіба-развє од вас науку получить!

Степан. Ви таки, як бог дасть, на мою науку дочекаєтесь!

Голохвостий *(згорда)*. Наведіть сначала себя палїтурою!

Степан. Цур дурня та масла грудку!

Другі. Та годі вам!

Голохвостий. Невєжество шмаровозне! Што з вами тут фиксатуарнічать? Єщо уберешся в мужичество!

Хлопець. Скажіть-бо, будь ласка, хоч що-небудь по-французькому!

Голохвостий. Да што ви понімаєтьо?

Хлопець. А яке убрання на вас, Свириде Петровичу,— чудо! Певно, дороге!

Голохвостий. Конешно, не копеєшне! Хвисонистої моди і загрянишного матеріалу, да і шив, можно сказать, пе́рвий мага́зин. От ви думаєтьо, што платтяо — лиш би што, а платтяо первоє дело, потому што по платтю всякого стрічають.

Степан *(до других)*. А по уму виряджають!

Голохвостий *(не звертаючи уваги)*. От, во́зьмем, примєром, бруки: трубою стоять, как вилиті, чисто аглицький хвисон! А чаво-нибудь не додай, і вже хвизиномії не імєють! Або вот жильотка,— здайоться-кажеться, пустяк, а хитра штука: только немножко не потрап, і мода не та, уже й симпатії нєту. Я вже не говору про піньжак, потому што піньжак — ето первая хворма: как только хворми нєту, так і нікоторого шику! А от даже шляпа, на што уже шляпа, а как она, значить, при галавє, так і на типе парад!

Дехто. Добре на цьому знається! Нема що!

Хлопець. А матерія яка! Ряба, ряба та зозуляста, от би й мені такого на штани!

Голохвостий. Зозуляста?! Шаталанська!

Хлопець. Що ж то значить — шарлатанська?

Голохвостий. Ет, мужва! Што з тобою разговаривать.

Хлопець. Та я так!

Дехто. Розкажіть краще що нам! Ви ж там по світах буваєте, розумних людей чуваєте...

Голохвостий. Не всьо то для простоти антересно, што для меня матеріально.

Дехто. Та все ж, може, і нам буде інтересно. Ось ходімо на гору: поспіваємо, побалакаємо, вип'ємо мокрухи-преподобниці!

Голохвостий. Хороший бил би для мене кадрель — водити з вами кумпанію!

Дехто. Е, ви вже дерете носа до неба!

Другі. Та киньте його, цур йому!

Степан. Не знаєте хіба прислів'я: не руш добра...

Хлопець *(до Голохвостого)*. Та ходім-бо, Свириде Петровичу, не царамоньтесь!

Голохвостий. Єй-богу, нельдзя: тут, понімаєте, делікатна матерія... Кахвюру, значить, нужно підсте-

регти і спроворить... Одне слово, не вашого розуму дело!

Хлопець. Що ж воно таке?

Голохвостий. Інтрижка.

Хлопець. Як?

Степан. Та кинь його, ходім!

Другі. А й справді! Чого з ним возжатись? Ну його к бісу! Рушай далі!

Всі пішли.

ВИХІД IV

Голохвостий сам.

Голохвостий. Дурні хахли! Ідіть здорові! Што значить проста мужва? Ніякого понятія нєту, ніякой делікатной хвантазії... так і пре! А вот у меня в галавє завсегди такий водеволь, што только мерсі, потому — образованний чоловєк! Да што, впрочем, про них?.. Годі, довольно! От як би Проні не пропустить! Шукаю: нігдє нєту; чи не пройшла развє? Дак кудою ж пройтить їй, когда ми калавурим? Удивительне діло! Нужно подождати. Треба сьогодня на нейо рішительно налягти. Здається, я єй пондравился... Ну, да кому я не пондравлюсь? А вот, штоби Проні не випустить з рук, то необходимо. Багата: який дом, сад! А лавка, а дєнєг по скринях! Старого Сірка як струсну, то так і посиплються карбованці! Одна надія на її придане, бо іначе не можу поправити своїх ділов: такий скрут, хоч вішайся. Довгів стільки, як блох у курнику! З дому вийти удень страшно, щоб який жидюга не піймав, єй-богу, правда. Тут особенно Йоська єсть; дак таке уїдливе, кляте, што ніяким хвисоном його не обійдеш. Де здибав, то й давай гроші, то й давай! Ну, де ж я тобі візьму, коли немає! А він, дурний, одно: давай, та й годі, вертай, що брав! Ну, што он? Какоє понятіє імієт? Сказано, жид! А ти тікай, бо посадить — чиста напасть! Так і ховаюсь, і кручусь як муха в окропі: там у цилюрні уже посадив замість себе гарсона, та що з того? Цилюрня таки лопне! От як, дасть бог, на Проні женюсь, себто на її добрі та на її грошах, тоді я бритви через голову у Дніпро позакидаю, а заживу купцем первой гільдії; зав'ю такі моди алад'ябель! Тільки ж Проня й погана, як жаба...

Та якби запустить пазури у її скриню, то ми при боці заведемо таке монпасьє, що тільки пальці облизуй! От би, приміром, ту дівчину, що коло Владимира ганяв! А-ах!

ВИХІД V

Голохвостий, Проня, Настя і Наталка.

Голохвостий *(зуздрівши)*. А ось і вони з кумпанією. Ну, Голохвостий, держись!

Проня, Настя і Наталка мляво ідуть і прощаються з якимсь кавалером.

Голохвостий. Як би ето підойти похвисоніще, щоб так зразу шиком і пройняти? *(Пробує кланятись)*. Ні, не так... *(Обсмикує одежу на собі)*.

Проня *(наближається; за нею подруги)*. Голохвастов, здається?

Голохвостий *(підліта)*. Бонджур! Моє серце розпалилося, мов щипсі, поки я дожидав мамзелю!

Проня *(манірно)*. Мерси, мусью! *(До подруг)*. Таки дожидався: я нарочито проманіжила.

Голохвостий. Рекомендуйте мене, пожалуста, баришням! Хоч я і не знаю їх, но надєюсь, што ви не будете водить компанію лиш би з ким!

Проня. Разумєється. Єто маї близькі приятельки і сасіди.

Голохвостий. Рикомендуюсь вам: Свирид Петрович Галахвастов.

Настя. Мені здається, що ми десь стрічались.

Голохвостий. Нічаво нєту вдивительного — міня знаєт увесь Київ чисто.

Наталка. Невже?

Голохвостий. Рішительно. Міня вездє прінімают как сваво, значить, без хвисона!

Проня. Там, вєрно, красавиць найшли порядошно.

Голохвостий. Што мнє краса? Натирально, перве дєло ум і обхождєніє: делікатні хранцюзькі маньори, штоб вийшов шик!

Проня. Разумєється, не мужицькі: фе! Мове жар!

Наталка *(до Насті)*. Який він гарний!

Настя. Нічого собі; тільки штукований!

Наталка. А я вас сьогодні десь бачила.

Голохвостий. Я чоловік не очень дуже посидящий: люблю у праходку з образованними людьми ходить. Ноги чоловіку, видите, для того й дадені, штоб бити ними землю; потому вони і ростуть не з голови...

Наталка *(до Насті)*. Який він розумний та гострий як бритва!

Проня *(до подруг)*. А я ж вам не казала, що первий кава́лер!

Голохвостий. Не вгодно лі, баришні, покурить папироски?

Наталка. Што ви, я не куру!

Настя. І я ні; та чи пристало ж баришням?

Голохвостий. Перва мода!

Проня. А ви не знаєтьо? Дайте мінє! *(Закурює і закашлюється)*.

Голохвостий. Может, крепкі? Я, якшто дозволите, Проню Прокоповно, принесу вам натиральних дамських.

Проня. Мерси! То я ковтнула какось диму...

Наталка і Настя. Та киньте папироску, а то ще закашляєтесь.

Проня. Пусте! Я ще в пенціонє курила...

Голохвостий. Чим же мінє баришень прекрасних поштувати? Позвольте канахветок! *(Вийма з кишені у піджаці)*.

Настя *(до Наталки)*. Ач, який ввічливий!

Наталка. Настоящий хрант.

Беруть конфекти.

Проня *(бере манірно одну)*. Мінє так солодке обридло! Кожинного дня у нас вдома ласощов етих разних, хоч свиней годуй! Я ще больше люблю пальцини, нанаси...

Голохвостий. Сю минуту видно у вас, Проню Прокоповно, не простий, а образованний скус!

Настя *(до Наталки)*. Куди пак! Дома пироги з маком та вареники з урдою * трощить, а тут — пальцини.

Наталка. Це на нас критика.

Голохвостий. Только дозвольте, Проню Прокоповно, то я вам етой всякой всячини цєлий воз притарабаню! Меня, знаєте, на Хрещатику, дак еті всє купці

* Урда — макуха з насіння конопель або маку.

делікатними матеріями — просто на руках носють. Бо я їм усєм дєнєг позичаю, і там перед началством звєсно — што, потому у меня будошник у струне! Дак уже всє вони нападом: бери, скольки хочеш, значить, етой погані — пальцин, кавунов, разних монпасьє, мигдалу... Я вже просто одпрошуюсь,— што куда мінє ето переєсти все, потому луснуть, пардон, трєснуть — як раз плюнуть, так нєт-таки — бери та бери! Как учеплються, то й береш, да й роздаєш уже усяким там разним, потому што пущай хоть на смєтник не викідають... Дак я вам цєлий воз...

Проня *(ображено)*. Того, што на смєтник викидають?

Голохвостий. Што ви, Проню Прокоповно? І у думцє нє било! Як же, штоб я такой мамзелі — і непоштительство... Ну й гострі ж ви! Язика з вами, представте собі, нужно держать, як у частє, на замку!

Проня. Ви так і понімайте!

Голохвостий. Ах, ах! Да я з своєй сторони при полном акордє, лиш би з вашей сторони не було нікакого мнєнія.

Проня. Другим, можеть, необразованним што вгодно з губи плюнь, бо понятія нікоторого не імєють; а я в пенціонє всє науки проізошла.

Голохвостий. Пардон, єй-богу, пардон! Потому у міня з язика, как з колеса в млинє, так што-небудь і ляпне!

Настя *(до Наталки)*. Ходім додому, бо ця витрішкувата чапля почала з своїм пенціоном, як дурень з торбою...

Наталка *(до Насті)*. Це вона нам вибива очі!

Настя. Приндя чортова! *(До Проні)*. Добраніч вам!

Наталка. Ходім уже!

Голохвостий. Што ж, баришні, так сейчас домой? Хадьомте у праходку: при мєсяцє такой шик!

Настя. Ні, спасибі вам, ходіть здорові самі вже!

Наталка *(до Проні)*. Прощайте, нам не затиняйте, а ми вам не мішаємо!

Проня. Не задавайтесь на крупу, бо в решеті дірка!

Наталка. Нічого, ваш кавалер позбирає... докласти вам воза!

Пішли.

ВИХІД VI

Проня й Голохвостий.

Проня *(вслід)*. А дулі не скушаєте? Ач, копилять як губи! З меня только хворму беруть, а од них усєх гнилицями так і тхньоть!

Голохвостий. Ну й ловко ж ви їх одбрили! Ех, Проню Прокоповно, розумні ви,— без мила голите.

Проня. Якби мінє модніща публика, то я б себя показала! А то з кєм тут зайтись — необразованність одна! От тольки з вами і маєш приятность!

Голохвостий. Натирально, куди їм усєм до вас? Всьо равно, што, примєром взять,— Мусатов і хранцюзька помада.

Проня. Мерси.

Голохвостий. А в тіятрі любите?

Проня. Знаєте, акробати занятніщі мінє: такії красиві мущини. Я було как пойду, то так стрівожусь за них, што цєлу ноч не сплю!

Голохвостий. Так ви б у таком разє гулять виходили, то я б мог хоч цєлую ноч трудиться проходкою!

Проня. Ноччю? Што ви? Страшно, штоб, бува, какой оказії не вийшло... ви мущина, а я баришня. Вот удньом так я люблю гулять у царському саду з книжкою безпременно, бо так приятно під дубом романа читати.

Голохвостий. А ви які читали?

Проня. «Єруслана Лазаровича», «Кровавую звєзду», «Чорний гроб»...

Голохвостий. Да, ето занятні, но я вам рикомендую адин раман... вот раман, так раман... «Битва руських з кабардинцями» — а-ах! Або — «Матильда — чилі хранцюзька гризетка», або теж «Безневинна дівиця, чилі любов ухитриться». Антіресні, доложу вам! Не видержиш дочитати!

Проня. Ах, я такії люблю ужасть как: штоб про таку любов писалось, штоб як смола кипєла!

Голохвостий. Да, штоб аж волос смалила!

Проня. Ах, ето ужасно жорстоко...

Голохвостий. Так только здайоться-кажеться, а потом дуже прекрасно. От тольки, Проню Прокоповно, про любов би лучче самим рамана завить.

П р о н я. Конечно, занятніще, єжелі особливо кавáлер душка...

Г о л о х в о с т и й *(кашлянув)*. Проню Прокоповно! Дозвольте спросить, какоє такоє ви обо мнє понятіє держите?

П р о н я *(манірно)*. Што ж ето ви допитуєтесь? Мінє соромно... Я баришня. *(Набік)*. Ага! Дочекалась-таки!

Г о л о х в о с т и й. Што ж, што баришня, ето нічаво, ето чистиє пустяки!

П р о н я. Я і понятія у цім нікоторого не імію...

Г о л о х в о с т и й. Єй-богу, не безпокойтесь!

П р о н я. Ви мінє такого жару укидаєте, што я просто шарєю... Хіба не знаєте, як безневинній дівиці стидно...

Г о л о х в о с т и й. Коли без етого никак нельзя обойтиться: все равно прийдьоться...

П р о н я. Ах, не говоріть мінє про любов... І я до вас ужасть как... Только, будь ласка, не говоріть, пожалуста, про любов, потому ето шкандаль...

Г о л о х в о с т и й. Што ви? Я, значить, прошу вашу руку і сердце.

П р о н я. Мерси! Только тут ноччю... при мєсяцє... так мінє моторошно цеє слухать, аж сердце тьопається... Ви завтра приходьте до нас предложеніє дєлать...

Г о л о х в о с т и й *(цілує руку)*. Я тольки боюсь родителів ваших, а то б давно зайшол...

П р о н я. Єжелі што я согласна, то вже небезпрéменно...

Г о л о х в о с т и й. Ви мінє как води цілющої на рани злили, моя зозулечко. *(Цілує)*.

П р о н я. Ах, не можу! Тікать нужно! Приходьте ж завтра безпременно; я вас адрикамандую, а ви і предложеніє зробите...

Г о л о х в о с т и й. Прийду, прийду, моя канахветочко!

П р о н я. Душка! *(Цілує хутко Голохвостого і біжить до хвіртки)*. Ламур! *(Вибіга)*.

ВИХІД VII

Г о л о х в о с т и й сам.

Г о л о х в о с т и й. Бон-бон! *(Підскакує)*. Трам-тарара, ура! Наша взяла! Поздравляєм вас, Свириде Петровичу! Виграли справу! Проня, значить, тут. *(Показує*

кулак). Старі, правда, не спротивляться, потому потурають дочкє у всьом. Тільки ж і гидка! Ой гидка! Да ще лізе цілуватись! Надо будєть купить доброго мила, штоб замивать після неї губи... Але зате ж все моє! От уджигну! Годі вам, Свириде Петровичу, тепер зайцем бути,— буде, доволно! Можно будеть і самому зайців ловити, а особливо куріп'яточок... хр-р-р... Хап — і єсть! Хап — і єсть!

ВИХІД VIII

Голохвостий і Галя.

Галя *(іде з кошиком, придивляється)*. От як ми опізнилися на старім городі з мамою, уже й розійшлися всі на нашім кутку... Ні, он хтось стоїть, чи не Степан? *(Зближається, щоб трохи роздивитись)*.

Голохвостий *(зуздрівши)*. А, на ловця й звір біжить. *(Підліта)*. Ціп-ціп, куріпочко!

Галя. Ой це чужий хтось! *(Хоче тікати, але Голохвостий заступа дорогу)*.

Голохвостий *(придивившись)*. Господи! Це ж та сама красунечка, що я коло Владимира бачив! От ціпонька! *(До неї)*. Не тремтіть-бо: чого лякатись, моя зозулечко,— хіба з'їм?

Галя. От, єй-богу, коли не пустите, то калавур закричу і будошника покличу.

Голохвостий. Вигадайте! Тольки крикніть, то я такого наговорю, што зараз і в часть вас посадять.

Галя. За що? Що ви гвалтуєте серед ночі, то я маю сидіти?

Голохвостий. Слухайте, серденько, не лементуйте, бо я тольки поговорить хотів з вами, моя зірочко красна. Як повидів я вас коло Владимира, то з тієї ночі і пропадаю, — просто вхопили моє серце щипцями, гвоздком у голові сидите, хоч і бритви не бери в руки!

Галя. А справді, це той самий... Бачите: ганяли, ганяли там, та й тут переступаєте дорогу; сорому нема, а ще панич!

Голохвостий. Да коли улюбльон, да так улюбльон, що хоч візьміть в руки піштолета і прострелітъ тут грудь мою!

Галя. Так і повірили! Шукайте собі панночок!

Голохвостий. Да ви луччі за самих найкращих

панночок; ви просто така ціпонька, що аж слина котиться,— вірте!

Галя. Хороша пороша, та не для вас!

Голохвостий *(розпалюючись)*. Чого ж так — не для мене? Яка ти строга, нелюб'язна! Да у мене, голубочко моя, всякого добра — паровицями *, да я озолочу тебе, брильянтами обсиплю на весь Київ...

Галя. Обсипайте кого іншого, а мені вашого золота не треба.

Голохвостий. Да хіба я разві поганий? Придивись, пожалуста, первий хвисон...

Галя. Та що — що гарні!

Голохвостий *(бере її за руки)*. Серденько, пуколько моя! Улюбись у мене, бо, єй-богу, застрелюсь отут зараз перед тобою, щоб тобі напасть зробить!

Галя. Ой, що ви кажете?

Голохвостий. Потому хоч ножницями перетни моє серце, то там тільки одна любов стримить...

Галя. Пустіть же, якщо любите, бо, боронь боже, хто здиба, то буде лихо...

Голохвостий. Ніхто не здиба! Куріпочко моя! *(Обніма)*.

Галя. Пустіть-бо! Так не годиться! Бач який! Пустіть, бо кричатиму!

Голохвостий *(притиска ще більше)*. У-ух! Пропав я! Пожар!

ВИХІД IX

Ті ж і Секлита.

Секлита *(зуздрівши)*. А то що, Галька? З паничем? Ой лихо моє! Ой нещастя моє! Добігалась, каторжна! От і устерегла! Ах ти подла! *(Підскакує до Галі)*.

Голохвостий оторопів.

Галя *(плачучи)*. Мамо! Начепився, хто його зна хто й звідки, та й гвалтує, як розбишака...

Секлита. Як! Хто його знає? А ти не знаєш — свята та божа! Ах, обманщиця чортова, матері хочеш очі одвести? Так і повірили!

Тим часом Голохвостий, оправившись, хоче тікати. Секлита його за поли.

* Паровиця — віз, запряжений парою волів.

А ти, паничу, куди? Навтікача? Ні, з моїх рук так не вийдеш! Я за свою дочку тобі очі видеру з лоба!

Г о л о х в о с т и й *(замішавшись)*. Хіба це ваша дочка?

С е к л и т а. А то ж чия?

Г о л о х в о с т и й. На вас ані трішечки не похожа: у неї голосок, як соловейко в лузі, а ви як з бочки гуркаєте!

С е к л и т а. Ах ти, харцизнику! Ти ще сміятись здумав? Наробив бешкету та й зуби скалить!

Г о л о х в о с т и й. Та не зіпайте так, бо всіх кожум'яцьких собак збентежите!

Г а л я. Мамо, голубочко, киньте його! Не робіть слави! Єй-богу, начепився вперве!

С е к л и т а. Заступаєшся! Геть мені зараз додому! Ще на губах молоко не обсохло, а вона уже з хлопцем обнімається. Я тобі дома обірву оті патлі, сибірна!

Г а л я *(плаче)*. За віщо ви, мамо? Хіба я винна?

Г о л о х в о с т и й *(набік)*. Як би його вирватись від цієї відьми? От влопався!

С е к л и т а *(до Галі)*. Іди звідси! Не слинь мені! Дома побалакаємо!

Галя відходить плачучи.

ВИХІД X

С е к л и т а і Г о л о х в о с т и й.

Голохвостий кинувся було тікати, але Секлита не випустила піджака, так що він аж злетів з одного рукава. Секлита тоді вхопила обома руками за жилетку.

С е к л и т а. А куди, каторжний? Щоб ще такого шелихвоста не вдержати, та не була б я Секлита Лимариха!

Г о л о х в о с т и й. Що ви? Чи при своїм умі? Не робіть, пожалуста, шкандалю! *(Все позира на дім Сірків)*. Я вам заплачу, я багатий...

С е к л и т а *(ще дужче)*. А щоб ти не діждав, щоб я за дочку гроші брала? Щоб я рідну дитину продавала? Не діждеш! Не втечеш! Не пущу! У мене одна дитина, як одно сонце у небі! Нащо ти зводиш її з ума?!

Г о л о х в о с т и й *(набік)*. От репетує бісова баба; розбудить усю вулицю! *(До неї)*. Та я, єй-богу, не чіпав вашої дочки — тільки побалакав.

Секлита. Брешеш, нащадку іродів! Сама бачила, як обнімались! Знаю я вас, паничів! Знаю, як ви обдурюєте та з ума зводите дівчат!

Голохвостий. Та щоб я луснув, коли зводив!

Секлита. Докажи, докажи! Я не повірю твоєму слову: твої слова гнилі, як яблука! Ти харциза, волоцюга!

Голохвостий. Та що ж ви лаєтесь? Я не перекупка: обманювати не буду! Од вас не можна ні одпроситись, ні одмолитись!

Секлита. Ти думаєш, що як я перекупка, то мене можна й зневажати? Я на шаг обдурю, а на карбованця вам, сибірним, правди скажу! От що! Хай збереться хоч уся вулиця, а Секлита за себе й за свою дочку встоїть. Стріляй на мене, а я таки на своєму стану, за правду стану! *(Б'є кулаком об кулак)*. Коли зачіпаєш, то зачіпай чесно: не безчесть мене й моєї дочки, бо ми тобі не іграшка!

Голохвостий *(набік)*. От, не вирвусь! *(До Секлити)*. Та, присяйбі, і не думав безчестити! *(Хоче знову вирватись)*.

Секлита. Не пручайсь! Не пущу! Гвалт, гвалт! Поліція! Поліція! Квартальний!

Голохвостий *(набік)*. Ой пропав я! *(До Секлити)*. Цитьте! Не кричіть-бо!

Секлита. Що-бо? Кричу, бо маю право! Поліція, поліція!

Голохвостий *(набік)*. Потопить, бісова баба, чисто потопить! У Сірків уже й віконниця одчиняється! Господи, ну що його робити! *(До Секлити)*. Слухайте сюди...

Секлита. Калавур!

Здалеку почувся свисток.

Голохвостий. Ой, поліція! Шкандаль! *(До Секлити)*. Слухайте сюди, не кричіть: я всю правду скажу; ми любимось з вашою дочкою, тільки я чесне маю на думці: я її хочу сватати...

Секлита. Дури кого іншого, а не мене: знаємо ми вас, паничів!

Голохвостий. Та я не панич, а простий міщанин,— то тільки зверху на мені образованность!

Секлита. Брешеш!

Голохвостий. Та щоб я луснув... Недалеко тут мій дом! Я родич Свинаренків.

Секлита. Якого? Петра?

Голохвостий. Еге ж. Петрів племенник.

Секлита. Та хіба ж міщанину пристало бути свинею?

Голохвостий. Єй-богу, я вашу Галю люблю так, як золото, і хочу сватать, от хоч зараз оддайте, то візьму.

Секлита. Присягнись мені, ходім до церкви!

Голохвостий. Та чи я ж чоловіка вбив, щоб серед ночі присягати! Вірте мені, я чоловік благородний, образованний, і божусь, і присягаюсь, що не піддурюю; бодай я завтрішнього дня не діждав, бодай я завтра на своїх ремінних пасах повісився, бодай я зарізався в своїй хаті своєю бритвою, коли не вірите!

Секлита *(бере грудку землі)*. Їж святу землю, то повірю! На, їж!

Голохвостий. Хіба ж я вовк, щоб їв землю?

Секлита. Їж, на, їж, то повірю!

Голохвостий. Та мене ж од тієї землі скорчить, то і чоловіка вашій дочці не буде!

Секлита. Та ви брешете! Присягніться мені хоч на Братській!

Голохвостий. Нехай мене покарають всі печерські святі! Нехай мене покриє великий лаврський дзвін, коли я брешу!

Секлита. Ні, таки присягніть навколішках до Братської!

Голохвостий *(набік)*. От, не одсахнусь! *(Стає на коліна)*. Ну, хай мене поб'є Братська божа матір, коли брешу!

Секлита. Ну, тепер вірю, тепер вірю!

Голохвостий *(обтрушує штани; тихо)*. От іще через цю каторжну бабу бруки запачкав! *(До неї)*. Так я незабаром до вас і на заручини.

Секлита. Про мене, просимо; тільки за моєю Галею нічого нема — знайте!

Голохвостий. Нащо мені? І свого досталь! Аби Галя!

Секлита. Так заходьте ж; раді будемо!

Голохвостий. А де ж ваша хата?

Секлита. Зараз за яром. Спитайте Секлиту Ли-

мариху: увесь Подол зна. Глядіть же, не обдуріть; а то, бий мене сила божа, як попаду вас у свої руки, то і живим не випущу! Од Лимарихи не сховаєтесь!

Голохвостий. Та буду ж, буду!

Секлита виходить.

ВИХІД XI

Голохвостий сам.

Голохвостий *(озирається)*. Ух! Ху! От баня так баня, аж три пота зійшло, єй-богу! *(Утирається)*. От це вскочив, так вскочив — по нікуди!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Велика світлиця Сірків, по-міщанськи, але з претензією вбрана. Одні двері в кімнату, наліво — в пекарню, просто — вхідні.

ВИХІД І

Явдокія Пилипівна сама.

Явдокія Пилипівна *(сидить коло столу і обмахується хусткою)*. Ну й день! Діждалися святого літечка! Спала вже, спала, та ніяк до вечора не доспала; упріла тільки, страх! *(Утирається хусткою)*. А старий іще спить! Ого! Прокопе Свиридовичу! Прокопе Свиридовичу! Доки ти будеш качатись! Вставай, бо вже швидко до вечерні задзвонять! Прокопе Свиридовичу, чи ти чуєш!

Прокіп Свиридович *(одзивається з кімнати)*. А-а! То ти до мене, Явдоню? Постой, трохи прочумаюся та потягнуся!

Явдокія Пилипівна. Ач, потягається, а якби я потягалася, то й гримав би! Та воно в свято і годиться поспати, менче гріха: як не спиш, то почнеш судити кого абощо, а воно і є спокуса... Та чого він не йде? Скучно самій. Проня пішли кудись, та вони не люблять з нами і говорити... Прокопе Свиридовичу, та вставай-бо!

ВИХІД II

Явдокія Пилипівна і Прокіп Свиридович.

Прокіп Свиридович *(виходить потягаючись)*. Якось мені невірно... чи недоспав, чи переспав... Мовби хочеться чогось — чи хвигів, чи солоних огірків? *(Сідає коло Явдокії Пилипівни)*. Як тобі здається?

Явдокія Пилипівна. А як же мені про те знати!! Хіба в мене твій рот?

Прокіп Свиридович. От бач, ти й не знаєш, чим мені догодити, а мене, як тебе не бачу, то й сум бере!

Явдокія Пилипівна. Добрий сум! Пішов у свою кімнату та й хропе, аж кімната дрижить, а я тут сама горюю: нема до кого й слова промовити.

Прокіп Свиридович. Скучила? Як ми бралися, то гули, як голубочки, і до смерті будемо густи: гулю-гулю, моя старесенька!

Явдокія Пилипівна. Забуркукав, мій сивесенький! *(Присовується ближче і поправля йому чуба)*.

Прокіп Свиридович. А чи пам'ятаєш, Явдоню, як я присватувавсь до тебе? Як я тоді вертівся коло тебе!

Явдокія Пилипівна. Згадай іще колишнє! Минулося! От уже в нас і дочка на порі...

Прокіп Свиридович. Та так, так! Уже давно б час!

Явдокія Пилипівна. Чого давно? Ще вони молоді!

Прокіп Свиридович. Ти уже в таких літах третьою ходила; тільки бог прибрав.

Явдокія Пилипівна. Мало чого ні: мені нічого було перебирати, а Проні треба не абикого; вони на панію повернуті і всяким делікатностям вивчені.

Прокіп Свиридович. Вивчені ж; та он з тими делікатностями й сидять, і ніхто не бере!

Явдокія Пилипівна. Хіба в неї було мало женихів?

Прокіп Свиридович. Так чому ж не йшла?

Явдокія Пилипівна. Бо простота, а нашій дочці треба або дворанина, або хоч купця.

Прокіп Свиридович. Заманулось чорти батька зна чого, а по-мойому — наш би брат краще.

Явдокія Пилипівна. По-твойому б дитину хоч за шмаровоза.

Прокіп Свиридович. Не за шмаровоза, а за міщанина, трудящого чоловіка; такий би і гроші не розтринькав, і дитину б жалував, і нас би не зневажав, держався б свого звичаю; а як вишукаєте якого-небудь гонивітра чи завалящого лодаря, то той зараз переверне

все по-модньому: нас, як простих, заплює, добро все розмантачить і дочку кине.

Явдокія Пилипівна. Ти знов дратуватись хочеш? Чого б же він кинув Проню? Чим же вони дворанину не жінка, коли усяких мод, усяких наук знають. Це вже здурів би чисто, якби і такою розумною жінкою погребав!

Прокіп Свиридович. Толкуй! По-моєму, отi панські науки та примхи тільки перекрутили дочку: кому вона потрібна з своїми переборами? Який її дворанин візьме? Дворанин чи офіцер шукатиме жінки гарної, а наша Проня, нівроку, на тебе схожа! *(Махнув рукою)*.

Явдокія Пилипівна. Що ж це, ти знов мене уїдати? Ото напасть! Заслужила!

Чути дзвін.

Прокіп Свиридович. Та годі, не сердься; вже до вечерні дзвонять... *(Хреститься)*. Піти, так щось ноги болять... може, бог простить уже.

Явдокія Пилипівна. Та і Проня ж просили, щоб конешне дома були, не виходили...

Прокіп Свиридович. Що ж там?

Явдокія Пилипівна. Про те вже вони знають... Либонь, гостя якогось важного приведуть.

Прокіп Свиридович. А! То давайте чаю або горілки.

Явдокія Пилипівна. Горілки і не думай, бо Проня сердитимуться, як побачать.

Прокіп Свиридович. Що ж це? Уже ні з'їсти, ні спити не можна? Та це через великорозумну дочку життя нема: і то не так, і того не роби, і туди не ступай, і в тім не ходи, і так не говори! Ох, ох, ох!

Явдокія Пилипівна. А тобі для дочки важко і приятність зробити? Одна ж тільки.

Прокіп Свиридович. Та одна ж, та й та нас цурається; все гримає, що ми прості, по-мужичи говоримо; соромиться батька й матері... ох, ох, ох...

Явдокія Пилипівна. Правда, та що ж робить, коли ми уже до них не підійдемо? Вони вже під панську стать пішли...

Прокіп Свиридович. Та панія ж, а не дитина!

Явдокія Пилипівна. Зате ж розумні!

Прокіп Свиридович. Ет! Отой пенціон у мене ось де! *(Показує на потилицю)*.

Явдокія Пилипівна. Ти знов уже почав?

Прокіп Свиридович. Та й мовчу ж... Та давайте ж хоч чаю, абощо!

Явдокія Пилипівна. Химко, Химко!

ВИХІД III

Ті ж і Химка.

Явдокія Пилипівна. Чи самовар готовий?

Химка. Ні, ще не ставила.

Явдокія Пилипівна. Так наставляй же зараз.

Прокіп Свиридович. Слухай, як укинеш жару, то збігай, будь ласка, у церкву до дячка та попроси трошки табаки.

Химка. Збігай! Близький світ!

Явдокія Пилипівна. Та що це ти вередуєш! Куди ж вона, у вівтар ускочить, чи що?

Прокіп Свиридович. Та я й мовчу... Так подавай же хоч самоваря скоріще!

Химка *(зачиняючи двері)*. Своєю душею не нагрію, як закипить, то й подам.

ВИХІД IV

Ті ж і Проня.

Явдокія Пилипівна. Де це ви, доню, ходили?

Проня. На Хрещатику була: ось для вас покупку принесла.

Прокіп Свиридович. Що ж там?

Явдокія Пилипівна. Чи не черевики купила?

Проня *(розвиває папір і виймає чепчик з червоними стрічками)*. Ось що я вам, мамо, купила. *(Хоче надіти матері на голову)*.

Мати одхиляється.

Явдокія Пилипівна. Що це ви, дочко? Схаменіться! Чи годиться ж мені на старість убратись у чепчик, та ще з червоними стрічками?..

Проня. Така саме мода.

Явдокія Пилипівна. Пізно вже мені, дочко, до тих мод призвичаюватись!

Проня. Ну, вже як хочете, а оту міщанську хустку з ріжками скиньте!

Явдокія Пилипівна. І мати, і бабка моя таку носили, у такій уже й мене в труну положите...

Проня. Та що ж ви зі мною робите? Говорить не вмієте, ходить як люде не вмієте; у хаті й кругом простота, то хто ж до нас з благородних і зайде?

Прокіп Свиридович. Простота, Проню, не гріх.

Проня. Так нащо ж було мене по-благородньому вчити?

Прокіп Свиридович. Правда і то — пенціон! *(Чуха потилицю)*.

Проня. Та не ходіть і ви, тату, розхристаними!

Прокіп Свиридович. Жарота ж тепер.

Проня. То що, а все не гаразд. Он сьогодні буде у мене благородний кавалєр; мене свата і прийде просить руки.

Прокіп Свиридович і Явдокія Пилипівна. О! Хто? Хто?

Проня. Голохвастов.

Прокіп Свиридович. Чи не цилюрник з-за Канави?

Проня. Не цилюрник, а палікмахтер: образований, гарний, багатий.

Явдокія Пилипівна. Та чи багатий же? Розпитайтесь добре!

Проня. Що ви знаєте?

Прокіп Свиридович. А правда, що дочка краще знають.

Явдокія Пилипівна. Та про мене.

Проня. Глядіть же, щоб усе було гаразд.

Прокіп Свиридович. Добре, добре! Я зараз пошлю за горілкою.

Проня. Горілки?! Ви б ще цибулі або путрі поставили!

Явдокія Пилипівна. А то чого ж, доню?

Проня. Чімпанцького треба: так водиться.

Явдокія Пилипівна. Та то ж дороге; та ми коло нього не вміємо й ходити.

Проня. І того жалієте для дочки!

Явдокія Пилипівна. Господь з вами! Старий...

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Та я й нічого... Ось і гроші. *(Виймає пуляреса, у платок завірченого).*

П р о н я. Дайте Химці, а я напишу... та дивіться, як буде у нас гість, то щоб тітка не притетюрилась!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. А що ж їй робить? Не вигнати ж сестру?

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Та вона не поміша: лишній родич у хаті.

П р о н я. Добрі родичі, що не знаю, як і одкадитися! Нагноїть у хаті, розговори заведе такі! Гнилицями насмердить, уп'ється.

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Та, може, ще й не уп'ється.

П р о н я. Може? Ви мене заріжете з вашою ріднею!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Не годилося б так, бог з вами!

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Та вона й не прийде.

П р о н я. А як прийде?

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Ну, вже не знаємо.

П р о н я. Тож-то, що не знаєте: чистая мука з вами! Та й ви самі, тато з мамою, більше б у пекарні сиділи, а то й ви часом ляпнете таке мужицьке, просте...

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Вибачайте вже нам, дочко: на панію не виховувались...

П р о к і п С в и р и д о в и ч. В пенціоні не були...

П р о н я. То все ж таки можете хоч трошки модніще себе держати: он буде зараз такий образованний, вчений...

П р о к і п С в и р и д о в и ч. То мені хочеться послухати розумних речей; страх як люблю розумних людей!

П р о н я. То з пекарні слухайте, а то ще помішаєте об'явленію... Я вас покличу, коли треба буде. *(Виходить до кімнати).*

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Ну, ну! А що, стара? Уже нас за хвіст та і в череду!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Не гризи вже хоч ти, бо й самій гірко! *(Пішла).*

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Зате ж благородні! *(Врешті дошукався до грошей).* Химко! Химко!

Г о л о с Х и м к и *(з-за дверей).* Та чекайте, ще не кипить!

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Та йди, треба.

ВИХІД V

Прокіп Свиридович і Химка.

Химка *(од дверей)*. Нема часу! Дму, дму у того каторжного самоваря, а він і не кипить...

Прокіп Свиридович. Та тут ось треба до Кундеревича збігати, на гроші!

Химка. Та як же я покину самовар? Він так погасне!

Прокіп Свиридович. Та ти його розідми швидче!

Химка. У мене духу немає на вітряка! Я вже хвартухом махала, махала... махала... так тільки жевріє...

Прокіп Свиридович. А ти ще пеленою його помахай!

Химка. Дайте краще вашого чобота!

Прокіп Свиридович *(скида)*. Правда, у халяві більш вітру. Так розідми ж хутенько та й туди збігай!

Голос Проні *(з кімнати)*. Химко! На записку!

Химка. У мене не десять ніг, а дві!

Голос Проні. Що ти там гавкаєш? Іди, кажу!

Химка. От наказаніє! *(Іде до кімнати)*.

ВИХІД VI

Прокіп Свиридович і Явдокія Пилипівна.

Явдокія Пилипівна *(збентежено)*. Сестра Секлита йде! Ну, що його робити?

Прокіп Свиридович. Невже? От халепа! Скажемо, що до вечерні збираємось абощо.

Химка з кімнати біжить через світлицю в вихідні двері.

Голос Секлити *(за дверима)*. Куди це ти, Химко?

Голос Химки. За вином якимсь.

Голос Секлити. От і добре; прицуп же й горілки, а то у вас часом нема.

Голос Химки. Не казано.

Прокіп Свиридович. Може, дати уже їй чарку, щоб швидче пішла?..

Явдокія Пилипівна. Та чому б і не дать, так боюсь Проні; от лихо!

ВИХІД VII

Ті ж і Секлита.

Секлита *(вліта з кошиком)*. Добривечір вам у хату!

Явдокія Пилипівна. Здрастуй, сестро!

Прокіп Свиридович. Здрастуйте!

Секлита *(кида до порога кошик і розлягається на стільці)*. Оце втомилась! Бігала, бігала, як той хорт за зайцем, доки не випродала усіх яблук; а це думаю, давай забіжу до Сірка та ковтну чарку-другу горілки!

Прокіп Свиридович. До якого Сірка? В мене був собака Сірко, та я його давно прогнав з двору, що так погано дражнили.

Секлита. Хіба ж вас не Сірком дражнили та й тепера дражнять усі на Подолі?

Прокіп Свиридович. Не Сірко, а Сєрков!

Секлита. Куди ж пак? Запаніли наші! А в однім чоботі ходите!

Прокіп Свиридович. Я в своїй хаті властен і голий ходити!

Явдокія Пилипівна *(приносить пляшку горілки і чарку)*. А хоч би й запаніли, так дочку яку маємо!

Прокіп Свиридович. Треба вам якось краще нас величати!

Секлита. Та про мене, хоч і Сєрков чи й Рябков! *(До Явдокії Пилипівни)*. Чого ти з посудиною держишся? Станови її на стіл!

Явдокія Пилипівна. Випий, сестро, чарку, бо ми з старим зараз до вечерні виряджаємось...

Прокіп Свиридович. Та ні на кого й хати зоставити, бо й Химку заслали; то треба заперти.

Секлита. Не турбуйтесь; ідіть байдуже: я сама тут погосподарюю! Самограя притарабаню...

Прокіп Свиридович *(до Явдокії Пилипівни)*. Ну, що ж тепер...

Явдокія Пилипівна *(тихо)*. І душі нема, як ввійдуть Проня; таке буде!

Секлита. Та чого ви там воркочете, старі? Ще не наворкотались? Вам би уже пора скубтися! Та ну-бо, Явдохо, чого це ти надулася, як індик перед смертю!

Прокіп Свиридович. Явдохо! Знайшла Явдоху! Скажіть ще Вівдя! Коли б хоч дочка не почула!

Секлита. Та ну вас з вашими витребеньками! Явдохо, чуєш! Чого ти набундючилась? Давай мерщі горілку!

Прокіп Свиридович. Та не кричіть-бо хоч так дуже!

Секлита. Чому ні? Хіба в мене горло куповане?

Явдокія Пилипівна. Та й вуха ж у нас не позичені.

Секлита. Запаніли! Та що балакати: давай пляшку і чарку.

Явдокія Пилипівна. Та чи воно ж годиться? У нас така дочка!

Секлита *(бере пляшку і налива зараз чарку та в рот)*. Велика цяця! Носитесь ви з нею, як з бандурою!

Явдокія Пилипівна. Єсть-бо й з чим: вчилась у пенціоні аж три місяці!

Прокіп Свиридович. Не абиде, а у пенціоні!

Секлита. Чули ми вже це, чули! Аж очортіло!

ВИХІД VIII

Ті ж і Проня.

Проня *(аж руками сплеснула)*. Так і знала! Що це ви, до нас у гості?

Секлита *(знов випива чарку)*. Як бачиш, небого!

Проня. У нас сьогодні не прийомний день.

Секлита. О? Що ж там скоїлось? У мене дуже приємний: усі яблука спродала!

Проня. Необразованність! Не розумієте: у нас сьогодні прийому нема!

Секлита. Якого прийому? Хіба нам в некрути кого оддавати?

Проня. З вами говорити — гороху наїстись!

Секлита. Їж, серце, та дивись, аби не збубнявів.

Проня. Що ж це таке? Прийшла з доброго дива, з великого чуда та й тикається?

Явдокія Пилипівна. Чого-бо ти, сестро, нападаєшся на Проню?

Прокіп Свиридович. Та і «ти» казать не годиться: тепер уже старі звичаї покинули; треба по-модньому поводитись!

Проня. Поніма вона у моді толк! *(Набік)*. Господи, як Голохвастов здибається тут з тіткою — пропала я!

Секлита. Начхала я на ваші моди! Ви, здається, зовсім подуріли на старість!

Прокіп Свиридович. Подуріли чи не подуріли, Секлито Пилипівно, а вже до вас позичать розуму не підемо!

Проня. Уже б швидче до вашої Пидори обернулися.

Секлита. А таки, небого, до неї б вам обернутись не вадило; єй-богу, спасибі скажете!

Явдокія Пилипівна. Що-бо ти справді, сестро, верзеш? Рівняєш Проню, що розумні на весь Подол, до якоїсь наймички!

Проня. Хіба їй розум завадить!

Секлита. Дуже ви заноситесь перед тіткою, та цур вам! Коли пляшка й чарка на столі, то й годі! По сій мові будьмо здорові! *(П'є)*. Випийте хоч до мене, Прокопе Свиридовичу, викушайте! Вибачайте, що похопилася перед хазяїна, бо пелька зовсім засохла.

Прокіп Свиридович. Та це вже третя.

Проня *(до матері)*. Що ж це ви зі мною робите?

Явдокія Пилипівна. Та я попросю...

Секлита. О? Третя? А я й забула лічити! Ну, викушайте ж! *(Налива і подає)*.

Прокіп Свиридович *(дивиться з страхом на Проню)*. Та воно конечне... *(Простяга боязко руку)*.

Проня *(до матері)*. Господи, що ж це? І він почне частуватися?

Явдокія Пилипівна. Годі, годі, Свиридовичу! Не думай!

Прокіп Свиридович. Та одну... уже б час...

Секлита. То це вже вам і чарки не вільно випити? Ха-ха-ха!

Прокіп Свиридович *(озирається і чуха потилицю)*. Одну б!

Проня. Бо це не шинок.

Секлита. Хіба в шинку тільки й п'ють?

Проня. Раз у раз у шинку, а в образованних домах тільки до обіду! *(Бере пляшку й чарку)*.

Секлита. Та не беріть-бо, а краще підіть, Пронько, до пекарні, та розідміть самоваря для тітки, та й принесіть!

Проня. Не діждете!

Явдокія Пилипівна. Що це ви, сестро, вига-

дуєте? Щоб моя дочка після пенціона та по самовар ходили?

Секлита. Руки не одпали б!

Явдокія Пилипівна. Після пенціона?!

Проня аж тремтить од злості.

Прокіп Свиридович *(до Проні)*. Дай мені пляшку й чарку; я замкну. *(Бере, на ходу п'є дві чарки і замика в шафі)*.

Секлита. Пенціони, пенціони! Три дні була десь за попихача та й принидиться! Потурайте ще більш вашій Прісці! Вона вам з великого розуму у голову ввійде!

Проня. Не смійте мене звати Пріською! Не вам мене вчити! Муштруйте свою Галю!

Секлита. Чи ба! Та якби моя дочка так коверзувала, то я б їй, псяюсі, так наклепала потилицю отим кошиком, що вона б до нових віників пам'ятала!

Проня. Оту й товчіть, а мене вже вчено!

Секлита. Вчили вас, та мало: прийдеться ще доучувати!

Явдокія Пилипівна. Не вашого, сестро, розуму діло!

Проня *(до матері)*. Та попросіть її на виступці!

Прокіп Свиридович *(вертаючись)*. Ви, Секлито Пилипівно, що інше, а ми що інше!

Секлита. Я що інше? А що ж я таке? Га? Хіба не знаємо, які великі пани були Сірки? Адже ж старий Сірко, ваш батько, м'яв шкури і з того хліб їв! Я торгую яблуками і з того хліб їм, і нікого не боюсь, і докажу на всі Кожум'яки, що нікого не боюсь, навіть вашої великорозумної Пріськи! *(Б'є кулаком об кулак)*.

Проня. Не злякались і ми вас, бо руки короткі!

Секлита. До такого носа, як у тебе, то й короткими дістану!

Проня *(крізь сльози)*. Що ж це таке? Улізла у хату, насмерділа гнилицями, горілкою та ще й лається?!

Прокіп Свиридович. Гур, гур, гур! Тепер, Прокопе Свиридовичу, бери шапку та й тікай мерщі з хати! *(Затика вуха)*.

Явдокія Пилипівна. Чого це ти здумала дорікать мою дочку носом! Який же в неї ніс? Який? Докажи!

Секлита. Як у чаплі!

Проня. Виженіть її, мамо! Вона з п'яних очей не знать що...

Явдокія Пилипівна. То в твоєї дочки ніс, як картопля, як печариця! І в твого чоловіка був ніс, як копиця розвернута!

Секлита. Ти мого чоловіка не чіпай! На моїм чоловіку ніхто верхи не їздив; він не був таким хамлом, як твій чоловік!

Прокіп Свиридович. Яке я хамло?!

Проня. Вона всіх лає, ота перекупка! Женіть її звідси!

Секлита *(схоплюється)*. Мене гнати? Секлиту Лимариху гнати? Ах, ви ж, чортові недопанки, панське сміття! Перевертні дурноголові! Дочка їх дурна водить за носа, ганя на орчику *, як цуциків, а вони й губи розвішали!

Проня. Гетьте зараз звідси! Залили очі! Гетьте з хати!

Секлита. Ти ще, шелихвістко, на тітку так смієш кричати?! Та я тебе як мазну оцим кошиком!

Проня *(одступивши)*. Химко, Химко! Жени її, оцю п'яну!

Секлита. Як? Секлиту Лимариху?! Та я вам усім тут полатаю ваші панські морди! *(Береться в боки)*.

Прокіп Свиридович. Ой лихо, од неї станеться!

Явдокія Пилипівна. Чи ти при умі?!

Проня. Вон, вон! Мужва немита!

Секлита *(дає Проні дулю)*. На з'їж, чорногузе! *(Величнo виходить з кошиком)*. Пху на вас всіх!

ВИХІД IX

Ті ж без Секлити.

Проня *(плачучи)*. Ось який ваш рід!

Явдокія Пилипівна. Та й вам би не годилось так, адже тітка.

Прокіп Свиридович. Сестра матері...

Проня. То й цілуйтесь з нею!

Явдокія Пилипівна. Стидно, доню!

---

* Орчик — поперечна палиця для прив'язування посторонок до упряжки.

Прокіп Свиридович. Та й гріх-таки!

Явдокія Пилипівна. Таки дуже її зобидили: більше сюди й не прийде!

Проня. Баба з воза — кобилі легше!

Прокіп Свиридович. А як стане вас по Подолу славити?

Явдокія Пилипівна. Щоб вам не дісталося!

Проня. Ой боже мій, ще й допікають! Мовчали б уже, то мені б було легше! Через ваш рід тільки сором, і людей прийняти не можна, така стидота! Іще і Голохвастов одкинеться, бо й самі ви говорите по-мужицьки, незугарні і привітатись по-модньому!

Явдокія Пилипівна і Прокіп Свиридович. Оце, боже мій!

Проня *(біга по хаті)*. Ой не допікайте мені! Дайте мені покій! Ідіть до кімнати!

Старі повернулись виходити.

Химко, Химко! Іди сюда та накури в хаті. Кади! Бо так на всю хату гнилицями, кислицями й тхне!

ВИХІД X

Ті ж і Химка.

Химка *(з смолкою в руках)*. Оце, схотілося вам того курива!

Проня. Пхе! Пхе! Так і несе, аж верне тією Секлитою! Горілка й кислиці! Кади, кади!

Химка. Там тітка Секлита іде по вулиці та кричить, та лається так. Мене оце здибала — од крамниці йшла — та просила, щоб я переказала вам *(до Проні)*, що ви, мов, падлюка!

Старі Сірки, вернувшись, махають на Химку руками, щоб мовчала.

Проня *(схоплюється)*. Ач, вона, каторжна!

Явдокія Пилипівна *(до Химки)*. А тобі, дурна, слід переказувати?!

Химка. А я винна?

Проня. І наймичóк таких дурних держите!

Химка *(сміється)*. Та тут ще під брамою якийсь панич стоїть, я й забула... Чи пускати?

Проня. Ой лишенько! Він чув?!

Химка. Хто його зна! Тітка Секлита кричала на всю вулицю!

Проня. Зарізала вона! Ну, що його робити?!

Явдокія Пилипівна. Та хто там, що ти лементуєш?

Проня. Та він, жених мій... Голохвастов...

Явдокія Пилипівна. Ой матінко! Проси ж його до господи!

Проня. Постой, постой! Куди його вести? Такий мотлох у хаті... От шкандаль! Прибирайте, мамо!

Всі кидаються прибирати; Проня — до дзеркала, поправляє волосся, щипа щоки.

Килима, килима дайте сюди... того великого! Мамо, швидче-бо! Тату, одсуньте дивана та поставте кріселко.

Прокіп Свиридович *(силується)*. О-о! Важке у ката... Ледве й зсунеш!

Явдокія Пилипівна *(з килимом)*. Оцей, доню?

Проня. Та цей; стеліть же швидче!

Явдокія Пилипівна. Засапалась і не нагнусь!

Проня. Христа ради швидче! Химко, Химко! Що ж це? Горілку, недоїдки перекупчині прибирай!

Химка. Та й приберу... мов пожар... почека!

Проня. Прикуси мені язика! Не знаю, що й надіти? Мантилю чи шалю? Ой боже мій, треба пукета до грудей! *(Глянувши на батька й матір)*. Мамо, надіньте, Христа ради, чепчика! Христа ради, просю вас! Сьогодні ж такий день: усе може пропасти! І хустку картату, пожалуста!

Явдокія Пилипівна. Та надіну вже, що з тобою робити? *(Пішла)*.

Проня *(до батька)*. Ай, ай! Ви без чобота?!

Прокіп Свиридович. Ой лихо! Це каторжна Химка взяла до самоваря та й не принесла!

Проня. Та скиньте мені зараз той драний халат!

Прокіп Свиридович. Що ж, халат як халат, вислужив свою службу!

Проня. І того не хочете для дочки зробити?!

Прокіп Свиридович. Та іду вже, іду...

Проня *(до Химки)*. А ти чого стоїш? Кади!

Химка. Та вже так покадила, що всі чорти повтікали б з хати, якби були!

Проня. Кади! Кади!

Химка. Кахи, кахи! Цур йому, аж у горлі душить! *(Пішла у кухню)*.

ВИХІД XI

Проня сама.

Проня *(з одчаєм)*. Господи, чи все ж у мене на своїм місці? Чи по-модньому? Ой мамо моя, брансолета забула надіти! *(Біжить до шухляди й надіва)*. Чи шалю, чи мантилю? Не знаю, що мені більш до лиця?.. Або, може, й те й друге? Так! Нехай бачить! А книжки й нема! Коли треба, то як на злість! І, певно, знов занесла ота каторжна Химка до кухні, щоб пироги на листках саджати! Ось, слава богу, знайшла якийсь кавалок... Все одно! Ху, господи, як у мене тіпається серце. Аж пукет по грудях скака!.. *(Задумується, позираючи в дзеркало)*. Як би його прийняти: чи ходячи, чи стоячи, чи сидячи? Ні, краще лежачи, як і наша мадама в пенціоні приймала свого любезного. *(Бере книжку й лягає на дивані)*. Ей, Химко, проси!

Химка. Чого просити?

Проня. Панича клич!

Химка. Так би й казали! *(Пішла)*.

ВИХІД XII

Голохвостий і Проня.

Голохвостий *(входить тонно; у шляпі, рукавичках і при паличці: тре часто руку об руку)*. Честь імєю, за великоє щастя, одрикамендуватись у собственнім вашім дому!

Проня мовчить.

Нікого нєту! Ні, Проня Прокоповна тут! *(Одкашлює)*. Мой найнижчий поклон тому, хто в цьому дому, а перед усього вам, Проню Прокоповно! *(До себе)*. Що вона, чи не спить часом? *(Одкашлює дужче)*. Горю, палаю од щастя і такого разного, милая мамзеля, што виджу вас на собственнім полу...

Проня *(скинувши очі)*. Ах, це ви? Бонджур! А я так зачиталась! Мерси, што прийшли... Мамонька, папонька, господин Голохвастов прийшол, пожалуйте!

Голохвостий. Ви ж меня одрикомендуйте, пожалуста!

Проня. Авжеж.

ВИХІД XIII

Ті ж, старі Сірки й Химка.

Сірчиха у кумеднім чепчику і хустці, Сірко у довгім сюртуці і великій хустці на шиї, виходять і низько кланяються.

Проня. Рикомендую вам мого хорошого знакомого.

Голохвостий *(кланяється з пристуком)*. Свирид Петрович Голохвастов з собственною персоною. Позвольте до ручки? *(Цілує)*.

Явдокія Пилипівна. Дуже раді! Вас уже так хвалили дочка наша, Проня Прокоповна... Дуже раді, просимо!

Голохвостий. Проня Прокоповна по ангельской добротє, так і понімаєм, мерсі! *(До Прокопа Свиридовича)*. Честь імєю рикомендувать себя: Свирид Петрович Голохвастов!

Прокіп Свиридович. Дуже, дуже радий, що бачу розумного чоловіка; розумного чоловіка послухать — велика втіха! *(Тричі цілує)*. Дуже раді! Просимо, сідайте!

Проня *(тонно)*. От кресло; прошу, мусью!

Всі сідають; Голохвостий на кріслі коло неї ж направо; наліво ж на дзигликах старі Сірки. Химка визира з пекарні; яка хвилина — тихо.

Прокіп Свиридович. Позвольте спитати: ви синок покійного Петра Голохвостого, що цилюрню держав за Канавою?

Проня. Ви, папонько, не знать как говорите: їхня хвамилія Голохвастов, а ви какогось хвоста вплели!

Голохвостий. Да, моя хвамілія натиральна — Галахвастов, а то необразованна мужва коверкаєть.

Проня. Разумєється.

Явдокія Пилипівна *(до старого)*. Бач, я казала, що не той! А який розумний!

Прокіп Свиридович. Вибачайте, добродію, ми люди прості, що чули... Так ви, значить, не його, не цилюрника синок?

Голохвостий *(змішавшись)*. То єсть по натурє, значить, по тєлу, как водиться; но по душє, по образованності, дак ми уже не та хворма...

Проня. Авжеж, образованнийі человєк: хіба-разве можна його рівняти до простоти?

Явдокія Пилипівна. Куди вже там?!

Прокіп Свиридович. Так, так...

Яку хвилину тихо.

Химка *(од дверей)*. Чи зараз давати вино і шклянки?

Проня *(аж схопилась)*. Іди собі!

Прокіп Свиридович докірливо махає головою, а стара рукою.

Прокіп Свиридович. Гм, гм... дак ви уже цилюрні не держите?

Проня. Я уже раз вам гаварила: палікмахтерська, а ви все-таки цилюрня, цилюрня!

Явдокія Пилипівна *(докірливо йому кива)*. І як-таки!..

Прокіп Свиридович. Їй-богу, забув... стара вже пам'ять...

Голохвостий. Нічаво... ето трапляється, по простотє, значить. Я, відіте лі, занімаюсь кахвюрами і комерцієй разною. У мене етого дорогого делікатного товару — паровицями: пудрú, лямбрá, дикалони, брильянтини!

Явдокія Пилипівна. І брильянти?! Господи!

Прокіп Свиридович. Я думаю, такий товар і грошви бере — страх!

Проня. Разумєється, не вашого: що вірьовки та гвоздки або сєрка!

Явдокія Пилипівна. Е, ви, дочко, так не кажіть, і на цьому товарові добрий зарібок.

Проня. Пхе!

Голохвостий. Нащот денеґ, доложу вам, так їх на етот делікатний товар їдьоть страх! То єсть щоденно — сила! Ну, дак, слава богу, у мене етой деньги непереводно: цєлий Хрещатик минє винен. Минє уже не раз говорили мої приятелі: охвицера, митрополичі баси, маркєли... што, чаво, мол, не закупиш ти магазинов на Хрещатику? Дак я їм: на чорта той минє клóпот? У меня єсть благородний матеріал, то пущай і другі торгують!

Явдокія Пилипівна *(до Прокопа Свиридовича)*. Ôт багатий!

Прокіп Свиридович *(до неї)*. Правда.

Проня. Ви очінно добрі.

Голохвостий. Мерсі! Натирально, в кожном обхожденії главная хворма — вченость. Потому єжели че-

ловєк учений, так йому уже свет переменяється; тогди, тогди, приміром, що Химцє будєт бєлоє, то йому рябоє, што Химцє будєт цяця, то йому... пардон! Ви меня, Проню Прокоповно, понімаєте?

Проня. Разумєється, што розумний чоловєк зовсєм інчаго; вот і мині тепер все інче здається, бо я недарма у пенціонє вчилась!

Явдокія Пилипівна. О, то правда, що вчилась: не жаліли кошту: всяких мод зна! Які у неї плаття, шалі, сукні... яких квіток позаводить...

Проня. Мамонько!

Голохвостий. О, Проня Прокоповна маєт скус! Єжелі когда человєк подиметься разумом вгору вище од лаврської колокольні да глянет оттудова на людей, то вони йому здаються-кажуться такі маненькі, как пацюки, пардон, криси! Позволіте папіроску?

Явдокія Пилипівна. Куріть, здорові! *(До старого)*. Ну й розумний же!

Прокіп Свиридович. Аж страшно!

Голохвостий *(до Сірка)*. Не вгодно лі?

Прокіп Свиридович. Спасибі, я не вживаю; от нюхати, то друге дєло, аж ніс тремтить... Ну та й табака ж у нашого дячка, скажу вам, і чорт його зна, що він кладе туди? Ну, цілий день ходиш та нюхаєш пучки...

Проня *(до батька)*. Та годі вже про вашу табаку! *(До Голохвостого)*. Позвольте і мені папіроску!

Прокіп Свиридович. Вони курять?

Явдокія Пилипівна аж руками сплеснула.

Голохвостий *(подає)*. Пардон! Нєту лі іногда тут огню, бо я своєго забил!

Проня *(гукає)*. Химко, Химко! Падай вагню!

Прокіп Свиридович. Вагню!

Химка виходить з повною покришкою жару.

Проня. Ти б іще цілий віхоть принесла! Сірників дайте, мамо!

Химка. Так і казали б, а то «вагню»...

Явдокія Пилипівна почина шукати.

Голохвостий. Не безпокойтесь, пардон, я с етой самой покришки закурю. *(З хвиглясами йде в середні двері за Химкою вслід)*.

ВИХІД XIV

Ті ж без Голохвостого.

Проня. Що ви мене соромите? Що ви тут наказали — три мішки гречаної вовни?

Явдокія Пилипівна. Та я ж мовчала...

Проня. Та ще ви так-сяк, а що батько, то й цилюрню, і хвоста, і дяка, і табаку втелющив!

Прокіп Свиридович. Не знаю вже, як з учеными...

Проня. Ідіть, просю вас, звідси обоє, бо помішаєте ще мені предложеніє робить.

Прокіп Свиридович. Цікаво б послухати, як то вчені...

Явдокія Пилипівна. Може б, хоч двері одчинити?

Проня. Та ідіть, ідіть, кажу... от наказаніє!

Прокіп Свиридович. Ходімо, це, бач, у них по-модньому!

Явдокія Пилипівна. По-модньому ж!

Виходять до кімнати; але всю тамту сцену визирають з-за дверей, підслухаючи, і Химка підслухає з пекарні.

ВИХІД XV

Проня й Голохвостий.

Голохвостий *(з папіросою)*. Звольте! Закуріть!

Проня закурює, Голохвостий курить і озирається.

Проня. Ваша папіроска шкварчить.

Голохвостий. Ето в грудє моєй-с!

Проня. Чого?

Голохвостий. Од любви!

Проня. Ах, што ви!

Голохвостий. То єсть тут у нутрє у меня такая стремительность до вас, Проню Прокоповно, што хоч крозь огонь готов пройтить!

Проня *(набік)*. Починається, починається! *(До Голохвостого)*. Ах, ето ви кавалєрські надсмєшки... Может, по кому другому: у вас стольки баришень...

Голохвостий. Ето ви пущаєте критику; я своєї душі, Проню Прокоповно, не покину лиш би гдє. Развє хіба там, гдє ваша душа,— і больше в нікоторому мєстє.

Проня. А ви знаєте уже, яка моя душа?

Голохвостий. Ах, Проню Прокоповно, не рвіть меня как пуклю! Потому відітє, какой я погібший єсть человік.

Проня. Чого ж погібший?

Голохвостий. Потому здєсь у меня *(показує на серце)* такоє смертєльноє воспалєніє завелось, што аж шипить!

Проня. Когда б заглянуть можна було вам у серце.

Голохвостий. То ви би там увиділі, што золотими слов'янськими буквами написано: Проня Прокоповна Сєркова. Ах, но єжелі б золотой ключ од вашого серца та лежав у моєй душі у кармані, вот би я бив щасливий! Я би кожну минуту одмикав ваше серце і смотрєл би; не мився б, не помадився б, не пив, даже не курив би по три дні, та всьо б смотрєв би!

Проня. Ах, когда б же тому було правда? *(Набік)*. Чого він навколішки не стає?

Голохвостий. Да пущай меня алад'ябль скорчить, когда, значить, брешу! *(Набік)*. Ну, сміліще! *(Стає навколішки)*. В грудє моєй — Визувій так і клекотить! Рішайте судьбу мою нещасную: прошу у вас руку й серце!

Проня. Ой, мамо моя! Я так стревожена... так сталось несподьовано... я... я... вас, ви знаєте... чи ви мене не обманюєте, чи любите? Я ще молода... не знаюсь у цім ділі...

Голохвостий. Ви не вєритє? Так знайте ж, що я рєшітельно нікого не любив, не люблю і не любитиму, окромя вас! Без вас мінє не жити на свєтє. Да єслі б я любив так Братську ікону, то міня б янголи взяли живим на небо!

Проня. Так дуже любите? *(Схиляється до його)*.

Голохвостий. То єсть говорю вам — кип'яток!

Проня. Ой страшно!

Голохвостий. Не безпокойтесь... обхождєніє понімаю...

Проня. І я вас дуже люблю! Душка мой! *(Дає руку і цілує його)*. Я согласна... буть вашою половиною. От только спросить благословенія... Папонько, мамонько!

Голохвостий хоче встати, але Проня задержує його.

Ні, стійте!

ВИХІД XVI

Проня, Голохвостий, старі Сірки й Химка.

Старі Сірки, раді і здивовані, важно виходять. Химка теж висовується з кухні з пляшками і шклянками.

Проня. Свирид Петрович Голохвастов дєлаєт мині предложеніє.

Голохвостий. Прокопе Свиридовичу, і ви, Явдокіє Пилиповно! Я переговорил з вашою розумною дочкою Пронею Прокоповною про одну секретную вєщ. Я скоропостижно хочу женитись на їх, і вони согласні. Тепер я прошу у родителів, чи сдєлають вони честь поблагословить, значить, ето самоє предпріятіє.

Прокіп Свиридович. Як моя дочка, Проня Прокоповна, так хотять, то нам, старим, нічого перечити.

Явдокія Пилипівна. Еге ж, кажу, нічого перечити. Я ж кажу, нічого перечити.

Прокіп Свиридович. Тільки, тільки...

Голохвостий. Што? Может, я не ндравлюсь?

Прокіп Свиридович і Явдокія Пилипівна. Борони боже! Чи то можна? Чи то можна? Ми луччого жениха не хочемо для Проні, як ви, Свириде Петровичу.

Голохвостий. Єжелі што так, дак кланяюсь вам низько за ваше слово. Мерсі! *(Цілується тричі з старим і старою)*. Про другія вєщі позвольте мині сватов прислать переговорить.

Химка пробує іти з вином, але її не пускають.

Прокіп Свиридович. Хоч і сьогодні! Я своїй дочці не ворог: що в мене в скрині, то все Пронине.

Явдокія Пилипівна. Все, все: аж чотири шовкові сукні, та ще й дорогі,— по три карбованці за аршин сама платила; п'ять пар черевиків на таких високих закаблуках!

Проня. Годі вам, мамо!

Явдокія Пилипівна. Що правда, то не гріх.

Голохвостий *(тихо)*. Одначе поки тільки одні закаблуки... *(Голосно)*. Придбали ви своєй дочцє, вєрно, што і получче закаблуків од черевиків.

Явдокія Пилипівна. Чого в моєї дочки тільки нема? Одного золота покупили...

Голохвостий. А-а!

Проня. Годі-бо, мамонько, є ж охота розказувати.

Прокіп Свиридович. Про мене, хоч і до заручин, за мною діло не стало. Тільки, мабуть, у нашої Проні і золотого персня нема. Вони ще молоденькі, об тім не думали...

Явдокія Пилипівна. Де там нема? Ще позаторік купила!

Прокіп Свиридович. Коли є персні, то й поміняйтесь, діти; нехай ми, старі, на старості літ потішимось вами.

Голохвостий. Чи разве нельзя, щоб скоріше весілля? Бо я здається-кажеться вмру, как прийдеться ждать долго.

Проня. І я б хотіла, штоб швидче.

Прокіп Свиридович. Молоді! Ну, що ж, можна і на цім тижні,— як думаєш, стара?

Явдокія Пилипівна. Про мене. *(Дає перстень)*. У мене все готово.

Проня наділа перстень на руку і міняється з Голохвостим.

Явдокія Пилипівна. Тепер і поцілуватись можна, так годиться!

Молоді цілуються.

Прокіп Свиридович. Сідайте ж, діти, рядком, а ми на вас полюбуємо ладком.

Всі сідають. Пауза.

Химка *(вибіга з пляшкою, затикаючи її пальцем, піна так і ляпа)*. Ай, ай! Гвалт! Я одтикала її, каторжну, одтикала, не бере; і зубами тягла і на самоварі гріла... а це як лусне, так і потекло!

Прокіп Свиридович. Пропало п'ять рублів!

Картина

Завіса спада

ДІЯ ТРЕТЯ

Кімната Лимарихи зсередини; дуже прості обставини. Прямо — двері вхідні; направо — до пекарні.

ВИХІД І

Голохвостий сам.

Голохвостий *(входить трохи збентежений)*. Дак оце і хата Секлити? Просто, дуже просто; і хто б думав, що в такім гноїщі лежить брильянт? *(Загляда в кімнату)*. Одначе немаєть нікого... Чи не повернути б мені оглоблі назад? Єй-богу, страшно, щоб я ще з великого розуму не встроїв собі штуки! Ні, лучче, во всякім разі, хоч на минуту побачитись, ману пустить: єжелі вона чула щось, то можна одбрехатись; а єжелі не чула, то заспокоїти хоч на два дні, щоб і не допитувалась... Резонт, Свириде Петровичу, резонт. Да і на Галю хоч раз гляну... Ох, тольки ох, да й тольки! *(Закурює папіросу)*. Одначе могу сказать, що мінє хвортунить: де ж — Проня аж пищить за мене; Сірки старі не знають, де й посадити зятя; боявся жида — не тольки укоськав, но і обдер: заказав храчну пару, цепочку купив, завтра й вінчання... От тольки Секлиту обчеркнути курячим зубом, штоб заспокоїлась, да й кури! *(Ходить по хаті, потира руки, пританцьовує і посвистує)*.

ВИХІД II

Голохвостий і Секлита.

Секлита *(входить з кошиком)*. Хто тут уліз у хату? А, це ви! Як вас величати?

Голохвостий. Я, Свирид Петрович! Доброго здо-

ров'я вам у вашій господі. Поздоровляю вас з сєгодняшнім дньом.

Секлита. А я вже оце хотіла вас шукать по Подолу, думала, що випустила з рук, так і втекли!

Голохвостий. Погано ділали, що так думали! Я вже вам казав, що я свой брат, простий, а свой не збрешеть.

Секлита. Сідайте ж, будьте ласкаві, та побалакаємо, коли зайшли з доброю думкою.

Сідають.

Голохвостий. З доброю, з доброю, пущай на мою голову стольки тисяч... скольки у мене лиха на думці!

Секлита. Та дай боже! Тільки отакі паничі часто дурять!

Голохвостий. Ой, Секлито Пилиповно, Секлито Пилиповно! Чи разве вам од бога не гріх, що ви й досі не вірите! Чи я ж мало божився? Мало присягався?

Секлита. Та так, так!

Голохвостий. От ви тогда бог зна що взяли в голову, а я й з дівицею ще не познакомився як слід, не то што; розпитував тільки за вас, чи можна приходити?

Секлита. Ну, вже мовчіть: бачила, як ви розпитували!

Голохвостий. От пускай я лусну, хай з етого мєста не зійду *(одсовується)*, коли я не хотєв випитати до вас дороги, штоб позволили ходити, познакомиться... Отож я вас прошу, дозвольте мені до вас приходити, да не цурайтесь меня...

Секлита. Що ж? Ходіть, раді будемо... Тільки я вас ще добре й не знаю: кажете... родич Свинаренків... чи не син ви покойного цилюрника Голохвостого?

Голохвостий. Та син же... тольки, конешно, образованний, розумом вийшов на весь Подол!

Секлита. Скажіть! Я знала небіжчика. О, в нього водилась копійчина, якщо не процвиндрили!

Голохвостий. Я не з тих, Секлито Пилиповно, що процвиндрюють. Розумний чоловєк, да при достатках, як махне, дак у нього й з мертвого живе робиться Тепер у мене і палікмахтерська, і комерція всяка, і по-

зичаю всім: увесь Хрещатик у мене отут! *(Показує кулак)*.

Секлита. Так ви от які! Куди ж нам до вас?

Голохвостий. Ну што ж, што я розумом і багатством піднявся за хмари; але душа у мене про́ста, до простої й липне! А ваша Галя... то ж краса на весь Київ!

Секлита. Мою Галю не гріх і матері похвалити; моєї Галі ні до кого й рівняти, хіба до зорі на небі! За нею женихів — аби хіть!

Голохвостий. Так, так... а де пак вона?

Секлита. На базарі ще; незабаром буде.

Голохвостий *(натягує рукавичку)*. Жалко, што не побачу!

Секлита. Куди ж це ви? Вітра в хаті вхопили?

Голохвостий. Звиняйте, Секлито Пилиповно, на цей раз. Я на хвилину тільки ускочив, а то у мене діла́, аж пищать: цилюрню на Хрещатику строю... робочі ждуть!

Секлита. Я вас од своїх іменин не пущу...

Голохвостий. Невже ваші сьогодні іменини? От бог напутив! *(Набік)*. Це, однако, погано: сюди натешеться гостей... *(До Секлити)*. Поздоровляю ж вас з святими вашими іменинами! *(Цілує)*. Дай боже вам щастя і здоров'я і чого тільки забажаєте! *(Знов цілує)*.

Секлита. Та годі вже, годі! От цілується! *(Набік)*. Але ж і гарний оцей вражий панич! Як мед з маком, аж губи злипаються!

Голохвостий. Так тепер уже звиняйте... А от з неділі мені будєть когда, так позвольте заходить до вас хоть щодня: ви меня добре взнаєте, я вас; з дєвушкой обзнакомимся, а тогда уже, как бог благословить...

Секлита. Заходьте, заходьте, просимо...

Голохвостий *(встає)*. Так уже на цей раз прощайте.

Секлита. Та якже? Щоб я вас пустила оце, не попоштувавши запіканкою, пирогами?

Голохвостий. Нікогда... *(Про себе)*. Впрочем, запіканка і пироги... *(Вголос)*. Ну, разве одну чарку можна.

Секлита. Якже, якже! Та ще й запіканка! Ви такої, дарма що багаті, зроду не пили! Ось я зараз! *(Пішла)*.

ВИХІД III

Голохвостий сам.

Голохвостий. Одначе треба черкнуть чарочку-другу да і тікать, потому сюди налізе всякої свиноти, ще почнуть язика чесать... Ні, ні, недобре! Хоча й досадно, што Галі не бачив; ну, да ми надолужимо опісля... когда б тільки весілля одбути, а там — хоч голову свою заставлю, а... ух, пипонька, пуколька моя!

ВИХІД IV

Голохвостий і Галя.

Галя *(входить, нап'ята платком)*. Пидоре! Забери там яблука! Ой хто це?

Голохвостий. Це я, кралечко! Здрастуйте, моя зозулечко!

Галя. Це ви?

Голохвостий. Своєю персоною. Не видержав, бо розгорівсь, як камфорка, моя щіточко! *(Бере за руку)*.

Галя. Ох лишенько! Ідіть, будь ласка, бо матері поки нема; як застукають, то знов таке буде...

Голохвостий. Яким сортом? Адже ваша мати мені слово дала...

Галя *(вириваючи руку)*. Так і повірили!

Голохвостий. Та не пручайтесь-бо, потому што у мене аж печінки пручаються!

Галя *(виривається)*. Пустіть-бо! *(І вибіга)*.

ВИХІД V

Голохвостий сам.

Голохвостий. Виприснула... Хистка, як лозиночка, в'юнка, мов вуж! Але ж і ягодка! Як повидів її, ну просто все в головє замакотрилось! Просто, як только в руках її подержиш, дак так робиться у тебе унутрі, як у самоварі, аж гуде! Ну, й дівчина ж! Да за таку ж дівчину, доложу вам, можна всього себя обголити чисто і піти по Хрещатику таким хвисоном... Єй-богу, можна, даже по морозу! Не видержу, треба її діждатись, хоть раз ще глянуть!

ВИХІД VI

Голохвостий і Секлита.

Секлита *(з горщечком і пляшечкою)*. Ну, спочатку покушайте моєї настояночки на горіхових листях та оцими пиріжками закусіть, з потрібкою...

Голохвостий. Викушайте ж самі!

Секлита. Пошли ж вам боже, чого ви бажаєте, а моїй Галі долю щасливу! *(П'є і знов налива)*.

Голохвостий. Дай боже! З іменинами вас поздоровляю! *(П'є)*. А-а! Оце горілка так так! Мов вогнем по жилах пішла! Та й пиріжки ж до того, дай вам боже здоров'я! *(Їсть)*.

Секлита. Та по первій же ніхто не закусює; викушайте другу! *(Налива)*.

Голохвостий. Е! Да так же я і не встану! *(П'є)*.

Секлита. То й добре; гостем дорогим будете!

Голохвостий. Да я дуже б радий; у вас так, знаєте, по душє... там только минє... Та трошки можна... *(Дивиться в вікно)*. Онде й Галя пішла.

Секлита *(стука в вікно)*. А йди лиш сюди! Де ти там у гаспида тиняєшся?

Голохвостий. По хазяйству, певно, бігаєть?

Секлита. О, вона упадлива!

ВИХІД VII

Ті ж і Галя.

Секлита. Де ти там баришся?

Галя. Забігала до сусідки Лукери: посуди треба.

Голохвостий. Здрастуйте, доброго здоров'ячка! Вся душа моя стрепенулась, как зачув я ваш ангельський голосок, мов дискантів найкращих у концерті...

Галя *(подає руку)*. Ви смієтесь...

Голохвостий. Єй-богу, і в думці немаєть: я, Ганно Івановно, з чесним заміреніем прийшов.

Галя. Я не знаю про що.

Секлита. Бач, мов і не зна, мов і не рада! А до сього торгу давно й пішки! Щастя твоє, що так ще склалося, а то б було!

Галя. Мамо, хіба я в чім винна?

Секлита. Та годі, годі! Нічого мені ману пускать, очі одводити. На ось горня та почастуй варенухою дорогого гостя, та поговоріть любенько, а я сама за посудою збігаю! *(Виходить)*.

ВИХІД VIII

Галя і Голохвостий.
Галя наливає варенухи.

Голохвостий. Чого ти цураєшся мене, моя рибонько, хіба-разве я не любий тобі?

Галя *(подає чарку)*. Я вас боюсь... Що це ви задумали, чого ви мене чіпаєте?

Голохвостий. Задумав, моя куріпочко, хоч кишки собі вимотать, а тєбя добути, потому улюбльон, як окроп кипить...

Галя. Я вам не пара... Ви б краще не в'язали мені світа... зараз проміняєте на яку-небудь панну!

Голохвостий *(випивши)*. А-а! З ручок твоїх солодша од меду й од канахвет! *(Бере за руку й хоче обняти)*.

Галя. Пустіть!

Голохвостий. Щоб я тебе проміняв? Ні за яку кахвюру! Так би й задавив! *(Обніма)*.

Галя *(вириваючись)*. Ой що ви?

ВИХІД IX

Ті ж і Секлита.

Секлита. А! Договорилися, значить... Ну, й помагай вам боже!

Голохвостий *(набік)*. Знов піймала! Вона, здається, за дверима підслухувала!

Галя *(з сльозами)*. Що ж я, мамо,— начепився!

Секлита. Та годі вже, годі, тепер нічого... От готуй лишень страву, бо вже куми йдуть... *(До Голохвостого)*. А вас уже тепер не пущу з хати од страви, як хочете!

Голохвостий. Та я б радніший, Секлито Пилиповно, і ночувати, когда б не... *(Набік)*. Попався жучку в ручку.

ВИХІД X

Ті ж, куми й Пидора.
В хату входять Марта і другі міщанки, деякі з кошолками; деякі убрані в празникову одежу.

Марта. Добридень вам, Секлито Пилиповно! З днем вашого ангела поздоровляємо вас. Дай вам боже, чого ви тільки забажаєте собі з неба, а вашій дочці пошли боже гарного жениха!

Цілуються.

Секлита. Сідайте ж, щоб старости сідали в мене; може, вашими молитвами...

Голохвостий *(набік)*. Впрочем, начхать: якось-то буде! *(До міщанок)*. Та й набралась же вас повнісінька хата: знаєте, де раки зимують!

Марта. А ви, паничу, хіба не знаєте?

Голохвостий. Зуби проїв!

Другі міщанки. Та й жартливий же оцей язикатий панич!

Марта. Не зачіпайте нас, бо як причепимось всі, то мусите нам ставити могорича!

Голохвостий. А зачіпайте меня, я очінно люблю, як меня молодиці зачіпають... але только молоді, чорноброві, такі, що тільки моргни...

Деякі міщанки. Хі-хі-хі! Зачепи його!

Секлита *(до гостей)*. Але чого ж ви стоїте? Сідайте, кумо, сідайте, свахо, сідайте, кумасю, прошу покорно, кумко! *(У двері)*. Пидоре, Пидоре! А винось сюди столи, розставляй серед хати, щоб нам було просторніще їсти, балакати й пити.

Голохвостий. От і я поможу! *(Біжить і вносить з Пидорою столи)*. Та повертайся, Пидоре, так прудко, як я, а то ледве трусить...

Пидора. За вами й похопишся?..

Голохвостий *(тихо до Галі)*. Пипонько моя! Щіточко, манюсенька!

Галя одходить.

Секлита *(до Галі)*. Що це ти, Галю, стоїш, мов неприкаяна? Застилай столи та подавай пляшки та чарки, а то мої кумочки заскучають.

Голохвостий. Ой, ой! *(Зітхає)*. Де б уже не заскучали без чарочки?

Марта. З вами заскучаєш?

Голохвостий. Значить, можу знайти забавку?

Марта. Та одчепіться! *(Штовха ліктем).*

Деякі міщанки. Ха-ха-ха! Ну й панич!

Пидора й Галя ставлять на столі всяку страву, пляшки й чарки.

Секлита *(бере пляшку).* Вип'ємо ж по чарці за живих і за мертвих! *(Налива і п'є).* Щоб живим жити і не вмирати, а помершим, коли померли... *(Маха рукою).*

Голохвостий. Бодай не вставати!

Всі. Ой хто видав так говорити! Оце так!

Секлита. Глядіть лишень, ви великорозумні! Мертві лежать на Щекавиці та нікому не шкодять, а живі часом дуже, дуже шкодять! *(П'є).*

Голохвостий *(налива чарку).* Про мене вип'ємо і за здоров'я мертвих. Пошли боже з неба чого нам треба! Помершим чарка, а нам горілка! *(П'є).*

Секлита ходить круг столу, налива всім і сама п'є, частує. Подають пироги, страви на стіл. Всі п'ють і їдять.

Одна міщанка. Даруй же боже цей празник проводити, тамтого року діждати!

Марта. Щоб ми діждали в добрім здоров'ї пити і на той рік; а я вже забігала до сусіди та хильнула чарку, другу... та трошки й веселенька!

Секлита. То й добре! На здоров'ячко!

Голохвостий *(налива собі знов).* А звідки ти? — З Ромна! — А білет єсть? — Нема.— В тюрму, шельму! *(Марті).* Позвольте з моїх рук!

Марта. Ще з вами не покумалися!

Голохвостий. Што ж, покуматися не штука!

Секлита. Сідайте ж, кумцю, до гурту!

Марта. Е, де вже там сидіти! Мені аж танцювати хочеться, так весело!

Всі. То й танцюй!

Голохвостий. Валяйте, без хвисону!

Марта *(приспівує).*

Уберуся, молодая, в новенькі сап'янці,
Та винесу я бублики на базар уранці.
Ой бублики гаряченькі, ой бублики свіжі,
З таком, з маком і з яйцями, ще й смачні до їжі!

Голохвостий. Славно! *(Знов чарку)*. Ех-х! *(Притупує)*.

Марта.

А до моїх до бубликів кавалери-паничі
І моргають брівоньками й зазирають, мов сичі!
Сюди, сюди, до бубличків великого смаку,
Ой паничі, з маком, таком, попичі й без таку.

Голохвостий *(пританцьовує)*. Ой не бійся, пригорнися — з таком, серце, з таком!

Секлита. От люблю за веселий звичай! От люблю! *(З чаркою)*. Сідайте ж!

Марта. Та й сяду ж.

ВИХІД XI

Ті ж і Устя.

Устя *(вліта з кошиком і прямо у скоки)*.

Дивітеся, чоловіки,
Які в мене черевики!
Це ж мені панотець покупив,
Щоб хороший молодець полюбив!
А панчохи паніматка дала,
Щоб я гарна молодичка була!

Голохвостий *(розпалюючись)*. У-х! Валяй без титулу! Стрижи! *(Скида піджака і йде в танець)*.

Голохвостий і Устя *(разом)*.

Гоп, чуки! Чуки, чуки!
Гарні в мене черевики!
Бо я панського роду,
Не ходила боса зроду!

Устя.

Полюбив мене дяк
Чорти батька зна як!
Купив мені черевики,
Закаблучки не так!

Голохвостий.

Черевички невеличкі,
За цілого п'ятака,
А щоб же ти, молоденька,
Вибивала тропака!

Устя й Голохвостий *(разом)*.

Гоп, гоп! Чуки, чуки!
Гарні в мене черевики!
Бо я панського роду,
Не ходила боса зроду.

(Танцюють).

Всі. Ну й танцюють ловко. А панич як бісик! Славно!

Устя. Ху! Цур йому, утомилася! Оце я з іменин іду... Так уже частували та поштували, що й боже! Біжу вже до вас та й підскакую, а тут, чую, співи: нате ж і мій глек на капусту!

Секлита. Спасибі, що згадала мене, стареньку куму!

Голохвостий. І це кума? Та вашими кумами можна Дніпро загатити і Чорторий закидати! Єй-богу, правда!

Секлита. А бодай вам язик усох, не казавши лихого слова.

Голохвостий. Та хай всохне, чорт його бери!

Марта. Ну й моторний же хлопець!

Устя *(до Секлити)*. Де ви такого вискіпали?

Секлита. Гм, гм! Не скажу! Нехай вам кортить.

Голохвостий частується і хихика з міщанками.

ВИХІД XII

Ті ж і Степан.

Степан *(до Секлити)*. Поздоровляю вас із святими вашими іменинами! Дай боже всякого щастя, і благополучія, і многая літа! *(Цілує руку)*.

Секлита. Спасибі, що не забув!

Степан. Де вже нам забувать!

Секлита. І-і, тепер такий світ настав! *(Одійшла)*.

Степан *(поклонився всім і тихо до Галі)*. Здрастуйте, Ганно Івановно!

Галя. Здрастуйте! *(Подає руку)*.

Степан *(зиркнувши на Голохвостого)*. Чого цей ланець тут?

Галя. То, Степане, горе моє!

Степан. Як? Що таке?

Галя. Та, либонь, свата мене, а мені хоч у воду!

Степан. А мати що?

Галя. То ж моє нещастя, що мати за його: багатий...

Степан. Який він багатий? Шарлатан! Його оце Йоська-жид мав у тюрму посадити.

Галя (*радимо*). О, невже? А він тут ману пуска.

Степан. Та я зараз так його огрію, що очманілим вискочить!

Галя. Бога ради: не чіпайте тут! Не знаєте матері? Вона так і не повірить, ще вас вижене з хати!

ВИХІД XIII

Ті ж і Меронія.

Меронія (*вся в чорнім, зап'ята в хустку по-черненому*). Поздоровляю вас з іменинами, з янголом. (*Глянувши кругом*). Ой як у вас весело! Ой спокуса моя! (*Щось шепче*).

Голохвостий (*до Марти*). А ето хто? Черниця?

Марта. Та то вона зверху тільки!

Голохвостий. Значить, бонджур, калісон, мерсі!

Устя. А це по-якому?

Секлита (*встає*). Сідайте ж, сідайте! Дорогим гостем будете!

Меронія. Ой боюсь гріха!

Голохвостий. Гріх у міх, спасеніє в торбу!

Меронія. Ой тут ще скуситель! Пригрішеніє моє!

Секлита (*підносить чарку*). Випийте, кумцю, гріха збудетесь.

Меронія (*бере чарку*). Ой лишечко! Ой гріх мій! Що ж то буде, як довідаються печерські про це гріховне зборище?

Секлита. Хто там довідається? Свої! Пийте ж, не шепотіть так довго над чаркою, бо чарку нетерплячка бере: хоче в другі руки!

Устя. Та пий у мою голову.

Меронія. Ой не видержу! Куми скуша́ють, як ті чорти! Простибі й спасибі! (*П'є*).

Голохвостий (*схоплюється*).

> Ой черничко ж моя,
> Шепотушко моя,

Дай з тобою покручуся,
Коли ласка твоя!
(Обніма і крутить її).

Меронія. Ой, ой! Отиді, сатано!

Голохвостий цілує її.

Ой пропала я! Аки геєна огненна... Хоч і на Печерськ не вертайсь! *(Обтира губи).*

Міщанки. Ха-ха-ха! Ну, й не шибеник оцей панич?!

Другі. Як вогонь! А гарний!

Марта *(до Секлити).* Та скажіть-бо, хто це?

Секлита *(одводить Марту і таємно).* Я сьогодні два празника справляю: іменини й заручини! Отой красень, Голохвостий, жених моєї Галі. Капосна дівка зловила такого жениха, що мій покійний Лимар проти його як свиня проти коня.

Марта. Гарний, гарний!

Секлита. І багатий... Тільки, серце кумо, не кажіть нікому, бо, може, ще з того сватання весілля не буде. *(Цілується і одходить до гостей).*

Марта *(киче Устю набік).* Чи ти знаєш новину? Оцей гарний панич сьогодні заручився з Галею. Тільки нікому, нікому не кажи, борони боже! Такий приказ! *(Одходить між гурт).*

Устя. Побий мене святий хрест, як скажу!

Меронія *(наближається).* Про що це вона вам шептала?

Устя *(тихо).* Оцей панич сьогодні заручився з Галею, тільки нікому не кажи, щоб ніхто не знав, чуєш?

Меронія. Ой гріх! Та мовчатиму, мовчатиму... Заціп мені язик, святий Мовчало!

Одходять і починають шептать одна одній на вухо, ті дивуються, здвигують плечима.

Степан *(почувши, про що шепчуть).* Ніт, так і тут! Видержать більше несила... Того й дивись, що з кулаками кинусь, краще піти! *(Вголос до Секлити).* Прощайте, Секлито Пилиповно!

Секлита. Чого се ти? Куди?

Степан. Та там робота єсть...

Секлита. Та посидь ще: закуси, випий!

Степан. Спасибі, у вас і без мене багато: ми вже залишні будем!

Секлита. Як знаєш... *(Одійшла)*.

Степан *(до себе)*. Ну, вже або виведу тебе на чисту воду, або голову провалю! *(Хутко виходить)*.

ВИХІД XIV

Ті ж без Степана.

Секлита. Що се ми сидимо, пхаємось коло столу, мов вівці! Сядьмо, куми, долі!

Деякі. А сідаймо, сідаймо, бо вже деякі на стульці не всидять!

Секлита. Пидоре! Давай килима! Простилай долі і столи ті одсовуй к бісу!

Пидора стеле килима, Марта бере стільця і ставить посередині.

Устя. Ви, свята іменинннице, сідайте посередині на стільчику, а ми сядемо й долі кругом вас.

Сідають; Секлита на стільчику.

Всі. Ви, іменинннице, наше красне сонце, а ми ваші ясні зорі.

Голохвостий. Де ж мені, ясному місяцю, притулитись?

Марта. Е, такому місяцю не на небі місце.

Голохвостий. Чому? Преподобниці не приймуть?

Устя. Преподобниці, може, й приймуть, а що святі, то виженуть!

Голохвостий. Та сідайте-бо хоч ви, Галю, коло мене!

Секлита. Сідай, сідай! Тепер уже можна! Бачите, яка парочка? Поздоровляйте: це жених і молода; Голохвостий посватав.

Галя. Мамо! Не робіть цього... слухайте, що я вам скажу...

Секлита. Після! Мовчи тепер та диш.

Голохвостий *(набік)*. Що це вона, здуріла? Привселюдно меня об'являєть женихом! От тобі й раз, досидівся! Тепер почнуть язики чесати!

Міщанки *(до Голохвостого)*. Бачите, а ви мовчите...

Голохвостий *(замішавшись)*. Та то ще тольки так, між нами... розговор був... Когда ще судить бог сватов прислати...

Секлита. Що там сватів! От повеличайте їх, кумочки мої, та й заручини зап'ємо! Правда, гарна парочка?

Голохвостий *(набік)*. Оце взяла в лещата!

Усі. Гарна, гарна, як вугірочки! Поздоров боже!

Всі *(співають)*.

Де ж був селезень, де ж була вуточка?
Селезень на ставку, а вуточка на млинку!
А тепер вони в однім болоті,
П'ють воду, їдять ряску по своїй охоті.
Де ж був Свиридко, де ж була Галочка?
Що Свиридко у батька, а Галочка у неньки!
А тепер вони у одній світлиці,
Їдять з медом пухкі книші й паляниці,
П'ють вино й варенуху, обоє раденькі!

Секлита. Куми мої, любі мої! Заспівайте мені, прославте мене, свою куму, Секлиту Лимариху!

Всі *(співають)*.

І лід тріщить, і комар пищить,
А то кум до куми порося тащить.
І кумочко, і голубочко!
Звари мені порося, щоб і юшка була.
І юшечка, і петрушечка!
Кума моя, люба моя, моя душечка!

Секлита. Ой не співайте, не завдавайте жалю, бо я вже плачу! *(Втира сльози)*. Так ви розжалобили, так розтривожили! Ой бідна я, сирота; цурається мене рідня моя: ніхто з Сірків і в хату не плюнув через отого чорногуза Проню!

Голохвостий *(схоплюється, мов опечений)*. Хіба вам Сірки рідня?

Секлита. Аякже, сестра рідна... А та носата — небога!

Голохвостий *(набік)*. От влопався!

Секлита. Якже, багатирі, запаніли! На бідний рід їм начхать тепер! А все через оту дурноголову!

Голохвостий *(набік)*. Ну, пропав тепер, навіки пропав!

Секлита *(плаче)*. А мене не має не тільки за тітку, а навіть за наймичку, та ще кричить, що од мене

гнилицями тхньоть, горілкою смердить! Така у мене небога! *(Хлипа)*.

Голохвостий. Що його в світі божому робить? Просто вже й ума не приложу.

Марта. Та я б їй, отій вашій Проні!..

Секлита. А ти ж думаєш як? Секлита Лимариха їй подарувала? Ого! Не на таку напала! *(Береться в боки)*. Та я отой носатий пенціон так одманіжила, так вишустрила на всі боки, що аж баньки повитріщали! Плюнула межи очі та й зацурала: ні я, ні Галя й ногою до смерті не будемо!

Голохвостий *(набік)*. Слава богу, вони, значить, в сварці! Мов світ мені піднявся, аж од серця одлягло!

Марта. Авжеж, чиста сова!

Устя. Чапля!

Голохвостий *(підходить)*. Жаба кислоока!

Секлита. А ти її знаєш?

Голохвостий. Та видів раз отого штурпака!

Секлита. Вже іменно! Нехай її курка брикне!

Устя. Хай її лунь вхопить.

Марта. Хай її п'ятниця свята покара!

Голохвостий. Холера на її голову!

Секлита. Анахтема, анахтема, анахтема!

Всі *(хором)*. Анахтема, анахтема, анахтема!

Секлита. Пху на неї, та й годі!

Всі. Пху, пху, пху! На неї, сатану!

Марта. Годі, цур їй, пек!

Устя. Будемо веселі як перше!

Секлита. Ну, лихом об землю! Гуляймо цілу ніч!

Меронія. А мені на Печерськ!

Секлита. К бісу! Гуляймо, поки ноги держуть, а то й поснемо отут! Завтра неділя. Нікого не пущу!

Чути оддалеку катеринку.

Голохвостий. От якраз до ладу: явилась на виручку! Треба тут їх так замакітрити, щоб на завтра й ноги одкидали! Закликати катеринщика ще! *(Вибіга)*.

Марта. Е, тітко, в роду не без потвори! Є і в мене родичка, та... не хочеться тільки розказувати.

Всі. Та кажи, кажи! Чого жалувати таких псяюх!

Марта. Так стіни слухають!

Дехто. Та ми кочергами повигоним стіни ті з хати!

Устя. Знаю я, про кого мова мовиться...

Марта. На злодієві шапка горить! Знає, про чиє кодло іде річ!

Устя *(схоплюється)*. Про наше кодло! Ну що ж, кажи!

Марта. Не чіпляйся, Усте. бо скажу, так і крикну на всю хату!

Устя. Кричи, кричи, шелихвістко!

Марта. Не злякалась, псяюхо, не злякалась! Твій рід стоїть отут мені у печінках! Як уступила твоя сестра, Степанида, до брата в хату, то неначе братові й мені на шию наступила. Ви всі такі!

Катеринка ввіходить.

Устя *(сікаючись)*. То й ми всі такі? То й я така?!

Марта. То й ти така й твоя мати була така!

Устя *(з кулаком)*. Яка ж була моя мати?

Секлита. Та годі вам!

Другі міщанки. Уже завелись!

Катеринка заграла польку, всі зразу втихомирились.

ВИХІД XV

Ті ж і катеринщик.

Всі. Хто це музику найняв?

Голохвостий. Ето я; це я найняв, щоб Секлиті Пилиповні веселіщі були іменини! Как маєте лаятись, давайте лучче гулять!

Всі *(схоплюються)*. Давайте, давайте краще танцювати! От весело!

Секлита. Авжеж, танцювати! Розступіться, куми мої милі: Секлита Лимариха гуля!

Всі розступаються, Секлита посередині.

Секлита *(розставивши руки)*. Куми мої, голубки мої, Секлита Лимариха гуля! *(Почина танцювати)*.

Голохвостий *(скида жилетку)*. Ех, мамзель, бонджур! Валяй метелиці! *(Почина садити проти Секлити гопака)*.

Усі.

Ой на дворі метелиця,
Чому старий не жениться?

Меронія. Ой гріх, ой скушеніє! *(Становиться і сама в коло)*.

Завіса спада

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Світлиця у Сірків, та ж, що і в 2-й дії.

ВИХІД I

Химка сама.

Химка *(прибира хату)*. Другим людям неділя, а тобі нема ні неділі, ні свята у цих хазяїв! Весілля, бач, справляють! Ще й не видано, й не чутно, щоб таке було хапане весілля: шити, мити, білити — завтра великдень! Щось не певне... А тут через них і ніг під собою не чуєш: увесь двір підмела, ще й піском підсипай та травою труси, бо, бач, велика пані поїде вінчатись! Багато таких панів, та на греблю нікому! Он ще підлоги вигадала оливою мастити, та ще кадить заставить... А остобісіла вже вона мені, хоч би вже швидче йшла до дідька в болото!

ВИХІД II

Химка й Сірко.

Прокіп Свиридович. Піймай, Химко, собаку та прив'яжи на ланцюг, щоб часом не кинулась на кого та не полатала литок.

Химка. Хіба я собака? Хіба в мене собачі ноги, щоб я ще вам за псами ганяла?

Прокіп Свиридович. Та й я не підбіжу. Ти молодша, у тебе й ноги прудчіші.

Химка. Підтоптала вже за вашими примхами, що хоч на плечі бери!

Прокіп Свиридович. Та ну-бо, Химочко,

піймай, будь ласка! Візьми шматок хліба, примани Рябка та й насядь!

Химка. Спасибі вам! Сідайте вже краще ви на його, коли вам нічого не шкода.

Прокіп Свиридович. Та ходім і я поможу, тільки не лайся, та повідчиняй мені вікна й ворота, нехай люде дивляться!

Химка. Щоб поналазило їх і в двір, і в хату та щоб пообкрадали ще!

Прокіп Свиридович. Ну, що ж робить! Один тому час, що й батько в плахті!

Химка. Ет! *(Виходить)*.

ВИХІД III

Проня сама.

Проня *(виходить у білій вінчальній сукні, у білих квітках, обвішана цяцьками)*. Аж не стямлюсь од радості, що таки, хвалити бога, діждалась свого свята! А який же гарний жених! Сиділа, сиділа, так зате ж висиділа! Образованний, модний, душка, чисто, як огірочок! Як я улюбльона, аж горить у мене все всередині, а серце тільки — тьох, тьох! Не знаю вже, чи й доживу до вечора... Як я пригорну його, як... Ой, ой, як здумаю... Когда б только скоріще! *(Закрива очі рукою)*. Ото-то будуть усі заздрити! А я так під руку з ним та на них тільки: пхе, пхе, пхе! А шлейфом шелесь, шелесь, шелесь! На Хрещатику такою панією сяду; та все по-модньому, по-хранцюзькому... *(Пішла по хаті і стала перед дзеркалом)*. Чи не вкоротив він мені шлейфа. Єй-богу, вкоротив, жидюга, вкрав! І казала ж мамі, щоб оддали на Хрещатику, так хіба ж з тією простотою зговориш! Ой лишенько, і це ж не по-модньому! Хто ж так високо талію робить? Ні плечей, ні грудей! А по моді усе должно бути на виставці! *(Походжа павою)*. Пхе! Тут тільки тхне чимсь? Оливою од підлогів, пхе! Химко, Химко! Кади мені швидче по хатах, та більше, та поодчиняй вікна! Химко, Химко!

Голос Химки. Та чую, не позакладало...

Проня. Так повертайся ж швидче. Піти ще по двору проходитись, хай дивляться та губи кусають! *(Виходить)*.

ВИХІД IV

Химка й Устя.

Химка *(входить з смолкою)*. Уже повіялась, шелепа! От уїлась! Хоч би вже тебе викурити оцим куривом!

Устя *(вбіга з кошиком)*. Добридень вам, з неділею будьте здорові! А де старі Сірки?

Химка. Та там десь колотяться...

Устя. Чого ж то? А Проня де?

Химка. А, і не питайтесь!

Устя. Чого це ваші до Секлити на іменини не прийшли? А там сватання було: просватали Галю за Голохвостого.

Химка. Тю на вас!

Устя. Ти, дівко, не тюкай, а слухай! Пропили ми навіки Галю, а Голохвостий найняв катеринку та аж сюртука скинув, так вибивав тропака.

Химка. Брехня!

Устя. Що ти мені брехню завдаєш? Стара вже я, дівко, щоб брехати; то, може, твоя мати брехала, як на лавці лежала!

ВИХІД V

Ті ж і Марта.

Марта *(засапавшись)*. Добридень вам! А де ваші? *(Глянувши на Устю)*. Уже випередила: от довгонога чапля! *(До Химки)*. Чи ви знаєте, що Секлита Лимариха заручила уже Галю з Голохвостим?

Устя. А що, не казала? Брехня?

Химка. Та що це ви мелете? Про якого Голохвостого?

Устя. Про Голохвостого — цилюрника, сина того, що за Канавою був!

Марта. Та він же один на весь Подол; другого Голохвостого немає!

Химка. Так той же самий Голохвостий сьогодні вінчається з Пронею!

Устя і Марта *(сплеснувши руками)*. Що ти? Невже?

Химка. Та хіба не бачите, які тут прибори йдуть до весілля... Через них уже мені хоч руки й ноги одкидай!

Устя. Матінко моя, оце штука!

Марта. Ну й бешкет!

Устя. Та чи ти часом не дуриш нас?

Химка *(показує у вікно)*. Та он гляньте, як по двору походжа наша пава; пишається, мов верша в болоті!

Устя *(глянувши)*. Ой ненько моя! Єй-богу, в білій сукні, ще й у квітках!

Марта *(за нею)*. Справді, справді! І хвату почепила!

Устя. Так побіжім зараз до тітки Секлити сказати!

Марта. А побіжім! От буде халепа!

Устя. А буде! *(Стикається лобом з Меронією)*.

Химка *(сміючись)*. Ну, тепер уже піде баталія!

ВИХІД VI

Ті ж і Меронія.

Меронія *(спотикаючись і шкандибаючи)*. Оце летять! Так штовхонули, аж тім'ям об двері ударилась! Господи Ісусе Христе, сине божий, помилуй нас!

Химка. Амінь!

Меронія. Чи чули? Галю просватали за Голохвостого!

Марта. Спізнилась!

Устя. Він, чуєте, сьогодні вінчається з Пронею!

Меронія. Ой гріх який!

Марта і Устя. Ми йдем до Секлити зараз звістити.

Меронія. І я з вами. Ой не біжіть тільки так, бо я не зійду: у мене ноги покалічені! Ой не біжіть-бо! *(Вибіга за ними)*.

Химка *(сміючись у вікно)*. Та пождіть-бо, бо впаде! Ну й оказія! От зух! На двох вінчатись хоче! Чистий салтан! Ха-ха-ха!

ВИХІД VII

Химка, Настя і Наталка.

Настя й Наталка виходять повбирані, але по-міщанськи.

Настя. Добридень вам! А Проня прибралась уже?

Химка. З досвіта ще!

Наталка. А де ж вона?

Химка. Та отам десь пошелепалась замітати двір. *(Виходить)*.

Н а с т я. А я, знаєш, не хотіла після того вечора й приходити до тієї приндї; та уже просила боже як!

Н а т а л к а. І мене теж; ще й стара Сірчиха приходила. Так я уже подумала, бог з ними! Ну й щастя ж оцій Проні! І чим вона взяла?

Н а с т я. Кислим оком та довгим носом.

Н а т а л к а. А вже правда! І де в його ті очі були?

Н а с т я. Звичайно, за гроші бере.

Н а т а л к а. То вона його заманила своїми гарними приборами та брансолетами.

Н а с т я. Дай мені, серце, покій! Хіба вона вміє й прибратись до ладу? Поначеплює, понавішує, мов на куделю вовни, та й повертається, як індик, і все оте на їй, як на корові сідло...

Н а т а л к а. Іменно, як на корові сідло...

Н а с т я. А з того ганчір'я ще й пика вигляда, що за три дні не одполощеш!

ВИХІД VIII

Ті ж і П р о н я.

П р о н я *(входить і поважно вітається)*. Здрастуйте вам.

Н а т а л к а. Ах, яке на вас убрання, аж очі вбира!

Н а с т я. Чудо, чудо! У вас таки смаку як у тії кралі.

Н а т а л к а. Та яке модне!

П р о н я. У первому магазині на Хрещатику шилось.

Н а т а л к а. А як до лиця все вам, хоч малюй!

Н а с т я. Ви сьогодні дуже гарні, мов ота квіточка, що в віночку!

П р о н я. Мерси за компліман!

Н а с т я *(до Наталки)*. Не передавай куті меду!

Н а т а л к а *(до Насті)*. Та чорт її бери! *(Вголос)*. Ой ненько, моя матінко! Який же у вас, Проню, брансолет, а сережки аж горять, мов саме сонце вскочило в хату!

Н а с т я. Чи справжні ж?

П р о н я. Авжеж!

ВИХІД IX

Ті ж і Явдокія Пилипівна.

Я в д о к і я П и л и п і в н а *(вибіга з пекарні у чепчику і в довгім платку)*. І де ж би то не справжні, коли

за каблучку оту на руку, чи як її, дала двадцять два карбованці, а за сережки аж сімдесят п'ять, своїми руками дала!

Настя. Ого! Сімдесят п'ять!

Наталка. Ой мамо моя!

Проня. Таки не витерпіли, прибігли; ще й Химку сюди приведіть!

Явдокія Пилипівна. Як-то, щоб і тепер, коли слушний час настав, не похвалитись перед добрими людьми? Ні вже, дочко, вибачайте!

Проня. Охота! Диво яке, що золото чи гальмази!

Явдокія Пилипівна. Як-то не диво? От за ту матерію, що на сукні, позаторік платила ще по три карбованці!

Настя. Позаторік ще?

Явдокія Пилипівна. Еге ж, тепер за таку ціну не купиш!

Проня. Ви б, мамо, пішли краще до пекарні порядкувати, ніж не знать що верзти!

Явдокія Пилипівна. Та там уже все готове. А за другу сукню, шовкову, заплатила аж по три карбованці з половиною за аршин: така вже дорога, що й господи! Ось я винесу. *(Іде в кімнату)*.

Проня. Та що ви розносились, неначе не носили зроду шовкового?

Настя і Наталка. Покажіть, покажіть; ми ще не бачили!

Степан *(з-за вікна)*. За кого Сірки віддають дочку?

Голос. За якогось цилюрника.

Степан. Невже за Голохвостого? Жид, значить, правду казав.

Явдокія Пилипівна *(таска цілий жмут всяких суконь)*. Осьде, гляньте яке!

Настя. Чудесне! Широке та добряще! *(Маца)*.

Наталка. Ой яке гарне! Як шелестить!

Юрба всякого роду людей натовпом лізе до вікон, а дехто й до дверей.

Проня. Мамо, що ви робите? Гляньте на вікна!

Явдокія Пилипівна. Нічого, доню, нехай люде дивляться, який посаг даємо за дочкою: хай знають

усі, що не поскупились! А ось, гляньте, зелена адамашкова!

Н а с т я. Чи шовкове, чи бавовняне?

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Шовкове, на два шістдесят, та й то через те уступив, що дуже залежала матерія.

П р о н я. Ви не знать що, мамо!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Чого? Єй-богу, правда!

Г о л о с *(з-за вікна)*. Та й зелена ж, як рута!

П а р у б о к *(до дівчини)*. Тобі до лиця пристало!

Д і в ч и н а. Диво й не пристало б: якби й на тебе начепити, то на жабу б здався!

Сміх.

П р о н я. Чуєте, який ярмарок завели?

Я в д о к і я П и л и п і в н а. То пусте. Ось ще одна сукня жовтогаряча, з якогось такого чудного, що й язиком не вимовлю.

П р о н я. З мухленталену.

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Еге ж.

Г о л о с *(з-за вікна)*. Ой нenько моя, як жар. Аж горить...

П а р у б о к. От би мені, бра, на штани!

П р о н я. Зачиніть вікна!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Нехай дивляться: один тому час!

П р о н я. Тут незабаром жених буде, а вони розташувались.

Я в д о к і я П и л и п і в н а *(знов виносить жмут білля)*. А ось гляньте, які мережані та тонкі хусточки до носа.

П р о н я. Ви ще й сорочки принесіть!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. І принесу, тут нема сорому: діло світове!

Н а т а л к а. Ой які ж гарнесенькі!

П а р у б о к *(з-за вікна)*. Гля! Гля! На доброго козака, то нікуди й чхнути!

М і щ а н к и *(з дверей)*. До твого носа й пристало!

П а р у б о к. Та й у молодої ж з добру ковіньку!

П р о н я. Що ж це ви тут шкандаль робите! Напустили мужви!

Я в д о к і я П и л и п і в н а *(не слуха)*. А ось укривало, єдвабове, рожеве; у Флоровськім вистібали.

Н а с т я. Славно! Та велике яке!

Н а т а л к а. Тут і трьох можна вкутати!

М і щ а н к и *(з-за дверей)*. Я б під таке полізла!

П а р у б о к. Та й я б, якби попросили...

П р о н я. Я не можу вже цього видержати! Гетьте, мамо, з вашим приданим! Химко, зачиняй вікна та повинось оцей мотлох! Ходімо, сестрички, од шкандалю до моєї кімнати...

Н а с т я і Н а т а л к а. Ходімо, ходімо! *(Ідуть)*.

Х и м к а вбіга, але Явдокія Пилипівна їй маха рукою і разом розкладають на стільці всі речі.

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Я ж піду стрічати гостей, а ти гукни старого!

Х и м к а. Добре! *(Іде до вікна)*. Та не лізьте притьмом у хату, одступіться од вікон! *(Виходить)*.

Г о л о с *(з-за вікна)*. Чи ба! Хтось приїхав хвайтонами. Це, либонь, жених!

Д р у г і. Де? Де?

І н ш і. Гетьте! Одступіться! Ой ноги! Ноги!

ВИХІД X

Г о л о х в о с т и й і д в а м и т р о п о л и ч і б а с и.

Г о л о х в о с т и й *(ввіходить у фраці, при циліндрі, за ним два митрополичі баси)*. Оце всьо, як видите, беру: двор величезний, садок, дом і те, што в дому.

1-й б а с. О, Сірки не убогі! Сіркова лавка швидко перейде на першу вулицю на Подолі.

2-й б а с. Наберете в кишені добра.

Г о л о х в о с т и й. Авжеж наберьом немало добра: не в дурнів удались! Через неделю міста ви й не пізнаєте сього двору. Отут на вулицю вчищу кам'яний дом первого хвисону на два етажа під бляшаною кришею; а в старий дом я буду свиней заганять.

1-й б а с. Тобі пощастило, брате, єй-богу!

2-й б а с. Тільки слухай сюди, пане Свириде: я пам'ятаю трохи дочку Сірків, здається, мов погана...

Г о л о х в о с т и й. То не мешаєть, пустоє, значить, дєло: аби побольше дєнєг, то ми, брат, при боцє заведемо... гм...

2-й б а с. Важно!

1-й б а с. Люблю!

Голохвостий *(б'є по плечу)*. Хе-хе! *(Одходить набік)*. Коли б уже скрутитись швидче: у мене просто через ту Секлиту душі нєту... Ну, що як ускочить? Хоч з Києва тікай, не то што! Здається только, я їх уложив добре, да вони й у сварці, на щастя... Господи, пом'яни царя Давида і всю кротость його!

ВИХІД XI

Ті ж, Проня, Наталка, Настя.
Проня входить манірно, за нею подруги.

Голохвостий *(підліта з квітками)*. Позвольте, дорогая нєвеста, ради, значить, щасливєйшого для меня дня, подать вам пукета і поцєловать ручку!

Проня *(соромливо бере)*. Ах, мерси! Бонджур!

Голохвостий. Краснiє цвєти прекрасной квєтцє. *(Цілує руку)*.

Проня. Мерси! *(Набік)*. Який душка!

Голохвостий. Позвольте одрикомендовать вам моїх шахверов: Орест — знаменитий бас митрополичий, і не менче знаменита октава митрополича — Кирило...

Проня *(подає руку)*. Очинно рада. Сєдайте.

Баси. Спасибі; ми й постоїмо.

Проня. Нєт, чого ж безпокоїться? Ще й в церкві, как дасть бог, настоїтесь.

1-й бас. Для такої панни і потрудитись можна.

Проня. Ви мнє компліментa пущаєте? Мерси!

1-й бас. Можна й припустить.

2-й бас. Стóїть.

Голохвостий. Обхожденіє понімають.

Проня. Да, модні кавалєри. *(Одходить під руку з Голохвостим)*.

Той лебезить.

1-й бас *(до другого)*. Тут нас, брате, жде велика випивка!

2-й бас. Невже? Добре приймають?

1-й бас. Побачиш!

Настя *(до Наталки)*. Дивись, як ота чапля маніжиться та кладе носа на плечі.

Наталка. Еге ж, ну їй уже можна...

Настя. Чіплятись на шию при всіх?

Баси підходять до них і просять під ручку.

Проня *(до Голохвостого)*. Ах, не говоріть мінє такого, бо я как огонь зашарєюсь...

Голохвостий. Што ж дєлать, моя дорогая нєвеста, пуколько, когда ето свєтовоє дєло; да у меня просто сердце не видержить етой проволочки, єй-богу, может луснуть! Когда б поскоріше уже еті царамонії.

Проня. Да, ужасть как долго! Я позову родителів зараз *(Іде до пекарні)*.

ВИХІД XII

Ті ж і гості.

Ввіходять поважні міщане й міщанки.

Гості. З неділею святою будьте здорові і з чесним весіллям! Дай боже щастя сьому домові!

Міщанки. А де ж хазяї? Не видко...

Другі. Ото, певно, жених з квіткою.

Міщанки. Та й у куце ж убрався!

Другі. А нічого, з себе гарний!

Міщанки. Тільки худий, нічого й в руках подержати!

Голохвостий упада коло подруг.

ВИХІД XIII

Ті ж і старі Сірки, за ними Проня й Химка.

Сірко йде попереду, за ним Явдокія Пилипівна з хлібом з сіллю, Проня, похнюпивши очі; за нею у дверях становиться Химка.

Прокіп Свиридович *(до Голохвостого, обнімаючи)*. От тепер ви вже наш: тепер нас ніхто не розлучить! Будьте ж щасливі в новій жизні!

Голохвостий цілує руку Явдокії Пилипівні.

Явдокія Пилипівна. Дай боже вам усякого щастя й здоров'я! Любіть мою дочку: одна тільки й є!

Прокіп Свиридович *(бере Проню)*. От передаю вам їх з рук на руки, любіть і жалуйте! *(Цілує Проню)*. Пошли вам боже всякого благополучія; а ви нас, дочко, у щасті не забувайте і вибачайте вже, що ми прості!

Явдокія Пилипівна *(цілує Проню і плаче)*. Ніхто не знає, одна мати знає, як тяжко видавати заміж

одним одну дочку. Була, жила в хаті, а завтра ні до кого й слова буде промовити!

Проня. Мамо! Годі! Коли б уже швидче!

Міщанки *(плачуть)*. Так, так! Справді!

Міщане. Не тепер, то в четвер, а все-таки дівчат не мине те лихо!

Прокіп Свиридович. Не плач, стара: треба ж колись віддати.

Явдокія Пилипівна. Ох, тяжко ж мені з дочкою розстатись.

Голохвостий. Не баріть, папонько й мамонько, діла: в церкве поп дожидаєть!

Прокіп Свиридович. Пора, пора, стара!

Явдокія Пилипівна. Химко, давай швидче килимця! Поблагословимо зараз та й до церкви!

Голохвостий *(до басів)*. Гукніть на хвайтона, щоб готові були! *(Про себе)*. Винеси, господи!

Простилають килима. Старі сідають на стільці з хлібом з сіллю. Молоді становляться на килимі; два баси, Настя і Наталка з свічками по боках.

ВИХІД XIV

Ті ж і Секлита Лимариха, Устя, Марта і Меронія, а потім і Галя.

Секлита *(за вікном)*. Пустіть, пустіть! Пропустіть Секлиту Лимариху!

Всі поторопіли.

Голохвостий *(набік)*. Пропав я!
Проня. Тітка?
Сірко. Сестра?
Разом

Степан *(з-за вікна)*. І-і! Тітка Секлита, ще поміша весіллю, треба сповістити жида.

Секлита *(вліта несамовито)*. Стійте, не благословіть! Не благословіть, кажу!

Явдокія Пилипівна. Бог з тобою, сестро!
Прокіп Свиридович. Господь з вами!
Разом

Секлита. Га! Злодіяцьке весілля? Хотіли вкрасти мого зятя, жениха моєї Галі, та не вкрадете! Я вам докажу, що не вкрадете!

Сірки. Сестро, опам'ятайся, чи ти при собі?!

Проня. Що це за шкандаль! Якого жениха?

Секлита. Я при умі; Секлиту Лимариху не обійдете! Я за своє дитя встою, встою! Не пущу до вінця! Стійте, не підете! Не пущу, хоч лусну!

Марта. Не пускайте, кумо, не пускайте!

Прокіп Свиридович. Бога ради не кричіть: дивіться, скільки по вікнах людей!

Явдокія Пилипівна. Сестро! Секлито Пилиповно! Не роби сорому нам, прошу тебе! Чим же ми винні?

Секлита *(кричить)*. Не винні? Одбили жениха у моєї дитини? Я на всі Кожум'яки кричатиму: розбій, розбій!

Проня. Ой шкандаль! Шкандаль!

Коло вікон ціле стовпище, одне на одного лізе, гвалт, крик: «Ой, не душіть!», «Пустіть хоч руку!», «Шибка, шибка!». Врешті верхня шибка луснула і брязнула на долівку. Меронія, Марта, Устя то до вікон шепчуть усім, то до Секлити; вони дуже раді бешкету.

Прокіп Свиридович і Явдокія Пилипівна. Зачиняйте хоч вікна, одгоньте людей!

Голохвостий. Що ж це, впустили якусь самашедшу!

Секлита. Я самашедша? Ти мене самашедшою зробив!

Проня. Вона п'яна! Залила очі та й лізе!

Явдокія Пилипівна. Голубко, сестро, не безчесть нас, не губи нашої Проні! Одна ж тільки! *(Плаче)*.

Секлита. Сестро! В тебе дочка і в мене дочка! Нехай я буду й сяка й така, і проста, і ликом шита, а все-таки я мати своїй Галі! Не дам знущатись над моєю дитиною і запанілим поганцям! *(До Голохвостого)*. Нащо ти дурив моє дитя, нащо топтав до неї стежку? Нащо залицявся, коли ти не думав її брати!?

Проня. Свириде Петровичу, що вона каже?

Прокіп Свиридович і Явдокія Пилипівна. Як же це, Свириде Петровичу?

Голохвостий. Брехня, брехня! Я вам не позволю публіковать меня! Я вам! я... я...

Устя *(до Секлити)*. Ще й брехню завдає?!

Секлита. Я тобі докажу брехню, перевертню чортовий, пройдисвіте, ланцю!

Голохвостий. Я такого шкандалю не попущу, не прощу нікаким разом! Я вам не хто! Я Свирид Петрович Галахвастов! Мені гаваріть такого чортовиння?

Да у мене всі будочники он де! *(Показує кулак)*. Да я вас у часть! Да я вас за брехню в рештанську і замкну трома замками!

Устя. Що, як замкне?

Всі. Під три замки?

Секлита. Ой люде добрі, що ж це! Мене у рештанську за правду? Секлиту Лимариху, чесну хазяйку, під три замки? За те, що ти вчора заручився з моєю дочкою?!

Проня. Ай! То правда? Що ж це?..

Прокіп Свиридович і Явдокія Пилипівна. Господи, глум який! Попущеніє боже! *(Плачуть)*.

Меронія. Чисте скушеніє!

Голохвостий. Врьош, стара! Я її знать не знаю, вєдать не вєдаю! З її какоюсь дочкою! Вона сказилась! А ми, Проню, хадьом вінчатись, Прокопе Свиридовичу, когда почали дєло, то надобно якось кончать. Невже нас буде держать одна брехлива баба?!

Секлита. Я брешу?! Я сказилася? А не діждеш ти з твоїм чортовим батьком, з твоєю поганою матір'ю! Не будеш вінчатись: не пущу попа в ризи, хоч роздеріть мене! Ой кумці-голубці, кажіть же ви, хай люде чують; заступіться хоч ви за Лимариху,— опаскудив мою чесну сім'ю оцей ланець, шарлатан! А сестра рідна за ним руку тягне!

1-й бас *(2-му)*. Що, брат, не горілкою пахне!

2-й бас. От халепа!

Проня *(кричить)*. Докажіть, докажіть!

Марта. Як же, учора заручився, сама власними очима бачила і оцими вухами чула! Щоб я луснула, коли ми не пропили Галю!

Устя. Та ще спочатку за столом, а далі і долі, і заручних пісень співали їм.

Меронія. Та ще цей раб божий і танцював без одіянія скусительно!

Проня. Ой! Підступило під серце! Рятуйте! *(Переходить і припада до матері)*.

Явдокія Пилипівна. Господи, боже мій! Що ж з нею? Хоч згляньтесь!

Прокіп Свиридович. Що ви зробили з дитиною нашою?

Кинулись до Проні, розстібують плаття.

С е к л и т а. А що, не вірили, який зух?

Г о л о х в о с т и й *(з одчаєм до Проні)*. Не вірте їй: це заговор! Вона підпоїла, підкупила свідків. Я їх усєх на суд! Ну, де ж би таки я, Галахвастов, посватався на какой-небудь простой поганкє?

С е к л и т а *(з кулаками до Голохвостого)*. Моя дочка поганка? Ах ти, каторжний, сибірний! Та я тобі очі видеру з лоба!

П р о н я *(нервно плаче)*. Мамо, я не вірю їй! Вона нарочито шкандаль робить... Заступіться ж! Не видержу... давить мене!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Сестро, зглянься на нас! Не безчесть дочки. Господь тебе покарає на твоїй! *(Рида)*.

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Слобоніть гостину, сестрице! Бачите, яке лихо!

С е к л и т а. Так так? Мене з хати?!

П р о н я *(кричить, ридаючи)*. Ідіть собі! Не топіть мене!

С е к л и т а. Дурна ти, навісноголова! За якого харциза заступаєшся! Думаєш, що любить тебе? За гроші тільки бере, за гроші! Та він тебе вчора привселюдно лаяв, нівечив, гидив!

Г о л о х в о с т и й *(кричить)*. Не йміть віри їй: бреше!

С е к л и т а. Ой кумці мої, заступниці мої! Кажіть уже ви, бо були там! Кажіть по правді!

М а р т а. А лаяв, господи як, і в батька, і в матір; величав її совою, чаплею, кислоокою жабою!

П р о н я. Ой, ой! Зарізав!.. Під серце!.. Води!..

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Боже мій! Убили дитину мою! *(Упада коло дочки, розстібує їй плаття)*.

У с т я. А проклинав як: щоб і халера, і чума на їх голову, щоб виздихали цілим кодлом!

М е р о н і я. Прорицав: анахтема, і дунув, і плюнув, як на сатану!

Г о л о х в о с т и й *(несамовито)*. Це наклепи! Я в суд подам!

П р о н я. Ай, води, води!.. *(Ніби зомліла)*.

П р о к і п С в и р и д о в и ч. Химко, води швидче! Господи, одпусти і припусти!

Я в д о к і я П и л и п і в н а. Ой рятуйте! Нежива!

Химка приносить воду. Прискають удвох на Проню. Степан продирається в двері і щось шепче Галі. Проня телесується, коло неї упадають старі.

2-й бас. Пропала вже випивка!

1-й бас. Ходім мерщі, щоб ще до мирового не попасти!

Проня *(істерично)*. То такі ви? Мені одно, а друге другій?! При мені у очі мало не вскочите, а за очі банітувати... Ох! Ох!

Голохвостий *(одступа)*. Та що ви їм вірите!

Проня. Чого ви ходили до мене? Нащо ви божились, клялись, падали передо мною на коліна?

Голохвостий. Та стійте ж...

Проня. Не за ваші магазини йшла... я... вас любила... а ви назнущались... осоромили на весь Подол... на весь Київ!.. Гетьте! Ой смерть моя! *(Мліє)*.

Прокіп Свиридович. Вон, вон з нашого двору, щоб і слід тут ваш не смердів!..

Явдокія Пилипівна. Вон, вон! Не треба нам такого зятя!

Голохвостий. Ну, до свіданья!

Секлита *(хапа його за поли)*. Ну, тепер я вже не пущу!

Голохвостий *(виривачючись)*. Одчепіться!

Секлита. Не пущу, не пущу! Думаєш, що багатий, так і безчестити мене можна? Женимо!

Степан. Та який він багатий?! Він банкрот!

Секлита й Сірки. Банкрот... банкрот!

Голохвостий *(виступа наперед, з запалом)*. Чого витріщились? Ну, банкрот, так і банкрот! А ви думали, как би я був багатий, то пошов би до вашого смітника?! Ха-ха-ха! Свинота необразованна! Авжеж, мені ваших дєнєг тольки й нада било! Так і понімайте! А вони заклали сібє в голову, що я на їхніх дочок задививсь. Антересно дуже! Не найшов би гдє? Поліз би на смітник! Да я, как первий кавалер, і у Липках би знайшов настоящих баришень з отакими куделями, а не сватався б на вашій дурній поторочі, поганій Проні!

Проня. Ай! *(Зомліла)*.

Секлита розвела руками.

ВИХІД XV

Ті ж, жид і квартальний.

Жид. Ай, гвулт! Ферфал! Беріть його — он тамечки шарлатан, мошенник!

Квартальний. Пожалуйте в часть!

Всі остовпіли, Голохвостий опустив циліндра.

Картина

Завіса

Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці

Драма із давніх часів, народна, з музикою, співами, танцями, в 5 діях

Сюжет взято із народної пісні і народного переказу про Марусю Шурай

1-а дія — «Меланка».
2-а дія — «На вечорницях».
3-я дія — «Лиха рада».
4-а дія — «Приворот-зілля».
5-а дія — «Несподівана смерть».

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Вустя Шурай — вдова, жінка підстаркувата.
Маруся — її дочка, 18 літ.
Грицько Шандура — парубок, з козаків-підпанків.
Дарина — його сестра і молочна сестра Марусі.
Наталка — друга сестра Грицька, 10 літ.
Васько — брат його, хлопчик 6 літ.
Хома — родич Шандурів, підстаркуватий.
Меланка — його баба, стара.
Потап — молодий козак, товариш Грицька.
Галина Шеньова — з багатої сім'ї дівчина.
Дмитро — підпарубочий.
Степанида — стара дівка, ряба.
1-й, 2-й, 3-й і 4-й парубки.
1-а, 2-а, 3-я дівчата.

Торбаніст, десяцькі, люде, парубки й дівчата.

Одіж на всіх стародавня: плахти, намітки, жупани, кунтуші.

ДІЯ ПЕРША

Замерзлий ставок, пообіруч хати. Здалеку село. З крутого берега, в глибині, спуск до ставу. Вечір, а далі ніч.

ВИХІД I

Маруся, Галина, Дмитро, дівчата і діти. Сковзаються і спускаються на санках з горки.

Галина. Ану, хто кого перегонить?

Дмитро. Давай!

Галина. Е, в тебе ноги довгі!

Дмитро. Хіба тут бігти? Он у тебе хоч коротюсенькі, та на підківках!

Галина. Так ставай же разом! Ей, ви, дітвора! З сковзалки геть!

Дмитро. Наталко, набік!

Сковзаються, діти розбігаються, а Наталка підсковзнулась і упала,— плаче.

Наталка. Чого ти штовхаєшся? Гм-м! *(Плаче)*.

Дмитро. А чого з дороги не збігла?

Наталка. Так я не підбіжу, бо в батькових чоботях, а-а! *(Плаче)*.

Дехто. Бідненька, не плач!

Дмитро. Заживе до весілля!

Другі дівчата. А ти чого до нас затесався?

Галина. Йшов би на хлоп'ячу сковзалку!

Дмитро. Я з вами щедрувати піду! За міхоношу приймете?

Дівчата. Не треба, не треба, ще покраде все!

Дмитро *(до рябої дівчини)*. Не бійся, тебе не вкраду: ти ще Хомі знадобишся, бо вже давно на тебе носом клює.

Дівчина. Іди к бісу, до родичів твого Хоми!

Дмитро. То ж, певно, вони на твоїм виду горох молотили!

Другі дівчата. Та чого він лається? Проженім цього шибеника!

Починають в нього кидати сніжками, той назад одкида, але дівчата беруть перевагу.

Дмитро. Та стійте! Бо ще вб'єте, то й Меланки не буде у вас!

Дівчата. Не треба нам такої поганої Меланки!

Дмитро. Та я кращий за вас усіх!

Дівчата. Ах ти, харциз! Женіть його!

Дмитро одступа одбиваючись. Хлопчик плаче.

Дмитро. Що ж ви всі на одного?

Хлопчик. У мене вуха померзли...

Наталка. Насунь шапку!

Хлопчик. Ой ударили снігом!

1-а дівчина. Та йдіть додому; вже ніч, а вони на сковзалці.

2-а дівчина. Ходім до матері, а то ще дадуть прочухана!

З крутого берега на гринджолах спускаються Маруся і Дарина.

Дівчата *(напираючи)*. Бийте його, бийте!

Дмитро *(тікає)*. Ой гвалт!

Маруся *(кричить)*. З дороги! Цабе! Цабе!

Дмитро *(упавши)*. Рятуйте: ноги переб'єте!

Маруся. От скажений! Через його трохи не застряла в заметі!

Дарина. А я аж через тебе перескочила!

Маруся. От я йому!

Дмитро. Та цур вам! І без того дісталось! *(Побіг)*.

Маруся. А що ж, дівчатка, будемо Мелана возити?

Дівчата. Авжеж, авжеж!

Дехто. Он і другі сюди йдуть!

Маруся. От і добре! А де ж ми дістанем хлоп'ячої свитки й шапки?

Галина. Онде Дмитро, тікаючи, кинув!

Дарина. Чудесно! А хто ж Меланом буде?

Маруся. Нехай Галина: вона легенька.

1-а дівчина. А справді, не важко буде возити.

2-а дівчина. Так одягайся ж!

Дарина. Та мерщі, бо вже й зорі на небі.

Маруся. Дай же я тобі вусики ще намалюю.

Галина. Та ти мене всю вугіллям обмажеш!

Маруся *(намалювавши)*. Ні, ні, не бійсь! *(Одходить)*. Гляньте-бо, який гарнесенький хлопчисько! Я б зараз закохалась!

Дівчина *(ряба)*. Тільки маненький.

Дарина. А тобі б якого, з верству?

Сміх.

Маруся. Ну, запрягайтесь, дівчатка,— час, час! Та підвозьмо зараз до Хоминої хати.

1-а дівчина. Та цур йому! Такого ідола і зачіпати страшно.

2-а дівчина. Е, він відьмак: з чортами знається.

Дарина. А батьки його? Здирщики ж були пекельні! Все село обнищили.

Галина. А баба його? Та всяке обминає цю відьмацьку хату...

Маруся. Хоч і відьмак, та багатий: побачите, скільки виправимо у нього всякої всячини.

Галина. Як струсоне носом...

Дівчина *(ряба)*. То замість червінців, чорти повипадають.

Маруся. То тобі подаруємо.

Дівчина *(ряба)*. Спасибі за ласку,— візьміть собі у запаску.

Дарина. А, бодай вас! Рушаймо!

Підвозять до хати Галину.

Дехто. Заводь же, Марусе: ти у нас до всіх пісень голова.

Всі *(співають)*.

Ой дзвін дзвонить,
Місяць сходить.
Наш паниченько
Перебірниченько —
Все перебирає:
А що краще — собі бере,
А що бридче —
Служенькам дає.

Ой дзвін дзвонить,
Місяць сходить.
Наш паниченько
Перебірниченько
До господаря прибуває,
До господаря прибуває,—
Подарунків чекає.
Щедрий вечір!

Ой вийди, господарю,
Із своєї хати
Паниченька вітати!
Винось блаватас *, оксамитки,
Добрі наїдки, напитки;
Та винось щиро, без спору,
Щоб не було перебору!
Щедрий вечір!

Галина *(з викриком)*. Щедрик-ведрик, дайте вареник, грудочку кашки, кільце ковбаски; а як не дасте — самі не з'їсте!

ВИХІД II

Ті ж і Хома.

Хома. Спасибі, дівчатка, що не минули моєї хати!

Маруся. То мені дякуй, бо я без тебе й щедрувать не хотіла.

Хома. Кепкуєш? Ох, усе кепкуєш!

Маруся. От розпитайся, коли не віриш.

Дарина й другі. Правда, правда! Там просто гине за тобою, сказано — коха!

Хома. Смійтесь! З посміху люди бувають! Я от такий до вас, що й господи, а ви й добрим словечком не згадаєте!

Маруся. А чом же тебе не згадувать? Ти щедрий! От і тепер, певно, нашого хлопчика, Мелана, всім наділиш!

Хома. Аякже, якже! Для такого хорошуна нічого не пожалую. *(До Марусі)*. А для тебе, зіронько, і пташичого молока дістану.

Маруся. Тобто така до вподоби?

* Блаватас — блакитна шовкова матерія.

Хома. Перервався б!

Дарина. Що ж, доставай!

Хома. А далі?..

Маруся. Серце в мене м'яке, а після птичого молока, може, і зовсім розкисне.

Хома. Е-ех! Куди вже нам!

Маруся. А ти, парубче, не плошай! Пива, меду давай, срібла-злота підсипай!

Дарина. Та швидче, бо ніколи!

Хома. Зараз, зараз! *(До вікна)*. Бабусю, бабусю!

Маруся. Ота баба й єсть відьма.

Дівчата. І-і! Матінко!

Голос баби. А що там?

Хома. Подавайте сюди, бабусю, книшів, пирогів, ковбас.

У вікно подають.

А хто у вас за міхоношу?

Галина. Я.

Хома. Наставляй торбочку!

Маруся. А гроші, гроші?! Однією свининою не одкаснешся.

Хома. Заспівай-бо мені, ясочко, то повну жменю одсиплю!

Маруся. О?!

Хома. Далебі! Ось і гроші. *(Виймає повну жменю мідяків)*.

Маруся. Давай же вперед!

Хома. А не одуриш? Ні? Ну, наставляй пригорщенята. *(Сипле гроші)*.

Дарина. Ого! За це справді слід пошачувати!

Маруся. Пошануємо, пошануємо! Я для тебе й пісеньку склала. Підхоплюйте, дівчатка! *(Співає)*.

Чумарочка рябесенька,
Пригортає злегесенька.
Той мене пече, ріже,
Що не люблю, в вічі лізе;
Той мене порива,
Кого люблю, то й нема!

Хор жіночий.

Той мене порива,
Кого люблю, то й нема!

Маруся.

Та й цей пробі гарнесенький,
Як кілочок рівнесенький,
Ніженьки, як цівки,
Брівоньки, як п'явки.
Ніс тільки похиливсь,
На губу, бач, задививсь!

Хор жіночий.

Ніс тільки похиливсь,
На губу, бач, задививсь!

Маруся.

На тарілці два лини,
Прийди, серце, прилини,
До стрункого твого стану,
Може, я таки дістану;
Тільки, орле, не барись,
Тополею розігнись!

Хор жіночий.

Тільки, орле, не барись,
Тополею розігнись!

Маруся.

А як же я пригорну
Твою гору — не спину
До серденька щирого
Хорошуна милого!
Бо я дівчина лиха,
Ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Хор жіночий.

Бо я дівчина лиха,
Ха-ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

[Побігли].

ВИХІД III

Хома сам.

Впродовж цієї сцени здалеку несеться pianissimo та сама щедрівка жіноча.

Хома *(скажено)*. Смієшся?! Глузуєш?! Ще й других нацьковуєш! І чим я винен, що за батьків мушу поневірятись? Самі вони, породивши мене, зненавиділи

дитину; хлопцем ні од кого я й доброго слова не чув; тільки сміх, та лайка, та бійка виховували мене. Я мусив їх приймати покірно, з сміхом, а в серці кипіла злоба. Доріс я до літ, хазяїном став, а все-таки і грошима не здолав купити собі серця,— ну й зненавидів же я усіх! Став я ховатися од людей, поки й сивизна вкинулась,— та не сховавсь од Марусі! Пройняла вона мене гострим поглядом, вразила ущипливим словом, опалила красою! Вона сміється з мене, а в мене печінки тліють: вона глузує з мене, а моя кров від того ще більше смолою кипить... І невже я її не дістану?.. Невже розум і гроші не можуть поборотись з красою?! Ні, поборемось ще! *(Іде у ворота до себе, але не зачиня їх зовсім).*

ВИХІД IV

Маруся і Дарина.

Маруся. І де б ті парубки колядували?

Дарина. Не видко щось... а ти до наших не вернешся?

Маруся. Нехай самі... обридло, та й холодно...

Дарина. Не так, кажи, холодно, як скучно.

Маруся. Та таки й скучно самим... Що це твого брата, Грицька, ніде не видко? Слабий, може, чи що?

Дарина. Ні, хвалити бога, здоровий; його ж оце з місяць дома не було: ходив з хурою.

Маруся. Знаю. Так уже ж буде з тиждень, як він вернувся, а й у хату не плюне, очей не покаже... Не знаєш ти, серце, з якої б причини?

Дарина. Хто його зна... Я й сама помічаю, що брат перемінивсь... Все сумний якийсь ходе... Часом закине про тебе слово, та немов подавиться...

Маруся. Сердиться б то, чи так?.. Може, не хоче і згадувати?

Дарина. Либонь, сердиться.

Маруся. Наговори якісь... Чиї ж би це штуки?.. Треба довідатись.

Дарина. Та бачиш, серденько, ти таки часом необачна: жартуєш з усіми... не пропустиш нікого; то словом ущипнеш, то квітку пришиєш, то пісню зложиш...

Маруся. Ну, так що ж?

Д а р и н а. А то, що за тобою всі парубки на́падом, мов їх трясця трясе!

М а р у с я. Нехай і трясе на здоров'ячко: мені байдуже...

Д а р и н а. Тобі байдуже, а другому, може, серце розривається надвоє...

М а р у с я. Себто мені для вашого спокою у черниці пошитись, чи що?

Д а р и н а. Не в черниці, а вдовольнитись одним.

М а р у с я. Так ні з ким би то й слова не промовити? Я не така!

Д а р и н а. Так ото й не гаразд... може, через те й брат сумує!..

М а р у с я. Ні, сестрице, Грицько мене зна: коли я полюбила кого, то до смерті не викину з серця... а то, що я весела, жартлива, то така моя вдача. Я, може, часом сміюсь і співаю, а у мене отут *(показує на серце)* клекотять сльози...

Д а р и н а. Чого ж тобі журитися? Хороша, як сонце, щаслива... всі за тобою гинуть... То кому другому, так, може, тільки подушка зна!..

М а р у с я. Ех, голубонько моя, у всякого своє горе! А що братові твому нема чого думати: не переміню я, кого вибрала, хіба сам одкинеться... Тільки й дати посміятись над собою, то краще мені живій у сиру землю лягти!

Д а р и н а. Слухай, Марусе... я б тебе попросила...

М а р у с я. А що?

Д а р и н а. Давно хотіла... та якось ніяково... трудно...

М а р у с я. Та що ж там такого? Кажи мені щиро, не бійся: я люблю тебе.

Д а р и н а. Знаєш, голубко, я за Потапом... мука моя, погибель моя!.. Як це лихо мені сталось, і незчулася... Перше, здавалось, і він упадав коло мене, тим і вразив моє серце... а тепер, бачу, за тобою гине... Пропаща я! *(Плаче)*.

М а р у с я. Не плач, моя квіточко, не плач! *(Обніма її)*.

Д а р и н а. Коли ти мене жалієш хоч краплю... не жартуй з Потапом... не дратуй його! Адже ти його не любиш? Може, коли ти одсахнешся... він знову... Ох, нещасна я!

М а р у с я. Заспокойся, заспокойся, Дариню! Я так

жартувала з ним, як і з іншими; я не знала, що ти його любиш... Тепер обминатиму третьою вулицею... Ну, розвеселися ж! Засмійся, моя квіточко!

Дарина. Та я вже не плачу... Так не чіпатимеш?

Маруся. Та ні, ні! Цур йому! Так оджахну, що й носом закрутить!

Дарина *(цілує Марусю)*. Голубочко моя, серденько, рибонько!

Маруся. А ти й сама не потурай журбі; дивись байдуже,— сам побіжить! Далебі, так!

Дарина. З серцем не справлюсь!

Маруся. Здави та смійся, співай! Ну! Та кинь, єй-богу, лихом об землю! Ну, ну! *(Крутить Дарину)*.

Дарина. Та я вже сміюся!

Маруся. Так і слід. Давай краще йому пісню зложимо! Слухай та підтягуй! *(Співа)*.

Маруся і Дарина.

Ой Потапе, джигуне,
Який ти ледащо:
Ведуть тебе до пана, } *Bis*
Сам не знаєш за що.

Тоді будеш знати,
Як будуть карати —
І на руки, і на ноги } *Bis*
Диби надівати!

Ой на руки дибки,
На ноги дибиці:
Оце ж тобі, джигуне, } *Bis*
Гарні молодиці!

А на руки дибки,
На ноги диб'ята:
Оце ж тобі, джигуне, } *Bis*
Молоді дівчата!

На вулиці не була:
Конопельки терла;
Не бачила джигуна, } *Bis*
А таки не вмерла!

Не бачила джигуна,
І журби чорт має:
Нехай же він, волоцюга,
До двох не ходжає! } *Bis*

Маруся *(скінчивши)*. Отак йому й справді!

ВИХІД V

Ті ж і Грицько.

Чути здалеку пісню.

Маруся. Чи не Грицько?

Дарина. Він, здається, він.

Маруся. Пождім, він сюди йтиме.

Грицько *(співа спочатку за сценою, а потім другий куплет на сцені)*.

Добривечір тобі, зелена діброво!
Переночуй хоч ніченьку мене, молодого!

Не переночую, бо славоньку чую,
Та про твою, козаченьку, голову буйную!

Добривечір тобі, зелений байраче!
Переночуй хоч ніченьку ти волю козачу!

Не переночую, бо ворогів чую,
Що на волю козацькую кайдани готують!

(Скінчивши пісню, йде далі).

Маруся. Чи не вгледів, чи не хоче й здороватись?

Дарина. Грицьку! Грицьку!

Грицько. Га! Хто там? Це ти, Дарино? *(Вертається)*.

Дарина. Я та ще хтось!

Грицько *(підійшов)*. А, здорові були! З різдвом святим! *(Здоровається)*.

Маруся. Спасибі... хоч на снігу здибались, а то не знали б, може, що сьогодні й свято.

Дарина. Хіба ти у них не був?

Грицько. Та якось... то за сим, то за тим...

Маруся. І то,— тепер і хату трудно знайти!

Грицько. Може, кому й легко, коли стежка протоптана.

М а р у с я. Була протоптана, та, либонь, хуртовиною замело.

Г р и ц ь к о. Прошеному гостю прометуть і замети, а непрошений — за татарина здасться.

М а р у с я. На прошеного гостя треба багато; а ми люде не з перцем, а тільки з щирим серцем: хто прийде — раді, а хто забув — бога ради!

Г р и ц ь к о. Ну, що ж! До бога позиватись не підемо... Зоставайтесь щасливі!

Д а р и н а. Та куди ти? Наплескав, що й купи не держиться, та й руша!

Г р и ц ь к о *(йде)*. Ніколи; треба додому, діло єсть.

Д а р и н а. Яке там діло у свято? Слухай, вернись!

Грицько пішов.

Що це з ним? Мов кукільвану * наївся.

М а р у с я *(збентежено)*. Не знаю... Зовсім не хоче говорити й дивитись... Закида щось образливе... Знevaжа умисне... Наклепи якісь, чи що? Я мушу знати причину! За віщо ж? За віщо ж?!

Д а р и н а. Я допитаюсь у його...

М а р у с я. Так ходім зараз і ми туди; я спитаю його, яка причина, що він цурається мене, що важким духом дише? Нехай по щирості скаже, чим я перед ним провинила? Хто нас розраяти хоче? *(Розстібує кожушанку)*. Ходім швидче! Душно мені.

Д а р и н а. Ходім, ходім!

Пішли.

ВИХІД VI

Х о м а сам.

Х о м а *(виходить)*. Гаразд, що підслухав: вона закохана в Грицька! А-а! Я добре зробив, що пустив Грицькові про неї жука. Але треба ще й матері: вона горда, а він ревнивий, завзятий... Розміркуємо, розміркуємо... Грицько, значить, найбільший ворог: його треба здихатись. Але як? Яким способом? Маруся закрутила Потапові голову... Його, значить, на Грицька нацькувати. Ех, коли б обох разом до чорта! Зосталася б вона сама собі, без помочі, без поради,— а я б тоді один з щирістю, з приязню... один без супротивників... Хе-хе-хе-хе! Ця дум-

* К у к і л ь в а н — бур'ян.

ка, мов блискавка, вдарила мені в голову... *(Замислюється)*. Що б же його придумати? Яку б пастку поставити? В голові гуде, думки розбігаються...

ВИХІД VII

Хома, Потап, Дмитро й другі парубки.

Дмитро *(за коном)*. Ей, ви, медведики, жвавіше! Корінний, наляж, орчиковий, звивайсь!

Другі голоси. Батогами їх, ледачих!

Сміх.

На кін виїжджають санки, запряжені двома медведями; на санках сидить Дмитро, одягнений дівчиною: на голові йому паперовий вінок, осяяний зсередини свічкою. Позаду дві кози і хлопці. Процесія під'їжджа до хати Хоми. Всі співають.

Хор.

Ой наша Меланка
Вбрана, як панянка,
Що ж то люба й мила:
Коси розпустила,
Витріщила очі
Серед глупої ночі.
Ой чого ж їй дати,
Щоб ушанувати?
Та скидайте з миру
Яєць, масла, сиру,
Горілочки в жбани
Догодити пані.

Хома *(одчиня двері)*. Спасибі вам, пани молодці, за честь і за шану!

Потап. А вже й панну привезли до тебе, як намальовану, та таку палку, що й зиму спалить.

Другі. Треба звеличати її!

Хома. Я вам два відра горілки поставлю. Чи згода?

Усі. Згода, згода, спасибі!

Дмитро. А ясній панні, господарю, дай за труди окро́ме, бо оті лодарі мені не дадуть. Мені хоч трішечки, та наливочки хоч піввідра!

Усі. Ой мала мила, мало й запросила!

Хома *(до Дмитра)*. Забіжи до мене, як одщедруєте, то дам.

Дмитро. Мені стидно: я дівчина.

Хома. То вишнівки не матимеш.

Д м и т р о. От наказаніє дівчиною бути, а проте вишнівка дорожча.

Сміх.

Х о м а *(до Потапа)*. Я маю тобі щось сказати.

П о т а п *(до парубків)*. Ідіть, я зараз!

Парубки виходять з піснею; вона ще довго розлягається здалеку.

ВИХІД VIII

Х о м а і П о т а п.

Х о м а. Стрічали дівчат?.. Не бачив між ними Марусі?

П о т а п. Стрічали, але Марусі нема: кажуть, додому вернулась, чи що?

Х о м а. А Грицько з вами?

П о т а п. Ні, й не приходив.

Х о м а. Гм... Я так і думав.

П о т а п. Що думав?

Х о м а. А то, що коли Грицька і Марусі у гурті нема, то, значить, вони десь-інде.

П о т а п. Де ж саме?

Х о м а. Не знаю де, а що вкупі, то певне.

П о т а п. А, вона знов до Грицька? Вернувся, каторжний, і знов до його! Ну, попаду її!

Х о м а. Стоїть того, голубчику! Ти от краще Грицькові переламай ноги та одбий печінки — то так!

П о т а п. Та й Грицькові... О, тому собаці я б не знаю що зробив... тільки він здоровший...

Х о м а. А ти візьми для помочі товариша в халяву...

П о т а п *(з жахом)*. Щоб шелеснути?

Х о м а. Хе-хе-хе-хе! Гарячий ти і завзятий! Страх отаких палених люблю, що нікому, мовляв, не спустить, не дасть собі на хвіст наступити! Я не знаю, і як тій Марусі мінять такого козака на слинявого Грицька? Хіба тим, що підпанок? От я й сам його ненавиджу, що такий ще хвалько з нього: похвалявся оце, що насміється з дівчиною над дурнем, тобто над тобою, і що ще й кістки поламає.

П о т а п *(скажено)*. Похвалявся! А, бісова худоба, не животіти тобі!

Х о м а. Ти тільки не гарячись; лучче тихесенько, з-за кутка укусити... вірніще діло, братику, вірніще...

П о т а п. Та що ж мені робити? У мене аж горить!..

Х о м а. А ти притуши до часу! Гвалтом дівочого серця не візьмеш, а лисицею прокрадешся... Тобі треба, щоб Маруся зненавиділа Грицька... Значить, треба інакше повернути...

П о т а п. Так порадь же мене, братику!

Х о м а. Та хіба ж ти послухаєш?

П о т а п. Єй-богу, послухаю; от щоб я луснув!

Х о м а. Слухай же: у Грицька, я довідався, закохана Галина Шеньова, і Грицькові вона більше під пару, бо багата, і мати Грицькова за неї ухопиться обома руками. Коли б сьогодні на складчині була Галина... Вона сусідка ваша, постарайся, а я приведу Грицька...

П о т а п. Чому ні? Я попрошу...

Х о м а. А от коли Маруся прийде на вечорниці, то ти не одступайся од неї і не підпускай до неї Грицька; то він тоді удариться до Галини напевно... а це тобі буде на руку ковінька.

П о т а п. Так, так...

Х о м а. А коли він присікається до тебе, то ти ж не встоїш за себе?!

П о т а п. Ого-го! Уже що б не було, а й горло перетну!

Х о м а. Гарячий, гарячий!.. Та ти тільки на язиці більше... хе-хе-хе!.. А на ділі, то, мовляв, засуну та й далі посуну!

П о т а п. Побачиш!

Х о м а. Значить, допік!

П о т а п. Ірод каторжний! Ну, уже ж або мені, або йому!

Х о м а. Ох, ох, ох! Так ти ж поведи діло хитро.

П о т а п. Еге!

Х о м а. Для того-то ти сьогодні і виду не подавай Марусі, що сердишся... розумієш?

П о т а п. Так, так! Спасибі тобі, братику, за раду.

Х о м а. А я забалакався та й забув: я давно тобі купив у городі дорожнього ножа, що ти прохав, та й забув оддати... ось на!

П о т а п *(роздивляється)*. Ху, славний, здоровий! От спасибі, так спасибі!

Х о м а. Носи здоров... Так постарайся ж за Галину... а вже я поможу тобі здобути оті чорні брівки, як віночок, а карі оченьки, як терночок, а станок отой тонкий

та хисткий... та щоб обняти його, то можна б весь світ перевернути!

П о т а п. О, звичайно! Зараз біжу! *(Побіг).*

Х о м а. Ха-ха-ха! Поставив уже першу чортові свічку; побачимо, як начадить! *(Швидко йде).*

ВИХІД IX

Д а р и н а і М а р у с я (йдучи по сцені; Дарина йде, а Маруся зостається) та В у с т я.

М а р у с я. Чи це не мати?

В у с т я *(співа).*

Поїду по добрій пороші
Пошукати, де хлопці хороші...
Присіла я на заметі, молода,
Бо немає, серденько, ні сліда!

Підсковзнулась на льоду я двічі,
Як глянула парубкові в вічі;
А він давай реготатись на весь ріт.
Побий тебе трясця аж вісім літ!

Що ж мені на світі робити,
Що не хочуть хлопці любити:
Ой зберіться, хлопці, по грошу —
Купіть мені бинду хорошу!

А якщо не купите, то матері вашій хрін! Я й сама собі куплю... Ого-го! Хіба я в Шандури дочки не вигодувала? Що її, то й моє! Он іще Марусю, дочку мою, за такого встругну, що вам у носі закрутить! Та й дочка ж у мене хороша: вилита я! Щоб мене хрест убив, коли брешу! Хто мені сміє не вірити?

М а р у с я *(підходить).* Мамо! Ходім додому; тут не гаразд...

В у с т я. Ти думаєш, доню, що я п'яна?

М а р у с я. Та ні, мамо... я так...

В у с т я. Моя зірочко, моя лебідочко! *(Цілує).* Була я в Шандурихи, Грицькової матері... Трактували мене, ще й як... Он то що!

М а р у с я. Ходім-бо додому!

В у с т я. Нехай тобі твоя дома завалиться! На чорта

мені дома? Мені й тут весело! Он швидко тебе, голубку, заміж віддам... Уже перебалакала й з матір'ю...

Маруся. Мамо, годі про це...

Вустя. Ого, годі! Такого зятя доскочу, що тільки тпру! — та й нікуди! Отоді вже я нап'юсь! Уже ти, доню, хоч сердься, хоч що хоч, а нап'юсь... до прости господи нап'юсь... та й уже!

Маруся. Мамо, онде люде йдуть!

Вустя. Начхать мені, доню! Нехай люде знають, який в мене зять!

Маруся. Хоч мене пошануйте!

Вустя. Ото ще! *(Співа)*.

Ішов Гриць з вечорниць
Темненької ночі:
Сидить гуска на купині,
Витріщила очі!

Маруся хутко відходить.

Я на неї: гиля-гиля!
А вона й присіла:
Коли б мені не сопілка,
Вона б мене з'їла!

Коли б мені не сопілка
Та не тая дудка...
Ой пропала б я навіки,
Сизая голубка!

Дарина. З ким це тітка Вустя співа?

ВИХІД X

Парубки, дівчата, Галина, Дмитро.
Ведмеді везуть на санках Галину й Дмитра; кругом парубки і дівчата.

Парубки *(кричать)*. Везіть просто до Степаниди!

Галина. Е, я там не хочу хлопцем бути!

Дмитро. Та й мені хлопцем краще бути.

Злазять з санок.

Парубки. Гля! Якась баба танок водить!

Дівчата. Сама танцює! От чудасія!

Парубки. Ану, ходім!

В у с т я *(тим часом співа).*

Коли б мені не сопілка
Та не тая дудка,
То пропала б я навіки,
Сизая голубка!

У с і. Славно, славно!

Д а р и н а. Це ж моя мама! Ходім додому, он сміються!

В у с т я. Не піду. Як піти, коли тут і Мелан, і Меланочка.

Д а р и н а. А правда, тіточко, славненькі?

В у с т я. Горобеняточка молодесенькі! Заспівайте ж мені, звеселіть! Дарино, серденько, ти ж мені як рідна дитина, вигодувала ж тебе; попроси їх!

Д а р и н а. Добре, добре!

Г а л и н а. А ми потанцюємо.

Дарина заводить, усі підспівують; Дмитро і Галина танцюють, а Вустя з ними пританцьовує.

Д а р и н а.

Як пішла я по суниці у ліс,
Причепився до мене рябий біс!

Х о р.

А ти, дівко, не дивись, не плошай
Та червонії сунички збирай!

Д а р и н а.

Він до мене близенько присів
І хотів мені дать відро слив.

Х о р.

Дурна була, коли слив не взяла;
Гуляючи смоктала [б], смоктала!

Д а р и н а.

Така і я ж, не мала, не мала,
На йому ягідки потовкла!

Х о р.

Ця навчить і самих молодиць,
Тільки жалко їй солодких суниць!

Дарина.

Так і він, не взяв кат, не взяв кат:
Замість слив — мені в руки дукат!

Хор.

Ну, дукат, що робити, взяла,
І його обняла, обняла!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Середина багатої, просторної хати. Піч.

ВИХІД I

Степанида сама.

Степанида *(порається коло печі і погляда на вікно)*. Що це нікого й досі нема? Побігти б, де колядники ті, так мені од печі не можна одскочити та он ще треба з Хомового барила горілку розлити. А що то я любила оці вечорниці, а надто святками, як була дівчиною! Колядуєш було цілісеньку ніч, бігаєш, штовхаєшсу, замерзнеш було як цуцик, аж щоки побіліють — байдуже! За сміхами та жартами і морозу не чуєш!.. А як зберемося потім було на складчину, то й хата ходила ходором! Як тільки стіни видержували! Ех, тріщали в мене тини й перелази!

ВИХІД II

Степанида і Хома.

Хома *(кланяється)*. Здорові були, паніматко, з празником, з Новим роком!

Степанида. Спасибі!

Хома. Що, принесли горілку?

Степанида. Принесли, принесли!

Хома. Оце ми у вас будемо складчину справляти.

Степанида. А що ж, раді гостям.

Хома. І Грицько прийде...

Степанида. Хіба він приїхав?

Хома. Вернувся... там Галина за ним, і-і, господи... та й він за нею...

Степанида. Та він же за Марусею пропадав? Вони ж любилися, як голубків пара.

Хома. Так що ж! Любилися... а тепер розійшлися, як чорная хмара. Всяко буває... Може б, ви мені що поворожили за Марусю?

Степанида. Тобі?! За цим ділом подавайся краще до своєї баби.

Хома. Та я не про те... а от ви, як захочете, і слівцем більш запоможете, ніж приворотом... Та я не про себе й дбаю: Потап, бачите, закоханий у Марусю... дак прохав мене... каже, що половину добра віддасть вам, аби допомогли...

Степанида. Та Потап славний парубок...

Хома. Отож-бо й є! Ви коли побачите Грицька, то скажіть йому, що уже у Марусі з Потапом діло до рушників доходить.

Степанида. Та це можна.

Хома. Ну, а Грицьку з Галиною допоможіть... Знаєте, одному слівце, другому слівце — і діло піде як по маслечку...

Степанида. Та так, так... Тільки чого ти за них так клопочешся?

Хома. З приязні, тіточко-голубочко, з приязні: я обох їх — і Грицька, і Потапа — дуже люблю: славні хлопці! Я їм і грошима допомагаю...

Степанида. Та чула, чула; люде хвалились...

Хома. Коли, тіточко, ви моїм приятелям допоможете, то я вам і сам так подякую — озолочу!

Степанида. Спасибі тобі, синку!

Хома. Так помагайте ж, голубочко! А я оце до колядників вернусь... Ви не кажіть, що я забігав до вас. *(Пішов)*.

Степанида. Добре, ходи здоров! Щось недаром Хома крутить! Бреше, певно, що для приятелів... а проте... Обіцяє озолотити, а коло його можна руки погріти... Та й Потап подякує, це я знаю... І Галина багата. Ну що ж? Утік не утік, а побігти можна! *(Починає поратися коло печі і вточує у пляшку горілку)*.

ВИХІД III

Степанида і Грицько.

Грицько *(кланяється)*. З Новим роком будьте здорові!

С т е п а н и д а. Спасибі! От несподіваний гость! Сідай же! Яким це вітром тебе занесло?

Г р и ц ь к о. Своїм, рідним... Хіба ви мене вже до чужесторонців записали?

С т е п а н и д а. Та, либонь, так, бо ти все десь по світах вештаєшся, а дома не сидиш...

Г р и ц ь к о. З хурою ходив.

С т е п а н и д а. Що ж заробив?

Г р и ц ь к о. Та копійка яка перепала.

С т е п а н и д а. Та дивись, там, на чужині, може, що заробиш чи не заробиш, а дома то проробиш.

Г р и ц ь к о. Це ви, паніматко, про що?

С т е п а н и д а. Наздогад буряків, щоб дали капусти.

Г р и ц ь к о. Ви про Марусю? *(Пройшовся)*.

С т е п а н и д а. Може, й про неї, може, й про другу.

Г р и ц ь к о *(знову сів)*. Слухайте, паніматко, скажіть мені про неї щиру правду.

С т е п а н и д а. Багато казати, та мало тобі слухати.

Г р и ц ь к о *(з усміхом)*. Невже вона подала слово Потапові?

С т е п а н и д а. Чула, що уже й між старими погоджено.

Г р и ц ь к о *(схоплюється і б'є кулаком об стіл)*. Ач, гадюка! А як присягалася! Змалку ще! *(Ходить стурбований)*. Закохалась би то так?

С т е п а н и д а. Певно.

Г р и ц ь к о. Чим же він їй приподобився — чи слинявим ротом, чи мишиним вусом, чи своєю дурною макітрою?

С т е п а н и д а. Вже, значить, чимсь догодив!

Г р и ц ь к о. Ну, догоджу ж і я їй!

С т е п а н и д а. Та ти не побивайся, Грицьку, може, ще знов привернеш її до себе, адже кохала вона тебе перше!

Г р и ц ь к о. Не треба мені її перекупного кохання: нехай вона ним на базарі торгує!

С т е п а н и д а. Ти б все-таки побалакав з нею.

Г р и ц ь к о. Що мені у неї Христа ради ласкавого слова прохати? Чи навколішках благати, щоб зглянулась над ошуканим дурнем? Чи п'яти їй цілувати, щоб не міняла мене на слинявого? Не на такого напала! Надо мною не погордує, не потішить пихи! Хто мені раз наступив на ногу — другий раз не підставлю... А! *(Хо-*

дить). Та звідкіля ви взяли, що я побиваюсь за нею? Ані же! Байдужісенько! Варт вона того? Хіба тільки й світа, що в вікні? За вікном більше.

Степанида. Оце то правда, ще які єсть дівчатка, як вугірочок.

Грицько. Аби хіть!

Степанида. Та от Галина Шеньова. Що то за дівчина! Гарнесенька, жвавесенька, багата! Що ти трусишся? Чи не замерз? Може, чарку горілки вип'ємо?

Грицько. Дайте.

Степанида. Зараз. *(Наливає й дає)*.

Грицько. Ви і в голову собі не кладіть, що я за Марусею гину... начхав я на неї! *(П'є)*. Спасибі! Чи не можна, з ласки, ще одну, бо щось холодно?

Степанида. Пий на здоров'я! Це могорич Хоми.

Грицько. А, мого приятеля? Що, він прийде?

Степанида. Прислав горілку, то певно.

Грицько *(п'є)*. Спасибі! Тепер гаразд! А у вас сьогодні Галини Шеньової не буде?

Степанида. Мабуть, з колядниками прийде... А, знаєш, ти їй в око впав!

Грицько. Був би радий... Вона мені самому до вподоби... принаймні хвостом не ганя на всі боки...

Степанида. О, ця вже не зрадить певно!

Грицько. Правда, не паленої вдачі, що спалахне полум'ям, аж тебе осяє й огріє, а через хвилину й полетить за буйним вітром...

ВИХІД IV

Ті ж і Маруся.

Маруся *(ввіходить весело)*. Здорові були, паніматочко, з святим днем! Ще наших нікого нема?

Грицько, побачивши Марусю, сумно закурив люльку.

Степанида. Сідай! Незабаром будуть!

Грицько *(до Степаниди)*. Що ж, багато сподіваєтесь? І Потап причвала?

Степанида. О, той конечне.

Грицько *(сплюнувши)*. Ха-ха-ха-ха! Звичайно, без його й свято не в свято!

Степанида. Та він веселий, його дівчата люблять.

Грицько. Вилюднів, значить?

Степанида. Як ще додать до нього шибеника Дмитра, то, здається, і мертвий не влежав би!

Грицько. Такий би то язикатий став? Ха-ха-ха! Хто ж це йому язика розв'язав? Перше було мовчить, мовчить та як бовкне, то мов Пилип з конопель... а тепер, кажете, трохи став не таким дурним?

Степанида. Та ні ж! Він парубок нічого собі — друзяка!

Грицько. Як жидівська собака!

Маруся. Я не знаю, Грицьку, з якої ти речі так уївся на Потапа.

Грицько. А, і заступниці знайшлись? Вибачайте, я вас не примітив.

Маруся. Спасибі за ласку!

Грицько. Та знаєте... зайшла річ за таку парсону, що нам уже і підступити страшно. Ви вибачте вже мені, що насміливсь... уразити ваше серце... таке упадливе до благеньких!..

Маруся. Мого серця не чіпай!.. Може, воно справді дурне... не вміє розпізнати людини; але на зневагу не дасться!

Грицько. Вірно?

Маруся. Побачиш!

Степанида. Та годі вам! Щось таке завели! І чого ти, Грицьку, справді присікався? Хіба Марусі заказано заступатись за Потапа? Ну, він тобі таким здається, а їй другим...

Маруся. Тут не в Потапі діло... а коли чоловік може з доброго дива, з великого чуда ламати усе, не розпитавшись... то такого не слід і шанувати...

Грицько. Ха-ха-ха! Пропащі, значить, ми... Чи нема у вас, паніматко, хустки очі утерти?

Степанида. Схаменись та перепросись краще!

ВИХІД V

Ті ж, Хома і парубки.

Хома. Вітаймо зразу піснею! *(Співа)*.

Ой у лузі та і при березі
Червона калина.

Хор.

Породила та й удівонька
Хорошого сина.

Хома.

Та було ж тобі, моя [рідна] мати,
Цих брів не давати!

Хор.

А було ж тобі, гей, ти моя мати,
Щастя й долі дати.

Хома.

Розвивайся а ти, сухий дубе,—
Завтра мороз буде.

Хор.

Убирайся, молодий козаче,—
Завтра похід буде.

Хома.

Я морозу та і не боюся,
Зараз розів'юся.

Хор.

Я походу та і не боюся,
Зараз уберуся!

Дмитро. Вечір добрий, дайте нам пиріг довгий, а коли скупі на плату, то пустіть хоч у хату!

Степанида. Спасибі, спасибі! Милості просимо! На чім стоїте — сідайте, що принесли — вживайте, нашим гостюванням не гребайте!

Дмитро. Де там гребати — понаставляли з ласки, що й не поїмо! *(Показує на порожній стіл)*.

1-й парубок. Не журись! На поміч дяка покличемо, то й стіни погризе!

Дехто. Правда, правда!

Сміх.

1-й парубок. От у нас паніматка щедра, як матка.

Дмитро. Штука?! А сини ж які? Один я чого варт!

1-й парубок. Що й казать! Сім літ хліб не родився, поки ти на світ появився!

Дмитро. То-то ж?

Степанида. Ну, роздягайтесь же, дітки, та грійтесь: певно, померзли?

Дехто. Подубли на гробаки, чисто...

Веселий сміх; хто гріється коло печі, хто тупає; Грицько здоровається з хлопцями, Маруся з деякими кланяється; чутно: «Здоров!», «З Новим роком!», «Як ся маєш?»

Потап *(підходить до Марусі)*. Здрастуй, моя кралечко! Спасибі, що прийшла!

Маруся. Нема чого дякувати: прийшла сама для себе.

Потап. Хоч і для себе, а нам утіха!

Маруся. Малий мені в тім клопіт!

Потап. То-то й наше горе! *(Говорить тихо)*.

Маруся понура.

Хома *(на другім боці кону, до себе)*. Маруся тут була з Грицьком! Досадно! *(До Грицька)*. Здоров, Грицьку! Що, балакав з Марусею? Порозумілись?

Грицько. Порозумілись: як собака з кішкою!

Хома. Жалко мені тебе, голубчика; якого парубка зацурала!

Грицько. Ет, байдуже!

Хома. Та й то правда, не до пари вона!.. А що ти, не думаєш після свят на Дін по рибу?

Грицько. Хто його зна. Грошенят обмаль!

Хома. Про це діло можна й поміркувати.

Йдуть углибину, тихо балакаючи.

Дмитро *(од печі)*. Ой замерзну, замерзну! Уже я коло печі труся та мнуся, половину на себе витер, та нічого не помага: зверху мов і одтав, а всередині самий лід, чиста сковзалка! Дайте, мамо, чого не чого туди влити, щоб розмокло, а то пропаду!

Маруся. А, бідний хлопець! Та порятуйте-бо його справді! На пробі ж кричить.

Дмитро. Спасибі тобі, Марусечко, що зглянулась!

Дехто. Як за нього то й заступаються; а нас хіба корчі не беруть?

Хома. Паніматко! Котіть барило!

Степанида. Не помруть, хай заждуть трохи: дівчат нема, та й в посудину треба перелити.

Дмитро. Я поможу!

1-й парубок і другі. Куди тобі! Молодий ще, надірвешся... Ось ми до послуги!

Кидаються до Степаниди, сміх, сутолока. Чутко голоси: «Не штовхайся!», «Перевернеш!», «Барило перевернеш!», «Розіб'єш!», «Та гетьте к бісу!»

Хома *(тихо до Потапа)*. Не дайся ж на посміх.

Потап. Аж очмаріє!

Хома відходить вглибину і жартує з деякими парубками.

Дмитро *(його відштовхнула юрба)*. Що ж це за розбій? І дівчат катма, і до барила не пускають! Дайте мені хоч насіння на забавку, а то сяду отут та й плакатиму! *(Сідає долі)*.

Маруся *(сидячи осторонь, лузає насіння)*. Ох і нещасний! Треба вже його пожалувати; наставляй шапку! *(Сипле, а далі відходить і балака тихо з Степанидою)*.

Дмитро. Ага! Ага! А вам заськи!

Дехто. Е, не по правді: давай і нам! *(Одбирають)*.

Дмитро. Та ну вас, роздавите!

Грицько. А у вас оце, хлопці, без мене новина сталася?

1-й парубок. Яка?

Грицько. Кажуть, що одному молодцеві, у якого дев'ятої клепки бракувало змалку, якась ласкава душа свинячу вставила?

1-й парубок. І що ж — прийшлась?

Грицько. Прийшлась акурат... Тепер такий балакучий став: одне хрюка!

2-й парубок *(набік, до хлопців)*. Це він про Потапа!

Сміх.

Потап *(схоплюється)*. Не тільки, кажуть, хрюка, а й сам вибива клепки з лоба тому, хто його зачепить.

Грицько. Цікавий би це свиномордіє здибати! *(Засукує рукава)*.

Сміх. За дверима чутно веселий дівочий сміх.

Дмитро. Стійте, стійте! Дівчата йдуть! Потривайте ж, я їм за жданки штуку устругну! *(Бере кочерги й рогачі і ставить на двері)*.

Дехто. Ану-ну!

Двері раптом одчиняються, і усе пада на дівчат.

Голоси. Ой стережись, кочерги! *(Регіт у хаті)*.

ВИХІД VI

Ті ж, Галина, Дарина і дівчата.

Галина. А хто це з вас, каторжний, трохи голови не провалив?

Д е х т о. То не я, не я! *(Показують на байдужого Дмитра)*.

Г а л и н а. Дмитро? Ну, тривай же, шибенику!

Д м и т р о. І сном і духом! Е-еге!.. Не видавать, братці!

Г а л и н а. Ловіть його, сестрички, та нагріємо!

Д м и т р о. Ой не буду, не буду!

Починається біготня й гвалт: «Держи!», «Ось він!», «Тю на вас!»

С т е п а н и д а. Навіжені! Трохи мене не звалили!

Настила стіл; ставить хліб, пироги та горілку. Маруся їй допомага.

Г а л и н а *(хоче вдарити Дмитра і наліта на Грицька)*. Ось тобі! Ось тобі!

Г р и ц ь к о *(схоплює Галину)*. А це за віщо?

Г а л и н а. Ой це Грицько!

Г р и ц ь к о. Е, за помилку треба оддячити! *(Цілує її)*.

Маруся на авансцені остовпіла з мискою в руці.

Г а л и н а *(засоромившись)*. Пусти! Пусти-бо!

Г р и ц ь к о. Голубонько! Це вже моє таке щастя!

Маруся упустила на діл миску.

Г а л и н а *(випручається)*. Геть-бо! Помилився в двері!

Г р и ц ь к о. Ні, не помилився, серце!

Х о м а. Молодець Грицько, тільки оком накинув дівчину, уже й його!

1-й п а р у б о к. Забісований.

М а р у с я *(схаменувшись)*. А, так такий ти! *(Вголос)*. Потапе, голубчику, підбери оці черепки; я така незручна... мене отой паливода штовхнув, я й розбила миску. Не сердьтесь, тіточко-голубочко, я вам кращу принесу. *(Жартливо штовха Потапа)*. Збирай, збирай, лебедику, я тебе оддячу!

П о т а п. Для такої зіроньки і голки вночі збиратиму!

М а р у с я *(знервовано жартлива й весела)*. Здрастуйте, сестрички: Дарино, Мокрино, Пріська...

Цілуються.

Д а р и н а *(дає хліб і кланяється)*. З святою Меланкою будьте здорові! Дай боже Новий рік стрічати і на той рік діждати!

С т е п а н и д а. Дай боже! Спасибі!

Грицько щось шепотить Галині, та сміється; він придержав Дмитра; Галина жартливо б'є його. Хома з Марусею. Парубки з дівчатами. Стоїть легкий гомін.

Дмитро. Ні, такого, як оце мені, не дай боже!

1-й парубок. Та мовчи вже та диш!

Степанида. Ну, що ж, може б, уже й по чарці?

Усі. Цитьте, тихо! Діло кажуть!

Хома. Час уже частувати, паніматочко!

Усі. Час, час! Ого-го!

Хома. Частуйте ж, щоб часу не гаяти, мовчки; ви дівчат, а я парубків.

Степанида. Та й сількісь! А де ж ваша щедрівка?

Дарина. А ось! *(Кладе на стіл всячину).*

1-й парубок. Чи ба, як мало!

3-й парубок. Лодарювали!

Галина. А ви й того не нащедрували, то й мовчіть!

Частують у дві руки і закусюють біля столу. Маруся крутиться і заграє з дівчатами й парубками, найбільше з Потапом; раз у раз сміється, дає йому свою чарку; той п'є до парубків. Дмитро тихесенько виходить.

Степанида. А ти, Дарино, чому не п'єш?

Дарина. Спасибі, тіточко, не хочу.

Степанида. Чому?

Дарина. В мене голова болить... Певно, додому піду...

Степанида. Ото!

Маруся *(в цей час підносить Потапові маківника).* Хочеш?

Потап. Спасибі! Такої ласки не забуду!

Маруся *(жартливо).* Бачиш, казала, що оддячу, і оддячила!

Хома *(тихо до Грицька).* Так мені шкода, братику, твоєї сестри: сидить он бідненька... Потап поводив, поводив, а тепер Маруся закрутила йому памороки.

Грицько. Я йому сьогодні бебехи одіб'ю! Горілки давай! Коли гулять, так гулять! Галино, за твоє здоров'ячко! Дарино! Випий зі мною горілки та плюнь межи очі кому слід...

Дмитро *(ускочив у хату з собакою).* Ось, хлопці, дівчата ще свою коляду забули!

Сміх.

П а р у б к и. Чому ж ви за хвіст не держали?

Д і в ч а т а. Почепіть собі на шию!

Д м и т р о. Та візьміть же котора! Бачите, як скигле!

Д і в ч а т а. Геть, геть! К бісу!

С т е п а н и д а. Та винеси його надвір. От шибеник!

Д м и т р о. Ходім, цюцю! Бач, і твої родичі тебе цураються!

М а р у с я. От проклятий! Тривай же! *(Випиха).*

Х о м а. Пийте, братці, пийте! Ще два відра ставлю!

У с і. Спасибі! От пан Хома так справив Меланку!

Х о м а. Хто б побіг за горілкою?

Д м и т р о. За цим і я можу! *(Бере гроші й біжить).*

ВИХІД VII

Ті ж без Дмитра.

1-й п а р у б о к. А хто хоче в орлянку?

Д е х т о. Давай, давай!

На однім кінці сцени збирається невеличка купка; чути голоси: «Орел!», «Решка!» Деякі пари тихо розмовляють.

Г р и ц ь к о *(до Галини).* Не віриш хіба, що ти мені люба?

Г а л и н а. Не дратуй мене, Грицю!

Г р и ц ь к о. Чому?

Г а л и н а. Бо ти смієшся, а мені... *(Говорить тихо).*

М а р у с я. А що ж ви, сестрички, поснули? Давайте танцювати, співати... Мені так весело! А що, Хомо, будуть музики?

Х о м а. Будуть, будуть, моя ясочко!

М а р у с я. Ох, і потанцюю ж я! З ким би ж з вами, парубки-козаки, піти горлиці?

Г о л о с и. Зі мною! Зі мною!

С т е п а н и д а. А мене й забули?!

Д е х т о. Не забудемо!

М а р у с я *(підбіга до столу).* Та годі вам грати! Уже й почали! *(Змішує).*

Х о м а *(до Потапа).* І як ти йому змовчав за клепку?

П о т а п. Пожди! Знатиме!

Г р и ц ь к о. Галино, Галино! Утни мені якої веселої!

Д і в ч а т а. Визволи!

Г а л и н а *(співа й пританцьовує).*

На вулиці скрипка грає,
Бас гуде, виграває;
Мене мати не пускає
На вулицю погулять...

Хома теж пританцьовує, більше біля Марусі.

ВИХІД VIII

Ті ж і Дмитро з барилом; за ним музики.

Дмитро. Розступіться! Дорогу, дорогу! *(Співа).*

Ой дівчина-горлиця
До козака горнеться;
А козак, як орел, } *Bis*
Як побачив, так і вмер.

А цур же тій горлиці,
Коли лихо коїться:
Краще мила така — } *Bis*
Звеселить козака!

Ой дівчата-зрадоньки,
Нема у вас правдоньки,
А у цім же добрі } *Bis*
Уся правда на дні!

Всі пританцьовують: ліворуч Грицько з Галиною, праворуч Маруся з Потапом, просто всі другі.

Хома. Ех, гуляй, душа! Рубай метелиці!

Усі. Метелиці! Метелиці! *(Приспівують і беруться за руки).*

Ой надворі метелиця,
Чому старий не жениться?
Як же йому женитися,—
Будуть люде сваритися!

Маруся *(крутиться з Дмитром. Тихо Потапові).* Візьми Дарину, потанцюй з нею!

Потап *(бере Дарину за руку).* Ходім танцювати!

Дарина *(з плачем).* Геть, не піду!

Потап. Ходім! Ще царамониться! *(Тягне силоміць).*

Дарина *(плачучи).* Пусти! Що ж це, ще знущається?

Грицько. Яка собака сміє знущатись?

П о т а п. Та, що кусається!

Г р и ц ь к о. Ти мене вкусиш? Задавлю! *(Кидається).*

П о т а п. Побачимо!

Коротка боротьба. Грицько подужав і штовхнув Потапа так, що той мало не впав. У боротьбі перекинули стіл; Потап одлетів аж у той бік, далеко.

Д а р и н а *(кидається).* Братику! Що ти?! Кинь!..

Д е х т о. Розніміть їх!

П о т а п. А, так так?! *(Вихоплює з-за халяви ножа і ранить Грицька).*

Г р и ц ь к о *(схоплюється за груди).* Ножем ударив?!

Хлопці придержують обох.

П о т а п. Пустіть!

Г р и ц ь к о. Харциза! Хизується дурень, що покидьку мою взяв!

М а р у с я. Ай! *(Зомліла).*

Хома і Степанида до неї.

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

На авансцені вода й бережок; на йому кладки. Далі тин, за котрим під гору йде двір Шураїв. Межи вербами видно нову хату.

ВИХІД І

Дарина, Галина й дівчата (перуть шмаття).

Хор *(співа)*.

Ой коли б я, молодая, та крилечка мала,
То б я свою Україну кругом облітала;
То б я свою Україну кругом облітала,
То б я свого миленького по шапці пізнала.
Хоч по шапці, та й не по шапці, як по голосочку,—
Як і в мене, так і в його брови на шнурочку!

Галина. А холодна ще вода: от руки посиніли!

1-а дічина. А ти більше три, а то тільки полощеш!

2-а дівчина. Та праником гати, то вони й почервонішають!

Галина. Добре, а ногам все-таки холодно!

2-а дівчина. А ти хотіла як прати, у сап'янцях, чи що?

1-а дівчина. Або у панських пальчатках?

Сміх.

Галина. Смійтесь, смійтесь! Добре, що ви звикли.

1-а дівчина. Дивись, яка стала ніжна за наймичками!

Дарина. А що ж тут такого, коли достатки єсть?

2-а дівчина. Достатки достатками, а робити треба й самій, а то так тільки бавиться.

Галина. От напались! Хіба я робити не вмію? Ще

і вас за пояса заткну, й на жнивах, й на грабовиці, й на шитті, й на пряжі... От тільки холодної води боюсь!

1-а дівчина. От що перешиє нас, то певне: усе вишива сорочки, та ще хлоп'ячі...

2-а дівчина. Певно, батькові?

1-а дівчина. З лівої щоки.

Дарина. Чого ви соромите дівчину? Яке кому діло, кому б вона не вишивала!

1-а дівчина. А надто, коли близькому родичеві!

Дарина. Плещіть!

2-а дівчина. Та то жарти!

Мовчать. Усі перуть і вибивають в такт праниками.

Дарина (*задумавшись, співа*).

Ох, і повій, повій,
Та буйненький вітре,
Та з глибокого яру;
Ох, і прибудь, прибудь,
Мій миленький,
Та з далекого краю!

1-а дівчина (*після паузи*). А що, справді, Потапа й досі нема?

2-а дівчина. Нема. Після який час ще був, а то, кажуть, утік.

Галина. Чого ж би він утікав?

2-а дівчина. Бо спочатку були подумали арештувати за Грицька; а далі хтось показав, що бачив Потапа, як біг, коли обікрадено Вустю, так той постеріг, що не викрутиться, та й утік.

Галина. Себто, значить, Потап і обікрав?

2-а дівчина. Еге ж!

Дарина. Неправда, неправда! Потап на таке злочинство не здатен... То, може, друга яка сатана те вчинила, а тепер на Потапа всяк верне!

2-а дівчина. А чого ж би йому тікати?

Дарина. Тікати? Ти бачила, ти знаєш? Ти знаєш напевно, що він тікав? Може, по ділу в яке село пішов чи поїхав... А далі як почув, що на його всякі падлюки таке плещуть... то й перелякався: з людською злобою не справишся, як напосядуть! А людям що? Їм давай хоч безневинного, аби було на кому помститись!

Галина. Та й з якої б речі крав він? Був закоханий...

Д а р и н а. Все злоба та заздрість! Чуже горе за виграшку! Що він кому зробив? Тихий та смирний... утопили, запакували... *(Плаче і одходить набік)*.

Г а л и н а. І нащо було Потапа чіпати?

1-а д і в ч и н а. Я й забула...

Всі замовчали і почали бити праниками.

ВИХІД II

Ті ж і В у с т я.

В у с т я *(спускається з гори з відрами)*. Здорові були, дівчатка, з суботою!

Д і в ч а т а. Спасибі! Будьте здорові й самі!

Д а р и н а. Що це ви, паніматко, самі по воду ходите? Дайте я поможу. *(Набира в відра води)*.

В у с т я. А кому ж його при нашім теперішнім убожестві робити? Худоба пропала, обікрали... А Маруся ще й досі не оправилась, не хочу її трудити, то й мушу сама поратись!

Д а р и н а. Та для вас же їх тарабанити на гору тяжко!

В у с т я. Так тяжко, що й спини не розігну. Цілий вік робили та по нитці складали, поки загорювали ту гірку копійчину — знають тільки оці руки мозольні та ноги попухлі! Все убили для дочки своєї, щоб її од нужди, якої ми зазнали, визволити, а от через падіж та лихого чоловіка пішло все життя наше на вітер, і прийшлось нам, немощним, знов трудить старі кістки. Ох, коли б ти знала, дитино, як мені тяжко! *(Плаче)*.

Д а р и н а. Як то, тіточко, не знати, коли й у самої того горя, що не знаю вже, як і ношу його!

В у с т я. Та ще й те, Дарино, як зубожіли ми,— всі од нас одцуралися: то було й двері не зачиняються, а тепер і на вулиці обминають... Один тільки Хома, спасенна душа, дай йому господи й на сім і на тім світі, не тільки не одцурався нас, а ще всім допоміг... Без його й пропали б! А то на що уже рід, та й той одкинувся: все бояться, щоб у них не позичали грошей, та бідкаються... Якось оце пішла я до сестри Горпини мірчину-другу на посів гречки попросити — не дала: божиться, що вийшла, а я добре знаю, що півзасіки ще є! Заплакала я та й сказала: «Бог з тобою, сестро!» Та й пішла!

Дарина. Чого ж ви, тіточко, до моєї матері не зайшли? Вона б дала, певно.

Вустя. Коли вже рідна сестра побоялась позичити, то як би я зважилась стукати у чужу хату! Та й твоя мати, не тим вже духом вона дише... А брат твій як зобидив Марусю! Вона більше од того й злягла.

Дарина. За батька й матір не знаю, може, вони й ганяються за добром... а що на брата, то й не думайте! Йому справді якимсь лиходієм набрехано на Потапа й Марусю...

Вустя. Кому Маруся чим завинила? Кому поперек горла щастя її стало? Після тієї страшної ночі звелася Маруся й тане, як віск... Ти б, Дарино, хоч би навідалась до неї... Вона ж тебе так любить!

Дарина. А хіба я її не любила, як рідну сестру... тільки вона... та бог її зна... може, і їй було гірко... Я тим боюсь і заходити, що сама розплачусь, то ще більш жалю нароблю!

Вустя. Не сердься на Марусю — вона така нещасна! А що заплачеш, то нічого; якби й Маруся заплакала, то, мені здається, їй би полегшало; а то мовчить усе та куди-небудь устромить очі і не зморгне... Разів зо три часом гукаєш до неї: «Марусю, Марусю! Об чім ти задумалась?» А вона й не чує... тільки здригне потім та й одмовить: «Не знаю, мамо!» Що з нею подіялось, і думок не приложу, а тільки гризе її якесь горе. Ти б, може, зайшла та розпиталась: дівчина дівчині швидче скаже, ніж матері.

Дарина. Так я зайду. Дайте ж і ці відра вам однесу! *(До дівчат)*. Дівчатка, коли поперете, то візьміть і моє шмаття котра; його небагато.

1-а дівчина. Добре, я занесу!

Вустя з Дариною пішли. Поки вони говорили, дівчата прали й прислухувались, найбільше Галина.

ВИХІД III

Галина, 1-а й 2-а дівчина.

1-а дівчина *(складає Даринине шмаття)*. Уже правда, що тітці Вусті таке горе, що не дай боже й ворогові пожадати!

2-а дівчина. Та й Марусі так жалко!

Галина. Маруся й сама трохи винна...

2-а дівчина. Чия б казала, а чия б мовчала! А ти сама гаразд робиш, що одбиваєш од неї парубка?!

Галина. Вона сама його одбила.

2-а дівчина. Говори! Наплели щось з Хомою!

Галина. А мені що Хома? Я з ним нічого не плела... То він тут так і днює й ночує. Недаром, певно, входжа?

1-а дівчина. Авжеж! Побудував би він на свій кошт Шураям хату? Помагав би, коли б не мав користі? До Марусі моститься...

Галина. Щоб Маруся пішла за такого? Мене хоч би зарізали...

1-а дівчина. Нашого брата приневолюють.

Галина. Не знаю, у мене батьки не такі.

1-а дівчина. Ет, хвалилася верша болотом!.. Ходім, Домахо, додому; вже он і полільниці вертаються! Горпино, Горпино, гов!

Голос *(здалеку)*. А чого там?

2-а дівчина. Потривай нас!

Голос. Так швидче ж!

1-а і 2-а дівчина. Зараз, зараз! *(Одходять)*.

Галина. Всі на мене за того Гриця... Та хіба він запроданий, хіба мені одній заказано його любити? За віщо ж повинна я од свого щастя одступитись? Якби я справді одбивала од дівчини, то так; а він сам пригорнувся до мене, а ту кинув... Кожному хочеться жити!

ВИХІД IV

Галина і Дмитро.

Дмитро *(йде вулицею і приспівує)*.

Ой де ти була,
Моя, не чужая?
За валом брала льон, } *Bis*
Собака старая!

Ой де ти була,
Забарилася?
На дірявім мосту } *Bis*
Провалилася!

Ой біс тебе ніс
На дірявий міст.

Було б тобі хапатися
Хоч собаці за хвіст! } *Bis*

(Побачивши Галину).

А, моя качечко сизопера! Ти тут полощешся, а я по цілому селу ганяю та шукаю...

Галина. А чого тобі?

Дмитро. Та так, не тобі кажучи, за тобою скучив, що аж волосся попухло і нігті схудли...

Галина. Іди к бісу!

Дмитро. Поцілуй мене, то піду!

Галина. От я тебе оцим жмутом по губах поцілую! Одчепися, бо так і шелесну!

Дмитро. Не шелеснеш!

Галина. Побачиш, аж оближешся!

Дмитро *(бовтається в воді).* Не шелеснеш!

Галина. Ей, не дратуй, бо ще й праником потягну!

Дмитро. А я кажу: не шелеснеш...

Галина. Так на ж тобі! *(Біжить, хоче вдарити).*

Дмитро *(схоплюється і трима в руці жабу).* На, на! Лови!

Галина. Ай-ай! *(Біжить).* Кинь її к бісу, каторжний!

Дмитро. А не шелеснеш? А то за спину вкину!

Галина. Покинь! Кинь її к бісу, голубчику! Ай, не чіпатиму! Їй-богу, не чіпатиму... ай!

Дмитро кинув.

У, проклятий, таку погань в руки бере!

Дмитро. А чим же од тебе оборонятись? Он я до тебе по ділу прийшов, а ти бити хотіла!

Галина. По якому там ділу?

Дмитро. Хома прислав по цікавій справі.

Галина. Ну?

Дмитро. Так сказати?

Галина. Та кажи ж, кажи!

Дмитро. Бач, яке діло: оце я йшов по вулиці та стрічаю Хому. От він до мене так і кивнув. Я думаю собі: чого б то? А він знову... отак... А чи ти вмієш ґубами бринькати?.. Бринь!.. Бринь!..

Галина. Геть к бісу! Я думала справді що, а він, капосний...

Дмитро. Ні, ні, справді! То я пошуткував. А ось що Хома... переказував, що Грицько вернувся...

Галина. Брешеш!

Дмитро. Їй-богу, правда, сам бачив!

Галина. Голубчику! Серденько, зайчику! Не дуриш?

Дмитро. Тричі їй-богу, що ні!

Галина. Ох, яка ж я рада!

Дмитро. Хома переказував, щоб ти мерщій йшла додому, а він постарається привести до вас Грицька, щоб ти перша з ним побачилась...

Галина. Я зараз, зараз! Поможи мені тільки, голубчику, донести оце шмаття.

Дмитро. Давай! За голубчика я і тебе саму однесу!

Галина склада йому на голову шмаття.

Ой за шию тече!

Галина. Нічого, нічого! Так гаразд!

Дмитро підхоплює Галину і йде, притупуючи, вона йому приспівує.

Разом *(співають)*.

Ой ходила дівчина бережком,
Заганяла селезня батіжком.
Іди, іди, селезню, додому,
Продам тебе жидові рудому. } *Bis*

[Виходять].

ВИХІД V

Маруся і Дарина.

Маруся *(бліда, за руки з Дариною)*. Куди ти мене, Дарино, хочеш вести?

Дарина. Та пройдемось хоч до нас.

Маруся. Постій, я трохи тут спочину.

Дарина. То сядь тут, передихни. Тобі б давно проходжуватись, то зараз би поздоровішала.

Маруся. Не знаю... та я так нічим і не хвора... А мені просто нудьга чогось... Та така нудьга, що й на світ би не дивилася! Тут би при нашім бездоллі матері підсобити, захистити її знуджені руки, а я сама од вітру валюся... От тут у мене під серцем мов ссе щось... і день, і ніч не втиха...

Дарина. Ти б до знахарки пішла, може, тобі наврочено?

Маруся. Не знаю... А то знов так у мене защемить обида за ту зневагу, така закипить злоба, що, здається, і на дитину б кинулась!

Дарина. А ти не потурай, ще, може, вийде на добре... Кажу тобі, що тут поговори одні... Брат, знаєш, чоловік запальний, заздрий. Згарячу й не стямивсь, що ляпнув!

Маруся *(з запалом)*. Ох, що ж ляпнув!?. Покидькою мене назвав! Та він би краще ударив мене рукою, ніж цим словом! Така зневага! Знаєш, сестро, що ти одним згадом про те мов струп з мого серця зірвала, і воно скипілося кров'ю...

Дарина. Заспокойся... я не хотіла... Тільки чого ж і ти тоді його весь вечір дратувала?

Маруся *(сіда)*. Коли він і зразу тоді не захотів і слова мого вислухати... і підняв зараз на глум... А потім, як став обнімати Галину, так у мене й свічки в очах стали... я не тямила й де я... Одного тільки хотілося: не показати перед миром своєї муки, а йому дозолити чимнебудь...

Дарина. Ну, так йому ж так само: коли б він тебе не любив, так чого ж би йому було сатаніти?

Маруся. Даймо, що тоді так склалося, ну а потім, потім? Коли над нами стряслась кара божа, коли я лежала без пам'яті, у нього не одійшло серце, він навіть не прийшов провідати.

Дарина. Чудна ти! Та його ж на допроси взяли... Він же міг думати, що це з вашої причини й напасть... Як же б він зваживсь і переступити той поріг? А далі він, оправдавшись, поїхав знов із хурою.

Маруся. Може... може... І досі нема Грицька?

Дарина. І досі.

Маруся. Слухай, Дарино, чи правда тому, що він свата... Шеньову?

Дарина. Про його ще не знаю й не думаю... А що батько й мати того хотять і силують, то то правда.

Маруся. Ми бідні тепер... їм треба невістки багатої... тільки як же воно буде? *(Встає)*. Ні, не можна... не можна цього! Слухай, Дарино, попроси свого брата... виблагай у його для мене одну ласку: коли він зважиться на таке діло, то нехай прийде до мене і порсне мене ножем в серце, щоб я на тім ножі затріпотіла і попрощалася з ним навіки!...

Д а р и н а. Що ти, що ти?

М а р у с я *(стиска Дарині руку)*. Слухай, Дарино, не перенесу я цього... та й йому краще здихатись мене навіки, спокійніше! Несила ж мені справитись з серцем!.. Люблю ж я його, так люблю, що, здається, і душа у мене стеряється!

Д а р и н а. От бачиш, Марусе, як то тяжко одривати од серця того, хто миліще йому за весь світ! А ти мого серця не пошанувала! Навіщо тобі було чіпати Потапа? Тобі за жарт це було? А цей жарт розраяв мене з милим і самій тобі надломив щастя!

М а р у с я. Дарино, забудь це... я незнарошно... хіба я хотіла... тобі й собі...

Д а р и н а. Знаю, знаю! Ти на других-то не дуже вважала... а от як мені забути це? Як же мені забути його? Як мені забути саму себе? У тебе ще єсть надія: ти можеш побачитись, погодитись... а я? Я ніколи свого милого не побачу, ніколи!.. Виплачу свої очі, виглядаючи... і зів'яну з печалі!.. *(Плаче)*.

М а р у с я *(кидається до неї)*. Прости! Прости мене, голубко!

Д а р и н а. Якби він просто вмер, коли ми кохалися, то мені легше б було: я б носила його в серці, поки б мене господь на землі носив, розмовляла б з його душею... темними ніченьками, поливала б його могилу дрібними слізоньками, а тепер він поневіряється десь, може, помира десь на чужині за чужу злобу; але й помираючи не мене згадуватиме, а тебе... Як же мені це забути?..

М а р у с я. Прости! Прости! *(Знервовано тремтить)*.

Д а р и н а. Бог з тобою, заспокойся!.. Тільки мені таке горе... така мука... ні просвітку, ні порятунку!.. *(Рида й виходе)*.

ВИХІД VI

М а р у с я сама.

М а р у с я. Пішла... не простила... не може простити... І це я, своєю рукою, занапастила їй вік!.. За те ж і несу кару, таку кару! За віщо ж він зважився на такі образи?.. Коли я так любила його... Та й тепер яка нудьга за ним... яка нудьга... журба! Ох, вітри буйні, доне-

сіть до нього мою печаль-журбу, скажіть йому, що я гину за ним, що мене туга пригнітила до сирої землі!

ВИХІД VII

Маруся і Хома.

Хома *(нишком підкрадається)*. Чого ти, Марусе, завжди смутна та невесела? Аж змарніла, моя квіточко!

Маруся. Невесело, Хомо, так невесело, що краще б і не жити.

Хома. Це тебе сушить все ваше нещастячко! О, бодай тому клятому Потапові! Це він, лиходій анахтемський! Віриш, моя голубочко, як почув я про ваше лихо, то мене мов рубанком по серцю стругонуло, аж слізоньками вмився, їй-богу, правда!

Маруся. Спасибі тобі, Хомо, велике спасибі; ти один не одцурався нас, один нас обстоюєш.

Хома. Та я, Марусе Андріївно, нічого для вас не пожалую... От хату вже збудував, а тепер і за комори, і за повіточки [приймуся].

Маруся. Нащо ти, Хомо, на нас так утрачаєшся? Коли ми тобі вернемо ту позику? Мати старі, а я нездужаю...

Хома. Пождемо, пождемо... Може, господь милосердний дасть — і оддавати не прийдеться...

Маруся. Як-то не оддавати?

Хома. Та об тім не турбуйся... якось-то буде; я тобі, моя ясочко, і перше казав, і тепер кажу, що для тебе рад би і птичого молока дістати...

Маруся. У тебе щира душа, Хомо, ти такий добрий, а я все сміялася з тебе... прости мене!.. З лиця ти смішний... ну, я й сміялася...

Хома. Так смішний, кажеш,— потвора?

Маруся. Смішний, голубчику!

Хома *(сумно)*. Смішний...

Маруся. Я, знаєш, тебе перше так боялася, що уночі обминала б тебе третьою вулицею.

Хома. А тепер?

Маруся. Тепер... ні... Тепер не боюсь, бо знаю, що ти мені добра бажаєш...

Хома. Вір, вір мені, моя голубочко! Мені ніхто не вірить, усі мене цураються, всі мене ненавидять... Невже

не знайдеться й одної душі на світі, яка б зглянулась наді мною, сиротою!

Маруся. Хомо, за твою щирість... я тобі сестрою стану!..

Хома. Сестрою?! Спасибі, спасибі й за те, і за те спасибі! Ти, голубочко, про ваше нещастячко не журись... Кажу тобі — поможемо. Заживете ще краще...

Маруся. Та мене, Хомо, не це гризе... Не знаєш, чи швидко Грицько вернеться?

Хома *(збентежено)*. Ти й досі його не забула?

Маруся. Не забула...

Хома. І не забудеш?

Маруся. Ні!

Хома. Коли він до другої горнеться? З другою дума одружитись?

Маруся. Ще гірше, братику, ще гірш.

Хома. За віщо ж йому таке щастя?!

Маруся. Хомо, братику, друже мій любий! Поможи мені, приверни до мене Гриця! Одбий його од Галини!

Хома. Мене просиш? Ха-ха-ха! *(Постеріга, що Маруся остовпіла)*. Вибач, вибач, моя голубочко! То я так... я все для тебе зроблю...

Маруся. Я не знаю, як тебе любитиму, коли ти мене вирятуєш, коли вернеш мені моє щастя...

Хома. Я все для тебе зроблю... Я його приговорю, улещу... Шеньову засміємо; у мене є спосіб певніщий...

Маруся. О, невже? Поможи, Хомо! Якою я буду щасливою! Одна твоя надія здоров'я мені стільки укинула, що, здається, зараз би й у танець пішла!..

Голос Вусті *(чути з хати)*. Марусе! Чи то ти там? Іди вечеряти!

Маруся. Зараз, мамо, зараз! Спасибі ж тобі, братику, за твоє щире слово! Спасибі! *(Йде)*.

ВИХІД VIII

Хома сам.

Хома. Так так? Усі мої зусилля, усі мої невсипущі ночі пішли тільки на те, щоб мене братиком назвали, щоб мене попросили привернути другого, милого, вродливого? Велика ласка! Ха-ха-ха!.. А я, Марусе? Хоч би розрубав оці груди і жбурнув тобі своє серце під ноги, чи поняла б ти тоді віри, чи хоч плечем здвигнула б?

Спасибі тобі, моя нене! Дала ти синові й оченята, й бровенята, і стан, і вроду!.. Мабуть, не раз з чортами радилась, чим наділити своє порождення?! Наділила! Потворою пустила в світ на глум та на знущання вселюдне! Чом же ти голови моєї об пень, об причілок не розбила? Чого ж ти, серце, кипиш і жадаєш кохання? За віщо ж такі муки і вдень і вночі? Так щоб оце з півдороги звернути й оддати тебе, Марусе, моя кралечко, моя отруто, своїми руками Грицькові?! Я сам би реготав з себе, поки не виреготав би остатню іскру життя з свого мерзенного падла!.. Грицька треба здихатись! Краще і певніще, коли Грицько налагодиться у божу дорогу. О, я пораджу тебе, Марусе, пораджу!.. *(Іде).*

ВИХІД IX

Грицько сам.

Грицько *(співа здалеку).*

Ой у полі криниченька, з неї вода протікає,
Ой там чумак сірі воли пасе ще й з криниці напуває.
Воли ревуть, води не п'ють, бо в Крим доріженьку
чують,
Ой бог знає та бог відає, де чумаки ночують!
Ой умер же та чумаченько в неділеньку вранці,
Ой поховали та чумаченька в зеленому байраці!

Поховали... Трохи й я не поліг так, та господь вернув з дороги... на яку-то радість? Щось гірко мені, мов знову ждеш якогось горя... Старі за мене сватають Галину,— і дівчина гарна, тільки мене все сюди тягне. От куди не підеш, а тут, коло цього дерева, й опинишся! Скільки ж щастя було... і все розвіялось хуртовиною, розмаялось зрадою. Ех, Марусе, Марусе... Боляче тебе з серця вирвати! Та боляче ж тебе і в серці носити!

ВИХІД X

Грицько, Маруся, а далі Хома.

Маруся *(всередині пісні вийшла з хати і, хитаючись, підійшла до Грицька).* Грицьку! Ти прийшов, вернувся...

Грицько *(схопився, бере її за руку, піддержує,*

щоб не впала). Марусе! Що з тобою? Ти слаба? Ледве на ногах стоїш?

Маруся. Слаба! Я зраділа так, коли почула твій голос... вибігла...

Грицько. Правду кажеш? Вибігла, зраділа?

Маруся. Правду.

Грицько. Чого ж ти за тим... так побиваєшся, що аж занедужала?

Маруся. За ким?

Грицько. Та мені не хочеться ймення його пом'янути...

Маруся. Грицю, слухай... я тобі всю правду скажу...

Хома *(що ховався за кущами, одразу виходе)*. От, бач, несподівано як! Я з Марусею частенько балакав про тебе... сестриченька питалася... ми, знаєш, побраталися... так я запевняв, що ти швидко повернешся... Тут його, мовляв, Галинонька жде... аж на вигін біга усе виглядати...

Грицько. Та то... мало чого...

Хома. Слухай, Грицьку, от я тобі правду скажу, хоч і при Марусі: не до пари тобі буде Галина... Даймо, що вона тебе й без душі любить, що й багата, й красива...

Грицько. Та годі про се!

Хома. Ні, стривай! Даймо й те, що й вона тобі до вподоби... аж гинеш! Але тобі ще рано женитись: у тебе ще серце на всі боки — сьогодні одну полюбиш, завтра другу...

Грицько. Про те мені знати, яке в мене серце, Хомо... Я тебе не прохав до цього чіпатись!

Хома. Вибач мені, голубчику! Я так тільки, по щирості... вір мені. От що думаю, те й кажу! Не сердься! Я оце зараз добру новину прочув: Потап вертається!

Маруся і Грицько. Потап?

Хома. Еге ж. І його діло на добре вийшло: виявилось, що він безневинний!

Маруся. Як?

Хома. Бачиш, голубочко... Сядь краще, серденько! Ач, як пополотніла й тремтиш! Так виходить, що Рябокониха винна Потапові гроші, а він правив... значить, по злобі показала й на Потапа тільки напасть звела...

Маруся. Слава богу, що через нас не постраждав він даремно! Я така рада!

Хома. Так ти, сестричко, рада? Я знав, що я цією новиною обрадую тебе!

Маруся. Чого ж мені не радіти? Хіба Потап мені що зле вчинив? Він завжди був до мене таким добрим, прихильним... Ні одного кривого слова я від його не чула; за що ж би я мала на нього злобу?

Хома. Не маєш, не маєш... знаю... хе-хе-хе!

Грицько *(сумно)*. Прощавайте.

Маруся. Куди ж ти?

Грицько. Додому.

Маруся. Зостанься хоч на часинку... побалакаєм...

Грицько. Ніколи.

Хома. Певно, до Шенів? Ох, ох, ох, ох!

Грицько. То вже моє діло! *(Пішов)*.

ВИХІД XI

Маруся і Хома.

Маруся. Знов не захотів словом перекинутись зі мною... Розсердився, чи що?

Хома. Туди тягне; але ти не бійся! Порятую, тільки слухайся!

Маруся. Слухатимуся, слухатимуся!

Хома. Піди у ліс до знахарки; вона знається на всьому і дасть тобі певного привороту; та ось позавтрьому й приходь до млина, там і баба...

Маруся. Страшнувато... та й ще нездужаю...

Хома. Для цього случаю треба наважитись: баба зна такий приворот, що й лютого ворога заставить цуциком бігати... слід цілувати...

Маруся. О, то я буду, буду! І мертвою встану та піду!

Хома. Так не турбуйся ж і не журися: буде по-нашому, вір мені!

Маруся. Друже мій, брате мій! Ти мене на світ підвів. *(Кидається й цілує)*.

Хома. А! Поцілувала! Маруся поцілувала! Поцілунок цей... За його увесь мир, усе життя!.. Поможу... Себе страчу, а пораджу!.. *(Іде)*.

ВИХІД XII

Маруся сама.

Маруся. Господи, він поможе мені вернути до мене моє сонечко ясне, мій спокій, мій рай! О, я на край світа піду, я поб'ю свої ніженьки довгими шляхами, я порву своє волосся густими тернами, я змию своє личенько дрібними дощами,— а дістану зілля і буду щасливою!

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Глупе місце. На авансцені руїни млина, що поросли хмелем і мохом. Тут же кущі і очерет. Далі лощина і навколо ліс. Ніч.

ВИХІД I

Баба-знахарка сама.

Баба *(варить щось у казані)*. Хома наказав, щоб зварила отрути-зілля. Прийде Маруся, вона, певно, вже тут... Треба її вжахнути, нараїти, щоб дала Грицькові... полегша йому! Ха-ха-ха! Вийде кохання з його серця: почорніє воно на вугілля!

Голос Дарини *(проходячи здалеку)*. Ой лишенько!

ВИХІД II

Баба й Маруся.

Баба. Хто це? Певно, Маруся! *(Не обертаючись, вголос)*. Чую людську кість. Озовись: хто прийшов?

Маруся мовчить і тремтить.

Я хоч і сліпа, але бачу тебе... бачу твою долю...

Маруся *(боязно)*. Це я...

Баба. Молода... вродлива... а вже зазнала горя немало: кохання тебе сушить... Дай руку!

Маруся. Ось, бабусю...

Баба *(взяла)*. Багато у цій руці щастя, тільки зрадливий одпиха його собі на погибель.

Маруся. Бабусю, скажіть мені, яка мені доля судилася?

Баба. Доля твоя химерна; там, де ти шукаєш щас-

тя, там знайдеш тільки зраду, а там, де не думаєш і цураєшся, там воно іменно й є! Ти кохаєш чорнявого огрядного козака, з карими очима і тонкою бровою...

Маруся. Грицька?

Баба. Стривай, стривай... ще не вияснилось...

Уся сцена освітлюється зеленим світлом.

Бачу, бачу — він.

Маруся. А Грицько чи коха мене?

Баба. Хай освітиться його серце! Щось чорнішає у йому... мов робак якийсь ворушиться... Тепер він кохає другу...

Маруся. Ой пропаща я!

Баба. Не умлівай! Слухай до кінця. За чорнобривим, я бачу, стоїть русявий парубок...

Маруся. Потап?

Баба. Так. Він тебе любив і через тебе муку прийняв... Тільки ти не любила його, ніколи й не зійдешся; та між тобою й ним лежить і гадиною звивається горе.

Маруся. Страшно, бабусю, страшно! Краще умерти, ніж не мати просвітку й плутатись між тим горем та мукою!

Баба. Смійся! Я бачу ще третього... нещасного, виродка якогось; тільки у нього серце світиться, як кришталь, і в тому серці стоїш ти... отам твоє щастя!

Маруся. Це Хома! Ви його бачите... Але... невже Грицькового серця не можна ніяк привернути?

Баба. Трудно, трудно... проте можна спробувать. Ти, дівко, наважилась-таки на Грицька?

Маруся. Бабусю, без його мені не жити!

Баба. Бачу, бачу! У твоєму серці кипить кров, аж вогнем жаріє!

Маруся. Бабусю, приверніть до мене Грицька! Одверніть його од Галини... Я не переживу їхнього щастя... я з муки зотлію! Мені краще бачити його у труні, ніж у шлюбі з другою!

Баба. Так, так... правда!

Маруся. Бабусю, дайте мені привороту! Я вам чим хочете оддячу.

Баба. Не треба мені нічого; мені жаль тебе, молодої, і я допоможу твоїй пригоді. Слухай же. Ось тобі дві шкляночки; у одній червоний трунок, у другій зелений;

ти дай йому цього червоного випити; коли в його хоч гискра кохання до тебе жевріє, то вона спалахне вогнем, і він піде за тобою аж на край світа!

Маруся. У цій пляшечці, значить, моє щастя і моя смерть?! Жах бере... але краще довідатись зразу...

Баба. І знай ще до того, що коли після червоного трунку не з'явиться у нього кохання до тебе, то не буде його й до самої смерті, і він тільки більше щораз тебе ненавидітиме.

Маруся. Саме пекло краще од такої долі!

Баба. Коли ти на червонім допевнишся, що твій милий тебе не любить і не любитиме довіку, то дай йому з чим-небудь оцього зеленого трунку: вип'є — і ні з ким вже більше не одружиться, хіба з сирою землею!..

Маруся. Умре?!

Баба. Тобі ж краще буде; пожуришся, поплачеш та, врешті, й своє щастя здибаєш, а інак до самої смерті муки та й після смерті катування.

Маруся. Дайте, дайте його! У цій, значить, пляшечці і мій, і його спокій!..

Баба. Так, там за зраду оддяка.

Маруся. Спасибі, спасибі, бабусю!

Баба. Ховай же її обережно.

Маруся. О, я цей рятунок під самим серцем noситиму, поки не обернусь до його за поміччю!..

Баба. Ну, тепер повернись на північ і плюнь перед себе тричі!

Маруся обертається, баба невидко заходить у млин. Казанок провалюється, і таємне світло зника.

ВИХІД III

Маруся сама.

Маруся *(озирається навколо з жахом)*. Все щезло, ні духу нема... це диявольське навожденіє було... обляга мене якась темрява, ні гомону, ні шелесту... мов кладовище... Ух, страшно! Куди вертатись? Мов паморoки мені забило... Це річка... он туди, здається, стежка... *(Замислюється)*. Швидче, швидче від цього страшного місця! *(Іде)*.

ВИХІД IV

Хома, Дмитро, парубки.

Хор.

Назбирали некрутиків у неділю вранці,
Гей, гей, гей, гей! У неділю вранці!

Поливали доріженьку, щоб не курилася,
Гей, гей, гей, гей! Щоб не курилася!

Розважали дівчиноньку, щоб не журилася,
Гей, гей, гей, гей! Щоб не журилася!

1-й парубок. Куди ж це ти нас, Хомо, завів? Отут, чи що, отаборитись?

Хома. А тут, тут! Чим же не місце! Далеко краще за той ваш вигін: тут і річка, і лісочок, і млин... хто куди схоче!

2-й парубок. Та так, так! Тільки наші дівчата чи ходитимуть? Лякатимуться млина.

1-й парубок. О, то пусте! Чого їм з нами лякатись?

2-й парубок. Та от же й досі нема!

Дмитро *(до Хоми)*. А я до вас забігав,— так баби нема дома, а наймичка тільки дала сала, та хліба, та оцю пляшку.

Хома. Буде з нас і того, аби було по чарці та чим закусити мокруху.

1-й парубок. Ти б, Дмитро, збігав та привів швидче дівчат!

Дмитро. Хай йому біс! Усе для вас бігай та бігай, та носи всячину... Он я й оте насилу дотарабанив!

2-й парубок. Та ти ж молодий: перший рік парубкуєш,— то можна для товариства послужити.

Дмитро. Е, добре казати! Набігаєшся, а як прийдеться до чарки, то послідня!

Хома. Я вже, Дмитрусю, тебе не обділю.

Дмитро. Та за вас ще можна жити... Тільки по дівчат нема чого бігати; там Грицько з ними...

1-й парубок. Ну, так давайте хоч покуримо!

2-й парубок. Давай, давай!

Дмитро. А дай котрий мені тютюну, бо клятий Берко мені такого втелющив, що тільки доторкнись до папуші, так так тобі, як попіл, мов порохом зараз візьметься!

1-й парубок. Та то він тобі капусти насушив та й дав: бачить, що дурний.

Дехто. Або Рухля лопуха нашаткувала!

Сміх.

Дмитро. Тю на вас! Я, може, й загрянишного курив, не то що...

Дехто. Ого-го-го!

Хома. На мого, коли хоч.

Дмитро. Давайте, спасибі вам!

Хома *(одійшовши, до себе)*. Не знаю, чи Маруся одважилась сама сюди прийти? Я бачив, як вона виходила з хати, а далі пантрувати було небезпечно... Коли з дівчатами прийде, значить, була. Страшно чогось і мені... чим то скінчиться? Але, щоб пливши, пливши... пуститись на дно перед самим берегом? Ні! Занадто вже я натерпівся, накатувався! Давити треба усе, що попаде під ноги. Або дістану тебе, або вже ти нікому не достанешся!

Впродовж цього монолога парубки посідали мальовничими групами; то курили люльки, то кресали, то тихо балакали, розлягшись.

Голоси дівчат *(здалеку)*. А де ви там? Го!

1-й парубок. Го-го-го!

2-й парубок. Сю-ди-и!

ВИХІД V

Ті ж і Галина з дівчатами та Грицько.

Галина *(виходе перша з Грицьком)*. Та куди вас занесло? Я, їй-богу, не хочу й зоставатись, тут така страховина! Он і млин відьмачий!

Грицько. Чи вже й зо мною боїшся?

Галина. З тобою ні.

Грицько. І в млин би пішла?

Галина. На край світа!

1-а дівчина. Присяйбі, не піду далі!

2-а дівчина. І який дідько сюди завів?

3-я дівчина. Та Хома ж.

1-а дівчина. Якраз до своїх родичів, у болото!

Усі купчаться з жахом.

1-й парубок. Та йдіть, не царамоньтесь!

2-й парубок. Чорти ж вас бояться, як ладану!

3-й парубок. Не займуть!

Дмитро *(накрившись білим, забігає їм ззаду)*. У-гу-гу-гу!

Дівчина. Ой цур тобі! Пек тобі!

1-й парубок. Здорова!

1-а дівчина. Та ну тебе!

2-й парубок. Чого пізно?

2-а дівчина. Вигадай!

3-й парубок. Де тинялись?

3-я дівчина. Помоглось.

4-й парубок. Скучили?

1-а дівчина. Ми за вами не дуже... Обійдемось! Ану, «Зіроньки» почни!

Ох, і зійди, зійди
Ти, зіронько та вечірняя!
Ох, і вийди, вийди,
Дівчинонько моя вірная!

Аж до кінця діалога Хоми з Грицьком співають остатні куплети pianissimo.

Грицько *(здоровається й одводить Хому набік)*. Ти казав, що Маруся прийде, а її нема.

Хома. Невже не пішла... вернулась би то?.. Не сподівавсь я, щоб вона злякалась... а от...

Грицько. Досадно!

Хома. А тобі хотілось би з нею бачитись?

Грицько. Мені треба з нею бачитись, це все гризе мене... Як глянув на неї, що як з хреста знята, то в мене аж душа перевернулася!

Хома. Так би то шкода?.. А Галина ж як?

Грицько. Та Галина мені до вподоби: дівчина славна, щира... Тільки як подумаю про Марусю... Слухай, Хомо, коли б я допевнивсь як! Невже вона за Потапом гине?

Хома. Рад би я тобі, голубчику, всю правду з'явити, так дівоче ж серце — колодязь; одно тільки тобі скажу, що Марусину вдачу я знаю... Коли їй потурати і перед нею киснути, то вона з зневагою на це дивиться, їй обрида легка здобич; а от коли на неї той, що до вподоби, не зверта уваги і до другої липне, то в неї до його таке спалахне кохання, що опалить вогнем!

Грицько. О, вона така!

Х о м а. Отож! Ти замітив учора, як я сказав про Потапа, так у неї з радості аж очі засяли!

Г р и ц ь к о. Замітив... бодай би мені краще очі повилазили!

Х о м а. Так отож тобі й треба прикинутись байдужим до неї, щоб роздратувати її серце!

Г р и ц ь к о. Трудно...

Х о м а. Але для такої кралечки можна й присилувати себе... Я тобі, голубчику, як брату рідному, хочу допомогти: мені спарувати вас, то нема більше втіхи — вір! *(Обійма Грицька)*.

Г р и ц ь к о. Спасибі тобі, голубе, за твою щиру раду! *(Іде вглибину)*.

Г а л и н а. От замовкли, тільки шепчуться: так скучно! Давайте співати!

Мовчать.

Не хочете? То я й сама почну! *(Співа без оркестра)*.

Леле, мамо, леле, тату,
Леле, коваленьку,
Заграй мені на скрипочку
Стиха, помаленьку!

(До Дмитра). Заграй же хоч не на скрипочку, дак хоч на дудку!

Д м и т р о *(журливо)*. Не вмію!

Г а л и н а. Так чого ж ти біля мене тільки дарма сидиш? Тільки нудьгу нагониш!

Д м и т р о. Я, коли хоч, попрошу Павла!

Г а л и н а. Ну-ну!

Дмитро побіг. Павло починає грати різні мінорні мотиви.

ВИХІД VI

Ті ж і Маруся.

М а р у с я *(тихо виходить з-за дерева, місяць світить на неї)*. Здорові, сестрички!

1-а д і в ч и н а. Марусе, голубочко!

2-а д і в ч и н а. От несподівано!

1-й п а р у б о к. Здрастуй!

М а р у с я. Здоров був!

2-й п а р у б о к. Давно не була!

М а р у с я. Давно, все нездужала.

3-й парубок. Без тебе й вулиця не вулицею.

Маруся. Про мене, певно, й забули!

4-й парубок. Всі кислі!

Маруся. Та й я сама не та...

1-й парубок. Та й змарніла ж ти, Марусенько!

Маруся. Лихо, кажуть, тільки рака красить!

Хома *(підійшов)*. Здрастуй, голубко! А я думав, що ти злякаєшся та й не прийдеш!

Маруся. Не така, не злякаюсь!

Хома підходить і щось шепотить Галині на вухо.

Грицько *(до Марусі, що одійшла набік, когось виглядаючи)*. Здрастуй, Марусе!

Маруся. Здрастуй, здрастуй! А я тебе шукала!

Грицько. Хотіла бачити?

Маруся. Умисно для того й прийшла!

Грицько. Спасибі.

Маруся. Мені треба поговорити з тобою... Між нами якась гадюка пролізла... не можна так далі!

Дмитро *(підбіга)*. Грицьку, тебе Галина кличе!

Грицько *(нетерпляче)*. Потривай!

Дмитро. Там якесь пильне діло... На одну тільки хвилинку!

Маруся. Що ж це? Не дадуть і слова сказати!

Грицько. Я зараз, тільки довідаюсь що та й вернуся.

Маруся *(до себе)*. Туди його більше тягне.

Хома. Панове товариші, тепер якраз час смикнути раз по чарці за здоров'ячко нашої ясної зіроньки, що зійшла і аж усіх звеселила!

Усі. Річ до діла! *(Устають)*.

Дмитро. Час, час! Тепер уже, пан Хома, я буду коло чарки порядкувати.

Хома. Порядкуй, порядкуй!

Підходять по черзі і п'ють. Інші примовляють: «Хай вибрикує!», «За здоров'я Марусеньки!»

Галина *(з другого краю кону до Грицька)*. Ти знов до Марусі лізеш? Що ж ти, Грицьку, зі мною робиш?

Грицько. Нічогісенько. Хіба як побалакаю, то що?

Галина. Та вона тим-то тепер і упада до тебе, що Потапа нема!

Грицько. Потап буде, вона зна це!

Галина. Ні, не буде, в тім-то й річ: сьогодні напевно прийшла бумага до волості, що Потап у тюрмі сидить. Там сестра твоя так побивається, що й господи!

Маруся. Грицю!

Грицько. Я дома не був і не чув про це... Нещасна сестра!

Галина. То-то ж! Ти думаєш, чого Маруся прийшла? Вона б тепер рада за тебе і реп'яхом учепитись, бо Потап пропав... Бач, і слабою пришелепалась... А якби Потап вертався, то й на возі не приїхала б!

Грицько. А! Вір вам після цього!

Галина. Не всі ж Марусі!

Маруся *(Грицькові)*. Грицю! Що ж, діждусь я тебе?

Грицько *(сухо)*. Тривай! Чарку-другу горілки вип'ю.

Маруся. Ох, щемить у мене тут! Яка-небудь Галина наступає на горло! *(Тремтить)*. Невже у мене вкрадуть Грицька?! Вирвуть оце серце з грудей? О, ніколи, ніколи!

Хома упродовж усієї цеї сцени пантрує і інколи повертається з ухмилкою і сміхом до дівчат.

Маруся *(підходить до Дмитра)*. Налий мені, голубчику, чарку, бо я щось немов змерзла... усе тремчу...

Дмитро. Чарка по руках, а ось тобі стаканчик, чи не мало?

Маруся. Давай! Я зразу й не вип'ю... потрошку буду. *(Іде праворуч на авансцену)*. Де ж мої чари, моя остатня надія? Ось, ось! Порятуй же мене, мій трунку! Верни мені милого, бо як не вернеш.. тоді.. тоді... нас з'єдна заступ та могила!.. *(Трошки надпива, а потім долива з шкляночки)*.

Хома *(до Грицька)*. Ти, Грицю, серце, якось дуже вже прикро з Марусею.

Грицько. Та я вже не знаю що і як! Здається б, і Марусю задавив... та й себе б розірвав на шматки, щоб і не бачити й не чути!

Хома. Ну вже ж, голубчику, при людях здержся!

Маруся *(підходить до Грицька)*. Грицю, випий з моїх рук хоч чарку горілки, як, пам'ятаєш, колись; нехай хоч ця чарка скаже, що я така ж до тебе, як і була.

Грицько. Така ж? Ох, коли б і ця чарка не збрехала! *(П'є)*.

Хома (*потира руки*). Який я радий, мої голуб'яточка, що ви помирились! Хе-хе-хе! Такий радий, такий радий!

Грицько. Та... чаркою не заллєш того... що накипіло! (*Одходить*).

Хома (*до Марусі*). Не бійся, моя зозулечко, тепер він твоїх рук не втече!

Маруся (*сумно*). Не втече, не втече!..

Хома (*потираючи руки*). Хе-хе-хе! Доб'ємося свого!

Грицько (*голосно*). Галино, квіточко! Заспівай нам та звесели, а то мені чогось нудно та сумно!

Дехто. Справді! Пісні, пісні!

Маруся. Тривайте! Я заспіваю вам!

Усі. І-і! Марусенька затягне! О, це славно!

Маруся (*співа*).

Вийду я на гіроньку біленькими ніженьками,
Гляну я на дубонька карими оченьками!

Грицько.

Я ж на твої карі очі не здригнуся
І до тебе своїм віттям не вклонюся!

Маруся.

Ой любив та й покинув
Козак дівку чорнобриву,
Що вірніша всіх! } *Bis*

Хор.

Ой любив та й покинув
Козак дівку чорнобриву,
Що вірніша всіх! } *Bis*

Маруся.

А на тім на дубоньку та голубонька гуде;
На козака пригодонька, козаченько не прибуде!

Грицько.

А я ж тії пригодоньки не боюся
Та до тебе своїм віттям не вклонюся!

Маруся.

Ой любив та й покинув *і т. д.*

Хор.

Ой любив та й покинув *і т. д.*

Маруся.

На козака пригодонька,— кінь голівоньку клонить.
Лежить козак при дорозі, а дівчина сльози ронить!

Грицько.

А я ж тії пригодоньки не вжахнуся
І на сльози дівчиноньки не зрухнуся!

Маруся.

Ой любив *і т. д.*

Хор.

Ой любив *і т. д.*

Галина. Чортзна-якої завели!
Дмитро. Справді! Я аж заплакав!
Грицько. Так починай, Галино, веселої!
Хома. Марусечко, голуб'яточко, що з тобою?
Маруся. Мене здавило тут... аж боляче!..
Хома. Ходім, ходім, я дістану [води] з річки!

Ідуть до млина.

Дмитро. Слухайте, слухайте! Давайте заспіваємо з вимахом.

1-й парубок. Як з вимахом?

Дмитро. Та ото, бачите, я був якось у місті, то й бачив, як там до півчих махав чи дяк, чи пономар, чи хто його зна хто, і виходить чудесно!

2-й парубок. Ну, давай і з вимахом!
Галина. Уже Дмитро щось вигадав!
Дівчата. Без штукерії не обійдеться!
Дмитро. Дайте ж мені крамагона!
2-й парубок. Якого там макогона?

Дмитро. Ет, не розумієш! Такий голосничок єсть, як виделка!

3-й парубок. Чи ба!
1-й парубок. На ось моє кресало!

Грицько упадає коло Галини.

2-й парубок. Ану-ну, що воно вийде?

Дмитро. Станьте ж так: дівчата по цей бік, парубки по той, менчі попереду, високі ззаду. Голову усім повернути до мене і дивитись на крамагона. Тихо! *(Б'є кресалом по закаблуку, підносить до носа)*. Ла, ла, ла, ла! Ла, ла, ла, ла!

Галина. Ла, ла, ла, ла!

Дівчата. Ла, ла, ла!

Дмитро. Цитьте! Це мені тільки лалакать можна!

Дівчата. А нам же що?

Дмитро. Слухайте: як поведу обома руками, дівчатка, до вас, то ви й починайте. Як буду махати їми, як голубка крильцями, то виводіть голосно, а як буду руки піднімати, то ви й горлом деріть голосніще та вище; коли повернусь, хлопці, до вас і замахаю, то й ви почніть; як нижче опускатиму руки, то покотіть, баси, мов горохом по решеті, а як вище, то гукніть, мов вовки; теперечки, коли присідатиму до землі, то придавіть і стиште, щоб шепотіли, як листя уночі, а коли випрямлюсь і розведу руками, то шкварте на весь живіт. Зрозуміли?

Усі. Гаразд!

Дмитро. Ну, слухайте ж: різнемо!

Співають.

Хор.

На городі калинонька, під горою терен *і т. д.*

Дмитро. Бачите, як славно?

Усі. Молодець, молодець!

Галина. Далебі, таки хороше!

1-а дівчина. Якби ще якої отак!!

Дмитро. Тобі як мед, то вже й ложкою.

1-й парубок. Та й додому час: он уже перші півні кричать.

2-а дівчина. Так рано?

2-й парубок. Та вам, звісно, хоч цілу ніч гуляй, бо яка там ваша робота! А от як намахаєшся за день косою, то не те заспіваєш!

1-й парубок. Збирайтесь, хлопці; прощайтесь з дівчатами, та й гайда.

Пари збираються, прощаються; стоїть тихий гомін.

Хома *(виводить Марусю з-за млина)*. Не журись, Марусечко, не сумуй! Їй-богу, не варт він того, щоб серденько за ним умлівало!

Маруся *(зовсім не слуха)*. Значить, не любить і не любитиме... а ще чим далі... більш ненавидіти буде!

Хома. Забудь його! Я знаю, тепер тобі трудно буде передужати свою муку, а тільки переможись... то зараз і одляже...

Маруся. А чим далі все більше ненавидітиме...

Хома. Та цур йому, коли про тебе й не дума: он просив мене, щоб завтра пішов йому сватати Галину...

Маруся. А? Так?! Попроси його, щоб зараз на одно слово... *(Побачивши Грицька, прожогом до нього)*. Грицю, на одно слово! *(Бере за руку і підводить ближче)*. Я бачу, що ти мене не любиш і любити більш не будеш... тобі судилася, певно, Галина... Ну, що ж! Помагай їй боже!.. Аби ти був щасливий... Я тобі тільки щастя бажаю!

Грицько. Коли б ти по правді казала!

Маруся *(перебива)*. Слухай, Грицю, я тебе попрошу тільки ось що: не зневажай мене перед людьми, не дай на посміх, не врази вкінець моїх гордощів. Покажи усім, що ми з тобою розійшлись тихо, мирно, як друзі, зайди до нас завтра! Ну що ж? Зайдеш?

Грицько. Зайду, зайду, Марусечко!

Маруся. Зайдеш? Не одуриш? Не насмієшся?

Грицько. Зайду! Слово козацьке!

Маруся. Ну, спасибі, спасибі! Тепер прощай!

Грицько. Марусечко, яка ти, їй-богу!..

Маруся. Годі тепер! Завтра... Ждатиму ж... Прощай!

Грицько одходить.

ВИХІД VII

Маруся сама.

Маруся *(проводжа очима Грицька)*. Прийдеш, прийдеш, мій голубе!.. Завтра увечері рушники Галина даватиме... завтра уранці я з тобою прощатимусь... Попрощаємось і помиримось... *(Загадавшись, обертається і йде)*. Завтра... помиримось. За що мене ненавидіти?.. Помиримось і поєднаємось! *(Іде)*.

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Середина хати.

ВИХІД І

Маруся сама.

Маруся *(сидить біля столу, сперши голову на руки й устромивши погляд у одну точку)*. Сьогодні, здається, у мене заручини... Грицько прийде... а я рушників не наготувала... Все слаба була. Гадюка моє серце ссала, а тепер притаїлась. Коли б же її не зворушити?.. Постійте, постійте! Галина, здається, рушники мої забрала? Тепер Гриць туди може піти... зрадити мене... а все через когось. Господи, от не пригадаю! Господи! Зрадить, зрадить! *(Співа)*.

Ой зрада, зрада,
Карі очі, зрада!
Чому ж мій миленький
Не вся щира правда? }*Bis*

Ой чого ж ти, милий,
Думаєш, гадаєш?
Мабуть же, ти мене
Покинути маєш? }*Bis*

Ой не кидай, милий,
Я ж тебе кохала,
Ой чого ж, мій милий,
Та розрада стала? }*Bis*

ВИХІД II

Маруся й Вустя.

Вустя *(виходе)*. Чого ти, моя донечко, моя квіточко, усе цієї пісні співаєш?

Маруся. Мамо, коли я всі пісні забула, хтось із голови вкрав...

Вустя. Що ти говориш, дитино моя, опам'ятайся!

Маруся. Їй-богу! От ще друга пісня зосталась у голові, та десь далеко... не знайдеш!

Вустя. Та яка причина тобі сталася, зозулечко моя? Хоч пригадай, де ти вчора була?

Маруся. Вчора... вчора? Тривайте, щось страшне... Хтось вирвав у мене серце! Правда? Адже у мене нема тепер серця?

Вустя *(обніма й плаче)*. Голубочко, утіхо моя єдина! Що ти зі мною, нещасною, робиш? Мало я того горя перетерпіла, а тепер ще таке безголов'я?! Порятуй мене, донечко, опам'ятайся!

Маруся. Мамо, не плачте! Я пригадаю... Тільки трудно мені... голова почина боліти...

Вустя. Ти цілу ніч десь блукала. Кажуть, ранком з лісу йшла. Чи не причинилося тобі чого в лісі?

Маруся. Ліс? А! Пригадую... Ворожбитка... доля моя химерна... не любить... та ненавидітиме ще більше...

Вустя. Про що ти говориш? Яка ворожбитка ненавидить?

Маруся. Пригадала! Пригадала! Сьогодні Гриць прийде!

Вустя. Чого ж він прийде?

Маруся. Прийде помиритись!.. Може, доля нас сьогодні... поєдна...

Вустя. Та чи ж правда, ви помирились і Грицько прийде? Щось непевне ти кажеш!

Маруся. Ні... прийде, прийде! Я його так жду... *(Трохи очумується)*.

Вустя. Та дай боже милосердний, щоб його серце до нас навернув, а то як були ми багаті, то Грицька того од хати й дрючком було не одіб'єш, а як через того харцизяку зубожіли, то Грицько і плюнув на нас.

Маруся. Так, так... Пригадала!.. Ми бідні, а Галина Шеньова багата... Ха-ха-ха-ха! От що! А я, дурна, й забула... Так це, мамо, пусте!.. І як мені перш не при-

ходило в голову? Не журіться, мамо: я піду в ліс, там така ласкава бабуся... Вона й страшна — і ласкава... Чого попросиш, зараз дасть. Я вже такого просила дорогого та трудного — і то дала! А грошей дасть, мамо, дасть, скільки хочете...

Вустя. Господь з тобою, дитинко моя! Що ти верзеш? Хто ж би нам грошей дав? Тепер, серденько, такий світ настав, що швидче чоловік дасть з себе шкуру здерти, ніж тією копійкою поділиться!

Маруся. Ні... там у лісі... всього можна дістати... можна й кохання навіть...

Вустя. Ох, мені лишечко! Певно, тобі, дитиночко моя, наврочено! І голівка гаряча, і з лиця пашить, і погляд гострий... Може б, переполох вилити, або я засвітю страсну свічку?

Маруся. Ні! Воскової свічки тепер ще не слід, потім, потім... Я здорова — у мене тільки в голові гуде... а я все пригадала... Сьогодні прийде, мамо, Грицько, а я не прибрана!

Вустя. Чого там тобі прибиратись у будень...

Маруся. Як будень? Сьогодні у мене свято... таке свято, яке раз на віку бува... Дайте мені, голубочко, нову керсетку, намиста й дукачі, і квітки, і віночок...

Вустя *(підходить до скрині)*. Нащо він тобі, той віночок? Буде й стрічок самих...

Маруся. Ні, мамо, дайте й віночок, і все, бо сьогодні слід... нехай я уже так у тім віночку і зостанусь... Не скидайте його... це тоді, як були ми на ярмарку з Грицьком, мені його куплено.

Вустя. Та на, на, я не жалую!

Маруся *(похапцем прибирається, дивлячись у дзеркало)*. Бачите, мамо, я сьогодні не така бліда на вид... Мамо, скажіть мені, я гарна чи ні?

Вустя *(з сльозами)*. Гарна, моя доню, як зірочка ясна!

Маруся. Чого ж він... от знов забула... все ненавидітиме? А!.. В лісі бабуся дала пораду...

Вустя. Що ти знову, господи?!

Маруся. Ні, ні, я пригадала... зараз мій Гриць прийде... чим же ми його будем вітати?

Вустя. А чим же, доню?

Маруся. У вас там у хижі... єсть ще пляшка меду, що Хома привіз... дайте ключ!..

Вустя. Та навіщо йому мед? Його для тебе тільки й держала...

Маруся. Ні, дайте, дайте! Дайте ключі сюди, я сама принесу... для свого Гриця... Помиримось, погодимось і зап'ємо медом. *(Іде)*.

ВИХІД III

Вустя сама.

Вустя. Ох, непритомна вона, непритомна! Мати божа! Зглянься, пречиста, над обездоленими, не осироти вкінець нещасної матері! *(Набіжно стає навколішки)*.

ВИХІД IV

Вустя і Хома.

Хома *(виходе крадькома)*. Що ви, матусю, все журитесь та журитесь? *(Цілує руку)*.

Вустя. Як же мені, Хомо, не побиватись, коли з Марусею щось непевне скоїлось...

Хома. З Марусею? Що ж таке? Де вона?

Вустя. Та учора як з тобою пішла, а вернулась уже світом... та, либонь, недужа; її там чи налякано, чи їй наврочено?..

Хома. То, може, так... перший раз вийшла... Може, од слабості... Адже вона не лежить?

Вустя. Та лежати не лежить, а ще якось жвавіша; тільки голова чи болить їй, чи що...

Хома. Голова то пройде... не бійтесь... аби не лежала...

Вустя. Все Грицька дожидає. Чи тому ж то правда, що вони помирились і він прийде?

Хома. Правда, правда, матусю; він то прийде, тільки, на мою думку, чи не дума насмішки якої вчинити?..

Вустя. Ах він каторжний, каторжний! Бодай йому добра не було ні на цім, ні на тім світі; бодай його щодня корчило; бодай йому робаки живому поточили всі печінки; бодай йому сталась така смерть, як тій скаженій собаці — без хреста й без могили!

Хома. А коли схаменеться й зробить її щасливою, то хай йому господь милосердний усе простить і допомага на всякім ділі! І ви, матусю, не суперечте їм, нехай прийде, побалакають, погодяться...

Вустя. Нехай, нехай! Тільки коли насміється, то я йому сама очі видеру з лоба!

Хома. А от, коли з Грицьком у них вийде розрада... то... після там... як Маруся заспокоїться трохи... чи не замовили б ви їй словечка за мене?.. *(Цілує руку)*.

Вустя. За тебе?! Хіба ти, синку... думаєш?..

Хома. Матусенько! Та коли бог пошле мені таке щастя... то мені на тім світі й раю не треба! А як же б я шанував та жалував! Та ви б у мене жили як у Христа за пазухою!..

Вустя. Ох, синку мій, я така б була з того рада, що й господи! Більше й Марусі ніхто не любитиме... Тільки як Маруся справиться з своїм серцем!

Хома. Ох, що й казать! Коли другий посвата, милий, любий та вродливий, то нехай раює... Я тільки ж про Марусине щастя й дбаю... тільки про її щастя!..

ВИХІД V

Ті ж і Маруся.

Маруся *(ввійшла з пляшкою й різною посудою)*. Насилу знайшла: ось і мед, і сир, і сметана...

Вустя. Для чого ти принесла, доню, той мед?

Маруся. Як же, мамо, треба гаразд молодого прийняти...

Хома *(до Марусі)*. Здрастуй, Марусечко! Кого це так вітаєш?

Маруся. Грицька... адже він буде?

Хома. Буде, буде. Він у мене ночував, та оце виряджав сватів до Галини, то казав, що сюди зайде.

Вустя. Чого ж йому, коли так, сюди й заходити?

Маруся. До Галини?! А, чула щось... як до Галини? Він сюди обіцяв прийти... Він до Галини не піде!.. Хоч у мене й покрадено рушники... а не піде... не піде!

Хома. Заспокойся, голубочко, певно не піде!

Маруся *(встає)*. Ха-ха-ха! Не піде!

Вустя. Чого ти, Марусе, смієшся?

Маруся. Так... мені повеселішало... згадала смішне... Слухайте, мамо, Хомо, лишіть мене саму тут. Гриць прийде, ми на самоті розмовлятимемо... тихо та любо...

Хома *(до Вусті)*. Справді, нехай вони собі перебалакають... Зайдіть, мамо, до мене: ми за їхню згоду, за їхнє щастя хоч по чарці вип'ємо.

Вустя. То й ходім, ходім! Порядкуй уже сама тут, доню... щасти тобі боже! *(Іде)*.

Маруся. Мамо, потривайте... я ще щось хотіла вам сказати... *(Коло дверей)*. Обніміть мене! Простіть мене! Не сердьтесь!

Вустя *(обніма)*. Що прощати, дитино моя, кохана моя? Чи я ж тебе не носила під серцем; чи я ж тобі не співала темними ніченьками; чи я ж тебе не вмивала дрібними слізоньками? Щоб я ще на тебе сердилась?! Та ти ж наша єдина втіха! Без тебе краще лягти в холодній, німій домовині! *(Виходить)*.

Маруся *(поривається за нею)*. Мамо, мамо! *(Біжить)*.

ВИХІД VI

Хома сам.

Хома. Грицько незабаром прийде... я його підстроїв оце добре: до згоди не дійдеться, а Маруся піднесе йому меду, це певно. Ха-ха-ха! Отрута подіє не зразу — й кінці в воду! Настане мені жадана година! *(Потира руки)*. Скільки-то я надривав і катував себе, щоб перебороти ворогів; зостався тільки остатній щабель!.. Поможіть же мені, всі чорти, у цій справі! За коротку годину щастя з нею я радий на віки вічні на саме дно в ваше пекло дістатись! *(Іде)*.

ВИХІД VII

Маруся сама.

Маруся *(після паузи виходе)*. Матері шкода... тільки нема чим і жаліти... моє серце перетліло!.. Тепер мені з'явилось усе... мов крізь туман, а все бачу... Грицько мене не любить... одружиться з Галиною. Дивитись на їх щастя, терпіти зраду і ковтати все сльози?.. Ні, не треба цього!.. Годі! Краще в домовину!.. Ляжеш в домовину, і я з тобою поруч ляжу... Нас вороги роз'єднили, а ми все-таки з'єднемось навіки! Так краще: ні мук, ні злоби... а спокій та тиха, німа згода. Насиплять високу могилу, поставлять хрест з двома хустками; вітрець буде хустками маяти і розмовляти тихо з могилою... *(Схаменувшись)*. Ох, я й забула! Де це мій ряту-

нок, мій спокій? *(Шука божевільно)*. Де ж це він? Господи! Невже й його у мене украдено?! Де ж він?! А, ось! *(Вийма з-за пазухи пляшечку)*. Треба ж улити в пляшку! Швидче улити! *(Влива й бовта)*. Тепер усе готово!.. Тільки щоб прийшов! Чи прийде ж він?.. Прийде, прийде!..

ВИХІД VIII

Маруся і Гриць.

Грицько *(ввійшов)*. Здрастуй, Марусечко!

Маруся. Здрастуй, Грицю! Спасибі, що прийшов, не одурив...

Грицько. Коли б ти мене так одурила, як я тебе!

Маруся. Борони боже! Сідай же, сідай, серденько! Давно ми з тобою рядком не сиділи... Посидьмо ж хоч наостанку!

Грицько. Якби не ти, Марусе, то ми б не розраялись ніколи! А тепер уже не поправиш!

Маруся. Хіба я цього хотіла? Ні, не хотіла... А, видно, доля уже така... кажуть, якась химерна... Що ж проти долі вдієш? Усе спробувала... Але чим далі... більше ще ненавидітиме...

Грицько. Хто тобі сказав?!

Маруся. Це вже так судилося. Я безсильна тепер, як билиночка... Куди мені проти необоримої сили!.. Хоч би ти на мене не сердився! Я тобі нічого не вчинила... А то мені така нудьга!.. Отут, бачиш, у мене гадюка під серцем... Вона тепер притаїлась, а я боюсь, щоб у голову не залізла!

Грицько. Що ти говориш, Марусе? *(Набік)*. Вона ніби не при собі: заговорюється! Невже звістка про Потапа так її вразила? *(До Марусі)*. А тобі Потапа жаль?

Маруся. Жаль?.. Мені трохи жаль матері, а то нікого... та й чим жаліти, коли тут камінь...

Грицько. Господь з тобою, Марусю!

Маруся. От-от, не буде вже ніякого ворога між нами... Було б тобі... на вечорниці не ходить...

Грицько. Та я після того й разу не був... засіли вони мені в печінках... Ще тягали через них... Певно, більш не піду до смерті!

Маруся. Не підеш, не підеш... я знаю... я хочу того. Інак, Грицю, не можна! Нас розраяли, а ми помиримось... Тільки сьогодні нам і можна помиритись... а то вже зроду: все ненавидітимеш більше та гірше... а другу покохаєш...

Грицько. Я тебе ненавидітиму?

Маруся. Здається, ти...

Грицько. За віщо ж? Хіба за Потапа?

Маруся. Може... але ти в тому не вільний: так уже треба...

Грицько. І ти мене ненавидиш?

Маруся. Ні, я хотіла... та не можу!.. Не можу... перебороти... От з тієї любові й гадюка заплодилася...

Грицько *(зворушений)*. Марусю! Моє серденько! Заспокойся! У тебе мов пропасниця...

Маруся. Заспокоюсь, заспокоюсь... Заспівай ще мені... я давно не чула...

Грицько. Я б заспівав... так мене обняла чогось така журба, така нудьга, мовби серце здавило кліщами.

Маруся. Заспівай-бо, заспівай!

Грицько *(співа)*.

Та не жур мене, моя мати,
Бо я й сам журюся,—
Ой як вийду за ворота,
Од вітру валюся!

Ой осідлаю та кониченька,
Коня вороного,
Нехай несе в чисте поле
Мене, молодого.

В чистім полі тирса шумить,
Катран зеленіє;
В чистім полі своя воля,
Аж серце німіє!

Ой вийду я на могилу,
Кругом подивлюся,
Як згадаю про ту волю,
Сльозами заллюся!

Маруся *(увесь час, спершись руками об стіл, пильно дивиться на Гриця)*. Годі, годі! *(Тремтить)*. Випий же, любий мій, за нашу згоду меду! Щоб ми довіку більше не сварилися! *(Вилива усе у кухоль)*.

Грицько. Давай! Будь здорова! *(П'є нахильцем)*.

Маруся *(шалено)*. Стій! Не все, не все! Лиши мені половину!

Грицько *(кида кухоль на землю)*. Що се ти мені дала?

Маруся *(плазує по підлозі, щоб зібрати те, що розлилось)*. А мені? Нема? Що ж це, я одна останусь?!

Грицько *(хапаючись за груди)*. Хто в бога вірує, рятуйте! Пече мене!

Маруся *(говорить божевільно)*. Ха-ха-ха-ха! Напоїла милого любощами... тепер... до Галини... не підеш!.. Ха-ха-ха-ха! Мене обніме!.. Вкупі ляжемо!..

Грицько. Отрута?! Ой смерть моя!.. Горить у мене все!.. Дух забиває!

Маруся. Мені, мені дай половину!.. Пробі... Я не хочу зоставатись без його... не хочу!

Грицько. Ой погибель моя! Рятуйте, рятуйте мене! Вогнем палить!

Маруся *(скажено бігає)*. Рятуйте! Ха-ха-ха! Дайте ножа мені! Ха-ха-ха!

Грицько *(схопившись)*. Не можу! Марусю! Що ти наробила? Я любив тебе... ми б щасливі були... а тепер... смерть... смерть!.. *(Падає)*.

Маруся *(скажено рве на собі все, а потім з розпущеними косами кидається до мертвого)*. Ай! Устань! Устань! Не можна без мене!.. Як же рушники? Коли ж? Чого ж ти мовчиш?.. Бач... було б не ходить на вечорниці... *(Божевільно дивиться на мертвого і співа)*.

Ой не ходи, Грицю, та на вечорниці,
Бо на вечорницях дівки чарівниці.
Котра дівчина та чорнобривая,
То ж чарівниця справедливая!

У неділю рано зілля копала,
А в понеділок переполоскала,
Прийшов вівторок — зілля зварила,
А у середу Гриця отруїла...

ВИХІД IX

Ті ж і Хома.

Хома *(біжить)*. Що? Так зразу?! Знахарка передала! Марусю! Марусю! Ходім звідсіль!.. *(Хоче одвести од мертвого)*.

Маруся *(держить тремтячими руками мертвого і не дає)*. Не дам! Не дам! Він мій тепер! Мій! *(Тихо сміється)*.

Хома. Збожеволіла? Диявольське кодло! Сили пекельні! Ви украли у мене мою здобич... Ха-ха-ха! Це чортячий жарт! Марусе! Ходім, ходім!

Маруся. Не дам! Не дам! Він мій, навіки мій! *(Несамовито пригорта й голубить)*.

Хома. Пропало все, все! Ну, так!.. *(Вихоплює ножа, зарізується і пада)*.

Маруся *(немов колисаючи Гриця, співа)*.

У неділю рано матуся тужила:
«Ой нащо ж ти, доню, Гриця отруїла?»
«Ой мамо, мамо, жаль ваги не має,—
Нехай Гриць разом двох не кохає».

Завіса тихо спада

Крути, та не перекручуй

Комедія у 5 діях

Із «Перемудрив» Мирного

ДІЙОВІ ЛЮДЕ:

Хропко Василь Трохимович — підстаркуватий чоловік, аблакат.
Дуня — його дочка, 18 літ.
Сашко — син його, студент 23 літ.
Варка — баба підсліповата у Хропка.
Дід — пасішник у Хропка.
Тхориха — удова, молода ще.
Нехтедя — селянин
Передерій — міщанин
Шапувалиха — жінка } просителі.
Дівчинка — дочка її, літ 10.
Пріська — дівчина, 17 літ, приймачка; за наймичку у Хропка.
Печариця — бувший писар, тепер учитель.
Вовк — багатий чоловік } люде літні.
Вовчиха — його жінка
Грицько — син їх, парубок.
Десяцькі, урядник, соцькі і люде.

Діється в містечку, на лівім березі Дніпра.

ДІЯ ПЕРША

Робоча кімната полупанка. Двері просто і в бокові покої. Шафи з законами. Стіл писарський; креселко, на другій стороні кілько стульців.

ВИХІД І

Хропко сам.

Хропко *(сидить у халаті, палить люльку в довгім чобуці і щось пише; нарешті знетерпливів)*. Ет, чорзна-що; не туди і повів! Чи сліпі очі стали, чи рука не слуха? Аж отерпла! *(Кинув перо і зняв окуляри)*. Гей, Дуню! Чаю! *(Щось усміхається і, потерши руки, знов гука)*. Тільки не присилай Варкою, бо і стакана розіб'є. Чуєш?

Голос Дуні. Чую.

ВИХІД ІІ

Хропко і Пріся.

Пріся *(ставить чай)*. Чаю звольте.

Хропко. А! Давай! А просителів нема? Ніхто ще не приходив?

Пріся. Ще нікого не видко.

Хропко. Гм!! А вже пізно. Де ти все літаєш, що тебе і не видно?

Пріся. У кухні пораюсь.

Хропко. Хіба там і без тебе нема кому?

Пріся. Помагаю. *(Пішла)*.

Хропко. Куди біжиш? Тривай!

П р і с я *(вертаючись)*. Чого зволите?

Х р о п к о. Сідай отут.

П р і с я. Я і постою.

Х р о п к о. Дурна ти: за цілий день не настоялась? Усе на ногах: ти ж молоденька, так і ніженьки надірвеш.

П р і с я. Ото, пане, що вигадали?

Х р о п к о. А то ні хіба? Ти вже занадто упадлива, крутишся цілий день коло тієї роботи... Тобі, як по правді, то і наймичкою не пристало бути... отакі рученята зовсім не до того.

П р і с я. Чим же мені бути?

Х р о п к о. Гм! Не наймичкою... а панянкою; тоді б на розкошах такі б у тебе викохались і рученятка, і ніженятка.

П р і с я. Ви, пане, смієтесь з мене. *(Повернулась іти)*.

Х р о п к о. Та стій-бо! От, єй-богу, слова не дасть сказати: чи ти боїшся мене, чи що! Хіба я вовк?

П р і с я. Крий боже!

Х р о п к о. Звісно, як була дитиною, то без страху не можна було, а тепер ти вже дівчина і гарнесенька нівроку... я тебе сиротою прийняв і як дитину вигодував, що он то якою стала!

П р і с я *(цілує руку)*. Спасибі вам, пане; бог вам оддячить за вашу добрість!..

Х р о п к о. Та і ти сама можеш оддячити... прихильністю, слухняністю...

П р і с я. Хіба я не дякую вам, пане? Або в чім не слухаюсь?

Х р о п к о. Ото і добре, так і слід. *(Гладить по голові)*. Коли нам хто добро вчинив, то ми повинні вдесятеро віддати; от бачиш: я тебе, як рідну... то і ти на мене спідлоба не дивися! *(Обніма за стан)*. Як будеш слухняною та покірною, то... може, і щастя доскочиш: покірне телятко дві матки ссе...

Г о л о с Д у н і. Прісю! Іди мерщі сюди, золійники * свої одсунь!

П р і с я. Зараз!

Х р о п к о *(ущипнув за щічку)*. Ух! Моя дурашечко!!

---

* **З о л і й н и к и** — великі казани.

ВИХІД III

Хропко сам, а далі Дуня.

Хропко. Ух! Дівчинка! Хе-хе-хе-хе!! Аж у жар вкида... та так і кортить з нею бавитись, і в очах тільки мель, мель!! *(Щось жартливо мигиче і ніби пританцьовує, потираючи руки)*.

Дуня *(входить хутко)*. Що вам, тату?

Хропко *(зразу насупився)*. Га! Це ти? Як що?

Дуня. Ви якось рипіли?

Хропко. Рипіли! Дурна! То я одкашлювався... А що, просителів нема? Ніхто ще не приходив?

Дуня. Ще нікого не видко! *(Сміється)*.

Хропко. Чого ж зуби скалиш? Рада, що за тими іродами, новими аблакатами, батьку роботи нема?

Дуня. Ні... то я так!

Хропко. Так! Тут би пожаліти, що батькові урвалась нитка при оцих нових порядках, гласних судах... що тепер брехунці гору беруть, а вона регоче!.. Ти мені скажи, на якого дідька я тебе грамоті вчив?

Дуня. Щоб уміла читати...

Хропко. А писати, то вже ні?

Дуня. І писати, звичайно.

Хропко. А ти вмієш?

Дуня. Авжеж!

Хропко. Ну, ходи сюди, побачимо! *(Бере якусь бумагу і показує)*. От бачиш — жалоба; треба б чисто її переписати, а мені вже зась!

Дуня *(дивиться)*. Ой, ой! Стрічки на всі боки погнулися, мов лоза на тину...

Хропко. То-то ж бо і є! Ось: «В Мировий з'їзд... козака Крутопупенка» і славно написано, а от «жалоба апеляціонна», то вже якось...

Дуня. Розтопірчилась! *(Сміється)*.

Хропко. Тю! Їй діло, а вона реги! Ти умієш по граматиці писати?

Дуня. Тобто по лінійках?

Хропко. На свого батька! По граматиці, тобто по науці; от, наприклад, як слово «апеляціонная» писати? Чи два покоя, чи два люди, чи два наш, чи всього по двоє?

Дуня. Ой, ой, ой! Це щось страшне, я і не чула!

Хропко. То-то! Ну, а хоч рівно та гарно писати умієш?

Дуня. Як карандашем напишете, то я по карандашу можу добре...

Хропко. Так такий з тебе писака!

Дуня. Як на льоду собака... ха-ха-ха!

Хропко. Цить мені!.. Чого ж ти зуби скалиш? От і видко, що тільки по кухнях сидиш, так тебе до простої компанії і тягне, от через те у тебе і благородних манір нема!

Дуня. Та що мені з тих благородних манір — губернаторшою не буду!

Хропко. Губернаторшою! Теж ляпнула! Не губернаторшою, а от — за урядника, чи письмоводителя, чи поповича... чи і станового...

Дуня. Цур їм!

Хропко. Так? Тобі краще з дідом, з Варкою бути, чим з благородною компанією?

Дуня. Та, єй-богу, з Варкою і Пріською веселіще: і робити учусь, і читаю що, то вони такі раді... у простих людей і серце щиріше, і брехні нема...

Хропко. Дурна! Невіть що базіка! А я цілий вік трудився для чого? Із писарів уїзного суда пішов та й пішов,— всі митарії проізойшов, до станового аж влучив і аблакатом потім став на всю округу, поки оці нові язиколяпи не розплодилися... і грошей от збив, і чина аж губерського секретаря доскочив... а то все для чого?

Дуня. Для того... щоб сад і дом купити...

Хропко. Ет! От уже товар, так товар! Чим швидче з воза, тим краще, щоб не залежався... Та оте ж все добро я придбав для того, щоб вас вивести в люди, благородними зробити. Для того-то я і брата твого Сашка по ніверситетах виводжую, щоб він мене і мій рід возвеличив, щоб заступив моє місце, став мені у помочі, та не таким аблакатом, як-от наші жидки, а таким, що, ой, ой, ой! От він би мені отого Когана доканав! А то поїда мене!

Дуня. О, Сашко такий розумний, такий славний, добрий, що я і не знаю!

Хропко. А все ж дурний ще: я його на юридицію пхаю, а він на учителя чи на прохвесора моститься,— чорти батька зна що! Ось і у нас один тут прохвесор по містечку тиняється...

Д у н я. Печариця? Ну й і прохвесор... тьпфу!!

Х р о п к о. А ти не плюй мені! І щоб я тебе з мужвою більше не бачив! Чуєш?

Д у н я *(крізь сльози)*. Так з ким же мені бути?

Х р о п к о. З благородними... хоч трохи наберешся благородства.

Д у н я. Коли те благородство противне... та п'яне.

Х р о п к о. Дуню! Ти мене не дратуй! Коли я цілий вік всякими способами: і незаконними, і грішними, і нечистими — благородства добивався, то і вас в його устромлю.

Д у н я. Таточко! Неблагородними краще бути... веселіще...

Х р о п к о. А то ще якої?

ВИХІД IV

Ті ж і П р і с я.

П р і с я *(з-за дверей)*. Дуню! Ось вийдіть!

Д у н я *(вибіга)*. Зараз.

Х р о п к о *(вслід)*. Ні, треба і тебе в шори взяти. *(Коли ввійшла)*. А що там?

Д у н я. Та то люде прийшли. Чи пускати їх?

Х р о п к о. Які люде?

Д у н я. А хто їх зна.

Х р о п к о. Чому ж не розпитали: просителі, чи що?

Д у н я. Може, і просителі, щось на те...

Х р о п к о. А багато їх?

Д у н я. Два чоловіка та жінка з дитиною.

Х р о п к о. О?! Це щось за знак... а може, дарові ходять; там жидки їх протурили, то вони і лізуть до старого пожданиками годувати та спасибиками розплачуватись! Не запримітила, чи з грошима вони прийшли, чи без грошей?

Д у н я. А господь їх зна, хіба вони гроші в зубах держать, чи що?

Х р о п к о. В зубах!? Дурепа яка! Скажи їм: хто з грошима — хай іде, а хто без грошей — в потилицю! Чого ж стоїш? Ти йому толком кажи, а воно тобі витрішки продає!

Д у н я *(виходячи в двері)*. Хто з грошима, то йдіть, а хто без грошей,— ждіть!

Голос. Ви спершу нас пустіть, бо ми хоч і без грошей, а наше діло — чисті гроші.

ВИХІД V

Хропко, Передерій і Нехтедя.

Передерій. Василю Трохимовичу! Наше вам од самого неба та аж до землі!

Хропко. А, Іван Петрович! Слихом слихати, в вічі видати! Скільки літ, скільки зим! *(Подає руку)*. Що скажете доброго та хорошого?

Нехтедя *(кланяється)*. Здрастуйте вам!

Передерій. Що ж доброго? За радою до вас!

Хропко. За якою? Прошу сідати!

Передерій сіда, чоловік стоїть.

Передерій. Та вже ж за якою? Оцей чолов'яга дільце має.

Хропко. Чого ж до нових не удається?

Нехтедя *(маха рукою)*. Ет!

Передерій. Та чуєте ж, ото клопочеться все, де б того аблаката взяти? Чого ти, кажу, клопочешся, коли у нас один аблакат на всю округу — Василь Трохимович: він у тих законах, як миша у крупі,— на законах спить, законами укривається, законами і дише! Самий настоящий законник!

Хропко. Спасибі вам, тільки куди нам до нових!

Передерій. До нових? Та і чудні ви, Василь Трохимовичу! Хіба вас можна рівняти до якого-небудь Рачка або до Крутивертня?

Хропко *(сміється)*. Крутивертня? Якого Крутивертня? Я щось такого і не чув!

Передерій. Як не чули? Когана хіба не знаєте. Ото ж і єсть настоящий Крутивертень!

Хропко. А-а! Чого ж він Крутивертень? *(Сміється)*.

Нехтедя. Всі люде його так прозвали. *(Кланяється)*.

Передерій. До його тільки ускоч, дак тобі і криве діло виправить, але і з правого скрутить та зверне таке, що тільки потилицю почухаєш, істинно говорю.

Хропко *(сміється)*. А мені з ним ніколи супротивником не доводилось бути, а хотілось би помірятись.

Передерій. Е, він проти вас не піде! Куди йому? Боїться! Зна, що як припрете його з одного боку статтею, з другого — другою, а третьою прямо в зуби: понюхай, мов, чим вона пахне? Розжуй, яка вона на смак? То як не крути, як не верти, а хвіст підгорне під себе і з'їсть мовчки!

Хропко *(регоче)*. А, бодай вас! І де ви тих слів берете, таких гнучких та закрутистих! Вам би самим піти на аблаката!

Передерій. Пішла б душа в рай...

Нехтедя. Та, поздоров боже Івана Петровича, вони тими словами і мертвого розворушать!

Хропко. Талан, чоловіче, талан! Що кому богом дадено: одному красно говорити, а другому діло робити.

Нехтедя. Звісно, все од бога.

Хропко. Так, так, яке ж у вас діло?

Нехтедя. Та хай вони розкажуть; я так не зумію, як вони.

Передерій. Діло? Саме посліднеє діло! Знаючому чоловікові — плюнути на його, та й годі! Ну, а звісно йому, темному, то клопоту та думок чимало: один каже те, другий — друге, а третій — третє, той на строк верне, а той на окружний справля, кат їх розбере!.. А діло саме посліднеє: у його, значить, лу́чка є,— там тії і лучки — кіт наплакав, а все ж воно у господарстві придоба — чи лози врубати, чи корівку на молоко пустити, чи в оранку і волів попасти, та і сінця є...

Нехтедя. Та ви, добродію, певно, і знаєте ту лу́чку, край Свинячого озера, коло попової?

Хропко. Ну?

Передерій. Володіє він нею уже третє літо і траву косе, і очерет... там, бачите, трохи водиці єсть, то і очерет росте... от він і очерет косе... Володіє, та й усе.

Хропко. Та вона, значитця, не його?

Нехтедя. Та воно, бачите, все одно що і моя: вона заставлена мені, покійний Тхір позичав був у мене тисячу карбованців і заставив оту лучку на десять літ, тоб за процента; а гроші, стовп значить, каже, буду тобі оддавати по сто карбованців у рік.

Хропко. Тисячу карбованців! Ого, сума! Ну, ну... та чого ви стоїте, сідайте!

Нехтедя. Та ми і постоїмо... Так ото, бачите, вдова Тхориха, жінка покійного Трохима, спромоглась якось та й віддала гроші: Трохим ще віддав двісті, а вона вже решту вісімсот карбованців.

Передерій *(тихо Нехтеді)*. Цить про це!

Хропко. Ну, так що ж? І добре!

Передерій. Як добре? Отут-то саме погане: відбирає від його лучку.

Нехтедя. Каже: гроші оддала, то лучка тепер моя. Я не даю, так вона пішла до того Крутивертня...

Хропко. До Когана?

Нехтедя. До його ж; так він каже ніби, бери в мою голову... От, я сіно викосив, а вона не попуска мені брати.

Передерій. Кажи краще, що твоє сіно собі забрала.

Нехтедя. Та так воно, так.

Хропко. А гроші всі віддала?

Нехтедя. Та всі ж.

Передерій сіпа за рукав.

Передерій *(Нехтеді)*. От язик!! *(Вголос)*. Та тут, бачите, не в грошах сила; а в тім, що владав чоловік, а тепер йому не дають владати.

Хропко. Постойте, Іване Петровичу! *(До Нехтеді)*. Та чого ж тобі треба?

Нехтедя. Лучку одібрати назад, бо дуже корисна: там і сінце, і огород, і лоза.

Передерій *(сіпа його)*. Та не в тім річ... а тільки лу́чка та дадена йому на десять літ, а її на третій рік одбирають. Яке ж це право? Адже через те чоловіку збитки. Чи так я кажу?

Нехтедя. Авжеж, розор!

Передерій. Що гроші? Яке мені діло, що ти раніш мені їх віддала,— то моє щастя; а лучки не смій брати, бо вона моя, на десять літ моя!

Хропко. Гм! Так он яке діло? І гроші, значить, щоб у кишені, і щоб лу́чкою володіти?

Нехтедя. Еге ж, добродію.

Передерій. Невже ви проти того Когана не посунете?

Хропко. Та... можна, можна... тільки трудна справа... ну, а скільки та лучка доходу давала?

Нехтедя. Та аж нічого доходу: стіжка два сіна, та очерету возів з п'ятнадцять, та огородинка там, паша, та лоза... ото ж і весь дохід.

Хропко. А як перевести оце все на гроші, то скільки воно буде?

Нехтедя. Та бог його зна: воно якого літа і яка ціна...

Передерій. Та який там дохід? Як полічити косаря, та гребця, та робітника, то рублів з двадцять, може, і зостанеться.

Нехтедя. Та, може, рублів і на п'ятдесят збереться.

Хропко. А як по божому?

Нехтедя *(чухається)*. Як по божому, то і більш буде.

Передерій. Та що ти?!

Хропко. Значить, за сім годків збереться сот шість?

Нехтедя. Та господь його зна! А обидно...

Хропко. Ну, добре, чоловіче; хоча і трудне твоє діло, а оборудуємо; тільки я візьмусь з половини.

Нехтедя. Як з половини?

Хропко. Значить, з шести сотень мені половину, себто триста карбованців!

Нехтедя. О, о! *(Чухається)*. Такого багато!

Хропко. Багато, кажеш? Так найди собі дешевшого, хоч і Вертикрута!

Нехтедя. Триста карбованців! Ех-хе! Де ж таку суму і узяти?!

Хропко. Де хоч; а ти думав дарма добути?

Передерій. Василь Трохимович! Куме! Уваж; легче візьми, не на всю руку, це чоловік знакомий! Гарний чоловік!

Хропко. Не просіть, Іван Петрович, не можна, куме! Клопоту багато.

Передерій. Та де вам клопіт? То нетямущому то клопіт, а вам... та ви тільки глянули: «Господа. Мирові Судді! Така та така стаття, третє, десяте, рціть-пишіть рішенець...» От і все!

Хропко. Так то здається — рціть! А поламай голову по тих уставах та підшукай сенатські; а там з адвокатами язиком побелькочи, то після висолопиш його, як хорт.

Передерій. Що вам ті аблакати? Він вам слово, а ви його статтею.

Хропко *(сміється)*. Ні, ні! Менче не можна. Треба ще кілька прошеній написати; та ще апеляціонну... та все начисто перемахати...

Передерій. Чи чуєте? Аби тут було *(показує на лоб)*, а перемаха і другий хто.

Хропко. Значить, наймати треба?

Передерій. Нащо наймати? Хіба у вас дітей нема? Ось незабаром син приїде...

Хропко. І-і, вже, на дітей надійся!..

Передерій. Василь Трохимович, не гнівіть бога,— у вас не діти? Та таких других і по світу не зиськати...

Хропко. Та я не жалуюсь...

Передерій. І од бога гріх буде: сказано, якого батька — такі і діти! Велемудрового заводу!

Хропко. Знаєте, куме, що я вам скажу по правді?

Передерій. Ану-ну, послухаємо.

Хропко. Зубів не заговорюйте: менче трьох радужних не візьму.

Передерій *(набік)*. У, стара лисиця, хитра!

Хропко. Я ще мало і сказав триста: я ту лучку знаю; вона на рік доходу дасть триста карбованців. А то ще візьміть, скільки гріха прийдеться взяти на душу! Удовицю обіходити, сиріт обирати... воно ж нас за це там не подякують!

Нехтедя. Либонь, що ні.

Передерій *(штовха його ліктем)*. Та то пусте; уладнувати можна: на часточку там, чи що...

Хропко. Говоріть! Дуже вже ви дешеві...

Нехтедя. Х-хе! Так не можна, кажете?

Хропко. Не можна.

Передерій. Та бога бійтеся, куме!

Нехтедя *(до Передерія)*. Ну, що його?

Передерій *(тихо)*. Бий тебе сила божа! Казав — мовчи! *(Вголос)*. Твоє діло — не моє!

Нехтедя *(чухаючись)*. То я, може, ще з жінкою пораджусь...

Хропко *(сплюнувши)*. Як хоч, тільки тоді вже тобі стоятиме не триста, а чотириста карбованців.

Нехтедя. Як? Тобто за те, що пораджуся з жінкою, то ще сотня наскочить?

Хропко. За те! *(Смокче трубку)*. Знаєш, я чоловік прямий...

Передерій *(набік)*. Тим-то тебе так і скондзюбило!

Хропко. Правду люблю; по правді і роблю. Ти он кажеш: піду до жінки, пораджусь! Хіба я не знаю, до якої ти жінки підеш? Оцей, мовляв, аблакат триста загнув, а піду лишень я до другого, чи не менче візьме? Да так і ходитимеш, чужі пороги оббиватимеш. Воно ж тобі нічого, тільки чоботи топчеш, а другим час гаїш, а той час, може, більше сотні варт. То отже і знай: з хати вийдеш і вернешся — докладай сотню. Куй залізо, поки гаряче.

Передерій. Ох, куме, куме! Не думав я, що ви такі!

Хропко *(передразнюючи)*. Ох, куме, куме! Не думав я, що і ви такий.

Передерій. Я думав, що ви на кума вважите.

Хропко. І я думав, що ви на кума вважите, не станете часу гаяти ради чужого чоловіка.

Нехтедя. Та годі вже вам, Іван Петровичу! Бачите,— не вгризеш! Чи кінчати діло?

Хропко. Як знаєш — не силую.

Нехтедя *(глянувши на Передерія)*. Та чи кінчать, то і кінчать!

Хропко. Отак і краще. Дай мені завдатку зараз п'ятдесят карбованців, а ввечері зайдеш условіє написати.

Нехтедя вийма, чухаючись, гроші.

Хропко. А кум чого так зажурився?

Передерій. Того, що кум не вважив.

Хропко. А кумові що?

Передерій. Не скажу,— не вважив мені, і я не скажу!

Хропко. Цікава річ.

Нехтедя. Звольтесь гроші.

Хропко. Так не скажете, куме? *(Лічить гроші)*.

Передерій. Не скажу! Прощайте!!! *(Подає руку)*. Ходім уже!

Нехтедя. Бувайте здорові. *(Кланяється)*.

Хропко. Щасливо!

Виходять Передерій і Нехтедя.

Оце діло, так так! Ждав, ждав, та і клюнуло! Може б, собі і лучку вимудрувати. У, славна лучка! Поміркувати: чи не побалакати ще з Тхорихою, пронюхати? Дуню! Пріському! Гей! Хто там?! Поглохли всі!

ВИХІД VI

Хропко і Варка.

Варка. Чого, пане? Я біжу... та трохи голови не розбила.

Хропко. Де Пріська?

Варка. Та там же, у кухні.

Хропко. Поклич зараз.

Варка. Та вона там порається... Може, я зроблю?

Хропко. Гукни мені діда з пасіки.

Варка. Зараз.

Хропко. Тривай, візьми оцей стакан з чаєм: прохолов... Куди ж ти пішла? Сліпа! Ось де!

Варка. Та я удень ще бачу... добре бачу... тільки от шити трудно; нитки не вселю, а то — бачу... уночі, то вже погано... а вдень — бачу...

Хропко. Та куди ти? Чорнильницю перевернеш... геть! Трохи апеляціонна не пропала... На, ось стакан... неси!

Варка. Та не бійтесь — я бачу; ще б стакана не бачила,— я й муху бачу. *(Повертається за стаканом і прямо ним у писок Хропку, стакан вивернувся).*

Хропко. Ах, ти анахтемська! *(Схоплюється).* Бачиш? Бачиш? Чисто халат облила... От і держи оцю сліпу старчиху — тільки збитки одні!

Варка. Скажіть на милость, і перекинулось?..

Хропко. Геть мені звідціль, відьмо! І не приходь: на стобіса мені твоя послуга! Щоб Пріська приходила!

Варка. Та, звісно, Пріська краще...

Хропко. Ще і говорить! Вон!!

Варка *(помац іде і натикається на Печарицю).* Тю? Хто це?!

Печариця *(в дверях).* Ой!! Ви так спрожогу на людей і лізете; как же можна? От, столкновеніє неприятноє!

Варка. Тьпфу!! *(Пішла).*

ВИХІД VII

Хропко і Печариця.

Печариця *(низько кланяється, набік головою, усміхається улесливо. Убір з претензією; голова оливою намащена, ніс трохи підбілений)*. Свідетельствую глубочайшеє почтеніє.

Хропко *(подає руку)*. Здрастуйте! Що то? Ви з Варкою так стукнулись, що аж гуля на лобі?

Печариця *(тре лоб)*. Скажіть, пожалуйста; я і не замітив сіх позорних послєдствій...

Хропко. Ви ножа приложіть до лоба.

Печариця. Да, нужно метала для устраненія сього знака препинанія... а то перед баришнею неловко.

Хропко. Байдуже. Присохне.

Печариця. Может, не впору?

Хропко. Нічого, нічого... сідайте!

Печариця *(після паузи)*. Я єдва окончіл з юнцами і поспішив сюди,— не требується лі на що моєй писательськой работи?

Хропко. Якраз до речі... тільки вже мені і совісно, що все переписуєте мені... та й даром.

Печариця. Какіє глупості! Та мені за счастьє хоч чим-небудь полезним бить вам, достоуважаємий Василь Трохимович; к тому же, і читать ваші глубокомисленниє бумаги чрезвичайноє наслажденіє: і для серця, і для ума пища!

Хропко. Спасибі за добре слово; але тепер більш яйця курей учать.

Печариця. Свободомисліє непотребноє.

Хропко. Оце то правда: нові порядки пішли, і завелось оте слодобо... свободомисліє, розв'язали язика, і розплодилось брехунців довгоязиких, як жаб після дощу...

Печариця. Неосновательний народ!

Хропко. Шелихвости!

Печариця. Піна одна.

Хропко. Хе-хе-хе-хе! Іменно піна! Зіб'є її язиком: ляп, ляп, ляп, ляп!.. а діла чортма! От було перше, як устругнеш по титу́лі: «А в чім моє прошеніє, тому слідують пункти», та як начнеш було низати їх, як бублики на мотузку — і первий, і другий, і третій, і десятий,—

аж виприщить, та як загнеш: «А посему всеподданнійше прошу, даби повелено було»,— так аж у носі закрутить! А тепер і розігнатись нікуди!

Печариця. Да, да! Святая істина! У ваших бумагах тілько і усматрюється величіє.

Хропко. Ет, тепер абито: більше язиком доляпуй; от того який-небудь Коган і перебреше: я йому слово, а він уже десять... Ти мене бумагою перепиши, статтями перекриши, пунктами перекрути...

Печариця. Куди їм проти мудрості, украшеной опитом!

Хропко. А послухали б, що вони на нас, старих, гавкають!

Печариця. Скудоуміє і зависть.

Хропко. От жаль, що ви не довчились: з вас би вийшов адвокат статечний.

Печариця. Ох, ох! Ето моє самоє болєзненноє місто: судьба і напасть!

Хропко. Чого ж то?

Печариця. Вигнали.

Хропко. Із семінарії?

Печариця. Да, да!

Хропко. За віщо?

Печариця. Любострастно: по великовозрастію і будто би по нестарательності...

Хропко. Так ви в писарі?

Печариця. Да, родителі не поощрили... і я, питанія ради, должен бил принять низькую, по моєму званію, должность.

Хропко. Та і кинули зараз?

Печариця. Оп'ять судьба і напасть: возникло недоразуменіє... о любостяжаніях... Ну я, благоразумія ради, і удалился.

Хропко. До нас учителем?

Печариця. Да, да.

Хропко. Як же вам?

Печариця. Ох, ох, ох! Только у вас, достойніший Василь Трохимович, і нахожу успокоєніє для душі і серця, а занятіє з мужиченятами весьма скучноє і подлоє.

Хропко. Так! так! Тільки, значить, лінійкою орудуй!

Печариця. Чаще чуботрепанієм і щелчками в

возлобіє... мозоля даже вот нажил чрез этот усиленний труд...

Хропко. Значить, і ваша робота тяжка... а ви б ударились до юридиції, єй-богу; у вас і мова закрутиста...

Печариця. По мірі сил і возможності: ізощряюсь на ваших мудрих бумагах... у меня до этих аблакатських ділов даже пристрастіє.

Хропко. І чудесно. От, перепишіть мені оцю апеляціонну... а то в мене слова не стоять тобі рівно, та й годі,— мов п'яні.

Печариця. З величайшою приятностю.

Хропко. Ось незабаром і новий помішник приїде, син мій.

Печариця. Весьма наслишан: лестно будеть зблизитись. А как драгоцінноє здоров'є глубокоуважаемой і прекраснійшей Євдокії Васильовни?

Хропко. Здорова. Що їй? Порається там...

Печариця. Не оскудєваєт в трудах, как пчела.

Хропко. А що ж? Нехай трудиться: хазяйкою буде.

Печариця. Отмінная дівиця.

Хропко. Добра і слухняна дитина.

Печариця. Составить благополучіє...

Хропко. Коли трапиться добрий чоловік.

Печариця. Ох, ох, ох!.. Так де ж ета бумага?

Хропко. Ось! *(Дає)*. Та ходім перше по чарці.

Печариця. Подобаєть.

Хропко *(ідучи)*. Зверніть, будь ласка, увагу на слова оті нові перерепистi: як їх писати по граматиці, от хоч «апеляціонная»? Чи два покоя, чи два наш, чи всього по двоє?

Печариця *(довго стоїть, міркуючи, а далі розвів руками)*. Непостижимо!

Пішли.

ВИХІД VIII

Дуня, а потім Пріся.

Дуня. Тату! Там молодиця ще дожидається... Де ж це вони? Здається, не виходили?

Пріська *(виходить з бокових дверей)*. Та он де вони з Печарицею.

Д у н я. Уже притьопався? Що то я його ненавиджу! Лазить, підлизується до батька, набріхує.

П р і с ь к а. Атож! Через кого пан посварились і з Вовками, як не через його?

Д у н я. Каторжний! Так ми з ними жили, як риба з водою: які чудесні люде, як тіточка мене любили, як мати рідна.

П р і с ь к а. А Гриць який славний, тихий та люб'язний... і йому не вільно тепер приходити.

Д у н я. Так тільки коли-не-коли бачимось у садку... або на вулиці... і все через того виродка... Я їх, усіх Вовків, так люблю!..

П р і с ь к а. А Гриць вас як — господи!

Д у н я. З чого ти взяла?

П р і с ь к а. Помічаю я...

Д у н я. Господи! Коли б уже швидче Сашко приїхав, може, він хоч помирить, уладна...

П р і с ь к а. Хіба вони будуть?!

Д у н я. Чого ж це так спалахнула?

П р і с ь к а. Я... так собі... зразу сказали...

Д у н я. Ти за другими помічаєш, а за собою?

П р і с ь к а. Що ви? Що ви, Дуню? Щоб я насмілилась... Вкупі росли, бавились... Тепер, певно, і не пізнають мене.

Д у н я. Хіба Сашко такий? Ай-ай!!

П р і с ь к а. Борони боже!.. Олександер Васильович... такі добрі... розказували, читали... а як начнуть говорити... нема на світі! А як заспівають...

Д у н я. Так ти не рада?

П р і с ь к а. Як не рада?.. Господи! *(Одвертається).*

Д у н я. Чого ж у тебе в очах сльоза?

П р і с ь к а. Та що ви, Дуню? *(Хова вид).*

Д у н я. Ха-ха-ха-ха! Піймала! Піймала!

П р і с ь к а. Бог зна що... єй-богу! Уже і... почали!

Д у н я. Ну, ну, постій! А ти от перенеси нашу постіль до комори; ми там будемо спати, а Сашко в світлиці: він незабаром буде. *(В двері).* Підождіть трохи, молодице: батько зараз вийдуть. *(Виходячи).* Так не забудь же — до комори! *(Пішла).*

ВИХІД IX

Пріся і Хропко.

Пріся *(згорнувши руки)*. Господи! Я не знаю, об чім і просити тебе, а тільки серце у мене мало не вискочить, — так тріпочеться. *(Забачивши Хропка, кинулась)*.

Хропко. Куди ти?

Пріся. Та по діда ж.

Хропко. Стій-бо, стривай! А то, як кізочка — стриб, стриб! Он і сорочечка прорвана. *(Показує)*.

Пріся. Пане! *(Соромиться)*.

Хропко. І на шийці плямочка...

Пріся *(засоромившись)*. Пустіть-бо! Мені ніколи! *(Вибіга)*.

ВИХІД X

Хропко і Шапувалиха з дівчинкою.

Шапувалиха *(тихо ввійшла ще раніш; штовха часами дівчинку, і та просить)*. Паночку, лебедику! І помилуйте, і пожалуйте!

Дівчинка. Пано-очку!!

Хропко. Тьпху!! Дивись!! Якого ви чорта? Аж злякали.

Дівчинка *(навколішках)*. Паночку! Голубчику!!

Шапувалиха. Ох, лишенько наше, горенько тяжке! Помилуйте!

Хропко *(стоїть довго, дивиться)*. Ну же! Ну, що ж далі буде? Ну! Ну!

Шапувалиха. До вашої милості, добродію! Пожалуйте! Діточки малі, їсти нічого... А він сякий-такий... Закрився очима і плечима...

Дівчинка. Паночку, помилуйте!

Хропко. Тю на вас! Якого чорта до мене ви лізете?! А гроші єсть?

Шапувалиха. Де там гроші! Хату цінують; власне добро одбирають.

Дівчинка. Паночку! Голубчику!

Печариця. Удівляюсь долготерпенію вашему! Слідовало в загривок — даже без предисловія.

Хропко. Так і слід! *(Вигонить їх і сам виходить)*.

ВИХІД XI

Печариця, Дуня, потім дід.

Дуня *(вбіга)*. А ви гаразд робите, що нацьковуєте ще батька? Мало тих сліз ще? Не знаю, куди б од таких ділов утекла!

Печариця. Да, да, ви сердобольні; но свинячі поступки должни же іметь возмездіє.

Дуня. Та вони ж без хати з голоду попухнуть!

Печариця. Глупості! Чистиє пустяки! Вони до сих обстоятельств привичні.

Дуня. Вас би привчити.

Печариця. Довольно жестоко: я защищаю благопріобретенноє вашего папіньки, а ви... Ох, ох, ох! У вас постоянно ко мні недоброжелательство...

Дуня. Бо стоїте!

Печариця. Ех, прекраснійшая Євдокія Васильовна! Я до вас со всім стремленієм, а ви...

Дід входить.

Дуня. Ет!

Дід. Чого кликали?

Дуня. А! То батько. Я зараз покличу. *(В двері)*. Тату! Тату! Дід-пасішник тут дожидається! *(Пішла)*.

ВИХІД XII

Дід, Печариця і Хропко.

Хропко. Ага!

Дід. Кликали мене, чи що?

Хропко. Кликав.

Дід *(недочуває)*. Пріська репетує на ввесь садок: «Діду! діду!» Думає — я не чую. А тут саме рій вийшов... «Рій,— кажу,— либонь, нужніше; роя зберу та тоді і прийду». А це впорався та й прийшов.

Хропко. Так ти роя, діду, піймав?

Дід. Та піймав же.

Хропко. Ну, гаразд, діду! А от що ти мені скажи: знаєш Тхора?

Дід *(недочуває)*. Рій повинен буть добрий.

Хропко *(дужче)*. Та я не про те: Тхора, питаю, чи знаєш?

Дід. Тхора?! А що ж там тхір?

Хропко. Тьпху! От з глухим розмовлять... Тхора знаєш?

Дід. Чи тхора, питаєте, знаю?

Хропко. Еге ж!

Дід. Ще б не знати: торік вилив одного, а тепер у пасіці нема.

Хропко. Тю! Хіба я про того!

Дід. А про якого ж?

Хропко *(кричить)*. Про якого? Про чоловіка Тхора!

Дід. А, он що! Та він же, либонь, умер?

Хропко. Умер же. Так зостались же після його удова і діти?

Дід. Та дітки невеличкі... а стара його ще нічого собі: Явдоха? Еге ж, Явдоха!

Хропко. Ну і гаразд. Мені її треба бачити.

Дід. Либонь, жива? Жива-таки, жива...

Хропко. Так от мені її і треба.

Дід. Еге ж її хата за Дмитренковою.

Хропко. Поклич же мені її. *(Утира піт)*. От наказаніє!

Дід. Як?

Хропко. Поклич її, чув?

Дід. Та чую, чую... кого ж вам?

Хропко. Удова хай прийде.

Дід. Як? Зараз?

Хропко. Ні, не зараз; а там завтра чи позавтрьому, як стемніє, щоб ніхто не бачив.

Дід. Щоб кого не бачив?

Хропко. Щоб... ніхто... тебе!! *(Набік)*. От, глуха собака!

Дід. Мене? Чого ж то?

Хропко. Так треба, щоб нишком покликав!

Дід. До кого ж?

Хропко *(кричить на ухо)*. До ме-не... *(Набік)*. Ху ти, господи! Аж у третій піт ударило!

Дід. А! До вас? А чого ж то?

Хропко. Діло єсть. Скажи, що жалітиме, як не прийде.

Дід. По ділові, значить?

Хропко. Еге ж.

Дід. Знаю, знаю. Скажу, скажу!

Хропко. Та тільки нікому не хвались!

Д і д. От ще кажіть! Дід похвалиться?.. Як же! Якраз що похвалиться! Хіба не зна дід, що то скритне діло?

Х р о п к о. Та так, так, діду! Іди ж собі та зайдеш до баришні, щоб дала тобі чарку за роя, чув?

Д і д. Чув; спасибі вам. *(Виходячи)*. Як же! Од діда дізнаєшся? Од діда вирвеш? Такий і дід!

ВИХІД XIII

Х р о п к о і П е ч а р и ц я.

Х р о п к о. От, бісів дід! Аж порох з його сиплеться, а ще ногами плута; уже на тім світі давно на його пайок іде, а він собі усе скрипить... тільки хліб переводить. *(Побачивши Печарицю)*. А, а! І ви тут?

П е ч а р и ц я. Да... погрузился так... в удівітельную сію бумагу... што не приметил даже проісходившого вокруг... істинно, доложу вам, восхищенія достойно!

Х р о п к о. Гм!! Що ж, переписуєте?

П е ч а р и ц я. Н-да! Начинаю... начинаю... апеляціонная... просто непостижимо!

ВИХІД XIV

Ті ж і Д у н я, С а ш к о, П р і с я, д і д і В а р к а.

Д у н я *(вбіга)*. Тату! Тату! Брат Сашко приїхав!

Х р о п к о. О! чого ж ти казишся?

Д у н я. Рада! рада! Сашко, сюди!

С а ш к о *(в українській одежі)*. Здрастуйте, батьку! *(Цілує руку)*.

За Сашком входять В а р к а, держачись за П р і с ь к у, і **дід**.

Д у н я. Братику! Голубчику!

Обнімаються.

С а ш к о. Здорова, моя зірочко! Виросла як!! Викрасувалась!!

В а р к а. Де ж він? Де ж мій сокіл ясний?

Пріся підводить.

С а ш к о. Бабусенько моя! Ще живенькі, здоровенькі? *(Обніма)*. І не постаріли — такі самі! А очі ваші як?

В а р к а. Очі — нічого! Я вдень добре бачу... тільки вночі... та нитки не вселю... а то нічого!

С а ш к о *(до Прісі)*. Прісю! Здрастуй, моя ягідко!

П р і с я *(зчервоніла)*. Здрастуйте!

Сашко *(цілує)*. Бач яка, і не пізнав би!

Хропко. Годі уже дурощів!!

Сашко. Я так за ними скучив! Такий радий! Дідусю, і ви тут! Здрастуйте, здрастуйте!! Хі! Ще посивішали!

Дід. Здрастуйте! Як то ви, лебедику?

Сашко. Нічого! А ви, кажу, посивіли!

Дід. Посивів, кажете, га? Пожовк, а не посивів!

Сашко. А будемо роїв убирати? Або перепелів вабити?

Дід. Я так скучив за вами!

Хропко. Що це за комедія?

Печариця. Трогательная!

Сашко *(повернувшись)*. А Прісі, єй-богу б, і не пізнав! Така гарна стала!

Пріся *(червоніє)*. Де я? То ви он...

Хропко. Годі, кажу! Чого найшли сюди? Ідіть собі зараз!

Дуня. Нехай вони, тату, постоять! Брата давно не бачили.

Хропко. Потурай! Геть з хати! *(До Варки)*. Куди ідеш? Виведи її в двері! І діда... і діда!!

Варвара, дід і Пріся виходять. Пріся тільки через який час показується в дверях і дивиться.

ВИХІД XV

Хропко, Сашко, Дуня і Печариця.

Сашко. Для чого ви їх прогнали, зобидили? Вони такі щирі люди, так зраділи мені?

Хропко. Для того, щоб на сина придивитись: не пізнаю щось... ану, повернись, повернись! Що це на тобі за убори?

Сашко. А що вам чудно, батьку? Хіба ви не бачили такого? Це ж наша рідна одежа, яку кожен чоловік на селі носе.

Дуня. І гарно ж як тобі!

Хропко. Гарно? Ач, який мальований та цяцькований, як та синиця! Це так по-вченому?

Сашко. Се, батьку, кому як подобається...

Хропко. Батьку... хе-хе!!

Дуня. А вишито як славно: хто це тобі? *(Роздивляється)*.

Сашко. Та ну! От справді, мов на чудо дивляться.

Хропко. Хе-хе-хе!! На чудо? Чудо-юдо! От тобі і здивував! Це по-вченому так, га! Батьку!.. По-вченому?

Сашко. Дивно мені...

Хропко. Самому дивно? Хе!! І це ви на батькові гроші, на його трудову копійку? Як та синиця!.. синиця... мальована птиця! Бачили так?

Печариця. У нас в семінарії тоже були мужицькі моди... но благоразумниє признали їх неблагопристойними.

Сашко. Це ще яка неблагопристойність обізвалась?

Печариця. Просвітитель здєшній. *(Кланяється)*.

Хропко. Га? Ще з вибриком! Синиця — синиця!

Сашко. Вас непутить одежа моя! Та це ж послідня річ: не вона чоловіка красить! Інший і у свитці — чоловік з душею, а інший у сертуці так чоловіком страшно назвати...

Хропко. Значить, мужик у свитці тільки й чоловік?

Сашко. Не всякий, але...

Хропко. А в сертуках би — то хто уже, по-твоєму?

Сашко. Всяко буває...

Хропко. Так ось же як! Щоб я і не бачив тебе більше у цій одежі, щоб її і духу не було!

Сашко. Я вже не малий, тату...

Хропко. Га? Що? Хто в моїй хаті мене не слухає? Щоб і на обід не смів мені мужвою прийти!

Сашко. Та я і на обід не прийду!

Дуня *(ридає)*. Таточку! Голубчику! Не сердітеся на Сашка! Простіть!

Пріся у дверей замітно ридає.

Хропко *(одганяючи)*. Вон! Цілуйся з ним!! І не приходь, і не приходь, йолопе! Зробився шмаровозом — на кухні з наймитами і тріскай.

Сашко *(взявши за руку Дуню)*. Ходім, сестро, і до шмаровозів! Бач, як привітав батько сина, два роки не бачивши.

Виходять.

Хропко. От, діждав утіхи!

Печариця. Вольнодумство і непоштительство!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Садок, глухе місце. Вздовж кону іде тин, направо — курінь, за ним пасіка. Перед куренем ослончик.

ВИХІД І

Дід сам.

Дід *(довба корпака)*. Ну, та й пече! *(Утира піт)*. Аж піт облива. Оце вже літо настало, справжнє літо... пересунутись у холодок, абощо... *(Пересовується)*. А ти, Прісю, не плач: ще наплачешся. Ганяють ото все, чи чого? Ох, ох, ох! Жироїди! Скажеш, що, мов, дід двічі ходив, та не заставав Тхорихи... то оце ще піде... Не бере долото — треба насталити. Та чого йому, скажи, так пильно припало Тхорихи? Діла то все! Виходить, одкопав... такий не одкопа? Ого! Одкопа, з-під землі видере! Аблакат! Піди ти з ним — і сорочки збудешся. Вірно! От скільки живу, не чув перш про аблакатів, а тепер їх розплодилось,— що плюнь тільки, то і в аблаката попадеш; з них уся і біда пішла: перше усяк боявся тих ділов як вогню, а тепер тільки і чуєш, що до мирового та до мирового! Ото кляті оті аблакати усе трогають та нацьковують: глянеш, у людей худоба шкереберть пішла, а в аблаката пузо одпаслось...

ВИХІД II

Дід і Сашко.

Сашко. Здорові, діду! Що це ви буркочете?

Дід. А?! Це ви, паничу. Здрастуйте, здрастуйте! А я думав, що Пріська... аж її і нема.

Сашко. Хіба Пріська у вас була?

Д і д. Як кажете?

С а ш к о. Пріська, кажу, приходила?

Д і д. Та приходила ж, так; отож я і питаю, чого панича не видко, де він? Дак вона щось почала гомоніть, та не розібрав... Питаю її, а вона як заплаче... Чого се ти... Думаю собі, що за оказія!! Та й гомоню ото.

С а ш к о. Золоте серце у тії Прісі.

Д і д. Що в стрісі? Та то мої струменти... От часом довбаю собі що-небудь сліпуючи. Да сідайте, чого ви стоїте? Сідайте, та побалакаємо. Позаторік як бачив вас, то й досі, аж скучив. Далебі, скучив!

С а ш к о *(сіда)*. Спасибі вам, діду.

Д і д *(придивляється)*. Нуте, я на вас хоч подивлюся. Батечку мій! а убор який! Лицар, як є лицар! Давній лицар! Тепер таких і немає, а я ще зазнав. Тільки чого ви в такім уборі та смутні? Та якби я такий козак, то піді мною земля гори; а дівчат тих одним поглядом десятками бив би! Е, ви діда не знаєте — вогонь був! То тепер от на чорти батька зна що перевівся, а перше було — ого! Не попадайся дідові! *(Нюхає)*. Єй-богу, правда!

С а ш к о. От вам, діду, подобається ця одежа, а батько через неї цурається сина.

Д і д. Чіпляється за тина?

С а ш к о. Ні, батько сердиться, що мужичий убір надів.

Д і д. Он що. Значить: не до смаку! О, пан такий, не люблять! Куди йому при сумі. Якраз на таких і напали!

С а ш к о. Отож і накинувся на мене.

Д і д. Накинувся, кажете? Ще б не накинувся!

С а ш к о. Чого ж він боїться?

Д і д. Щоб сина за мужика не взяли. Як же йому не боятись. Батько ж ваш, вибачайте, не справжній пан. Він же спочатку писарчуком був у Харка, а далі до станового влучив, а після уже, як прогнали, на аблаката пішов і запанів, як би справжній! Справжній не боятиметься, справжньому що? Його всякий за пана призна, що б він не одяг... а наш брат боїться!

С а ш к о. Тільки що у тім панстві, діду?

Д і д. Що в п'янстві, кажете?

С а ш к о. Що в панстві.

Д і д. Ого, почот, сила. От я вам скажу, що настоящий пан не такий і прикрий.. чи то, що він вчений на

те, чи що? *(Нюхає)*. Певно, учать, муштрують. От і собаку до полювання теж муштрують.

Сашко. Не всяку і собаку вимуштрують!

Дід. Не всяку, кажете? Так, так! Ото вимуштруйте? Ого-го! Не такий він, ні!

Сашко. Та що воно [той Печариця] за птах?

Дід. Еге ж, реп'ях, учепився до старого. Такий та не вчепиться? Ого!!

Сашко. Через його, чув, посварився батько й з Вовками.

Дід. Либонь, підцькує, чому не підцькує?

Сашко. А Грицька не бачили? Перекажіть, що я скучив за ним.

Дід. Та скучив же, скучив! Далебі, такий радий, що бачу вас... *(Обернувшись)*. О-о! Дивіться — роя біг дає; треба вулики приготувати і кропильце... Ось поможіть мені! Я зараз, зараз, бачите, як виграє? Утекти думаєш? Якраз, од діда утечеш! Такий то дід, що втечеш! Ого! *(Іде в пасіку з Сашком)*.

ВИХІД III

Сашко сам.

Сашко. Як погано на серці! Третій день як в сім'ї, а і не пізнаю її: усе придавлене ходить, понуривши очі, слова не сміє писнути, тільки нишком сльози втира, і то через батька! Два роки його страшно змінили... чи то, може, мої очі прояснилися? Так ні-таки; при покійній мамі і тато добріщий був. Через одежу не хоче зі мною бачитись. Бог з ним! Я і його грошей не візьму: краще на трудову копійку перебиватись як-небудь та знати, що чесно живеш, та і дорікання од його не почуєш! Нема чого і тут сидіти. От Дуні і Прісі шкода: так за мною побиваються, так бояться, щоб я не кинув їх. *(Замислюється)*. А яка гарнесенька Пріся зробилася і талановита яка! З сестрою читати вивчилась і до книжок аж горить... жаль буде, як така перлина на смітнику тут заваляється! Усе плаче, що батько на мене сердиться... шкода б то мене так, чи що? *(Замислившись, співа спочатку тихо, а далі дужче яку-небудь сумну)*.

Коли Сашко не співа, то Дуня і Пріся можуть вийти з дуетом; тілько в такім разі Сашко виходить до діда і по кінці дуета ввіходить.

ВИХІД IV

Сашко, Дуня і Пріся.

Дуня. Сашко, голубчику, не журись, ми ось тобі полудник принесли: поїж, поки не прохолов... а то ти не обідав...

Пріся. Ми по пісні і знайшли вас... така сумна.

Сашко. Та для чого ви турбувалися, хіба я не пішов би і до кухні...

Пріся. Що ви, Олександер Васильович, з челяддю?!

Сашко. А чого ж це мені з челяддю соромно?

Дуня. Бо всі знають, Сашко, що син до батька приїхав; а коли не з ним обіда, значить, не допускають...

Сашко. Так і то: не мені сором, а батькові.

Пріся. Які вони недобрі, господи!

Дуня. Ти б, братику, може б, послухався тата? Хоч і жалко ції одежі.

Сашко. Не в одежі річ, а в тім, що він надо мною, дорослим уже чоловіком, хоче своє свавольство показувати... та ще так грубо!

Дуня. То правда.

Сашко. Якби це була просто стареча примха, якби і виказано було мені просьбою, а не грозьбою, то я б сповнив її; але тут діло в цілім настрої думок: батькові хочеться пошити мене у перевертня панича, а мені хочеться зостатись простою та чесною людиною, щоб і по одежі усяк постеріг, хто я,— розумієш?

Дуня. Розумію, мій голубе! Я тебе так люблю!! *(Обніма)*.

Сашко. Поступись одним,— прийшлось би поступитись і другим, а душі своєї я не продам ні за які ласки, ні за які розкоші!

Пріся. Перекусіть-бо чим... а то все прохолоне чисто...

Сашко. Та мені і їсти не хочеться.

Пріся. І як-таки? Випрацьовались, здорожились — та і не їсти... Чи слабі ви, крий боже, Олександер Васильовичу?

Сашко. Ні! Тільки чого ти мене, Прісю, величаєш Васильовичем? Чому не поводишся як перше, не звеш Сашком?

Пріся. Як можна! То колись було... а тепер...

Сашко. А тепер що ж? У великі пани пошився?

Пріся. Ні, не те... То ми як діти — укупі росли, укупі і гралися... а тепер... я не насмілюсь...

Сашко. Ти мене образиш, Прісю! Я такий, як і був, шкури перемінять не вмію. Я до вас не змінився душею, то і ви не міняйтесь до мене!

Дуня. Ми тебе ще більше любимо!

Пріся. Господи! Я б радніша — та що пан скажуть!

Дуня. Так ти при татові і величай уже Сашка Васильовичем, а без його поводься як з братом.

Сашко. Хоч так уже!

Дуня. Адже справді ми і зросли, як рідні, як рівні; рівно і лиха приймали...

Пріся. Ще якого лиха!

Сашко. Ну так, значить, нам рівними і бути.

Пріся. Так перекусіть же, Сашуню, бо все аж задубло.

Сашко. Ну, проти Сашко одмовлятися годі; тілько не перекусіть, а перекуси!

Пріся *(засоромившись)*. Ні, ні!.. Так і язик не повернеться!

Дуня. А ти попробуй... Цитьте! Хтось іде сюди?

Сашко. Може, батько?

Дуня. Ні, чи не той п'яниця? Занеси краще обід братові у курінь.

Сашко. Справді! *(Іде за Прісею)*.

ВИХІД V

Дуня, Печариця, а далі Грицько.

Печариця. А де ваш братець, Євдокія Васильовна?

Дуня. А вам нащо?

Печариця. Хотілось би зблизиться і згладить неприятноє обо мнє мнєніє, возникшеє через моє возраженіє.

Дуня. Ви таке завжди городите, що вас і второпать не можна.

Печариця *(усміхаючись)*. Да, да, действительно, может, немножко і глубокомисленно... но не можу ж я, дражайшая Євдокія Васильовна, оставить образованний разговор небрежно і снизойти до мужичого?

Д у н я. Мужичого? Подумаєш! Ви хоч би по-людськи уміли говорити, а то по чорзна-якому; та ще й хизується, а чаркою мужичою не гидує.

П е ч а р и ц я. Клевета клевет і всяческая клевета.

Д у н я. Хіба не чути?

П е ч а р и ц я. Судьба і напасть. Ви, єслі насчот запаха водочного, то это од болізненних припадков; моя маменька перепужались на Іордані, когда стреляли.

Д у н я. Розкажіть! А на тім тижні у шинку не допились до бійки?

П е ч а р и ц я. Боже сохрани! Сохрани боже! Хто вам, Євдокіє Васильовно, такий доклад зділав? Напрасно, напрасно! Нічого подобного, рішительно нічого подобного! Во-первих, я і в шинок ускочив вслідствіє бушевавших стихій, во-вторих, єслі со сторони невежественних хамов і возникло неприятноє для меня столкновеніє, то опять-таки потому, что вони хами!

Д у н я. Скажіть на милость! Хами? А ви то вже які, благородні?

П е ч а р и ц я. Не подобаєт вам, Євдокіє Васильовно, усугублять моїх печалей; я к вам со всею душею і помишленіями, а ви... Неужелі, прекраснійшая Євдокіє Васильовно, я нікогда, до послідніх дней живота мого, не сокрушу уміленними восторгами вашого взора і не возбужу соответственних моєй страсті желаній?

Д у н я. Не псуйте про це і мови...

П е ч а р и ц я. Досадно і возмутительно. Вас, может бить, смущають мої красноватиє глаза; но это тоже припадочно... при хорошей пищі пройдеть... при том можно носить темноцвітниє очки. При очках физигномія моя виграєть, божусь!

Д у н я. Байдуже мені. Ви б уже постарались зробити футляр і на ніс, бо як жар пала!

П е ч а р и ц я. Ніс? Это сущіє пустяки; блейвасом закрасим, аглицької солі — і он зділається палевим.

Д у н я. Краще сабур кінський пийте, прищі зашмаруйте.

П е ч а р и ц я. Да, да. Значить, нікаким старанієм не могу устранить препон до симпатії?

Д у н я. І не трудіться.

П е ч а р и ц я. Слідовательно, вроді политичного отказа? Да, да, огорчительно, положительно огорчительно; отак, как видите, преслідує судьба!

Голос Грицька. Авдотьє Васильовно? Чи можна?

Печариця. Ето до вас, кажеться, із-за забору хто-то?

Дуня. А?! Це... може... Грицько?

Печариця. Грицько? І ви позволяєте сьому хамовому отродію розговорювать?

Дуня. Я вас раз просила не лаятись. Вовки були нашими приятелями... та він... певно, і не до мене, певно, до брата... вони товариші... ще здавна разом у школі були...

Печариця. А!! Довольно странно.

Дуня. Ет! *(До Грицька)*. Перескакуйте через тин: брат тут!

Голос Грицька. А батька нема?

Дуня. Ні!

Голос Грицька. Так я зараз!

Печариця. Ізумительно!!

ВИХІД VI

Ті ж і Грицько, а далі Сашко та Пріся.

Грицько. Здрастуйте вам! *(Подає руку)*. І вам!! *(Печариця згорда кива)*.

Дуня. Сашко, Сашко! Грицько до тебе прийшов!

Голос Сашка. О? Я зараз. *(Виходить, за ним Пріся з посудою)*.

Печариця. А ваш братець в курені бил совмісно з Прісей?

Дуня. Уже шипите! Вона полудновать йому приносила...

Печариця. Любопитно.

Сашко *(обніма Грицька)*. А! Скільки літ, скільки зим! Здрастуй.

Грицько. Здрастуйте, Сашко! Так скучив!

Сашко *(обніма)*. Рідний, голубчику! Ану, дай глянути! *(Обніма ще)*. Молодець, Грицю; от козак, так козак! Правда, Дуню?

Дуня *(засоромившись)*. Правда.

Печариця. Умилительная сцена...

Сашко. Вас дивує наша приязнь?

Печариця. Да, да, довольно трогательно: такоє

снисхожденіє до представителя третього сословія; достойнійший екземплярчик!

Сашко. Достойнійший!

Дуня. Ще б хто і сміявся!

Грицько. Нехай бавляться!

Печариця. Бач, за тебе ж заступаються! Так хоч кланяйся нижче, невежественний йолопе, представитель мужичого коліна.

Грицько. Та от ви й не мужичого, а поводитесь гірше за мужика!

Дуня *(сміється)*. Представитель...

Сашко. А ви, справді, представитель чого?

Печариця. Просвіщенія ослопакосной дурості сих меньших братій.

Грицько. Шинкової мудрації...

Дуня фирка.

Печариця. Не весьма остроумно і даже подло.

Сашко. Ха-ха-ха! Це, значить, нова аудиторія?

Печариця. В разсужденіє їхнього невежества старая і единственная... да їм другої і не нужно, потому просвіщеніє сих братій — только собі подрив.

Сашко. Дивуюсь, що просвітитель такі речі провадить... вам би слід було усіма силами стоять за освіту, а ви проти неї йдете!!

Грицько *(до Дуні тихо)*. Нічого не казали ще братові?

Дуня. Ні, коли б оцього здихатись!

Іноді шепочуться.

Печариця. Яка плата — така і трата!

Грицько. Звичайно, як чарками побираєтесь.

Печариця. Грубо весьма, і только! Вот, стоїть їх обучать, чтоби у тебя твой хлеб отбивали: покуда он безграмотний, то он в тобі нуждається: — прошеніє, бумага, письмо і прочеє, а виучиться — то й плюне на тебе.

Дуня. Який ви грубий інтересант!

Сашко. Щоб не сказать більше...

Печариця. Євдокія Васильовна завсегда нападають... но не можу ж я упускать із вніманія дійствительності: у вас в університеті смотрять на сіє сословіє ідеально, а по-моєму, так оно тільки до чорної роботи і пригоже, а грамота йому — як корові сідло!

С а ш к о. Оце та щира до брата любов?

П е ч а р и ц я. Братолюбія од Христа не видно.

С а ш к о *(відійшов і до Грицька)*. Ну, що ж, Грицю, як ся маєш, як поживаєш?

Г р и ц ь к о. А нічого собі: при батькові состою, помагаю йому і в хазяйстві, і в торзі. Хотів було далі учитись, та як закрутивсь у роботі, то і часу не стало, а далі подумав,— з мене буде і того.

С а ш к о. Що ж, у хазяйстві фортунить?

Г р и ц ь к о. Спасибі богові.

П е ч а р и ц я. Деруть гроші.

Г р и ц ь к о. Ми не дарма, а заробляємо; то вже ваш брат!

П е ч а р и ц я. Моє почтеніє!

Д у н я *(до Сашка)*. Як мені остогид оцей Печариця. *(Вголос)*. Давайте хоч заспіваємо краще, а ти, Грицю, послухаєш, який гарний голос у Сашка.

С а ш к о. Давай, давай!

Д у н я. Давай заспіваєм «Скажи мені правду».

С а ш к о. Добре.

Д у е т

Скажи мені правду,
Мій добрий козаче,
Що діяти серцю,
Як серце болить?
Як серце застогне і гірко заплаче,
Як тяжко без щастя воно защемить?
Як горе, мов терен, всю душу поколе,
Коли одцуралось тебе вже усе;
І ти, як сухеє перекотиполе,
Не знаєш, куди тебе вітер несе?
Е, ні, скажеш мовчки: скосивши билину,
Хоч рано і вечір водою полий,
Не зазеленіє; кохай сиротину,
А матері й батька не бачити їй!

Г р и ц ь к о. Чудесно у вас оця пісня виходить, слухав би не наслухався... та й голос же у вас, Васильовно, а-ах!!

П е ч а р и ц я. Скажіть на милость! Комплимента пуща! Да, да, голос дійслительно... только довольно скучная пісня, єсть далеко позабористіє.

Д у н я. Ануте.

Печариця. Да хоч, напримір, сія.

Соло

Под вечер осенью ненастной
В пустинних діва шла містах
І тайний плод любві нещастной
Держала в трепетних руках.

Ревела буря і стогнала,
По мокрой діва шла траві,
І с угризеньєм споминала
О первих пламенях любві.

Порвались всі одежди скромни
Об колкий терен і об глод —
І з кручі у свірепи волни
Вона бултихнула свой плод.

Дуня. Уже завели чорти батька зна якої! *(До Сашка)*. Убери його, бо не одчепишся, як од реп'яха.

Сашко *(тихо)*. Обрид тобі?

Дуня. Не дай господи!

Сашко. Та він і мені зразу противний.

Грицько. А коли б ви знали ще, на язик який клятий: набрехав щось на батька — і посварив з вашим татом.

Дуня. Я через те його ще більш ненавиджу.

Сашко. Так він он яка птиця!

Печариця. Гм! Гм! О чем ето, баришня, шепочетесь? Ужасно любопитно.

Дуня. Не питайте краще. *(До Сашка)*. Протури його!

Сашко. А ходімте прогуляємось; та мені з вами де об чім побалакати треба. *(Бере під руку)*.

Печариця. С чрезвичайною приятностью. А ви ж, Євдокіє Васильовно?

Дуня. Я зараз, тільки збігаю до горниць. *(Удає, ніби йде, і вертається мерщі)*.

ВИХІД VII

Грицько і Дуня.

Грицько. А я вже злякався був: думав, що не вернетесь.

Д у н я. Отак дури!

Г р и ц ь к о. Так, то нічого ще... А що за добряча душа у вашого брата! Як змалку, так і тепер! Я було боявся і підступитись,— подумають, мовляв, що мужик лізе...

Д у н я. Та і несміливий який ти, Грицю! Я ж тобі давно казала, що Сашко не гордує ніколи.

Г р и ц ь к о. Та бог його святий знає: скільки літ не бачились... нарізно жили. От Лука Семенович — дак ні приступу!

Д у н я. Прирівняв свиню до коня! Отой ірод до мене моститься, закида...

Г р и ц ь к о. Невже тварюка сміє і заміри мати?

Д у н я. Атож: він підлизується до батька, наклепи чинить та сварить вас...

Г р и ц ь к о. Що ж ви?

Д у н я. Та що ж: його по писку, а він з другого боку!

Г р и ц ь к о. Йому ще мати заплювала очі, щоб стиду не мав.

Д у н я. То правда, що поганому виду нема стиду.

Г р и ц ь к о. Ну, а як же, Дуню Васильовно, буде про наше діло?

Д у н я *(усміхаючись)*. Про яке діло, та ще про наше?

Г р и ц ь к о. Як яке? Хіба не знаєте?

Д у н я. Щось чи не забула...

Г р и ц ь к о. Що ви, Дуню Васильовно? Господь з вами!

Д у н я. Та зі мною ж.

Г р и ц ь к о. Ви шуткуєте?

Д у н я. Либонь, ні.

Г р и ц ь к о. Бога ради... що ж це? У мене тільки і думок, що про вас: ждеш тії хвилини, як світу вночі.

Д у н я. Ну, годі: то я пожартувала.

Г р и ц ь к о. Пожартували, а в мене аж серце окипіло!

Д у н я. Ну, годі ж; на зате руку.

Г р и ц ь к о *(бере і цілує)*. Рученька моя дорога та прекрасна! Господи, як я вас, Дуню Васильовно, люблю, що й не знаю, і сказати не вмію. От загадайте мені, щоб я отут повісився, то і не задумаюсь...

Д у н я. Хіба я дурна, щоб таке просити.

Г р и ц ь к о. Та то я к приміру.

Дуня. Ти б повісився, а де б я взяла собі другого Гриця?

Грицько. Хіба б вам жалко було мене?

Дуня. А як думаєш?

Грицько. Може б... не знаю...

Дуня *(обняла)*. От тобі за це!

Грицько. Зірочко моя! Квіточко рожевая!

Дуня. Далі одсунься; хтось іде, здається.

Грицько. Ні, нікого не видко. Ви б сказали братові, що я вас кохаю.

Дуня. Мені і пристало за другого говорити: отаке вигадай!

Грицько. Та мені якось страшно.

Дуня. А мені ніяково...

Грицько. Та ви ж сестра.

Дуня. То що? Хіба так, що, мов, я постерігаю, що Грицько мене любить, та боїться про це й слова сказати!

Грицько. Не мучте мене!

Дуня. А то ні хіба?

Грицько. Так що ж мені в світі робити?

Дуня. Треба порадитись з братом... поговорити!

Грицько. Та поговорить поговорю... аби не згнівити! Тільки і ви...

Дуня. Та він же мене спита, то тоді я все по щирості.

Печариця крадеться і ховається за вулій.

Грицько. Рибонько! Горличко моя. *(Цілує руку)*. Щастя моє, раю мій!

Дуня. Серденько моє! Прощай же та пам'ятай.

Грицько. Прощай, Дуню! *(Цілує руку)*. Рученько моя дорога! За неї і на каторгу радий! *(Виходить через тин, а Дуня в другий бік)*.

ВИХІД VIII

Печариця сам.

Печариця *(вилазить з-за куреня і озирається)*. Бач, для чого мене виряджали,— щоб здихатись! Довольно хитроумно і подловато! Оцей братик! У-у! Не ндравиться він мені... рішительно не ндравиться: хванаберистий куди, а не основательний,— основательности

нікоторой, так только язиком хворсить! Ну, на язик і ми з тобою подиспутуємо! А сестриця його, Дунюшка, прекрасна? Га! Мужва руки їй лиже, а вона собі розтопірчила їх і по морді не ляпне! Так і видно, що і сама мужичка! А той на словах, як на органах. Тьпху! Посрамленіє! Даже тошнить... Я от сколько не упадаю, дак только кирпу гне: физигономія не по вкусу пришлась моя, што лі? Досадно: дівчонка собі нічого і гроші... а тут приходиться в ретираду і через якогонебудь халуя!! Так ні ж! Глупості! Єще возмемся за родителя. Однако хто-то приближається с сладкогласним пєнієм. Укроємся на наблюдательний пост. *(Ляга за камінь)*.

ВИХІД IX

Пріся сама, а далі Сашко.

Пріся *(співа яку-небудь без оркестра)*. Дуню, Дуню! Де ви? Ідіть, пан кличуть! Чи то всі вже пішли і Сашка нема? Господи! Який він хороший та ласкавий, так душа до його і лине: і змалку він був дорогим мені, більше за рідного брата любила, а тепер нема вже чого і казати! Сашко мій, серденько, коли б ти знав! Тільки що я? Оці й думки треба викинути з голови.

Сашко. Це ти, Прісю? А я чую, хтось чудову пісню завів, думаю — Дуня, так ні, аж це ти... Ну, та й викохала ж голос! Справді з соловейком поспориш!

Пріся. Ще й сміються!

Сашко. Єй-богу, ні! Такий голос в городі мав би велику вагу, а надто якби його ще вигранити. А ти б захотіла учитись співати?

Пріся. Співати... нащо? Співається тільки на самоті або перед тим, хто любий. От коли б можна було учитись, щоб добре усяких книжок читати і розуміти все, що там написано,— ото так!

Сашко. Дак ти до науки охоча?

Пріся. І день би, і ніч би сиділа не встаючи.

Сашко. Славна ти дівчина! Я б такий радніший оце з Дунею та з тобою повчитись, так мені повернути голоблі треба знов до Одеси.

Пріся. Невже ви нас швидко кинете?

Сашко. Не хотілось би, ой як не хотілося б! Ну,

а як невмоготу буде з батьком жити, то прийдеться тікати, свого хліба шукати.

Пріся. Ну, тоді вже і ми пропащі.

Сашко. Чого?

Пріся. Пропащі, пропащі... Не буде у нас заступника... та і нудьга... і пан ще...

Сашко. Хіба батько і з вами такий крутий та недобрий, як і зі мною?

Пріся. Атож: на Дуню насідають, щоб заміж ішла... з Вовками розсварились... до мене лізуть...

Сашко. Ач, старий, старий,— та совісті нема! Ти ж не тільки по літах, а і по хресту йому мусиш бути дочкою!

Пріся. Правда, гріха не мають...

Сашко. Чим більше придивляєшся до цього батька, тим гірше стає на душі! Йому б тільки гроші, гроші... та ще он що! Бач, живець є!

Пріся. Втечу од них...

Сашко. Ах, як це все лама мою душу, шарпає серце! Мені б тільки раз ступить без його помочі ногою — тоді зараз вас обох візьму з собою до города, і будемо там укупі учитись!

Пріся. Мати божа!! Пошли таке щастя! Коли б батько на вас пересердились... а то як гримнули тоді, то лучче б мене ударили!

Сашко. А тобі жалко мене?

Пріся. Ще й питаються... А яка сорочка на вас... Певно, якась панна вишивала?

Сашко. Прямісенько купив.

Пріся. Так і повірила!

Сашко. Єй-богу!

Пріся. А славна мережка... тільки якби занизуванням.

Сашко. А що?

Пріся. Краще і міцніше: на обидва боки однаково.

Сашко. То ти мені виший занизуванням.

Пріся. А ви думаєте, не пошию? Пошию. Купіть тільки доклад.

Сашко. Куплю. Тільки чого ти мені «ти» не кажеш?

Пріся. Та якось страшно... А пошию, пошию! Це он то сюди, то туди поплутано. Спати не буду, а пошию!!! От, може, і згадаєте, що дурна Пріська...

Сашко. От! Крий боже! Не дурна, а золота. Я хвастатимусь усім, що он то, мов, які у нас дівчатка!

Пріся. Не хвастатимусь, а сміятимусь...

Сашко. Чого?

Пріся. Ох, хіба я не знаю хлопців. Недарма кажуть, що у хлопця ласки, як на тихій воді ряски...

Сашко. Ну, а в тебе?

Пріся. Як до кого? Кого люблю, то і душу віддам, а кого ні, не лізь! *(Прислухається)*. Ох, хтось іде — чи не пан? Тікайте, тікайте!

Сашко швидко виходить.

Пан!

ВИХІД X

Хропко і Пріся.

Хропко. А куди, куди? Не втечеш! *(Ловить)*.

Пріся. Пустіть, паночку!

Хропко. До кого приходила?

Пріся. Панну ж до вас кликала.

Хропко. Та так довго, що і сам я прийшов. Признавайсь, з ким була?

Пріся. Єй-богу, ні з ким! Пустіть-бо!!

Хропко. Признавайся, признавайся, моя куріпочко! Признавайся!! *(Обніма і за підборіддя бере)*.

Пріся. Пане! Що-бо ви?! Пустіть!

Хропко. За те, що не признаєшся, то я тобі джаджа дам! *(Знов обніма)*.

Пріся *(голосно)*. Пане! Що це ви? Пустіть! Бо на ввесь садок кричатиму! Пустіть, кажу; сорому не маєте! Діду! Діду!

Сашко виходить.

Хропко. Кричи! Дід глухий! Гм! Серденько!! *(Пригорта)*.

Сашко. Що ви, батьку?

Пріся *(одпиха і виривається)*. Гетьте-бо! *(Наступа на Печарицю)*.

ВИХІД XI

Хропко, Пріся, Печариця, дід та Сашко.

Печариця. Ой, ой, ой! Ногу розтоптала! Ой, пропав, пропав! *(Скаче на одній нозі)*.

Д і д. Що там таке! Чи не злодій?!

С а ш к о. Ні, це розтоптали тільки підслухачеві ногу.

Д і д. Яку відлогу?

Х р о п к о *(розтеряно)*. Що? Чого сюди збіглись?!

Д і д. Як кажете? Стиглі?..

Х р о п к о. Чого, глухий чорт, пускаєш людей до пасіки? Як смієш?

Д і д. А хіба що?

П е ч а р и ц я. Ой нога, нога!!

С а ш к о. Ви хоч отаких підслухачів не держіть, а то бачите — вам же мішають.

Х р о п к о. Га?! Мовчать!!

П е ч а р и ц я. Я только по трудах отдохнуть хотєл.

Пріся фиркнула.

Х р о п к о. Га? Що? Хто сміється? З мене сміятись? Мовчать! *(До діда)*. Це ти, старий собака, такі безпорядки заводиш? Вон мені всі, щоб і духу вашого не пахло!!

П е ч а р и ц я. Ой нога, нога!

Х р о п к о. Мовчать! Хіба я не хазяїн тут, чи що? Мовчать!

С а ш к о. Ми ж на гвалт збіглись: Пріся кричала!

Х р о п к о. Мовчать! Хто кричав? Я кричав! Яке тобі діло? Я тут властитель, я, я! Твого і званія не буде! Пріся, Пріся! Дам я вам Прісю... Ач, яке завели! Вавилон, чистий Вавилон!!

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

Кабінет Хропка.

ВИХІД І

Хропко і Печариця.

Хропко. Ну що, як нога?

Печариця. Нічого, трохи облегчилась.

Хропко. Ха-ха-ха! Ступила добре.

Печариця. Даже возмутительно: там у одной нозі три пуда буде — вірно!

Хропко. Уже й три пуда!

Печариця. Єй, єй! А з корпусом і п'ятнадцять пудов набереться...

Хропко. Ну, ну! Брешіть! Вона легесенька.

Печариця. Ох, одведи мати божа удруге і попробувати! Да, да!

Хропко. Та чого вас потаскало лежати там?

Печариця. Любознательності ради.

Хропко. Як?

Печариця. Видите лі: Олександер Васильович завел меня нарочито і бросил, а сам возвратился до компанії.

Хропко. До якої?

Печариця. Даже до неблагопристойной: дід-пасішник, Грицько-мужик...

Хропко. Так і цей сюди приліз? Як же він смів?

Печариця. Поступок і по-моєму дерзостний. Батько його такоє роспускал мненіє про вас... а син — через тин! Пойдеть критика по містечку.

Хропко. Хто ж його, анахтему, пуска?

Печариця. Виходить, син ваш при совокупном содєйствії.

Хропко. Ну, я своєму бовдуру прочитаю «Отче наш», а того як попаду...

Печариця. Конечно! І єще, как я запримітив, с Авдотьєй Васильовной манірничаєть... ручки єй цілуєть, і то без должного подобострастія, а с самозабвенієм.

Хропко. А, он що! Он куди моститься! Ах ти, хамло дігтярне, рило чортове! І та дурепа попуска отому йолопу, шмаровозу?!

Печариця. Авдотья Васильовна по ангельской простоті предоставляєть йому свої обстоятельства, хотя это мнє самому удивительно: розуміється, при їхнєй красоті да с таким рєдким родителем, всякому і весьма пристойному було б щастям подержать Авдотью Васильовну за ручку.

Хропко. Ну, я приймусь! Це, певно, братець їй потура?

Печариця. Не подобаєть мнє возстановлять родителів на дітей.

Хропко. Говоріть, ви чули?

Печариця кива головою.

Ну?!..

Печариця робить знак рукою, що йому тяжко говорить.

Та не єрепеньтесь, говоріть!..

Печариця. Ох, ох, ох! Весьма тяжело для душі! Да, да! Я вас так люблю, почитаю, смію сказать, как свого родителя... і вдруг! Меня даже прошибла сльоза... Ні, краще мовчати! Все ж діти!

Хропко. Та які вони діти, коли не слухають, не шанують батька! От ви чужий, а мені ближчий за діти!

Печариця *(бистро хвата руку і цілує)*. Благодарю! До сльоз тронут! Какоє щастіє такого родителя іміть, а вони... Олександер Васильович, напримір, научають Авдотью Васильовну, штоб бросили вас і ваше хазяйство да штоб пойшли на учительку!

Хропко. Що? В учительки?

Печариця. Да, да! А братець напутствують їх утекти. Конечно, может, так і подобаєть по-вченому, щоб родителю чернецького хліба...

Хропко. Я от тому ученому дурню нитку уріжу!

Печариця шепче щось на вухо Хропку. Варка проходить через хату і в сінях натикається на діда.

Варка. Ох! Хто це? Злодій!!

Дід. Га!! Отак лусни!

Варка. Дід! Тьпфу! І став на дорозі...

Дід. До пана, по секретному ділу.

Варка. Трохи ноги не зламала...

Дід. Щоб я сказав? Ого?! Дід такий, що й скаже! З діда вицупиш! Якраз!!

Печариця. Я замітив, что он з Прісею любезничаєть...

Хропко. Що-о? З Пріською?

Печариця. Уже запримітив случайно лобзанія...

Хропко *(схоплюється і б'є кулаком об стіл)*. А, а! Каторжний! Он що!! Ну, я ж його!! І духу, і пам'яті не буде!!

ВИХІД II

Ті ж і дід.

Дід *(виходячи)*. Привів стару, що казали нишком; так я оце, як смерклось, надибав та суточками...

Хропко. Що ти там плещеш! *(Морга)*.

Дід. Та вона ще не яка стара, баба саме при тілі...

Хропко. Хто, питаю, глухий? *(Показує очима на Печарицю)*.

Дід. Та Тхориха ж!

Хропко. Не кричи! Хіба я глухий?

Печариця. Я удалюсь лучше і пересиджу... гм... гм... в сосідній кімнаті... *(Набік)*. Коли б графинчика обрісти, вийшло б упоітельно! *(Виходить)*.

Дід. Привів, кажу, стару!

Хропко. Веди сюди та сам іди к бісу!!

Дід. К бісу? А чого я до його піду? Такий і дід, щоб пішов, якраз! Ото якої! *(Виходить)*.

Хропко. Ще й бубонить там, стара собака!

ВИХІД III

Хропко та Тхориха.

Тхориха *(кланяється)*. Добривечір вам!

Хропко. Здорова.

Тхориха. Од вас дід приходили; кажуть, іди та іди мерщі!

Хропко. Кликав, кликав: нужне діло.

Тхориха. Та ще дід чудний, каже — йди, а то жалкуватимеш...

Хропко. Казав, казав.

Тхориха. Та що ж там, паночку?

Хропко. Діло, тітко, діло до вас. Сідайте! Нехтедю знаєте?

Тхориха. Ще б не знати!

Хропко. Він вам позичав гроші?

Тхориха. Не мені, а ще покійному чоловікові: ото, як будували хату, то треба було грошей, так він застановив і лу́чку... та то не його і гроші.

Хропко. Як? А чиї ж?

Тхориха. Передерієві.

Хропко. Чого ж він чужими руками позича?

Тхориха. Бо вже рішений.

Хропко. Як так рішений?

Тхориха. Бачите, він там улопався, чи що. Гудзів знаєте? От тут за Клищенцями їх хутір недалеко, кабанами торгують... Недавно оце дочку заміж віддали за нашого Мотовиленка. От за цвинтарем їхня хата...

Хропко. Знаю, знаю.

Тхориха. Так ото у них з ним, з Передерієм, була якось комерція; дак він, звиняйте на слові, чи свиней покрав, чи розписку підробив... ну, й судили. Дак слідувало йому у Сиберію, а він тільки одсидів — звісно, гроші! Ну, а все ж рішений!

Хропко. Не розберу.

Тхориха. Та ми ж люде темні, а вам краще знати. Ну, стало буть, йому не можна ні позичати, ні розписок брати... виходить — рішений.

Хропко. А, второпав: так от які ви, пане! Гаразд! Ну, так, бачите, чи він, чи Нехтедя, а хочуть вас позивати.

Тхориха. Ох, моя матінко! За ві-що? Хіба я йому грошей не віддала?

Хропко. Так йому мало того. Він править, що лу́чку взяв у вас на десять літ, то повинна вона у його на той строк і зоставатись.

Тхориха. Як так? І гроші взяв назад, і луку держатиме? Хто таке видав, хто чував? Яке таке право: і землю одкупив, і земля не твоя! Нехай він з своїм батьком поцілується!

Хропко. Та так, але всяко бува... А гарна левада?

Тхориха. Та та лучка, паночку, то цілий скарб: сінця одного бува карбованців на триста у рік; та там і конопель, і огородинки, і очерету, і лози, і ліску є з добру десятину.

Хропко. Славна лучка. Це там у Вилах?

Тхориха. Еге ж, еге ж! Коло попової зараз: на праву руч пішла Крутопупенкова левада, а наліво — наша.

Хропко. Добра левада — знаю, знаю. То-то ж він справді так і напосів! Я одпрохуюсь, кажу, що рука не здійметься на сиріт... у вас дітки єсть?

Тхориха. Тройко: старшій дівчині дев'ятий годок пішов, уже робітниця — там що подай,— чи голкою, чи веретеном,— аж горить; вся в мене пішла. А то ще двоє маненьких...

Хропко. Та ви ще й сами нівроку! Хе-хе-хе! Мовляв, іду собі й підскакую...

Тхориха. Де вже там! Не те в голові!

Хропко. То, може, за клопотами; а клопіт з голови, то друге в голову... Хе-хе-хе! Дак вони ото, ваші вороги, кажуть, що ми й до Когана вдаримось... Ну, я і злякався, бо той жид... звісно — хреста не має...

Тхориха. Хіба, паночку, вони можуть пакість мені зробити? Адже в мене є купча?!

Хропко. Купча, кажеш?

Тхориха. Еге ж, настояща... Так що вони при цій синій бамазі можуть мені зробити? З'їдять дулю з маслом!

Хропко. Дуля то дулею, а і бумага бумагою! Бумазі, як і бабі,— не вір! Подивишся на бумагу з голови, то одно каже, а перевернеш догори ногами, то друге побачиш!

Тхориха. Ох, мені лишечко!

Хропко. Бачите,— він вашою лукою володів, а ви оце одібрали, то він подасть у мировий... а мировому до купчої діла нема: хто володів, тому й оддасть.

Тхориха. Як мировому діла нема до купчої?! Навіщо ж його постановлено? Щоб він харцизяк покривав, чи що? Еге, яке він має право не дивитись, коли в мене синя бамага? Хоч повилазять йому, а нехай дивиться! Щоб моя власна земля через його пропала? Я й до царя піду!

Хропко. Та ви не гарячіться: не пропаде, не попустимо! Тільки, коли мировий одсуде, то треба буде подавати в окружний, то той уже знову вам напевно присуде.

Тхориха. Як же це? Одного батька та не однакові діти: один суд одсуде, а другий присуде?

Хропко. Такий, бачите, порядок.

Тхориха. Які ж це порядки? Це здирство одно, а не порядки! Один суд присуде, а другий одсуде... а третій же як? Собі уже візьме, чи що? Не хочу я до ваших судів приставать: я до царя піду!

Хропко. Та і чудні-бо ви, тіточко,— зараз до царя — близький світ!

Тхориха. Так хто ж нас оборонить од мирових — тільки бог та цар!

Хропко. Та що ви на мирових? Хіба мировий винен? Коли йому не дадено права дивитись у синю бумагу, а сині бумаги розбира окружний. От, наприклад, оця хата моя,— все містечко зна...

Тхориха. Та ваша ж, ваша ж; хто її сміє одбирати!

Хропко. Ну, а якби я виїхав з двору, ну хоч би на рік, а ви б прийшли та й оселились у моїй хаті...

Тхориха. Чого ж би я у чужу хату полізла? Хіба б здуріла?

Хропко. Та то я к приміру. От ви б оселились та й живете. Приїздю я, а чужі у моїй хаті: то, по-вашому б, то зараз за патлі та в потилицю?

Тхориха. Атож: у своїй хаті і кочерги б'ють.

Хропко. От бачите: оце б і був непорядок. Мировий і сидить на те, щоб не допускать до розбою; він спита: «Хто сидів перед цим — чи в хаті, чи на грунті?» — «Тхориха».— «А хто самоуправно ввійшов?» — «Хропко».— «Садови знову Тхориху туди, де сиділа, а Хропка у тюрму за розбій».

Тхориха. За свою хату та в тюрму?

Хропко. Не роби гвалту!

Тхориха. Ох, матінко ж моя!

Хропко. От і ваше діло таке: Нехтедя чи Передерій вашою лучкою володів і весною обсівав там, чи що, а ви кошене сіно забрали і матірку * вибрали!

---

* Матірка — коноплі, що дають насіння.

Тхориха. Так я ж йому всі гроші віддала?

Хропко. То ваша добра воля була оддавати гроші до строку, а його добра воля не оддавати до строку левади!

Тхориха. Ох, моє лишечко тяжке! Що ж це таке?!

Хропко. Та хоч би вам і слідувало леваду назад вернути, то не мали права самовільно грабувати матірки і сіна! Мировий зараз сіно і матірку одбере, леваду Нехтеді оддасть та і вас не погладить.

Тхориха. Що ж це? За моє жито та мене буде й бито?

Хропко *(розводячи руками)*. Такий закон.

Тхориха. Та я дітей на сіні положу, а сама на леваді ляжу, а не попущу свого добра жироїдам.

Хропко. У цім ділі тим, що самі ляжете, не поможете; треба інче думати.

Тхориха *(плаче)*. Ох, порадьте ж мене, мій паночку, і порятуйте! Пожалійте діток-сиріток! *(Цілує руку)*.

Хропко. Не плач, бідна вдово! Та я проти сиріт не піду, нехай мене бог судить.

Тхориха. Спасибі вам, мій паночку, голубчику! Візьміться ж, порятуйте нас, нещасних! Кому ж за нас заступитись?! *(Цілує руку)*.

В дверях показується п'яненький уже Печариця.

Печариця *(з-за дверей, набік)*. І лобзанія, і сльози!.. Що це? Предисловіє чи вже послісловіє?

Хропко. Бачите що: мені самому взятись не можна, а я вам знайду тямущого чоловічка; він тільки буде лічиться за аблаката, а я сам керуватиму справою; тоді вже не то Коган, а нехай ще двох жидків візьмуть на пристяжку, то не повезуть.

Печариця *(набік)*. Да, да, тошно. Куди жидкам?..

Тхориха. Спасибі ж вам, паночку, нехай вам господь дасть, чого ваша праведна душа забажа, що ви за бідну вдову і за сиріт заступаєтесь.

Хропко. На бога тільки і надія, для його милосердного і трудимось, а от на розход і аблакату заплатить треба буде.

Тхориха. Скільки ж там?

Хропко. Та карбованців двісті.

Печариця *(набік)*. Одобряю.

Тхориха. Матінко ж моя! Така сума! За віщо ж це?

Хропко. За труди.

Тхориха. За своє власне добро та вдруге платити?!

Хропко. От бачите, які ви: коли лихо припече, то живими до бога лізете, а як приходиться гроші виймати, то зараз за чорта ховаєтесь. Чому ви не прийшли до мене порадитись, коли позику вертали? Шкода було червоненької бумажки; а як наробили такого, що й голова облізе, поки вирятуєш, то і просите, а грошей все-таки жалієте; так хай і пропада: не моє — ваше.

Печариця. Основательно!

Тхориха. Паночку! Голубчику! Лебедику! *(Цілує руку)*. Збавте!!

Хропко. Ну та й чудні ви, єй-богу! Мене просите! Хіба я беру гроші? Це аблакату треба; менче ні один не візьме... Хіба вам левади не жаль?

Тхориха. Як-то свого тіла та не жаль?

Печариця. Вірно... Тєло вещ нужная.

Хропко. Бачите, а там — і сінце, і конопелька, і картопелька, і лоза, і вода, і лісок... А ви жалієте двісті карбованців! Подумайте, як попотягають вас років зо два та і лісок вирубають, то які будуть збитки?

Тхориха. Ох, і не кажіть: повісилась би!

Печариця. Да, да, но лучше запить... і надолго.

Хропко. Так і не жалійте грошей.

Тхориха. Та де я таких і візьму? Мене, як і всю протрусити, то хіба з сотню тільки і випаде...

Хропко. Так я вам позичу.

Тхориха *(зітха)*. Хіба ваша ласка і милость... *(Підходить до ручки)*.

Печариця. Ех, коли б мені сія Семирамида!..

Хропко. Годі, не цілуй вже руки: мені і то щастя, що бідній людині запомогти чим можу.

Тхориха. Та пошли вам мати божа: ви тільки наші й заступники!

Хропко. Жалко мені вас: через кого і плотитесь, як не через отого Когана!

Тхориха. Ну вже — я не я, а того сухоперого де не попаду, а за свої двісті карбованців оддячу. Аби тільки лучка моя!

Хропко. Та за лучку спіть спокійно. Я вже вам пришукаю аблаката.

Тхориха. Аби тільки лучка моя, а там хоч і на висидку піду, а свого жидові не подарю: я їх з Передерієм де не піймаю — і очі заплюю, і бороди пообсмикую! Будуть, каторжні здирщики, знать, як удову обдирати! *(Виходить)*.

Хропко *(за нею вслід)*. Хе-хе-хе! Я вас научу, як їм оддячити!

Тхориха *(в дверях)*. Аби тільки лучка моя, а то, як попаду того сухоперого Когана, то з його і пір'я посиплеться; я їм, вражим синам, і горло перекусю, і кров вип'ю, що вони з бідних людей насмоктались! *(Виходить)*.

ВИХІД IV

Печариця і потім Варка.

Печариця *(озираючись, крадеться з графинчиком, п'яний)*. Хто-то приближається... Нужно сокрить сіє утоленіє печалей, а то может вийти непріятноє умозаключеніє. Ні, нікого нема. Нужно осторожній повторить. *(П'є крадькома)*. Репетиція ест матер студіорум. А дільце з сієй Семирамидой может вийти упоїтельне. Я вже до старого і підмощуюсь... хвали воздаю... і всяческим язичним інструментом орудую: но все-таки преград всіх не удалил, потому храбрості у мене не обильно — вот только з етого істочника благих набираюсь... да, да! *(П'є озираючись)*. Вот возьмем, напримір, дівицю Євдокію Васильовну — штучка, дійслительно, штучка... по всім статтям — чистоє об'єденіє.. і все сіє виходить только одной скверной хвантазієй... Тепер братець їхній — самий що не на єсть лютіший ворог; то єсть я єго не терплю так, как пустопорожнюю рюмку... *(П'є)*. Положим, што я родителю уже закинув жука, но сього мало: братца всенепремінно нужно здихатись... Да, да, ето верно, што нужно... потому для меня одна пакость. Можно будеть і з урядником... гм! гм! матеріалець обищеться... Позволительно в сем случаї і к гиперболі прибігнуть. *(П'є)*.

Знову стук.

Варка *(з сусідньої хати голос)*. Хто це тут порався? І шафа одчинена! Це знов чи не той каторжний? І казала Прісці — замикай!! *(Іде й валить стул)*.

Печариця. О! Сліпа відьма! Нужно по крайній мірі не дать остатков сіх до рук нечестивих.

ВИХІД V

Печариця Варка.

Варка. Це ви тут?

Печариця *(ховаючи назад себе графинчик)*. Я-с, Варваро Микитовно.

Варка. Чого ж ви тут порядкуєте?

Печариця. Де?

Варка. У тій хаті, коло шафи.

Печариця. Боже меня... сохрани, сохрани боже!

Варка. Як сохрани, коли графинчика нема?

Печариця. Непостижимо.

Варка. А чого ви руки за спиною держите?

Печариця. Так, собственно... для равновєсія...

Варка підходить, Печариця одходить.

Варка. А покажіть руки!

Печариця. Для чого такая любознательность?

Варка. Покажіть, покажіть: ви щось хапонули вже!

Печариця. Лжемудрствованіє! Вот созерцай! *(Підносить під самий ніс руку)*.

Варка. А другу, другу!

Печариця. Ну і другу. *(Передає в другу руку пляшку, але чарка впала)*.

Варка. Бач, що взяв? Чарка розбилась, а графинчик, певно, в руці! Ах ти п'яни́ця! І як його в хату пускають? Що не наллю графинчика — зараз порожній! Оддай мені його зараз!!

Печариця *(удаляючись)*. Да что это за гоненіє! Я сохрани боже! *(Підставив стул)*.

Варка натикається і пада; Печариця втік за двері. Варка схоплюється і прямо на Хропка.

ВИХІД VI

Ті ж і Хропко.

Варка. Ах ти, п'яни́це! А в цій руці що? *(Вирива у Хропка чубук; люлька розбилась, упавши)*.

Хропко. Тю, навіжена! Чи ти не сказилась?.. Мою люльку розбила?!

Варка. Ох, лишенько! Це — пан!

Хропко. Ну, що тобі, каторжній, зробити?

Варка. Каторжній?! Коли пускаєте злодіїв та п'яниць!

Хропко. Ти ще, сліпий чорт, мене вчитимеш! Тільки шкоди та збитки через оцю каліч. *(Випхнув за двері; побачивши Сашка)*. Гей, ти, лобуре!

ВИХІД VII

Хропко і Сашко.

Сашко. Ви мене кликали, тату?

Хропко. Тебе.

Сашко. Чого?

Хропко. Хочу з тобою побалакати раз, та гаразд; тебе б не слід було і в хату пускати, ну та вже...

Сашко. Чим же я вас так прогнівив? Одежою?

Хропко *(передразнюючи)*. Одежою, одежою, блазню! І одежою! Батька вже за нівець вважаєте? Дурний, мовляв, що його слухати?

Сашко. Не розумію, до чого річ? З такої securityмализни ще неповаження нема; та і знов: можна присилувати кого слухатись, а поважати, коли нема за що, не присилуєш... За які вчинки, то і діти можуть не поважати...

Хропко. Га?! Так діти батьків судить будуть? Яйця курей учити? Не діждете! Перевчились уже на один бік! Годі! Кінець! Більше до ніверситета не пущу!

Сашко. Навіщо ж мене оддавали, коли не хочете, щоб кінчав?

Хропко. Навіщо? Здуру!.. Думав, що доведу, дворянином зроблю... а він он що: у мужву пошився, ні батькового, ні божого слова знати не хоче!

Сашко. Ні, боже слово я знаю.

Хропко. Знаєш? До церкви ходиш? Пости справляєш?

Сашко. Не в тім суть; я дух християнського закону знаю і падаю ниць перед великим і вічним словом Христа: «Возлюби ближнього свого яко сам себе!»

Хропко. Учи, учи батька!

Сашко. Я не вчу, а питаю: за віщо ви не хочете дать мені університета скінчить? Було б змалку мені не показувати світу, то, може б, я і заснидів у темряві; а

тепер, покуштовавши правди і науки, трудно назад вернутись.

Хропко. Кому це ти кажеш — батькові чи наймитові? То, значить, моєї волі над дитиною нема? Е, ні! Годі лодарства, годі! К бісу те вчення! Я хочу, щоб ти мене змінив, бо я вже наробився на вас; адвокатом поставлю і женю: така моя воля.

Сашко. Женитись це моє власне діло, а адвокатом я не буду, я їх завжди ненавидів: вони тільки нацьковують людей задля здирства.

Хропко. То то б і я здирщик?

Сашко. Мені ваші діла не звісні, тільки я позвів отих не терплю.

Хропко. Цить мені, блазню! Так ти похилитись моїй волі не хочеш?

Сашко. Це було б над моїм розумом і над моєю душею знасилля, а такого над собою гвалту не попущу.

Хропко. Е, так пора з тобою не так! Ні шага більше не дам! Хоч здихай з голоду!!

Сашко. Це ваша воля. Що ж? Буду битись сам, а таки науки не кину.

Хропко. Бийся, бийся, хоч головою об стіну! Та геть мені звідціль! І на очі не попадайся!

Сашко. Спасибі, батьку, за добре слово! Женете сина з очей — бог з вами; колись згадаєте і покличете, та, може, пізно буде! *(Виходить).*

Хропко. Із пам'яті викину!! От і діждався помочі, викохав сина, вивів у люде! Що ж це? Гей, стрепенись, Василь Трохимович! Ще ж твоя власть і сила! Не постарів же ти на ганчірку?

Печариця витикався з-за дверей кілька раз.

ВИХІД VIII

Хропко і Печариця.

Печариця *(перехиля графинчик в рот).* Для храбрості, а тепер дерзай! *(Виходить п'яненький).* Достойнійший Василій Трохимович!

Хропко. А, ви тут? Чули, який синок? Діждався!!

Печариця. Чув і поражен печалію... Єслі такого родителя... ох, господи... да тогда уже всьому світу розпастись слєдуєть, погрузиться в мрак ничтожества: по-

тому даже серце заніміло,— єслі би у меня такой отець... да я не знаю что... не то к кожному слову приникал би вухом, но к кожному звуку... да ноги цілував би! А тут какоє огорченіє!

Хропко *(жме руку)*. Спасибі, спасибі! От чужий, а і вам жалко мене...

Печариця. Так жалко... так вопієт вся внутренняя моя, що і тіла б урізав, аби стать вам у поміч... істинно!

Хропко. А от син допоміг!

Печариця. Ох, ох! Авесалом! Єслі би я мог...

Хропко. А може, справді ви б до мене у науку поступили — на адвоката, то і поміч буде.

Печариця. Я до адвокатських ділов большоє пристрастіє... так как... потому... только неискусен єщо...

Хропко. Не святі горшки ліплять.

Печариця. Оно дійслительно. К тому ж, учительство низкоє і малодоходноє упражненіє... канітель...

Хропко. Коли так, то я з вас чоловіка зроблю: ви писать умієте, у розмові закидаєте по-вченому.

Печариця. Да, да, могу: принімая во вниманіє отношеніє законоположеній... апеляціонних к умозаключенію... абсолютно... от только у законах... слабоє понятіє...

Хропко. То пусте! Законами начинимо вас, як ковбасу салом, аж виприщить; та потрошку — з малого діла до великого.

Печариця. Благодарю, то єсть вот как благодарю!.. Позвольте ручку! По гроб жизні...

Хропко. Радий, радий! Так я вам припоручу оце діло Тхоришине: керувати я буду, а ви тільки пишіть за мене. Замість блазня — ви!

Печариця. Все, все буду ісполнять... по глаголу вашему... Одним словом — по гроб... і шабаш! Потому душа польна... Ох, как польна! Ви призріли мене, раба недостойного,— і я чувствую, потому не скотина! Ох, благодітелю мой, довершіть свої неізріченниє милості, сділайте мене до конця щасливим...

Хропко. Що ж там, кажіть!

Печариця. Дерзаю, не видержу... страха ради іудейська... дерзаю просить руки вашей дочері... потому—одна погибель... такоє обожаніє, хоч вервіє на шию.

Хропко. Чи й справді! Так ви любите Дуню?

Печариця. До умо... умоп... умопромоченія, даже мішається все в мозку.

Хропко *(набік)*. А що ж? Почтительнійший син буде, і помішник добрий... з попівського званія, пошти дворянин. *(До його)*. Я проти цього нічого...

Печариця *(кидається до руки)*. Осліплен вашею милостю... то єсть хоч у корінь запрягайте... одне слово, воскрес із мертвих... лікуй і веселися, Сіоне!

Хропко. Ви з радощів аж оп'яніли.

Печариця. Да, да, істинно оп'янів... іменно з радощів. Лікуй і веселися!..

Хропко. Ну, а батько ж як? Благословить?

Печариця. Обома руками... вєрно! Вот тільки я боюсь за Євдокію Васильовну...

Хропко. Ну, це моя власть, моя і сила.

Печариця. Да, да. По заповіді: «Чти отца твоєго». Вот только, чтоби наущеніє братця... удалить би спокойніє, потому дівчинка... да і вам... вот Пріся...

Хропко. Іди, іди! Спи спокійно! Коли я кажу згода... то це мертве!

Печариця. Позвольте облобизать вас, как собственноручного родителя... потому чувствую... *(Обніма)*. Тепера, значить, амінь і шабаш! *(Уходить)*. Лікуй і веселися, Сіоне!

Хропко. Єй-богу, я радий! Треба тільки Дуню швидче нагнути, щоб вибити дур про того Грицька. Гей, Дуню, Дуню!

ВИХІД IX

Хропко і Дуня.

Дуня. Ви мене кликали!

Хропко. Еге ж.

Дуня. Чого?

Хропко. Ось, слухай... а чого ти так розжеврілась?

Дуня. Книжку читала, Сашко привіз,—така чудова!

Хропко. Годі отих книжок, а надто від йолопа! Які вони тепер! Пора уже за друге думати: он і люде трапляються.

Дуня. Які люде!

Хропко. Пару, значить, господь посила, своє гніздечко матимеш.

Дуня. Яку пару?

Хропко. Учитель наш, прохвесор Печариця, тебе свата, і, по-моєму, він жених добрий, чоловік розумний, смирний, не простого коліна. Або служитиме, і ти благородною будеш, або попадею!

Дуня. Я за його не піду, тату!

Хропко. Як? Що? Не підеш? Та я вже слово дав.

Дуня. Я не люблю його, тату! Він противний п'яниця!

Хропко. Дуню! Ти знаєш мене: коли я кажу гаразд, так гаразд: я слово дав!

Дуня. Таточку, я не піду; не силуйте мене!

Хропко. Га? Що моє вухо чує? Чи не заложило?

Дуня *(плаче)*. Таточку, голубчику! Не губіть мене! Пропаща я з ним навіки! Лучче камінь мені на шию, ніж оддавати за такого осоружного! Я не переможу свого серця... я люблю другого...

Хропко. Кого? Мужву? Га?

Дуня. Тату! Не сердьтесь!

Хропко. Як? Мугиря репаного? Щоб мені таке безчестя!

Дуня *(рида)*. Матінко моя ріднесенька! Глянь на мене хоч ти з високого неба, порятуй свою доню! Сирота я, сирота! Таточку! Змилосердьтесь!

Хропко. Ані писни про це! Я слово дав; за Печарицю підеш!

Дуня *(встає)*. Не піду, хоть що хочте робіть!

Хропко. А це якої? Супроти батька? Це братець вас науча плювати на батька? Так я ж того ланця з дому прогнав, а тебе зв'яжу, а повінчаю.

Дуня *(голосно)*. Не піду я за Печарицю, хоч заріжте!

Хропко. Мовчать, щеня! *(Замахується)*.

Дуня. Ой! Не бийте ж мене!

Сашко *(вбіга)*. Опам'ятайся, батьку!

ВИХІД X

Хропко, Дуня і Сашко.

Хропко. Ти мене смієш учити? Вон!

Сашко. Я з вашої хати піду; але за що ви над сестрою знущаєтесь?

Хропко. Що ж це таке? Я не хазяїн у власній хаті? Я не батько своїй дочці? Вона сміє проти моєї волі?!

Д у н я *(кидається знову навколішки)*. Таточку, пожалійте мене! Пожалійте брата!

Х р о п к о. Геть, клята! Щоб я і писку твого не чув: підеш, підеш за Печарицю! *(Кулаком об стіл)*.

С а ш к о. Батьку! Не губіть сестри, не топіть її молодого віку! Не пхайте її проти волі за цю гадину: вона ж ненавидить його. Ну, не любите мене, женете з хати — ваша воля, а Дуня що ж вам вчинила? За її любов таке катування?

Д у н я *(ридаючи)*. Таточку!!

Х р о п к о *(встає)*. Мовчать! *(Підніма чубук)*. Ані писни!

ВИХІД XI

Ті ж і П р і с я, потім В а р к а.

П р і с я *(кидається в ноги)*. Паночку! Голубчику! *(Ловить руку)*.

Х р о п к о. Геть!

С а ш к о. Встань, голубко! Не побивайся! Поки я живий, ніхто над тобою не познущається! І ти, Прісю, не плач,— не вблагаєш!

В а р к а. Де ж сокіл мій? Вигодувала, випестила!

Х р о п к о. Вон з мойого дому! Вон! *(Тупа ногами)*. Щоб до смерті і порога не переступав мені! А по смерті і ниткою моєю не поживишся: ти не син мені!

В а р к а. Господи! Батько сина виганяє!

Д у н я } *Разом* Тату! Не проклинайте!
П р і с я } Ох, мати божа!

С а ш к о. Ех, батьку, батьку! За що ти мене проклинаєш? За що ти її, бідну, пакуєш навіки? За те, що од нас тільки щиру шанобу і прихильність маєш? Ви похваляєтесь, що не лишите мені надбаного добра,— не злякаєте тим: мені його не треба, я і своїми руками собі загорюю долю і чисту копійку. Нам батька було треба, а не добра його! Батько клене і жене дітей, а і без них буде тяжко. Все оте ваше надбання не дасть ні щастя, ні супокою вашій душі; щирого слова ви кругом себе не почуєте, а прийде час, і його пожада одинока душа: стануть тоді перед вашою совістю всі неправди— і не буде для вас навіть тієї утіхи, що чинили їх із-за любові до рідних дітей.

Х р о п к о *(з піною)*. Мовчать, собако! Вон!

П р і с я. Ой лишечко тяжке! Ой пробі!!

Д у н я. Батьку, голубе! Не женіть нас!

В а р к а. І матір зігнав з світу, і дітей жене!

Х р о п к о. Вон! Всі вон, прокляті!

Всі плачуть і обнімають Сашка.

С а ш к о. Прощайте, дорогі мої! Спасибі вам! Про вас я дбатиму! Жалко вам мене, мої друзі, а мені... і його жалко! Бог з ним! А прийде час — наплачеться він, більше нас наплачеться! *(Виходить).*

Хропко ніби хоче завернуть сина, а далі маха рукою.

З а в і с а

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Дворище Вовків. Направо, на другім плані, хороша хата; наліво, на третім, рублена комора; од неї тин з воротами посередині і іде аж поза хату. Посередині стоїть голубник; під хатою висить перепел і скамейка стоїть коло столика.

ВИХІД І

Сашко і Вовк. Сашко сидить коло столика, чита книжку і записує, а старий Вовк годує перепела.

Вовк. Ну, чого ж ти лякаєшся? Ось і водичка, і сім'я... Та стій же, головку здуру розіб'єш... ну іду, іду! А ти подякуй — «під падьом!» *(Повернувся до Сашка)*. А ви все за книжками, Сашко, і не обридне хіба?

Сашко. Та так, Петро Семеновичу, настоящої роботи нема, то і пережовуєш дещицю.

Вовк. Скучаєте, скучаєте у нас, помічаю. *(Сіда)*. Ви б хоч на полювання пішли, абощо.

Сашко. Та що з того? Ноги поб'єш, а думок з голови не виб'єш.

Вовк. І то правда, та якось воно буде... ви отим думкам волі не давайте!

Сашко. Як-то не давать! От ви — чужі люде, а для мене такі добрі, як найкревніші: все коло мене упадаєте, все пеклуєтесь... уже не знаю, чим я вам оддячу?..

Вовк. Та що ви турбуєтесь? Любимо вас, та й годі.

Сашко *(жме руку Вовкові)*. Спасибі! От ви чужі, і любите, і приймаєте, а батько рідний вигнав! Ех, поки він з вами дружив, то і сам людиною був, а як одірвався — то і...

Вовк. То через того Печарицю миршавого...

Сашко. Чув; він же тепер трохи чи не орударем якимсь у батька.

Вовк. Щоб він ще не завів його до якого-небудь паскудства... Оце я був у слідователя — за конокрадів прибіг,— та й стрів отого ідола з урядником; на візку їхали.

Сашко. Попався в чім?

Вовк. Ні, не похоже: урядник з ним ласкаво, а він щось набріхує... тож мене і здивувало...

Голос Вовчихи. Де старий? Тут би сьогодні помочі дати, а він ходить.

Вовк. Старенька гримає... А що це Дуні вашої кілька день не видко?

Сашко. Мене самого тривожить; хоч Пріся і казала, що батько притих...

Вовк *(встає)*. Може, до часу? Вирвати б їх, от що! *(Пішов до голубника)*.

Сашко. Ех, коли б! Та як?! *(Замислюється)*.

Вовк *(махаючи хусткою)*. Гулі! Киш, киш!! Що це? Ані крилечка! Киш, киш!

Голос Вовчихи. Та йди-бо, старий! *(На порозі)*. Чи ба? Маненький — з голубами бавиться!

Вовк. Пропали, ані пера нема. Чи не внадився кіт?

Вовчиха. Та йди мерщі,— тут діло; а на голубів і на котів час знайдеться...

Вовк *(ідучи)*. Ну, вже як і піймаю я твого каторжного кота! *(Заходить у хату)*.

ВИХІД II

Сашко сам.

Сашко. Ох Прісю, Прісю! Треба ж було при такій скруті і серцю дурному озватись? Жити захотілось: якраз упору! А чи любить вона мене? — Любить, любить! Годі! Стріпонись, Сашко! Той не плавець, хто не любить бурі: чим більша хвиля, тим більше завзяття.

ВИХІД III

Грицько, Вовк і Сашко.

Грицько *(верхи)*. Тату! тату! Скажіть матері, що з обжинками йдуть,— я оце обігнав.

Вовк. Дожали хіба? А скільки стало на морзі?

Грицько. На Гнилій по вісім кіп, а на Кривій по дев'ять.

Вовк. Спасибі милосердному богу! Порадую стару. *(Пішов у хату)*.

Грицько *(до Вусті)*. Одведи до стайні коня: та не напувай гарячим. *(До Сашка)*. Здорові!

Сашко. Не здорові, а здоров!

Грицько. Ну, і здоров! Ще помиляюся. *(Обніма)*.

Сашко. Ти б і мені накинув яку роботу.

Грицько. Яку ж би таку! Білої не придумаю.

Сашко. Ет, розгородилися люде і роботою: для одних біла, для других чорна. А мені од цієї білої тільки нудота одна!

Грицько. Хіба думаєш кидать науку?

Сашко. Та думать не думаю, а де я тих достатків візьму, хоч на перші часи?

Грицько. Об цім не клопочись: достатки знайдуться.

Сашко. Де?

Грицько. Та — скільки тобі треба?

Сашко. Не якого й багато, карбованців хоч би з п'ятсот на початок... та де їх узять?

Грицько. Пустяк! Ти одно слово батькові скажи, то й будуть.

Сашко. З якого ж права я братиму їх у вас?

Грицько. А у свого батька брав?

Сашко. Ну, то на те ж батько... повинність така, своя кров, а тут чужий.

Грицько. Гріх тобі, Сашко, себе узивати чужим.

Сашко. Та я бачу, що ви мене любите, хоч і не знаю, чим заслужив; спасибі, але живитись чужим...

Грицько. Чого ж живитись? Скінчиш науку, заробиш — оддаси: просто позика.

Сашко. Грицю, брате мій!! Оживив ти мене своїм щирим словом: така проста і чесна думка не приходила мені в голову.

Грицько. Коли такою мализною можна тебе заспокоїти, то я такий радий! *(Обніма)*. Я тебе давно у своїй сім'ї і лічу... Коли признатись... Дуня тобі нічого не казали?

Сашко. Ні! А що?

Грицько. Тільки ти не розсердься, не образься... що ж удієш? Ми... давно вже з ними кохаємось...

Сашко. А-а, он що! Ач, від мене і затаїла! Ну, я за сестру дуже радий.

Грицько *(обніма)*. Голубчику! Друже мій! А я боявся тобі признатись, думав, що погордуєш?

Сашко. Зроду-віку: кращої долі я і не хотів би їй. Ти парубок чесний, хороший, щирої, теплої душі... та, коли любитесь — то якого ж ще щастя? Тільки як сім'я твоя?

Грицько. Про мою і казать нічого, а от твій батько — горе!

Сашко. Аби вона согласна, а коли батько буде ламать нарочито щастя своєї дочки, то... якось уже, а це діло владнаємо.

Грицько *(обніма)*. Господи! Який я буду щасливий!

Сашко. І я, бо знаю, що сестрі буде тут рай.

Грицько. Пилинці на їх сісти не дам.

ВИХІД IV

Ті ж і поселяне, хлопці та дівчата.

Хор *(почина за воротами. Попереду хлопець і дівчинка в вінках із жита і пшениці)*.

Ой із-за гори та буйний вітер віє,
Ой там удівонька та пшениченьку сіє,

А посіявши, та стала волочити,
А доволочивши, стала бога просити:

Ой уроди боже та пшениченьку яру,
На вдовиних діток та на вдовину славу!

Вовк, Вовчиха і Вустя виходять з пляшками. Всі їм кланяються. Вовки приймають вінки від першої пари. Впродовж хору частують.

Селяне. Поздоровляєм панів господарів з обжинками! Дай господи і на той рік діждати!

Вовк. Спасибі вам, що допомогли нам пожати.

Дехто. А кому ж і помагать, як не вам.

Другі. Адже ви всім помагаєте.

Вовк. А то ж як?

Вовчиха. Скільки спромоги.

Хлопці. Спасибі за чарку.

Дівчата. А що ж тепер? Утнем веселіщої! *(Починають під козачок танці)*.

Гурт *(підспівує)*.

Гриць мене, моя мати,
Гриць мене покохав;

Гриць мені, моя мати,
Черевички подрав...
Ой гоп, тиньєни! Вари, жінко, лини!

Вовчиха. Спасибі, що повеселили. Ідіть же до господи, перекусіть по трудах.

Вовк. А я за музикою пошлю, то знову буде ногам праця.

Дівчата. То нам байдуже; а от лодарі!

Хлопці. Побачимо, хто перше одкида? *(Заходять у хату з Вовками).*

ВИХІД V

Ті ж і Тхориха.

Тхориха. Здрастуйте, добридень вам!

Вовчиха. Чого ви плачете? Яке нещастя?

Тхориха. Ох, таке діло, що пропала я, з малими дітьми пропала! *(Плаче)*. Послідню земельку, лучку батьківську грабують.

Грицько. Яким способом?

Тхориха. Через того каторжного.

Грицько. Та в чім діло було?

Тхориха. Як діло? А ось! Ще покійний мій чоловік, царство йому небесне і вічний покій, щоб над ним, над голубчиком, земля пером була... Так ото ми задумали з ним прикупити огорода і будувати хату. Ну і позичив покійничок тисячу карбованців.

Вовчиха. Тисячу карбованців?

Тхориха. Еге ж, тисячу карбованців. Дав отой суціга гроші на десять год і взяв на десять год у заставу лучку батьківську, ото що за поповою зараз.

Вовчиха. Знаю, знаю, добра лучка.

Тхориха. Господи! Там така добра, що мов серце у мене з грудей вирвали: там і сінце, і огородинка, і коноплі, і очерет, і лоза. Побий його лиха та нещаслива година!

Сашко. Так що ж там далі?

Тхориха. Так ото ж, як чоловік мій умер, хай на тім світі царствує, щоб його душеньці — чого тільки забажа,— дак я почала голосить: «Що ж ми, покійничку, без тебе і без лучки будемо робити? Хто нас буде зодягати і годувати?» Та взяла усю худобу і пасіку позпродала та й оддала Передерієві тисячу карбованців.

Вовчиха. Оддала, кажеш?

Тхориха. Еге ж! Оддала, своїми руками оддала, щоб оту лучку одібрати. Що ж би ви думали? Передерій гроші узяти узяв, а лучку не віддає: каже, на десять літ заставлена! — Який такий закон? Гроші віддала — земля, значить, моя! А він косить сіно... Ну, ми забрали те сіно і сидимо собі, нічого! Коли це якось увечері дідпасішник сусіль до мене у хату: «Ідіть,— каже,— до пана!» — «Чого?» — «Діло є».— «Яке?» — «Там уже скаже». Думаю я, що воно і до чого? Чи йти, чи не йти? І не хотілося ж, мов за полу мене держало, так намігся глухий: «Ідіть та ідіть, бо жалкуватимете...» Ох, жалію вже я тепер, аж давлюсь отим жалем неситим.

Сашко. Нуте! Нуте!

Тхориха. Я ж і прийшла. От пан і кажуть, що так, мов, і так: на тебе позов іде! Приходили мене просити, дак я, кажуть, на таке діло не пішов; та так причитують: «Тебе, мовляв, удовиці, мені жалко, за твоїми сирітками серце болить». Щоб воно у тебе боліло і вдень і вночі!

Сашко. Нуте! Нуте! Невже батько?

Тхориха. Кажуть, що тобі треба в окружний подавать, бо в мировім програєш. А я їм: а дулі не з'їдять? У мене купча! Так вони,— що купчу, як догори ногами постав, то погане вийде.

Вовчиха. Погане?

Тхориха. Еге ж, погане! Бамага, кажуть, як баба!

Сашко. Боже! На які дуріння пускається батько!

Грицько. Ловко підстраща.

Сашко. Що ж далі?

Тхориха. Так як почав, як почав, у мене аж душа похолола,— що, як перевернуть бамагу догори ногами?! Просю я їх: «Поможіть мені!» А вони: «Я сам не можу, а знайду тобі аблаката», та і знайшли ж, бодай його добро так знаходило!

Сашко і Грицько. Кого?

Тхориха. Печарицю.

Сашко. Отого дурноголового?

Вовчиха. П'яницю?

Тхориха. Ох, дурноголовий! Розбійник! Харциз! Щоб йому і на сім, і на тім світі давитись моїм добром і не вдавитись! Я дала йому довіреність: у город їздили;

що писали — не знаю. Дала та і сиджу собі, радію; ніхто мені нічого не перепина: картопельку викопала, коноплі вибрала... а це вчора приходить вихрест Рачко і каже, що купив мою лучку. «Як купив? Я не продавала і ні за які гроші не продам!» — «Все їдно, ваш повірений продав!» Я так і впала на ослін, а діти в плач, у крик...

Сашко. Це мошенство! Це розбій!!

Тхориха. Розбій, голубчики мої, розбій! Порятуйте і порадьте, що мені в світі робити?

Сашко. Це уголовне діло. Зараз же треба знищожить довіреність і до слідователя подати бумагу.

Тхориха. Хто ж мені, нещасній, напише?

Сашко. Я напишу, тітко.

Тхориха. На батька б то?

Сашко. У таких лихих справах нема батька... Як вас зовуть і прозивають.

Тхориха. Домаха, вдова Тхорова, тобто Тхориха!

Сашко. Гаразд. Я зараз напишу; тут хапке діло! *(Бере папір і пише на столику)*.

Вовчиха. А я мерщі коня дам вам у город.

Тхориха. Ох! Спасибі ж вам, спасибі!

Грицько. Мамо, їм нічого їхати: слідователь тут.

Вовчиха. Ще й краще.

Сашко. А-а! Опам'ятатись не можу! Сором і тяжка зневага пала́ на щоках моїх! До чого впав ти, батько? До яких вчинків може довести ота згага до наживи, оті аблакатські крутні? *(Пише)*.

Тхориха. Яка добряча у синка Хропкового душа! Пошли їм мати божа!.. А мені пробачте на слові, бо вже так ограбили, так ограбили, що тільки сорочка на мені, та діточок троє голодних: куди я з ними притулюся, під якими тинами звалюся?

Вовчиха. Та не побивайтесь: дасть бог, на добре вийде.

Грицько. Ось же пишуть бамагу.

Тхориха. Та награди вас усіх царице небесна!

Сашко. Ну, ось вам і прошеніє; несіть мерщі до слідователя.

Вовчиха. А я і грошей на всякий случай дам. Піди, Грицю, винеси.

Тхориха. Ох рачителі, благодітелі мої, заступники наші! Пошли вам господи і на сім, і на тім світі, чого тільки ваша душенька забажа; щоб і діткам вашим, і

внукам вашим, і правнукам! *(Виходить слідом за Вовчихою).*

А Грицько забіга спочатку у хату, а далі їх доганя.

Сашко. Батьку, батьку! Одцурався ти од сина, з дому вигнав за те, що не схотів він адвокатом бути, а от тепер я і адвокатом зробився! Але на кого ж тільки написав я першу бумагу, ще й уголовну? На тебе ж! Так — син на батька! Чи не насміялась ти наді мною, доле?!

ВИХІД VI

Сашко і Пріся.

Пріся *(вбіга)*. Паничику, лебедику, сонечко!

Сашко *(обніма)*. Прісю! Зіронько! Як ти вирвалась?

Пріся. Я ще до схід сонця була тут, так Грицько не захотів будить вас. Дуня зі мною прийшли.

Сашко. Де ж вона?

Пріся. Там Грицько з матір'ю перестріли їх, а я до вас...

Сашко. Що ж батько, пустив?

Пріся. Де там!.. У нас таке оце вчора коїлось, що не доведи господи!

Сашко. Так і знав,— у мене пречуття було; але що ж?

Пріся. Ото після того, як ви вибрались, то старий пан зовсім були притишились; самі було ходять смутні та з собою балакають, аж страшно було. Як дали якусь бамагу отому кривоокому, дак той і на очі більш не показувавсь, так що пан було часто бубонять: «Ой чи не на чорта наскочив я?»

Сашко. На чорта, іменно на чорта!

Пріся. Вчора ото прийшов безокий чорт, та п'яний, п'яний,— і прямо так і почав на старого гримати: що, мов, я так і так зроблю, я вас в Сибір підведу, коли не оддасте за мене вашої дочки. Пан аж ошалів, почав змагатись; так пан на його, а він на пана — і перелякав чимсь. Тоді пан покликали Дуню і почали насідати і просьбою, і грозьбою. Панна в сльози та в ноги; так і старий пан як затупотять ногами, аж піна з рота летить! Та і замкнули обох нас в комору.

Сашко. Збожеволів!! Злигався з таким псом, що справді через його може до тюрми вскочити.

Пріся. І до мене все лізуть...

Сашко. Розбещений ласун! Як же ви вибрались?

Пріся. Варка вкрала ключі і нас випустила.

Сашко. Вам не можна там зоставатись далі!

Пріся. Та я швидче втоплюся, ніж вернусь...

Сашко. І не кажи такого, моя горличко: я пристрою тебе.

Пріся. Де?

Сашко. Отут, у Вовків, поки в Одесі справлюсь.

Пріся. Хіба ви знов туди поїдете?

Сашко. І незабаром.

Пріся. Незабаром? Голубчику! Соколе мій! Візьміть і нас з собою: я куховаркою буду, наймичкою, чим хочете, аби при вас...

Сашко. Прісю! Серденько моє! Ти любиш мене?

Пріся. Господи! Ще й питають!

Сашко *(обніма)*. Так любиш? Щастя моє! Несподіваний раю! Ніколи тепер не розлучимось.

Пріся. Як же?

Сашко. А хто ж розлучить? Повінчаємось...

Пріся. Хто? З ким?

Сашко. Я з тобою.

Пріся. Ой! Що ви? Що ви? Чи то ж може бути? Зроду!

Сашко *(цілує)*. Ані писни!

ВИХІД VII

Ті ж і Дуня з Грицьком.

Дуня ***(виходить з Грицьком з воріт, кидається з сльозами на шию братові)***. Братику, серденько! Оборони мене! Я не піду до тата! Він приневолює мене вийти за Печарицю... а я нена́виджу його... я люблю Гриця!!

Сашко. Заспокойся, заспокойся, моя голубко! Тепер не ті часи... гвалтом і над дітьми не можна знущатись...

Грицько. Я казав тобі... ми любимось з Дунею. Захисти її, поможи нашому щастю!

Сашко. Та що ж, мої друзі? Коли ні просьбами, ні сльозами не можна ублагать батьківського серця, то перевінчайтесь, по-моєму, та й кінець!

Дуня. Як же без батька? Без його согласія?

Пріся. А брат?

Грицько. Дуню! Голубочко! Батько мій і попа, і все уладна! Не сперечайтесь у сім братові!

Дуня. Ох, нема моєї неньки. Вона б заступилась за мене у батька... а то проклянуть!

Сашко. Невже ти боїшся отих прокльонів? Що вони? Стареча лайка, безсила досада! Одумається — потім і простить.

Дуня. А як не простить?

Сашко. Як не простить, то, значить, нема у нього серця!

Дуня. А скільки муки до того приймеш?!

Пріся. І-і! Для такого щастя я б згодилась піввіку страждати. А то що?

Дуня. Та ти... я знаю...

Грицько *(цілує руку у Дуні)*. Дуню! Згоджуйтесь, як брат каже, а то я мало не два роки жду не діждуся своєї долі.

Сашко. Не бійтесь! Ніхто тепер нашого щастя не злама. Повінчаємось разом: ти з Грицьком, а я з Прісею! *(Пригортає)*.

Дуня. Хіба ти любиш Прісю? Боже, як я за неї рада, бо вона від тебе без пам'яті!

Грицько *(обніма)*. От радість, так радість! А ти і не признавсь мені!

Сашко. Та і ви ж мене таїлися?! А тепер!..

ВИХІД VIII

Ті ж і Вовк з Вовчихою.

Вовк *(виходить і до Вовчихи)*. Іди, стара, почастуй там!

Грицько. Мамо і тату! Я переговорив з Дунею. Благословіть нас!

Вовки *(підходять)*. А що там, діти?

Грицько. Не бійтесь, Дуню; мій батько і моя мати любитимуть вас і жалуватимуть, як рідну дитину.

Вовчиха *(обніма)*. Як рідну, як рідну, голубко моя!

Вовк. А вони согласні?

Дуня *(засоромившись)*. Согласна.

Вовк. Щасливий же ти, синку! Я знаю, що ця ди-

тина — перлина, дорога перлина. Таку жінку мати — більшого щастя не треба. Дайте ж мені пригорнуть вас, як свою найріднішу донечку.

Вовчиха *(обніма)*. Іменно, як дочку рідну!

Вовк. Діти мої, любі мої! Хай вас бог благословить, як ми благословляємо!

Вовчиха. Хай пошле вам щастя і радість довіку! *(Обніма)*.

Сашко. Дайте ж і мені вас обняти, мої дорогі друзі! *(Обніма)*. Будьте ж і мені батьком та матір'ю, благословіть і мене! *(Бере за руку Прісю та припада до його)*.

Пріся *(червоніє)*. Сашечко! Ви таки...

Вовк і Вовчиха. Он як! Ну та й парочка ж! Благослови ж і щасти вам боже на все добре! *(Обнімають)*.

Дуня і Грицько *(обнімають товаришів)*. Поздоровляєм, поздоровляєм!

Грицько. Таточку, не гаймо тільки часу, бо як сполошиться їх батько, що втекли вони...

Вовк. А правда, ми на радостях і забули про старого свата. Я піду до Василя сам; я помирюсь з ним, перепрошусь за всі вини, коли я що вчинив, буду благать за щастя наших дітей, а ви поспішайте до церкви.

Вовчиха. Поцілуй же мене, старий! Обнімемось і ми!

Вовк *(цілує)*. А я нап'юсь сьогодні, єй-богу, нап'юсь!

ВИХІД IX

Ті ж і урядник з соцькими.

Урядник *(раптом і суворо)*. Скривающіїся тут у Вовка діти господина Хропка, по імені Александер і Євдокія, іміють немедленно, совмісно со мною, явиться в станову квартиру.

Всі шарахнулись, як від грому.

Вовк. Як? Що?
Сашко. З якої причини?
Вовчиха. Ох, мати божа!
Дуня і Пріся *(ламаючи руки)*. Пропащі ми!
} *Разом*

Грицько. Стійте! Я сам зараз піду до станового, розпитаюсь!

Урядник. І вас потребують, но послі, а Александра і Євдокію Хропков прошу слідовать за мною немедленно, без сопротивленій! Соцький, заходи направо!

Сашко. Та по якому ж ділу?

Урядник. По чрезвичайной надобності!!

Всі закам'яніли.

Завіса

ДІЯ П'ЯТА

Декорація І-ї дії.

ВИХІД І

Хропко сам.

Хропко *(ввіходить, засапавшись)*. Гей, хто там? Подайте мені швидче водки! Ох, ох, постарів уже, зовсім постарів; тільки розсердишся або пройдеш куди, то зараз і засапаєшся,— і в грудях давить, і в клубах болить... а тут бігай, як той хорт! Учора ганяв за тим Печарицею аж у город: п'янствує, певно, десь валяється уже... от наказав господь! І хто б подумав, що я на такого п'яницю наскочу? Перше було вип'є чарочку, другу, а тепер, кажуть, лига на всі заставки; з города натаскує до себе всякої наволочі, бенькети заводить: і де ті в його гроші завелись? Одну четвертну йому дав, так на такі гроші не розпережешся!! Ох, непевне щось, непевне! І надало мені з ним злигатись! Показався таким ласкавим та тихим. А я позавчора через його іще збив бучу, на дитину був напосів; тепер жаль, що й зобидив її: виходить, справді волоцюга, п'яни́ця. І чим він мені пригрожував? Гм!! Залив очі та й ляка! Ох, ох, ох, пропадати приходиться: на чужих не вір, а свої цураються: син, на якого покладав всі надії,— у мого ворога, дочка на замку... Пріся теж: що я їй не обіщав, як не благав — так куди тобі! Старий, значить, то і не писни вже! Прісю, Прісю,— кудись побігла вже! Прісю!! Га? Ані слуху!! Прісю!! Варко!! Чорти!! Біси!!

ВИХІД II

Хропко і Варка.

Варка. Чого кричите? Біжу — трохи не впала... Чого там?

Хропко. Де Пріся?

Варка. Хіба я до неї пришита? Я і зранку її не бачила.

Хропко. Ти і під носом у себе нічого не побачиш! Знайди її зараз!

Варка. Коли я сліпа, то як же її шукатиму?

Хропко. А до хліба і до страви не сліпа? До вуха не понесеш, дармоїдко чортова!

Варка. Гріх вам, пане! Цілий вік робила на вас, дітей виняньчила, а ви старістю дорікаєте!

Хропко. Мовчать мені, відьмо! Добре виняньчила, що од батька тікають. На ключ та випусти Дуню з комори.

Варка. Лаєтесь, а гріха не маєте знущатись так над своєю дитиною! Та ще через кого? Через того п'яницю! Он люде кажуть, що по його слідователь уже приїхав.

Хропко. Що ти кажеш? Від кого чула?

Варка. Шапувалиха кричала вулицею, що по Тхоришиному ділу слідователь прибіг, то і вона оце до його.

Хропко. По Тхоришиному? От тобі й на! З якої речі? Піди поклич мені зараз сюди Дуню.

Варка. Та Дуні, либонь, уже там нема.

Хропко. Як нема?

Варка. Там нема: дід казав, ніби до Вовків пішла.

Хропко. Що-о?! До Вовків? І дочку б то вороги зманили? О-о! Що ти мелеш, хто б її випустив?

Варка. Не знаю, а дід казав, що бачив...

Хропко. Що ж це? Заговір? Змова? Так ви стережете? Щоб зараз мені тут була, а то я вас з дідом задушу, анахтемських!

Варка. І задушіть, пане, краще буде: а то тільки щодня дорікаєте шматком хліба. Та я швидче на цвинтарі Христа ради прохатиму, ніж зостанусь у вас.

Хропко. Во-он!

Варка виходить і валить столик чайний.

А, каторжна! Щоб зараз була мені! Чуєш?!

ВИХІД III

Хропко сам.

Хропко. От, сліпе та глухе, а візьме й кине: і сидітимеш один в оцих стінах; і не можна отаку навіть старчиху заставить судом, щоб при мені сиділа, не можна: он які часи! Що вона брехала ще про слідователя? Яке діло слідователю до Тхорихи? Гражданське чисто діло. А Дуня де! Невже справді? Варко!! Ні, побіжу сам! Щось таке робиться, що, певно, кінець світові! *(Виходить)*.

ВИХІД IV

Вовк сам.

Вовк *(ввіходить у другі двері)*. Нема нікого ні в дворі, ні в хаті, мов пустка — хоч вибери все! Ху! Спочину та пожду. *(Сіда)*. Але ж прийняв я страху і муки, поки владнав справу; яку напасть звів на Сашка і Дуню отой ірод, п'яни́ця! Слава богу, що звів хоч на дурницю і визволив! Тепер мої голуб'ята летять на двох тройках у Олешки до церкви, хоч і, мовляв, крадене вийде весілля, але при таких напастях треба було хапатись — хоч дітей заспокоїти... Тепер уже не страшно і старого прохати!! Ось, здається, і він!

ВИХІД V

Вовк і Хропко.

Хропко *(збентежений)*. Нема, справді нема! І замок зламано! Це ж розбій?!

Вовк. Доброго здоров'я, Василю Трохимовичу; чи не виженете з хати?

Хропко *(остовпів)*. Хто це? Мій ворог! Сміятись прийшли над окраденим батьком? Де Дуня?

Вовк. У мене була.

Хропко. А! У вас? Що це ви замки ламаєте і чужих дітей крадете?

Вовк. Ех, брате! Трохимовичу! Не плетіть на мене! Не ламав я ваших замків, дітей до себе не зманював; самі вони прийшли, бо знали, що ми їх любимо і що вам були самими щирими приятелями.

Хропко. Щирі приятелі? А що на мене плели, які пакості робили?

Вовк. Що здержував од здирства, так оце пакість?

Хропко. Здирства... а тепер хіба не пакість, що дітей бунтуєте проти батька?

Вовк. Чим же я бунтую, що прийняв до своєї хати? Що дав притулок вигнаній дитині?

Хропко. Тим, тим! Бо якби той бовдур не мав притулку, то він би батькові покорився, а то як знайшовся заступник, так на стобіса йому батько!

Вовк. Хіба Сашко ваш такий? Золото — не дитина: і розумний, і чесний, і з чудовим серцем.

Хропко. Тим, що не вважа на мою волю! Не слуха мого слова! Моє слово повинно бути йому законом, уголовною статтею!

Вовк. Ех-хе-хе! Ви все-таки гнете на давнє? Пройшли ті часи: уже і крепаків давно не стало, а ви у сім'ї крепацтво заводите.

Хропко. Що ви мене вчите? Заступаєтесь за того бовдуря, що мужичиться? Батько служив і дбав, може, і гріха на душу не одного взяв, щоб благородним зробитись... а діти знов назад до мужви?!

Вовк. Та господь з вами, Трохимовичу! Що проти вас діти зробили? Чим же тут провинився Сашко? Ну, а Дуня?.. За що знущались?

Хропко. Та яке ви право маєте? Я їм отець, а не ви! Я їй приказував іти заміж, а вона затялась!

Вовк. За кого ж? За Печарицю? За п'янúцю, пере́плута, зуха?

Хропко. Який він пере́плут?

Вовк. А такий! Обмотав кругом бідну Тхориху! Доброго ви їй аблаката нараїли!

Хропко. Обмотав? Ах він... *(Злякався)*. Тільки хто каже, що я його нараїв? Що ви вірите дурній бабі? Мало що баба не набреше! На бумазі я ні при чому, а язиком що хоч...

Вовк. Часом і язиком можна таке лихо зробити! Боюсь і подумать на батька, а я ледве дітей вирятував... Я он прийшов миритись до тебе, а ти мене ворогом лічиш! Ет, друже Трохимовичу! Повір, що щиріших у тебе людей нема, як твої діти і ми; а оті суціги, з якими ти злигався, утоплять тебе, в ложці води утоплять — побачиш!

Хропко. Хто втопить? Свої діти втоплять через вас, ворогів.

Вовк. Не вороги ми тобі, а рідні. Прости мене, коли що проти тебе вчинив,— невмисно, їй-богу, невмисно: а бог нам судив тепер іще більш поріднитися.

Хропко. Як? Що?

Вовк. Та що тут патякати: тепер уже хоч бий, хоч жалуй: твоя Дуня давно любиться з моїм Грицьком.

Хропко. А! Он чого ти лисицею прикинувся? Он куди вудку закинув? Не бувать цьому, не попущу такого безчестя!

Вовк. Тебе осліпили гордощі, схаменися! Для чого ти хочеш ламати їхнє щастя? Я їм куплю хутір, обстрою; вони будуть як у гніздечку...

Хропко. Не смій і рота роззявляти про це!

Вовк. Ну, так пізно уже знущатись: вони тепер саме вінчаються.

Хропко. А! Розбій!! Це уголовщина! Я на вас в суд!

Вовк. Не лякайте: вони совершеннолітні.

Хропко. Це за́говір, бунт! Я до судебного слідователя, до прокурора!

Вовк. Хіба поможеться? Тільки сорому завдаси дітям.

Хропко. За вашим приводом... я вас у Сибір законопачу!

Вовк. Та схаменись!

Хропко. Гетьте з очей! Гей! Хто там? Варко! Кирило! Пріську!

Вовк. Та не кричи: Пріськи нема тут; вона тепер з твоїм сином вінчається.

Хропко. А-а! А-а! Он яку наді мною насмішку! Безчестить вкінець старого дурня взялися! Дочку з мугирем вінчають, а сина з наймичкою! Геть, вороже лютий, з очей моїх!

Вовк. Бог з тобою! *(Виходить)*.

ВИХІД VI

Хропко сам.

Хропко *(пада на кресло і розперізує платок на шиї)*. Ох, ох, зарізали! Дихати нічим.. давить... Гей! Хто там? Води!!. Харцизяки! Розбійники! Ограбили цілком

старого... Все вкрали, все! Цілий вік працював і заробляв на те, щоб дітей вивести у благородні: а вони наплювали мені межи очі! За віщо ж така кара? *(Плаче)*. А може, він ляка? Ні, чує серце, що ні! Ох, я не переможу цього! Що ж його робити? Невже од такого гвалту заступку нема? *(Схоплюється)*. Ні! Зараз же до судебного, до прокурора, до міністра, до... до... Гей!! Кирило! Варко! Всі покинули! Хоч запали! Бунт, настоящий бунт, формальний бунт! За становим, за справником треба... Гей, Кирило! *(Одчиня вікно)*. Ось він... Ки-ри-ло!!

Д і д *(із-за вікна)*. Га?

Х р о п к о. Іди зараз сюди! Я ж їх... усіх у каторгу, у каторгу всіх!!

ВИХІД VII

Х р о п к о і К и р и л о.

Д і д. Це ви мене кликали?

Х р о п к о. Я, я.

Д і д. Чую, щось гука; думаю, кий чорт там репетує? Аж то ви, пане!

Х р о п к о. Як не догледів Дуні і Пріськи?

Д і д. Підіски *, кажете? Та у коморі ж там вони.

Х р о п к о. Пріська-ки?

Д і д. Га? Пріськи? А що там?

Х р о п к о. Пріська втекла!

Д і д. Що ж вона спекла?

Х р о п к о. Втекла, глухий чорте! Втекла!! Ох, ви мене сьогодні доїхати хочете? Змовились, душопродавці? Я тобі твої вуха проткну!

Д і д. Га!! Вуха? Та, знаєте, як на дощ, то в мене гірш заклада, а надто — ліве: оце, як на погоду, то і чую трохи, а як на дощ — то от мов клейтухом тобі позатика. Я вже пробував коноплями прошуструвати — так не помага!

Х р о п к о. Я тобі їх прошустрю! Куди, кажу, Пріська втекла?

Д і д. Втекла, кажете? О, вона така! Як захоче, то втече! Уперта: як захоче, то втече!

Х р о п к о. Чом не задержав?

Д і д. Вдержав? А як її вдержиш? Таку та вдержиш?

* П і д і с о к — нижня залізна частина дерев'яної осі.

Ого-го! Якраз! Вдержиш її: там як вітер... як його вдержиш?

Хропко. Поговориш! Поговориш! Ти знав, що вона до мойого ланця біга, собако!

Дід. Яка собака біга? Скажена?

Хропко (*тупа ногами*). Дратуєш, чорте? Дратуєш? Вон мені з двору, щоб і не смердів тут! Тільки дарма харч переводить, а доглянуть не зна? Геть з очей!

Дід махнув рукою.

Стій, стій, глухий!

Дід. Чого ж ще?

Хропко. Коня запряжи у біду!

Дід. Як кажете? Зробить біду?

Хропко (*кричить на вухо, аж дід жахається*). Запряжи коня!!

Дід. Коня? Якого?

Хропко. Карого!

Дід. Карого, кажете? Та то ж не кінь, а кобила.

Хропко. Запрягай мені хоч чорта, та зараз, бо я тебе запряжу!

ВИХІД VIII

Ті ж і соцький.

Соцький. Здрастуйте вам!

Хропко. Ти чого до мене?

Соцький. Слідователь, добродію, прислав по вас.

Хропко. Слідователь? Як слідователь? Чого слідователь?

Соцький. По ділу якомусь; каже, щоб небезпременно...

Хропко. Ох, господи! Яке в мене до слідователя діло? Що за напасть?

Соцький. А я знаю? Каже, щоб зараз...

Хропко. Та ти помилився, певно?

Соцький. Ні, таки по вас та ще по навчителя Печарицю.

Хропко. Що ж це таке? Яке мені до того п'яниці діло? Я його й знати не хочу... цур йому!

Дід. Га? Як кажете?

Хропко. Запрягай! К бісу!!

Д і д. Отак! Чудне діло! Запрягай кажуть, а що запрягай,— так дід одвічай!

Х р о п к о. Геть звідціля мені!

Д і д. Хіба не казав? Так, так! От тобі і потрапляй, діду, на пана! От і вгадай, чого йому треба — чи коня, чи кобили? *(Виходить)*.

С о ц ь к и й. Так ідіть же, пане!

Х р о п к о. Чого я піду? Як піду? На кого я кину хату? Так і скажи. Та я і сам слабий... Ой живіт мій, живіт! Ого! Аж у груди підперло! Ох, ох! Тільки запряжуть, зараз до лікаря поїду... зараз до лікаря, бо пропаду, так і скажи...

С о ц ь к и й. Так лучче підіть та самі йому скажіть, а то щоб, бува, мені чого не було?

Х р о п к о. На ось тобі подорожнього, нічого не буде! Так і скажи, що я смертельний... і ні на кого дітей кинути. А мені чого?.. Яке мені діло до Печариці? Мало чого він не наробить? Нехай він сказиться вам! Я його і на поріг до себе не пускаю... так і скажи! Єй-богу, більше не пущу!

С о ц ь к и й. Та добре! Прощавайте! Коли б тільки на мені не змололось, що не привів! *(Виходить)*.

ВИХІД IX

Х р о п к о і П е ч а р и ц я.

Х р о п к о. Що це за напасть? Просто душа в п'яти пішла, аж хата колом іде... До слідователя, га? По уголовному, значить? От тобі і вскочив! Це по ділу Тхорихи... певно, отой вирлоокий підстроїв! У! Анахтема! Ідол!

П е ч а р и ц я *(вбіга переляканий)*. Сокройте мене, благодітелю, і спасайте! Потому — скверно!..

Х р о п к о. Гетьте мені звідціль! Що ви там наробили?

П е ч а р и ц я. Що ж? Нічого, рішительно нічого! Ох, у мене вроді лихорадки... рішительно нічого! Все, как слідуєть... по вашим наставленіям.

Х р о п к о. Я вас ні на що не наставляв! Чуєте,— ні на що! Я знать не знаю ваших ділов, чуєте? Знать не знаю!

П е ч а р и ц я. Василь Трохимович! Так нельзя... потому скверно! Рука руку моєть!

Хропко. Гетьте з вашими руками,— по шинках виваляли їх! Хто вашим брехням повірить, щоб я заходив... ще з ким? Хто бачив? Хто чув?

Печариця. Ай, ай, ай! Василь Трохимович! благодітель... я єжечасно мудростію вашою і наставленіями питался... потому у вас до етих риторик голова — у! Што ж, єслі з моєй сторони маленькая ошибка? Ошибка за фальш не считається... да, да! За что ж мені до слідователя? Я без вас, благодітелю, не пойду... потому... глупості!

Хропко. Та ви язиком ледве вернете...

Печариця. Випив дійслительно... потому з етакого страху зап'єш... і з многими зап'єш... і надолго — вірно!! Єслі, примєрно, привлекуть в синедріон, так в тілі робость...

Хропко. Та кажіть толком, що наробили?

Печариця. Продал леваду Семирамиди сей... і ціну оной істребил по легкомислію...

Хропко. Як продав? Чуже?

Печариця. Так, как водиться... по закону... бивший іудей, а нині вихрест... дєньги мні дав, а я довіреность... і запродажню... вєрно!

Хропко. Як же смів? Це ж мошенство!

Печариця. Да, да! Говорять, што в статтях сіє дійствіє так іменується.

Хропко. Та за це ж — в тюрму, в Сибір!

Печариця. Вот я і трепещу: сокройте і спасіте! Потому самому мнє — это глупості! А совокупно з вами прийдьотся! Заплатіть, благодітелю, і в шляпі... а то до Кіафи прийдьотся.

Хропко. Щоб я за тебе, гадино, платив? Не діждеш! Хто на мене докаже? Хіба я тебе вчив продавати, красти чужеє добро?

Печариця. Красти не просили, но на ваше ім'я продажну просили — вірно! І четвертну задатку мнє за труди... неопровержимо, потому я єйо і пропил скоропостижно...

Хропко. Брешеш, п'янюго! Свідки єсть? А? Так я ще за клевету тебе доїду!

Печариця. Василь Трохимовичу! Не гарячіться! А письмо ваше собственноручне? Воно у меня возлі сього міста сохраняється: так касательно сього предмета... весьма подробно...

Х р о п к о. А! Зарізав! Оддай мені його зараз!

П е ч а р и ц я. Легкомисленно било би... воно обискалось для моєй пользи — і я його не оддам... потому совокупно.

Х р о п к о. Це ж подло?

П е ч а р и ц я. Весьма возможно.

Х р о п к о. Що ж, не оддаси?

П е ч а р и ц я. Сообразительностю не обижен. Викупайте мене і себе... а то совокупно...

Х р о п к о. А! Душогуб! Оддаси! *(Кидається до його однімати)*.

Борються.

Оддаси! Оддаси! Ой! Ой!

П е ч а р и ц я. Василь Трохимовичу! Постойте! Ето глупості!.. Я хоч і п'яний, а со старцем могу... *(Садить його на стул)*.

Х р о п к о. Ой люде! Пропав я! Ох, ох!

ВИХІД X

Х р о п к о, П е ч а р и ц я і П е р е д е р і й.

П е р е д е р і й *(хутко вліта)*. Що ж це? Такий ти аблакат? І нашим, і вашим...

Х р о п к о. Ой рятуйте мене!

Печариця одскочив.

Оцей харциза хотів ограбити.

П е ч а р и ц я. Глупості! Нічого рішительно...

П е р е д е р і й. Передавились би швидче! Який ти аблакат? Га?

Х р о п к о *(схоплюється)*. Ти ще чого? Ей, Варко! Кирило! Всі покинули... Хоч би діти!

П е р е д е р і й. Ач, слини розпустив! Кажи мені, який ти аблакат?

Х р о п к о. Відчепись! Мало мені лиха, а і він ще присікався... Тобі яке діло?

П е ч а р и ц я. Да, да! Какоє вам діло?

П е р е д е р і й. Як яке? Хіба у Тхорів не мої гроші були? Хіба не мені левада була заставлена? Нехтедя тільки так, збоку...

Х р о п к о. Так і цілуйся з ним!

П е ч а р и ц я. Совершенно дійслительно...

П е р е д е р і й. Я не так поцілуюсь! Я вам обом і

мила, і перцю — будете знать! З мене гроші брав, а он оцьому п'яниці до рук дав?

Хропко. Одчепись хоч ти!

Передерій. Як одчепись? За своє добро одчепись? А це якої? Я йому, як приятелю, діло своє, своє власне, до рук дав, щоб боронив мій інтерес, а він — одчепись! А? Гроші взяв — і одчепись!! Добре оборонив мене? Одчепись!

Хропко. Та чого ти напався? Я тобі гроші верну!

Передерій. Де моя левада?

Хропко. Он у його питай. Тхориха йому довірила — у його і питай. А я чим винен, що Тхориха йому довірила? Тхориха йому довірила — у його і питай!

Передерій *(наступаючи до Печариці)*. Довірила? Крутій собачий! Поставив до тієї сторони свого чоловіка та нарочито і програв справу; а ти узяв та й пропив усе! Де ти леваду дів? Га?

Печариця. Що ж ето, Василь Трохимович? У нас все, кажеться, совокупно було... а тепер вот они...

Передерій *(бере за барки і трясе)*. Оддай мені леваду, а то задушу бузувіра!

Печариця. Ай!! Караул!! Василь Трох... Заступіться! Какой же тут закон? Тут самоуправленіє!

Передерій. Куди запроторив, п'янюго, леваду? *(Трясе)*.

Печариця. Ох, спасіте... Ізвлекіте меня з рук Самсонових! Я леваду по ошибці... продал...

Передерій. Ах ти христопродавець!

ВИХІД XI

Ті ж, соцький і два чоловіка.

Соцький *(з двома людьми)*. Велено привести; ось і навчитель. Ідіть мерщі до слідователя!

Передерій. А-а! Уже потягли? Я і сам зараз до його! *(Виходить)*.

Соцький. Візьміть бамагу та йдіть.

Хропко. Дай! *(Чита і трясе руками)*.

Соцький. Підпишіть та йдіть мерщі... і вас *(до Печариці)* велено привести.

Печариця. Василь Трохимовичу, благодітелю! Что же это за угнітеніє! Я без вас не пойду... потому поступал по вашим наставленіям... как у отця, мудрості

набирався... притом письмо... да, да! Сокройте і спасайте!!

Хропко. Тут требують нас обох, яко обвиняємих по статті... по статті. *(Кида бумагу)*.

Печариця. Что же сія стаття значить?

Хропко. Значить мошенство. Ох, господи! У очах жовкне... *(Сіда)*. Сибір!

Печариця. Ой, ой, ой! У меня во всіх оконечностях шпиганіє і столпотвореніє... Што ж это ви со мной сділали? Зачєм вовлекли? Опять напасть: там єще в юности... а тепер новоє преткновеніє. Я совокупно з вами...

Хропко. Мовчіть! Я вас не знаю!

Соцький. Ідіть же зараз, бо слідователь казав, щоб і силою привести.

Хропко. Силою? Що ж це? Гвалт! Хто ж мене оборонить? Хоч би Вовки та син! Підождіть мене, беріть його!

Соцький *(підступа і бере за руку)*. Ідіть!

Печариця. Ой пустіть! Хоч на время...

Соцький. Ідіть, коли кажуть...

Печариця. Ой невозможно!.. Я за вас держатимусь...

Хропко. Геть те від мене к бісу!

ВИХІД XII

Ті ж і Тхориха.

Тхориха *(вліта навіжено)*. Осьде вони, розбійники, харцизи! А, щоб ви світа-сонця не бачили, як ви обікрали мене, бідну вдову! Оддайте мені мою леваду, мою батьківщину! Оддайте мені зараз, душогубці!

Хропко. Я ні при чому тут: це все він!

Тхориха *(до Печариці)*. Оддай мені моє добро зараз, а то я тобі остатнє твоє око видеру!

Печариця. Что же это? У меня даже головокруженіє... Оставьте, судариня, глупості!

Тхориха. Оддай мою леваду, злодіє! Я і з душі твоєї видеру!! *(Кидається на Печарицю)*.

Печариця. Караул! Одстраніть її!

Соцький. Одступись, молодице,— начальство уже розбере!

Печариця. Подряд такії столкновенія! В большом количестві — это вещ нестерпимая!

Тхориха. Що ж це, люде добрі?! Ограбили, серед білого дня ограбили! У мене ж дітки єсть. А вони мою батьківщину, мою левадку, отому вихрестові продали і гроші пограбили!

Соцький. Ну й діло!

Люде. Чистий розбій.

Хропко. Оце вскочив! От наказаніє боже! Господи, спаси мене і помилуй!

Тхориха. До бога лізеш, жироїде каторжний? Мало ще напився людської крові, так захотілось ще і з сиріт висмоктати? Коли б ви знали, люде добрі, якою лисицею він прикинувся? Позвав мене уночі і почав, і почав, аж душно мені стало: і що на мене позов, і що йому жалко мене і сиріток, аж плаче... хай мене хрест уб'є!.. Дай, каже, довіреность, а то пропаде левадка! Мене за серце і ухопило,— що, як подумаю, яка то левадка: і сінце, і очерет, і лоза, і картопелька... і конопелька... сказано, добро... я і дала довіреность, а вони, розбійники,— бодай тобі у печінки по тридцять пар болячок!! Оддай мою леваду!

Печариця. Василь Трохимовичу! Василь Трохимовичу! Успокойте сію волчицю... потому у меня зрєнія не зостанеться...

Тхориха. Ой беріть їх та в'яжіть!

Соцький. Ідіть же мерщій,—слідователь жде; бо коли не підете, то велено зв'язати і привести...

Хропко. Як? Мене зв'язати? Такий сором! Що ж це? Я їй заплачу... я і вам заплачу... тільки не робіть публіки! Хто ж за мене, старого, заступиться? Діти мої, де ви? Через ірода гину! Ох!

ВИХІД XIII

Ті ж і Сашко.

Хропко. Сину мій! Дитино моя! Рятуй мене! Пропав я через оцього харциза: беруть силою, в'яжуть.

Сашко. На цей раз, тату, не бійтесь; пустіть зараз,— ось од слідователя наказ.

Печариця. Ху! Облегчился!

Тхориха. Як пустіть! А моя ж левада?

Сашко. Заспокойтесь: мій сват викупив її у Рачка.

Соцький. Так нам вертатись?

Сашко. Ідіть здорові!

Тхориха. Паничику мій, голубчику! Ви ж мене на світ підвели, ви ж моїх сиріток від смерті оборонили! Дайте ж мені вашу ручку, янгольська душе!

Сашко. Не треба, не треба, молодице: закон би і без того повернув вам ваше добро... та тільки через оцього перéплута, якби не Вовк, і мойому батькові був би клопіт.

Тхориха. Вовки оті — святі люде!

Хропко. А я ще на його нагримав... такого чоловіка зобидив... все з дурного серця. Гроші я йому поверну.

Печариця. Добродітельнійший чоловік! Да, да... я іміл тут ошибку...

Хропко. А діло ж як, Сашко?

Сашко. Не бійтесь, тату, воно не було занесено; слідователь прошеніє повернув: він мій добрий знакомий по університету, а то було б оцій гадині — попоміряв би він довгі шляхи...

Печариця. Да, да, благоразумно!

Хропко *(обніма)*. Сину мій! Прости мені! Вибач старому!

Сашко. І мене, тату, простіть!

Печариця. Я тоже умільон.

Тхориха. І мені вибачте, пане, коли я що не до ладу сказала: така ж мені була за левадку обида, така обида, що коли б не повернули, то утопилась би, єй же богу, утопилась би. А тепер дай боже і щастя, і здоров'я спасенним цим людям, щоб їм і на сім, і на тім світі — чого їх тільки свята душенька забажа!.. Левадочка моя при мені; і сінце буде, і огородинка, і картопелька — будуть мої дітки і узуті, і зодягнені! Нехай вас мати божа криє, нехай вам свята п'ятниця помага, як ви мені допомогли, бідній! Побіжу ж до своїх діток, поплачу на радощах з ними.

Печариця. А позвольте взглянуть на бумагу.

Тхориха. Геть к бісу! А то ще знов перевернеш догори ногами.

Печариця. От тепер і я вожделеніє малóє чувствую... а то єдва не било срамоти.

Сашко. А ви, огидна тварюко! Не тільки людей обкрадаєте, а й сибірні діла творите?

Печариця. Ослєплен бил... страстію... каюсь... милосердія прошу...

Сашко. Гетьте з хати!

Хропко. Вон! Щоб і духу не пахло!

Печариця. Я удаляюсь... я не серджусь... *(Виходить)*.

Сашко. Тату, киньте, голубчику, оті діла: бачите, яке через них могло бути вам лихо!

Хропко. Цур їм і пек їм! Я тобі, синку, все передаю до рук і благословляю... і тебе, і Дуню. Тільки жалуйте мене, бо я цілий вік трудився на вас, думав благородними зробити... Ех, оце тільки й досадно, та коли вже ви, діти, того не хочете, то, знать, божа воля.

Сашко. Тату, я скінчу університета і буду прямувать на професора, якщо дасть бог,— то і благородства на втіху вам здобуду! Буду трудиться чесно, ото і благородство.

Хропко *(обніма)*. Сину мій! Гордощі мої!

ВИХІД XIV

Ті ж і Вовк.

Вовк *(зобачивши, обніма)*. Ну, тепер уже бачу, що і мене не виженеш з хати.

Хропко. Прости мене, друже; вік не забуду твоєї ласки.

Вовк. Ну, що там згадувати? Всі ми люде, і всі ми грішні. Дай тобі боже радощів до смерті! Звіть, Сашко, до батька дітей: вони тут!

Сашко вибіга.

ВИХІД XV

Ті ж і Грицько з Дунею та Прісяя.

Дуня *(підбіга до батька)*.

Грицько коло дверей.

Тату мій! Рідний, голубчику! Не карайте, що я без вашої волі... несила була... швидче б руки на себе наложила... бо Гриця давно моє серце... Одна ж я у вас!..

Хропко. Дитино моя кохана!

Дуня. Грицю!

Обоє до ніг.

Простіть нас, тату!

Х р о п к о *(підніма)*. Бог вас простить, діти мої! Хай бог вас благословить, як я благословляю! *(Обніма)*. Простіть і ви мене, старого!

С а ш к о *(з Прісею)*. Простіть же і мене ще раз, тату... і прийміть Прісю за дитину.

Х р о п к о. Боже вас благослови! *(Обніма)*. А ти, Прісю, прости і мене! *(Плаче)*. Ох, прости! Живіть хоч у мене, діти мої!

С а ш к о. Ні, тату! Мені треба ще кінчати науку.

Х р о п к о. Де ж я, старий, подінусь?

В о в к. Та що ж, свате? Укупі заживемо: ці молодята з нами, а ті після науки знов до нас.

ВИХІД XVI

Ті ж, В а р к а і д і д.

В а р к а. Голуб'ята мої! Діждалась-таки і я, що побачу вас щасливими. *(Обніма Хропка)*.

Х р о п к о. Помилилась стара і тут! Ну, та бог простить — обнімемось!

В о в к. А от, коли скучно тобі буде, то женись хоч на Варці.

В а р к а. Бодай вас! *(Обнімається з дітками)*.

Д у н я, С а ш к о, П р і с я. Варко, голубочко!

Д і д. Кобилу вже запріг: насилу впорався: все задом вихала!

Х р о п к о. Не треба вже — у нас весілля!!

З а в і с а

Примітки

У другому, третьому і четвертому томах восьмитомника М. П. Старицького друкуються драматичні твори. Це перша спроба дати масовому читачеві майже повну збірку відомої досі драматургічної продукції видатного письменника: всіх його завершених оригінальних п'єс, а також переробок та інсценізацій творів інших письменників.

У нашому виданні переробки й інсценізації не відокремлені від оригінальних драматичних творів письменника, а розташовані разом з ними в хронологічному порядку. Відомо, що Старицький вкладав у переробки багато власної творчості, і тому їх справедливо вважають невід'ємною частиною його драматургії. Прийнятий порядок розташування усуває зайві, непотрібні суперечки й сумніви, які часто виникали при поділі творів драматурга на оригінальні і не оригінальні. Сам драматург не був прихильником такого поділу. Про це свідчить зокрема єдине прижиттєве видання двотомної збірки його драматичних творів — Малоросійський театр, М., изд. С. Рассохина, т. I — 1890; т. II — 1893. Переробки й інсценізації не відокремлювались від оригінальних п'єс також і в посмертних виданнях: Драматичні твори, М., изд. С. Рассохина, т. I — 1907; тт. II і III — 1910; Драматичні твори, К., Держлітвидав України, 1941; Пьесы, перевод с украинского, М.—Л., «Искусство», 1958.

Цей порядок розташування дає змогу читачеві виразно побачити еволюцію драматурга, простежити, як розширювалися його ідейні й тематичні обрії та удосконалювалась художня майстерність.

Видання не ставить перед собою широких наукових завдань, і тому спеціальна текстологічна робота над творами письменника не проводилась. Більшість текстів подається за найавторитетнішими публікаціями, переважно за тими, що з'явились при житті автора. Кілька п'єс друкується за рукописами, про що спеціально вказується у примітках.

Тексти п'єс, як і тексти поезій у I томі, друкуються із збереженням лексичних, морфологічних і синтаксичних особливостей мови драматурга.

У примітках читач знайде відомості про час написання п'єс, рік першої публікації їх, а також пояснення, за яким джерелом друкуються п'єси в нашому виданні.

ЧОРНОМОРЦІ

Оперета «Чорноморці» — переробка драматичного твору Я. Г. Кухаренка «Чорноморський побит на Кубані між 1794 і 1796 роками» — написана М. П. Старицьким в 1872 році. Музику до неї створив

М. В. Лисенко. 1872 року оперета вперше виставлялась у Києві, в приватному домі Товариством сценічних аматорів, організаторами якого були М. Старицький і М. Лисенко. Пізніше п'єса ввійшла в репертуар професійних театрів і йшла з великим успіхом. Виставляють її і в наш час.

Твір уперше надруковано окремою книжкою: Чорноморці, оперета в 3-х картинах. По Кухаренку скомпонував М. С., Київ, у друкарні В. І. Давиденко, 1877.

Текст оперети подається за виданням: М. П. Старицький, Драматичні твори, том III, М., 1910.

Кухаренко Яків Герасимович (1798—1862) — український письменник, автор драматичного твору «Чорноморський побит...» і кількох етнографічних оповідань. Служив офіцером у Чорноморському козацькому війську, а потім був наказним отаманом. В один із своїх приїздів у Петербург на початку 40-х років познайомився і подружив з Т. Г. Шевченком, згодом листувався з ним. Шевченко присвятив Кухаренкові поему «Москалева криниця».

«Чорноморський побит на Кубані між 1794 і 1796 роками» Я. Г. Кухаренко написав 1836 року; вперше ця п'єса була надрукована в журналі «Основа», 1861, №№ 11 і 12.

Чорноморці — назва колишніх запорозьких козаків, які після зруйнування Запорозької Січі (1775) були об'єднані А. Головатим у Військо вірних козаків. 1788 р. ці козаки дістали назву Чорноморського козацького війська і 1790 р. були оселені на березі Чорного моря між Дністром і Бугом. Ця назва збереглась і після 1792 р., коли військо було переведене на Тамань. 1860 р. Чорноморське військо дістало назву Кубанського.

Стара Січ — так дійові особи п'єси називають ту Січ, що була зруйнована царськими військами в 1775 р., тобто, по суті, Нову Січ.

...з-під Шмаїлова... — мова йде про Ізмаїл, який був здобутий 11 (22) грудня 1790 р. У штурмі Ізмаїла, як і в штурмі Очакова (1788), колишні запорожці (чорноморці) відіграли вирішальну роль. Г. Потьомкін писав Катерині II: «Запорожці зробили велику послугу. Коли б не вони, то б не могло наше жодне судно рушити з місця». Битва за Ізмаїл оспівана в українських народних піснях:

Підійшли славні чорноморці
Дунаєм-водою,
Одбили весь запас турецький
І полонили пашу з ордою.

Розмир — війна, розрив дружніх відносин. Ідеться про так звану «другу» війну з Туреччиною в 1787—1791 рр.

Чепіга Захар Олексійович (рік нар. невід.— пом. 1797) — другий (після Сидора Білого) кошовий отаман Чорноморського козацького війська, обраний 1788 р. Керівник і організатор чорноморців на місці їх нового поселення — на Тамані. 1794 р. з двома полками у складі російських військ брав участь у поході на Польщу.

Головатий Антон Андрійович (1732—1797) — полковий старшина, військовий писар у Новій Запорозькій Січі. Після зруйнування Січі — організатор Війська вірних козаків, перейменованого пізніше в Чорноморське козацьке військо, в якому був військовим суддею і кошовим. Очолював Чорноморську козацьку флотилію і піхоту під час російсько-турецької війни 1787—1791 років. Брав участь у пер-

ському поході 1797 року, командуючи двома полками чорноморських козаків, що входили до складу російської армії.

...З Самари... — тут Самара (Самарчук) — місто на землях Запорозької Січі на р. Самарі, центр Самарської паланки (одного з округів, на які була поділена земля запорожців). На місці Самари тепер м. Новомосковськ, Дніпропетровської області.

Старий Санжарів — сотенне містечко на території Полтавського полку. Тепер село Ново-Санджарського району, Полтавської області.

Новоселиця — друга назва запорозького міста Самари за часів Нової Січі (1734—1775).

Ваші голови, отамане батьку й товариство... — так віталися запорожці.

Не бери краще, бо в шапці будеш... — за весільними звичаями «бути в шапці» означало — узяти погану жінку.

РІЗДВЯНА НІЧ

Музичну комедію «Різдвяна ніч» М. П. Старицький написав 1872 року, використавши тему і сюжет твору М. В. Гоголя «Ночь перед рождеством». Музику до неї створив М. В. Лисенко. Комедія спершу виставлялась аматорами в приватному домі, а в 1874 році з великим успіхом була поставлена на сцені міського оперного театру в Києві. Незмінний успіх супроводив її численні постановки професійними трупами та самодіяльними колективами і в наступні роки (особливо 1883 року в Харкові).

Твір вперше надруковано окремою книжкою: Різдвяна ніч (тема з Гоголя). Оперета в 4-х діях. Текст і вірші М. Старицького. Музика М. Лисенка. К., тискарня М. Фрица, 1874.

Текст музичної комедії подається за виданням: Різдвяна ніч. Музикальна комедія в 4-х діях (тема по Гоголю) Текст і вірші М. Старицького. Музика М. Лисенка, видання третє, К., типогр. Г. Т. Корчак-Новицького, 1882.

ЯК КОВБАСА ТА ЧАРКА, ТО МИНЕТЬСЯ Й СВАРКА

Водевіль «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» створений у 1872 році. Наступного 1873 року його було поставлено аматорами на домашній сцені. Вперше надруковано в 1881 році в альманасі «Луна» («Луна», український альманах на 1881 рік, частина перша, К., вид. Ільницького, 1881, стор. 83—120) і підписано ініціалами автора — «М. С.». В удосконаленій редакції п'єса ввійшла до першого тома драматичних творів письменника видання 1890 року.

Водевіль Старицького своїм сюжетом і комедійними ситуаціями споріднений з раніше написаними творами — Л. І. Глібова «До мирового» (1862) і О. О. Шаховського «Ссора, или Два соседа» (1810). Однак немає підстав твердити про пряму залежність автора від своїх попередників. З художнього погляду цей твір стоїть незрівнянно вище від згаданих одноактних жартів. Останні давно забуті, а п'єса Старицького не сходить зі сцени й понині. В її постановках брали участь М. Кропивницький (Шпонька), М. Садовський (Шило),

М. Заньковецька (Горпина). Особливо успішно виступав у ролі Шпоньки П. Саксаганський.

Текст подається за виданням: М. П. Старицький, Малоросійський театр, М., изд. С. Рассохина, 1890.

НЕ СУДИЛОСЬ (ПАНСЬКЕ БОЛОТО)

«Драма ця,— писав М. П. Старицький,— була задумана мною ще в 1876 році і того ж року не тільки докладний план, а й дві перших дії були закінчені, але внаслідок заборони малоросійської сцени роботу цю я облишив тоді, не бачачи в найближчому майбутньому цілі її застосування» («Заря», 1884, № 92). У той час драма мала назву «Панське болото». Завершуючи роботу над драмою в 1881 році, автор замінив її первісну назву на нинішню — «Не судилось». Під цією назвою твір вперше й надруковано 1883 року («Рада», український альманах на 1883 рік, частина I, вид. М. Старицький, К., 1883, стор. 271—350). Тоді ж письменник надіслав свою драму до цензури, сподіваючись одержати дозвіл на її постановку. Але до сцени її не допустили.

У висновку Петербурзького цензурного комітету писалось: «Через усю п'єсу проходить та думка, що пани безкарно можуть глумитися над чесними селянськими дівчатами, а потім безжалісно залишати їх. Зважаючи на ще не зміцнілі моральні відносини між селянами і колишніми їхніми власниками, здається, на думку комітету, несвоєчасним і незручним виводити на сцену ті сумні моменти з минулого селянського побуту, які можуть породити або підтримати пристрасну упередженість між вищим і нижчим станами». (Центральний Державний Історичний архів в Ленінграді, ф. 776, оп. 26, 1883, од. зб. 2, арк. 50).

Наступного, 1884 року, автор трохи переробив драму і під новими заголовками — «Не до пари» і «Щербата доля» — двічі подавав до цензури. Але наслідок був той самий: цензура забороняла її і в нових редакціях.

Під тиском цензури драматург змушений був ще більше послабити соціальну загостреність п'єси, і тільки після цього вона була дозволена в 1885 році до постановки (під заголовком «Не так склалося, як ждалося»).

У такому спотвореному вигляді драма й виставлялась на сцені до революції. Вперше її показала глядачам трупа Старицького 10 грудня 1885 року в Воронежі. Згодом вона ввійшла в репертуар і інших труп.

Особливим успіхом користувалась постановка драми за участю М. Заньковецької, яка виконувала роль головної героїні — Катрі. Це була одна з найулюбленіших ролей великої артистки.

Драма «Не судилось» успішно виставляється і на сцені радянських театрів.

Текст драми подається за першодруком. Сцена другої дії (вихід VIII) поновлюється за виданням: М. Старицький, Драматичні твори, К., Держлітвидав України, 1941, стор. 36—39. У названому виданні сцену дано за автографом, нині загубленим.

«Подводный камень» Авдеева — роман російського письменника Авдєєва Михайла Васильовича (1821—1876). Цей твір було надру-

ковано 1860 р.; у ньому показано трагічне становище жінки в дворянському суспільстві.

Народовец — так називають у п'єсі народників. Можливо, тут позначився вплив на М. Старицького галицьких журналів початку 60-х років, де вживалося це слово. Назва «народник» у Росії стала популярною лише під час «ходіння в народ» (70-і роки XIX ст.).

«Местное Положение для губерний малороссийских» — такі «Положення» були видані разом з маніфестом 19 лютого 1861 р.; в них визначався порядок застосування статей «Загального положення» в різних губерніях Росії.

УТОПЛЕНА, АБО РУСАЛЧИНА НІЧ

Оперета «Утоплена, або Русалчина ніч» — інсценізація повісті М. В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница» — написана М. П. Старицьким 1881 року. Музику до неї створив М. В. Лисенко.

Твір вперше надруковано в альманасі «Нива» («Нива», український літературний збірник, Одеса, 1885, стор. 56—144).

«Утоплена» завдяки музиці М. Лисенка користувалась значним успіхом у глядачів. Пісні з неї й понині виконуються в концертах.

Текст оперети подається за останнім прижиттєвим виданням: Утоплена, або Русалчина ніч. Оперета в 3-х діях, 4-х картинах. Лібретто (по Гоголю) М. П. Старицького. Музика М. В. Лисенка. К., вид. Леона Ідзиковського, 1901.

Комисар — адміністративна посада; комісари мали збирати податки, наглядати за поставкою рекрутів, за справністю шляхів тощо.

Подорож Катерини — відбулася 1787 р.; цариця їхала по Новоросійському краю в Крим, оглядаючи новозавойовані землі, в тому числі й землі війська Запорозького, що були в той час розподілені Г. Потьомкіним між катерининськими вельможами.

Безбородько Олександр Андрійович (1747—1799) — російський державний діяч, видатний дипломат, особистий секретар Катерини II. За Павла І дістав звання князя і канцлера Російської імперії.

СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК

Повістю М. В. Гоголя «Сорочинская ярмарка» М. П. Старицький зацікавився на початку 70-х років як перекладач. Свій переклад цього твору на українську мову він видав у 1874 році. 1883 року Старицький знову повернувся до повісті Гоголя і на її сюжетній основі разом з композитором Гротенком створив комічну оперету «Сорочинський ярмарок», яка набула широкої популярності на сцені.

Оперета вперше надрукована у виданні: М. П. Старицький, Малоросійський театр, М., изд. С. Рассохина, 1890.

Текст твору подається за першодруком.

Магдебурзьке право — середньовічне міське право, за яким міста звільнялися (хоч і неповно) від центральної адміністрації, від влади земельних магнатів і створювали власні органи самоврядування. На Україні це право дістала більшість міст з XIV і XV ст. Київ мав магдебурзьке право з 1494—1497 рр. і до 1835 р.

ЗА ДВОМА ЗАЙЦЯМИ

Комедія «За двома зайцями» — грунтовна переробка малосценічної комедії І. С. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках» — створена М. П. Старицьким у 1883 році. Вперше надрукована в збірнику п'єс драматурга: Малоросійский театр, М., изд. Рассохина, 1890. Заголовок її тоді був: «Панська губа, та зубів нема» («За двома зайцями»). Скомп. Старицький і Левицький.

Починаючи з першої постановки трупою Старицького в Києві 4 листопада 1883 року, комедія міцно закріпилась на сцені українського театру. Особливим успіхом користувались її вистави за участю Саксаганського, який блискуче виконував роль Голохвостого.

Комедія Старицького не сходить і з радянської сцени. На її основі створено художній кінофільм під однойменною назвою.

Текст комедії подається за першодруком.

ОЙ НЕ ХОДИ, ГРИЦЮ, ТА Й НА ВЕЧОРНИЦІ

М. П. Старицький у підзаголовку до цієї драми вказує, що її сюжет взято з народної пісні і народного переказу про Марусю Шурай. В первісній редакції, створеній десь біля 1885 р., драма й була названа іменем героїні переказу. Виставляти цю п'єсу цензура заборонила.

Для того щоб здобути можливість поставити драму, М. П. Старицький змушений був вступити у складні взаємини з В. С. Александровим, автором дозволеної вже на той час оперетки з подібним сюжетом «Не ходи, Грицю, на вечорниці». Про це драматург сам розповідає в листі до І. Франка (квітень, 1902): «Не можу при цьому не згадать покійного Александрова. У його було 2 п'єси, написаних, як він сам казав, для дітей (брошурочки по 8—10 сторінок): «За Немань іду» і «Не ходи, Грицю». Ми з ним умовились, що я свою «Марусю Чурай», яка двічі була мені заборонена, пущу під стягом його «Гриця» (гаразд, що й сюжети близькі), а зате пероблю йому для вжитку «За Немань іду» у добру оперету. Сталась братерська згода: за переpоб «Неманя» Д. Александров аж шалів з радості, а я теж за свою «Марусю». «За Немань іду» і досі іде в моїй переробці і дає сім'ї Александрова дохід. Коли ж настала цензурна полегкість, то я свого «Гриця» подав до цензури і одержав дозвоління. Зауважте, що перше, коли я давав свого «Гриця» під стягом Алек[сандр]ова, то мусив дійових людей назвать його іменням і вставити ще один, замітний на око, факт — його пожежу; а в своїй п'єсі чужу пожежу я викинув й імення змінив на свої... Що ж би ви, голубе, думали? Покійний, не тим будь пом'янутий, позаздрив на славу «Гриця» і на дохід (він 2 чи 3 роки одержував за нього авторський гонорар) і надрукував у «Южнім краї» таке: «Мій Гриць, відомий більше двох років харківцям, появився учора на сцені під підписом Старицького, той саме Гриць, а змінено тільки імення діячів та викинуто пожежу. Що сей сон зазнача?» Я потяг покійного на третейський суд, і останній вирік, що моя п'єса оригінальна, а його обвинувачення й поступовання нечемне» («Радянське літературознавство», 1957, № 19, стор. 136).

П'єса Старицького в новій редакції під назвою «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» у 1887 році почала свій славний шлях

на українській сцені. Виконавцями провідних ролей в ній виступали: М. Заньковецька (Маруся), М. Садовський (Гриць), І. Карпенко-Карий (Хома).

Великою популярністю користується драма і за радянських часів. Її з успіхом виставляють як професійні театри, так і самодіяльні колективи.

«Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» вперше надруковано 1890 року в збірці п'єс М. П. Старицького: Малоросійський театр, М., изд. С. Рассохина, 1890.

Подається за першодруком.

Маруся Шурай (Чурай) (нар. бл. 1628 — рік см. невід.) — напівлегендарна особа, складачка пісень, між іншим, і пісні «Ой не ходи, Грицю...» Була засуджена 1648 р. на смерть за отруєння коханого. Богдан Хмельницький помилував її. Героїня багатьох повістей і драм (О. Шаховського, Г. Бораковського, В. Самійленка та ін.).

Александров Володимир Степанович (1825—1894) — український поет і драматург, автор п'єс «За Немань іду» (1872) та «Не ходи, Грицю, на вечорниці» (1873).

КРУТИ, ТА НЕ ПЕРЕКРУЧУЙ

Комедія «Крути, та не перекручуй» — грунтовна переробка слабкої з сценічного погляду комедії Панаса Мирного «Перемудрив». Твір Панаса Мирного був виданий 1886 року. Є підстави вважати, що того ж або наступного року М. П. Старицький здійснив свою переробку, бо вже в 1888 році вона була в репертуарі керованої драматургом трупи.

«Крути, та не перекручуй» вперше надруковано в збірці драматичних творів М. П. Старицького: Малоросійський театр, том II, М., изд. С. Рассохина, 1893.

Текст комедії подається за першодруком.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	Стор.
1. М. П. Старицький. *Портрет початку 70-х рр.*	16—17
2. М. Заньковецька в ролі Цвіркунки (оперета «Чорноморці»)	48—49
3. М. В. Лисенко. *Портрет початку 80-х рр.*	112—113
4. Сцена з вистави «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» за участю М. Садовського і П. Саксаганського	136—137
5. М. Кропивницький у ролі Шпоньки («Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка»)	224—225
6. П. Саксаганський у ролі Голови («Утоплена, або Русалчина ніч»)	288—289
7. Сцена з вистави «Сорочинський ярмарок» у театрі М. Садовського	352—353

ЗМІСТ

Чорноморці. *Оперета в 3-х картинах* 5
Різдвяна ніч. *Музикальна комедія на чотири дії* 53
Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка. *Комедія з співами в одну дію* 121
Не судилось (Панське болото). *Драма в 5 діях* . 145
Утоплена, або Русалчина ніч. *Оперета в 3-х діях, 4-х картинах* 237
Сорочинський ярмарок. *Комічна оперета із українського побиту в 4-х діях* 299
За двома зайцями. *Комедія із міщанського побиту. З співами і танцями в 4-х діях* 361
Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці. *Драма із давніх часів, народна, з музикою, співами, танцями, в 5 діях* 437
Крути, та не перекручуй. *Комедія у 5 діях* 509

Примітки . 595

Список ілюстрацій 604

МИХАИЛ ПЕТРОВИЧ СТАРИЦКИЙ
Сочинения
Том 2
(На украинском языке)

Редактор *Ф. Ф. Скляр*
Художник *В. І. Смородський*
Художній редактор *М. П. Вуек*
Технічний редактор *Є. А. Зіскіндер*
Коректор *О. Т. Супруненко*

Здано на виробництво 21/V 1964 р.
Підписано до друку 19/VIII 1964 р.
Формат паперу 84×108$^{1}/_{32}$. Фізичн. друк. арк. 19.
Умовн друк. арк. 31,16+7 вкл. Обліково-видавн. арк. 30,856.
Ціна 1 крб. 13 коп. Замовлення 570. Тираж 19 000.

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Київська книжкова друкарня № 4
Державного комітету Ради Міністрів Української РСР
по пресі,
Київ, пл. Калініна, 2.

РИБАК Н. *Твори у п'яти томах.* (Видання завершується у 1964 році).

П'ятитомник містить романи «Дніпро», «Помилка Оноре де Бальзака», «Переяславська рада», «Час сподівань і звершень» та оповідання.

СКЛЯРЕНКО С. *Твори в п'яти томах.*

Це видання, що вийде протягом 1965 року, охопить усе краще із спадщини відомого українського романіста — романи «Шлях на Київ», «Карпати», «Святослав», «Володимир».

УКРАЇНКА ЛЕСЯ. *Твори в десяти томах.* (Видання завершується у 1966 році).

Це зібрання творів містить поезії, поеми, драматичні та прозові художні твори, поетичні переклади, літературно-критичні та публіцистичні статті, листи.

УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ. *Біо-бібліографічний словник у п'яти томах.* (Видання завершується у 1965 році).

До п'ятитомника ввійшли матеріали з стародавньої, дожовтневої та радянської української літератури.

Про кожного письменника тут подано біографічні відомості, грунтовна бібліографія видань творів письменника і критичної літератури на них; частина бібліографічного матеріалу анотована.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Передплачуйте, купуйте багатотомні видання відомих українських письменників. Книги добре оформлені, в ледериновій оправі.

4 крб. 40 коп.

ДЕРЖЛІТВИДАВ
УКРАЇНИ